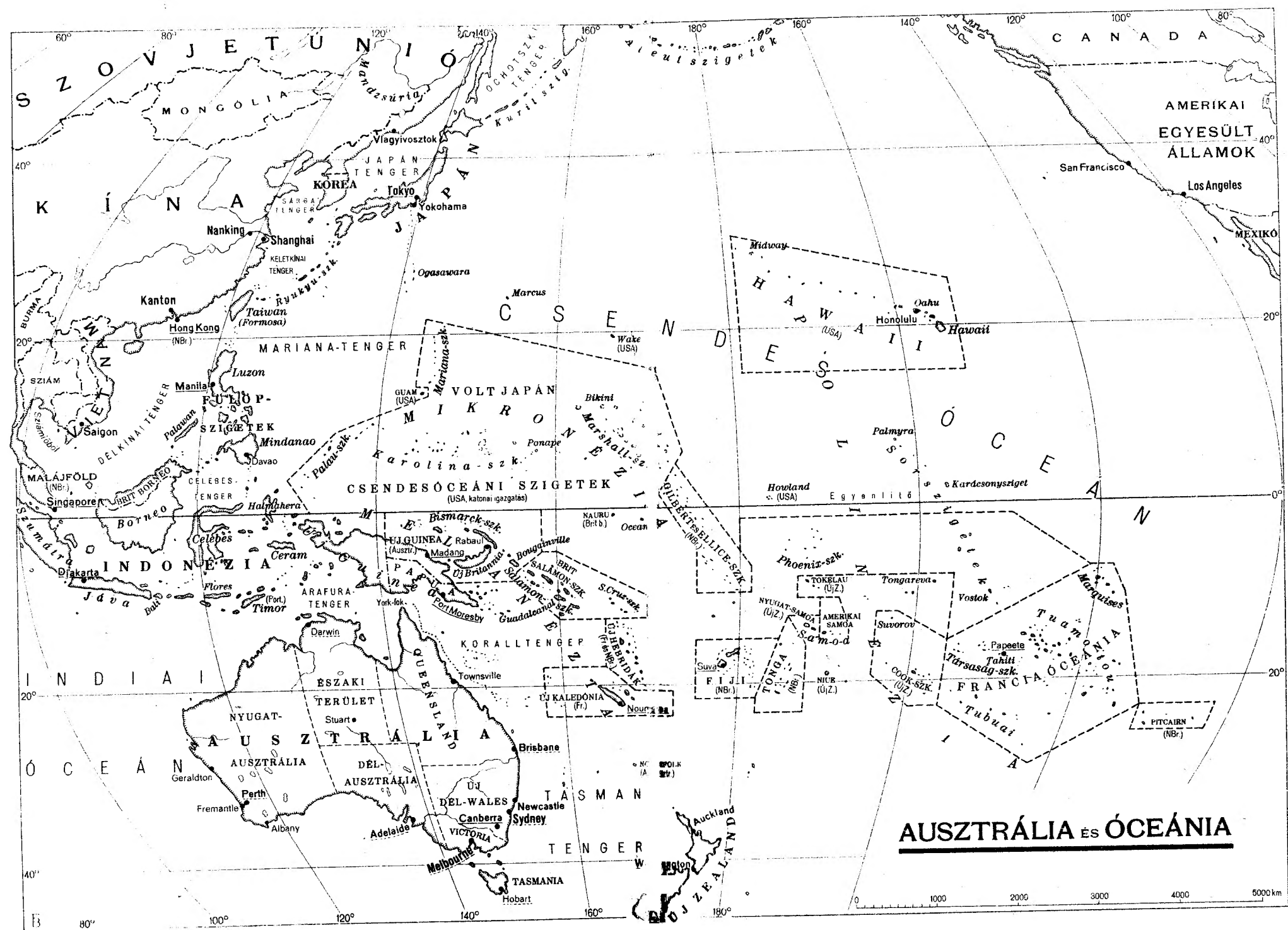

V. Avarin

*Harc a
Csendes Oceánért*

Székra

V. AVARIN

HARC
A CSENDES-ÓCEÁNÉRT

SZIKRA

BUDAPEST 1950

A mű eredeti címe

БОРЬБА ЗА ТИХИЙ ОКЕАН

Goszpólitizdat 1947

Fordította

KERÉK ERNŐ

BEVEZETÉS

A háború vihara 1941 decemberében elérte a Csendes-óceán óriási kiterjedésű térségét. A japán imperialisták által kirobbantott háború vérbeborította a Csendes-óceán vidékét. Ez a háború elválaszthatatlan összefüggésben állott az európai háborúval, nagy áldozatokat követelt és súlyos szenvedések éveit zúdította a Csendes-óceán térségének népeire.

Vajjon mi vezetett erre a háborúra? És hogyan lehet a jövőben a csendesóceáni népek békéjét és biztonságát a lehető leg-hosszabb időre biztosítani? Az emberek milliói tették fel újból meg újból ezeket a kérdéseket. Helyes és világos választ pedig egyszerűen nem kaphatunk, ha nem ismerkedünk meg alaposan azzal a bonyolult történelmi fejlődési folyamattal és mindazokkal a politikai és gazdasági kölcsönhatásokkal, amelyek ezt a fejlődést az elmúlt évtizedek folyamán befolyásolták.

Az ázsiai kontinens a földgolyó szárazföldi területének csaknem egyharmadrészét alkotja. Ázsiában él a föld lakosságának több mint 53 százaléka. A lakosság 90 százaléka azonban a kontinens déli és délkeleti részein, tehát olyan területen összpontosul, amely az egész ázsiai szárazföldnek és a hozzá tartozó szigeteknek csak egyharmadát jelenti.

Ezek a déli és délkeleti területek: Kína és Mandzsuria, India, Indonézia, Indo-Kína, Táiföld, Burma, Malájföld, a Fülöp-szigetek és Korea csak mintegy 11 millió négyzetkilométernyi területet, tehát az ázsiai szárazföld egész kiterjedésének alig tizenegy százalékát teszik ki. Az említett országok lakosságának

száma azonban több mint egy milliárd lélek, tehát a földgolyó egész lakosságának csaknem fele.

Ebből viszont az következik, hogy Ázsia déli és délkeleti részeiben hatalmas munkaerő-tartalékok, a kizsákmányoltak nagy tömegei összpontosultak.

De igen számottevő nyersanyagforrások is vannak ezeken a területeken: vasérc, szén, kőolaj, ón, ólom, cink, mangánérc, króm, antimon, wolfram, arany, nikkel, bauxit és egyéb ásványok. A földgolyó e részének csaknem monopolisztikus helyzete van a kaucsuk-, juta-, selyem-, kopra-, szójabab-, rizs-, pálmaolaj-termelésben és számos egyéb termelési ágban. Ezeken a területeken igen számottevő mennyiségben termelnek gyapotot, cukrot, teát, dohányt, búzát, kukoricát és egyéb termékeket is. Lényegében véve azonban még mindig nem ismeretes, hogy Ázsia déli és délkeleti országainak többségében mennyi ásványi kincs található: ezek az országok ugyanis a föld legkevesebbé feltárt területeihez tartoznak.

Az 1914—1918. évi első világháború után a délkeletázsiai befolyásért és az Ázsiába vezető utakért folyó harcban három nagy kapitalista hatalom: Japán, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia került legkomolyabb vetélytársként egymással szembe. Sztálin elvtárs 1927-ben tiszta és rendkívül tömör formulában foglalta össze az úgynevezett csendesóceáni probléma tartalmát: „Nem is szorul bizonyításra — mondotta a SzK(b)P XV. Kongresszusán tartott beszámolójában — hogy az ázsiai piacok és a hozzájuk vezető utak — a küzdelem legfontosabb színtere. Ebből egész sor olyan központi kérdés származik, amely valóságos melegágy az új összetűzések számára. Ebből származik az ú. n. csendesóceáni probléma (Amerika—Japán—Anglia közötti ellentét), az Ázsiában és az odavezető utakon elfoglalt elsőbbségért folytatott harc forrása.”

E háromszög keretében mind élesebbé vált a konfliktus s különösen a Csendes-óceán két, egymással szembenlévő partján levő fiatal, gyorsan fejlődő monopolkapitalista állam: Japán és az Északamerikai Egyesült Államok között éleződött ki mindjobban az érdekellentét. Az imperialista államoknak a Csendes-óceán birtokáért vívott harcában igen jelentős szerepet játszott Anglia is.

Anglia a XX. század elején katonai és politikai szövetségre lépett Japánnal. Erre a szövetségre támaszkodva, tudta Japán távolkeleti terjeszkedési törekvéseit megvalósítani. Anglia vezető államférfiai az 1922. évben felmondták ugyan ezt az egyezményt, de még ezután is ingadoztak az Egyesült Államok és Japán között és egészen Japánnak az 1937. évben Közép-Kína ellen intézett támadásáig továbbra is sokkal inkább Japánt, mint az Egyesült Államokat támogatták. Az akkori nemzetközi helyzetet figyelembe véve, az Anglia kormánykerekét kezükben tartó uralkodó körök azt az álláspontot képviselték, hogy a Csendes-óceán térségében a legerősebb kapitalista hatalommal, vagyis az Egyesült Államokkal szemben az erőviszonyok szempontjából második helyen álló kapitalista hatalmat: Japánt kell támogatni. Mindehhez hozzájárult, hogy az angol-amerikai érdekek a földgolyónak úgyszólván valamennyi részében összeütközésbe kerültek egymással. A Chamberlain-kormány politikájában elsőrendű szerepet játszott az a törekvés is, hogy Japánt szovjetellenes erőtenyezőként fenntartsák és a Szovjetunió ellen irányítsák. Volt egy időszak, amikor az angol és amerikai nagyburzsoázia csaknem valamennyi sajtóorgánuma helyeselte azt a politikát, hogy olyan feltételeket teremtsenek, amelyek mellett Japán északi és nyugati irányban — tehát a Szovjetunió és Kína rovására — ne pedig dél felé terjeszkedhessék.

A monopoltoke igen sok képviselője készakarva szemet hunyt az imperialista ellentétek fölött és abban reménykedett, hogy a japán imperialisták elsősorban a Szovjetuniót támadják meg.

Így például Arthur Balfour, angol acélipari mágnes, a nemzetközi kereskedelmi kamara alelnöke 1931-ben a következőket jósolta: „Jövő ősszel kitör a japán-szovjet háború de Európában a következő negyven év folyamán semmiféle háború nem lesz, mint ahogyan a szóbanforgó negyven esztendő alatt semmiféle konfliktus nem törhet ki Japán és az Egyesült Államok között.” Balfour jóslatát mindenben alátámasztotta Butler amerikai tábornok, aki határozott formában kijelentette, hogy „a legközelebbi jövőben elkerülhetetlen a japán-szovjet háború”. Roy Freazen, amerikai író „Japániszony” című könyvében 1933-ban ezeket írta: „Vajjon, Japán valóban nemzeti biztonságunk veszélyeztetését jelenti? Vajjon a mi megtámadásunkra készülnek a japánok? Ostobaság! Abszurdum! Való igaz, hogy erős hajóhadra és hadseregre van szükségünk,

de egyáltalán nem hiszünk abban, hogy erre a Japán elleni védekezés céljából lenne szükség."

De ez a kampány mégsem volt arra képes, hogy a fennálló japán-amerikai és japán-angol ellentéteket elrejtse, vagy akár csak gyengítse is.

Az amerikai és japán terjeszkedési törekvések útjai már az elmúlt évszázad végén keresztezték egymást, de a két hatalom közötti súlyos érdekellentétek csak az 1904—1905. évi orosz-japán háború után nyilvánultak meg igen éles formában. Az érdekellentétek kiéleződése folytán egészen nyilvánvaló módon felmerült a háborús összetűzés veszélye.

Ezt a könyvet elsősorban az amerikai-japán kapcsolatok és érdekellentétek tanulmányozásának és megvilágításának szentelte a szerző.

Lenin a japán-amerikai érdekellentéteket a kapitalista világ egyik „alapvető ellentété”-nek határozta meg.

A huszadik század kezdetétől fogva mind határozottabban kirajzolódtak azok az alapvető érdekek, amelyek egyrészt az Egyesült Államokat, másrészt Japánt a Csendes-óceánhoz fűzték. A japán-amerikai érdekellentét vált a kapitalista államok között a földgolyónak ebben a részében fennálló legfontosabb ellentétté. A kapitalista rendszer keretében elkerülhetetlenné vált a két állam közötti háborús összetűzés. A Csendes-óceánnak egymással szembenfekvő partvidékén elterülő két ország kapitalista fejlődése a mai korszak viszonyai mellett kérlelhetetlenül és visszavonhatatlanul a két ország közötti háború felé vezetett.

Japán monopolista konszernjei, az izzig-vérig reakciós japán földbirtokosok és a japán monarchia bürokratái közös erővel megteremtették Japánban a földkerekség legreakciósabb államrendszereinek egyikét s ez a rendszer Japánt nyíltan a véres támadás útjára sodorta.

Okuma gróf, japán államférfi még a múlt század végén ezt jósolta: „A huszadik század közepe táján Ázsia síkságain Japán és Európa között harcra kerül a sor s e harc befejeztével Japán válik a világ urává."

A véres, világalpolmi tervek következetes továbbfejlesztése-ként Tanaka tábornok 1927-ben ekként körvonalazta programját: „Kína leigázásához szükséges, hogy előbb Mandzsuriát és Mongóliát

hódítsuk meg. Ha leigáztuk Kínát, akkor a többi ázsiai és déltengeri ország reszketni fog tőlünk és önmagától aláveti majd magát a mi akaratumknak.” Japán 1931-ben Mandzsuria fegyveres meghódításának útjára lépett és egyszerűen felrúgta az első világháború után teremtetett, amúgyis igen gyenge lábon álló nemzetközi megállapodást. A hadicselekmények kiterjedtek Mandzsuria és Észak-Kína egy részére. A háború vihara végigsepert Sangháj utcáin. Sztálin elvtárs 1934-ben megállapította, hogy Japánnak Kína ellen intézett támadása nem egyéb háborúnál.

A japán-amerikai érdekellentétek Kínában való összeütközése kibékíthetetlen konfliktusra vezetett a japán és amerikai monopóliumok között. Ez a konfliktus csak mégjobban kimélyült az egyéb téren jelentkező japán-amerikai érdekellentétek folytán.

Már Tanaka tábornok a következőket írta memorandumában : „Ha feladatként tűztük ki magunk elé a Kína feletti ellenőrzés elnyerését, akkor meg kell semmisítenünk az Egyesült Államokat, vagyis olyan módon kell az Egyesült Államokkal szemben eljárunk, mint ahogyan ezt annakidején az orosz-japán háború folyamán tettük.”

Amerika egyik ismert publicistája, Peffer 1935-ben — mintegy válaszként erre a japán kijelentésre — a következőket írta „Küzdenünk kell-e Ázsiáért” című könyvében :

„Amerika két megoldás között választhat : Vagy keresztet vet egész távolkeleti jövőjére, vagy pedig — legyőzi Japánt.”

Taylor amerikai tanár pedig az amerikai külpolitikának szentelt és közvetlenül a csendesóceáni háború kitörése előtt közzétett cikkében ezeket állapította meg : „Az Egyesült Államok arra törekszik, hogy Japánt 1941-ben ugyanolyan cselekvésre kényszerítse, mint amilyenre az már 1921-ben kényszerült. Ez nyilvánvalóan nem vezet a Japán elleni háborúra, de ha ez a politika mégis háborúra vezetne, minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy az Egyesült Államok nem vonná ki magát e háború alól.”

A telhetetlen agresszió ideológiai igazolásaként a japán imperialisták minden részletében kidolgozták a „felsőbbrendű faj”-ról szóló fantasztikus elméletet. Kicsinynek és nagynak, gazdagnak és szegénynek, professzornak és kőfejtőnek, munkásnak és parasztnak

egyaránt meg kellett ezzel a badar elmélettel ismerkednie. Mint valami egészen magától értetődőt állították, hogy a „jamató-faj” — isteni eredetű és hogy ennek a fajnak rendeltetése az összes többi nép leigázása és a világ feletti uralom kiharcolása.

A „hakko-icju” elv szerint a „földkerekség minden részének a Mikádó jogara alatt kell egyesülnie”. Ez az elv egy legendán alapul, amely szerint a japán császári ház sarjai a napistennőnek, Amateraszu O-mi-káminak leszármazottai. A japán tankönyvek mind azt tanították, hogy a japán császár nem is ember, hanem az isten megtestesülése. Ez a császár-isten a vezére az isten-emberekből álló japán fajnak, amely mérhetetlenül felsőbbrendű, mint a földkerekség többi fajtája.

A japánoknak már az iskolában azt tanították, hogy határtalan fölényben vannak valamennyi emberfaj felett. A japán hódítók erre alapították azt a meggyőződésüket, hogy teljes joggal rendelkezhetnek bármilyen idegen nép munkája és javai, szabadsága, de még élete felett is.

A Kelet-Ázsiában kirobbanó háború lángjának vészjósló lobogása a háború kitörésének első pillanatától fogva nem egyszer közvetlen közélről fenyegette a Szovjetunió távolkeleti határait. A japán imperialista rablók az emberek újabb százmillióit szerették volna igájukba hajtani és esztelen terveik végrehajtása érdekében egyéb támadó hatalmakkal — a hitleri Németországgal és a fasiszta Olaszországgal léptek szövetségre. Japán, amely a Szovjetunió ellen irányuló terveit már régen kidolgozta, most felkészült arra, hogy résztvegyen Hitler aljas tervének — a Szovjetunió megtámadásának végrehajtásában.

A japán hódítók által teremtetett távolkeleti háborús tűzfészek meggyorsította és megkönnyítette a háború kitörését Európában. Két támadó ország — a hitleri Németország és Hirohitó császár Japánja — a legszorosabban együttműködve hajtotta végre a véres hadjáratok és a határtalan vadállatias cselekedetek és erőszakosságok politikáját. Az emberiség ismét tanúja lehetett annak, hogy a tőke, az adott esetben a német és a japán monopólió „*tetőtől talpig minden pórusából vért és szennyet izzad*”.¹

A hitleri Németországnak a Szovjetek országa ellen intézett

¹ Marx: A tőke, Szikra 1949. 822 old.

rablótámadása a szabadságszerető népek hatalmas blokkjának megalkotását eredményezte. Ebben a blokkban mindenekelőtt három nagyhatalom — a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia vett részt. Az Egyesült Államokat és Angliát megtámadó japán imperialisták véglegesen és határozottan összekötötték sorsukat a fasiszta Németország sorsával. A monopolisztikus konszernek törekvéseit kifejező japán háborús-fasiszta klikkek ugyanakkor nyíltan beszéltek az „északon”, a Szovjetunió ellen viselendő „villámháború” szükségességéről. A japán imperializmus vezető politikusai és katonai tényezői sokáig nem veszítették el azt a hitüket, hogy a német-fasiszta hordák „legyőzhetetlenek” és azt hitték, hogy Hitlernek a szocializmus országa ellen irányuló hódító terveit valóban meg is lehet valósítani. S azokban a hónapokban, amikor a német seregek a szovjet-német arcvonalon egyre jobban előretörtek, Japán is lázasan készülődött a Szovjetunió megtámadására. A Vörös Hadsereg pozdorjává zúzta a fasiszta hóhérok terveit. Mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a hitleri hadigépezet csődjé elkerülhetetlen. A fasizmus, a középkori reakció sötét erői ellen vívott elkeseredett harc közepette erősödött és szilárdult meg a hitlerellenes koalícióra lépő szabadságszerető népek harcos együttműködése. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok harci szövetsége szilárdan és biztosan haladt előre a győzelem, a rabszolgatartó német politikai rendszer teljes szétzúzása felé. Japán pedig, mint az úgynevezett hármasszövetség tagja, segítette Németországot a Szovjetunió ellen folytatott háborújában és ugyanakkor saját maga igazságtalan rablóháborút folytatott Ázsia népei ellen.

Az Egyesült Államok és Anglia elleni japán hadműveletek első szakasza japán szempontból sikeres volt. A japán imperialistáknak a háború e szakaszában sikerült sztratégiai helyzetüket igen lényeges módon megszilárdítani, ugyanakkor újabb, hadászatiilag fontos nyersanyagkészletre és munkaerőtömegekre tettek szert. Az Egyesült Államok és a Brit Birodalom birtokában lévő erőforrások azonban lényegesen túlszárnyalták a japán erőforrásokat. A japán hadvezetés már 1942 vége felé kezdte érezni, hogy az ellenfél háborús potenciája határozott túlsúlyban van. Az Egyesült Államok és Anglia fegyveres erőinek harci szellemét lényegesen emelte és ugyanakkor sztratégiai terveiknek, de Japán sztratégiai

terveinek lényegbevágó megváltoztatását is eredményezték azok a történelmi jelentőségű győzelmek, amelyeket a Vörös Hadsereg az eddig legyőzhetetlennek hitt hitleri erők felett aratott. A szovjet fegyveres erők a szovjet-német fronton folyó elkeseredett harcban lekötve tartották a fasiszta koalíció erejének zömét. Ezzel lehetővé tették az Egyesült Államoknak és Angliának, hogy háborús potenciájukat kifejeítsék, realizálják, ugyanakkor teljes erejüket és valamennyi erőforrásukat ne csak a Németország ellen folyó küzdelemre mozgósítsák, hanem fegyveres erejük tetemes részét a Japán elleni arcvonalon összpontosíthassák.

A szovjet-német fronton folyó harc menete és kimenetele egészben véve döntő befolyást gyakorolt a csendesóceáni hadszíntér eseményeinek alakulására.

Japán igen kedvező sztratégiai pozíciókat foglalt el és ezzel magának egy viszonylag hosszú háború folytatásához szükséges megfelelő támaszpontokat biztosított. A Szovjetunió a távolkeleti támadó elleni hadbalépésével gyökeresen megváltoztatta a Csendes-óceánon a hadihelyzetet és a távolkeleti erőviszonyokat. A szövetséges nemzetek és Ázsia leigázott népeinek segítségére sietve egyszeriben véget vetett annak a hódító háborúnak, amelyet a japán imperialisták az úgynevezett „Nagy Kelet-Ázsia” megteremtéséért folytattak. Japán feltétel nélküli kapitulációjával véget ért a második világháború, amely a népeknek a fasizmus, az imperializmus és az embergyűlölet sötét erői ellen vívott felszabadító, igazságos háborújaként bontakozott ki. Az emberiség előtt a történelem új fejezete nyílt meg.

A kapitalista országoknak a Csendes-óceánon folyó fegyveres harcában háromnegyed évszázadon át Japán mind újabb s újabb sikereket tudott aratni. Viszonylag rövid idő alatt a nagy imperialista hatalmak sorába emelkedett. De a japán imperializmus a „Nagy Kelet-Ázsiáért” vívott hódító háború eredményeként elvesztette mindazt, amit előzőleg meg tudott kaparintani. Japán mint nagyhatalom megszűnt.

A támadók által a világra szabadított pusztító erők mind Európában, mind Ázsiában maguk ellen a támadók ellen fordultak. Szelet vetettek — vihart arattak. Miként az európai, a csendesóceáni háború eredményeként is nagy változások, átalakulások előtt áll a világ.

Milyen tanulságos lecke ez a többi monopolkapitalista országok imperialista erői számára, amelyek a kapitalizmus általános válságának az időszakában fegyveres támadásokra, hódításokra és háborúkra készülődnek! . . . De vajjon egyáltalán képesek ezek az erők arra, hogy felmérjék a történelem tanulságait? Aligha képesek rá! Az imperialista terjeszkedés magában a monopoltőke természetében rejlik. Ez a terjeszkedés a monopoltőke alapvető, tisztán kifejezésre jutó sajátossága. Lenin és Sztálin, az emberiség e két lángelméjének művei végleg és minden kétséget kizáró módon feltárják a monopoltőkének ezt a sajátos tulajdonságát.

Leninnek és Sztálinnak az imperializmusról, mint a kapitalizmus végső fejlődési fokáról szóló tanítása vitathatatlanul megmutatja, hogy a kapitalizmus e fokának jellegzetes vonása a kapitalista monopóliumok mindenható volta. Miután ezek a monopóliumok vezető pozíciókra tettek szert a gazdasági életben, hatalmas befolyást gyakorolnak a burzsoá államok politikájára és egész közéletére. A lenini-sztálini tanítás kimerítő módon megmutatja azt is, hogy a monopóliumok az egyes országok belsejében a széles tömegek élet-színvonalára ellen irányuló szakadatlan támadásra és ugyanakkor a gyarmati hódítás politikájának megvalósítására és más államok gyarmati kizsákmányolására használják fel befolyásukat.

Milyen módon lehet az eszeveszett pénzügyi és ipari mágnások, reakciós politikusok és tábornokok törekvésének útját állni? Hogyan lehet megelőzni az új, még szörnyűsebb háborúk és nélkülözések fenyegető rémét? A haladó gondolkodók, az emberiség legjobbjai dolgoznak e nagy probléma megoldásán. Valamennyi ország népi tömegei, minden anya, aki még akarja kímélni fiai életét, egyre törekszenek: a békére. Az egész haladó emberiség el akarja kerülni az újabb kataklizmákat és szenvedéseket; amelyeket a monopoltőke imperialista törekvései magukban hordoznak.

A kapitalista világ közepette megrendíthetetlen, szilárd sziklaként áll a Szovjetunió, a szocializmus országa, Lenin és Sztálin országa, az az ország, ahol valóra válnak az emberiség legjobbjainak az álmai.

Beteljesedtek Belinszkijnek, a reakció elleni küzdelem lángoló harcosának látnoki szavai. Több mint száz esztendeje, hogy Belinszkij ezeket írta: „Írғыeljük unokáinkat és dédunokáinkat, akiknek megadja a sors, hogy láthassák az 1940. évi Oroszországot,

amely a művelt világ élére állva, mind tudományban, mind művészetben új törvényekkel ajándékozza meg az emberiséget és ezért az egész felvilágosult emberiség tiszteletét kapja.”

Kelet és Nyugat, Ázsia és Amerika, az egész világ valamennyi népe előtt mind világosabbá válik, hogy a Szovjetunió a haladó emberiség szilárd bástyája és hogy a nagy szociális változásoknak az útja, amelyen a Szovjetunió halad, nem más, mint az az út, amely a kapitalizmus utolsó fázisának borzalmaitól való megmeneküléshez vezet.

JAPÁN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÍNÁBAN

1. Az Egyesült Államok és Kína a XIX. században

Az Északamerikai Egyesült Államokat és Kínát a világ leghatalmasabb óceánja választja el egymástól. De ez az Óceán már a távolsági vitorlás-hajóforgalom korában is nem annyira akadályt, mint inkább alkalmas víziutat jelent, amely az Újvilágot a keletázsiai országokkal összeköti.

Való igaz, hogy Magellan történelmi jelentőségű útja után a két kontinens közötti gazdasági kapcsolatok még hosszú időn át kezdetleges állapotban maradtak. A gyér lakosságú, gazdaságilag fejletlen Amerika ebben az időben még nem szolgálhatott a kereskedelmi kapcsolatok alapjául. A Csendes-óceán által elválasztott két kontinens között csak a XVIII. század második felében kezd a kereskedelem megélni.

Északamerika tizenhárom egyesült angol gyarmata az 1776. esztendőben kimondotta függetlenségét. Új nagyhatalom keletkezett: Az Északamerikai Egyesült Államok. Anglia az 1783. évben elismerte az új államot.

Érdekes kuriózumként kell megemlíteni, hogy az észak-amerikai gyarmati lakosságnak az anyaország kormányzatával való, egyre jobban növekedő elégedetlenségének kialakulásában bizonyos, sőt külső szempontból nagyon szembetűnő szerepet játszott a kínai tea.

Az angol hatóságok a külföldről behozott árucikkekre igen magas vámokat vetettek ki. Ezek a behozatali vámok az amerikai angol gyarmatokban a csempészet kifejlődéséhez vezettek. A csempészek forgalmának egyik legkedveltebb tárgya a kínai tea volt. Az angol kormányzat részben a csempészet leküzdésére, részben

pedig a Keletindiai Társaság megsegítése érdekében a Társaság által Kínából Bostonba szállított tea nagy részét a behozatali vám alól mentesítette. A bostoni csempészkereskedők erre támadást szerveztek a Keletindiai Társaság Bostonba érkező hajója ellen és a hajó tearakományát a tengerbe dobták. Ez az incidens 1773-ban jeladásul szolgált Északamerika mind a tizenhárom angol gyarmatában angolelleses tüntetések kirobbantására.

Az amerikai felkelők programjában egészen az Északamerikai Egyesült Államok függetlenségének kinyilvánításáig egyéb kívánságok és követelések között mindvégig ott szerepelt az a követelés, hogy angol közvetítés nélkül lehessen Kínában teát vásárolni és általában Kínával kereskedelmet folytatni.

Alig száradt meg a tinta a Versaillesben kötött angol-amerikai békeszerződés okmányán, amikor az amerikaiak máris hozzáláttak ahhoz, hogy Kínával közvetlen kereskedelmi kapcsolatokat teremtsenek. Ebben az időben Kanton volt az egyetlen kínai kikötő, amelyen át Kína a külföldi kereskedelem lebonyolítását megengedte. Az 1784. évben a kantoni partvidék előtt megjelent és nemsokára horgonyt vetett az „*Empress of China*” (Kína császárnője) nevű amerikai gyorsjáratú hajó.

Ez volt az első hajó, amely az Egyesült Államokból közvetlenül Kínába érkezett. Az *Empress of China* hat hónapon és hat napon át volt úton. Az 1787. év folyamán Kantonba érkezett az első amerikai konzul, aki azt a megbízást kapta, hogy tegyen meg mindent az amerikai kontinens új állama és Ázsia legrégebbi állama közötti kereskedelem kifejtésére érdekében. Bár Kína sem Samuel Shawt, az első amerikai konzult, sem annak utódait fél-századon át nem volt hajlandó Amerika hivatalos képviselőiként elismerni, az amerikai kereskedelmi tevékenység ez idő alatt mégis jelentékeny sikereket ért el.

A Kína és Amerika közötti kereskedelem természetesen nem volt nagymértékű, de a Kínával való kereskedelmi forgalom mégis igen jelentős szerepet játszott az Északamerikai Egyesült Államok gazdasági fejlődésében. Átlag félévig tartott, míg egy-egy amerikai hajó Bostonból vagy New Yorkból elindulva, a Horn-fok megkerülésével Kínába érkezett. Az ilyen hajóutak fantasztikus nyereséget hoztak a vállalkozóknak, akik ötszörösen, sokszor tízszeresen kapták vissza a befektetett tőkét. Ebben az időben, amikor az Egyesült

Államok még igen tökeszegény volt, a Kínával folytatott kereskedelem jelentette a nagy vagyonok felhalmozódásának egyik legfontosabb forrását.¹

A XIX. század elején az Egyesült Államok már a második helyet foglalja el Kína külkereskedelmében. Az egész kínai külkereskedelmi forgalomnak mintegy negyedrésze esett az Egyesült Államokra, a többi háromnegyed rész Angliára. Ez a két ország a szó szoros értelmében monopolizálta a Kína és a világ többi országai közötti egész árucserét.

Kína és az Egyesült Államok között mégis csak 1844-ben jött létre az első kereskedelmi egyezmény. Amikor az amerikai hadihajók ágyúai az úgynevezett „ópiumháború” folyamán (1839—1842) erőszakkal megnyitották az utat az ópium számára, ezzel egyúttal lehetővé tették a többi kapitalista országnak Kínába való behatolását is.

Két évvel az első ópiumháború befejezése után Anglia és Kína között Nankingban megállapodás jött létre, amelynek értelmében öt kínai kikötőt „nyitottak meg” az angol hajók előtt. Nem sokkal a nankingi megállapodás megkötése után az amerikaiak elérték, hogy Kína velük is hasonló egyezményt kössön, de ők még szélesebbkörű jogokat tudtak maguknak biztosítani, mint az angolok.

A XIX. század első felében az Egyesült Államokban még nem volt semmiféle olyan különleges ösztönző körülmény, amely szükségessé tette volna, hogy az amerikai kontinens határain túl szerezzenek gyarmati területeket. Az amerikai tőke ebben az időben mindenekelőtt magának Észak-Amerikának határain belül fejtett ki terjeszkedő tevékenységet. A belső piac állandó és viszonylag gyors kiszélesedése folytán az amerikai tőke semmiféle ösztönzést nem érzett arra, hogy a kivitelt különösebben erőszakolja. Az Egyesült Államok nemzetközi helyzete, különösen pedig az Angliával való folytonos súrlódás, az amerikai katonai erőknél az Amerikát és Ázsiát egymástól elválasztó nagy távolság miatti gyengesége és a mindjobban érezhető belső konfliktus — mindez komolyan zavarta a gyarmatosító terjeszkedés kifejlődését.

¹ Lásd például *Quincy Wright: An American View of Far Eastern Problems*, „International Affairs”, January-February 1935, 69. old.

Az amerikaiak igen ügyesen értettek ahhoz, hogy az angolok katonai sikereit és erőszakkal elért diplomáciai eredményeit kihasználják és bár igen sok esetben maguk is résztvettek az angolok vállalkozásaiban, alkalomadtán a semleges megfigyelők képében, sőt egyenesen Kína barátainak szerepében léptek fel. Ez az állásfoglalásuk lehetővé tette az amerikaiaknak, hogy Kínában egy időre igen jelentékeny politikai befolyásra tegyenek szert.

A XIX. század kezdetén, az angol-amerikai háború folyamán (1812—1814) az Egyesült Államok elérte, hogy a kínai kormányzat a kínai felségvizeken az angolokkal szemben az amerikai érdekeket támogatta. A múlt század huszas és negyvenes éve közötti időben nem egy amerikai politikai személyiség akadt, aki igen határozott formában követelte, hogy az Egyesült Államok és Kína között szövetség létesüljön Anglia ellen.

A múlt évszázad közepén a kínai feudális kormányzat tizenhárom esztendőn át, 1850-től 1863-ig elkeseredett küzdelmet vívott a taipingokkal.² A zendülés elfojtásában tevékeny részt vettek a külföldiek is és a kormányzat „örökké győzedelmes hadseregének” élén előbb az amerikai Ward, majd az ugyancsak amerikai Burgevine állott. Ezt a hadsereget az amerikaiakkal közvetítő kereskedelmet folytató kínai üzletemberek, földbirtokosok, nemesek és a Mandzsudinasztia tagjai kizárólag a felkelés leverése céljából szervezték meg. Bár mind Ward, mind Burgevine sokkal inkább kalandornak volt mondható, semmint az amerikai kormányzat képviselőinek, az amerikai követ közvetett beavatkozása révén mégis elérték, hogy a hadsereg „főparancsnokává” nevezzék ki őket. Miután Burgevine-t az „örökké győzedelmes hadsereg” főparancsnoki tiszt-ségéből elmozdították, átállott a felkelők oldalára és a taiping-kormányzatnál is többé-kevésbé az amerikai kormány érdekeit képviselte és védte. Az ebben az időben nagy tevékenységet kifejtő amerikaiak sorában ott volt Issahar Roberts amerikai hittérítő, aki 1860-ban a taiping-kormányban külügyminiszteri tisztséget töltött be.

Az amerikaiaknak Kínában kifejtett gazdasági és politikai tevékenységét nagymértékben magának az Egyesült Államoknak

² A múlt század közepén a taiping-szekta tagjai fellázadtak a kormányzat ellen

belső fejlődése határozta meg. A XIX. század első felében az ipar az északi államokban igen gyors fejlődésnek indult. Erre a fejlődésre ösztönző befolyást gyakoroltak a viszonylag kedvező szociális és gazdasági viszonyok, a bő nyersanyagforrások, a munkaerők állandó beözönlése, a belső piac kiszélesedése. Az ipari termelés azonban oly rohamosan növekedett, hogy a belső piac néhány év múlva már képtelen volt az egyre növekvő ipari termelés termékeinek befogadására. A széles tömegek életszínvonala alacsony maradt, különösen a rabszolgatartó déli államokban nem volt kielégítő a lakosság vásárlóereje. Az amerikai ipari tőke már a XIX. század közepétáján arra kényszerült, hogy mindenáron külső ipari piacokat teremtsen. Ennek során érdeklődése Kelet-Ázsiára, illetve a hatalmas lélekszámú keletázsiai lakosságra összpontosult.

Az amerikai külkereskedelem már a polgárháború kitörése előtti időben nagy fejlődésnek indult. Már magában véve az amerikai kereskedelmi flotta felállítása is igen jó tőkebefektetésnek bizonyult; ennek folytán az amerikai kereskedelmi flotta tonnatartalma közvetlenül a polgárháború kitörése előtt már elérte az angol kereskedelmi flotta tonnatartalmát; a világ egész kereskedelmi tengerészetének csaknem egyharmada az amerikai kereskedelmi flottára esett. A krími háború lekötötte az angol flottát és ennek ismét csak az amerikai hajózás látta hasznát. Az amerikai kereskedelmi tengerészet rohamos fejlődésnek indult. Az amerikai clipperek (gyorsvitorlások) valamennyi kontinenssel, de különösen Kelet-Ázsiával élénk forgalmat bonyolítottak le. Az amerikai polgárháborút megelőző másfél évtized folyamán több mint háromszorosára emelkedett az amerikai kiviteli és behozatali forgalom; a Kínába irányuló amerikai áruforgalom megháromszorozódott, a Kínából Amerikába irányuló behozatal pedig megkétszereződött.³

A polgárháborút megelőző egy-másfél évtized amerikai vonatkozásban már magán viselte az imperializmus felbukkanását megelőző időszak minden jellegzetességét. Ebben az időszakban az Egyesült Államok erős háborús politikát fejtett ki Kínában és a Csendes-óceán egész nyugati medencéjében. Az amerikai tőke

³ Kínának az amerikai külkereskedelemben játszott szerepe mindamellett jelentéktelen maradt. A Kínába irányuló kivitel alig két-három százalékát, a Kínából Amerikába irányuló behozatal pedig alig négy százalékát tette ki az amerikai külkereskedelemnek.

képviselői ismételten kísérletet tettek arra, hogy Kelet-Ázsia partvidékén támaszpontokra tegyenek szert.

A Csendes-óceán túlsó partvidéke felé irányuló terjeszkedési törekvés nyilvánul meg Perry amerikai tengerésztiszt⁴ tevékenységében, Seward⁵ amerikai államtitkár jelszavaiban és követeléseiben stb.

Az Egyesült Államok képviselőit ebben az időben a kínai kormány feljogosította arra, hogy engedményes területet (ú. n. koncessziót) létesítsenek Sanghájban.

Ez a koncessziós terület később részévé vált a nemzetközi settlementnek (telepnek). Az amerikaiak a különböző privilégiumok (előjogok) és jogok szerzésében sem maradtak el a többi külföldi mögött és minden módon biztosították az amerikai tőke Kínába való behatolását. Ebben az időben a különböző kapitalista államok távolkeleti viszonya már politikai helyzetükben is kifejezésre jutott. Marx Károly már 1859-ben hangsúlyozta a következőket :

„Nagyon különösnek és paradoxonnak tűnhet az az állítás, hogy Európa népeinek legközelebbi felkelése, a demokratikus szabadságjogokért és a kormányzás mérsékeltebb formájáért vívott harcuk következő szakasza sokkal inkább attól fog függni, hogy mi történik a Mennyi Birodalmában — a Föld Európával ellentétes oldalán — mint bármely más, ma létező politikai októl . . . Ez azonban egyáltalában nem paradoxon, erről könnyen meg lehet győződni, ha figyelmesen megnézzük, hogy is áll ez a kérdés.”

Az amerikaiaknak Kínára gyakorolt nagy befolyását jellemzi az a tény, hogy a kínai kormány által 1868-ban Európába és Amerikába küldött első hivatalos kínai kormányküldöttséget Berlinheim amerikai nagykövet vezette, akit éppen ezért felmentettek amerikai nagyköveti teendőinek további ellátása alól. Kína csá-

⁴ Perry volt a mult század ötvenes éveiben a keletázsiai vizekre küldött amerikai hajóhad parancsnoka.

⁵ W. Seward amerikai szenátor s egyideig államtitkár az ötvenes és hatvanas években annak a szükségességét hirdette, hogy Amerika a Csendes-óceánon széleskörű terjeszkedési politikát folytasson és többek között azt követelte, hogy az Egyesült Államok erősítse meg koreai helyzetét

szára elsőosztályú mandarinnak nevezte ki Burlingamet, akit megbízott, hogy Kína rendkívüli nagyköveteként folytasson megbeszéléseket és kössön szerződéseket Európa és Amerika összes kormányaival. Burlingame a kínai császár által reáruházott felhatalmazást mindenekelőtt arra használta fel, hogy az Egyesült Államokkal megkösse az úgynevezett „Burlingame-egyezményt”.

Az amerikaiaknak erre az időszakra még egy igen fontos — és egyben utolsó — kísérlete esik. Ez a kísérlet abban állott, hogy ágyúk segítségével „megnyissák” Koreát. Egy amerikai hajóraj az 1871. évben megtámadta és birtokába kerítette Kanghoa koreai erődtámaszpontját. Ez az erőd volt az ország fővárosába, Szöulba vezető út kulcsa. A koreai kormány ennek ellenére sem volt hajlandó az Egyesült Államokkal a kereskedelmi szerződés megkötésére irányuló tárgyalásokba bocsátkozni.

A XIX. század hetvenes éveinek végétől kezdve lényegesen csökken az amerikaiak kínai befolyása. Ez a jelenség az Észak-amerikai Egyesült Államok gazdaságában beálló változásokkal, az újonnan létrejött nemzetközi helyzettel és az Egyesült Államokban a kínaiak ellen meginduló hajszával magyarázható.

Az északi államoknak a déli államok felett az 1861—1865. évi polgárháborúban aratott győzelme mélyreható gazdasági változásokra vezetett az Egyesült Államokban. Ezek a változások természetesen megmutatkoztak Amerika nemzetközi kereskedelmi és politikai kapcsolataiban is. A rabszolgaság megszüntetése kedvező módon befolyásolta az Egyesült Államok gazdasági fejlődését és a belső piac kiszélesedését. Ez a belső piac most már mindjobban kezdett úgy alakulni, hogy csaknem az egész amerikai ipari termelés felvételére képes volt.

Észrevehetően csökkent a gyarmati és félgymarmati országok, köztük a Kína felé irányuló amerikai kivitel. Az Egyesült Államok újonnan betelepített területei iparának fejlődése még a tengerhajózástól is elvonta a tőkét. Amerikában nem épült annyi kereskedelmi gőzhajó, amennyire szükség lett volna a kiöregedett vitorlásflotta pótlásához. Amerika a tengeri hajók tonnatartalma tekintetében alaposan lemaradt a többi tengeri hatalom mögött.

Az Egyesült Államok képviselői a polgárháború után is folytatták tevékenységüket a „Mennyei Birodalomban”, de ekkor már lényegesen csökkentek azok az indítók, amelyek erre a

tevékenységre ösztönözték az amerikai kormányzatot. Ennek tulajdonítható, hogy Amerikának Kínában kifejtett tevékenysége több mint két évtizeden át korántsem volt oly határozott jellegű, mint az ötvenes és hatvanas évek folyamán.

Az amerikaiak a Kína felé irányuló hajózási forgalomból mindinkább kivonták tőkéjüket, hogy az anyaországban használják még előnyösebben. A Kínában működő legnagyobb amerikai vállalatot, a „Gőzhajózási Társaságot” eladták a kínaiaknak. Több más amerikai vállalkozás a nagytőke gyenge érdeklődése következtében idegen kézre került vagy megszűnt.

Az amerikaiak az angolokkal egyetemben megépítették Kína első vasútvonalát, a Sangháj és Uszung közötti vasutat, de ezt a vasutat röviddel megépítése után eladták a kínai császárnak.⁶ Az amerikaiak kapták meg az első nagyszabású nemzetközi koncessziót a kínai távíróhálózat felszerelésére. Később azonban ezt a távíró-koncessziót is átadták a dánoknak.

A gyarmatokért meginduló, mindjobban kiéleződő harc kezdetéig ez a gazdasági és külpolitikai irányzat volt tapasztalható. Miként a XIX. század első felében, a belső fejlődés sajátosságai mellett most is hozzájárult e törekvés alakulásához az Egyesült Államok nemzetközi helyzete, mindenekelőtt pedig az Angliával fennálló ellentét.

Az Amerika és Kína közötti politikai kapcsolatok alakulására lényeges befolyást gyakorolt a kínaiak Amerikába való bevándorlásának kérdése. Ez a kérdés a múlt század hetvenes éveiben rendkívül kiéleződött. A kaliforniai aranyláz annakidején arra készítette a vállalkozó szellemű jenkit, hogy a kutatási munkák elvégzésére nagy számban hozassanak Kínából kulikat. A kínai munkásoknak a múlt század 40-es éveiben megindult beözönlése még fokozódott, amikor az amerikaiak vasútépítéssel kezdtek foglalkozni. A Berlinheim-egyezmény révén sikerült eltávolítani azokat az utolsó akadályokat, amelyeket a kínai kormány a kulikkal való kereskedelem útjába próbált gördíteni. A hetvenes évek elején tető-

⁶ A „Menny Fia” megvette a vasútvonalat és a vétel után haladéktalanul intézkedett, hogy pusztítsák el az egész vasútvonalat, nehogy „az ördögi erővel önmaguktól mozgó kocsik” az élők, de különösen az örök nyugalomra szenderült igazhívők nyugalalmát háborítsák.

fokát érte el a kínai kuliknak amerikai területre való bevándorlása.

De csaknem ugyanekkor, ugyancsak a hetvenes években, nagyszabású agitáció kezdődött az Egyesült Államokban. Az agitáció a kínai bevándorlás ellen irányult és nemsokára a kínaiak ellen irányuló tömeges pogromok rendezéséig fajult el. Rövidesen törvények jelentek meg, amelyek a kínai bevándorlást erősen korlátozták, 1880-ban pedig újabb rendelkezéssel végleg eltiltották a kínaiak bevándorlását.

A kínaiak rovására történő hátrányos megkülönböztetések és a kínai lakosság ellen irányuló pogromok meggyengítették az Amerika és Kína közötti kapcsolatokat. A „Mennyei Birodalomban” mindjobban terjedt az amerikaellenes hangulat. Így tehát az Egyesült Államok és Kína között fennálló, több mint százesztendei közvetlen kapcsolatok után az történt, hogy az amerikai befolyás Kínában az imperializmus kezdeti stádiumában hanyatlást mutatott. Ez pedig éppen abban az időszakban történt, amikor a nagy kapitalista államok fokozott erővel készültek arra, hogy behatoljanak ebbe a hatalmas, de elmaradt országba.

2. Japán felbukkan a kínai porondon

Az amerikai aktivitás és az amerikai befolyás gyengülésének korszakában eggyel szaporodott azoknak a nagyhatalmaknak a száma, amelyek versengtek kínai pozíciójuk megerősítésében. Ez az új hatalom úgyszólván éppen csak hogy kikerült a feudális rendszer pelenkájából, de most annál mohóbban és rabló ösztöneitől hajtva tört előre. Ez az új hatalom — Japán.

A mult század hetvenes éveiiig az angolok, franciák és oroszok voltak Kínában az amerikaiak vetélytársai.

Japán egészen az 1868-ban végrehajtott, de befejezetlenül maradó, félúton megálló polgári forradalom időpontjáig mind gazdasági, mind politikai tekintetben rendkívül elmaradott állam volt. Marx még 1867-ben rámutatott arra, hogy Japán a feudális középkoriség legklasszikusabb példáját szolgáltatja.

„Japán földtulajdonának tiszta hűbéri szervezetével és fejlett kisparaszti gazdálkodásával az európai középkor-

szak sokkal hűbb képét adja, mint valamennyi, többnyire polgári előítéletekkel terhelt történelemkönyvünk.⁷

De Japán ebben az időben nemcsak elmaradt, feudális ország hanem éppúgy mint Kína, a kapitalista nagyhatalmak mohó vágyainak tárgya is volt. Tizenkét esztendővel Kínának az angolok általi „megnyitása” után a Perry parancsnoksága alatt álló amerikai hajóraj 1854-ben Japánt is „megnyitotta” a kereskedelem és a kapitalista tevékenység számára, de avégből is, hogy az ázsiai kontinens felé vezető útvonalon szilárd amerikai támaszpontokat létesítsen. Perry biztosította az amerikai kartonárunak és egyéb áruknak Japánba vezető útját. Japán pedig arra kényszerült, hogy a kapitalista államokkal, Kínához hasonlóan, ugyanolyan egyenlőtlen feltételek mellett kössön egyezményeket.

Perry, akinek Japán „megnyitásának” éveiben sikerült megszállnia a Bonin szigetcsoport déli részét, valamint a Riu-Kiu szigetén fekvő Napu kikötőt, nemsokára már azt indítványozta az amerikai kormánynak, hogy Amerika foglalja el Formozát és mindezeket a szigeteket egyszersmindenkorra csatolja az Észak-amerikai Egyesült Államokhoz. Indítványát azzal indokolta, hogy Kelet-Ázsiában Angliának, „a mi nagy tengeri vetélytársunknak” fenyegető támadásával szemben feltétlenül biztosítani kell az Egyesült Államok érdekeit.

De Perry tevékenysége óta alig mult el két évtized, amikor a távolkeleti arénában máris felbukkant az Egyesült Államok új, igen komoly vetélytársa — ugyanaz a Japán, amelyet maga az Egyesült Államok „nyitott meg”. A feudális járomnak alig egy részétől megszabadult Japán, amely a kapitalista fejlődés útján éppen csak az első, bizonytalan lépéseket tette meg, most vad rablőösztrönnel csatlakozott azokhoz az államokhoz, amelyek Kínából akartak hasznót húzni maguknak.

A hatvanas évek elején Japánban sorozatos kilengések voltak az ott lakó külföldiek ellen. Ezeknek a súlyos kilengéseknek megtorlásaként 1864-ben megjelent Simonoszeki japán kikötő előtt az egyesült angol-francia-amerikai hajóraj és hevesen ágyúzta a kikötőt. De alig hét évvel később, 1871-ben már Japán tett — egyelőre

⁷ Marx: A tőke. Szikra 1949, 776. old., megjegyzés.

sikertelen — kísérletet arra, hogy hadihajók segítségével „megnyissa” a maga számára Koreát, amely ebben az időben Kínától függő csatlós állam volt. Egy év múlva, 1872-ben Japán kiterjesztette szuverénitását a Riu-Kiu szigetekre. Az uralmon levő kormányzópártok egy csoportja 1873-ban ismét azzal a követeléssel lépett fel, hogy Japán haladéktalanul kezdjen hozzá Korea elfoglalásához. Ez a követelés igen éles japán kormányválságot idézett fel. Ennek a csoportnak nem sikerült célkitűzéseit megvalósítani és a samurájok sagai felkelését leverte ugyan a kormányzat, de az idegen területek elfoglalására és kirablására törekvő Japán már egy évvel később, 1874-ben „büntető” katonai expedíciót küldött Formozába. Kína csak Anglia és az Egyesült Államok közreműködésével tudta Japánt rávenni ennek az expedíciós haderőnek a visszahívására, de Japánnak különböző „kártérítések” formájában mégis sikerült a maga számára bizonyos hadisarcot kialkudni.

Végül 1876-ban a japán katonai expedíciónak sikerült Koreát „megnyitni” és Koreára kereskedelmi egyezményt kényszeríteni. A következő húsz év folyamán Koreában élesen összeütköztek a japán és amerikai érdekek.

A gyarmati terjeszkedésre éhes Japán arra törekedett, hogy a legnagyobb gyorsasággal teljesen kisajátítsa Koreát. Ekkor már nemcsak gazdasági tevékenységet fejt ki Japán, de fegyveres erőire támaszkodva megkezdte Korea területén a japán politikai uralom megalapozását.⁸

Vajjon mi volt az oka annak, hogy Japán a területi hódítások útjára lépett? Hiszen maga Japán is félgyarmati állam volt ebben az időben! Az 1863-ban Jokohamában partraszállott angol és francia csapatok egészen 1875-ig Jokohamában maradtak. Mi tette Japánnak lehetővé, hogy egyszeriben beilleszkedjék a gyarmati hódító szerepébe? Az alapvető okok: Az 1868. évi félbemaradt polgári forradalom, amely a hatalmat meghagyta a reakciós elemek kezében, de megkezdte a gazdasági és szociális politikai

⁸ Egy japán különítmény 1884 végén Szöulban elfoglalta a koreai kormány palotáját, meggyilkolta a kormány tagjait és Japán fizetett ügynökeiből álló, új kormányt létesített. De a felkelő koreaiak a kínai katonaság támogatásával két nap múlva másodízben is kikergették Szöulból a japánokat. (Elsőízben 1882-ben pusztították el a japán követséget: a japánok ekkor fejvesztetten hagyták el Szöult.)

rendszer szilárdabb alapon való átépítését és a kedvező nemzetközi helyzet voltak.

Annak ellenére, hogy félbenmaradt, az úgynevezett „Mejdzsi-forradalom” kaput nyitott Japánban a kapitalista fejlődésnek. Az 1868 és 1895 között eltelt időszakban az iparba, kereskedelembe, valamint a bank- és közlekedési vállalatokba fektetett tőke több mint megtízszereződött és 1895-ben már csaknem elérte a 300 millió jent. Önmagában véve nem nagy ez az összeg, de milyen gyors a fejlődés! Csaknem ilyen mértékben fejlődött ugyanakkor a külkereskedelem is, amely a japán-kínai háború idejében már elérte a 250 millió jenes forgalmat.

De a kapitalista vállalkozás útjára léptek maguk a japán feudális urak is, akik az államtól régebbi jogaik és kiváltságaik megváltásaként többszáz milliónyi összeget kaptak.

Japán olyan korban lépett a kapitalista fejlődés útjára, amikor az imperializmus alapjai már kialakulófélben voltak. Természetes, hogy a japán kapitalizmus a lehető leggyorsabban át akart térni a monopolisztikus fejlődési fokra. A tőkekoncentráció és a kartellek kialakulása már a japán-kínai háború előtt észrevehető fejlődést mutatott.

De éppen a japán forradalom félbenmaradottsága tette lehetővé, hogy a feudális maradványok egész tömege virágozzék tovább. Emellett fennmaradt a munkásosztály kizsákmányolásának rendkívül magas foka is. Mindezek a tényezők aztán a belső piac igen gyenge felvevőképességét hozták létre. Az aránylag kisteljesítményű fiatal japán ipar képtelen volt arra, hogy termékei számára piacot találjon és csakhamar lázas igyekezetet fejtett ki, hogy külső piacra tegyen szert. Az osztályellentétek kiéleződése arra készítette a feudális urak uralkodó osztályát és a császári bürokrácia tagjait, hogy külső kalandokban keressenek levezetést. Erre unszolta őket egyébként az a tény is, hogy a szamurájok, a japán harcos nemesi rend tagjai, kényszerű tétlenségüket állandó zavargással vezették le.

A gyarmati rablás az uralkodó japán osztályok számára a tőkefelhalmozás meggyorsítása szempontjából a legjobb módszernek látszott. Ilymódon tehát a külső hódításokra irányuló erős törekvés magának Japánnak katonai-feudális természetéből fakadt.

Ez a japán törekvés a cári Oroszország, Anglia és az Egyesült

Államok ellenállásába ütközhetett volna. De az Egyesült Államoknak éppen az Angliával fennálló ellentétek folytán nem állott módjában, hogy Japánnak Perry hajórajja által történt „megnyitása” után Japánban kellőképpen megszilárdítsa saját gazdasági és politikai helyzetét. Ezt követte a hosszúra elnyúló polgárháború; a polgárháború végeztével pedig egyidőre csökkentek azok az okok, amelyek az Egyesült Államokat azelőtt tengerentúli terjeszkedésre készítették.

Japán „megnyitásának” időpontjában a cári Oroszország éppen Anglia és Franciaország ellen viselt háborút. A rákövetkező években pedig nem rendelkezett elég erős hajóhaddal ahhoz, hogy — éppen az Angliával fennálló éles ellentétekre való tekintettel — a japán vizeken beavatkozásra tudja magát elszánni. Anglia viszont abban reménykedett, hogy ipari hegemoniája révén Kínához hasonlóan Japánban is uralkodó helyzetet tud a maga számára teremteni. Mindehhez hozzájárult, hogy éppen Japán legnagyobb gyengeségének idején, amikor Japánnak a belső villongások okozták a legfőbb gondot, vagyis az 1850 és 1870 közötti években, magának Angliának erejét is lekötötték az Oroszországgal, Perzsiával és Kínával vívott háborúk, majd a kínai taiping-zendülés, később pedig az indiai szpáhi-zendülés leverésére tett erőfeszítések. Ezenfelül az orosz-francia háború előtt, a háború folyamán és befejeztével Európában uralkodó feszült légkör mind'Angliának, mind pedig Oroszországnak figyelmét elterelte a Távol-Keletről.

Japán ily módon szerencsésen átvészelte a számára legveszedelmesebb időszakot és igen gyorsan maga is támadó jellegű, kapitalista állammá vált. Az eredeti tökefelhalmozódás nagylehetőségei valósággal megrészegették a japán uralkodó osztályokat és most már lázasan kezdték keresni, hogy az ország határain túl, hol tudnának minél nagyobb jövedelemre szert tenni. A kedvező földrajzi fekvés révén a japán fegyveres támadás számára kezdettől fogva kézenfekvő eshetőséget nyújtottak a kínai császár feudális területei. A japán imperializmus természetét Leninnek a következő, igen értékes megjegyzése segít megérteni:

„Japánban és Oroszországban — írja Lenin 1916-ban — a korlátlan hatalom a haderő felett, egy végeláthatatlan hatalmas terület felett, vagy az a lehetőség, hogy különösen

könnyen ki lehetett fosztani a külföldieket, Kínát és egyéb országokat — részben kiegészíti, részben pótolja a mai, legújabb finánckapitalizmust.”⁹

Csak a Kína, Oroszország és részben Amerika részéről kifejtett ellenállás akadályozta a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben Japánnak nyugati irányban, elsősorban Koreában való terjeszkedését.

Korea ezekben az években magára vonta az Egyesült Államok igen élénk érdeklődését és az amerikaiak tulajdonképpen sokkal nagyobb tevékenységet fejtettek ki Koreában, mint magában Kínában. Az amerikai tőkések arra törekedtek, hogy befurakodjanak Korea nyersanyagfeldolgozó iparába, vasútépítéssel foglalkozzanak és fellendítsék a koreai kereskedelmet. Az amerikaiak politikai téren is igen erélyes tevékenységet fejtettek ki. A csapatonak Szöulból történő kivonása tárgyában 1885-ben létrejött japán-kínai megegyezés után Amerika koreai követe a koreai király legfőbb tanácsadójaként továbbra is Szöulban maradt. Ettől fogva tucatjával érkeztek Koreába az amerikai hittérítők, egymásután nyíltak meg az amerikai iskolák, intézetek és az ideológiai befolyásolás egyéb intézményei. Az 1886. évben Dennyt, az Egyesült Államok volt kínai konzulát a koreai külügyminisztérium tanácsosává nevezték ki, négy évvel később, 1890-ben pedig az amerikai Legendre lett a koreai külügyminiszter helyettese. A koreai kormány mellett még más amerikai tanácsadók is tevékenykedtek; a koreai hadsereget amerikai tisztek képezték ki.

Az Egyesült Államok koreai tevékenységének a japán-kínai háború vetett véget. A japán hódítók 1894-ben támadást indítottak Kína ellen. A japánok hadüzenet nélkül, váratlanul rontottak rá Kínára; a japán hadvezetőség jobban megszervezett és jobban felszerelt hadsereggel rendelkezett és a japánok a Koreában és Mandzsúria déli részében vívott sorozatos csatákban szétverték a kínai hadsereget. A gyökeréig rothadt Mandzsú-dinasztia — az egykori hatalmas kínai feudalizmus szánalmas maradványa — nem merte vállalni a hosszantartó háborút és békét kért.

A japán támadók azt követelték, hogy a kínaiak Mandzsúria

⁹ *Lenin Összes Művei*. XIX. kötet. 309—310. old. (oroszul).

déli részével együtt a Liaotung-félszigetet, továbbá Formozát és a Pescador szigetcsoportot engedjék át Japánnak, fizessenek ezenfelül 200 millió táel hadisarcot, adják meg a japánoknak azt a jogot, hogy Veiheivaiben, a santungi félszigeten megerősített támaszpontot létesítsenek és végül ismerjék el Korea függetlenségét. A japánoknak már ekkor az volt a tervük, hogy az utóbbi követelés teljesítését kiindulópontként használják fel Korea teljes meghódítására és bekebelezésére. A kínai küldöttek hajlandók voltak Japán valamennyi követelésének teljesítésére és 1895 április 17-én aláírták a szimonoszeki-i békeszerződést.

Japán azonban nemsokára a békekötés után, Oroszország, Németország és Franciaország határozott nyomásának engedve, lemondott arról a követeléséről, hogy a kínaiak engedjék át Japánnak a Liaotung-félszigetet, de mintegy ellenszolgáltatásként további harminc millió táellel felemelte a Kína által fizetendő hadisarc összegét. Ilymódon Japán arra kényszerítette Kínát, hogy 230 millió táel, vagy 365 millió jen hadisarcot fizessen. Az akkori viszonyok között ez hatalmas összeget jelentett.

Japán a Kínától kapott hadisarc legnagyobb részét a japán hajóhad felszerelésére és a japán hadsereg megszervezésére fordította. A japán vasipar leghatalmasabb vállalatai, a Javata állami gyárai is ebből a kínai hadisarcból létesültek. Japán tehát már imperialista pályafutásának legkezdetén Kína költségére tudott fegyverkezni.

Nem sokkal később Japán elérte, hogy a kínaiak aláírták a japán-kínai kereskedelmi egyezményt. Ennek az egyezménynek az értelmében a kínaiak megadták Japánnak mindazokat a jogokat és kiváltságokat, amelyeket a többi imperialista ország az egyenlőtlen erőkkal folytatott tárgyalások során eddig elért. Japán tehát már kizsákmányoló állammá vált, amely a félgymarmati állapotban levő Kínával szemben uralkodó helyzetet foglalt el. Az angolok támogatásával elérték a japánok, hogy a pekingi kormány hozzájáruljon a Kínában létesítendő japán ipari vállalatok létesítéséhez. Ezzel Japán tovább szélesítette a külföldi államoknak Kínában eddig már élvezett előjogait.

A kínai Formoza-sziget lett az első jelentős japán gyarmat. De a legnagyobb erőt mind az 1894—1895. évi háború folyamán, mind pedig e háború után Korea megszerzésére fordították a japá-

nok. Miután Szöulban 1894-ben magukhoz ragadták a hatalmat, a japánok rövidesen hozzáláttak saját kormányuk megalakításához. Egy évvel később, 1895-ben meggyilkolták a koreai királynőt és a koreai kormány több tagját. De már egy évre rá kudarcot vallott Japánnak Koreában alkalmazott erőszakos politikája. Ez a kudarc Oroszország erősödő ellenállásával volt kapcsolatos.

Japán a cári Oroszországban komoly versenytársat látott és 1896-ban azt az indítványt tette a pétervári kormánynak, hogy Oroszország és Japán ossza fel egymás között Koreát. Eleinte csak a félsziget déli részére tartott igényt, majd azt indítványozta, hogy „cserében Mandzsuriáért” engedje át neki Oroszország az egész koreai területet. Ezt az indítványt 1898-ban tették. Az orosz kormány azonban a japánoknak egyetlen javaslatát sem fogadta el. Japán ezalatt részben megvesztegetéssel, részben erőszakkal mind mélyebbre és mélyebbre hatolt be Koreába. A koreai kormány jogot adott a japánoknak a Szöul és Fuzang közötti vasútvonal építésére, Korea egyes bányáinak kiaknázására és a mozambói japán település létesítésére.

Már 1904-ben mintegy húszezerre rúgott a Koreában élő japánok száma (ugyanekkor alig kétszázötven amerikai élt Koreában). A koreai külkereskedelem háromnegyedrésze Japánra esett.

A diplomáciai arénában mind sűrűbben és mind elkeseredettebben csaptak össze Japán képviselői a cári Oroszország ügynökeivel.

Ugyanakkor Mandzsuria déli részében és Kína egész területén egyre jobban megerősödtek a japán gazdasági kapcsolatok. A XX. század elején Japán a kínai külkereskedelemben a második helyet foglalta el és ily módon megelőzte az Északamerikai Egyesült Államokat.

A japán-kínai háború után egész Kelet-Ázsiában a rendkívül erős imperialista terjeszkedés évei következtek: Oroszország, Anglia, Franciaország, Németország, sőt még Olaszország is harcha kezdett a kínai koncessziók elnyeréséért. Amerika elfoglalta a Fülöp-szigeteket.

A Csendes-óceán nyugati részében a XIX. század végén kialakuló helyzetről Lenin a következő világos jellemzést adta: *„Japán ipari országgá kezdett válni és megpróbált részt ütni a Kínai Falon — ezzel olyan csábító falatot fedett fel, amelybe rögtön bele akart*

harapni Anglia, Németország, Franciaország, Oroszország, sőt Olaszország is.”¹⁰

A kínai népnek az idegen imperialisták rablásai felett érzett felháborodása 1900-ban az úgynevezett „boxer-felkelésben” robant ki. A kínai uralkodó körök ingadozva bár, de mégis támogatták a nép mozgalmát, de csak azért, hogy aztán hamarosan elárulják a felkelőket.

A militarista-feudalista Japán a nagy imperialista hatalmakkal egyenlő módon vett részt a boxer-felkelés leverésében és Kína fővárosa, Peking ellen irányuló támadásban. Sőt, számszerűleg a nyolcezer főnyi japán expedíciós haderő volt a legnagyobb. Japán a későbbi fejlemények folyamán „egyenlő alapon” vett részt a hadisarcért, a konc elosztásáért folyó viharos vitákban és összecsapásokban. E hadjárat idejétől fogva Japán végérvényesen belépett az imperialista államok sorába. Japán, amely röviddel előbb szabadult meg (és még csak nem is teljesen) az egyenlőtlen jogok alapján létrejött egyezményektől, most már úgy érezte, hogy a többi nagyhatalommal teljesen egyenrangúvá vált. A japánok támadó kedve még jobban erősödött, amikor Anglia 1902-ben Oroszország ellen irányuló katonai és politikai egyezményt kötött Japánnal. Ez az egyezmény véget vetett annak az egyeduralmi helyzetnek, amelyet eddig Anglia a nemzetközi arénában élvezett.

Az ázsiai kis militarista rendőrállam az óriási, hatalmas állam szövetségesévé és „barátjává” vált. Nem nehéz elképzelni, hogy ez a szövetség milyen mértékben fokozta a japán militaristák, tőkések és bürokraták önérzetét. Mindezen felül egy másik hatalmas állam — az Egyesült Államok — is csatlakozott a Japánnal fennálló „baráti kapcsolatokhoz” és tevékeny gazdasági támogatásban részesítette Japánt.

3. A japán-amerikai „barátság” időszaka

A XX. század első éveiben kifejlődő japán-amerikai együttműködés részben ugyanazokra az okokra volt visszavezethető, mint az Anglia és Japán között létrejött szövetség: a cári Oroszország sokkal veszedelemesebb versenytársnak látszott, mint Japán.

¹⁰ Lenin Összes Művei. IV. köt. 165. old. (oroszul)

Ezenkívül az amerikaiak arra számítottak, hogy Japán révén jobban meg tudják helyzetüket Koreában és Mandzsuriában szilárdítani.

A japán-kínai és az orosz-japán háború között eltelt évtized folyamán az amerikaiak jelentős mértékben fokozták gazdasági terjeszkedésüket Koreában.

Morse amerikai vállalkozó 1896-ban megkapta az első koreai vasútvonal építésének koncesszióját és jogot kapott arra, hogy a vasútvonalak egész hálózatát létesítse. Ugyanennek a Morsenek a vezetése alatt állott az az amerikai vállalat is, amely a koreai aranybányák kitermelésén dolgozott és most további lépéseket tett „mindennemű egyéb ásványi kincs” kitermelésére. Az amerikaiak Szöulban villamosvasutat létesítettek, majd villamosvilágítási társaságot és vízvezetéki vállalatot szerveztek és koncessziót kaptak „Korea valamennyi ásványkincsének kiaknázására”. Az orosz-japán háború kitörése előtt az Egyesült Államok már a harmadik helyet foglalta el Korea külkereskedelmi forgalmában.

Az amerikai tőke terjeszkedési terveiben Mandzsuria még Koreánál is fontosabb szerepet játszott. Különösen a kínai vasutak építése szempontjából volt Mandzsuriának az amerikaiak számára nagy jelentősége.

A külföldi vasútépítésekre való törekvés, a mindjobban erősödő kereskedelmi terjeszkedés és az amerikai kontinensen kívül kifejtett imperialista tevékenység az amerikai kapitalizmus fejlődésének természetes következménye volt.

A múlt század nyolcvanas éveiben az Egyesült Államok gazdasági élete rendkívül gyors fejlődésnek indult. Az 1880 és 1890 között eltelt évtized folyamán az állandó tőke növekedése iramának tekintetében az Egyesült Államok túlszárnyalta az összes többi kapitalista országokat. Mintegy 110 000 kilométernyi hosszúságú vasútvonalat építettek, vagyis a vasúthálózat ebben az időszakban 75 százalékkal növekedett. Ugyanakkor a munkabérekre fordított összeg megkétszereződött és elérte az 1800 millió dollárt, a munkások száma pedig 55 százalékkal emelkedett. Ezzel egyidejűleg a mezőgazdasági termelésben is erősen emelkedett a tőkebefektetések összege.

Ennek révén a kilencvenes évek elejéig állandóan emelkedett az Egyesült Államok belső piacának felvevőképesége. Az

Egyesült Államok ipara a termelési érték tekintetében már 1890-ben első helyen állott a világon.

Ebben az időszakban már kialakultak és hatásukat mindjobban éreztetni kezdték a különböző nagy monopóliumok. A kilencvenes években már olyan jelek mutatkoztak, amelyek a tömegek életszínvonalának csökkenését jelentették. Az amerikai tőke úgy érezte, hogy a belső piac keretei szorítják. E felismerésnek szükségszerű következtetéseit levonva, haladéktalanul az aktív terjeszkedés útjára lépett.

Másrészt viszont az 1893—1894. évek súlyos gazdasági válsága csak még serkentette a gyarmati hódítások mellett állást foglaló, külső piacokat kereső amerikai tőkések. Ez a válság egyebek között megteremtette Amerikában a „Gyárosok Országos Szövetségét”. Ez a szövetség a munkásszervezetek elleni harc mellett a kivitel erős fokozását is feladatául tűzte ki.

Az amerikai áruk kivitelének emelkedése arra ösztökelte az amerikai tőkések, hogy minél több tőkét vigyenek ki a gyarmati és függő helyzetben levő országokba. Az Egyesült Államokból éppen ebben az időben indult meg a tőkekivitel. Az amerikai pénzmágnások vágyálmaikban már ekkor maguk előtt kezdték látni a világ feletti uralom megvalósítását. A bankárok szövetségének elnöke 1898-ban a következőket jelentette ki: „Az Egyesült Államok ma még csak a világ éléskamráját jelenti, de országunk nemsokára a világ gyárává és aztán a világ bankárává válik.” Az amerikai tőkések az új fogyasztópiacok keresésében nem feledkezhetek meg Kínáról, ahol a földkerekség összlakosságának csaknem negyedrésze élt. Az 1893—1894. évi válság után az Egyesült Államok kormányzata igen jelentékeny számú képviselőt küldött Kelet-Ázsiába.

A válságra következő depresszió éveiben — 1895 tavaszától fogva — fejtette ki tevékenységét Kínában Basch, az amerikai monopol-tőke képviselője. Basch mögött ott állt Harriman amerikai vasútkirály, aki röviddel ezelőtt bukkant fel az amerikai „big-business” előterében.

Basch összeköttetéseinek száalai egészen Rockefeller és Morgan dolgozószobájáig vezettek. Ez utóbbi éppen ebben az időben kezdte az amerikai vasutakat kezébe kaparintani. De Basch az amerikai „Chase National Bank” nevében is beszélt.

Basch tervei között a Kantontól Hankaun és Pekingen valamint Mandzsurián át vezető vasútvonal építése volt a legfontosabb. Basch úgy tervezte, hogy ez a vonal Mandzsuria határánál csatlakozik majd az orosz szibériai vasúthoz. Ugyanakkor azt indítványozta, hogy ezt a tervezett vasútvonalat több elágazással építsék meg olymódon, hogy az egyik elágazás Mandzsuriából Korea, a másik pedig a Liaotungi-öböl felé vezetett volna. Baschnak egy másik indítványa arra irányult, hogy az amerikai vállalatnak adjanak monopóliumot a madzsuriai vasútépítésre. De Basch még ezzel sem elégedett meg. Keresztülvitte, hogy az amerikai társaság jogot kapjon Mandzsuria gazdasági erőforrásainak teljes kiaknázására és ugyanakkor arra is indítványt tett, hogy adják meg az amerikai társaságnak a lehetőséget mindennemű „földnek, erdőségeknek és bányáknak” Mandzsuria területén és a Mandzsuriához közeleső mongol területeken történő felvásárlására.

Oroszország ellenkezésén megbuktak Baschnak azok a kísérletei, hogy Kína hozzájáruljon ennek a tervnek a megvalósításához. Basch azt indítványozta az orosz kormányzatnak, hogy Amerikával együttesen aknázza ki gazdaságilag Mandzsuriát. A pétervári kormány azonban elutasította ezt az indítványt.

Az amerikai bankárok és kereskedők éppen ettől az időponttól fogva kezdtek Oroszországgal szemben barátságtalan magatartást tanúsítani. Ez a magatartás vezetett aztán nem sokkal később a japán törekvések aktív támogatására. Az amerikai bankárok arra szánítottak, hogy a japánok Oroszország elleni politikája, s Oroszország elleni fegyveres fellépésük szabaddá teszi Mandzsuria és Kína felé az amerikai tőke útját. Mert Oroszország nemcsak Mandzsuriában akadályozta az amerikai tervek keresztülvitelét. Ugyancsak Basch volt az, aki az 1896. évben előterjesztette a tervezett kínai vasútvonal Peking és Hankau közötti szakaszának megépítésére irányuló javaslatát. A Franciaország által támogatott cári Oroszország ellenkezése ezt a tervet is megghiúsította.

A Basch-féle „American-Chinese Development Company” csak 1898-ban kapott koncessziót a Hankau és Kanton közötti vasútvonal építésére. Az angolok azonban, akik Kína déli részét saját érdekszférájuknak tekintették, ugyancsak részt akartak venni ebben az „üzletben”. De röviddel rá fellángolt Kína északi részében a boxer-felkelés és az amerikaiak egy időre visszahúzódtak.

Ezenfelül Washington egész figyelmét egyelőre a spanyol-amerikai háború s a néhány évig elhúzódó fülöpszigeti háborúskodás kötötte le. Az amerikai monopoltóke átmenetileg elvesztette a Hankau és Kanton közötti vasútépítés iránt régebben tanúsított érdeklődését. A vasútépítési koncesszió kézzől kézre vándorolt és végül Morgan kezére kerülve, 1905-ben a kínai kormánnyal történt megállapodás alapján felszámolták.

Angliának és Oroszországnak az amerikai vasútépítési tervekkel szemben tanúsított ellenállása folytán a XX. század küszöbén alacsony színvonalon maradt a Kínában beruházott amerikai tőke összege. Néhány sanghái ipari üzembe — két szövőgyárba, egy dohánygyárba és még egy-két üzembe — fektettek be csupán amerikai tőkét és ezenfelül amerikai tulajdonban volt a vallásos missziók egész sorának vagyona. Amerika egész kínai tőkebefektetése ebben az időben nem haladta meg a 25 millió dollárt.

Az Amerika és Kína közötti kereskedelem fejlődése is alig mutat kedvezőbb képet. Az abszolút értelemben vett növekedés ellenére, mégis igen jelentéktelen maradt Kínának az Egyesült Államok külkereskedelmében elfoglalt helye.

Az Egyesült Államok behozatalában az 1895. évi 2,92 százalékról 1900-ig 3,33 százalékra emelkedett Kína részesedése, s ugyanakkor a Kínába irányuló amerikai kivitel is körülbelül ilyen arányban emelkedett — 0,98 százalékról 1,72 százalékra. Az Egyesült Államok mégis jelentékeny szerepet játszott magának Kínának áruforgalmában. A Kínával kereskedelmet űző külföldi országok sorában Amerika a XX. század elején a harmadik helyet foglalta el. Amerikának a kínai áruforgalomban való részesedése az 1896. évi 6,7 százalékról 1902-ben már 10,5 százalékra emelkedett.

A boxer-felkelés előtti években elsősorban Kínába, főként pedig Mandzsuriába irányuló amerikai pamutszövet-kivitel emelkedett igen erősen. Az amerikai gyapotfeldolgozó iparba fektetett félmilliárd dollár összegű tőke ebben az időben már nagymértékű koncentrációt ért el. Az Egyesült Államok belső piaca már képtelen volt a textilgyárak egész termelésének befogadására. A XIX. század utolsó negyven éve folyamán a textiliparba fektetett tőke összege négy és félszeresére emelkedett, míg ugyanakkor a textilipari termelés mennyisége és értéke még háromszorosára sem növekedett.

Az amerikai textilgyárosok mind jobban vonzódtak a külső piacok felé.

Az amerikai tőkének a határokon túli piacok, elsősorban pedig Kelet-Ázsia és Kína piacai felé irányuló törekvését megfelelő „ideológiai előkészítés”, politikai és diplomáciai tevékenység, úgyszintén bizonyos katonai készülődés is kísérte.

És ismét előhúzták a lomtárból a Perry és Seward idejéből származó, régen feledésbe ment jelszót: „Manifest destiny”, „elkerülhetetlen sors” sodorja az amerikaiakat Nyugat felé, Kelet-Ázsia partjai irányában.

A Hawai szigetek bekebelezése, a spanyol-amerikai háború, Kuba és a Fülöp-szigetek birtokbavétele — ezek voltak az Egyesült Államoknak a gyarmatokért folytatott harcában az első jelentős lépések.

Az „elkerülhetetlen amerikai Sors” legbuzgóbb szószólói Kínában a misszionáriusok voltak, akik a mult század utolsó negyedében tömegesen érkeztek Kínába. A XX. század elején már több mint ezer amerikai hittérítő működött Kínában.

De magában Kínában az amerikai tevékenység ebben az időben semmiféle területi hódítást, vagy „bérleti szerződést” nem eredményezett, bár tulajdonképpen ez volt az az időszak, amikor Kínában a koncessziók birtokáért a leghevesebb harcok folytak a különböző külföldi hatalmak között.

Éppen ellenkezőleg, a washingtoni kormányzat 1899-ben Hay államtitkárnak az egyenlő jogokról és lehetőségekről, valamint a „nyitott ajtó politikájáról” szóló jegyzékével fordult a nagyhatalmakhoz, vagyis állást foglalt az egyes hatalmak által élvezett kedvezmények és kizárólagossági jogok ellen. Nem sokkal később — a boxer-felkelés leverésének időpontjában — Hay államtitkár a leg-határozottabb formában tiltakozott Kína felosztása ellen és Kína területi sérthetatlensége és egysége mellett foglalt állást.

Mivel magyarázható meg, hogy az Egyesült Államok közvetlenül a Fülöp-szigetek birtokbavétele után ilyen álláspontra helyezkedett, bár természetesnek látszott volna, hogy az amerikai terjeszkedés tovább halad a területi gyarapodásnak ezen a megkezdett útján? Hiszen az Egyesült Államok ekkor már mind gazdasági hatalom, mind pedig a monopoltőke fejlődésének színvonala tekintetében a kapitalista államok első sorában állott és a nemzeti

vagyon, valamint a nemzeti jövedelem tekintetében még Angliát is megelőzte.

A feltett kérdésre éppen az Egyesült Államok gazdasági hatalmában, valamint gazdasági és politikai fejlődése magasabb színvonalában kell keresni mindenekelőtt a választ. *Manapság az ipari vezetőszeressel kereskedelmi vezetőszeres jár együtt*¹¹ — írta Marx, az ipari tőke virágzásának idején.

Az amerikai tőke képviselői biztosak voltak abban, hogy egyrészt Kínában a „nyitott ajtó”, vagyis egyenlő lehetőségek mellett, másrészt az amerikai tőke és az amerikai ipar rendkívüli hatalmának segítségével amúgyis sikerül majd maguk számára a kínai húsfazék mellett kellő helyet biztosítani. Nem kevésbé volt biztos saját gazdasági erejében Anglia, amely a kínai piacon, beleértve a tőkepiacot is, már amúgyis uralkodó helyzetet foglalt el. Anglia nemcsak határozottan támogatta az Egyesült Államoknak a „nyitott ajtó” politikájának kérdésében elfoglalt álláspontját, de, mint az adatok egész sora bizonyítja, ennek a politikának kezdeményezője is ő volt. Ugyanakkor a gazdasági hatalomra szert tevő Egyesült Államok katonai tekintetben erősen elmaradt a többi nagy kapitalista hatalom mögött. Kína földrajzi helyzete viszont szükségessé tette, hogy az Egyesült Államok olyan erős flottával rendelkezzen, amely az amerikai érdekeket kellő mértékben képes biztosítani.

Kína felosztásának esetében ebben az időben a cári Oroszország, Anglia, Németország, Franciaország és Japán ragadta volna magához a zsákmány oroszlánrészét. Ezek az államok a kínai terület különböző, sztratégiaiilag fontos pontjain már megszilárdították helyzetüket és egymás között „érdekszférákra” osztották fel Kínát. Amerikának vajmi kevés jutott volna a koncból. George Taylor, a washingtoni egyetem tanára, aki az amerikai finánc-tőke ideológusának szerepében lépett fel, 1941-ben nyíltan kifejtette az amerikai külügyminisztérium kínai politikájának igazi indítókait. Taylor rámutatott arra, hogy az egyenlő jogok és lehetőségek elve „a kínai piac együttes kiaknázásának módszereihez tartozott, de nem volt normális elvnek mondható”.¹²

¹¹ Marx: A tőke. Szikra 1949, 815. old.

¹² George Taylor: America's Pacific Policy, „Pacific Affairs”, December 1941, 437. old.

A „nyitott ajtó” és a „Mennyei Birodalom” területi sértetlenségének elvével pontosan körülhatárolt feladatokat kívántak az angolok és amerikaiak megoldani. Olyan helyzetet szerettek volna Kínában teremteni, amely lehetetlenné tette volna, hogy Kína bármelyik területrésze is kicsúszhassék az amerikai és az angol tőke tevékenységének köréből. Ez a helyzet alkalmas lett volna arra is, hogy a legerősebb tőkének Kínában vezetőhely elfoglalására és az ország kiaknázására eshetőséget nyújtson.

Az Egyesült Államok diplomatái készen álltak arra, hogy mindenesetre, még Kína felosztásának vagy további „bérletszerződések” és koncessziók kiragadásának esetében is, feltétlenül biztosítsák az amerikai érdekeket. Az Egyesült Államok kínai nagykövete, Conger már 1899 elején azt indítványozta kormányának, hogy Kína felosztása esetére az Egyesült Államok jelentse ki Csili tartományra (a mai Hebej-re) és Tienccsin kikötőre irányuló igényét. Conger rámutatott arra, hogy Csili tartomány már csak fekvésénél fogva is rendkívül alkalmasnak látszik Amerika gazdasági és politikai befolyásának további kiszélesítésére.¹³

Minthogy pedig Kína déli és középső részeiben már Anglia volt az úr, az Egyesült Államokban főként Kína északi részei — Csili tartomány, Mandzsuria és Korea — kerültek a közvetlen érdeklődés előterébe. A boxer-felkelés elfojtása után az intervenciós hatalmak között megindult a marakodás. Ekkor ismét felmerült az új területek és az újabb kiváltságos előjogok szerzésének kérdése. Hay államtitkár, a „nyitott ajtóról” szóló emlékezetes diplomáciai jegyzék szerzője ekkor azt kívánta, hogy az Egyesült Államok kínai nagykövete biztosítsa Amerika számára az egyenlő részesezésre való jogot, nevezetesen pedig azt a jogot, hogy Amerika „a bármely állam számára a különböző szerződéses kikötőkben megadott koncessziók, vagy nemzetközi települések formájában” élvezett kiváltságokat megkapja.¹⁴

Hay államtitkár 1900 novemberében táviratilag azt indítványozta Congernek, hogy az első kedvező alkalmat kihasználva, szerezze meg az Egyesült Államoknak a Fukien partvidékén levő Sansza-

¹³ *Dennis: Adventures in American Diplomacy*, New York 1928, Conger to Hay, 208. old.

¹⁴ Ugyanott, 241. old.

öböl tengerészeti támaszpontja kizárólagos használati jogát és ugyanakkor próbáljon a kínai kormánytól kötelező ígéretet kapni, hogy a támaszpont körül elterülő húsz mérföldes körzetet semmiféle más hatalomnak nem bocsátja rendelkezésére. Az Egyesült Államok tokiói nagykövétét utasította Washington, hogy próbálja e kérdésben Japán hozzájárulását keresztülvinni. Am Japán december 11-én adott válaszában a leghatározottabb formában tiltakozott az amerikai terv ellen.

Az Egyesült Államok tengerészeti minisztériuma Hay útján 1901-ben és 1902-ben tovább folytatta a kínai partvidéken levő tengerészeti támaszpontok megszerzésére irányuló kísérleteit, de a japán ellenkezés megghiúsította az összes amerikai kísérleteket.

Kína felosztását főként azért nem lehetett egyáltalán megvalósítani, mert teljesen nyilvánvaló volt, hogy az intervenciók hatalmak képtelenek egymás között megállapodásra jutni. De az Egyesült Államok mégis hozzájutott a boxer-felkelés leverése után neki juttatott hadisarc-részhez és a többi nagyhatalommal együtt Pekingben és Tiencsinben amerikai helyőrség is létesült.

A vasútépítési tervek azt bizonyították, hogy az amerikai tőke minden erővel be akart Mandzsuriába hatolni. Ha pedig az oroszok kezére került volna Mandzsuria, ez igen komoly precedenst jelentett volna Kína általános felosztására, ami viszont nem állott Amerika érdekében. Mindezek a körülmények tették indokolttá azt az aktív támogatást, amelyben Washington és a Wall Street a japánokat részesítette. A japán-amerikai ellentétek egy időre a háttérbe szorultak.

Amerikának Mandzsuriával kapcsolatos politikáját Hay. az 1901. év elején elég tisztán fejtette ki Oroszország washingtoni nagykövete előtt. Nem sokkal Haynek e kijelentése előtt a cári kormány megegyezési tervezetet terjesztett a kínai kormány elé. A tervezet értelmében a kínai kormány kötelezettséget vállalt volna arra nézve, hogy az oroszokat kivéve más külföldieknek nem ad Mandzsuriában semmiféle ipari vagy közlekedésügyi concessiókat.

Hay nem tett semmiféle ellenvetést Oroszország politikai uralma ellen, de a leghatározottabb formában ragaszkodott ahhoz, hogy Mandzsuriában továbbra is „nyitva tartsák az ajtót” és hogy Mandzsuria területén egyenlő jogokat biztosítsanak a külföl-

diek gazdasági tevékenysége számára. Hay a szuronnyal a dollárt szegezte szembe és arra számított, hogy végeredményben a dollár győz majd.

Egy évvel később a pétervári kormány újból megpróbálta Kínát a mandzsuriai kizárólagos orosz jogok elismerésére bírni és valóban sikerült is annyit elérnie, hogy a kínai kormány monopolisztikus jogokat biztosított az Orosz-Kínai Banknak. Az amerikai államtitkár írásbeli formában igen erélyesen tiltakozott ez ellen és az amerikai ipar és kereskedelem számára teljes szabadságot követelt.

Washington hivatalos formában újból közölte, hogy az oroszoknak Mandzsuriában élvezett előjogai sérelmesek az Egyesült Államok érdekei szempontjából. Néhány hónappal az orosz-japán háború kitörése előtt, 1903 őszén kereskedelmi megegyezés jött létre Kína és az Egyesült Államok között. Amerika elérte, hogy Kína két további mandzsuriai városnak — Mukdennek és Antungnak — a kereskedelem céljára történő megnyitásához járult hozzá.

Mandzsuriának az 1900. évben az oroszok által történő megszállása után erősen visszaesett a Mandzsuriába irányuló amerikai kivitel. Az amerikai textilgyárosok és malomipari vállalkozók az 1903. évben valósággal elárasztották leveleikkel és beadványaikkal az amerikai kormányt, amelytől az orosz kormány elleni „határozott és erélyes beavatkozást” kívánták és egyenesen azt követelték, hogy Amerika küldjön hajóhadat Mandzsuria déli partvidékére. Lamszdorf, Oroszország külügyminisztere ebben az időben azt a kijelentést tette, hogy Oroszország után az Egyesült Államoknak van Mandzsuria területén a legnagyobb érdekeltségük.

A XX. század elején Távol-Keleten kifejtett aktív amerikai politika szorosan összefügg Hay államtitkár nevével. Haynek tulajdonították a kínai „nyitott ajtóról” szóló, sok port felvert elv szerzőségét. Ez az elv a rákövetkező évtizedek folyamán az amerikai külpolitika egyik sarkkövének számított. Hay, mint az Egyesült Államok külügyminisztere, tulajdonképpen nem volt egyéb megértő tisztviselőnél, aki pontosan és lelkiismeretesen végrehajtotta a „főnökség” utasításait. Hay eredetileg Lincoln elnök személyi titkáráként kezdte el pályafutását és miniszter korában sem maradt egyéb, mint nála erősebb és erélyesebb személyek akaratának végrehajtója: előbb MacKinley elnöknek, az amerikai

imperialista hódítások időszaka kezdeményezőjének, majd Theodore Roosevelt elnöknek, az amerikai kapitalizmus képviselőjének akaratát hajtotta végre. Maga a „nyitott ajtó” ötlete pedig, mint ez a későbbiek folyamán tisztán beigazolódott, nem is Amerikában, hanem az angol politikusok agyában született és innen került aztán tovább Washingtonba.

Theodore Roosevelt, az Egyesült Államok huszonhatodik elnöke gyökeresen különbözött elődjétől, MacKinleytől s az amerikai tőke erélyes, cselekvő és kezdeményező képviselőjének bizonyult. Sok burzsoá történész „nagy amerikainak” nevezi Theodore Rooseveltet, aki elődjének, MacKinleynek halálától, 1901 őszétől kezdve egészen 1909 tavaszáig töltötte be az Egyesült Államok elnökének tisztségét. Mind az amerikai, mind az egyéb országok irodalmában a kutató munkák egész sora foglalkozott Theodore Roosevelt tevékenységével. A történészeket vonzza érdekes élet-története, sokoldalú tevékenysége és jellemének dinamikus volta. Az amerikai átlagember mind a mai napig lelkesedéssel gondol Theodore Rooseveltre, aki egy személyben kitűnő gazda és történész, az afrikai dzsungelek kutatója és tehetséges népszónok, madártani szakértő, a spanyol-amerikai háború ezredese és rendkívül ügyes, nagyvonalú politikus volt.

Elnökké választása előtt Theodore Roosevelt az Egyesült Államok tengerészeti államtitkárának helyettese volt és e minőségében nemcsak a spanyol-amerikai háború megszervezésében vett részt, de ő volt az, aki a Fülöp-szigetek megszállását kezdeményezte. Becsvágyó és hiú ember volt Theodore Roosevelt, aki minden erejével azon dolgozott, hogy bekerüljön a Fehér Házbba. És mégis csak a véletlennek köszönhette, hogy az Egyesült Államok elnöki székébe került. A spanyol-amerikai háború után New York kormányzójává választották. Számításból, hogy a tömegek rokonszenvét elnyerje, „kapitalistaellenes” intézkedések egész sorát léptette életbe. A monopoltőke befolyásos körei meg akartak szabadulni ettől a kormányzótól s ezért a köztársasági párt vezetésével egyetemben elhatározták, hogy Theodore Rooseveltet 1900-ban, MacKinley elnök újraválasztása alkalmával alelnöknek jelölik. MacKinley egy évvel később terrorista merényletnek esett áldozatul és Roosevelt foglalta el az elnöki széket.

Az új elnök csökkenteni akarta a dolgozó tömegek elégedet-

lenségét és ezért bizonyos mértékben korlátozta a nagy trösztök rabló tevékenységét. Elítélte a korrupciót és különböző szociális reformok szükségességét hangoztatta, ami által fokozta az amerikai pénzmágnások egy részének bizalmatlanságát. Maga Roosevelttel jelentette ki, hogy a tömegekkel szemben bizonyos engedékenységet kell tanúsítani, mert csak így lehet „az Egyesült Államokat a forradalomtól megmenteni”.

Hatalmas hadsereget és hajóhadat kell megteremteni és ugyanakkor meg kell a Csendes-óceánon az Egyesült Államok uralmi helyzetét szilárdítani: e mellett szállott síkra Theodore Roosevelt, aki minden erejével folytatta az amerikai tőkének az egész amerikai kontinensen való terjeszkedését.

Roosevelt csak arra várt, hogy az Egyesült Államok elég erőssé váljék és a világ egyéb részeiben is előre tudjon törni. Németországnak Venezuela felé irányuló törekvéseit 1902-ben határozott lépésekkel megakadályozta, 1903-ban elfoglalta Columbia állam egy részét, megteremtette Panama köztársaságot, hogy területén átvezesse az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal összekötő csatornát.

Nem lehet azon csodálkozni, hogy Roosevelttel, aki az amerikai terjeszkedéssel kapcsolatban nagyratörő terveket táplált, a japán szuronyok segítségével szerette volna az amerikai tőke érdekeit Kínában biztosítani. Ezek után az sem csodálatos, hogy Németországgal és Franciaországgal tudatta, hogy ha e két hatalom Oroszországot támogatná, akkor „az Egyesült Államok haladéktalanul Japán oldalára áll és támogatásában oly messzire megy, mint ahogyan ezt annak érdekei megkövetelik”.¹⁵

Az Egyesült Államok és Japán közötti közeledés, amelyet az Oroszország és Kína elleni közös harc tett indokolttá, az 1903 és 1905 között eltelt időszakban érte el tetőfokát.

Az Egyesült Államoknak e harcban való résztvétele főként diplomáciai lépésekben és Japánnak pénzügyi támogatásában állott. Ismételt fenyegetőzése ellenére Theodore Roosevelttel aligha fordult volna a háború eszközéhez. Az Egyesült Államok népét ebben az időben igen nehezen lehetett volna az amerikai imperialista terjeszkedés érdekében háborúba vinni. Hay államtitkár alig

¹⁵ *Dennet*: Roosevelt and the Russo-Japanese War, New York 1925. (Roosevelt to Spring-Rice, July 27, 1905.)

félévvel az orosz-japán háború kitörése előtt megállapította, hogy Amerikának az orosz-japán-viszályban elfoglalt álláspontja tisztán morális jellegű és hogy az Egyesült Államok nem viselhet háborút Mandzsuriáért. Hay szerint az amerikaiaknak „mindenféle más, rendelkezésükre álló eszközt kell fel használniok”.¹⁶

Az 1904—1905. évi orosz-japán háború nagy befolyást gyakorolt a csendesóceáni helyzet kifejlődésére. Az Oroszországgal viselt háború, minden egyébtől eltekintve, meggyengítette Japánt és csökkentette a Fülöp- és Hawaii-szigeteket fenyegető japán terjeszkedés veszélyét. Ugyanakkor ez a háború lehetőséget szolgáltatott az amerikai kapitalistáknak arra, hogy hadikölcsönök és hadiszállítások révén meggazdagodjanak.

Nem meglepő, hogy Rooseveltt a véres orosz-japán háború első esztendeje után, 1905 május 24-én külföldi hatalmak képviselői előtt nyíltan kijelentette, hogy „a többi állam szempontjából hasznos, ha a két egymással szembenálló küzdőfél kölcsönösen kiirtja egymást”.¹⁷ De amikor békekötésre került a sor, ugyanez a Theodore Rooseveltt már az „önzetlen közvetítő” szerepében lépett fel, arra számítva, hogy az amerikai tőke a lehető legaktívabb befolyást fogja a továbbiakban Mandzsuria jövődjére gyakorolni és ebből a befolyásból az elérhető legmagasabb hasznot 'ogja húzni.

A portsmouthi béke¹⁸ megkötésekor az amerikai közvetítők arra törekedtek, hogy az oroszok lehetőleg kedvező képet alkossanak róluk és ezért azt hangoztatták, hogy enyhíteni próbálják Japánnak a sokmilliárd összegű hadisarc fizetésére irányuló, túlméretezett igényeit.¹⁹

De az amerikai közvetítők ezzel egyidejűleg mindent megtettek, hogy rászolgáljanak Japán hálájára és gyengítsék Oroszországot, még pedig azáltal, hogy az elérhető legnagyobb fokú engedékenységre bírják. Theodore Rooseveltt az „önzetlen közvetítő”

¹⁶ *Thayer: Life and Letters of John Hay*, Boston 1915. 369. old.

¹⁷ „Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette”, B. XIX. 2 Hefte, Berlin 1925, No. 6310.

¹⁸ A portsmouthi békeszerződést 1905 szeptember 5-én írták alá.

¹⁹ A japán békeküldöttség kezdetben arra törekedett, hogy Japán 7 milliárd dollárnyi hadisarcot kapjon; aztán 1.2 milliárd jénre mérsékelte követelését, a későbbiekben pedig arra kényszerült, hogy egészen lemondjon a hadisarc fizetéséről és megelégedett az orosz hadifoglyok eltartásával járó költségek megfizetésével.

szerepében arra törekedett, hogy Japán minél előnyösebb feltételeket alkudjon ki. II. Miklósnak, a gyáva cárnak megriasztására ezeket írta neki 1905 augusztus 21-én:

„Ha most nem kötik meg a békét, akkor Oroszország végre is el fogja veszíteni keletsibériai területeit.”

Roosevelt még azt is indítványozta a cárnak, hogy Oroszország az orosz területek és az orosz hadifoglyok visszaszolgáltatása fejében fizessen Japánnak „megfelelő jelentékeny összeget”.

A japán kormány attól tartott, hogy a háború elhúzódása esetén Japán kimerülése következtében esetleg japán szempontból kedvezőtlen fordulat állhatna be a hadieseményekben. Ennek megfelelően arra utasította a japán békeküldöttséget, hogy törekedjék bármilyen áron a béke megkötésére és ennek érdekében mondjon le Szahálin átengedéséről és a hadisarc követeléséről. De Miklós cár augusztus 23-án megállapodott az amerikai nagykövettel, hogy Szahálin déli részét Oroszország átengedi a japánoknak. Erről haladéktalanul értesült a tokiói kormány és az utolsó pillanatban, közvetlenül a döntő tanácskozás előtt táviratilag arra utasította a Portsmouthban tárgyaló japán küldöttséget, hogy vigye keresztül Dél-Szahálinnak orosz részről történő átengedését.

Th. Roosevelt azonban mindezek után is sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy a japán képviselők engedékenyebbnek bizonyultak, semmint remélte.

„Feltételezem — írta 1905 szeptember 9-én Spring-Rice-nek — hogy Észak-Szahálin visszaadásával a japánok nagyobb engedményeket tettek, mint kellett volna. Biztos vagyok, hogy az ő helyükön el tudtam volna érni Észak-Szahálin orosz részről Japán javára történő átengedését vagy legalább is arra készítettem volna Oroszországot, hogy Észak-Szahálin visszaadása fejében megfelelő összeget fizessen.”²⁰

4. A japán-amerikai kapcsolatok első kiéleződése

Az amerikai tőke még az orosz-japán háború befejezése előtt kísérletet tett arra, hogy a japán szuronyok nyomában benyomuljon Mandzsuriába. Az 1905. év kora tavaszán az Egyesült Államok

²⁰ *Denne!* Roosevelt and the Russo-Japanese War, 261. old

pekingi nagykövete, Conger útján hivatalosan előterjesztette a mandzsuriai vasutak „nemzetközi megváltására” vonatkozó tervét. A megváltott vasutat névleg Kínának kellett volna átadni, de gyakorlatilag a megváltást pénzelő hatalmak, elsősorban pedig az Egyesült Államok ellenőrzése alatt maradt volna a vasútvonal, minthogy az amerikai kapitalisták úgy vélték, hogy az egész ügyletnek csak ők lehetnek a vezetői és főrésztvényesei.

Minthogy ez a kísérlet nem járt sikerrel, az amerikai pénzmágnások az önálló cselekvés terére kezdtek lépni. Arra számítottak, hogy Japán katonai sikereinek eredményeképpen az európai kapitalisták bevonása nélkül is boldogulni tudnak majd. A new-yorki bankárok, akik Japánt hadikölcsönökkel és hadianyaggal látták el, biztosak voltak abban, hogy a japán hadosztályok az ő érdekeikért is harcolnak és hogy Japán győzelme után az amerikai tőkések éppen úgy gazdái lesznek Mandzsuriának, mint maguk a japánok.

Az orosz-japán háború folyamán Japánnak nyújtott külföldi kölcsönök összege mintegy 400 millió dollárra rúgott; ebből az összegből Amerika 150 milliót adott. A külföldi kölcsönök csaknem a felét jelentették a japánok által hadviselésre fordított összegnek, de jelentőségük jóval meghaladta a kiadások összegéhez mért pusztá számtani arányukat. Japán csak ezeknek a külföldi kölcsönöknek a segítségével tudta a háború folytatásához elengedhetetlenül szükséges külföldi hadianyagokat és egyéb árucikkeket megfizetni.

Az amerikai kapitalisták nem kételkedtek abban, hogy busásan megtalálják számításukat, amikor Japánnak komoly segítséget nyújtanak. A japánok azonban másként ítélték a helyzetről.

Mindaddig, amíg Oroszországgal még nem írták alá a békeszerződést és Japánnak szüksége volt az Egyesült Államok támogatására, a japánok mindent elkövettek, hogy az amerikaiak ábrándjait kellőképpen erősítsék. Harriman-nek, az amerikai „vasút-királynak” és az Amerika által Japánnak nyújtott kölcsönt lebonyolító Kuhn, Loeb & Co. amerikai bankháznak ígéretet tettek arra, hogy részesedni fognak a háború végeztével japán kézen maradó mandzsuriai vasútvonalakból. Harriman-nek, aki 1905 nyarán Tokióba utazott, sikerült is a japán kormánytól írásbeli hozzájárulást kapni, amelyben a tokiói kormány beleegyezik, hogy

Mandzsúria déli részének vasutaiban és bányavállalataiban az amerikai szindikátus ötvenszázalékos részesedést kapjon. Harriman teljesen meg akarta vásárolni a délmandzsúriai vasútvonalat, de a japánok erre nem voltak hajlandók. Harriman-nak ez a megállapodása volt lényegében véve az amerikai-japán „barátság” hattyúdala. Mandzsúriában a japánoknak az amerikai tőke fél részesedése sem felelt meg. Céljuk az újonnan meghódított gyarmat monopolisztikus kihasználása volt.

Aztán aláírták a portsmouthi békeszerződést. Alig éreztek a japán miniszterek szilárd talajt a lábuk alatt, máris elhatározták, hogy a továbbiakban az amerikaiak segítsége nélkül fognak cselekedni. Kétségtelen, hogy a japánok ebben az időpontban már azt az értesítést kapták Londonból, hogy Anglia pénzügyi támogatást kíván nyújtani a délmandzsúriai japán tevékenység kifejtéséhez. A japán kormány táviratilag értesítette Harrimant, hogy semmisenek tekinti a vele kötött megállapodást.

Mindezekután nem vezetett eredményre Schiffnek, a „Kuhn, Loeb & Co” bankház fejének 1906 tavaszán Japánba tett útja sem. De ugyanilyen eredménytelenek maradtak azok a többi kísérletek is, amelyeket az amerikaiak ebben az időszakban a Mandzsúriába való behatolás érdekében tettek.

Miután a japánok felmondták a Harriman-nel kötött megállapodást, a mandzsúriai kérdésben kialakuló amerikai-japán kölcsönös viszony igen gyorsan érte el további logikus befejezését. Japán teljes mértékben monopolizálta Dél-Mandzsúriát. Az orosz-japán háborút követő években az amerikaiak még csak be sem tehették Dél-Mandzsúriába a lábukat és a japánok a külföldi kereskedelem megszokott formái elé is a legkülönbözőbb akadályokat gördítették.

A portsmouthi béke megkötésétől még félév sem telt el, amikor az Egyesült Államok kormánya első ízben tiltakozott az ellen, hogy a japánok Dél-Mandzsúriában visszaszorítják az amerikai kereskedelmi tevékenységet. A japán-amerikai „barátság” rövid időszaka befejeződött és ismét feléledt a japán-amerikai versengés, amely rövidesen igen éles formákat öltött.

Az amerikai sajtóban az 1907. és 1908. évek folyamán egész cikksorozatok jelentek meg a Japán elleni háború lehetőségéről. Ugyanekkor, 1907-ben érte el a tetőfokát a japán bevándorlás ellen még a portsmouthi béke megkötése előtt indított mozgalom,

ami mindkét országban jelentékenyen hozzájárult a kölcsönös gyűlölet kialakulásához.

Az Egyesült Államok kormánya tiltakozásként a délmandzsuri „csukott ajtó” ellen haditengerészeti demonstrációra határozta el magát. Az amerikai hajóhadat 1908-ban tüntető útra küldték a japán és kínai vizekre. Ezzel az Egyesült Államoknak az volt a célja, hogy egycsapással két legyet üssön agyon — egyidejűleg félemlítse meg a japánokat és kínaiakat.²¹

Japán, amely időközben — s nem utolsó sorban éppen az amerikai tőke politikája és segítsége révén — megerősödött és megszilárdult, nem ijedt meg az amerikai fenyegetéstől. Hogy a japán vizeken megjelenő amerikai hajóraj felbukkanásának fenyegető jellegét tompítsák, a japánok egyszerűen meghívták az amerikai flotta tengernagyait, hogy látogassanak el a japán kikötőkbe. 1908 októberében az ünnepi lakoma után, a japán tengernagyok a nagy „barátság” külső megnyilvánulásaként vállukra vették és a fedélzeten valóságos diadalmenetben hordozták körül az amerikai tengernagyokat. De ezt megelőzően — mint ahogyan Wright amerikai tanár megállapítja — a japánok azt a tanácsot adták Rooseveltnek, hogy minél hamarabb rendelje vissza a hajóhadat a japán vizekről, mert ellenkező esetben az egész hajórajt az elsüllyesztés veszedelme fenyegeti.²²

„A washingtoni kormánytisztviselők kivételével Amerikában senki sem tudja, hogy 1908 tavaszán tíz, izgalmakban bővelkedő nap folyamán az Egyesült Államok igen köze! állott ahhoz, hogy Japántól ultimátumot kapjon” — írta később Franklin Delano Roosevelt,²³ az Egyesült Államok későbbi elnöke, aki az idősebb Roosevelttel való kapcsolatai révén olyan dolgokat is megtudott, amelyek a nagyközönség előtt nem váltak ismertté.

A japánok természetesen csak az angolok segítségére támaszkodva süllyeszthették volna el az amerikai hajórajt, miután Anglia az 1905-ben kötött katonai egyezményben arra kötelezte magát,

²¹ A kínaiak előzőleg az Egyesült Államoknak a kínai bevándorlás ellen irányuló törvényeire válaszolva, tiltakozásuk jeléül bojkottálták az amerikai árukat.

²² Quincy Wright: *An American View on Far Eastern Problems*. „International Affairs”, January-February 1935, 72. old.

²³ Fr. Roosevelt: *Shall we trust Japan? „Asia”*, July 1923, 171. old.

hogy bármely hatalomnak Japán ellen irányuló támadása esetén segítséget nyújt a japánoknak. Érdekes megemlíteni, hogy ebben az időben az amerikai és a japán haditengerészet összes tonnatartalma között 5 : 3²⁴ arány állott fenn (612 és 375 ezer tonna 1907 júniusában).

Az Amerikával fennálló kapcsolatok elmérgesedésére való tekintettel Japán a nemzetközi porondon új „barátok” után kezdett kutatni. Rövidesen sikerült is közelmúltbeli ellenségével, a cári Oroszországgal egy nevezőre jutnia. Az 1907-ben létrejött orosz-japán titkos megállapodás, amely Mandzsuriát orosz és japán érdekszférára osztotta fel, közvetve az amerikai vagy „bármely más részről” Japán ügyeibe történő beavatkozás ellen irányult.

Az amerikai monopoltóke azonban továbbra is szívósan kapaszkodott Mandzsuriába. A hatalmas pénzmágnásokra valósággal mágikus vonzóerőt gyakorolt a vasútépítésből és a gyarmati országok rendkívül jövedelmező közlekedési hálózatából húzható busás haszon kilátása. Volt egy idő, amikor valósággal kimeríthetetlennek látszott az amerikaiak igyekezete és kitartása. Ez az 1907. évi nagy gazdasági válság után volt, amikor az amerikai tőke még fokozottabb mértékben törekedett a terjeszkedésre.

Harriman, aki különösen az 1906 és 1908 közötti időszakban fejtett ki igen erős tevékenységet, szorosan együttműködött Willard Straighttel, az Egyesült Államok mukdeni konzuljával, aki később, 1908 novemberétől 1909 júniusáig a washingtoni külügyi hivatal távolkeleti osztályának igazgatója lett. Ugyanakkor a különböző amerikai bankárokkal is szoros kapcsolatban állott Harriman.

Schiff bankár az 1908. év folyamán a mandzsuriai vasutaknak „Kína számára történő megvásárlása” ügyében tárgyalásokat folytatott Oroszország amerikai képviselőivel.

A washingtoni kormány az 1908. év vége felé kísérletet tett a japán-amerikai viszony enyhítésére. Ekkor (1908 november 30-án) jött létre az úgynevezett Root—Takahira-egyezmény. Ám ennek az egyezménynek sem sikerült enyhíteni a két ország közötti súrlódásokat.

A két kormány ebben az egyezményben arra kötelezte magát,

²⁴ Az 5 : 3 arányszámot a sorhajók számára az 1921—22. évben megkötött washingtoni egyezmény állapította meg.

hogy a Csendes-óceánon fenntartja az eddigi status quo-t (egyen-súlyi helyzetet) és egymásnak kölcsönösen biztosítja Kína iparában és kereskedelmében való részvétel egyenlő lehetőségeit. Mindkét szerződő fél úgy vélte, hogy az egyezményen ő nyert — mint ahogyan ez általában mindig be szokott következni, ha a diplomá-ciai okmányok a szerződő felek kötelezettségeinek pontos körülhatárolása nélkül csak általános jellegű frázisokat tartal-maznak.

Japán nem adta meg az Egyesült Államoknak Mandzsuriá-ban a szerződésben megállapított egyenlő lehetőségeket és az egész megállapodás csak elégedetlenséget keltett az amerikai nagybur-zsoázia körében. Minthogy a japán részről fennálló kötelezettségek és kompenzációk tekintetében semmiféle konkrét megállapodás nem állott fenn, Rooseveltnél azzal kezdték vádolni, hogy képtelen az amerikai érdekek védelmére. Sőt azzal is vádolták, hogy japánbarát politikát folytat.

Amikor Taftnak, az új elnöknek kormánya arra kényszerít-tette Theodore Rooseveltnél, hogy adjon felvilágosítást távolkeleti politikájáról, Rooseveltnél azzal magyarázta az amerikai igények csödjét, hogy az Egyesült Államok katonai tekintetben sokkal gyengébb, mint Japán. Rooseveltnél azzal mentegetőzött, hogy Japán sohasem mondana le háború nélkül Mandzsuriáról, „ha pedig Mandzsuriáért sikeresen akarnánk hadat viselni, akkor ehhez olyan jó hajóhadra lenne szükségünk, mint amilyen-nél Anglia rendelke-zik és ezenfelül olyan jó hadseregünknek kellene lenni, mint amilyen Németországnak van”.²⁵

Knox államtitkár kijelentette, hogy Rooseveltnél nyilatkozatát egyáltalán nem tartja kielégítőnek és egyébként is Amerikával kapcsolatban egyáltalán nem lehet arról beszélni, hogy „Amerika semilyen körülmények között sem fog harcolni érdekeiért Kíná-ban”.²⁶

Ugyanakkor Taft elnök a fegyverkezés fokozását hivatalosan azzal indokolta, hogy az Egyesült Államok keletázsiai érdekeit feltétlenül meg kell védelmezni és biztosítani kell Kínában a „nyi-

²⁵ *Dennet*: Roosevelt and the Russo-Japanese War, New York 1925. 320. old.

²⁶ U. o. 322. old.

tott ajtó” politikáját. Az amerikai tőke azt a feladatot tűzte maga elé, hogy gyakorlatilag is hozzálát Kína széleskörű kiaknázásához. Ez a törekvés az amerikai tőkések és diplomaták intézkedéseinek egész sorában kifejezésre jutott.

A kínai kormány amerikai kezdeményezésre 1909 elején a „mandzsuriai vasútvonalak megvásárlására” irányuló javaslattal fordult Oroszország és Japán nagyköveteihez.

Egy amerikai tőkéscsoport, amelyhez a Wall Street olyan hatalmasságai tartoztak, mint Morganék, Kuhn, Loeb & Co, a National City Bank és mások és amely magában foglalta még az angol Powling céget is, 1909 őszén a mandzsuriai alkirályal megállapodást kötött a Mandzsuriában Csincsou—Cicikar—Ajgun között létesítendő amerikai vasútvonal építéséről.

1909 végén, a pénzmágnások nyomásának engedve, maga az Egyesült Államok kormánya vetette fel a mandzsuriai vasutak megvásárlására és „nemzetközivé tételére” vonatkozó, soron következő javaslatát és azzal fenyegetőzött, hogy a javaslat visszautasítása esetében az amerikai kormány amerikai vasútvonalat épít Mandzsuriában. Az amerikai diplomáciai képviselők a németeket és angolokat is rábírták a vasutak nemzetközivé tételére irányuló tervet támogatására és valamilyen okból abban a hiedelemben voltak, hogy Japán is hozzájárulását adja majd, mert ellenkező esetben — így fenyegetőztek az amerikai diplomaták — „kifüstöljük Mandzsuriából a japánokat”.²⁷

Japán (de Oroszország is) természetesen a leghatározottabb formában visszautasította a vasutak nemzetközivé tételére vonatkozó összes javaslatokat, de még kevésbé volt hajlandó beleegyezését adni ahhoz, hogy Csincsou és Ajgun között az amerikaiak vasutat építsenek.

A japán-amerikai viszony komoly formában kiéleződött. A sajtóban és a felelős politikai vezetők nyilatkozataiban mind sűrűbben felbukkant „a japán-amerikai háború” kifejezés. A japán-amerikai háború kérdéseinek szentelt könyvek egész sora látott napvilágot és mint a XIX. század első felében, most is akadtak amerikai újságok, amelyek az Amerika és Kína közötti szövetség mellett törtek lándzsát. De míg a mult században Anglia volt a

²⁷ Die Grosse Politik, No. 11670.

közös ellenség, most elsősorban Japán ellen kellett volna ennek a szövetségnek irányulnia.

A Japánnal szemben, mintegy ellensúlyként, Kínával erősítendő „barátság” fejlődési vonala néhány hivatalos intézkedésben is kifejezésre jutott. Az amerikai kormány 1908-ban lemondott a boxer-felkeléssel kapcsolatosan Amerikára eső mintegy 10 millió dollár összegű hadisarc megfizetéséről és megállapodást kötött, amelynek értelmében jelentős számú kínai ifjat küldtek különböző amerikai egyetemekre tanulni. Ennek célja az amerikaiak Kínára gyakorolt befolyásának megszilárdítása volt.

1911-ben az Egyesült Államok kormánya elég jelentékeny segítséget nyújtott a Jangce völgyében éhező kínai lakosságnak, s ezzel a kínai közvélemény körében igen jó benyomást keltett.

Az amerikaiak az ismételt balsiker ellenére, egészen az első világháború kitörésének időpontjáig igen nagy figyelmet szenteltek Mandzsuriának. Egy amerikai pénzcsoport — Morgannal az élen — 1910-ben ötven millió dolláros kölcsönszerződést kötött a kínai kormánnyal. E kölcsön fedezeteként a kínai állami bevételek, elsősorban pedig a Mandzsuriából származó bevételek szolgáltak. Magát a kölcsönt pedig jelentős részében Mandzsuria iparának fejlesztésére, valamint pénzügyi viszonyainak és gyarmatosításának megszilárdítására szánták. Ennek a kölcsönnek az lett volna a legfőbb rendeltetése, hogy Japán és a cári Oroszország Mandzsuriában kifejtett, politikai és gazdasági terjeszkedésének gátat vessen. De a kölcsön lebonyolításába be kellett vonni az angol, francia és német tőkéseket is. Anglia és Franciaország azonban ekkor már szövetségben állott Oroszországgal és Japánnal és előkészületeket tett az ugyancsak imperialista, európai központi hatalmakkal való háborús leszámolásra. Így érthető, ha saját szövetségeseikkel fennálló kapcsolataikat nem szerették volna a kölcsön révén meggyengíteni.

Anglia és Franciaország ezekután Oroszországot és Japánt is bevonta a kölcsönügyletbe. Végeredményben az történt, hogy amikor 1913-ban végre létrejött a Kínának nyújtandó úgynevezett „újjászervezési” kölcsönről szóló szerződés, a kölcsön feltételei annyira megváltoztak, hogy maguk a kezdeményező amerikaiak tiltakozásuk jeléül visszavonultak az egész kölcsönügylétől, amely új formájában elvesztette számukra a jelentőségét.

Wilson elnök kormánya aztán határozottan és végérvényesen a Kínával való „barátság” felé irányította az Egyesült Államok ázsiai politikáját. Ennek megfelelően használta fel azt a tényt is, hogy az amerikai bankárok megtagadták a kínai újjászervezési kölcsönben való résztvételt. Wilson elnök az 1913 márciusában kiadott nyilatkozatában kijelentette, hogy a kölcsön feltételei igen kedvezőtlenek Kína számára és megsértik Kína függetlenségét; így tehát az Egyesült Államok morális megfontolásokból kifolyólag nem vehet egy ilyen kölcsönben részt.

Wilson kormánya azzal folytatta ezt a politikát, hogy 1913 május másodikán a nagyhatalmak közül elsőként ismerte el Juan Si-kaj köztársaságát. Ezzel megsértette a nagyhatalmaknak azt a megállapodását, hogy bizonyos előzetesen nyújtott kompenzációk után valamennyi nagyhatalom egyidejűleg ismeri el a kínai köztársaságot.

Az Egyesült Államoknak e lépése a többi kapitalista nagyhatalmat, de különösen Japánt módfelett felbőszítette.

Az orosz-japán háború után elmélyülő japán-amerikai ellentétekkel párhuzamosan az amerikai diplomácia keletázsiai irányvonalának egyik legfőbb tényezőjévé az Amerika és Kína közötti „barátságot” tették.

Japán 1911-ben újból tiltakozását jelentette be az ellen, hogy az Egyesült Államok hajóhada számára a fukieni tengerparton támaszpontot létesítsenek. Egyik amerikai acéltársaságnak sikerült a kínai kormánnyal titkos megállapodást kötni. E titkos megállapodás értelmében a társaság vállalta a Fukien tartományhoz tartozó Fucsou városban létesítendő hajóépítő dokkok felszerelését. Japán azonban tudomást szerzett a titkos megállapodásról és haladéktalanul nemet mondott, Amerika pedig meghajolt Japán akarata előtt. Japán azért merte ilyen bátran elállni az Egyesült Államok útját, mert lényegében véve nem volt egyedül. Az Angliával kötött katonai egyezmény kellő súlyt adott Japán szavának. Japán megszilárdította a cári Oroszországhoz fűződő kapcsolatait is, amelyeket Amerika és Kína ellen használt fel.

Az Egyesült Államok kínai tőkebefektetéseinek összege 1900-ban 25 millió dollár volt és 1914-ben is csak 60 millió dollárra emelkedett. Ebből az összegből is mintegy tíz millió dollár a különböző vallásos térítőmissziók vagyona volt. Igaz ugyan, hogy az amerikai

beruházások növekedése nem maradt el a többi kapitalista államok beruházásainak növekedése mögött. A szóbanforgó időszakban az összes külföldi tőkések kínai beruházásainak összege megkétszereződött és az 1900. évi 800 millió dollárral szemben 1914-ben elérte az 1650 millió dollárt. De az amerikai tőkebefektetések az összes imperialista országok beruházásainak még csak 4 százalékát sem érték el.

Ugyanebben az időszakban a külföldön kihelyezett összes amerikai beruházások összege 500 millió dollárról 2500 millió dollárra emelkedett, vagyis megötszöröződött. Ehhez arányítva jelentéktelen volt az Egyesült Államok kínai befektetéseinek nagysága és növekedése.

De nem állott kedvezőbben az Egyesült Államok kínai kereskedelmi kapcsolatainak ügye sem. A behozatal összege 1900-ban 30 millió dollár volt és 1913-ban is csak 44 millióra emelkedett, míg a kivitel 24 millióról csak 33 millióra tudott emelkedni. Kína külkereskedelmében még esett is az Egyesült Államok részesedése, amely a szóbanforgó időszak folyamán az 1899. évi 9,5 százalékkal szemben 1913-ban 7,6 százalékra zsugorodott össze. De még Kínának az amerikai külkereskedelmi forgalomban való részvétele is csökkent: a behozatal terén az 1900. évi 3,18 százalékról 1913-ban 2,15 százalékra, kivitel terén pedig a megfelelő időszakban 1,1 százalékról 0,87 százalékra csökkent. S mindez éppen abban az időszakban történt, amikor az amerikai külkereskedelem egyébként nem kevesebb mint 90 százalékos össznövekedést mutat fel!

Az első világháború kitörésének időpontjában Kína területén alig ötezer amerikai élt és ezeknek az amerikaiaknak is több mint fele tartozott a különböző vallásos missziókhoz.

Egy igen erős amerikai bankcsoportnak, amelyhez Morganék, Kuhn, Loeb & Co, és más bankok tartoztak, megfeszített erővel sikerült a tulajdonképpen Kína területén az egyik nagy vasúti vállalkozásban részesedéshez jutni. Ehhez a vállalatához a japánoknak nem volt kapcsolatuk és lehetséges, hogy csak e ténnyel magyarázhatók az amerikaiak-kezdeti sikerei. Az amerikai bankoknak sikerült elérniük, hogy őket is bevonták abba a kölcsönbe, amelyet Anglia, Franciaország és Németország az úgynevezett hukuangi vasútvonal (Hankau-Kanton és egyéb vasútvonalak) építésére még 1909 tavaszán nyújtott Kínának. Az amerikai igé-

nyeket azonban csak akkor teljesítették, amikor maga Taft elnök avatkozott be az ügybe. Taft levelet intézett Kína régenséhez, akitől azt követelte, hogy adja meg az amerikai bankoknak a kölcsönben való részvétel jogát. Taft fellépésének eredményeként az amerikai finánc-tőke is résztvett az 1910 tavaszán megkötött hatmillió fontsterling összegű kölcsönszerződésben.

Amerikának Kínára gyakorolt politikai befolyása ebben az időszakban távolról sem volt összehasonlítható az angolok, oroszok vagy akár csak a japánok befolyásával. Amerika előtt gyakorlatilag zárva volt a Mandzsuriába, de még a Kína egyéb területeire vezető út is. Ennek oka az orosz-japán háborúban aratott japán győzelem volt, amelyhez nem kis mértékben maga az amerikai tőke segítette hozzá a japánokat.

Nem meglepő, hogy két-három év múlva, a japán-amerikai „barátság” 1903—1905. évi időszaka után hirtelen változás állott be: mind a japánok, mind az amerikaiak nagy kardcsörtetéssel háborúról kezdtek beszélni.

5. Japánok Kínában — az első világháború előtt

Ugyanakkor, amikor az amerikai tőkét Kínában egyik vereség a másik után érte, a japán imperializmus a japán-kínai és méginkább az orosz-japán háború után gyorsan meg tudta kínai helyzetét erősíteni.

Japán még alig néhány évvel a boxer-felkelés előtt megelégedett volna Koreának egy részével. De a felkelés leverésében való részvétele után már nemcsak egész Koreát követelte, de azt is kívánta, hogy a vasútépítést kivéve, Mandzsuria gazdaságának valamennyi ágában az oroszokéval egyenlő jogokat kapjon. Követelte, hogy a boxer-felkelés leverése után Mandzsuria területén maradt orosz csapatokat vonják ki Mandzsuriából.

A japán hajóhad 1904 február 8-án hitszegő módon, hadüzenet nélkül megtámadta a Port Arturnál állomásozó orosz hajórajt: Japán háborút indított Oroszország ellen.

Az orosz abszolutizmus katonai veresége után Japán véglegesen berendezkedett Koreában és a Liaotung (Kuantung)-félszigetnek azelőtt orosz haszonbérbe adott részein. Japán kézre került az oroszok által létesített Port Artur erődítmény, valamint

a japánok által Dairennek átkeresztelt Daln'j kikötő és a Dél-Mandzsuriában épített orosz vasútvonal. Japánnak ily módon lehetővé vált egész Dél-Mandzsuria kiaknázása.

Lenin ennek az orosz háborús vereségnek értékelésében világosan megmutatta, hogy ez nem az orosz népnek, hanem a cári abszolutizmusnak volt a veresége. A „Port Artur eleste” című cikkében ezeket írta Lenin: „Hogy mennyire összeegyeztethetetlen az önkényura om az egész társadalmi fejlődés, az egész nép érdekeivel (a hivatalnokok és nagyfejűek kis csoportját kivéve), az rögtön meglátszott, amint a népnek tettekkel, saját vérével kellett fizetnie az önkényuralomért... Az orosz nép nyert az önkényura om vereségéből. Port-Artur kapitulációja előhang a cárizmus kapitulációjához.”²⁸

Va amivel később, a cuszimai csata után Lenin a „Pusztu'ás” című cikkében összegezte az egész orosz-japán háború eredményeit és e háborúnak a cárizmus politikai helyzetére gyakorolt hatását: „A háború feltárta a cárizmus minden fekélyét, felfedte egész rothadtságát, megmutatta, mennyire különáll a néptől, széttrökte a cézári uralom egyes, még megmaradt támaszait is.”²⁹

A hadisiker egy évtized leforgása alatt immár másodízben tette lehetővé a japán imperializmus ugrásszerű növekedését. A japán imperialisták érthető módon most is arra törekedtek, hogy minél alaposabban earassák a győze em gyümölcsét.

A különböző „törvényhozási” aktusokkal egyidejűleg a japán kormány Koreát fokozatosan lesüllyesztette a japán hűbértörök helyzetére, míg végül 1910-ben Japán formaszerint is bekebelezte Koreát.

De ezt megelőzően valóságos háborút kellett a japán rablöröknek a függetlenségét bátran védelmező koreai nép ellen viselniök. A japán hivatalos adatok maguk is beismerték, hogy az 1907 nyarán kezdődő félesztendő leforgása alatt a japán katonák és rendörök Koreában 15 000 felkelőt öltek meg és több mint tízezret fogtak le. Csak a japán katonai és hadigépezet hatalmas technikai és szervezési ölénye, valamint a koreai elkelörök szervezetlensége és fegyverhiánya és nem utolsó sorban a koreai uralkodó

²⁸ Lenin Összes Művei VII. 47—49. old. (oroszul).

²⁹ U.o. 338. old.

körök árulása és gyávasága tette a japánoknak Korea meghódítását lehetővé.

A japán helyőrség a Dél-Mandzsuriához tartozó úgynevezett kuantungi „bérelt” területen is szilárdan megvetette lábát. A japán fegyveres erők biztosító csapatok formájában helyezkedtek el a Délmandzsuriai Vasút mentén. Ettől az időtől fogva a japán imperializmus gyors iramban erősítette meg kínai, különösen pedig délmandzsuriai gazdasági és politikai helyzetét.

Az orosz cárizmus az 1907-ben és 1912-ben kötött titkos megállapodásokban (amelyeknek szövegéről egyébként tájékoztatták Angliát és Franciaországot is) Japán „befolyási szférájának” ismerte el Kína igen jelentős részét, beleértve Dél-Mandzsuriát és Belső-Mongólia egy részét. A japán befolyási övezet határa délen a Nagy Fal mentén, nyugaton a pekingi délkör (a Greenwich-től számított kelet. hosszúság 116 foka 27 perce) mentén, északon pedig a keletkínai vasútvonaltól délre, 100—200 kilométernyi távolságban húzódó pontokon át egészen az orosz-koreai határig húzódott. Japán, amely ezen a területen katona és gazdasági hatalmára támaszkodott és ezenfelül vasúti összeköttetési útvonalakkal és fontos tengeri kikötőkkel rendelkezett, most már úgy kezdett e kínai területeken gazdálkodni, mint sa át gyarmatán.

Néhány adat világosan megmutatja, milyen eredményekkel járt az első világháború időpontjáig a japánok kínai terjeszkedése.

Az 1899-től 1913-ig eltelt időszak alatt a Kínában lakó japánok száma 2,5 ezer főről 110 ezer főre növekedett. Ebből mintegy húszezren éltek Kína különböző szerződéses kikötőiben, a többi kilencvenezer pedig a kuantungi bérelt területen és a délmandzsuriai vasútvonal területenkívüliséget élvező sávjában élt.

A japán tőkebefektetések összege Kínában a századfordulón nem haladta meg az egymillió jent. Az első világháború kitörésekor pusztán Mandzsuriában nem kevesebb mint 300 millió jenre volt tehető a japán beruházások összege (ebből 220 millió jen esett a délmandzsuriai vasúti konszernre); egész Kína területén pedig 450 millió jenre rúgott a japán tőkebefektetések összege. Ez pedig az összes külföldi tőkebefektetéseknek már mintegy 14 százalékát jelentette.

Mindamellett tekintetbe kell venni, hogy a Kínában befekte-

tett japán beruházások összegében végeredményben igen elenyésző volt a ténylegesen Japánból behozott tőke aránya. A Kínában lévő japán tőke elsősorban a háború révén szerzett hadizsákmányból és külföldi, főként angol kölcsönökből állott. A Délmandzsuriai Vasúttársaság, a daireni és portarturi kikötők, valamint a szénbányák, erdőkoncessziók és az orosz-japán háború eredményeként japán kézre kerülő egyéb, régebben orosz cári tulajdon összes értéke meghaladta a 150 millió jent. A japán aktívát nemcsak az oroszoktól elvett hadizsákmány szaporította; a japánok a háború idején és Mandzsuria megszállása folyamán lefoglalták és birtokba vették a különböző ásványok lelőhelyeit és lefoglalták az ország tulajdonképpen urainak, a kínaiaknak birtokában lévő földeket és erdősegeket.

Ezenfelül Japán az 1907 és 1911 közötti időszak folyamán négy alkalommal kapott az angoloktól összesen 14 millió fontsterling (150 millió jen) összegű kölcsönt a délmandzsuriai vasútépítés céljára.

A japán kereskedelmi tőke a szállítási tarifák és egyéb intézkedések révén Dél-Mandzsuriában privilegizált helyzetet biztosítva önmaga számára, úgyszólván monopolisztikusan uralkodott ezen a területen. A mandzsuriai kivitelből 1914-ben 85 százalék, a behozatalból pedig mintegy 60 százalék esett Japánra.

Kína külkereskedelmében Japán foglalta el az első helyet: 1899-ben Kína egész kereskedelmének még csak 11,5 százaléka esett Japánra; ez a szám 1913-ban már 19 százalékra, Hongkongot is beleértve pedig 23 százalékra emelkedett. Anglia a második helyet foglalta el: 1899-ben 11,7 százalékkal, 1913-ban pedig 11,4 százalékkal szerepelt Kína külkereskedelmében, míg az Egyesült Államok a harmadik helyen állott. A kínai behozatal egyötöd része már Japánból származott.

Japánnak Kína ellen irányuló politikai támadása már ebben az úgynevezett „békés” időszakban nemcsak nyomon követte a gazdasági természetű behatolást, de igen sok esetben meg is előzte és arra törekedett, hogy megtisztítsa az utat a japán tőke előtt és biztosítsa privilegizált helyzetét. Dél-Mandzsuriában a japán gazdasági tevékenység nyílt katonai kényszerre támaszkodott.

A kínai forradalom kezdetétől, 1911-től fogva rendkívül élénk tevékenységbe kezdett Kínában a japánok politikai ügynöksége.

A boxer-felkelés leverése után rendkívüli gyorsasággal folyt a külföldi tőkének Kína területére történő behatolása. A Mandzsu uralkodóház és a körülötte csoportosuló feudális kikk a nemzetközi imperializmus fzetett ügynökeivé vált: vasúti koncessziókat nyújtottak, beletoródtek az úgynevezett „bérelt” területek létesítésébe és az ország területének „érdeksz érákra” való felosztásába, túrték az ország korlátlan kereskedelmi kiszípolozását — ami viszont a kínai kézműipar és a honi kisipar pusztulását jelentette — és mindezenfelül mind újabb és újabb adókat préseltek ki a népből, hogy valahogyan fizetni tudják a már kétmilliárd dollárra felduzzadt külső kölcsön kamatait.

A monarchia nemcsak a mindjobban megerősödő burzsoázia, de a régi hűbérúri osztály és a feudális bürokrácia jelentékeny részénél is elvesztette tekintélyének megmaradt roncsait.

Évről-évre fokozódott és a XX. század első évtizedének végéfelé tetőfokára hágott az a gyűlölet, amelyet a kínai nép a Cs'ing-uralkodóház, valamint udvari cselszövésekbe és a nemzeti méltósággal folyó spekulációba sülyedő, a tömegeket könyörtelenül kizsákmányoló, de a külföldi nyereséghajhászok irányában alázatos, csúszómászó magatartást tanúsító sarjaival szemben tanúsított.

Ebben az időben bukkant fel Kínában az ipari proletariátus. Számszerűen ugyan nem volt nagy — hiszen a feldolgozó iparágakban alig félmillió munkás dolgozott — emellett igen erős szálak fűzték a parasztsághoz s tapasztalatlan, politikailag fejletlen volt, de már érezte a társadalom többi rétegeire és a társadalmi mozgalmakra gyakorolt befolyását.

A kínai nép haladó elemei mindjobban elégedetlenek voltak a rothadó feudális rendszerrel, az imperialista zsarnoksággal, lázadoztak az ellen, hogy egy kis klikk szétbomlassza és a pusztulás útjára vigye Kínát. Ez az elégedetlenség hatalmas nemzeti mozgalommá dagadt: az 1911-es forradalom.

Az összes külföldi hatalmak, a kínai földbirtokosok és az ügynöki szolgálatokat teljesítő burzsoázia rétegei a kínai reakció oldalára álltak. Az ő gazdasági, politikai és katonai segítségükkel tudott a Juan Si-kai vezetése alatt álló kínai feudális bürokrácia hatalmon maradni és csak így tudott Kína demokratikus fejlődésének még hosszú éveken át gátat vetni.

A kínai reakció támogatásában vezető szerepet játszott Japán. Ebben az időben a japán imperialisták már valóságos ügynökséggel rendelkeztek Kína területén. Ez az ügynökség olyan kínai személyekből állott, akik pénzért hajlandók voltak hazájuk érdekeit a japán imperialistáknak kiszolgáltatni. A kínai hűbérúri rétegnek és a közvetítő kereskedelemmel foglalkozó kínai burzsoáziának egy része a japán terjeszkedéshez kötötte gazdasági és politikai érdekeit. Nem egy kínai végezte Japánban tanulmányait és itt nyert politikai kiképzést is. A Japánban tanuló kínai diákok nagy száma mutatja, milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak az ilyen képzésű kádereknek. Míg 1903-ban még csak 2400 kínai diák tanult a különböző japán főiskolákon, 1910-ben már 10 000-re emelkedett a Japánban tanuló kínai diákok száma. Nem váltak valamennyien a japánok ügynökeivé, de igen sokan akadtak közülük, akik beleestek a japánok hálójába. A japánok minden eszközt felhasználtak a kínai diákok behálózására. Ahol az egyszerű megvásárlás nem használt, felhasználták a morális züllesztés legkülönbözőbb eszközeit — kábítószereket, nőket, bort és szerencsejátékot — ha ez sem használt, a megfélemlítéshez folyamodtak. De nagy szerepet játszott az ideológiai megdolgozás is: a pánázsiai mozgalomról, a fehérek imperializmusáról, az ázsiai népek közötti baráti kapcsolatok szükségességéről és az ázsiai népek önzetlen vezetőjéről: Japánról szóló elgondolások alkották ennek az ideológiai megdolgozásnak a gerincét.

Az 1911. évi forradalom időpontjában Japánnak már egész Kínában voltak ügynökei. Japán ekkor lázas tevékenységet fejtett ki és elsőrendű feladatául tűzte ki a kínai belvillongások fokozását, ugyanakkor arra törekedett, hogy Kína valamennyi politikai csoportjára mind erősebb befolyást gyakoroljon.

A kínai forradalmi csapatok 1911 végén könnyen fordulhattak volna északi irányba és hatalmukba keríthették volna Pekinget, ahol végképpen le tudták volna a feudális urakkal számolni. De a forradalmi csapatok parancsnoksága ingadozott; ez bizonyos mértékig azzal magyarázható, hogy a forradalmi parancsnokok féltek össze ütközni a japán fegyveres erőkkal. A japán csapatok bármilyen ürüggyel megjelenhettek volna Észak-Kínában. Való tény, hogy a japán militarista körök ebben az időben komolyan mérlegelték Csili kínai tartomány megszállását. A cári Oroszország

pekingi és tokiói képviselői erről a tervről jelentést is tettek a pétervári kormánynak.

A japánok nemcsak a kínai militaristák és Juan Si-kai bürokratái között fejtettek ki tevékenységet, de még a polgári forradalmárok táborába is sikerült befurakodniok. És 1913-ban, amikor a Juan Si-kai vezetése alatt álló ellenforradalom döntő támadást indított a polgári demokráciát és az imperializmus elleni harcot sürgető, akkoriban még forradalmi Kuomintang ellen, a pekingi kormányzat ellen harcoló forradalmár csapatok soraiban már ott voltak a japánok által külön e célból Kínába küldött tisztek.

A forradalmárok táborába küldött japán ügynökök feladata nem a forradalmárok megsegítésében, hanem a polgárháború felszításában, Kína szétbomlasztásában és a japán imperializmus helyzetének további megszilárdításában állott.

A forradalmároknak nyújtott „segítség” mellett a japán kiküldöttek nemcsak a kínai hűbérurakat és a Juan Si-kai körül csoportosuló bürokratákat támogatták, de ők szervezték és irányították a kínai monarchisták mozgalmát is, amely Kínában újból uralomra akarta a Cs'ing dinasztiát juttatni. A monarchisták főhadiszállását Dairenben szervezték meg és innen indult ki a Kína egész területére kiterjedő agitáció, amely Pu Ji-nek a kínai császári trónra való visszatérését követelte.

Japán igen bőkezűen látta el anyagiakkal ezeket a kínai monarchistákat, akik megvásárolható, mindenre kész elemekből álltak, de a nép széles rétegei körében semmiféle támasszal nem rendelkeztek. A kínai monarchisták minden tevékenységét japánok irányították. A japánok igen jól ismerték ezeknek a monarchistáknak rothadt, züllött voltát és azt is tudták, hogy semmiféle elvük nincs, következésképpen arra számítottak, hogy a monarchisták uralomrajutása esetében a lehető legnagyobb hasznot tudják belőlük húzni.³⁰

Japán, amely a XX. század elején vad energiával dolgozott Kínában, már 1914-ben elhódította Angliától a legbefolyásosabb imperialista hatalom szerepét.

³⁰ Sok év múltán Pu Ji és az akkor még életben levő kínai monarchisták teljes mértékben igazolták ezeket a reményeket, amikor Mandzsuriának japán kézre kerülése után a japán bábok szerepében léptek fel.

6. Japán és az Egyesült Államok érdekeinek összeütközése az első világháború idején

Az első világháború elvonta a Távol-Keletről Anglia, Franciaország, Németország és Oroszország érdeklődését és erejét. A japán imperializmus úgy érezte, hogy Távol-Keleten most már Japán az egyetlen reális katonai és politikai tényező és elhatározta, hogy az adott helyzetet kellőképpen felhasználva, Kínát saját protektorátusává változtatja át.

Csak hogy kezdetben az Egyesült Államok sem vett részt az első világháborúban. Amerika és Japán érdekei a Távol-Keleten kerültek egymással szembe. Magától értetődik, hogy az Egyesült Államok nem nézhette tétlenül, hogy Japán egész Kínát saját csatlósállamává próbálja tenni. S ha Japánnak ebben az időben nem sikerült igényeit érvényre juttatnia, ebben a kínai néptömegeknek az egész országra kiterjedő, forradalmi, imperialistaellenes harca és egyéb tényezők mellett az Egyesült Államok vetélkedése is játszott bizonyos szerepet, amely nem akarta tűrni, hogy Kínát a japánok monopolisztikus alapon zsákmányolják ki.

Vajjon mik voltak Japán tervei, amikor a Kína elleni tevékenységet megindította?

A tőkekoncentráció ebben az időszakban már elég magas fokot ért el Japánban. A több mint 5 millió jen tőkével rendelkező nagy részvénytársaságok tőkéje az egész befektetett tőkeösszegnek 38 százalékát tette ki. A háborút megelőző évtized folyamán a japán külkereskedelmi forgalom elérte a 1361 millió jent, vagyis csaknem megháromszorozódott. A japán monopolisztikus konszernek már hatalmas befolyásra tettek szert és nemcsak egymás között, de a földbirtokosi-hűbérúri rétegekkel is elkeseredett harcot folytattak az ország politikai vezetésének megkaparintásáért.

Japánnak ekkor már voltak gyarmatai. Több gyarmati lakossággal rendelkezett mint Németország vagy az Egyesült Államok. „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című munkájában Lenin a következő adatokat sorolja fel a gyarmati hatalmak fejlődéséről:

„A japán gyarmatok lakossága 1914-ben 19,2 millióra, a német gyarmatoké csak 12,3 millióra, az Egyesült Államok

gyarmati lakosságának lélekszáma pedig csupán 9,7 millióra rúgott.”³¹

Mindamellet a többi nagy országhoz viszonyítva Japán gazdasági szempontból gyenge állam maradt. Lenin még 1920-ban is a következőket írta: „Japánnak alkalma volt arra, hogy fojtogassa a keletázsiai országokat, de nem lehet semmi önálló pénzügyi vagy hadiereje valamilyen más ország támogatása nélkül.”³²

A sikerrel folytatott orosz-japán háború után Korea, Dél-Mandzsúria és a már régebben meghódított Formoza félf feudális kizsákmányolása a japán uralkodó osztályok jövedelmének jelentékeny forrását alkotta és közreműködött abban, hogy az anyaország mezőgazdaságában, sőt részben iparában is fenn tudják tartani, sőt el tudják mélyíteni a feudális maradványokat.

Egyéb sajátos vonások mellett éppen ezeknek a maradi elemeknek megőrzése volt a japán imperializmus belső strukturális gyengeségének egyik főoka. Bár továbbra is gyors ütemben folyt Japán iparának fejlődése, s ugyanakkor (nem kis mértékben a nemzetközi helyzet kedvező volta révén) nemkevésbé gyorsan megnövekedett politikai és katonai hatalma, az ország mezőgazdasága továbbra is félf feudális maradt, a munkásosztály és a kispolgárság széles tömegeinek életszínvonala pedig rendkívül alacsony volt.

A monopolista burzsoázia és a földesúri osztály mellett a politikai hatalom harmadik részese változatlanul a császárt istenítő, elmaradt középkori felfogásához megrögzötten ragaszkodó császári bürokrácia maradt.

A japán imperializmus összes alapvető sajátosságai kiemeltek ennek militarista-feudális jellegét valamennyi ebből következő ellentmondásával és gyengeségével.

*

A japán kormány 1914 augusztus 23-án hadat üzent Németországnak és egy hónappal később megkezdte Csingtaonak, a Santung-félszigeten levő német haditengerészeti támaszpontnak ostromát.

Húsz év alatt immár harmadízben folytatott Japán kínai

³¹ Lenin Összes Művei XIX. 135. old. (oroszul).

³² Lenin Összes Művei XXV. 340. old. (oroszul).

területen háborút. De ez alkalommal a hadbavonult japán csapatok létszáma mindössze 5000 sorkatonából és 8000 mozgósított tartalékosból állott. Rövid ostrom után Csingtao helyőrsége november 7-én megadta magát.

Japán az első világháborúban való „részvétele” következtében halottakban és sebesültekben együttvéve alig 2000 embert veszített.

A könnyű sikerek csak még jobban felfokozták a japán uralgó osztályok étvágyát. Csingtao eleste után alig telt el egy hónap, amikor Japán máris hozzálátott Kína leigázására irányuló programjának megvalósításához. A tokiói kormány 1914 december 3-án jegyzék-tervezetet küldött a pekingi japán nagykövetnek, még pedig azzal az utasítással, hogy „megfelelő pillanatban” nyujtsa át ezt a jegyzéket a kínai kormánynak. Ezt a tervezetet nyujtották át aztán némileg átdolgozott, kiegészített, végleges alakjában, az úgynevezett „21 követelés” formájában 1915 január 18-án a kínai kormánynak. Ez a huszonegy követelés lényegében Kína japán protektorátussá változtatásának programját jelentette.

A követelések első három szakaszában a japánok úgyszólván csak a Kína elleni támadás egyes pontjait: Santungot, Dél-Mandzsuriát, Belső-Mongólia keleti részét és a Hanepin vaskohóműveket érintették. A IV. és az V. szakasz azonban már Kína egészére vonatkozott. A japán imperialisták ezekben a szakaszokban a következőket követelték: a kínai kormány hívjon meg japán politikai, gazdasági és katonai tanácsadókat; az ország területének bizonyos fontos pontjain a kínai rendőrséget helyezték közös japán-kínai vezetés alá; a kínai hadiipar igazgatását adják át a japánoknak és a kínai hadianyagszükségletnek legalább 50 százalékát Japánból fedezzék; bizonyos japán szervezeteknek adja meg a kínai kormány a földvásárlás jogát és végül: kötelezze magát a kínai kormány, hogy a kínai partvidéken levő kikötőket és szigeteket nem idegeníti el és nem adja bérbe. Japán ezenfelül azt is követelte, hogy a kínai kormány jogosítsa fel három vasútvonal kiépítésére Közép-Kínában és kötelezze magát, hogy „tanácsadásért” minden egyes esetben Japánhoz fordul, ha Kína a Formoza szigetével szemben lévő Fukien tartomány területén bármilyen nagyobb vállalatot akarna létesíteni.

Ezek a követelések önmagukért beszélnek. A követelések

legfontosabb része a kína kormány mellé hívandó japán tanácsadók intézményének létesítésében állott. Ha a kínai kormány ezt a követelést elfogadta volna, ezzel gyakorlatilag japán közigazgatást teremtett volna meg Kína területén. Csakhogy ezt a követelést még a Juan Si-kai körül csoportosuló feudális-bürokrata klikk is túlméretezettnek tartotta.

De a japán követelések első három csoportja is elegendő volt arra, hogy Kínának súlyos kárt okozzon.

Japán ragaszkodott ahhoz, hogy adják meg neki mindazokat a jogokat, amelyeket régebben Németország Santung tartományban élvezett és ahhoz is ragaszkodott, hogy Santung tartomány bizonyos részeit a kínai kormány ne idegeníthesse el. Ezenfelül követelte, hogy Japán kapjon jogot különböző, új vasútvonalak építésére; ugyanakkor ahhoz is ragaszkodott, hogy a kínai kormány új kikötőket nyisson meg a külkereskedelem számára és adjon jogot a japánoknak az e kikötőkben való letelepedésre. Dél-Mandzsuriával kapcsolatban azt követelték a japánok, hogy a kínai kormány Kuantung tartomány és a Délmandzsuriai Vasút bérbeadásának időpontját 99 évre hosszabbítsa meg, ezenfelül adjon jogot a japánoknak kínai terület felvásárlására, bérletére stb.

Juan Si-kai elnök néhány hónapon át nem volt hajlandó a japánok követeléseihez hozzájárulni; elhúzta a tárgyalásokat és abban reménykedett, hogy majd más országok segítséget nyújtanak Kínának. Az Egyesült Államok és Anglia valóban nem nézte sokáig tétlenül, hogyan akarja Japán egy csapásra egész Kínát bekapni. Bár e két ország kormányai és diplomatái a nemzetközi helyzettel számolva, a legnagyobb tartózkodást tanúsították, de az angol és amerikai sajtó annál hevesebben kezdte kifejezésre juttatni a japán igények feletti elégedetlenséget.

A kulisszák mögött működésbe lépett az angol diplomácia is, amelynek ebben az időben még nagy befolyása volt a japán uralkodó körökben. S bizonyos mértékig az angol diplomácia tevékenységének javára írható, hogy Japán végül is visszavonta követeléseinek ötödik csoportját. Ettől az időtől fogva Anglia és Japán között is kezdett elhidegülni a viszony és a japán sajtó elsőízben kezdett meglehetősen éleshangú angolelles kampányba.

Bizonyos hatást keltett az Egyesült Államok ismételt tiltakozása is, bár ennek a tiltakozásnak tisztán deklaratív jellege volt. Az

amerikai misszió alig néhány nappal a kínai kormánynak nagy titokban átnyújtott „huszonegy követelés” átadása után már értesült a követelések tartalmáról. A japán kormány mindamellett 1915 januárjában mindvégig a leghatározottabban tagadta, hogy ilyen „huszonegy követelés” egyáltalán létezik. Az amerikai hatóságok pedig úgy tettek, mintha elhinnék a japánok állítását.

Wilson elnök eleinte hidegvérrel fogadta a dolgot. 1915 februárjában levelet intézett Reinsh-hez, az Egyesült Államok kínai nagykövetéhez, amelyben határozottan kijelentette, hogy Kínának csak ártana, ha az Egyesült Államok kormánya nyíltan síkraszállna Kína érdekeinek védelmében. „Egyelőre arra korlátozódok, hogy az események menetét élénk figyelemmel kísérjem, de készen állok arra, hogy abban a pillanatban beavatkozzam, amint ez célravezetőnek mutatkozik”³³ — foglalja össze Wilson elnök az amerikai kormány álláspontját.

Mivel magyarázható meg az amerikai kormányzatnak ez a látszólagos hidegvérűsége?

Ebben az időben az Egyesült Államok kínai politikáját a következő körülmények szabták meg: az Egyesült Államok az európai eseményekre összpontosította legfőbb figyelmét; a kormányban Bryan által képviselt elszigetelődési irányzat igen erős volt; végül igen nagy szerepet játszott az a körülmény is, hogy az Egyesült Államok sztratégiaiilag gyengébb volt a Csendes-óceánon, mint Japán. Ebben az időpontban a japán hajóhad lényegében véve közvetlenül fenyegette a Hawai szigeteket, a röviddel előbb megnyílt Panama-csatornát és az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékét.

A világháború kezdetén az Egyesült Államok hajóhada az Atlanti-óceánon volt összpontosítva. A japánok a német hajók elleni harc ürügyével 1914 végén a Csendes-óceán keleti részében az amerikai partok irányában vonták össze hadihajóikat. A japán páncélos cirkálók egyikét, az „Aszamat” nem messze a Kalifornia déli partvidékétől, a Teknősbéka-öbölben szántszándékkal zátonyra futtatták. Ennek megtörténte után a japánok tíz hadihajóból álló

³³ Reinsh: An American Diplomat in China. New York 1922, 137. old.

hajórajt összpontosítottak a zátonyra került „Aszáma” „mentési munkálataira”.³⁴ Ezek a hajók csak akkor fejezték be „mentési” munkálataikat, amikor május 25-én aláírták a „huszonegy követelésről” szóló japán-kínai megállapodást

Az Angliával létrejött megállapodás alapján a „Szacuma” páncélos csatahajóból, valamint az „Iváté” és „Niszima” páncélos cirkálókból és a „Hiráhó” könnyű cirkálóból álló japán hajóraj még 1914 novemberében komoly formában, huzamosabb tartózkodásra rendezkedett be a Karolina szigetcsoport környékén. Egy másik erős japán hajóraj, amelyhez a „Kuráma”, „Cukuba” és „Jokoma” páncélos cirkálók, valamint a „Csikuma” és „Jahági” könnyű cirkáló és két aknarakó hajó tartozott, továbbhaladt délkeleti irányban — egyenesen a Fidzsi-szigetek és a Marquises-szigetcsoport felé.

Japán ily módon gyakorlatilag uralmi helyzetet foglalt el a Csendes-óceánon és ezzel Washingtonnak feltétlenül számolnia kellett. Mindez azonban olyannyira váratlan és zavaros volt, hogy az amerikai újságírók jobbnak látták, ha hallgatnak az egész ügyről, nehogy még esetleg kárt okozzanak az amerikai tekintélynek és szétszakítsák az amerikaiaknak az elszigetelődés lehetőségével kapcsolatos kedvenc vágyálmát.

De a Wilson-kormány türelmének is volt határa. Az Egyesült Államok 1915 március 13-án jegyzéket küldött Tokióba. Ebben a jegyzékben udvarias formában tiltakozott az ellen, hogy a kínai kormány mellé külön japán tanácsadókat hívjanak meg és ugyanakkor az ellen is tiltakozott, hogy a japánok Fukien tartományban külön előjogokat követeljenek a maguk számára.

Ezzel egyidejűleg Bryan amerikai miniszter rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok hajlandó lenne Mandzsuria déli részében és Santungban bizonyos engedményeket tenni. Bryan közlése burkoltan elismeri, hogy Kína szóbanforgó tartományai és Japán között a földrajzi közelségre való tekintettel bizonyos „speciális kapcsolatok” állanak fenn.

Juan Si-kai kormánya, amely bizonyosfokú támogatást kapott Anglia és Amerika részéről és amelyre az imperialista japán törekvések miatt felháborodott kínai tömegek erős nyomást gyakor-

³⁴ Millard: Our Eastern Question. New York 1916, 278—279. old.

roltak, most diplomáciai alkudozásba kezdett és el is érte a japán követelések egy részének visszavonását.

Magában Japánban a kivitelre dolgozó kapitalista érdekeltségeken kívül ez alkalommal még a befolyásos és egyébként rendkívül agresszív szeijukai párt, a földbirtokosság és polgárság pártja is — különböző párt- és egyéb elgondolásokból kiindulva — a Kínával szemben támasztott túlzott követelések ellen foglalt állást. Mindezek a csoportok és érdekeltségek ebben az időben amellet foglaltak állást, hogy Kínát a különböző gazdasági természetű intézkedések révén kell meghódítani. Azon a nézetten voltak, hogy végeredményben semmi jóra nem vezetnek a japán kormány túlságosan durva és elhamarkodott módszerei, amelyek mind Kínát, mind pedig más államokat Japán ellen hangolják.

Mindezek hatása alatt a japán kormány végül is elhatározta, hogy a Fukienre vonatkozó feltételek kivételével, egyelőre „elhalasztja” a japán követelések ötödik és egyben legfontosabb csoportjának megvalósítását; ugyanakkor Dél-Mandzsuria tekintetében is bizonyos mértékben megváltoztatta a feltételeket.

A fennmaradó követelések azonnali elfogadása kérdésében a japán kormány 1915 május 7-én ultimátumot nyújtott át a kínai kormánynak, 48 órai időt hagyva a válasz adására. Az ultimátum súlyának növelése érdekében Japán már március folyamán míg a tárgyalások folytak, 30 000 főre növelte Santungban és Dél-Mandzsuriában állomásozó csapatainak létszámát.

A kínai kormány 1915 május 9-én kénytelen volt elfogadni a japán követeléseket. Ettől fogva a kínai nép a „nemzeti szegény napja”-ként emlékezik meg erről a dátumról. Kína sohasem ismerte el törvényesnek a „huszonegy követelés” elfogadását. De az amerikai imperializmus sem ismerte el, hogy Japánnak kizárólagos jogokat lehet biztosítani. Néhány nappal a japán követeléseknek kínai részről történt elfogadása után a washingtoni kormány Japánnak és Kínának jegyzéket küldött, amelyben közli, hogy nem fogadja el Kínának bármilyen kötelezettségét, amely a „nyitott ajtó” politikáját, valamint az Egyesült Államoknak és az amerikai állampolgároknak szerződésileg biztosított jogait megsértené.

A japán-kínai megállapodásnak május 25-én történt hivatalos életbelépése után az Egyesült Államok pekingi nagykövete újból megjelent a kínai kormánynál és kijelentette, hogy az Egyesült

Államok kormánya a japánoknak adott semmiféle kizárólagossági jogot nem ismer el és úgy véli, hogy a legtöbb kedvezményt biztosító elv alapján az amerikaiakra is ki kell terjeszteni mindazokat a jogokat, amelyeket a japánoknak megadtak.

Ílymódon tehát Japánnak sikerült ugyan a kínai kormánytól igen nagy előjogokat kapnia, de mégis kénytelen volt lemondani arról, hogy megvalósítsa programjának legfőbb pontját: Kína politikai meghódolásának szerződés formájában történő kifejezését. S emellett Japán csendesóceáni legkomolyabb vetélytársa, az Egyesült Államok, még azokat a privilégiumokat sem ismerte el, amelyeket Japán a május 25-én közzétett megállapodás értelmében Kínától kapott.

A kínai-japán megállapodás egyes pontjaival London is elégedetlen volt.

Miután Kína formális behódolását a fegyveres erőszak eszközével nem sikerült elérni, a japán imperializmus képviselői kénytelenek voltak az ország meghódításának olyan eszközeihez folyamodni, amelyek huzamosabb időt vettek igénybe. Fokozták a gazdasági terjeszkedést és a politikai természetű támadásokat.

Mind a nemzetközi helyzet, mind pedig Kína és Japán belső helyzete néhány éven át határozottan kedvező volt a japán célkitűzések szempontjából és ennek a körülménynek köszönhették a japánok; hogy e téren sikerült komoly eredményeket elérniök.

Japán nem volt hajlandó arra, hogy az európai hadszíntérre csapatokat küldjön és így azok közé az országok közé tartozott, amelyeknek semmiféle háborús kiadásuk sem volt és a háborún csak meggazdagodtak. A japán ipar és az egész japán kapitalizmus meggazdagodott a hadiszállításokon és mivel lehetővé vált számára csaknem teljesen egyedül gazdálkodni a Csendes-óceán medencéjében, rendkívül gyors fejlődésnek indult.

A befektetett tőke összege 1919-ben az iparban 2721 millió, a közlekedésben pedig 716 millió jen volt, tehát a háború előtti évekkel szemben több mint háromszorosára növekedett. A kereskedelemben és a bankokban több mint kétszeresére növekedett és 1919-ben elérte a 2460 millió jent. Az egész befizetett tőke pedig 2 milliárd jentről 6 milliárdra emelkedett. A japán kivitel megháromszorozódott (1918-ban elérte az 1902 millió jent). A japán külkereskedelem passzívból aktívvá változott és a négy háborús

év folyamán (1915—1918) már 1408 millióval több volt a kivitel mint a behozatal összege.

A monopoltőke ismét jelentékenyen megerősödött. A több mint 5 millió jen tőkével rendelkező nagy részvénytársaságok tulajdonában volt 1918-ban az egész japán részvénytőke 53,6 százaléka. A banktőke és az egyes bankok nagy pénzügyi hatalmának gyors növekedése mellett a japán bankvállalatok száma kétszázra csökkent.

Ebben az időszakban a japán kapitalisták hivatalosan kimutatott jövedelme nem ritkán elérte a befektetett tőke évi száz százalékát. Különösen jövedelmezőnek bizonyult a tengeri szállítás. De a fémipar, a vegyi ipar és egyéb iparágak figyelemreméltó fejlődése mellett a textilipar foglalta el továbbra is az első helyet és a háború végefelé ez az iparág szolgáltatta az egész japán ipar termelési értékének felét.

Még a japán aranytartalék összege is rendkívül erősen megnőtt a háború folyamán. Míg a háború előtt csak 400 millió jen volt, a háború alatt 2,2 milliárdra növekedett. A japán állam külső adósságának összege 248 millió jennel csökkent, de még mindig 1721 millió jent tett ki.

A japán állam előnyös pénzügyi helyzete lehetővé tette, hogy Kína politikai leigázását gazdasági rendszabályokkal és a rendszabályokat kísérő politikai bomlasztás segítségével vigyék keresztül. Japán elég bőven élt ezzel a lehetőséggel. Az eredmény az volt, hogy az első világháború végéig Kína nagyobbik részére kiterjesztette protektorátusát. A háború végén, 1918-ban már csupa japán kreaturából állott a pekingi kormány, amely központi kormány-nak tartotta magát, bár ebben az időben Dél-Kína nem ismerte el kormányaként. Ennek a pekingi kormánynak a tagjai szőröstül-bőröstül eladták magukat a japánoknak. A pekingi kormány felett gyakorolt ellenőrzés révén Japán az 1918. év végével kiterjesztette uralmát Kínára. Bár a „huszonegy követelés” ötödik csoportját nem foglalták formasierinti szerződésbe, most mégis gyakorlatilag megvalósulásra került a követeléseknek ez a csoportja is. Lenin a következőket állapította meg 1920 elején: *Japán épségben meghúzódt az imperialista háború folyamán és csaknem egész Kínát megkaparintotta.*³⁵

³⁵ Lenin Összes Művei XXV. 57. old. (oroszul).

A japán terjeszkedésnek ebben az időszakban alkalmazott módszerei rendkívül jellemzőek az ugrásszerűen fejlődő imperializmus gyarmatosító és hódító tevékenységére.

Vegyük néhány példáját annak, hogy Japán az első világháború idejében milyen tevékenységet fejtett ki Kínában.

Mandzsuriában még 1904—1905-ben, az orosz-japán háború idején a japánok oldalára állt a kínai hunghuc-rablóbandák egy része. E bandák vezéreinek sorából került ki Csang Co-ling, akit később felvettek a kínai hadsereg tagjai közé. Csang Co-ling végighaladt a katonai ranglétra fokain és 1915-ben már a Dél-Mandzsuriában állomásozó 27. hadosztály parancsnoka volt. Japán biztatásra 1916 tavaszán, a Juan Si-kai uralom összeomlásának időpontjában Csang Co-ling kísérletet tett arra, hogy kikiáltssa a mukdeni tartomány függetlenségét. Ezzel Mandzsuriának ugyanarra az útra kellett volna lépnie, amelyen egykor Korea haladt.

A pekingi kormányzat 1916 áprilisában Mukden katonai kormányzójává nevezte ki Csang-Co-ling-et és ezzel egyidőre megvásárolta a volt bandavezér lojalitását. A japánok ekkor pénzügyi nyomást kezdtek gyakorolni azokra a vidéki bankokra, amelyek Csang Co-ling anyagi forrásait képezték. Ismeretlen tettesek két ízben is merényletet követtek el az új kormányzó élete ellen.

A lecke használt. Csang Co-ling nem kiáltotta ki azonnal a mukdeni tartomány függetlenségét, de gyakorlatilag ettől fogva már inkább Tokiónak, mint Pekingnek volt a helytartója.

A japánok nagy mértékben felhasználták a mukdeni militarista és a köréje csoportosuló úgynevezett Fengt'ien³⁶ klikk szolgálatait és a klikket engedelmes eszközükké tették.

Kína területén már Juan Si-kai életében, az első világháború forgatagában mindjobban terjedt a belvillongás. A japánok e zavaros helyzetre való tekintettel újból elővették régi tervüket és elhatározták, hogy Pekingben uralomra juttatják a monarchistákat, akik ellenvetés nélkül teljesítették volna követeléseiket.

Egy évvel Juan Si-kai halála után a japánoknak már-már sikerült tervüket megvalósítani. Kiangszu tartomány kormányzójának, Csang Szünnek vezetésével a kínai reakció sok egy csoportja Pekingben 1917 július 1-én újból kikiáltotta a monarchiát és a

³⁶ Fengt'ien volt a mukdeni tartomány régi neve.

Cs'ing uralkodóház sarját, a tizenegyéves Pu Jit ültette trónra. Pu Ji nyolc napig ült a trónon. Az „Anfu-klub”-ban tömörülő reakciós klikk tagjai úgy látták, hogy ez a változás veszélyezteti egyéni érdekeiket és jólétüket, és a Dél-Kína irányából előretörő köztársasági csapatokat meg sem várva letaszították trónjáról a kiskorú császárt.

A japánok ezzel a változással mitsem vesztek. Maga az Anfu-klikk („klub”) már japán befolyás alatt állott. A klub vezetősége úgy látta, hogy a fennál ó nemzetközi helyzet mellett a legjobban kifizetődő dolog, ha a japán imperialistáknak eladja magát.

Az Anfu-klikk tagjai 1920 augusztusáig maradtak Pekingben uralmon és csakhamar kiderült, hogy ők is éppen annyira Japán kreaturái, mint Csang Co-lin és mandzsuriai környezete.

A Kína meghódítására irányuló japán terveket tehát átmenetileg sikerült megvalósítani. Csak Kína déli része — Kuangtung, Kuangszi, Jünnan és Kuicsou tartományok, valamint a Pekingtől független kormányt alakító Szecsuan maradtak továbbra is elérhetetlenek a japán imperialisták számára.

Kína további belpolitikai fejlődése rendkívül nagy befolyást gyakorolt a japán-amerikai kapcsolatok alakulására. A külföldi nagyhatalmak Kínában a kínai tábornokok és a különböző militárista csoportok kezével és fegyvereivel vívták meg egymás elleni harcukat. Sztálin elvtárs az intervenciónak e fajtájáról szólva a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja 1930. évben tartott XVI. kongresszusán megállapította, hogy a *tábornoki klikkek ... egymás között marakodva és a kínai népet pusztítva, az imperialista táborban levő gazdáik akarátát teljesítik*³⁷ és hogy a kínai tábornokok egymásközötti háborúskodását a külföldi imperialisták pénzelik és irányítják.

A japánok a Pekingben gyakorolt politikai uralmuk révén az 1917 és 1919 közötti időszakban a szerződések egész sorával, valamint különböző pénzügyi és egyéb természetű intézkedésekkel megszilárdították és részben formaszerint is létrehozták Kína feletti protektorátusukat.

Japán pekingi nagykövete, kíséretében levő egész sor munka-

³⁷ Sztálin: A leninizmus kérdései, 10. kiadás, 354. old. (oroszul).

társával egyetemben játszott a azoknak a tanácsadóknak a szerepét, akiknek meghívását Japán a „huszonegy követelés” keretében sürgette. Tuan Cs’i-zsui miniszterelnök és az egész Anfu-klikk megfogadta és elég engedelmesen teljesítette „tanácsait”.

Marx annakidején rámutatott arra, hogy a kapitalizmus erőszakos behatolása után a külvilágtól elszigeteltségben élő, feudális Kínában éppen olyan elkerülhetetlenül kell beállnia a bomlásnak, *mint ahogy ez bekövetkezik a hermetikusan elzárt sírban gondosan elzárt múmiánál, mielőtt friss levegő éri.*

Az Anfu-klikk és ennek az időszaknak a többi klikkei, csoportjai és „pártjai” egytől egyig a feudális Kína e bomlási folyamatának termékei voltak.

Az Anfu-klikk eredetileg a Juan Si-kait körülvevő monarchista tábornokok és mandarinok katonai kamarillájának úgynevezett „Beijan-pártjában” jött létre. Ezt a Beijan-pártot a tiencsini katonai iskoláról nevezték el így, mert a klikk katonatagjai ebben az intézetben nyerték katonai kiképzésüket. A párt legtevékenyebb tagjai elsősorban két tartományból — Anhoiból és Csiliből származtak. A Kínában fennálló szokás szerint a pártok csoportjai mindenekelőtt a rokoni kapcsolatok és a tartománybeli hovatartozás alapján alakultak ki. Így keletkezett aztán a Beijan-pártból 1917 végén két klikk. Mindkettő a nemzetségi és a tartományi kapcsolatok alapján létesült. Mint hasonló esetekben történni szokott, ezek a pártcsoportok a nemzetségi kapcsolatokon felül még a gazdasági érdekek közösségén is alapultak. Az Anhoi tartományból származó pártcsoport megteremtette saját klubját és a klubot „Anfu”-nak nevezte el, ami annyit jelent mint „egység és boldogság”.

Ennek a klikknek a „vezére” Tuan Cs’i-zsui volt, aki a boxer-lázadás leverése során lett híressé. Tuan Cs’i-zsui 1911-ben előbb a köztársasági hadsereg ellen harcolt, majd Juan Si-kai-jal együtt átpártolt a köztársasági mozgalomhoz. Juan Si-kai elnökségének idején, 1912—1913-ban az elnök legbensőbb segítőtársa volt, hadügyminiszterré nevezték ki, 1914-ben marsalli rangra emelték és az 1916—1917 években már Kína miniszterelnökének tisztségét töltötte be. Tuan Cs’i-zsui egészen 1920-ig, az Anfu-klikk bukásáig maradt az egymást követő pekingi kormányok tényleges vezetője.

Az első világháború után más külföldi hatalmak részéről is

nagy mértékben erősödött a pekingi kormányra gyakorolt nyomás és a kínai néptömegek a Nagy Szocialista Októberi Forradalom befolyása alatt mind hangosabban hallatták a japán beavatkozás elleni tiltakozó szavukat. Az Anfu-klikk tagjai csak ekkor kezdték olykor a japán parancsok keresztülvitelét megtagadni.

De 1917 második felében, valamint az egész 1918. évben és az 1919. év első felében az Anfu-kormány még igen értékes szolgálatokat tudott a japánoknak tenni. Ime, a kiszolgálás néhány eredménye :

1918 márciusában megkötötték a „katonai együttműködésről” szóló japán-kínai egyezményt. Ez az egyezmény hatalmas lépést jelentett azon az úton, amely a kínai fegyveres erőknek formászerint is japán parancsnokság alá helyezése felé vezetett. Ez a megegyezés ugyanakkor Szovjetoroszország ellen is irányult. Japán már ebben az időben erősen készülődött a szovjetellenes beavatkozásra.

1918 májusában a „katonai együttműködésről” szóló jegyzék-váltással leszögezték és megerősítették, a japán-kínai haditengerészeti egyezmény létrejötté révén a tengeri fegyveres erőkre is kiterjesztették a kínai fegyveres erők japán parancsnokságát.

Ugyanakkor Japán jogot kapott arra, hogy a „bolsevista veszély elleni küzdelem céljából” csapatokat tartson a kínai terület különböző pontjain.

1918 szeptemberében a japán imperialisták újabb egyezményt kényszerítettek a pekingi kormányra. Az egyezmény értelmében a Szovjetoroszország ellen irányuló aktív hadműveletek esetén közvetlenül japán parancsnokság alá kell helyezni a kínai csapatokat.

Az anfuista-kormánnyal kötött katonai egyezményeket Japán arra használta föl, hogy a távolkeleti szovjet területek ellen irányuló intervenciójának elején Észak-Mandzsuriában a keletkínai vasútvonal egész hosszában felvonultassa csapatait. A szeptemberi egyezménybe a japánok egy olyan pontot is felvetettek, amelynek értelmében a Keletkínai Vasúttársaságot érintő kérdések összehangolása érdekében japán-kínai irodát szerveztek. Japán tehát ily módon már 1918-ban megtette a szükséges intézkedéseket, hogy Észak-Mandzsuriában biztosítsa a maga számára a katonai ellenőrzést és hatalmába kerítse az egész keletkínai vasutat. Mindezenfelül az

anfuisták 1918 szeptemberében több olyan új egyezményt írtak alá, amely formászerint is megszilárdította a japánok santungi helyzetét. Így például Kína tokiói nagykövete szeptember 24-én egyezményt írt alá, amely hozzájárul ahhoz, hogy a japán csapatok továbbra is ottmaradjanak Csingtaóban és Cinanban. Az egyezmény értelmében a kínai kormány ahhoz is hozzájárult, hogy a Cinan és Csingtao közötti vasútvonal mentén őrseget teljesítő rendőrség vezetésébe bevonják a japánokat és ezt a vasútvonalat japán-kínai vállalatná változtassák.

Ezenfelül 1918-ban megállapodás jött létre, amely szerint a japán „Taihei Kumiai” cég a kínai kormánytól monopolisztikus jogot kapott mindennemű fegyver szállítására.

Ilymódon a japánoknak a gyakorlatban sikerült megvalósítani a hírhedt „huszonegy követelés” ötödik csoportjának negyedik pontját.

Japán ebben az időpontban bőkezűen látta el anyagiakkal az Anfu-klikk keretében dolgozó ügynökeket. A pekingi kormány 1917 és 1920 között több mint 200 millió jen összegű kölcsönt nyújtottak. Ennek az összegnek egy része egyenesen az uralmon levő Anfu-klikk vezető személyiségeinek zsebébe folyt be. A jelentősebb kölcsönöket arra használta fel Japán, hogy gazdaságilag még jobban behatoljon az ország életébe.

Az 1918. év folyamán a japánok azzal a feltétellel, hogy az építkezésben ők is részt vesznek, több vasútépítési kölcsönt nyújtottak: húszmillió jent a Cinan és Suntő közötti, valamint a Kao-ling és Szucsou közötti vasútvonal, 20 millió jent a Mandzsuriában és Belső-Mongóliában építendő négy vasútvonal és 10 millió jent a Korea és Mandzsuria közötti híres vasúti főútvonal építésére. Egy másik, 30 millió jen összegű kölcsön fedezetéül a mandzsuriai erdők és aranybányák szolgáltak. A kínai hatóságok ezentúl csak a japán bankok hozzájárulásával rendelkezhettek a biztosítékul szolgáló erdők és bányák felett. A későbbi kínai kormányok azonban nem ismerték el ezeket az úgynevezett „Niszihara-kölcsönöket”³⁸ — amelyek lényegében véve kizárólag az Anfu-klikk meg-

³⁸ K. Niszihara japán pénzügyminiszter, akit a japán kormány széleskörű felhatalmazással látott el a kínai kölcsöntárgyalások folytatására. A tárgyalások Niszihara és C'ao Zsu-ling kínai pénzügyminiszter között a legnagyobb titokban folytak le.

vesztegetésére szolgáltak. Ezek a későbbi kormányok sem a kamatokat, sem magukat a kölcsönöket nem voltak hajlandók visszafizetni.

A Kínával folyó japán kereskedelem az első világháború utolsó évében érte el csúcspontját. A japánoknak a kínai behozatalban való részesedése 1918-ban (Hongkongot is beleértve) elérte a 43,5 százalékot, míg 1913-ban csak 23 százalékra rúgott. Az Anfu-kormányzatnak nyújtott kölcsönöket leszámítva, az első világháború folyamán a japán befektetések legnagyobb része a kínai kereskedelemre esett, amely a legnagyobb hasznot nyújtotta.

Minthogy más hatalmak kezdettől fogva ellenséges szemmel nézték a japánok fokozott kínai terjeszkedését, Japán haladéktalanul hozzálátott, hogy a szerzett zsákmányt a maga számára biztosítsa. A japán diplomácia mindenekelőtt a cári Oroszországhoz fordult.

A japán sajtó fenyegetni kezdte Oroszországot és a Kelet-kínai Vasút déli elágazásának átengedését, továbbá a halászáti jogok kibővítését és a japán tőkének Észak-Mandzsúria területére való beengedését követelte. A cári csapatok a német fronton 1915 őszén egyik vereséget a másik után szenvedték el. Az orosz tömegek elégedetlenkedtek. A cárizmusnak szüksége volt fegyverekre és hadianyagra, amelyekkel Japán elláthatta volna. Ezért a cári kormányzat az 1915—16. évi tél elején tárgyalni kezdett a japánok követeléseiről.

A tárgyalások eredményeként 1916-ban megegyezés jött létre. Ez a megegyezés titkos részt tartalmazott, amely szerint Oroszország és Japán arra kötelezi magát, hogy egymásnak kölcsönös katonai segítséget nyújt, ha bizonyos körülmények között „hadüzenetre kerülne a sor a két szerződő fél egyike és egy harmadik hatalom között”.

A cár és a mikádó között létrejött katonai szövetség első sorban az Északamerikai Egyesült Államok ellen irányult, miután az Egyesült Államok kormánya nyíltan kijelentette, hogy nem egyezhetik bele a „huszonegy követelés” keretében a japánoknak adott jogokba és ragaszkodott ahhoz, hogy mindezeket a jogokat az amerikaiakra is kiterjesszék. Számítani kellett arra is, hogy az Egyesült Államok előbb vagy utóbb fokozza a harcot a japánok keletázsiai monopóliumai ellen. A japánokat Amerika részéről

fenyegető veszedelem annál is realisabb volt, mert Amerika éppen ekkor, 1916-ban már nagyban készülődött az első világháborúba való beavatkozásra. Ennek a készülődésnek a keretében az amerikai törvényhozás elfogadta az akkori idők fogalmai szerint grandiózus hadihajóépítési programot, amely több mint 200 hadihajó, köztük tíz sorhajó építését irányozta elő.

Ez a japán-orosz szövetség azonban nemcsak Amerika, hanem Japán úgynevezett szövetségese: Anglia ellen is irányult, amelynek ugyancsak súlyos „beruházási” érdekei fűződtek Kínához. Japán arra számított, hogy a cári Oroszország szövetségére támaszkodva, hamarosan sikerül Angliát Kínából és az Anglia által elfoglalt többi keletázsiai pozícióból kiszorítani. Lenin ezt a tényt már rögtön az 1916. évi egyezmény megkötése után hangsúlyozta és megállapította, hogy *Japán az 1904—1905-ös háborúban Anglia segítségével megverte Oroszországot, most pedig arra készül nagy gondosan, hogy Oroszország segítségével megverje Angliát.*³⁹

Az Oroszországgal kötött katonai szövetség megkötése után Japán diplomáciája kísérletet tett arra, hogy legközvetlenebb és leghatalmasabb ellenségére, az Egyesült Államokra csapást mérjen.

A portsmouthi békekötés után támadt japán-amerikai surlódások az első világháború alatt is folytatódtak. Így például csaknem az egész 1915. év folyamán folytak a tárgyalások a „nyitott ajtó” és a délmandzsuriai „egyenlő lehetőségek” japán részről történt megsértése tárgyában. A japánok azzal szegték meg az egyezményt, hogy a Dél-Mandzsuriai Vasútvonalon különleges jogokat biztosítottak a japán kereskedőknek (a vasúti tarifa egyharmadrésszel történő mérséklése, az áruk soronkívüli szállítása és így tovább). A többi külföldiek nem részesültek ugyanezekben az előjogokban. Hosszas ellenkezés után a japánok megadták a kívánt engedményeket, mert ezt a kérdést nem tekintették oly fontosnak, hogy az amúgyis feszült japán-amerikai viszonyt a kérdés függőben tartása révén mégjobban kiélezzék.

A japán diplomácia eléggé hidegvérűen fogadta a „huszonegy követelés” tárgyában tett összes amerikai tiltakozó lépéseket. De amint a japánok kínai helyzete jobban megerősödött, a japán diplomácia éles támadást indított és 1917 nyarán Isii vezetésével

³⁹ Lenin Összes Művei XIX. köt. 283. old. (oroszul).

különleges japán küldöttség indult Washingtonba. Ez az utazás olyan időpontban történt, amikor a pekingi miniszteri székekben olyan személyek ültek, akik teljes mértékben végrehajtották Tokió akarátát.

A japán küldöttség felbukkanása is tulajdonképpen csak szerves része volt a Kína monopolisztikus birtokbavételére irányuló japán terveknek. A japán küldöttség, amelyhez katonai és haditengerészeti szakértők tartoztak, azzal a feladattal utazott Washingtonba, hogy az amerikai kormánynál vigye keresztül a japánok Kína feletti politikai és gazdasági uralmának okmány-szerű elismerését. A pillanat alkalmasabbnak látszott, mint valaha. Az Egyesült Államok katonai erejét az európai hadszíntér tartotta lekötve.

Ám a japán miniszterek és tábornokok rózsás álmai mégsem váltak valóra. Lansing amerikai miniszter tekintetbe vette az Egyesült Államok egyre jobban növekvő katonai erejét és a leg-határozottabban visszautasította a japánok valamennyi követelését. Az 1917 november végén aláírásra kerülő egyezményben az amerikai kormány — általánosító kifejezések formájában — pusztán annyit ismert el, hogy Japánt a területi szomszédságra való tekintettel „különleges érdekek fűzik Kínához, elsősorban azok-hoz a kínai területekhez, amely a japán területtel közvetlenül határosak”.

Japán viszont arra kötelezte magát, hogy nem okoz kárt Kína területi szuverénitásának és semmiféle formában nem sérti meg Kína függetlenségét. Japán ily módon arra kényszerült, hogy önmaga is elismerje és megerősítse ugyanazokat az elveket, amelyet a hirhedt „huszonegy követelés” révén megsérteni törekedett és valóban meg is sértett. Az Egyesült Államokban 1938-ban közzétették a Lansing—Isii megállapodás titkos függelékét. Ebben a függelékben Japán még egyszer, külön kötelezte magát, hogy „Kínában nem törekszik olyan különleges jogok és privilégiumok megszerzésére, amelyek más, baráti országok polgárai jogainak csorbítására vezethetnének”.

Így végződtek tehát azok a washingtoni tárgyalások, amelyeknek kezdetén a tokiói kormány még azt követelte az Egyesült Államoktól, hogy a Kínával folytatandó bármilyen politikai természetű tárgyalás előtt beszélje meg a kérdéses ügyet a tokiói kor-

mánnal és ezenfelül ismerje el Japánnak Kínában elfoglalt politikai és gazdasági szempontból egyaránt domináló helyzetét — ami lényegében véve a Kína feletti japán protektorátus gyakorlati elismerését jelentette volna. Amikor ez a diplomáciai „demars” kudarcot vallott, egyszeriben kiderült, hogy az Egyesült Államokkal való nyílt összecsapáshoz nincs elég mersze a japán kormánynak.

Az egész Lansing—Isii megegyezés tulajdonképpen megalkotója maga Lansing volt. Wilson, aki a „piszkos munkát” szívesen hárította munkatársaira, a japánokkal folytatott tárgyalásokon is alig vett részt. Az elnök a megállapodást jóváhagyta anélkül, hogy a megállapodás lényegével foglalkozott volna, ugyanúgy, mint ezt korábban, 1915-ben a Bryan-jegyzékek esetében tette.

A japánok abban reménykedtek, hogy a háború meggyengíti majd az Egyesült Államokat és semmiféle hatalom sem lesz képes a Japán által Kínában teremtett tényleges állapot megváltoztatására. Ebben a reményben hozzájárultak ahhoz, hogy az amerikaiak, csak egészen határozatlan formában ismerjék el a japánoknak Kínához fűződő „különleges érdekeit”. A japán államférfiak véleménye szerint Japán elég erős lesz ahhoz, hogy a többi országgal a washingtoni megállapodásnak olyan értelmezését fogadtassa el, amelyen japán szempontból éppen kedvezőnek látszik majd. Ilyen értelmű kijelentést tett maga Motono japán külügyminiszter is, aki a következőket mondotta: „A megállapodás megfelelő értelmezésének végrehajtására Japánnak jobb eszközei lesznek majd, mint az Egyesült Államoknak.”⁰

Motono derűlátása nem volt alaptalan. Ebben az időben Japán volt az egyetlen nagyhatalom, amely ténylegesen nem vett részt a háborúban. Minden jel arra mutatott, hogy minél tovább húzódik el a háború, annál erősebbé válik Japán helyzete a Távol-Keleten.

Való tény, hogy az Egyesült Államok a rendelkezésére álló egész hatalmas pénzügyi és gazdasági erő ellenére sem tudott az első világháború idején Kínában sikert elérni. Az sem segített, hogy a kínai burzsoázia és az intelligencia egy részében egyre jobban nőtt az Egyesült Államok irányában érzett rokonszenv.

⁴⁰ Young: The International Relations of Manchuria, New York 1929, 273. old.

Az Egyesült Államoknak Kínában kifejtett gyenge gazdasági tevékenysége ebben az időszakban részben az európai államokban és az Egyesült Államok saját belső piacán fellépő fokozott szükségleteire, részben pedig Kína bizonytalan belső helyzetére volt visszavezethető, ami az amerikai kapitalistákat visszariasztotta. De döntő szerepet mégis csak azok a politikai és diplomáciai természetű akadályok játszottak, amelyek segítségével Japán az amerikai tőke útját Kínában elállta. A diplomáciai nehézségek megteremtésénél Japán lehetőség szerint antant-szövetségeseinek, leginkább a cári Oroszországnak háta mögött megbújva cselekedett. Így történt például akkor is, amikor Japán megakadályozta a tervezett nagy amerikai vasútépítési terv megvalósítását.

Az amerikai finánciókéval kapcsolatban álló „Seems Kerry” cégnek 1916-ban sikerült koncessziót kapnia öt, összesen mintegy 1500 km hosszúságú vasútvonal építésére és a Nagy Csatorna helyreállítási munkálatainak elvégzésére.⁴¹

A koncesszió, illetve annak egyes részei ellen egymás után jelentette be tiltakozását Oroszország, Franciaország, Anglia és Japán. Az utóbbinak sikerült is elérnie, hogy bevonták a Nagy Csatorna újjáépítési munkálataiba; részvételi jogát aztán főként arra használta fel, hogy megakadályozza az amerikai tervek megvalósítását.

A Kínában élő amerikaiak száma az első világháború idején változatlanul 5—6 ezer fő körül mozgott, míg ugyanakkor a japánok száma 1919-ben már meghaladta a kétszázezret.

Kínának az amerikai kivitelre eső részesedése 1918-ban változatlanul még mindig egy százalékon alul maradt, bár a Kínába irányuló amerikai kivitel az 1913. évi 32 millió dollárral szemben most már 71 millió dollárt tett ki. Jelentékenyebb volt a Kínából származó amerikai behozatal növekedése (az 1913. évi 41 millió dollárral szemben 1918-ban 145 millió dollár). Az amerikai bevétel statisztikájában a Kínából származó áruk 1913-ban még csak 2,19 százalékkal szerepeltek, de arányszámuk 1918-ra már 4,66 százalékra duzzadt meg.

Bár Németország teljesen kiesett a kínai kereskedelemről,

⁴¹ 1917 júniusában ezt a koncessziós szerződést Vu Ting-fang egykori washingtoni követ rövid miniszterelnökségének idején meghosszabították.

Angliának, Franciaországnak és más államoknak a kereskedelemben való részesedése pedig erősen korlátozódott, az Egyesült Államoknak a kínai külkereskedelemben való részesedése az 1913. évi 7,6 százalékról mégis csak 12,8 százalékra tudott 1918-ig emelkedni. Mint láttuk, a kínai külkereskedelem oroszlánrésze a japánokra esett.

Az első világháború végefelé Japán már Kína gazdájának érezte magát. Lenin ismételtén rámutatott arra, hogy Japán gyakorlatilag Kína ura. Egyik beszédében, 1920-ban ezeket mondotta Lenin: *Japán hatalmas mennyiségű gyarmatot kaparintott meg... Japán megkaparintotta magának Kínát, 400 millió lakosával... Hogyan lehet ezt a koncot megtartani?*⁴²

Hogyan lehet ezt a koncot megtartani?!

Japán előtt már 1918 utolsó hónapjaiban, a német militarizmus összeomlása és a fegyverszünet megkötése után felmerült ez a kérdés.

Abban a mértékben, ahogy fokozódott az Egyesült Államok és különböző európai hatalmak részéről kifejtett nyomás, ahogy terjedt Kínában a nemzeti felszabadító mozgalom és ahogy nőtt magában Japánban az osztályellentét, éleződött ki egyre jobban ez a kérdés.

7. A japán-amerikai kapcsolatok újból kiéleződnek

Az 1914—1918-as világháborúban az Egyesült Államok sokkal nagyobb áldozatot hozott, mint Japán: az elesett és a betegség következtében életüket vesztett amerikai katonák száma elérte a 126 000-et, az amerikai sebesültek száma 240 000 volt és mindehhez hozzájárult még a több mint 22 milliárd dollár összegű közvetlen háborús kiadás.

És mégsem váltak be Japánnak azok a számításai, hogy az Egyesült Államok az első világháborúból majd meggyengülten kerül ki. Amerika csak a véres mérkőzés legvégébe kapcsolódott be és ereje egyáltalán nem merült ki, mire a háború véget ért.

Aranytartaléka meghaladta a három milliárd dollárt. Az Egyesült Államok az egész világ bankárává vált. Öt év leforgása alatt a világ különböző országainak az Egyesült Államokkal szemben fennálló adóssága 1919-ben 15 milliárd dollárra növekedett,

⁴² Lenin Összes Művei, XXV. köt. 501—502. old. (oroszul)

még 1914-ben még az Egyesült Államok tartozott 2,5 milliárd dollárral Európának.

Hatalmasan megnövekedett az Egyesült Államok külkereskedelme is. A külkereskedelem aktív mérlege a háborús évek folyamán (1914 és 1918 között) csaknem 12 milliárd dollárra rúgott. Az újjáépülő Európa az amerikai tőke- és árukereslet ugrásszerű emelkedését eredményezte.

Az Egyesült Államok kereskedelmi flottájának tonnatartalma 1919-re megtízszereződött és meghaladta a 10 millió tonnát.

A belső piac keresletéhez viszonyítva állandóan emelkedett a külföldi piacoknak az amerikai ipar termékei elhelyezése szempontjából játszott szerepe és jelentősége.

1919-ben az Egyesült Államok termelésének csaknem 16 százaléka került ki külföldre, míg 1914-ben csak a termelés alig 10 százaléka esett a kivitelre.

Az Egyesült Államok semlegessége idején az amerikai tőkések nyeresége igen gyakran elérte az évi száz százalékot, de akadtak olyan vállalatok is, ahol a nyereség évi 500—1000 százalékos volt. A 25 százaléknál csekélyebb évi nyereség ritkaságszámba ment.

A tőke koncentrációja soha nem tapasztalt mértéket ért el. A szövetségi kereskedelmi bizottság adatai szerint 1922-ben az amerikai tőkések egy százaléka tartotta kezében az egész nemzeti vagyonnak több mint 59 százalékát.

Az első világháború idején erősen fellendült az Egyesült Államok ipara és mezőgazdasága. Az amerikai termelés néhány fontosabb ága az egész világtermelésnek 20—60 százalékát szolgáltatta, bár az Egyesült Államok lakossága a föld lakosságának csupán hat százalékát tette ki. Az általános amerikai statisztika adatai szerint 1920-ban a világ gépkocsitermelésének 85 százaléka, az egész világon termelt kőolajnak 66 százaléka, a világ réztermelésének 60 százaléka, kőszéntermelésének 52 százaléka, vas- és acéltermelésének 40 százaléka és ezüsttermelésének ugyancsak 40 százaléka esett az Egyesült Államokra. Ezenfelül az Egyesült Államok szolgáltatta a világ gyapottermelésének 60, búzatermésének 24 és tejipari termékeinek 52 százalékát.

Lenin az első világháború után keletkezett helyzetet mérlegelve megállapította, hogy az Egyesült Államokban, amely egyedül xsebelte le a háború tiszta nyereségét s amely a régebbi adósállam-

*ból teljes egészében hitelező állammá változott s most mindenki az adósa — ebben az államban a lakosság lélekszáma nem haladja meg a százmilliót*⁴³

Még Japán, Anglia és néhány más semleges állam is, amely az Egyesült Államokon kívül, ugyancsak nyert a háborún, „valamennyi — írta Lenin — gazdaságilag Amerikától függő helyzetbe került és a háború egész tartama alatt katonai függőségben volt”.

Az Egyesült Államok ilyen hatalom birtokában természetesen nem törődhetett bele abba, hogy a japánok az 1915 és 1918 között fennálló, számukra kedvező nemzetközi helyzetet kihasználva, Kínában megteremtették a saját uralmukat.

Igen sok amerikai vállalkozó már saját tapasztalatából jól tudta, milyen hatalmas jövedelmet biztosít a Kínában befektetett tőke és milyen busásan jövedelmez a gyarmati munkaerő kizsákmányolása. Íme, egy igen jellemző eset: A Kínában létesített „Edison Elektromossági Társaság” kötelékében dolgozó kínai üveg-fúvó munkás 1918-ban napi 40 amerikai cent munkabért kapott, míg ugyanakkor az Egyesült Államokban ezért a munkateljesítményért 10 dolláros munkabért volt kénytelen a vállalkozó fizetni. Emellett a kínai dolgozó munkanapja kétszer olyan hosszú volt, mint Amerikában és a 40 cent munkabér fejében többet termelt, mint az amerikai munkás a 10 dolláros órabérért. Ugyanebben a gyárban a női munkaerő napi 16 centet kapott, az Egyesült Államokban fizetett napi 450 cent munkabérrel szemben.⁴⁴

Igaz ugyan, hogy a kínai munkások napi termelése még lényegesen hosszabb munkanap mellett sem volt mindig magasabb, mint az amerikai munkásoké, sőt igen sok esetben nem is érte el az amerikai ipar termelékenységének fokát. De a kifizetett munkabérek közötti különbség oly nagy volt, hogy az amerikai tőke még ilyen körülmények között is sokkal nagyobb hasznot tudott magának Kínában biztosítani, mint az Egyesült Államokban. Magától értetődik, hogy ez a körülmény szolgáltatta az egyik legfontosabb okot az amerikai politika Kelet-Ázsiában kifejtett tevékenységének fokozására.

Az amerikai tőke elkezdett Japánra erős nyomást gyakorolni

⁴³ Lenin: Összes Művei, XXV. köt. 333. old. (oroszul).

⁴⁴ C. Lewis: 'American Foreign Investments. New York 1937. 308. old.

és e célból újból mozgásba hozta a nemzetközi bank-konzorcium összes emeltyűit. Megteremtették az úgynevezett „Új Bank-konzorciumot”, amelynek kifejezett célja az volt, hogy Japánt az eddig elfoglalt kiváltságos helyzetéből kiszorítsa és a Wall-Street vezetése alatt „nemzetközivé tegye” Kína kizsákmányolását.

Európában még javában folyt a háború, amikor a washingtoni kormány a Londonnal és Párizsszal folytatott előzetes tárgyalások után indítványt tett az új konzorcium megalakítására.⁴⁵ Az amerikai kormány indítványa értelmében ennek a konzorciumnak kellett volna átvenni a kínai kormány összes eddigi és összes jövőendő kölcsöneit. Az amerikai terv megvalósítása nemcsak a japánok Kínában elfoglalt monopol-helyzetének végét jelentette volna, de egyúttal igen erős csapást mért volna a már Kínában működő valamennyi japán vállalkozásra.

Japán persze eleinte 1918-ban mindent megtett, hogy a konzorcium tervét szabotálja. De 1919-ben, amikor a szövetségesek ereje felszabadult és amikor ezt az erőt bármilyen ellenség ellen be lehetett vetni, Japán kénytelen volt eddigi politikájának megváltoztatásával maga is résztvenni a konzorcium megteremtésére irányuló tárgyalásokon. Mindezenfelül az eddigi cári szövetséges helyett, most már az új szovjetállammal kellett az imperialista Japánnak számolnia; a szovjethatalom pedig semmisnek jelentette ki a cári kormányzat által megkötött összes imperialista megállapodásokat. Japán alkudozás és huzavona révén elérte, hogy az első tervezettel szemben Japán javára jelentős mértékben megváltoztatták a konzorcium létesítésének feltételeit. De a konzorciumról szóló nemzetközi megállapodás, amelyet a szerződő felek 1920 októberében írtak alá, még ebben a végleges formájában is azt jelentette, hogy Japán lemondott a Kína felett gyakorlandó protektorátusra irányuló igényéről.

De mielőtt még ezt az eredményt sikerült volna elérni, az amerikai-japán kapcsolatok terén rendkívül kiéleződött a helyzet.

Japán arra törekedett, hogy legalább Mandzsuriában védelmezze meg a szerzett jogokat és opciókat. Az amerikaiak ezt is a leghatározottabban elleneztek. Morgan üzlettársa, Lamont, aki az amerikai pénzcsoport hivatalos képviselőjeként vett a tárgyaláso-

⁴⁵ Wilson már 1917 novemberében hozzájárult a konzorcium tervéhez.

kon részt, igen kategórikus formában kijelentette, hogy nem lehet belemenni azokba a kísérletekbe, amelyek Mandzsuriát ki akarják a konzorcium tevékenységéből rekeszteni; ugyanakkor azt is hozzátette, hogy ebbe az Egyesült Államok soha sem fog beleegyezni.

1919 nyarától fogva csaknem egy álló esztendőn át Mandzsuria és Mongólia kérdéseiről folytak a tárgyalások. Soha nem fenyegetett ilyen közélről a japán-amerikai fegyveres összetűzés veszedeleme, mint éppen ebben az időszakban.

Az Egyesült Államok ragaszkodott ahhoz, hogy Mandzsuria és Mongólia is a nemzetközi konzorcium működési területéhez tartozzék, és csak arra volt hajlandó, hogy bizonyos vállalatok, így például a Délmandzsuriai Vasúttársaság, valamint a már épülő vagy tervezett japán és japán-kínai vasútvonalak tekintetében kivételt tegyen.

Bár a konzorciumban résztvettek Amerika összes nagybankjai, valamint Anglia, Franciaország és Japán legtekintélyesebb bankvállalatai, a konzorcium tevékenységének mégsem sikerült reális eredményeket elérnie, mert Kínának egyetlen centnyi kölcsönt sem nyújtott. A konzorcium keretében mind a részvevő államok, mind a különböző országok pénzügyi mágnásai között túlságosan nagyok voltak a belső ellentétek.

A leglényegesebb azonban az volt, hogy a kínai nép nemzeti öntudattal rendelkező elemei, akiknek tevékenysége a Nagy Októberi Forradalom hatása alatt gyorsan növekedett, most már a leg-határozottabb formában állást foglaltak az ellen, hogy Kína a konzorciummal az ország szempontjából kedvezőtlen szerződést kössön. A kínai kormány kénytelen volt ezzel az ellenállással számot vetni. Még az 1925—1927. évek nemzeti felszabadító mozgalmának kezdete előtt sem akadt egyetlen kínai kormány sem, amely arra mert volna vállalkozni, hogy ezzel a nemzetközi konzorciummal szerződést kössön.

S ez a konzorcium mégis elvégezte elsőrendű feladatát, amelyet az amerikai tőke eredetileg rábízott. Japán visszavonult azokból a pozíciókból, amelyeket az első világháború folyamán Kínában sikerült megkaparintania. De a konzorciumról szóló egyezmény tárgyában folyó megbeszélések mégsem teremtették meg a Csendes-óceánon az imperialista nagyhatalmaknak azt az egyensúlyát, amely megteremtette volna az előfeltételeket ahhoz, hogy

az érdekelt hatalmak, bár csak egyidőre is, békésen megférjenek egymás mellett.

E feladat megoldására hívták össze a washingtoni értekezletet, amely az 1921. és 1922. években tanácskozott.

A japánok az Egyesült Államok részéről kifejtett nyomás ellenére, részben Anglia és Franciaország támogatásával, az 1919 és 1921 között eltelt időszakban igen elszántan védelmezték a háborús időszak néhány fontos hódítását. Sőt, ugyanakkor arra is törekedtek a japán imperialisták, hogy különböző katonai és politikai természetű diverziós cselekményekkel ők mérjenek komoly csapást ellenfelükre.

Ez az idő a japán-amerikai viszony végsőkéig menő kiéleződésének időszaka volt. Lenin nem egyezzer mutatott rá ez időszak japán-amerikai ellentéteinek rendkívül nagy jelentőségére.

„Amerika és Japán igen közel állnak ahhoz hogy egymásra vessék magukat, mert Japán... csaknem egész Kínát a maga számára rabolta el.”⁴⁶

Az egyik reakciós, japánbarát amerikai ujságíró, névszerint George Sokolsky, évekkel később a következőket írta: „Az 1918 és 1921 közötti időszakban annyira kiéleződött a japán-amerikai viszony, hogy közöttünk azok, akik a Távol-Keleten éltek, minden pillanatban vártuk a háború kitörését.”⁴⁷

Még alig kötötték meg Európában a fegyverszünetet, amikor Amerika — úgyszólván a konzorcium létesítésére irányuló tárgyalások kezdetével egyidőben — Mandzsúria északi részében megkezdte a japán monopólium elleni támadást.

Az Egyesült Államok első sikerei már 1919 januárjában jelentkeztek. A japán kormány arra kényszerült, hogy aláírjon egy egyezményt, amelynek értelmében a szövetségesekkel együtt gyakorolja az ellenőrzést a szibériai vasútvonal és a Keletkínai Vasútnak Észak-Mandzsuriát átszelő ága fölött. A szövetségközi bizottság, amelyben az Egyesült Államok volt a hangadó, haladéktalanul leváltotta a Keletkínai Vasútnak alig néhány hónappal ezelőtt megszervezett japán-kínai vezetését.

Ezenfelül Japán kénytelen volt ahhoz is hozzájárulni, hogy

⁴⁶ Lenin: Összes Művei, XXV. köt. 57. old. (oroszul).

⁴⁷ G. Sokolsky: Why fight Japan, „Current History”, 1935 február 517. old.

Harbin városába ezerfőnyi amerikai helyőrséget szállásoljanak be. Az amerikaiak követelései azt bizonyították, hogy az Egyesült Államok kormánya elszántan akar a japánok északmandzsuriai uralmi helyzete ellen küzdeni.

Japán úgy látta, hogy a közötté és az Egyesült Államok között fennálló kapcsolatok „kényes” voltára való tekintettel helyesebb, ha egyelőre más kezével — mégpedig Szemjonov orosz fegyérgárdista atamán felhasználásával — intézi Észak-Mandzsuriában az amerikaiak ellen irányuló első ellentámadást. Szemjonov 1919 októberében valóban kísérletet is tett arra, hogy „csapataival” megszállja a Keletkínai Vasút fontosabb pontjait, de tervét nem sikerült megvalósítania, mert a kínaiak fegyveres fellépéssel fenyegetődöztek és követelték a fegyérgárdista bandák kivonását.

Ilyen módon kudarcot vallva, a japánok 1920 január elején saját fegyveres erőiket vetették latba. Japán csapatok nyomultak be Hárbinba, Hajdarba és a mandzsuriai terület egyéb pontjaira. Céljuk az volt, hogy a Keletkínai Vasút zónájában biztosítsák a japán ellenőrzést. A szövetségesek most már nemcsak a kínai csapatokat, de Vlagyivosztkon keresztül a hazafelé tartó csehszlovák egységeket is mozgósították a japánok ellen. Hajdarban fegyveres összeütközésre került a sor a japánok és a csehszlovák csapatok között.

A japánok a súlyos nemzetközi bonyodalmakkal fenyegető helyzet láttán végeredményben mégsem ragaszkodtak álláspontjukhoz és hirtelen meggondolták magukat. Csak ezek után békéltek meg azzal, hogy egyelőre le kell mondaniok Észak-Mandzsuriának közvetlen katonai és politikai ellenőrzéséről.

Nagyobb sikert tudtak a japánok Pekingben elérni, ahol bizonyos időn át olyan kormányt tudtak uralmon tartani, amely kellőképpen meghódolt Tokió előtt.

A pekingi anfuista-kormány helyzete csak 1919 tavaszától fogva vált bizonytalanná. Kínában széleskörű mozgalom indult meg a japánok mind szemérmetlenebb hódító követelései és a versaillesi béke ellen, amely a japánoknak ítélte oda Santungot.

A kínai militaristáknak egy Csili elnevezésű csoportja az Egyesült Államok felé orientálódott, felhasználta ezt a népmozgalmat és fellépett az anfuisták ellen. Amikor 1920 augusztusában megdőlt az Anfu-klikk uralma, úgy látszott, hogy ezzel a japánok

befolyásának Pekingben vége. De bebizonyosodott, hogy a japánokat nem olyan könnyű kifüstölni Pekingből.

A japánok a háttérből figyelték az anfuisták és a Csili-csoport között folyó harcot. Látták, hogyan gyengül pekingi kreaturáik helyzete és idejekorán gondoskodtak megfelelő váltásról. Csang Co-ling mandzsuriai főkormányzó még a két párt döntő összecsapása előtt felsorakoztatta csapatait a főváros közelében. És amikor Tuan Cs'i-zsuinak, az anfuisták vezérének csapatait legyőzték a Csili-csapatok, egyszerre csak megjelent Pekingben Csang Co-ling és csapatainak szuronyaival támasztotta alá azt a követelését, hogy az ország kormányzásában ő is résztvehessen.

A Csili-csoport tagjai nem érezték magukat elég erősnek ahhoz, hogy felvegyék velük is a harcot és így inkább megegyeztek a mukdeni csoporttal.

De a Csili-csoport 1920 végén mégis keresztülvitte, hogy a pekingi kormány az Anfu-klikk által 1918-ban Japánnal kötött katonai egyezményt semmisnek mondta ki.

A kínai kérdés nagy szerepet játszott a washingtoni értekezleten, amelynek kezdetén Kínában a következőképpen alakult a politikai helyzet: A japánok által szított anfuista-mozgalom csakhamar ismét lábrakapott a fővárosban. A mukdeni csoport az anfuisták segítségével 1921 második felében kezébe tudta ragadni a pekingi kormány több fontos tárcáját. De a Csili-csoportnak a kormányban maradó tagjai C'ao K'un miniszterelnökkel élükön továbbra is akadályozták a mukdeni csoportot a japánbarát tervek megvalósításában.

C'ao K'unnak, a Csili-csoport vezetőjének első segítőtársa és jobbkeze Vu Pei-fu tábornok volt, aki csakhamar Kína legbefolyásosabb militaristájává vált. Vu Pei-fu szoros kapcsolatban állott az amerikaiakkal, akiknek politikai tanácsait és támogatását ismételten igénybe vette. Amerikai tanácsra adta ki az „össz kínai nemzetgyűlés” és a „közvélemény által választott nemzeti kormány” jelszavait, amelyeknek segítségével a kínai burzsoázia szemében csakhamar a nemzeti vezér szerepét játszhatta.

A kínai nép gyűlölete, amely eddig a japán-ügynök Anfu-klikk ellen irányult, most mind jobban Csang Co-ling és a köré csoportosuló mukdeni klikk felé fordult.

A kínai kérdés csak egy része volt annak a kérdéshalmaznak, amelyet az 1921 november 12-től 1922 február 6-ig tartó washingtoni értekezlet volt hivatva megoldani. A konferencia tartama alatt japánok és amerikaiak között fokozott mértékben folyt a harc. Az Egyesült Államok küldöttsége az értekezleten részvevő egyéb államok részéről jelentős támogatásban részesült. Az amerikai küldöttség egyébként is kedvező helyzetben volt. Sok évvel később derült csak ki, hogy az amerikai kormány megszerezte a japán küldöttség rejtjeles sürgönyeinek kulcsát. Ennek segítségével az amerikaiak a tárgyalások folyamán mindig tudták, mennyit engedhetnek Tokió utasítása szerint a japán küldöttek az amerikai követeléseknek.

Mindezenfelül még a cárizmusnak Oroszországban történt bukása is meggyengítette a japán imperialisták nemzetközi helyzetét.

A santungi félsziget kérdésében Japán teljesen megadta magát. A japánok kötelezték magukat, hogy csapataikat erről a területről kivonják és a kínaiaknak átadják a Csingtao—Cinan közötti vasútvonalat, valamint a régebben németek által bérelt Kiaocsout. Szidehara báró, a japánok megbízottja ünnepélyesen még azt is kijelentette, hogy kormánya kötelezi magát: nem fogja ismét előhozni az úgynevezett „huszonegy követelés” ötödik csoportját, amely tudvalevőleg a kínai kormány által meghívandó japán tanácsadókról, vagyis a Kína felett gyakorlandó japán protektorátusról szólt.

Japán lemondott arról a „jogáról”, hogy Mandzsuriába kizárólag japán tanácsadókat és japán kiképzőket lehessen meghívni és abba is belement, hogy a mandzsuriai vasútépítési kölcsönre és a tartományi bevételek által fedezett többi kölcsönre való „opciós jogát” a nemzetközi konzorciumra ruházza rá.

Ezenfelül Japán az értekezleten részvevő többi országgal együtt aláírta azt a kilenchatalmi külön megállapodást, amelyben az értekezlet részvevői újból kötelezik magukat a „nyitott ajtó”, az „egyenlő lehetőségek” elvének, valamint Kína szuverénitásának, területi és adminisztratív sérthetetlenségének tiszteletben tartására.

De mindezeknek az „áldozatoknak” a meghozatala előtt Japán még egy ellenlépést tett, amelynek az lett volna a rendel-

tetése, hogy az értekezleten megkönnyítse a japánok számára a kínai kérdés, különösen pedig a santungi kérdés kezelését.

A washingtoni értekezlet javában folyt, amikor a Csili- és Fengt'ien-csoport pekingi koalíciós kormánya Csang Co-ling nyomasztóan engedve, lemondott. 1921 december 25-én Pekingben teljes mértékben japánbarát kormány alakult, amelynek élére miniszterelnökként Lien Si-ji, a Ciaotung-klikk vezére került. Ez a klikk a „Közlekedési Bank” körül tömörült és mind a volt anfuista kormányzattal, mind pedig magukkal a japánokkal szoros kapcsolatban állott.⁴⁸

Hatalomrajutása után Lien Si-ji haladéktalanul hozzájárult ahhoz, hogy az egész santungi kérdést kivegyék a washingtoni értekezlet hatásköréből és magára a pekingi kormányra bízzák és ugyanakkor hajlandó volt az összes japán követelések teljesítésére. Itt azonban váratlan dolog történt: A Washingtonba küldött kínai delegáció ugyanis nem volt hajlandó az új kormány utasításait követni. A Csili-csoport tagjai értesültek az új kormány fejének rendelkezéséről, nem ismerték el és felkészültek arra, hogy Csang Co-ling és pekingi kreaturái ellen felvegyék a fegyveres küzdelmet.

A japán ellenlépés tehát nem járt eredménnyel és csak egyre volt jó: a végsőig kiélezte a japánok Kínában működő ügynökei és az amerikai barát csoport közötti viszonyt.

A washingtoni értekezleten a Kínáról szóló egyezmények és nyilatkozatokon kívül az egyéb megállapodások és kötelezettségek egész sorát írták alá. Ugyanakkor megszűnt az eddig fennállott angol-japán szövetség és megállapodást írtak alá a tengeri fegyverkezések korlátozásáról. Ez az értekezlet döntött a csendesóceáni helyzet háborúutáni rendezéséről; a vetélytársak közötti legélesebb ellentéteket — ideszámítva az Egyesült Államok és Japán közötti ellentéteket is — úgy ahogy elsimította, de az értekezlet által helyreállított egyensúly igen ingadozónak bizonyult és csak viszonylagosnak volt mondható. A washingtoni értekezlet megelőzte ugyan az Egyesült Államok és Japán közötti fegyveres együttműködést, de egyúttal azt is megmutatta, hogy az eljövendőben

⁴⁸ Ennek a kormánynak egyik tagja — Vang Ke-ming — állott a második világháború folyamán az észak-kínai bábkormány élén.

elkerülhetetlen a két ország érdekeinek súlyos összeütközése. Hogy csak egy pontot emeljünk ki: Japán sohasem békélhetett meg azzal, hogy Santungról való lemondásra kényszerítették, miután több mint hat éven át Santung gazdája volt.

A japánok körében mindjobban növekvő nyugtalanságot keltett az a nyomás, amelyet az amerikaiak egész Kínában a japán pozíciók ellen kifejtettek. Aggodalommal látták, mint szorítja ki őket Amerika az összes eddig elfoglalt politikai és gazdasági pozíciókból és miként erősödik ezzel megfelelő arányban az amerikaiak kínai helyzete.

Az Egyesült Államok részéről viszont már a washingtoni értekezlet folyamán olyértelmű nyilatkozat hangzott el, hogy a japán részről tett engedmények nem tekinthetők kielégítőnek. Amerika — hangsúlyozta a nyilatkozat — mint eddig, a jövőben sem hajlandó tűrni, hogy a japánok akárcsak Mandzsuriában is élvezhessék azokat a kiváltságos előjogokat, amelyeket Kínától a „huszonegy követelés” keretében kicsikartak.

A washingtoni értekezlet leple alatt továbbra is elkeseredett harcot folytattak egymás ellen mindazok az imperialista hatalmak, amelyeknek érdekei a Csendes-óceánhoz fűződtek.

Kínában nemcsak gazdasági síkon folyt ez a küzdelem. A militaristák és a félféudális urak éppen úgy, mint a gyarmati ügynökösködéssel foglalkozó burzsoázia (az úgynevezett comprador-burzsoázia) és hol az egyik, hol a másik hatalom felé orientálódó különböző csoportok érdekeik védelmében fegyveres erőkre támaszkodtak. Kína uralkodó osztályainak története ebben az időben nem egyéb az egyes csoportoknak, a csoportok belsejében alakult klikkeknek és egyes személyeknek egymás ellen vívott harcánál, amikor az úgynevezett „vezérek” tetszés szerint váltogatták „orientációjukat”. Igen gyakran megtörtént, hogy ezek a csoportok és egyének egyazon időben több, egymással szembenálló áramlatot is szolgáltak, ami sok esetben csak azért történt, hogy támogatást kapjanak a mindjobban erősödő nemzeti forradalmi mozgalom ellen.

Ebben a harcban a japán és az amerikai imperialisták közvetlenül résztvettek.

Amerika a Kína feletti politikai befolyásért Japánnal vívott küzdelemben nagy sikert ért el, amikor a Csili-csoport legjelenté-

kenyebb tagjának, Vu Pei-fu tábornoknak csapatai 1922 tavaszán szétverték Csang Co-ling fegyveres erőit. Csang Co-ling visszatért Mandzsuriába és ugyanennek az évnek a májusában kikiáltotta Mandzsuria és a mandzsuriai csapatok birtokában levő mongol terület rész függetlenségét. Csang Co-ling közölte a külföldi hatalmakkal, hogy ezek a területek a jövőben nem tekinthetők többé a Kínai Köztársaság részeiként és hogy a Mandzsuriára vonatkozó mindennemű tárgyalást ezentúl kizárólag vele, Csang Co-linggal lehet folytatni. A japán imperialisták arra számítottak, hogy Mandzsuria ezek után rövidesen Korea sorsára jut és úgy vélték, hogy a Kínában elvesztett befolyásért kellő módon kárpótolja majd őket, ha mandzsuriai uralmukat meg tudják szilárdítani.

A Csili-csoport tagjaiból Pekingben új „központi” kormány alakult, amely határozottan az amerikai imperializmus felé orientálódott. Ennek a kormánynak a hatalma Észak-Kínára és a Jangcé folyam völgyének egy részére terjedt ki. S bár haladéktalanul megkezdődtek a „csésze rizsért” a Csili-klikken belül ki-robbanó marakodások és torzsalkodások, Japán ebben az időben már aligha tudott volna a szorosabb értelemben vett kínai területen olyan valamennyire is befolyásos csoportot összetákolni, amely hajlandó lett volna a japánok politikájának folytatására. A washingtoni értekezlet után erősen megingott Japán tekintélye. Ugyanakkor megnőtt a kínai uralkodó rétegek szemében az Egyesült Államok tekintélye.

Amerika a kínai kispolgárság és az értelmiség körében is mind nagyobb népszerűsége tett szert. Ez a népszerűség nagymértékben az amerikai hittérítők, orvosok, tanárok, újságírók és az Egyesült Államokban tanuló kínai diákok tevékenységének következménye volt; nem utolsósorban pedig annak a ténynek, hogy az amerikaiak és a japánok különböző módszereket használtak, amikor támaszt kerestek maguknak a kínai lakosság soraiban.

A japánok híveiket a feudális és monarchista ideológia legreakciósabb és legelavultabb jelszavai, vagy pedig olyan jelszavak köré tömörítették, amelyek — mint például az ázsiai népeknek japán vezetés alatt történő összefogása — Kínában kevés hatást érthettek el. De a leggyakoribb volt az a módszerük, hogy egyszerűen megvásárolták a különböző félf feudális militaristákat, compradorokat, bürokratákat és kalandorokat. Gyakran alkalmazták a

megfélemlítés és az erőszak eszközeit is. S míg Japán állandóan szuronyainak erejére hivatkozott, az amerikaiak ugyanakkor olyan jelszavakat hangoztattak, amelyek Kína nacionalista polgári elemeinek rendkívül imponáltak.

Vu Pei-funak és a Csili-csoportnak 1922-ben Csang Co-ling ellen vívott küzdelmében azért sikerült oly gyors sikert elérnie, mert japánellenes jelszavakat hangoztatott és nacionalista propagandát fejtett ki.

A C'ao K'un és Vu Pei-fu vezetése alatt álló Csili-csoport 1922 májusától 1924 novemberéig maradt Pekingben uralmon. A katonai hatalom Vu Pei-fu kezében összpontosult. C'ao K'unt a Kínai Köztársaság elnökévé választották.

C'ao K'unnak elnökké választásában nagy szerepet játszott Shurman pekingi USA-nagykövet és az amerikai finánc-tőke képviselői. Ez utóbbiak arra számítottak, hogy az új elnök révén könnyebben tudják majd a nemzetközi bankkonzorcium pénzügyi műveleteit lebonyolítani és Kínára gyakorolt gazdasági és politikai befolyásukat is meg tudják erősíteni.

Japán washingtoni nagykövete tiltakozott az amerikai kormánynál az ellen, hogy Vu Pei-fu vezérkarához amerikai oktató-tisztek vannak beosztva és Vu Pei-fu hadseregét amerikai gyárok látják el hadianyaggal.

*

Minél inkább süllyedt Kínában a japánok tekintélye és minél jobban csökkent gazdasági és politikai befolyásuk, annál erősebben növekedett Japán uralkodó rétegeinek az Egyesült Államokkal és a washingtoni egyezményrel szemben tanúsított elégedetlensége. Amikor pedig 1924-ben a Pekingben uralmon levő Csili-kormány a japán érdekek ellen irányuló újabb lépéseket tett, a japán burzsoázia dühe különös erővel fordult Amerika ellen, mert — nem minden ok nélkül — úgy gondolták, hogy ez irányítja a pekingi kormány intézkedéseit. Japán sovíniszta körei különösen akkor háborodtak fel, amikor a pekingi kormány 1923 március 10-én az 1915-ben kötött megegyezés, az úgynevezett „huszonegy követelés” megsemmisítését követelte a tokiói kormánytól és ugyanakkor azzal a követeléssel állott elő, hogy Japán adja vissza Kínának Port-Arturt, Dairent és a Kvantung-félszigeteket.

Kínának ez a fellépése megmutatta, milyen alacsonyan állottak ebben az időszakban a japán imperializmus politikai részvényei.

A japán kormány március 14-én felháborodással utasította vissza a kínai követeléseket és fokozta a Csili-kormány megbuktatására irányuló előkészületeit.

Az amerikaellenes hangulat fokozásához Japánban nagyban hozzájárult az a tény is, hogy az amerikai kormány 1923 április 14-én semmisnek jelentette ki a Lansing és Isii között annak idején kötött megállapodást, amelynek egyik mondata arról szólt, hogy Amerika elismeri Japánnak a vele szomszédos kínai területekhez fűződő különleges érdekeit. Minthogy Japán mindig úgy igyekezett értelmezni ezt a mondatot, hogy Amerika elismeri Japánnak a többi nemzettel szemben Kínában fennálló külön előjogait, a washingtoni kormány elérkezettnek látta a pillanatot arra, hogy egyszersmindenkorra véget vessen ennek a helyzetnek és Japán ne hivatkozhasék minduntalan ennek az egyezménynek a kitételeire.

Végül az amerikaellenes agitáció kiobbantására formai okot szolgáltatott az a törvény is, amelyet az Egyesült Államok kongresszusa 1924-ben a japánok bevándorlása ellen hozott. Ez a törvény 1924 júniusában lépett életbe.

Az 1924. év nyarán az amerikaellenes hírlapi és folyóirat-cikkek, röpiratok és könyvek minden eddiginél nagyobb mértékben árasztották el Japánt. Az utcákon amerikaellenes röpcédulákat szórtak szét és mindenfelé tömeggyűléseket tartottak. A legkülönbözőbb összejöveteleken és gyűléseken mérlegelték a várható japán-amerikai háború kilátásait.

A tömeggyűlések szónokai rendszerint az Egyesült Államok elleni háborúra buzdítottak. Határozati javaslatokat fogadtak el, amelyek a kormánytól az azonnali hadüzenetet követelték. A határozatokat távirón továbbították — az amerikai kormánynak.

A „Daikosa” nevű japán sovinszta társaság a tokiói „Hotel Imperial”-ban nagy estélyt rendezett, amelyen megjelentek a japán fővárosban élő külföldi diplomaták is. Ezen az estélyen bemutatták az amerikaellenes „kardtáncot”. Tokióban meghirdették az amerikai áruk bojkottját, amelynek egyik legfőbb következménye az amerikai filmek vételének és bérletének elkerülése és az amerika-

ellenes filmek egész sorának megjelenése volt. A japán parlament mindkét háza határozatot fogadott el, amelyben tiltakozott a japán bevándorlást eltiltó amerikai törvény ellen. Hanihára washingtoni japán nagykövet egy nappal a törvény elfogadása előtt jegyzéket nyújtott át, amelyben azzal fenyegetőzött, hogy a törvény jóváhagyása „komoly következményekkel járhat az amerikai-japán kapcsolatok szempontjából”.

Az amerikaellenes tüntetések hevében 1924 január elsején Tokióban letépték a zászlót az amerikai nagykövetség épületéről; az utcákon nyilvánosan sértegették és halállal fenyegették az Egyesült Államok konzuljait.

A japán imperializmus képviselőinek ebben az időben tett nyilatkozatai érdekesen világítják meg a tokiói imperialistáknak a japán-amerikai kapcsolatok kérdésében való állásfoglalását.

A „Taibei Kokuszaku Ronsu” (az Amerikával kapcsolatos japán politika tárgyában tartott előadások és felolvasások gyűjteménye) tizennégy szónoknak 1924 augusztusában a japán politikai és katonai vezető személyiségek egyik gyűlésén elhangzott beszédeit tartalmazza.

Igen jellemző a japán helyzetre az a beszéd, amelyet Riohei Ucida, a hírhedt „Fekete Sárkány” szövetség alapítója és egyik vezető személyisége mondott. „Az Egyesült Államok — mondotta Ucida — olyan módon próbálja politikáját Kínában keresztülvinni, hogy Japán elveszítse Kínában gazdasági és politikai pozícióit . . . A leghatározottabban kell ez ellen a politika ellen fordulnunk és ha szükséges, a fegyveres erő alkalmazásától sem szabad visszariadnunk.”⁴⁹

Ucida elismerte, hogy Kína az eljövendő japán-amerikai háborúban az Egyesült Államok oldalán harcolna, sőt valószínűleg elsőnek lépne fel támadóként Japán ellen, tehát Japánnak ilyen feltételek között „kétségbeesett háborút” kellene viselnie. Mindamellettt azt a meggyőződését fejezte ki, hogy Japán legyőzi az Egyesült Államokat, mint ahogyan legyőzte „a Mongol Birodalmat, valamint az Orosz és a Német Császárságot”.

Egy másik szónok: Kobajaszi kijelentette, hogy a japán bevándorlás ellen irányuló amerikai törvénynek tulajdonképpen

⁴⁹ „Taibei Kokuszaku Ronsu”. Tokió 1925. 327. old.

nincs is lényeges jelentősége. Egészben véve arról van szó, hogy „Japán az Egyesült Államok ellen Kínában olyan gazdasági háborút folytat, amely rettenetesebb a fegyveres háborúnál, amikor a hadviselő országok ágyúkat és gépfegyvereket használnak”.⁵⁰ Kobajaszi azt követelte, hogy Japán avatkozzék be az Egyesült Államok és Kína közötti viszonyba.

A japán imperializmus ismert ideológusának, Ueszugi-nak 1924-ben könyve jelent meg a következő címmel: „A japán-amerikai háborús összeütközés elkerülhetetlen és a nemzet felkészült rá.”

Ueszugi a következőket írja: „Az Egyesült Államok minden tekintetben akadályozza és károsítja Kínában a japánokat. Japán vereséget szenvedett és most már csaknem teljesen visszavonult Kínából. Amerikai kéz vette el Japántól csaknem az egész Santung tartományt. Amerika még Mandzsuriából és Mongóliából is ki akarja a japánokat űzni.”⁵¹

A könyv írója azzal a felhívással végzi fejtegetéseit, hogy „mindent fel kell áldozni” és valamennyi erő mozgósításával, a győzelem vagy vereség esélyeinek latolgatása nélkül meg kell az Egyesült Államokat támadni.

Az ilyen és hasonló nyilatkozatoknak egész sorát lehetne idézni, mint például Iszimarú To kapitány könyvét és egyéb frásokat.

Az amerikai sajtó ebben az időben, különösen pedig az 1924 és 1925 közötti időszakban a legnagyobb figyelmet a bevándorlási kérdésnek szentelte. Csak kevesen akadtak, akik — mint például Charles Beard — nem tettek kísérletet arra, hogy az egész dolgot a „bevándorlási ügy álarca” mögé rejtse, hanem nyíltan megmondották, hogy a japán-amerikai ellentéték lényege nem az Amerikába irányuló japán bevándorlásban, hanem inkább Kína kérdésében keresendő.⁵²

⁵⁰ „Taibei Kokuszaku Ronsu”. Tokió 1925. 158. old.

⁵¹ Nicsibei Sotoku No Hisi To Kokumin No Kakugo Daimihon Juben kai. Tokió 1924. 30. old.

⁵² Ch. Beard: War with Japan, „Nation”, March 1925. 311. old.

8. Vetélkedés Kínában a kapitalizmus viszonylagos megszilárdulásának időszakában

Kínában nemcsak az amerikai barát (és részben angol barát) Csili-csoport kormányzása, de az egész belpolitikai helyzetben beálló gyökeres változás jellemezte az 1923. és 1924. éveket. A nemzeti forradalmi mozgalom ebben az időben viharos gyorsasággal kezdett terjedni. Kína nemzeti öntudatra ébredő rétegeiben nőtt az a rokonszenv, amelyet a Szovjetunió és az új szocialista hatalom eszméi és politikája iránt éreztek. S amikor Kína 1924 május 31-én felvette a Szovjetunióval a diplomáciai kapcsolatokat, a távolkeleti nemzetközi politikában teljesen új áramlat indult meg.

Ez alatt, 1924-ben újult erővel lángolt fel Kínában a belső harc. De ez a küzdelem most már túlnyomórészt a Szun Jat-szen vezetése alatt álló nemzeti forradalmi erők és a reakciós Csili-klikk kormánya között folyt. Csang Co-ling kihasználta ezt az alkalmat, csapataival benyomult Észak-Kína területére és a pekingi elnöki palotába erőszakkal beültette a japánok régi, kipróbált szolgáját, Tuan-Cs'i-zsuit. Az akkoriban, mint mondtuk, még forradalmár, Kuomintang zászlajához pártoló Feng Ju-sziang tábornoknak sikerült ugyan Tuan Cs'i-zsuit Pekingből kivenni, de 1924 áprilisában újból kénytelen volt Pekinget feladni.

Csang Co-lingnek, Vu Pei-funak és több más vezető militaristának sikerült a közös, veszélyes ellenség — a nemzeti forradalom erői — ellen irányuló, ideiglenes koalíciót létrehozni. Észak-Kína 1926-ban ennek a koalíciónak a kezében volt. A koalíción belül pedig a mukdeni klikk volt a hangadó. Japán nagy meglepetésére azonban ez a mukdeni klikk mindjobban kezdte csápjait Amerika felé nyújtogatni és már nem volt az az engedelmes ügynökség, mint azelőtt.

A mukdeni klikk és vezére, Csang Co-ling tanult az Észak-Kína ellen irányuló előző két támadás és a két támadást kísérő vereség keserű tapasztalataiból. A mukdeni klikk keretében mind nagyobb szerepet kezdtek az úgynevezett „ifjú-mukdeniek” játszani, akik közelebb álltak a modern kapitalista burzsoáziához, mint maguk a klikket alapító, egykori rablóvezérek. Ezekhez az „ifjú-mukdeniekhez” tartozott Csang Co-ling fia és követője, Cseng Szüe-liang tábornok is. Az „ifjú-mukdeniek” látták, hogy

Japán mandzsuria uralma nemcsak az ország burzsoá-kapitalista fejlődését akadályozza, de ezenfelül őket magukat is azzal fenyegeti, hogy a japán imperializmus apró lakájaivá válnak.

Az „ifjú-mukdeniek” ezenfelül még arra a következtetésre is jutottak, hogy a japánok lakájainak szerepében aligha tudnák befolyásukat a tulajdonképpeni Kína területére kiterjeszteni, sőt magában Mandzsuriában is veszélybe kerülhet a hatalmuk.

A washingtoni értekezlet és a japán nemzetgazdaságnak súlyos kárt okozó 1923. évi földrengés után Japán nem volt elég erős ahhoz, hogy Kínában kellő ellenállást tudjon kifejteni az Egyesült Államok és Anglia nyomásával szemben. Az „ifjú-mukdeniek” úgy vélték, hogy az Észak-Kínában elérendő katonai és politikai sikerek szempontjából sokkal hasznosabb, ha érdekeiket a japán imperializmus helyett az amerikai és angol imperializmussal kötik össze; sőt olyanok is akadtak köztük, akik a Kuomintanggal való kompromisszum felé hajoltak és amellet foglaltak állást, hogy a Kuomintanggal közösen kell felvenni a harcot a külföldi országok beavatkozása ellen.

E csoport tagjainak újabb gazdasági érdekei támadtak és ezek az új érdekek befolyásolták politikai irányvezetésüket. A vezető mukdeni körök a kapitalista vállalkozás minden ágában nyomasztóan érezték a japán tőke konkurenciáját és a japánok részéről megnyilvánuló katonai és politikai nyomást. Ilymódon alaposan elő volt készítve a talaj a mukdeni klikk és a japán imperializmus közötti nézeteltérés számára.

Magát Csang Co-linget is mindinkább az az elgondolás vezette, hogy Japán nyomásának ellensúlyozására külpolitikai téren az Egyesült Államokra és Angliára kell támaszkodnia. Ugyanakkor abban reménykedett, hogy ezzel megerősíti a kínai uralkodó osztályokra gyakorolt befolyását és végül elismerik majd a nemzet vezérének.

Minél nagyobb sikereket ért el a kantoni forradalmi hadsereg az 1926 július 9-én kezdődő északi hadjáratban, annál jobban megszilárdult Csang Co-ling tekintélye a kínai reakció köreiben, ahol most már benne kezdték látni az ellenforradalom „nemzeti támaszát”. 1927 júniusában Kína főkormányzójává kiáltotta ki magát Csang Co-ling.

Közben Japán azt sem tudta megakadályozni, hogy Csang

Co-ling mind szorosabbra fűzze kapcsolatait Angliához, de még inkább az Egyesült Államokhoz. Most már Swinehead személyében amerikai tanácsadója is volt Csang Co-lingnek. Az amerikai imperialisták örömmel ragadták meg az alkalmat és még erősebbé fűzték kapcsolataikat Csang Co-linghez, bár ugyanakkor már egy másik támaszra: a Kuomintang jobbszárnyára is számítottak, amely 1927 április 12-én államcsíny révén Nankingban kormányra került.

Egyrészt a nemzeti felszabadító erők, másrészt az Egyesült Államok részéről megnyilvánuló nyomás folytán nemcsak Kínában, de a japánok fellegrvárában, Mandzsuriában is megingott a japánok helyzete. Csang Co-ling állhatatosan visszautasította mindazokat a japán követeléseket, amelyek a vasútépítésre, japán csapatoknak Csengcsiat'ungban való elhelyezésére, japán konzulátusnak Lincsiangban való felállítására és egyéb kérdésekre vonatkoztak.

Csang Co-ling azt is megakadályozta, hogy az amerikai Morgan pénzcsoport a japán Délmandzsuriai Vasúttársaságnak 60 millió dolláros kölcsönt nyújtson. Ennek a kölcsönnek a megszerzése Japán szempontjából politikai nyereséget jelentett volna, mert ily módon Mandzsuriában össze tudta volna saját érdekeit az amerikai tőke érdekeivel kötni, ami viszont Japán számára biztosította volna az amerikai nagytőkés körök bizonyos támogatását. Csang Co-ling kiküldöttje határozottan tiltakozott a kölcsön folyósítása ellen és az amerikai tőke e tiltakozás után jobbnak látta, ha visszavonul. Az amerikai pénzemberek a jövőbeni haszon szempontjából előnyösebbnek látták, ha Kína uralgó osztályaival jóviszonyt tartanak fenn.

Ugyanebben az időben a mandzsuriai japán katonaság és rendőrség ismételten összeütközött a kínai lakossággal. A japánok Penszihuban sztrájkoló kínai munkásokra lőttek és Mukdenben valóságos vérfürdőt rendeztek a lakosság sorai közt.

Tanaka tábornok, Japán miniszterelnöke végül is arra határozta magát, hogy Japán különböző követeléseit írásba lefektetve átnyújtja Csang Co-lingnek. Amikor pedig Csang Co-ling megtagadta a japán követelések teljesítését, vonata 1928 július 4-én a Délmandzsuriai Vasút egyik viaduktjánál levegőbe repült és Csang Co-ling életét vesztette.

1925-ben a japán vezérkarhoz közelálló írók, mint például

Ucida, amerikaellenes röpirataikban azt hangoztatták, hogy 1928-ban ki fog robbanni az amerikai-japán háború. De Csang Co-ling vonatának felrobbantásánál egyéb nem történt 1928-ban. Nyilvánvaló, hogy a magas katonai köröknek a merényletet megszervező része ezt a merényletet tervezte a Kína ügyeibe történő széleskörű beavatkozás első lépésének. Az uralkodó osztályok józanabban gondolkodó elemei azonban úgy vélték, hogy Japán katonai tekintetben még nem elég erős és hogy a nemzetközi helyzet nem kedvező a kockázatos lépések számára. Ezekkel a megfontolásokkal sikerült is a japán kormányt Mandzsúria megszállásától visszatartani. De Csang Co-ling vonatának felrobbantása és a többi japán lépés, ami Tanakának, a Szeijukai-párti miniszterelnöknek a „pozitív politikára” irányuló tevékenysége alatt történt, pontosan az ellenkezőjét eredményezte annak, mint amit a japánok reméltek.

Japán ebben az időszakban nem merte katonai-politikai kezdeményezéseit következetesen végigvinni, mert félt a komoly nemzetközi bonyodalmaktól, elsősorban pedig attól félt, hogy a japán-amerikai viszony túlságosan kiéleződik. A japán imperialista vezetők a lehetőség szerint kerülték azokat a bonyodalmakat, amelyek félreérthetetlenül magukban rejtették az azonnali háború veszedelmét.

Tanaka tábornok 1927 áprilisától 1929 júliusáig volt Japán miniszterelnöke. Ez alatt az idő alatt a japán imperialisták Kínában sikertelen katonai és politikai diverziós cselekményekre szorítkoztak, amelyek tovább gyengítették Japán kínai helyzetét. Minél jobban közeledtek Észak felé a nankingi csapatok, annál jobban kezdték Tanaka és a köré csoportosuló politikusok azt a hírt terjeszteni, hogy Japán rövidesen formailag is kinyilvánítja Mandzsúria feletti protektorátusát. A japán politikai tényezők már előbb is ismételtén rámutattak arra, hogy Mandzsúria gyakorlatilag amúgyis már Japán protektorátusa alatt áll. Tanaka miniszterelnökségének idejében ehhez még hozzátették, hogy a japán csapatok fegyveres erővel lépnek fel, ha a nankingi csapatok át merészelnék lépni Mandzsúria határát.

Az 1927. és 1928. évek igen jellegzetes időszakát jelentik a japán történelemnek. Japánban most már mindjobban kezébe ragadta a hatalmat a támadószellemű militaristák klikkje, amelynek sugalmazói a hadiipar mágnásai és az aránylag rövid idővel

előbb küzdőtérre lépő kapitalista körök voltak — ugyanazok a körök, amelyek a későbbiek folyamán a Mandzsuria elleni, majd a tulajdonképpen Kína elleni fegyveres támadás lelke voltak.

Tanaka báró a miniszterelnökség előtt hadügyminiszter volt és ő vezette a szovjet távolkeleti területei ellen irányuló japán fegyveres intervenciót. 1925-től a Szeijukai-párt névleges elnöke. Ez a korlátolt felfogású, nagyravágyó ember a miniszterelnök szerepében alkalmas figura volt arra, hogy politikájának igazi sugalmazói megbújhassanak a háta mögött. Ezek között a legfontosabb szerepet Japán „rézkirálya”, Kuhára játszotta. Ez a könyörtelenül törtető ember milliói megszerzése után sógorával, Aiukávával egyetemben a huszas évek közepétől fogva rendkívül aktív, néha vezetőszerepet játszott Japán gazdasági és politikai életében.

Fukanoszuke Kuhára 1890-ben húszéves fiatalember volt, amikor írnoki minőségben a Fudzita tulajdonában levő koszakai rézbánya irodájában kezdett dolgozni. Kuhára gyorsan emelkedett a hivatali ranglétrán és alig tíz évvel később már a bányák ügyvezető igazgatójává nevezték ki; az orosz-japán háború idejében pedig már maga is önálló, nagy ipari vállalkozó, a Hitacsi rézbányák tulajdonosa volt. Az első világháború idejében Kuhára már a csekély számú japán milliomosok sorába emelkedett és az 1923. évi nagy földrengés utáni újjáépítési szállításokon nem kevesebbet, mint 70 millió jent keresett. Háború és nemzeti katasztrófa jelentette azt az alapot, amelyből Kuhára vagyona keletkezett és amelyen nagyra nőtt. Ez volt az oka annak, hogy Kuhára úgy megszerette a háborút s ezért követelte minden egyes alkalommal, hogy a „császári utat” tűzzel-vassal nyissák meg új országok felé.

Kuhára volt az, aki földijét, Tanakát 1925-ben a Szeijukai-párt elnöki székébe segítette. Bár Kuhára ebben az időpontban még nem volt tagja a Szeijukai-pártnak, de a pártot hatalmas összegekkel támogatta. Tanaka kormányában Kuhára a közlekedési tárcát töltötte be. A japán támadó tervek legállhatatosabb sugalmazója volt Kuhára, aki Kínában, Mandzsuriában, Koreában, Szahalinon és a Délkínai-tenger szigetein már előzőleg nagy összegeket fektetett be különböző gyarmati vállalkozásokba. Rendkívül hatalomraéhes ember volt és mindig arra törekedett, hogy vezető helyet biztosítson magának.

A kényelmesebb cselekvés érdekében 1927-ben Kuhára felosztotta a szerepeket maga és sógora, Aiukáva gépészmérnök között. Aiukávanak átadta a konszern vezetését és rábízta, hogy „üzleti” síkon főként ő vezesse az ügyeket, míg maga Kuhára ettől kezdve a politikai tevékenységre összpontosította egész erejét. Kettőjük tervszerű és egybehangolt működésének természetesen csak az volt a főcélja, hogy a Kuhára — Aiukáva konszern vagyonát szaporítsa és Japán leghatalmasabb pénzügyi tényezőjévé tegye.

Kuhára a politikai küzdőtéren felhasználta a Fudzita-konszern támogatását is. Ennek a konszernnek az élén unokafivére, Heitáró Fudzita báró állott. A Fudzita-vállalat, bár mind politikai, mind gazdasági tekintetben kevésbé volt aktív, mint Kuharáék, mégis elégedetlen volt a másodrendű szereppel, amelyre a japán monopolizáció terén hegemoniával rendelkező „régikonzsernek” kényszerítették. Fudzita teljes mértékben támogatta azokat a terveket, amelyek a régi konszernnek elleni harcra és a külső támadások politikájának megvalósítására irányultak.

De Tanaka miniszterelnökségének idejében mégsem került sor arra, hogy Japán formaszerint is protektorátusává tegye Mandzsuriát. 1928 áprilisában Tanaka „a japán alattvalók védelmének céljából” erős katonai expedíciót küldött Santungba.⁵³ Ugyanennek az évnek májusában a japánok Santung fővárosában, Cínanban összetűzést provokáltak a kínai katonasággal és a békés kínai lakosságra lőttek. Több mint ezer kínait öltek vagy sebesítettek meg ekkor a japánok. Ezek a japán csapatok csaknem Tanaka miniszterelnökségének végéig Santungban maradtak.

A japánellenes bojkottot hirdető, felháborodott kínai nép egyre erősödő nyomásának és a japán burzsoázia óvatosabb elemei részéről megnyilvánuló sürgető kívánságnak engedve, végül 1929 május 20-án mégis csak kivonták Santungból a japán csapatokat. A japán kormány meggondolásainál szerepet játszott a különböző külföldi hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok részéről tapasztalható elégedetlenség. Tanaka a csapatok visszavonásával tulajdonképpen maga is beismerte, hogy csődöt mondott az általa folytatott diverziós politika. Röviddel rá a japánok

⁵³ Az első, rövid ideig tartó japán katonai expedíciót még 1927 tavaszán küldték Csingtaóba.

hivatalos formában elismerték a nankingi kormányt. Bár ez a kormány ebben az időben kompromisszumokat kötött az összes imperialista államokkal, az egységes kínai kormánynak Japán által történő elismerése mégis azt jelentette, hogy a japánok egyelőre lemondottak Kína feldarabolásának tervéről és még ahhoz sem ragaszkodnak többé, hogy Észak-Kínában bábkormányt létesítsenek, amely gyakorlatilag a japán imperialisták eszköze lenne.

Mindehhez hozzájárult, hogy Csang Kai-sek nankingi miniszterelnök már 1927-ben nyilatkozatot tett közzé, amelyben kétséget kizáró módon kifejezésre juttatta amerikai barát orientációját és ugyanakkor az amerikaiak támogatását kérte. A következő évek folyamán a nankingi kormány szoros kapcsolatba lépett az amerikai imperializmussal. Ez a kapcsolat az amerikai tőke szempontjából haladéktalanul gyümölcsözővé is vált és lehetővé tette az amerikaiak kínai térfoglalására irányuló további tervek kidolgozását.

Az Egyesült Államok kormánya az 1928. év kezdetétől nyílt diplomáciai és politikai támogatásban részesítette a nankingi kormányt. MacMurray amerikai nagykövet 1928 februárjában az úgynevezett „nankingi incidens” elsimítása tárgyában megállapodást kötött a nankingi kormánnyal és márciusban már alá is írták az erre vonatkozó szerződést. Májusban az Egyesült Államok kormánya nem volt hajlandó résztvenni a külföldi hatalmaknak azokban az intézkedéseiben, amelyek megakarták akadályozni, hogy a nankingi kormány csapatai a peking — tiencsini körzetben tartózkodhassanak. Ezzel az amerikai kormány nemcsak megbontotta a külföldi hatalmaknak Kínában létesített egységes frontját, de ugyanakkor hozzásegítette a nankingi kormányt ahhoz, hogy a tulajdonképpeni Kína területén és a nemzetközi kapcsolatok terén is mind újabb sikereket érhessen el.

Tanaka miniszterelnök 1928 május 18-án jegyzékben megfenyegette a nankingi kormányt, hogy „a zendülésnek Peking és Tiencsin irányában való tovaterjedése esetén Mandzsuria békéjének és nyugalmanak biztosítása érdekében határozott intézkedéseket tesz a japán kormány”. Alig nyújtották át a japánok ezt a fenyegető jegyzéket, amikor Kellogg amerikai külügyminiszter máris haladéktalanul nyilatkozatot tett ugyanebben a kérdésben.

Kellogg kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormányának felfogása szerint Mandzsuria éppen úgy szerves része Kínának, mint a kínai terület egyéb részei és így a mandzsuriai tartományt semmiféle különleges helyzet nem illeti meg.

Tanaka fenyegetései nem tudták megakadályozni, hogy Peking és Tiencsin a nankingi kormány igazgatása alá kerüljön.

Az Egyesült Államok és Nanking között 1928 júniusában létrejött vámegyezménynek az volt az egyik előfeltétele, hogy az amerikai kormány hivatalosan ismerje el a nankingi kormányt. Ez volt az első alkalom, hogy külföldi hatalom elismerte a nankingi kormányt és ugyanakkor ez volt a nankingi kormányzat első nemzetközi egyezménye. Az Egyesült Államok és Kína között létrejött vámegyezmény révén visszaállították Kína vámügyi önállóságát. Más kapitalista országok is kénytelenek voltak Amerika példájának követésére.

Az 1928. év folyamán mind Amerika, mind Japán fokozta kínai tevékenységét és ennek következtében a két imperialista hatalom között mind nagyobbá vált a súrlódási felület. A sajtóban újból riasztó hírek tömege látott napvilágot és mind gyakrabban került felszínre a „japán-amerikai háború” kifejezés.

A Csang Co-ling ellen elkövetett merénylet még a mandzsuriai félféudális uralkodó rétegek körében is japánellenes felháborodást keltett és Mandzsuriában újult erővel kapott lábra az a mozgalom, amely a tulajdonképpeni Kínával való egyesítést tűzte ki céljául.

Cseng Szüe-liang még kevésbé szolgálta ki a japánokat, mint apja tette a halálát megelőző utolsó években. A nankingi kormánynak Mukden által történő elismerése tárgyában megbeszélések kezdődtek Cseng Szüe-liang és Csang Kai-sek közt.

A japánok élesen ellenezték Mandzsuriának egyesítését Kínával. Japán mukdeni konzulja a leghatározottabb formában megfenyegette Cseng Szüe-liangot, hogy „erőszakot alkalmaz”, ha a városban felvonják a kínai nemzeti lobogót. De amikor 1929 január elsején megtörtént Mandzsuriának egyesítése Kínával, Japán megelégedett egy tiltakozójegyzék átnyújtásával. A japánok ezek után mind Mandzsuriában, mind pedig a szorosabb értelemben vett Kína területén egyik balsikert a másik után szenvedték el.

A japánok tekintélye és érdekei szempontjából igen súlyos csapást jelentett, amikor Cseng Szüe-liang 1930 szeptemberében Feng Ju-sziang és Jen Szi-sang „összeesküvésének” idején a nankingi kormány mellé állott. Feng Ju-sziang és a körülötte csoportosuló tábornokok még 1929 májusában a nankingi kormány ellen fordultak; 1930 február havában csatlakozott a felkelőkhöz Sanszi „mintatartomány” kormányzója, Jen Szi-sang is.

A japánok arra számítottak, hogy a Nanking-ellenes mozgalom vezetőinek személyes céljaitól teljesen függetlenül, oly értelemben tudják majd ezt a mozgalmat a maguk számára hasznosítani, hogy Észak-Kínában ismét helyreállítják a japánok politikai uralmát.

Cseng Szüe-liangnak, a „fiatal marsallnak” beavatkozása révén szétesett a Nanking ellen irányuló koalíció és ugyanakkor megszilárdultak a kapcsolatok Mukden és Nanking között. Cseng Szüe-liang a japánok határozott tiltakozása ellenére avatkozott be a küzdelembe és ezzel bizonyítékát szolgáltatotta annak, hogy Mukden kiszakítja magát a japán hódoltságból. A kínai sajtó 1930 végétől kezdve annyira felbátorodott, hogy most már nyíltan kezdte írni: „A kínai kormányzat elhatározta, hogy Mandzsuriából kikergeti a japánokat.”

Ezekben az években, egészen a Mandzsuria ellen indított japán támadás időpontjáig az amerikaiak igen erős gazdasági tevékenységet fejtettek ki Kínában.

A nankingi kormány 1929 május 15-én a kínai légivonalak megszervezéséről szóló megállapodást létesített az amerikai Curtiss vállalattal. Ugyanennek az évnek a nyarán újabb megállapodás jött létre, amelynek értelmében a kínai kormány kötelezte magát, hogy az amerikai vállalattal karöltve megszervezi a „Kínai Nemzeti Légiforgalmi Társaságot”, amelynek részvényeiből 51 százalékot tart meg a kínai kormány és 49 százalékot enged át az amerikaiaknak. A megállapodás értelmében a vállalatot amerikai gépekkel és amerikai pilótákkal kellett ellátni.

Japán úgy látta, hogy ennek a lényegében véve amerikai vállalatnak a tevékenysége nem csupán a Kína területéhez fűződő japán érdekeket, de maguknak a japán szigeteknek a biztonságát is, súlyosan veszélyezteti.

1929-ben az egyik amerikai villanyerőmű-vállalat 81 millió

sanghái tael összegért megvásárolta a sanghái villamos erőműveket.

A „Nemzetközi Távíró és Távbeszélő Társaság” 1930-ban megvette az egész sanghái távbeszélő hálózatot és arra kötelezte magát, hogy helyreállítja és továbbfejleszti Sangháj telefonhálózatát. Ugyanebben az évben megszervezték a Kína — Amerikai Hajózási Társaságot.

Csang Kai-sek környezetében amerikai tanácsadók — R. Lewis, Mantel és mások — bukkantak fel.

Nemsokkal később, 1930 őszén közzétették a Kínának nyújtandó amerikai „ezüstkölcsön” tervét. Ennek a kölcsönnek lényegében véve az volt ugyan a rendeltetése, hogy az Egyesült Államokban emelje az ezüst árát és fokozza a kínai piac felvevőképességét, de ezen túlmenőleg az Egyesült Államok Kínára gyakorolt pénzügyi befolyásának megerősítését és a nankingi kormány gazdasági helyzetének megszilárdítását is szolgálta.

Mandzsuriában is igen élénk tevékenységbe kezdtek az amerikaiak.

1931 nyarán tárgyalások indultak meg Cseng Szüe-lianggal és részletesen kidolgozták a Mukdenben létesítendő repülőgépgyárra vonatkozó szerződéstervezetet. Az amerikaiak rádióállomásokat létesítettek Mandzsuriában, amerikai vállalat alakult a Délkelet-Mandzsuriában levő kőszéntelepek kiaknázására. A mandzsuriai hegyeket át meg átkutatták a különböző amerikai földtani kutatóexpedíciók. A newyorki bankemberek már kidolgozták annak a banknak a tervezetét, amelynek Mukdenben az lett volna a feladata, hogy az amerikai vállalkozásokat, valamint a kínai kereskedelmet és ipart pénzelje.

A japán tőkénél összehasonlíthatatlanul hatalmasabb amerikai tőke mindenütt sikert ért el, ahol a japánok nem gördítettek útjába különböző politikai és katonai természetű akadályokat. A japánok rendszerint katonai erőszakkal és az arra támaszkodó politikai nyomás segítségével törtek maguknak utat. Emellett vagy teljesen kiszorították a kínai burzsoáziát, vagy csak parányi töredéket juttattak a félgymarmati dolgozó tömegek által létrehozott értéktöbbletből a kínai uralkodó osztályoknak.

Ebben az időszakban az amerikaiak mind erőteljesebben kezdték mandzsuriai tevékenységüket kifejteni. Tisztázták és

pontosan meghatározták érdeklődésük tárgyait, terveket kovácsoltak és tárgyalásokat folytattak. Mindezeknek az amerikai terveknek 1931-ben a mandzsuri területen előretörő japán csapatok szuronyai vetettek véget.

Az amerikai tőke mandzsuri tervei közül jó egynéhány már közel állott a megvalósuláshoz. Ez a megállapítás mindenekelőtt a kisebb vasútvonalak építésére nyújtandó amerikai kölcsönökre vonatkozik.⁵⁴ De tárgyalásokat folytattak arról is, hogy az amerikai tőkések a japán kölcsönökből létesült valamennyi japán-kínai vasútvonal felvásárlására nagyobb kölcsönöket nyújtanak.

Napirenden állott az a kérdés is, hogy az amerikai tőkések a kínai tőkével (helyesebben: a kínai kormányzattal) együttesen megszervezik a mandzsuri természeti kincsek széleskörű kiaknázását. A „Ford” és a „General Motors” pedig már gépkocsiüzemek és gépkocsiutak létesítéséről folytatott Mukdennel tárgyalásokat. Az amerikai légiforgalmi társaságok megállapodásokat kötöttek a mandzsuri légivonalak megszervezésére. Tervbevették, hogy az amerikai tőke bekapcsolódik a hokangi szénbányák kiaknázásába, az antungi elektromos erőmű, a Peihu-tó közelében építendő vízi erőműtelep létesítésére és más vállalkozásokba.

Az 1930. év második felében és az 1931. év első felében valósággal elárasztották Kínát a különböző amerikai tőkéscsoporthoz képviselői, akik a tőke számára megfelelő befektetési lehetőségeket, az amerikai ipar termékei számára pedig piacot kerestek. A minden előző felülmúló méretű gazdasági válság arra készítette az amerikai tőkéseket, hogy az Egyesült Államokon kívül keressenek maguk számára új működési területeket.

1931 tavaszán Kínába érkezett az amerikai nagybankok küldöttsége. R. Edward, a küldöttség vezetője egy nyilatkozatában kijelentette, hogy a küldöttség teljes megállapodásra jutott a nankingi kormánnyal „az amerikai tőkének a kínai ipari termelésben való részvétele tárgyában”. Ez a tőkés-küldöttség Mandzsuriába is ellátogatott, hogy ott az amerikai tőke befektetése szempontjából megfelelő „objektumokat válasszon ki”.

⁵⁴ A Huhai-vasútvonaltól a hokangi szénbányákhoz, a Fangsangszjan állomástól a szungcsiapangi bányákhoz vezető, valamint a Kirin és T'ungcsiang állomások közötti vasútvonalak.

Ilymódon az 1930—1931. évek folyamán nemcsak Kína, de Mandzsuria területén is megkezdődött az amerikai tőke erős behatolása. Ezzel kapcsolatban a „Szina” című lap — a Kínában élő japán telepesek és a japánok kínai katonai ügynökségének lapja — 1931 májusában a következőket írta: „Cseng Szüe-liang hatalomrajutásának kezdetétől fogva fokozatosan megvalósul az Egyesült Államoknak Kínával kapcsolatos elgondolása. Az amerikai tőke befektetési folyamata mind nyilvánvalóbb formát ölt.” Mindebből pedig a lap ezt a következtetést vonja le: „A most kifejlődőben levő események végeredményben teljesen megsemmisítik Japánnak Kínára gyakorolt gazdasági befolyását; ez pedig arra kényszeríti Japánt, hogy megfelelő rendszabályokhoz nyúljon.”

Valóban úgy áll a dolog, hogy az amerikai reális gazdasági érdekek növekedésének irama az 1920 és 1930 között eltelt évtized folyamán lényegesen túlszárnyalta a japán kereskedelem és a japán befektetések növekedését. Amerika kínai tőkebefektetéseinek összege az 1914. évi 60 millió dollárról 1931 végéig 240 millió dollárra növekedett, vagyis megnégyszereződött. Rámernek, a Kínában elhelyezett külföldi beruházásokat tanulmányozó amerikai pénzügyi szakembernek adatai szerint az amerikai beruházások a következőképpen alakultak: 43 millió dollár esett a különböző vallásos missziók és kulturális intézmények beruházásaira, 42 millió a kínai kormány kölcsönkötelezettségeire és 155 millió az úgynevezett kereskedelmi beruházásokra. (Ez utóbbiaknak 65 százaléka Sanghájra jutott.) Jellemző, hogy a kereskedelmi beruházásoknak több mint nyolcvan százaléka tizenhét olyan nagyvállalatra esett, amely az 1919 és 1930 közötti években létesült.

Az Egyesült Államoknak a kínai tőkebefektetésekben való részesedése 1931-ben elérte az összes külföldi befektetések 8 százalékat, míg 1914-ben részesedésének aránya még a 4 százalékot sem érte el.

Igen lényegesen megnövekedett a Kínával, főként pedig a Mandzsuriával folytatott amerikai kereskedelem is. Kína egész külkereskedelmi forgalmából (Hongkongot nem számítva) 1913-ban 7,5 százalék, 1930-ban pedig 16,5 százalék esett az Egyesült Államokra. Ugyanakkor, amikor a Kínából Amerikába irányuló kivitel nyolcszoros, az Amerikából Kínába irányuló behozatal pedig hétszeres emelkedést mutat, a japán kivitel csak négyszere-

sére, a behozatal háromszorosára, az angol kivitel pedig kétszere-sére, a behozatal másfélszeresére emelkedett.

A külföldi konkurrencia, a kínai könnyűipar fejlődése és a japánellenes bojkottok következtében megszűnt a Kínával folytatott japán kereskedelem fejlődése. A japán tőkebefektetések összege az első világháborútól az 1931. évig terjedő időszak folyamán megkétszereződött ugyan és elérte a kétmilliárd jent, ami jelentős összeg, de ez a fejlődés elsősorban a háborúutáni első, úgynevezett „békés” ötévre esett, amikor a háború idején szerzett jogokat és privilégiumokat érvényesítették a japánok. A következő öt évet a japán beruházásoknak igen csekély emelkedése jellemezte, míg 1929—1930-ban már teljesen megszűnt a japán beruházások növekedése.

A japán imperialisták éppen ezekben az években tették meg Szidehára külügyminiszter „békeszerető” diplomáciájának fedezetével az utolsó előkészületeket Kína megrohanására, hogy aztán Kínában is megszervezzék politikai uralmukat és gazdasági monopolhelyezetüket biztosítsák. E készülődésnek egyik lényeges eleme volt a különböző mandzsuri „incidensek” tervszerű megszervezése. A másik alkotóelem a japán-amerikai barátságot hirdető japán propaganda volt.

A japánoknak ebben az időszakban sikerült a japán-amerikai jószomszédi viszony tökéletes illúzióját kelteni. Az amerikai szerzők kórusban bizonygatják, hogy „1931 elején a japán-amerikai viszony barátságosabb volt, mint az 1923. évi nagy földrengés óta bármikor”.⁵⁶

Ennek a benyomásnak megteremtése nem kis részben magának Szidehára bárónak köszönhető, aki a minszeitő-párt „liberális” kormányaiban 1924-től 1927-ig, majd 1929-től 1931-ig a külügyminiszteri tárcát töltötte be.

Szidehára báró, a japán külügyminisztériumnak ez a minden hájjal megkent tisztviselője, 1899-ben lépett külügyi szolgálatba és a legalsó fokon kezdve végighaladt a külügyi előléptetések lajtorjáján. Csaknem húsz évet töltött a különböző európai fővárosokban és Washingtonban. Az első világháború folyamán helyettes

⁵⁶ *Tupper and Mac Reynolds: Japan in American Public Opinion, New York 1937, 391. old.*

külügyminiszter és 1919—1920-ban Japán washingtoni nagykövete volt.

Szidehára igen jól ismerte Amerika gazdasági hatalmát és míg a japán előkészületek folytak, minden lehető megtett annak érdekében, hogy Amerikával jóviszonyt tartson fenn.

Japán háborús készülődésének leglényegesebb része természetesen hadiparának fejlesztésében és hajóhadának megerősítésében állott. A washingtoni egyezmény aláírásának napjától kezdve a hajóhad állott a japán kormány figyelmének középpontjában. Az 1923. évi földrengés a japán gazdasági életnek több mint 5 milliárd jen összegű kiesést jelentett és valamennyire meglássította a fegyverkezés iramát. A japán hajóhadat ennek ellenére fokozatosan korszerűsítették és növelték, úgyhogy rövidesen elérte a lassabban fejlődő amerikai hajóhad ütőképességét.

Igy tehát Kínában az első világháború végétől a japánok mandzsuriai betöréséig tartó időszak folyamán fokozatosan erősödtek az Egyesült Államok politikai és gazdasági pozíciói és fokozatosan gyengült a japánok befolyása. A japánok helyzetének gyengülését a kínai nemzeti forradalmi küzdelem hatalmas fellendülésén kívül bizonyos fokig az Egyesült Államok részéről kifejtett tervszerű nyomás is okozta. Ugyanebben az időszakban Japán katonai ereje, különösen hadiflottája tetemesen fejlődött, az Egyesült Államok fegyveres ereje pedig viszonylagosan meggyengült.

De a huszas évek második felében a nemzetközi gazdasági és diplomáciai kapcsolatokban tapasztalható külső nyugalom leple mögött jelentős mértékben kiéleződtek az imperialista hatalmak közötti ellentétek és emellett mindjobban megérett a japán-amerikai összetűzés is. Hozzá még 1929-től a gazdasági válság súlyosan megrázkódtatta az egész kapitalista világot, különösen pedig a kapitalizmus fellegrárát: az Egyesült Államokat. Sztálin elvtárs 1929 tavaszán a következőket mondta:

„Nevetséges volna azt hinni, hogy a kapitalizmus stabilizációja változatlan maradt... A valóságban a kapitalizmus stabilizációját minden hónap, minden nap egyre jobban aláássa és lazítja.”⁵³

⁵³ Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra 1949. 266. old.

A kapitalizmus stabilizációja Japánban is megingott. A világ gazdasági válsága súlyosan érintette Japán gazdasági életét. Az 1928. és 1929. évekkel szemben 1931-ben erősen csökkent a japán ipari termelés és ugyanakkor ugrásszerűen emelkedett a munkanélküliség. Az árucikkek árának általános mutatószáma 1930 elejétől 1931 júliusáig 38 százalékkal csökkent. 1931 első felében a vállalatok százai mentek tönkre. A sztrájkokat és a mezőgazdasági bérvisszalyokat a rendőrséggel való fegyveres összetűzések követték és mindez azt bizonyította, hogy az elégedetlenség igen komoly mértékben megnövekedett. Ez a körülmény viszont arra a gondolatra vezette a japán imperialistákat, hogy háború útján próbáljanak a válságból szabadulni.

9. Japán katonai támadása Mandzsuriában és Észak-Kínában

A Mandzsuriának japán részről történt megszállásával kapcsolatosan kiküldött népszövetségi Lytton-bizottság a megszállás, jobban mondva lerohanás körülményeiről olyan jelentést adott ki, amely száraz, hivatalos hangja ellenére is inkább a karikatúra, mint a komoly jelentés benyomását kelti.

Ilyen például a jelentésnek az a része, amely egy Kavamotó nevű japán hadnagy elbeszélését tartalmazza. Ez a hadnagy osztagával együtt a Délmandzsuriai Vasútnak éppen azon a szakaszán teljesített szolgálatot, ahol az a „robbanás” történt, amely az egész „mandzsuriai incidens” kirobbantásának ürügyéül szolgált. A Lytton-bizottság megállapította, hogy a vasútvonal állítólagos felrobbantása után 15—20 perccel ezen a vonalon áthaladt egy japán vonat. A bizottság egyik tagja megkérdezte Kavamotót, hogy ez miként történhetett meg. Kavamotó rávágta, hogy ez érthető is, hiszen a robbanás csak az egyik sínt szakította fel. A szerelvény gyors iramban áthaladt a sérült helyen, kissé megingott ugyan, de a másik, épségben maradt sínen símán tovább tudott haladni.⁵⁷

A Lytton-bizottság a vizsgálat eredményeként kénytelen volt jelentésében megírni, hogy „a japán csapatoknak ezen az éjszakán

⁵⁷ „Report of the Commission of Inquiry”, L. of N., Geneva 1932. 68. old.

végrehajtott hadműveleteit nem lehet a jogos önvédelem eszközének tekinteni".⁵⁸ Stimson amerikai külügyminiszter emlékirataiban később megírta, hogy tulajdonképpen nem is történt semmiféle incidens és a „japán hadsereg az előre kidolgozott sztratégiai terv alapján vonult fel”.⁵⁹

A dolog lényege azonban nem abban rejlett, hogy 1931 szeptember 18-ra virradó éjjelen petárdát vagy pyroxilin-bombát robbantott-e fel valaki a Délmandzsuriai Vasút vonalán, vagy sem. A lényeg abban keresendő, hogy a japán főparancsnokság és Minami tábornok, japán hadügyminiszter ezt a napot jelölte meg a Mandzsuria elfoglalására jóelőre kidolgozott részletes megszállási terv megkezdésének időpontjául.

Minderről kellő részletességgel számolt be később Macuoka, a Délmandzsuriai Vasúttársaság igazgatóságának elnöke, aki az úgynevezett „mukdeni incidens” negyedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen beszédet mondott az egybegyűlt japán hallgatóság előtt. Macuoka gyengeséggel, erélytelenséggel vádolta a japán diplomátákat, akik „Cseng Szüe-liangban azt a benyomást kelthették, hogy Japánnak már semmire sincs mersze”.

Ezek után Macuoka a következőképpen folytatta: „Ez a fajta diplomáciai tevékenység felháborította a Mandzsuriában élő kétszázezer japán alattvalót. Ezek a japánok a lázas izgalom idegállapotába kerültek. Ez a felháborodás valósággal megszállta és cselekvésre készítette a japán hadsereget.”⁶⁰

A Kvantung-hadsereg parancsnokai annál bátrabban cselekedhettek, mert ekkor már ismerték Cseng Szüe-liangnak október hatodikán kiadott titkos parancsát. Hogy a japán provokáció előidézte bonyodalmakat kikerülje, Cseng Szüe-liang ebben a napi-parancsban a következőket rendelte el: „Bármit tegyenek is a japánok, semilyen körülmények között sem szabad fegyverhez nyúlni.” Ez a titkos parancs nagymértékben megkönnyítette a Mandzsuriában levő kínai sorkatonaság egységeinek megsemmisítését és csak mégjobban megerősítette a japán uralkodó körökön belül a támadószellemű klikk helyzetét.

⁵⁸ „Report of the Commission of Inquiry”, L. off. N., Geneva 1932. 71. old.

⁵⁹ H. Stimson: The Far Eastern Crisis, New York, 1936. 32. old.

⁶⁰ Manchuria Daily News, 1935 október 2.

A japán uralkodó osztályokon belül rövidesen rendkívül megnövekedett az agresszív elemek és áramlatok befolyása. A japán burzsoázia körében pedig teljes mértékben helyeselték Mandzsuria megszállását.

Mandzsuria megszállása után azonban Japán — különböző meggondolásokból kiindulva — nem tette azonnal közzé a terület formális bekebelezéséről szóló nyilatkozatot. A diplomáciai munka, valamint a japán propagandagépezet tevékenységének megkönnyítése érdekében a főparancsnokság bejelentette „Mandzsukuo kormányának” megalakítását. Ennek a kormánynak az élére a japánok ugyanazt a Pu Jit állították, akit Csang Szün a japánok megbízásából 1917-ben sikertelenül próbált a kínai császári trónra juttatni.

Mandzsukuo újdonsült fővárosában, Csangcsungban 1932 március 9-én jelentették be, hogy Pu Jit állították az új kormány élére; két évvel később, 1934 március elsején a japán tábornokok „Mandzsukuo császárává” kiáltották ki Pu Jit.

Már előbb, 1932 szeptember 15-én megállapodás jött létre, amelynek értelmében a jövő „császár” önmagát és egész „birodalmát” Japán védnöksége alá helyezi és „országa határainak védelmével a japán hadsereget bízva meg. Magától értetődő dolog, hogy Mandzsukuo kormánya megalakulásától fogva csupán a megszálló hadsereg vezérkarának játékszere volt.

A katonai megszállással egyidejűleg a japánok rátették a kezüket az összes nagyobb kínai termelő és feldolgozó ipari üzemekre, megkaparintották a kínai vasútvonalakat, a hajózást és ezenfelül nagy mezőgazdasági területeket vettek el a kínaiaktól.

A nemzeti elnyomás és a mind erősebbé váló gazdasági kizsákmányolás következtében egyre erősödött a lakosság széles rétegeinek a japánok iránt érzett mélységes gyűlölete. Mandzsuriában kitört a japánok elleni partizánháború, amely hol gyengébben, hol újult erőre kapva, egészen Mandzsuriának a Vörös Hadsereg csapatai által történt felszabadításáig folyt.

A Mandzsuria ellen irányuló betörést Japán erőnek erejével „A bolsevista veszély elleni harc”-ról és a „Vörös Oroszország” elleni védőgát létesítésének feltétlen szükségességéről szóló demagógikus szövegek folytonos hangoztatásával próbálta leplezni. Ez a propaganda egészen nyilvánvaló módon hazug volt, de

mégis tetszett a befolyásos amerikai és angol nagytőkések reakciós köreinek, s ezek a körök a jóindulatú várakozás álláspontjára helyezkedtek, sőt sok esetben egyenesen támogatták a japánok igényeit.

A súlyos gazdasági válság mind az Egyesült Államokban, mind a többi kapitalista államban nagy fejetlenséget okozott. A válságtól érintett államok uralkodó osztályainak érdeklődése mindinkább saját országuk belpolitikai helyzete felé fordult.

„A japán imperialisták, látva, hogy az európai hatalmakat és az Amerikai Egyesült Államokat a gazdasági válsággal kapcsolatban teljesen lekötik saját ügyeik, elhatározták, hogy kihasználják az alkalmat és kísérletet tesznek arra, hogy nyomást gyakoroljanak a védekezésre gyenge Kínára, azt maguknak alávéssék s ott a helyzet urává legyenek.”⁶¹

Ennek eredményeként Japán 1932-ben abban a tudatban vihette végbe Mandzsuria meghódítását, hogy eljárása az Egyesült Államok részéről nem ütközik komolyabb ellenállásba.

Mandzsuria nagy kiterjedésű területe mélyen benyúlik az ázsiai szárazföld belsejébe; az ország lakosságának lélekszáma tekintélyes, területe pedig természeti kincsekben gazdag. Ezt az egész területet rövidesen a Szovjetunió elleni támadás előkészületeit és a Kína katonai lerohanását szolgáló, egyetlen hatalmas katonai támaszponttá változtatták a japánok. Az olasz fasiszták és a német nácik látták, milyen büntetlenül tudják terveiket végrehajtani a japán imperialisták, látták, hogyan kerítenek Mandzsuriában mind újabb területeket birtokukba — s nem utolsósorban ez a felismerés serkentette őket azokra a hasonló támadó lépésekre, amelyeket néhány évvel később végrehajtottak.

Mandzsuria elfoglalásának sokkal nagyobb nemzetközi jelentősége volt és sokkal súlyosabb következményekkel járt, semmint igen sok polgári politikus hitte, amikor a japán szoldateszka a támadás első hónapjaiban egymásután rohanta le Mandzsuria városait és falvait.

A japán imperializmus Mandzsuriából kettőzött erővel terjesztette ki tevékenységét a szomszédos kínai területekre.

⁶¹ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának Története, Rövid tanfolyam. Szikra 1949, 4. kiadás, 316. old.

A kínai 19. hadsereg és Sangháj lakosságának határozott védekezése 1932 elején arra kényszerítette Japánt, hogy lemondjon Kína azonnali politikai leigázásának tervéről. Ebben az időszakban ennek a tervnek a megvalósítása már csak a nemzetközi helyzettel összefüggő különböző megfontolások miatt is túlságosan kockázatos lett volna. De a Kvantung-hadsereg már alig egy évvel később, 1933 februárjában, az éppen soronlevő kiprovokált incidensre hivatkozva Mandzsuriából behatolt Dzsehol kínai tartomány területére. A japán csapatok a 29. kínai hadsereg ellenállását megtörve, Peking és Tiencsin irányában törtek előre. A japánok azt a sztratégiai módszert választották, hogy valósággal „belerágcsálnak” Kína területébe és a nankingi kormányra kifejtett diplomáciai nyomás folytonos fokozása mellett az egyik területrészt a másik után, fokozatosan hódítják meg. Tokió urai arra számítottak, hogy a kínai kormányon belül működő japán ügynökök segítségével amúgyis rövidesen teljesen kezükben tartják majd a nankingi kormányzatot. Éppen úgy, mint az anfuista kormányzat idejében, Japán most is arra törekedett, hogy minden különösebb áldozat nélkül biztosítsa a maga számára az egész kínai terület feletti kizárólagos uralmat.

Ez a terv annál is inkább keresztülvihetőnek látszott, mert Vang Csing-vei és a környezetéhez tartozó áruló politikusok klikkje a kormányon belül is igen megbízható támaszt jelentett Japán számára.

Vang Csing-vei azt remélte, hogy a legkönnyebben úgy kerülhet uralomra, ha nagyravágyó terveit a japán imperializmus érdekeihez kapcsolja. Ez a nagyratörő ember 1932-ben, a kormány újjáalakítása alkalmából került a kormányba. A kormányon belül azokat képviselte, akik azt tűzték ki céljukul, hogy a Kína feletti japán uralom elismerésének alapján megállapodást létesítsenek a japán imperializmussal. Vang Csing-vei a Mandzsuria ellen intézett japán támadás sikerei és a Kínára gyakorolt japán katonai és politikai nyomás révén tudott uralomra jutni.

Amerika az eseményeknek ebben a válságos időszakában semmiféle tényleges segítséget nem nyújtott a nankingi kormánynak. Az Egyesült Államoknak Kína uralkodó osztályaira gyakorolt befolyása lényegesen csökkent, ugyanakkor pedig Japán befolyása ennek megfelelően növekedést mutatott.

Az Egyesült Államok időleges távolmaradása ellenére is mindjobban kiéleződött a csendesóceáni nemzetközi helyzet. Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista Pártjának XVII. kongresszusán mélyreható, pontos analízisét adta a kialakuló helyzetnek :

„Japán háborúja Kína ellen, Mandzsuria elfoglalása, Japán kilépése a Népszövetségből és előnyomulása Észak-Kínában — még jobban kiélezték a helyzetet.”⁶²

Vang Csing-vei klikkjének az egész kínai kormánypolitika alakulására gyakorolt befolyása tisztán kirajzolódik az 1932 és 1936 közötti időszak történetében. A Tangkuban 1933 május 31-én kötött japán-kínai megállapodás éppenúgy a Vang Csing-vei körül csoportosuló klikk nemzetietlen, áruló politikájának eredménye volt, mint a többi egyezmény, amely ebben az időszakban létrejött. Mindezekben az egyezményekben a nankingi Kuomintang-kormányzat érvényre juttatta a japánok kínai uralmának elismerésére irányuló politikáját, amely nem volt hajlandó a japánok ellen irányuló semmiféle ellenállást sem tűrni.

Voltak a tangkui egyezménynek olyan kikötései is, amelyeket Vang Csing-vei még a kínai kormány tagjainak egy része előtt is titokban tartott. Az egyezmény szövegét hiányosan tették közzé. Amikor e miatt politikai körökben nyugtalanság támadt, Vang Csing-vei hivatalosan kijelentette, hogy az egész egyezmény „tisztán katonai jellegű és egyáltalán nem érinti Kína területi jogait vagy nemzetközi helyzetét”.

Ez a tangkui egyezmény saját külön közigazgatással bíró „demilitarizált övezetnek” nyilvánított egy akkora területet, amelynek határa északon a kínai Nagy Falnál, délen pedig a Tien-csintől és Pekingtől nem messzire levő vonal mentén húzódott el. Dzsehol tartományt és Hebei (a volt Csili) tartománynak a Nagy Faltól északra fekvő kerületeit de facto Mandzsukuohoz csatolták és teljesen elszakították Kínától.

Ez a demilitarizált övezet stratégiai szempontból igen fontos, lakosságának száma néhány millió : Formailag Kína birtokában maradt ugyan, de a kínai kormánynak ezen a területen csak egészen kislétszámú fegyveres rendőrséget lehetett tartania és az

⁶² Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra 1949, 511. old.

egyezmény értelmében még ennek a rendőrségnek is „barátilag” kellett Japán irányában viselkednie. De ez sem volt elég: a japánok kívánságára japán ügynököket neveztek ki a csekélylétszámú kínai rendőrség élére. Ennek révén a japánok Kína e részében is rövid idő alatt teljesen kezükbe tudták az ügyek irányítását venni. Ezzel egyidejűleg a japán „ellenőrök” és a demilitarizált övezet legkülönbözőbb igazgatási szerveiben dolgozó ügynökeik az övezettel szomszédos területek magukhoz ragadása révén tervszerűen szélesítették az övezet területét. Két és fél év leforgása alatt az övezet kiterjedése csaknem kétszeresére növekedett: területe ekkor már 25 ezer négyzetkilométer, lakosságának lélekszáma pedig több mint ötmillió volt.

Ennek az „övezetnek” az élére a japánok Jin Zsu-kenget állították, aki szoros összeköttetésben állott a Vang Csing-vei klikkel. Jin Zsu-keng 1935 november 24-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben az igazgatására bízott területet Kínától független országgá nyilvánította. A terület élére a japánok az éppen soron következő báb-garnitúrát állították, amelyet ez esetben nem kormánynak, hanem „Kelet-Hebei autonóm tanácsá”-nak neveztek el. A tanácsot a T’ungcsuban tartózkodó japán katonai küldöttség irányította. A Pekingtől alig harminc kilométernyire levő T’ungcsu városát tették az új terület „fővárosává”. Kelet-Hebei tanácsa rövidesen kormánynak nyilvánította ki önmagát és egyezményt kötött Japánnal, amely az egyezmény értelmében „védnöksége” alá vette az új országot. Így tehát sikerült Kína területéről újabb sávot: Hebei tartomány 22 kerületét leszakítani.

A japán imperializmus mind mélyebben hatolt be Észak-Kína területére és ugyanakkor teljesen leplezetlenül látott hozzá az egész ország politikai meghódításához.

Erre az egész japán politikára rendkívül jellemző az a nyilatkozat, amelyet Amo, a japán külügyminisztérium megbízottja 1934 április 17-én tett. Amo ekkor kereken megmondta, hogy kormánya nem hajlandó tűrni, hogy más államok kölcsönt nyújtssanak Kínának, fegyverrel, repülőgépekkel, hadianyaggal lássák el Kínát vagy katonai kiképzőket és tanácsadókat bocsássanak a kínai kormány rendelkezésére. Erre ugyanis Amo szerint kizárólag a japánoknak volt joguk, akiknek egyébként kötelességük, hogy Kelet-Ázsiában helyreállítsák a rendet. A japán kormány e nyilat-

kozata tehát — Amo közvetítésével — egyoldalú aktussal kinyilvánította a Kína feletti japán protektorátust és ezzel egyben végérvényesen szakított az „egyenlő jogok” és a „nyitott ajtó” elméletével, meg az egész washingtoni szerződéssel.

Amo nyilatkozata alapján véve az Egyesült Államok ellen irányult. Az amerikai Curtiss-Wright repülővállalat alig néhány hónappal előbb, 1933 végén közölte, hogy a kínai kormány megbízásából rövidesen megkezdí Hancsouban egy nagy repülőgépszerelő üzem építését. Amerika az 1933. év folyamán 1 762 000 dollár értékben szállított Kínának repülőgépeket, míg egy évvel előbb, 1932-ben még csak 157 ezer dollár volt az Egyesült Államokból Kínába szállított repülőgépek értéke. Ugyanebben az időszakban Amerikából légi-oktatók csoportja érkezett Kínába. Az amerikai kormány 1933 májusában 50 millió dollár összegű „búza és gyapotkölcsönt” folyósított a nankingi kormánynak.

A japán sajtó most már minden kertelés nélkül kijelentette, hogy Kínát feltétlenül Japán protektorátusa alá kell helyezni és azt követelte az összes külföldiektől, hogy sürgősen „vegyék le Kínáról a kezüket”. A japán kormány 1934 szeptemberében megbeszéléseket folytatott az angol kormány kiküldöttjével, Leight-Rossal, akit a Chamberlain-kormányzat azzal bízott meg, hogy Kína ügyében kompromisszumos megoldást létesítsen Japánnal. A japán kormány ez előtt az angol kiküldött előtt is nyíltan azt követelte, hogy Kínát a japánok uralma alá helyezzék.

A Rothermere-sajtó 1935 elején közölte Mosley, a hírhedt angol fasisztavezér cikkét, amely az általa indítványozott japán-angol szövetség feltételeit tartalmazta. Japánnak a Mosley-féle szövetség-tervezet szerint szavatolnia kellett volna India területi sérthetetlenségét, míg Anglia a maga részéről elismerné Mandzsúria és Mongólia meghódítását és kötelezné magát arra, hogy támogatja a japánok szovjetellenes terveit. Az Observer és a Morning Post amellet foglalt állást, hogy Anglia kormánya ismerje el Mandzsukuo. Hoare angol külügyminiszter azt indítványozta, hogy Nagy, britannia és Japán kössön megegyezést, amelynek értelmében az angol kormány japán érdekszférának ismeri el Mandzsukuo és Észak-Kína területét.⁶³

⁶³ *Manchuria Daily News*, 1936 augusztus 7.

De Tokió még ezzel sem volt megelégedve, hanem kitartóan követelte, hogy Anglia ismerje el az egész Kína feletti japán protektorátust, míg Japán csupán arra a kötelező nyilatkozatra volt hajlandó, hogy Kína középső és déli részein nem háborítja az angol kereskedelmet. Az angol kormány pedig úgy vélte, hogy nem lehetséges, de nem is szükséges Kína teljes átengedése a japánoknak. Gazdasági támogatásban kezdte részesíteni a nankingi kormányt, ami viszont Japánban az angolelles megnyilvánulásoknak valószínűs áradatára vezetett.

A kínai kormány 1935 november 3-án az angolok segítségére támaszkodva nyilatkozatot tett közzé, amely szerint Kína az eddigi ezüstalap helyett áttér az aranyalapra. Alig hangzott el a kínai kormány bejelentése, amikor a japán külügyminisztérium képviselője fenyegető hangon fordult „mindazok ellen a külföldi kísérletezések ellen, amelyek a Kína feletti gazdasági ellenőrzés megszerzésére irányulnak”.

„A Kínára vonatkozó valamennyi fontos kérdésben” — hangsúlyozta a japán nyilatkozat — „feltétlenül ki kell kérni Japán tanácsát, mert egyébként Japán arra kényszerülne, hogy megfelelő rendszabályokhoz nyúljon”.

Ugyanekkor a japán támadók mind következetesebben láttak hozzá, hogy valamennyi ellenfelüket, elsősorban az Egyesült Államokat kiszorítsák Kínából. Ez mindenekelőtt az északkínai tartományokban, Hebeiben, Csaharban és Santungban sikerült a japánoknak.

Ezen a területen a japánok újabb sikert értek el, amikor Ho Jing-csing, a nankingi kormány japánbarát hadügyminisztere 1935 júniusában japán kívánságra egész Észak-Kínában feloszlatta a Kuomintangot, amelyben ebben az időben még erősen érvényesültek a forradalmi áramlatok. Ugyanakkor Hebei területéről kivonták a Ju Szüe-csung parancsnoksága alatt álló hadsereget és a többi, japánellenes felfogású kínai csapatot. A hadügyminiszter rendeletet adott ki a japánellenes mozgalom elfojtására. Mindezeket a kívánságokat eredetileg Umecu tábornok, az Észak-Kínában állomásozó japán csapatok főparancsnoka terjesztette a nankingi kormány elé. A rendelkezések később, a nankingi Kuomintang-kormányzat által történt elismerés után „Ho Jing-csing—Umecu egyezmény” néven váltak ismertté.

Alig múlt el egy hónap, amikor a kínai csapatokat az újabb japán követelésnek megfelelően kivonták Csahar tartomány délkeleti részéből. Csahar hat kerületét Japántól függő területté változtatták, ahol a különböző japán bérencek (Li Sou-szin és mások) elkezdtek az erőket megszervezni, hogy a japánok utasításai értelmében hatoljanak tovább előre. A Csahar területén rendelkezésükre álló új támaszpontot a japánok mindenekelőtt a Belső-Mongólia, főként pedig a vele szomszédos Szuijüan tartomány ellen irányuló előretörés előkészítésére használták fel.

A japán hódítók ezután Doihára tábornokot léptették fel, mint terveik kivitelezőjét. Doihára valóságos nagymestere volt a volta-képpeni célról elterelő politikai intrikáknak, katonai fenyegetéseknek és megvesztegetésnek. Doihára módszereinek bekapcsolásával Kína mind az öt északi tartományának, vagy e tartományok egy részének elszakítása volt a japánok legközelebbi célja.

Doihára első lépésként a tartományi kormányzókra, magasrangú tisztviselőkre és Észak-Kína polgári elemeire kezdett nyomást gyakorolni és rá akarta őket kényszeríteni, hogy szakadjanak el Nankingtól.

A Nanking-ellenes mozgalom szítására Táda altábornagy, az északkínai japán helyőrség parancsnoka nyilatkozatot tett közzé, amelyben kertelés nélkül felszólította a kínaiakat a nankingi kormány megbuktatására.

Táda kijelentette, hogy a japán-kínai „barátságot” mindenekelőtt Észak-Kínában kell megvalósítani és azt követelte, hogy Észak-Kínából haladéktalanul szorítsanak ki minden európai és amerikai.

Ugyanakkor katonai fenyegetések kíséretében arra akarta Japán a kínai kormányt rákényszeríteni, hogy Észak-Kína ügyeibe semilyen formában se avatkozzék be, sőt ezenfelül egyenesen támogassa az Észak-Kínában működő autonóm kormányzati szervek terveit és nyíltan ismerje el a japánok protektorátusát. A szóbeli fenyegetések alátámasztására a japán parancsnokság 1935 novemberében néhány hadosztályt vont össze Észak-Kína határán, Sanhaikvanban és azt követelte a nankingi kormánytól, hogy a Tien-csinbe érkező „tizenötezer főnyi katonaság” számára bocsásson megfelelő kaszárnyákat rendelkezésre. Doihára közölte, hogy amennyiben a kínai kormány november huszadikáig nem teljesíti

a japán követeléseket, a japán parancsnokság öt hadosztályt Hebeibe, négyet Santungba és több más hadosztályt egyéb kínai tartományokba küld.

A japán részről megnyilvánuló szakadatlan, mind erősebb nyomás ellenére a nankingi kormány továbbra is változatlanul kitartott a megegyezés és a megbékélés politikája mellett. Csang Kai-sek pedig, aki 1935 őszén a japán-kínai viszonytal kapcsolatban felszólalt, beszédében hangsúlyozta szilárd meggyőződését, hogy „a kínai és a japán nép végeredményben mégis megtalálja majd a kölcsönös együttműködés útját és a jövőben a két nép barátságban fog egymás mellett élni”. Csang Kai-sek ezután megállapította, hogy „az európai hatalmak és az Egyesült Államok az utóbbi időben fokozatosan elvesztették Kínára gyakorolt befolyásukat” és hogy „Kína a jelen pillanatban kétségtelenül nem elég erős ahhoz, hogy Japánnal szemben ellenállást tanúsítson”. Csang Kai-sek még hozzátette: „A kölcsönös jólét és a két nép egymásmelletti létezése valamint a keletázsiai béke megóvása érdekében készen állunk arra, hogy a japán érdekek kielégítésére észszerű engedményeket tegyünk.”⁶⁴

Ebből látható, hogy a kínai uralkodó osztályok legbefolyásosabb politikai tényezői még mindig a Japánnal való kiegyezésben reménykedtek és azt hitték, hogy fontos, de végeredményben mégis csak részengedmények révén meg tudják majd vásárolni a japánok jóindulatát. E közben azonban a távolkeleti politikai fejlemények tárgyilagos figyelői már tisztán látták, hogy kompromisszumról, részengedményekről még csak szó sem lehet. Akadtak befolyásos angol és amerikai újságírók, akik, mint például Nathaniel Pfeffer, Timperley és Edgar Snow, kertilés nélkül kijelentették, hogy a kínai kormány két út előtt áll: vagy teljes mértékben kapitulál Japán előtt, vagyis elismeri a japánok Kína feletti politikai protektorátusát — vagy pedig a fegyveres ellenállás útjára lép.

A kínai uralkodó osztályok még egy ideig próbáltak tovább haladni a részleges engedmények „arany középútján”. A nankingi kormány beleegyezésével 1935 december 18-án Pekingben megkezdte működését a Szung Cse-jüan tábornok vezetése alatt álló hebei-csahari ügynevezett Politikai Tanács, amely mellett a japán

⁶⁴ *Manchuria Daily News*, 1935 október 5—7.

politikai, katonai és gazdasági tanácsadók egész sora működött. E Tanács igazgatása alá rendelték Hebei és Csahar tartományoknak azokat a részeit, amelyek eddig még nem tartoztak a japánoktól közvetlenül függő területek közé; de nem adták át Észak-Kínának mind az öt tartományát, aminek elnyerésére oly nagyon törekedett Doihára.

De Doihára és segítőtársai egyelőre megelégedtek ezzel az eredménnyel is, minthogy arra számítottak, hogy a Szung Cse-jüan mellett működő japán ügynökök segítségével amúgyis elérik céljukat és Szung Cse-jüan rövidesen kihirdeti elszakadását a nankingi kormánytól, éppenúgy, mint ahogyan Jin Zsu-keng tette egy idővel előbb az úgynevezett demilitarizált övezetben.

Az e célra irányuló japán intrikák egyetlen napig sem szüneteltek. De ezek az intrikák most már mind kevésbbé vezettek célhoz.

Az 1935. év végétől japán szempontból mind kevésbbé előnyösen kezdett alakulni Kína belpolitikai helyzete. A Vang Csing-vej-kormány 1935 december 9-én lemondott. Az új kormány makacsabban kitartott álláspontja mellett a japánokkal szemben és ilyen értelemben utasította az északkínai hatóságokat is.

A dühödt nyomás, a fenyegetések tömege, a számtalan intrika és provokáció a továbbiakban sem hozta meg a japánoknak a kívánt eredményeket, mert sem maga a nankingi kormány, sem a hebei-csahari Politikai Tanács nem tette meg a japánoknak a várt engedményeket. Felmerül a kérdés: vajjon mivel magyarázható a kínai hatóságok magatartásában beálló fokozatos változás?

Az Egyesült Államok és Anglia képviselői egész idő alatt arra buzdították a kínai burzsoáziát, hogy fejtse ki erőteljesebb ellenállást a japánokkal szemben. A japán agresszió már túlmesszire haladt és a mellett, hogy az amerikai és angol érdekeknek máris igen súlyos károkat okozott, most azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a többi külföldi hatalmakat egészen kiszorítja Kína területéről. Éppen ezért az amerikaiak és az angolok (az utóbbiak egy időre nagy befolyásra tettek szert a nankingi kormánynál) semmi kivetni valót nem találtak abban, hogy Kínát a japánok elleni erélyesebb védekezésre buzdítsák.

Az amerikai és az angol sajtó nem fukarkodott jótanácsokkal és ígéretekkel. Ugyanebben az irányban dolgozott a diplomácia

is. Mindez nagy hatást gyakorolt a kínai burzsoáziára és a kormány befolyásos elemeire, akiket a legkülönbözőbb szálak fűztek az angol és amerikai tőkéhez.

De a japán támadás ellen 1935 végétől fogva kifejtett mind erősebb ellenállás főoka másban, mégpedig az egész Kínában hatalmas erővel lángrollobbanó japánellenes nemzeti megmozdulásban volt keresendő.

A megelőző években a japán terror megfélemlítette, valóságos politikai merevgörcsben tartotta a kínai burzsoáziát, az értelmiséget és a kispolgárság széles rétegeit. Ezek a társadalmi rétegek 1935 végétől fogva lassan kezdtek előző kába rémületükből magukhoz térni. S decemberben, amikor Észak-Kína sorsa eldőlt, nagy erővel robbantak ki a különböző japánellenes diáktüntetések. A diákok nemzeti mozgalma december 9-én és 16-án Pekingben kezdődött és nemsokára áterjedt az összes nagyvárosokra. Mindezek a tüntetések a nagy tömegek harcikedvéről tettek tanúbizonyságot és jelezték a rövidesen beálló fordulatot.

A kínai kormányt egyrésről a mind hatalmasabb méretekben kibontakozó nemzeti felszabadító mozgalom, másrészt a folytonosan növekvő japán követelések szorították és így mind szűkebb mozgási lehetőségei maradtak. Így aztán a nankingi kormány is lassanként megértette, hogy két út áll előtte: vagy végképpen japán bábkormányra változik, eladja és elárulja az országot, vagy pedig elhatározza a fegyveres harcra való felkészülést, mint ahogyan ezt a kínai nép nagy tömegei mind sürgetőbben követelték.

Vajjon mi okozta a kínai nemzeti felszabadító mozgalomnak ezt a hatalmas fellendülését?

Nagy jelentősége volt itt a japán támadás szakadatlan erősödésének és a japánok részéről megnyilvánuló kihívások folytonos fokozódásának. Mindez mind tűrhetetlenebbé, mind kínosabbá vált a kínai tömegek számára. A japán csendőrség, amely lábbal tiporta Kína szuverénitását, tömegesen tartóztatta le a kínaiakat. A letartóztatott embereket halálra kínozták a japán kínzókamrákban.

Pekingben és a különböző vidéki városokban a japánok és a szolgálatukba szegődött koreaiak beszállásolták magukat a helybeliek lakásaiba és a lakások tulajdonosait erőszakkal kidobták.

A lefoglalt lakásokat bordélyházakká, ópiumbarlangokká és játéktermékké alakították át.

A gyakorlatozó japán csapatok letaposták a vetéseket, a japán és koreai csempészek fegyveres erővel vasúti kocsikat, egész vasúti szerelvényeket elvettek, akadályozták a vasúti forgalmat és összeverték a kínai vasutasokat; ezek a csempészek tűz alá vették a kínai rendőrséget és vámőrséget; Kína belsejébe teherautók hosszú sorából álló, valóságos csempészkaravánok szállították az árut.

Ha a törvényesen megjelenő kínai sajtóban akárcsak egyetlen mondat is bírálta a japánok eljárását, a következmény minden esetben igen súlyos volt: a lapot elkobozták, betiltották és ezenfelül még súlyosan meg is büntették a szerkesztőt.

Ezek a japán erőszakosságok naponta mind jobban és jobban fokozták a kínai nép mélységes felháborodását.

A nemzeti felszabadító harc mozgó ereje a Kínai Kommunista Párt volt. Kína területének az a része, ahol már régebben kikiáltották a tanácsköztársaságot, nem sokkal Mandzsuriának a japánok által történt lerohanása után, 1932-ben hadat üzent Japánnak. Bár a kínai Vörös Hadsereg ebben az időben súlyos harcban állott a Kuomintang csapataival, a kínai tanácskormány és a Kínai Kommunista Párt vezetősége mégis hajlandó volt arra, hogy szövetséget kössön bármely erővel, amely a japán támadók elleni fegyveres ellenállás útjára lép. A japánok elleni harc egységes arcvonalának politikája és programja mind határozottabb formában kristályosodott ki és nemsokára a kínai földművesek egyszerű, szegényes kunyhóiba éppúgy behatolt, mint a gazdag polgárok házaiba, a tanárok és újságírók dolgozószobáiba és a kínai tábornokok főhadiszállására.

A Kínai Kommunista Párt és a kínai tanácsköztársaság kormánya 1935 augusztusában a kínai néphez, az összes pártokhoz és társadalmi egyesületekhez történelmi jelentőségű kiáltványt intézett. Ebben a kiáltványban azt indítványozták, hogy „teremtsek meg az egész Kínára kiterjedő egységes japánellenes hadsereget és a japán imperializmus elleni nemzeti harc egységes kormányát”. Ez a kiáltvány alkotta az egységes arcvonal megteremtésére irányuló gyakorlati intézkedések kiindulópontját. A kommunista pártnak az egységes japánellenes front megteremtésére

és a japán támadás visszaverésére irányuló felhívását a dolgozók milliói tették magukévá. A kommunista kezdeményezés a polgárság és a többi uralkodó réteg körében is erőteljes lökessel indította meg a nemzeti felszabadító mozgalom újjászületését.

A diákság köréből kiinduló országos mozgalom hatása alatt maga Csang Kai-sek is arra kényszerült, hogy 1936 január 16-án a kínai egyetemek rektorainak és diákjainak értekezletén ünnepélyes fogadalmat tegyen, amely szerint „sohasem fog a kínai terület épségét és közigazgatási sérthetlenségét károsító egyezményt, vagy bármely titkos megállapodást aláírni”.⁶⁵

A kínai nép haladó szellemű elemei mindenütt megalakították a „japánellenes nemzetmentő társaságokat”. Ezek a társaságok május végén közös értekezletet tartottak, amelyen létrejött a Nemzetmentő Társaságok Országos Szövetsége. 1936 május 30-án ez a Szövetség Sanghájban japánellenes tüntetést rendezett s 1927 óta első ízben történt meg, hogy egy ilyen tüntetést nem zavart meg a rendőrség beavatkozása.

Annak idején Lenin a kínaiakat olyan népként jellemezte, amely „alázatossága révén híres”. A legelmaradottabb kínai parasztság körében még nem is olyan régen szélteben-hosszában énekeltek egy dalt, amely jellemző példáját szolgáltatta a feudális ideológia befolyásának:

*Amikor Nap felkél, dolgozni megyünk,
S mire lenyugszik, már hazatérhetünk.
Mindhalálíg így folyik a mi életünk,
De nincs is többre szükségünk:
Boldogok vagyunk,
hogy semmit sem tudunk
és mit sem tanulunk.*

E könyv szerzője egy ízben Pekingtől alig húsz kilométernyi távolságban, egy kínai faluban hallotta ezt a dalt.

A kínai ipari munkásság körében a XX. század harmincas éveiben már végképpen megszűnt, de a többi dolgozók tömegeiben is alapjában ingott meg a végzet előtt meghajló, rabszolgai alázatos-

⁶⁵ *China Weekly Review*, 1936 január 25. 272. old.

ság. De mégis megmaradt a kezdeményezésnek, az öntevékenységeknek és a saját erőbe vetett hitnek ez a hatalmas ellensége, mely ellen a Kínai Kommunista Párt és az ország többi haladó gondolkodású elemei kénytelenek voltak elkeseredett harcot folytatni.

A japánok kínai ügynökei az alázatosságot és határozatlanságot természetesen a legnagyobb mértékben kihasználták. Vang Csing-vei a harcra irányuló törekvést még Mandzsuria elfoglalása után is azzal a hazug, de hangzatos érvvel tudta leszerelni, hogy „semmi értelme sem lenne a fegyverekhez folyamodni — hiszen Japán amúgyis három nap alatt legyőzi Kínát”.

Végül aztán 1935 november elsején elemi erővel robbant ki az a visszafojtott gyűlölet, amelyet Kína népe a japánok szolgálataiba szegődött Vang Csing-vei iránt érzett. A kínai 19. hadsereg Szung Feng-min nevű tisztje a Kuomintang Központi Végrehajtóbizottságának hatodik ülészakán súlyosan megsebesítette Vang Csing-veit. Egy hónappal később, december kilencedikén, a kínai diákság első nagy japánellenes tüntetésének napján az egész nankingi kormány beadta lemondását. A japánok 1936-tól fogva mind nehezebben tudtak a nankingi kormánytól és a különböző helyi kormányzati szervektől engedményeket kicsikarni.

A nemzeti öntudat és a japánellenes erők növekedése arra készítette a japánokat, hogy ezentúl valamivel óvatosabban járjanak el, de közben teljes erővel folytassák a fegyveres támadásra irányuló előkészületeiket.

Hirota japán külügyminiszter 1936 január 21-én elmondott programbeszédében „leszögezte”, hogy a japán kormány Kínával kapcsolatosan három alapvető elv elismerését akarja keresztülvinni. Ezek az elvek a következők voltak: Kína és Japán tényleges együttműködése, Mandzsukuo elismerése és a japánellenes mozgalomnak a japán katonaság segítségével történő leverése. Lényegében véve mind a három elv a Kína feletti japán protektorátus elismerését, a japán csapatok kínai területen való bekvártélyozását, az összes többi külföldi hatalmaknak Kínából történő kiszorítását és Kínának, mint japán csatlósnak a Szovjetunió elleni küzdelemben való bevonását jelentette.

Hirota nyilatkozata úgy állította be a dolgot, mintha a kínai kormányzat lényegében már hozzá is járult volna ezekhez a japán követelésekhez. De már másnap megjelent a kínai külügyminisz-

térium cáfolata, amely leszögezte, hogy a kínai kormány nem hajlandó az ilyen „zavaros és nem áttekinthető” elvek alapján tárgyalásokba bocsátkozni.

Nemcsak a nankingi kormányon belül folyt a harc a japánok ügynökei és a japánellenes küzdelem mellett állást foglaló személyek között. Ez a harc, bár némileg enyhébb formában, az úgynevezett hebei-csahari Politikai Tanácsra is áterjedt, bár itt a japánbarát elemek voltak túlsúlyban és a japán katonai nyomás is közvetlenebbül éreztette hatását. Ezen a területen a japán katonai körök 1937 nyaráig néhány sikert könyvelhettek el. Sikerült egyik kreaturájukat, Cs'eng Cs'o-senget a Peking és Sanhaikvan közötti igen fontos vasútvonal igazgatójává tenni és a politikai tanácsot arra bírni, hogy a sztratégiai szempontból fontos utak egész sorát építse ki. Később éppen ezeken az utakon át özönlöttek be a kínai csapatok ellen induló japán harckocsik és ágyúk. A japán tanácsadók kívánságára — állítólag a „kommunista veszély” elleni védekezés céljából védőfallal látták el mindazokat a nagyobb vidéki városokat, amelyekben később a japánok csapataikat elhelyezték. A japánok légi vonalakat létesítettek, amelyek Tiencsint, Pekinget és Kalgant Mandzsukuóval és Japánnal kötötték össze. Szung Cse-jüan a japánok kívánságára nem adta át a nála levő 60 millió dollár értékű ezüstartalékot és a befolyó helyi adókat sem szolgáltatta be a nankingi kormánynak. Az iskolákból eltávolították a japánoknak nem tetsző iskolakönyveket. Ugyanakkor japán katonaság szállta meg Fengtait, ezt a sztratégiailag fontos vasúti csomópontot.

De a hebei-csahari Politikai Tanács mégsem mert teljesen Jin Zsu-kengnek és Tö Vang mongol hercegnek az útjára, vagyis arra az útra lépni, amely a központi kínai kormánnyal való kapcsolatok megszakításához vezetett volna. Ekkor — 1936-ban — már elég erős volt a japánellenes mozgalom befolyása. Szung Cse-jüan és a vezetése alatt álló Politikai Tanács sok részleges engedményt tett a japánoknak, de ugyanakkor kitértek azoknak a kívánságoknak a teljesítése elől, amelyek elfogadás esetén a japánok Észak-Kína feletti teljes uralmának bevezetését jelentették volna.

A japánokkal szemben tanúsított ellenállás 1937-ben mind hebei-csahari Politikai Tanácsában, mind pedig a különböző helyi közigazgatási szervek részéről megerősödött, olyannyira, hogy még el is mozdítottak különböző fontos állásokat betöltő japán

bérenceket. Ezt megelőzően, 1936-ban történtek a későbbiekben nagy szerepet játszó „sziani események”, amelyek új, hatalmas lendületet adtak a japánellenes mozgalomnak.

Csang Kai-sek, a Kuomintang fegyveres erőinek parancsnoka, Kína miniszterelnöke 1936 december 12-én Cseng Szüe-liang tábornoknak Szian városában levő főhadiszállására repült, még pedig azzal a feladattal, hogy Cseng Szüe-liangot és tisztikarát a Senszi, Kanszu és Ningszia határmenti tartományok területén állomásozó kínai Vörös Hadsereg csapatai elleni harc folytatására bírja. S ekkor az történt, hogy Cseng Szüe-liang és tisztikara — látván a Csang Kai-sek által felhozott indítókok tarthatatlan voltát — a főparancsnok ellen fordult és fogságba vetette Csang Kai-seket, akit így akartak arra rábírni, hogy szüntesse be a Vörös Hadsereg ellen folytatott harcot, alakítsa meg az egységes nemzeti arcvonalat és kezdje meg a japánok elleni fegyveres harcot.

Csang Kai-sek tizenkét napon át volt fogoly a sziani főhadiszálláson. Közben a Kínában levő japán katonai tényezők és különböző japán ügynökök vad provokáló tevékenységet fejtettek ki. Ezeknek a japán ügynököknek az volt a feladatuk, hogy teljes mértékben kiaknázzák a Szianban történt eseményeket, tegyék el láb alól Csang Kai-seket és idézzenek elő a különböző kínai fegyveres erők között minél nagyobb szabású összecsapásokat.

A Kínai Kommunista Párt a japán provokációk megszüntetése és a japánellenes egységfront mielőbbi megteremtése érdekében tevékeny részt vett a sziani konfliktus felszámolásában.

Az egész „sziani incidens”-nek az egységfront megteremtése szempontjából szerencsés kimenetelű felszámolását Kína főként a Kínai Kommunista Párt bölcs vonalvezetésének köszönhetette. A Kommunista Párt közvetítőként kapcsolódott be a konfliktus elsimítására irányuló akcióba. Csang Kai-sek, akit végre meggyőztek az egységes nemzeti arcvonat megteremtésének feltétlen szükségességéről, most már szabadlábra került és a „sziani események” végeredményben arra vezettek, hogy Kínában, bárha átmeneti időre is, sikerült megteremteni a nemzeti egységfrontot.

A japán kormány 1936 közepétől kezdve rendszeres diplomáciai támadásokat intézett a nankingi kormány ellen. De a Kommunista Párt önzetlen hősiességének példáján fellelkesült kínai tömegek oly egyöntetűen követelték a japán támadók elleni

harcot, hogy a nankingi kormány fokozatosan, mind jobban és jobban rákényszerült a japánokkal szemben kifejtett ellenállás útjára.

A japán imperializmusnak azonban esze ágában sem volt gyengíteni a támadásokat. Túlságosan közel látták már maguk előtt az egész Kína feletti uralom vonzó perspektíváját. Emellett tisztán látták, hogy a kínai belső helyzet további fejlődése a nemzeti Kína rendkívüli megszilárdulására, tehát éppen arra vezet, amitől a japán imperializmus a legjobban félt. Az is nyilvánvaló volt, hogy a fennálló nemzetközi helyzet mellett a többi imperialista hatalmak, köztük az Egyesült Államok is, aligha fogják keresztezni a japán katonai támadás útját. Végül arról is meg voltak győződve a japán tábornokok és bankárok, hogy az 1937-ben Kína ellen intézett támadás néhány hónapon belül a kínai fegyveres erők teljes szétzúzásához és ennek eredményeként a Kína feletti japán protektorátus megteremtéséhez vezet majd.

10. Az amerikai diplomácia védekezésére szorul

Hoover elnökségének első éveiben az amerikai diplomaták részben az angol-japán szövetség megakadályozására, részben pedig saját rövidlátásuk következtében nem egyszer fennen dicsőítették Japán „békés politikáját” és lelkesedtek a japán-amerikai érdekek közösségeért.

„Nem ismerek a földön még két országot, amelynek érdekei annyira megegyeznének egymással, mint az Egyesült Államok és Japán érdekei... Mindent meg kell tennünk, hogy Amerikában ne képzeljék Japánt többé holmi agresszív, imperialista jellegű, nyugtalanságot keltő államként. És még ha egykor valójában így lett volna is, ma már nincs így többé.”⁶⁶

Ilyen és hasonló szellemű lelkesült tirádákat hangoztatott az Egyesült Államok tokiói nagykövete, Castle, akit a későbbiek folyamán a külügyminiszter helyettesévé neveztek ki.

Stimson amerikai külügyminiszter 1931 áprilisában a japán császár születésnapja alkalmából nem fukarkodott a Japánnak

⁶⁶ *New York Herald Tribune*, 1930 augusztus 13. *New York Times*, 1931 április 29.

küldött dicsőítésekkel és a következőket jelentette ki: „Minthogy sem az Egyesült Államok sem Japán céljai és szándékai nem támadó jellegűek, a két ország között szilárd, tartós baráti kapcsolatok létesültek. Az Óceán pedig nem válaszfal többé, hanem, sokkal inkább, összekötőkapocs az Egyesült Államok és Japán között.”

„Távolkeleti Válság” című könyvében megírja Stimson, hogy Debuci washingtoni japán nagykövetnek 1931 szeptember 17-én nála tett látogatása alkalmával mindketten ugyanarra a megállapításra jutottak: Évek hosszú sora óta nem volt oly baráti a viszony az Egyesült Államok és Japán között, mint éppen akkor. Stimson nem is értette meg soha, hogy Debucinak ez a látogatása tulajdonképpen nem volt egyéb, mint a japán hadsereg mandzsuriai betörésének előestéjén végrehajtott „mélyenjáró” diplomáciai felderítés; nem értette ezt meg, ámbár neki magának kellett néhány nappal ezután a „baráti” látogatás után a mandzsuriai japán támadás megállítása érdekében lázas diplomáciai tevékenységbe kezdenie. De az Egyesült Államok minden erőfeszítése már hiábavalónak bizonyult.

Stimson és „iskolája” politikáját igen tetemes részben arra a súlyos vizsályra alapította, amely a japán hadsereg és az akkori japán kormányzat között állítólag fennállott. Az amerikai diplomácia eltúlozta a japán hadsereg és a kormányzat közötti nézeteltéréseket és legfőbb feladatául tűzte ki, hogy a japán kormányt „támogassa” a „tékozló fiúnak” — vagyis a japán hadseregnek az atyai kebelre való visszatérítésében. S amikor az Egyesült Államok 1931 szeptember 24-i jegyzékére és az ellenségeskedések beosztetését indítványozó népszövetségi jegyzékre adott válaszában Tokió közölte, hogy a japán hadsereg parancsot kapott „az önvédelmen túlmenő mindennemű további hadicselekménytől való tartózkodásra” és hogy „a japán csapatok megkezdték a vasúti övezetbe való visszahúzódot” Stimson már előre élvezte politikájának diadalát.

Ám a japán hadsereg önvédelmének biztosítása szempontjából nemcsak Mandzsuria megszállása, de a Kínába való benyomulás is szükségessé vált... Stimson pedig nem sokáig nyugodhatott „diplomáciai sikerének” babérjain.

Az Egyesült Államok kormánya 1931 október 10-i jegyzékében kifejezésre juttatta Kínához fűződő nagy érdekeit és ugyanakkor kifejezte abbéli készségét, hogy a Népszövetséggel együtt-

működik „a háborús veszély megakadályozására irányuló intézkedések” végrehajtásában. Néhány nappal később, október 20-án az amerikai kormány újabb diplomáciai lépéseket tett a tokiói kormánynál, emlékeztetve azt a Kellogg-egyezményre . . . A Lytton elnökletével kiküldött népszövetségi vizsgálóbizottságba 1931 december 10-én az Egyesült Államok képviselőjeként McCoy amerikai vezérőrnagyot nevezték ki.

Ebben az időben Stimson még nem ábrándult ki abból a politikájából, hogy „a japán kormányt a militaristák elleni harcában támogassa”. Külsőleg az Egyesült Államok kormánya továbbra is a háttérben maradt, a kezdeményezést átengedte a Népszövetségnek, amelyet még csak nem is támogatott minden esetben.

Az amerikai kormány csak 1932 elején, egy hónappal a tokiói Minszeito-kormány leváltása után győződött meg korábbi diplomáciai vonalvezetésének tarthatatlan voltáról és most már sokkal szilárdabban és határozottabban foglalt állást Mandzsuria megszállásával kapcsolatban. Az Egyesült Államok külügyminisztere január 7-én azonos szövegű jegyzéket küldött a japán és a kínai kormánynak. Ennek a jegyzéknek a lényege „az elismerés megtagadásának” ismert, stimsoni elve volt.

Az Egyesült Államok kormánya ebben a jegyzékben közölte, hogy semmiféle olyan tényleg (de facto) beállott vagy szerződésből folyó helyzetet nem ismer el és nem is fog elismerni, amely helyzet „csorbíthatja az Egyesült Államok vagy az amerikai állampolgárok kínai szerződéses jogait, beleértve a Kína szuverénitására, függetlenségére valamint területi és közigazgatási sérthetlenségére vonatkozó jogokat és a «nyitott ajtó» politikája elnevezéssel ismertté vált, Kínára vonatkozó nemzetközi politikát. Hasonlóképpen az Egyesült Államok kormánya a Kellogg-egyezmény megsértését sem hajlandó elismerni”.⁶⁷

De az amerikai kormány néhány hónapon át hiába reménykedett abban, hogy az úgynevezett „liberális” japán kormány elbánik majd a támadószellemű japán katonai körökkel: az Egyesült Államok jegyzéke elkéssett.

Néhány amerikai újság találó módon rámutatott arra, hogy „Stimson elkéssett cselekvése erősen emlékeztet arra, amikor az

⁶⁷ H. Stimson: The Far Eastern Crisis, New York, 1936, 97. old.

istálló ajtajára nagy lakatot akasztanak, miután a tolvajok már ellopták a lovat”.

Stimson egészen nyilvánvaló módon nem vette figyelembe Japán belső helyzetének és általában a nemzetközi kapcsolatok alakulásának néhány fontos tényezőjét.⁶⁸

De mégis elhibázott dolog lenne, ha az amerikai diplomácia tétovázását és tétlenségét kizárólag a japán kormány és a japán katonai körök közötti viszályba vetett reménykedésre vezetnénk vissza. Az amerikai diplomácia magatartásának alapvető okai mélyebben keresendők. Az előbbiekből már kitűnt, hogy a súlyos gazdasági válság 1931-ben és a következő évek folyamán teljes mértékben igénybe vette az amerikai uralkodó osztályok figyelmét és erejét. Mindezenfelül megállapítható, hogy a londoni kormány rokonszenve is határozottan Japán felé fordult.

Az angol kormány képviselőinek a Népszövetségen belül kifejtett manőverezése inkább megkönnyítette, mint gátolta a Mandzsuria ellen irányuló japán támadás útját. Amerika semmi esetre sem számíthatott japánellenes tevékenységének angol részről történő támogatására, de ezenfelül azt is kellett tapasztalnia, hogy Anglia részben nyíltan, részben burkolt formában gátolja az amerikai szándékok megvalósítását. Ez a tény még Stimsonnak a japán hódítás elismerésének megtagadása ügyében küldött jegyzékével kapcsolatban közismertté vált. Az amerikai külügyminiszter ebben a kérdésben hiába kísérelte Anglia támogatását elnyerni.

Az angol kormány a leghatározottabban visszautasította az amerikai indítványt és január 11-én hivatalos nyilatkozatot tett közzé, amely szerint „a nyitott ajtó elvének Mandzsuriában való betartásával kapcsolatos kötelező japán ígéret folytán” az angol

⁶⁸ *Stimson* (szül. 1867-ben) jogáspályán működött, majd 1906-ban állami szolgálatba lépett. Taft elnökségének idején, 1911-től 1913-ig hadügyminiszter volt. Az első világháborúban mint tüzérezredes vett részt. 1927-ben a Fülöp-szigetek főkormányzójává nevezték ki, és ebben a minőségében folytatta elődjének, a köztársasági párthoz tartozó Wood tábornoknak politikáját. 1929 márciusától fogva az Egyesült Államok külügyminiszterének tisztségét töltötte be és ő vezette az 1930. évi londoni tengerészeti értekezleten résztvevő amerikai küldöttséget. A köztársasági párti Stimson 1940-ben, csaknem harminc esztendő után, Rooseveltné elnökségének idején, másodízben is az Egyesült Államok hadügyminisztere lett.

kormány nem érzi szükségét, hogy az amerikai kormány jegyzékével azonos tartalmú jegyzéket intézzon Japánhoz.

Ebben a nyilatkozatban egy szó sincs arról, hogy Anglia a kínai szuverénitása és a kínai terület sérthetetlensége mellett foglal állást. Az angol kormány csak a „nyitott ajtó elvének” Mandzsuriában való fenntartásához ragaszkodott. Az angol nyilatkozat lényegében véve a Mandzsuria ellen intézett japán támadás támogatását jelentette.

Az akkori angol kormánynak semmi kifogása nem volt a Mandzsuriában történő változások ellen, sőt a jelek szerint titokban megállapodás jött létre, amelynek értelmében az angol kormány hozzájárul a japánok mandzsuriai „különleges pozíciójának” megszilárdulásához.

Az angol nyilatkozat Stimson megállapítása szerint az Egyesült Államok javaslatának a japán kormány szemeláttára történt „merek visszautasítását” jelentette.⁶⁹

Ami pedig az angol kormány nyilatkozatából hiányzott, azt nyíltan megmondotta vezércikkében az angol kormány félhivatalos lapja, a *Times*. A lap teljes mértékben helyeselte az amerikaiak kínai politikájához való csatlakozás visszautasítását és kereken megmondotta, hogy Kína közigazgatási sérthetetlenségének védelme nem tartozik az angol külügyminisztérium feladatai közé. A *Times* szerkesztőségének véleménye szerint ez a sérthetetlenség amúgy sem létezik és kizárólag a képzelődések birodalmába tartozik. A lap rámutatott arra, hogy a kínai kormányzat hatalma Kína igen jelentős területére nem terjed ki.

Ennél egyenesebb és nyíltabb támogatást még csak nem is kívánhatott volna a japán kormány. Ezek után a japán kormány 1932 január 15-én bátran adhatott az amerikai jegyzékre olyan választ, amelyben nemcsak kereken visszautasította az amerikai javaslatokat, de ezen túlmenően olyan gúnyoros, irónikus hangnemben válaszolt, amely a diplomáciai okmányokban szokatlan. Stimson a későbbiek folyamán „provokációnak” minősítette ezt a japán válaszigyzéket.

Anglia példáját követve Franciaország, Hollandia és a washingtoni egyezményt aláíró több más ország is határozottan

⁶⁹ *Stimson*: The Far Eastern Crisis, 101. old.

elutasító magatartást tanúsított a Tokió ellen intézendő erélyes lépések tekintetében.

Anglia és Franciaország imperialistáinak állásfoglalásánál három alapvető ok volt irányadó.

Az első ilyen ok az a feltevés volt, hogy a japán támadás végső kimenetelében a Szovjetunió ellen irányul és japán-szovjet háborúra vezet; a második ok az a számítás volt, hogy az Egyesült Államoknak, mint a japán támadás által legközvetlenebbül érintett kapitalista országnak akarva, nem akarva magára kell majd vállalnia a Japánnal való konfliktus terhét, ha esetleg mégsem kerülne japán-szovjet háborúra a sor. Végül a harmadik ok abban a reménységben gyökerezett, hogy a status quo-nak Japán által történő megsértése hosszabb időre feltartóztatja a külföldi hatalmak Kínában eddig élvezett területenkívüliségi jogainak felszámolását. A nankingi kormány ebben az időpontban a nemzeti felszabadító mozgalom nyomására kénytelen volt a területenkívüliség megszüntetése tárgyában a külföldi kapitalista országokkal megbeszéléseket folytatni és ezek a megbeszélések az úgynevezett „mukdeni incidens” előtt már befejezéshez közeledtek.

Az amerikai kormány, amely így „ragyogóan elszigetelődött”, ismét kénytelen volt látni, hogy az amerikai-angol gazdasági és külpolitikai ellentétek a gyakorlatban mire vezetnek. Minthogy egyéb kivezető utat nem látott, folytatta az Angliával való együttműködés létrehozására irányuló kísérleteket. Az amerikai kormány észrevette, hogy az angol érdekeket igen közelről érintő sanghaji japán támadás után bizonyos változás állott be az angol politikában. Ezek után alkalmasnak vélte a pillanatot arra, hogy a Mandzsuria megszállása és a sanghaji katonai tevékenységek által megsértett washingtoni egyezmény védelme érdekében közös kiállásra bírja az angol kormányt. De Anglia ez alkalommal is visszautasította az amerikai indítványt, bár ez a visszautasítás már nem olyan kategórikus formában történt, mint januárban. Stimson mindenesetre másodízben is meggyőződhetett arról, hogy az angol álláspont lényegében véve nem változott.

Bár a japán imperialisták most már napról-napra mind merészebben akadályozták az amerikai tőke mandzsuriai tevékenységét és Sangháj — a külföldi tőkebefektetések központja — ellen nyílt katonai támadást intéztek, az amerikai kormány már

nem mert újabb tiltakozó jegyzékével közvetlenül Tokióhoz fordulni.

Hogy azonban valamilyen formában mégis kifejezésre juttassa az újabb japán hódításokkal kapcsolatos álláspontját, az amerikai kormány, a sanghaji események forgatagában, február 23-án Stimson külügyminiszter útján átiratot intézett Borah szenátorhoz, a szenátus külügyi bizottsága elnökéhez. Ebben az iratban Stimson emlékeztette Boraht a washingtoni egyezményre és egyúttal felhívta a többi országokat, hogy semmiféle olyan jogot vagy privilégiumot ne ismerjenek el, amit Japán a kilenc-hatalmi egyezmény megsértése útján szerzett magának.

Az amerikaiak, akik ily módon „learatták” „ragyogó elszigetelődésük” első gyümölcseit, megértették, hogy a dolog ennél még rosszabbra is fordulhat. Stimson saját kijelentése szerint „a távolkeleti helyzet felelős megfigyelői” egyöntetűen azt jelentették, hogy nem látszik kizártnak a szomszédos amerikai birtokok ellen irányuló váratlan japán támadás lehetősége. Éppen ezért az amerikai hajóhad 1932 február 13-án „tengeri nagygyakorlatok” céljából Hawaiba érkezett és ott is maradt, hogy megakadályozza a csendesóceáni előretolt amerikai pozícióknak Japán részéről történő váratlan lerohanását.

Ahogy erősödött a Sangháj ellen intézett japán támadás, úgy javult az Egyesült Államok nemzetközi helyzete. A támadás most már Anglia fontos érdekeit is érzékenyen érintette. Anglia kezdett ismét, legalább is oly mértékben Amerikával együttműködni, ahogyan ezt a japán csapatoknak Sanghájból való kiszorítása szükségessé tette. Az amerikai kormány megtudta, hogy az angolok kiegészítő haditengerészeti erőket küldenek Sanghájba és haladéktalanul intézkedett, hogy az Egyesült Államok egész ázsiai hajóhadát vonják össze Sanghájnál, ahol ezzel egyidejűleg a Fülöpszigetekről Kínába szállított amerikai gyalogos csapatokat tettek partra.

Stimson megértette, hogy diplomáciai ütőkártyát kapott kezébe. Haladéktalanul ki is játszotta ezt az ütőkártyát és március 4-én azt a tanácsot adta az Egyesült Államok sanghaji képviselőinek, hogy ne vegyenek részt semmiféle olyan angol akcióban, amely a japánok és kínaiak közötti közvetítésre irányul. Az amerikai diplomácia akkor játszotta ki ezt az ütőkártyáját, amikor

tudomására jutott, hogy az angol kormány a sanghái események ellenére sem hajlandó a Népszövetségben azt a javaslatot támogatni, amely nem ismeri el a japánok által Mandzsuriában teremtett helyzetet. Az Egyesült Államok diplomáciai sakkhúzása eredménnyel járt. Anglia kötelezte magát a népszövetségi határozati javaslat támogatására. Ezt a javaslatot március 7-én valóban el is fogadták és az amerikai kiküldöttek Sanghájban felhagytak eddigi tétlenségükkel.

Anglia álláspontja azonban lényegében mégsem változott meg. Az angol Lytton által vezetett népszövetségi vizsgálóbizottság hosszas huzavona után megtette a mandzsuriai eseményekkel kapcsolatos vizsgálat eredményéről szóló jelentését. Amikor végre 1932 december elején sor került a jelentés vitájára, Sir John Simon angol külügyminiszter olyannyira japánbarát és kínaellenes beszédet mondott, hogy Macuoka japán kiküldött az angolok iránti mélységes háláját fejezte ki és megjegyezte: „Sir John Simon egy félóra leforgása alatt néhány mondatban elmondotta mindazt, amit hiányos angol tudásommal tíz napon át hiába próbáltam kifejezni.”⁷⁰

Az akkori angol kormány hiába támogatta a legkülönbözőbb japán mesterkedéseket, a világ közvéleménye mégis a japánok ellen fordult. Az Egyesült Államok kormánya ragaszkodott ahhoz, hogy a Népszövetséghez tartozó államok ítélik el a japánok cselekedeteit. A Népszövetség 1933 február 24-én, hosszas huzavona után, kénytelen volt egy olyan határozati javaslatot elfogadni, amely elítélte Japán eljárását, a japán csapatoknak az elfoglalt mandzsuriai területről való kivonását indítványozta és egyben arra kötelezte a Népszövetség tagjait, hogy az új „államot” — Mandzsukuót ne ismerjék el. Egy nappal később az amerikai kormány közölte, hogy támogatja ezt a határozatot.

A japán csapatok éppen ebben az időpontban, 1933 februárjában kezdték meg Mandzsuriából déli irányban, Peking és Tiencsin felé irányuló újabb előretörésüket. Ez az előretörés segítette az Egyesült Államok kormányát abban, hogy Angliát a Népszövetségben a Japán eljárását elítélő országok sorába sikerült állítania.

⁷⁰ „Survey for 1933,” Royal Institute of International Relations, 492. old.

Japán azonban igen jól tudta, hogy a fennálló nemzetközi helyzetre való tekintettel semmiféle reális következménye sem lehet a genfi állásfoglalásnak és éppen ezért az ilyen döntéseknek és indítványoknak még kevesebb jelentőséget tulajdonított, mint a múltban.

Az angol konzervatívoknak ebben az időben uralmon levő szárnya a leghatározottabb formában megakadályozta a Japán ellen irányuló bármilyen gyakorlati intézkedés végrehajtását. Az angol kormány 1933 február 27-én megtiltotta a Japánba és Kínába irányuló fegyverküvitelt, de alig két héttel később már vissza is vonta a tilalmat. Igaza volt Macuokának, aki néhány évvel később gúnyosan kijelentette, hogy „még ha maga Japán kérte volna ebben az időben a Népszövetségtől a japán partok elleni ostromzárat, a Népszövetség egészen biztosan akkor sem alkalmazta volna ezt a rendszabályt”.⁷¹

Japán 1933 március 27-én bejelentette a Népszövetségből való kilépését. Ezt részben azért tette, hogy szabad kezet nyerjen a további cselekedeteire, részben pedig ezzel is kifejezésre akarta juttatni azt az elhatározását, hogy a megkezdett támadást tovább folytatja.

A japán-amerikai ellentétek kiéleződésének légkörében állott helyre 1933 november-16-án a diplomáciai viszony az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Ez a lépés megerősítette az Egyesült Államok távolkeleti helyzetét, de az amerikai diplomácia irányvonala változatlan maradt.

Az Egyesült Államok kormánya sem 1933-tól 1937 nyaráig a kínai terület fokozatos elnyerésére irányuló japán akció éveiben, sem pedig a Kína ellen indított japán háborús támadás első két évében nem fejtett ki számottevő tevékenységet.

Az amerikai benemavatkozási politikára az okok egész sora vezetett. Az angol kormány továbbra sem volt hajlandó arra, hogy a japán terjeszkedéssel szemben komoly ellenállást fejtessen ki, hanem 1931-től kezdve évek során át inkább az engedmények politikáját, a „távolkeleti München” politikáját folytatta. Samuel Hoare angol külügyminiszter 1935 júliusában a Leight-Ross angol kiküldött és a japán kormány között folytatandó tárgyalások elő-

⁷¹ *Manchuria Daily News*, 1936 október 4.

készítéseképpen nyilatkozatot tett, amelyben ismét leszögezte, hogy a Japánnal szemben tanúsított „harciasságnak még a látszatát is el kell kerülni”. Hoare külügyminiszter hozzátette, hogy a speciális japán érdekek elismerésének alapján kell törekedni a Japánnal való „együttműködés” elérésére. A Chamberlain-klikk szilárdan meg volt győződve, hogy kellőképpen ügyes diplomáciai tevékenység révén a Szovjetunióra tudja zúdítani a japán támadás egész hevét.

Angol támogatás hiányában a washingtoni kormány nem tudta magát rászánni, hogy egyesegyedül szálljon szembe Japánnal. Mindezenfelül az amerikai nagyburzsoázia befolyásos, reakciós köreiből ugyancsak az a felfogás alakult ki, hogy Japán tevékenysége végeredményben mégiscsak a Szovjetunió ellen irányul és ilymódon a legbölcsebb az lesz, ha az Egyesült Államok a háttérben marad.

Ez a meggyőződés igen erős mértékben befolyásolta az amerikai kormány politikáját. A japán imperializmus ügynökei és a fasisztabarát, reakciós elemek agitációja mindenképpen táplálta ezt a meggyőződést. Az „elszigetelődés vakondjai” és a politikai rövidlátásban szenvedő különböző közéleti személyiségek és újságírók lelkesen bizonygatták, hogy legjobb, ha az Egyesült Államok szép nyugodtan a bőrében marad és minél kevesebbet törődik azzal, ami Ázsiában történik, a nagy Óceán túlsó partján.

Nagy befolyást gyakoroltak az amerikai burzsoázia magatartására az Amerikát mocskos áradatként ellepő szovjetellenes és kínaellenes rágalmak, amelyeknek kútforrása George Bronson Rea, a Sanghájban megjelenő *Far Eastern Review* című lap szerkesztője volt. Az Egyesült Államokban jól tudták róla, hogy fizetett japán ügynök.⁷² Mindamellett elég sűrűn idéztek cikkeiből, sőt a különböző amerikai újságírók és sajtóorgánumok Bronson Reának a japán eljárást igazoló érvelését is igen gyakran átvették. Bronson Rea újból meg újból a legkülönbözőbb változatokban

⁷² Bronson Rea cikkeiben egészen 1919-ig élesen támadta Japánt. A párizsi béketárgyaláson mint a kínai küldöttség tanácsadója vett részt. Itt aztán összeköttetést teremtett a japánokkal. Ettől kezdve gyökeresen megváltozott a magatartása és a békeértekezlet időpontjától fogva egészen 1933-ban bekövetkezett haláláig nagy buzgalommal védelmezte a japán imperializmus minden egyes lépését.

bizonygatta, hogy a Mandzsuriában és Kínában foganatosított japán rendszabályok tulajdonképpen csak a „Szovjetunió fölől fenyegető veszély”, a „kommunista veszedelem” és általában a kínai nemzeti forradalmi mozgalom elleni védekezést szolgálják. Valamivel később, nem sokkal halála előtt, Mandzsukuo képviselőjeként küldték az Egyesült Államokba ezt az „amerikait” a japánok.

De egyébként is az amerikai újságírók, történészek és politikusok egész sora helyeselte Mandzsuria megszállását és a Kína ellen intézett japán támadást.

George Sokolsky, reakciós amerikai újságíró 1935-ben azt írta, hogy „Mandzsuria megszállásával Japán elérte történelmi fejlődésének nagy célját” és ezután „a továbbiakban már a nemzetközi jog követelményeinek megfelelően folytathatja politikáját”.⁷³

Egy másik újságíró, Price Bell, valamivel előbb, 1934-ben a következőket állapította meg: „Japán távolkeleti politikája a lehető legegészségesebb. Japán csak a természetes, elkerülhetetlen szükségességből kifolyólag hajtott végre támadását. A Mandzsuriában végrehajtott terv teljesen észszerű volt és a világnak el kell ismernie, hogy Japán tevékenységének indítóokai teljes mértékben indokoltak voltak.” Payson Treat, a stanfordi egyetem tanára ezeket jelentette ki: „Azok az emberek, akik amiatt aggódnak, hogy százmillió japán ötszázmillió kínaira terjeszti ki ellenőrzését, egyszerűen megfeledkeznek arról a haszonról, ami ennek az ellenőrzésnek a következtében minden egyes kínaira és a kínai nemzet összességére háramlík. Ezért pedig maga Kína és valamennyi hatalom csak őszinte hálát érezhet Japán irányában. Amerika legbefolyásosabb köreinek véleményére támaszkodva kijelenthetem, hogy a távolkeleti kérdésekből kifolyólag semmiféle komolyabb nézeteltérés nem támadhat Amerika és Japán között. Egyáltalán nem tartjuk kíváncsnak, hogy a távolkeleti ügyekbe való beavatkozás révén drága vérünket ontsuk.”⁷⁴

Samuel Bemis, a Yale-egyetem tanára felhívást intézett az

⁷³ G. Sokolsky: Why fight Japan?, „Current History”, 1935 február, 520. old.

⁷⁴ Peking and Tientsin Times, 1935 november 5.

amerikaiakhoz: „El a kezeket a Távol-Keletről!” Ebben a felhívásban kifejti, hogy az Egyesült Államok szempontjából semmiféle hasznot sem jelent a kínai „nyitott ajtó” politikája és Amerika számára sokkal előnyösebb lenne, ha Kínát felosztanák a hatalmak között, vagy akár Japán, akár Anglia védnöksége alá helyeznék.⁷⁵

A *New York Times* szerkesztőinek egyike, James MacDonald a csendesóceáni intézetek értekezletén 1936 augusztusában azt indítványozta, hogy Amerika távolkeleti politikáját a jövőben a következő három elvre fektessék: Amerika elismeri Japánnak a Távol-Keleten elfoglalt különleges helyzetét; Kínának kizárólag saját erejével kell függetlenségét megvédelmeznie; Japánnak tiszteletben kell tartania a többi hatalomnak már előzőleg megszerzett jogait és érdekeit.

Vernon Nash a *Nation* című lapban kimutatta, hogy a japán-amerikai háború éppoly kevésbé valószínű, mint a Svájc és Paraguay közötti háború. Hearst pedig, az amerikai újságkirály, a következőket jelentette ki: „Teljes mértékben helyénvaló lenne, ha Japán, mint távolkeleti stabilizációs erőtenyező, vezetése alá venné Kínát.”⁷⁶ Hearst ugyanakkor megnyugtatta az amerikai olvasók táborát: „Semmi okunk sincs a japán-amerikai háború veszélyétől tartani.”

Montana állam szenátusi képviselője, Wheeler szenátor, az amerikai elszigetelődési politika ismert híve egyre azt hajtogatta, hogy a japán-amerikai háborúval kapcsolatos találgatások nem egyebek „ostoba fecsegésnél”. Treedway amerikai képviselő így nyilatkozott: „A legcsekélyebb okunk sincs annak feltételezésére, hogy Japánnak szándékában áll az Egyesült Államok ellen hadba szállni.”

Mint már említettük, a korlátlan japán támadás szabad folyásának engedélyezése mellett kardoskodó amerikai tényezők fontos érvelése az volt, hogy a japánok ténykedése végeredményben a Szovjetunió ellen irányul. Ilyen értelemben nyilatkozott a *New York Times* is 1933-ban, tehát éppen abban az időpontban, amikor Pekinget és Tiencsint első ízben fenyegette a japán megszállás veszedelme. Két amerikai közíró: Tupper és MacReynolds

⁷⁵ *United Press*, 1935 december 10.

⁷⁶ *North China Star*, 1935 augusztus 9.

külön közvéleménykutatót végzett annak megállapítására, hogy az amerikaiak véleménye miképpen alakult a japán támadással kapcsolatban. Ez a két író megállapítja, hogy ebben az időben az amerikai sajtó elmefuttatásai „sokkal inkább a japán-orosz háború, mint a Japán és az Egyesült Államok közötti összetűzés eshetősége körül forogtak”.⁷⁷

A fentiekhez hasonló tartalmú nyilatkozatok egész sorát lehetne idézni. A japán sajtó a legnagyobb gondot fordította mindezeknek a nyilatkozatoknak a közlésére. Ezek az amerikai nyilatkozatok csak olajat öntöttek a japán katonai körök és a japán monopoltőke legagresszívabb elemei által szított terjeszkedés vágyának tüzére.

Mintegy az amerikai befolyásos körök japán szempontból előnyös állásfoglalásának hangsúlyozására zajlott le éppen ebben az időpontban Gardner amerikai alelnöknek és az Egyesült Államok hadügyminiszterének Tokióban tett „jósomszédi látogatása”. Ezt a kettős látogatást Japánban olyként értelmezték, hogy Amerika helyesli a japánok kínai cselekedeteit és egész kínai politikáját.

Az önkéntes eltávolodás a Távol-Kelettől és a vele kapcsolatban folytatott struccpolitika fokozódása ezekben az években együtt járt az elszigetelődési politika általános megszilárdulásával és az amerikai reakciós körök fokozott tevékenységével.

Jellemző erre az időszakra, hogy ekkor — 1935 január 29-én — utasította vissza az amerikai szenátus Rooseveltnek és Hullnak a Nemzetközi Bíróságban való amerikai részvételre vonatkozó javaslatát és néhány hónappal később, 1935 augusztus 31-én, szavazta meg a kongresszus a hadviselő államokba irányuló fegyver- és hadianyagkiviteli tilalmat. A kongresszusnak 1936 február 29-én hozott döntésével a hadbanálló államoknak nyújtott kölcsönökre is kiterjesztették az úgynevezett „semlegességi törvény” hatályát.

Hozzá kell tenni, hogy az amerikai kormány ezt a törvényt érvényesítette ugyan Olaszország és Abesszínia esetében, de a törvény érvényességét nem terjesztette ki Japánra és Kínára. Egyetlen hivatalos amerikai okmány sem alkalmazta a kínai-japán köl-

⁷⁷ *Tupper and MacReynolds: Japan in American Public Opinion, New York, 1937, 362. old.*

csönös kapcsolatok jellemzésére a „háború” meghatározást. Ez a körülmény pedig erősen kedvezett a japánoknak, mert az amerikaiak évről-évre mindjobban csökkentették Kínával kapcsolatos tevékenységüket, mióta Amó japán külügyi szóvivő 1934 tavaszán azt követelte, hogy az amerikaiak ne adjanak el több hadianyagot Kínának. Kína tehát úgyszólván nem kapott hadianyagot, míg ugyanakkor Japánt bőségesen ellátták az amerikaiak a szükséges hadianyaggal.

Ebben az időszakban szórványosan előfordult az is, hogy amerikai részről bizonyosfokú gazdasági segítséget nyújtottak a kínaiaknak, de ez a segítség inkább csak ötletszerű, igen csekély jelentőségű volt. Az amerikai sajtó nagy garraal beharangozta és reklámozta ugyan az 1933 májusában a nankingi kormánynak nyújtott 50 millió dollár névértékű gyapot- és búzaváltó, de ez a váltó rövidlejáratú volt (három éves). Ehhez járult, hogy a kínai kormány a váltó fejében kapott amerikai gyapotot és búzát az időközben beállott áresés folytán a váltóba számító saját vételáránál sokkal alacsonyabban tudta csak értékesíteni, úgyhogy e révén veszteséget szenvedett. Az ötvenmillió árúváltó az árak értékesítésénél alig tizenhét millióra olvadt le. A váltó rendeltetése az volt, hogy anyagilag támogassa a nankingi kormányt a Kínai Vörös Hadsereg ellen folytatott harcában. Az amerikai kormány számára igen előnyösnek bizonyult ez a váltószerződés, mert Amerikában, a fellelhető piac hiánya miatt, a raktárak roskadoztak a gyapottól és a búzától. Az amerikai repülőképzők 1935 nyarán beszüntették kínai tevékenységüket.

Fokozatosan Olaszország, Németország és Hollandia kezdte elfoglalni az eddigi amerikai pozíciókat és most már ez a három állam látta el Kínát repülőgépekkel és repülőképzőkkel. Az amerikai vállalkozások közül csak a Kína-Amerikai Légiforgalmi Vállalat tudott továbbra is eredményes tevékenységet kifejteni. Ez a vállalat 1937-ben rendszeres légiforgalmat bonyolított le a Sangháj—Hankau—Cs'engtu, a Sangháj—Csingtao—Peking, valamint a Sangháj—Kanton és a Csunking—K'ungming közötti légi vonalakon. A vállalat repülőgépei 1936-ban több mint 2 millió kilométernyi légiutat tettek meg.

Az Egyesült Államok kormánya ebben az időben a magas ezüstárak mesterséges fenntartása által érzékeny csapást mért

a kínai valutára. Kínában súlyos gazdasági válság kezdődött és ez a válság 1935-ben azzal fejeződött be, hogy Kína áttért az aranyfedezetű valutára és ezzel az angol fontsterlinghez kötötte a kínai pénznemet. Ugyanez az amerikai „ezüstpolitika” volt a Kína ellen irányuló japán támadás pénzügyi támogatásának egyik legfőbb indító oka. A japán katonai körök nagy mennyiségben csempészték ki Kínából az ezüstöt, amelyet aztán az akkoriban érvényben levő magas áron adtak el az amerikai kormánynak.

Az Amerikába irányuló japán ezüstkivitel 1934-ben még csak 14 millió jen volt, de már egy évvel később, 1935-ben ugrásszerűen 225 millió jenre emelkedett. Az Amerikába szállított ezüst túlnyomó része Kínából származott és csempészáton került Japánba. Az amerikai kormány csak 1935 végén, a kínai aranyvaluta bevezetése után engedte meg az ezüstárak esését. Az ezüstárak a külföldi piacokon ekkor unciánként 45 centtel estek. Erre azonnal zuhanásszerűen esett az Amerikába irányuló japán ezüstkivitel, amely 1936-ban már csak 36 millió jenre rúgott.

Ilymódon az amerikai kormány „ezüstpolitikája” lényegében véve Kína ellen irányult és annakidején támogatta a japán támadást.

Minél csekélyebb ellenállásra bukkantak a japánok, annál erőteljesebben támadták vetélytársaik érdekeit. Az amerikai kereskedelmet erőszakos intézkedésekkel kiszorították Kínából. Az amerikai bankok a japán nyomás következtében kénytelenek voltak mandzsuriai fiókinézeteiket bezárni. A Mandzsukuo területén 1935 április tizedikén érvénybe lépő nafta-monopólium révén az amerikai kőolaj-trösztök teljesen kiszorultak erről a területről. A japánok Mandzsuriában letartóztatták az angol-amerikai dohányvállalat munkatársait; ugyanakkor különböző megtorló intézkedéseket léptettek életbe. Ennek következtében a vállalat tevékenysége jelentéktelen keretek közé szorult össze. A japán szuronyok védelme alatt nagyban űzött — a japán hatóságok által „különleges kereskedelemnek” nevezett csempészet már az 1934—1936. évek folyamán úgyszólván teljesen kiszorította Észak-Kínából a külföldi árukat.

Az amerikai sajtó ebben az időben túlzott kedvességgel írt a japánokról és mélységesen hallgatott arról, hogy a japánok az amerikai állampolgárok egész sorával, köztük amerikai hivatalos

diplomáciai képviselőkkel és az amerikai fegyveres erők tisztjeinek családtagjaival szemben igen sok esetben alkalmazták a testi erőszak eszközeit.

A japánok ugyanakkor a legcsekélyebb sértés esetében is az amerikaiakra rendkívül megalázó elégtételt kaptak. Igen jellemző erre a következő eset: Csingtaóban 1935 október 23-án két ittas amerikai tengerészkatona, a japánok közlése szerint, „tisztelenül viselkedett” az egyik japán nyilvános ház ajtaja felett függő japán nemzeti lobogóval szemben. Az amerikaiak erre sürgősen kötelezettséget vállaltak, hogy a bűnösöket „igen szigorúan” megbüntetik és gondoskodnak „a hasonló esetek megismétlődésének meggátlásáról”.

Az Egyesült Államok hankau alkonzulja, Calver Chamberlain egyenesen azzal vádolta meg a washingtoni külügyi hivatalt, hogy a japánok követelésére távolították el őt a diplomáciai szolgálatból. Japán katonák még 1932-ben megtámadták és elverték Chamberlain alkonzult, aki ez időtől fogva nyíltan kifejezésre juttatta a japánokkal szemben táplált ellenséges érzelmeit. A japánok erre — Chamberlain állítása szerint — keresztülvitték Chamberlain leváltását.

Stimson eredménytelen kirohanásai után az amerikai diplomácia hosszú időn át passzív védekezésre szorult.

Hirota, japán külügyminiszter hivatalbalépésekor, 1933 szeptember 16-án kijelentette, hogy más államok részéről nem hajlandó tűrni a távolkeleti ügyekbe való beavatkozást. Bár ez a kijelentés leginkább az Egyesült Államokra vonatkozott, Washington mély hallgatással siklott el Hirota szavai felett.

Ugyanennek az évnek az őszén az amerikai kormány bejelentette azt a szándékát, hogy hajóhadát a Csendes-óceánról visszarendeli az Atlanti-óceánra. Ezt a szándékát a rákövetkező 1934. év tavaszán valóban végre is hajtotta, de nem sokkal később, 1934 őszén ismét a Csendes-óceánra irányították át az amerikai hajóhadat. Az amerikai tengeri erők főparancsnoksága a mindjobban erősödő japán fenyegetésre való tekintettel nem egyezett bele abba, hogy a hajóhad az Atlanti vizeken maradjon.

Amikor Hirota japán külügyminiszter kijelentéseiből és Hull amerikai külügyminiszterhez intézett személyes leveléből azt lehetett kivenni, hogy megvan a remény a japánokkal való békés

megállapodásra, Hull 1934 március 3-án olajággal kezében sietett a japánok elé: „Meg vagyok győződve arról, hogy országaink kölcsönös kapcsolatában nincsen olyan kérdés, amelyet ne lehetne békés úton, könnyen rendezni.”⁷⁸

A feléje nyújtott olajágra adott válaszként a japán diplomácia jéghideg vízzel öntötte le az amerikai reményéseket, amikor Amo, a japán külügyminisztérium szóvivője április 17-én hivatalosan bejelentette a Kína feletti tényleges japán protektorátus megvalósulását.⁷⁹

Hirota másnap megerősítette a nyilatkozatot és kijelentette: „Japán kizárólag az ázsiai államokkal, elsősorban pedig Kínával hajlandó megosztani a keletázsiai béke fenntartásával járó felelősséget. Elmúltak azok az idők, amikor bármilyen más állam vagy a Népszövetség nyugodtan folytathatta a Kína kizsákmányolására irányuló politikáját.”⁸⁰

Az amerikai kormány meglegedett azzal, hogy tokiói nagykövete útján április 29-én átadott jegyzékben ismét tartózkodó és udvarias formában a japán kormány tudomására hozta, hogy az Egyesült Államok megtartja a szerződéseket, biztosítja a nemzetközi jogot és az a véleménye, hogy a többi államnak is hasonló módon kellene eljárnia.⁸¹

Félévvel később, 1934 novemberében ugyanilyen módon próbált az amerikai kormány a mandzsúriai „zárt ajtó” ellen tiltakozni.

Újabb év elmultával Hull külügyminiszter a japánok kínai tevékenységének tárgyában, 1935 december 5-én ismét jegyzéket intézett Tokióhoz.

Hull főként a japán katonai körökben ebben az időben az öt északi tartomány Kínától való elszakítása érdekében kifejtett tevékenységét tette szóvá és rámutatott arra, hogy az amerikai kormány élénk figyelemmel kíséri mindazt, ami Kínában történik. Ugyanakkor megjegyezte, hogy Amerikát olyan egyezmények és

⁷⁸ Amo a külügyminisztérium szóvivőjeként sajtóértekezleten tette ezt a nyilatkozatot.

⁷⁹ *New York Times*, 1934 április 18.

⁸⁰ „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941”, Washington 1943, 216—217. old.

⁸¹ U. o. 301—302. old.

érdekek fűzik Kínához, amelyeket mindenkinek feltétlenül tiszteletben kellene tartani.

Az angol kormány, amelyet most már mindjobban nyugtalanított a tulajdonképpeni Kína területéhez fűződő angol érdekek sorsa, sebtiben különböző lépéseket tett a Kínával kapcsolatos angol érdekek védelmére és az amerikai jegyzékhez hasonló nyilatkozattal fordult a tokiói kormányhoz.

Eddig az időpontig Japán mellett Anglia volt Nankingban a legbefolyásosabb külföldi hatalom. Az Egyesült Államoknak Kínára gyakorolt befolyása erősen csökkent. A japán támadással való megbékélésre irányuló amerikai politika azt eredményezte, hogy a kínai burzsoázia mindjobban kezdett az Egyesült Államok erejébe és hatalmába vetett hitéből kiábrándulni.

Japán pedig évről-évre növelte hadseregének és haditengerészetének erejét. A washingtoni értekezlettől 1933-ig eltelt időszak folyamán Japánban 400 000, de az Egyesült Államokban csak 205 000 bruttó regiszter tonna ürtartalmú új hadihajó épült. Nyilvánvaló, hogy Japán tervszerűen készült a támadásra. Ugyanabban az időszakban Japán nagy figyelmet fordított hajóhadának korszerűsítésére és megújítására. Mindezek az intézkedéseknek eredményeképpen Japán a XX. század harmincas éveinek végefelé a Csendes-óceán nyugati részén már kezében tartotta a katonai túlsúlyt. E túlsúly, valamint a kedvező nemzetközi helyzet és Amerika belső helyzete lehetővé tette a japánoknak, hogy mind merészebben hajtsák végre Kína elleni támadásukat és a legkevésbé se törődjenek Stimson jegyzékeivel, vagy Hull nyilatkozataival. Vitathatatlan azonban, hogy az amerikaiak Kínában elfoglalt védekező álláspontja csupán átmeneti jelenség volt. A Csendes-óceán egész medencéjében mind élesebben ütköztek egymással össze az Egyesült Államok és Japán imperialista érdekei. E kapitalista hatalmak között előbb vagy utóbb elkerülhetetlenné vált a döntő összecsapás. Ezt a körülményt a távolabbra tekintő amerikai állami és katonai tényezők, valamint politikai megfigyelők egész sora is eléggé világosan felismerte és azt követelte, hogy az Egyesült Államok fokozza katonai erejét és készüljön fel a Japánnal való elkerülhetetlen fegyveres összetűzésre.

Az amerikai légierők volt parancsnoka, Mitchell tábornok 1934 október 2-án az állami légügyi bizottság előtt a következőket

jelentette ki: „Japán a mi legveszedelmesebb ellenségünk és nekünk azzal a számítással kell repülőgépeinket építenünk, hogy a Japán elleni támadásra alkalmasak legyenek.”⁸²

Nathaniel Peffer amerikai közíró, ezeket állapította meg: „A japán-amerikai háború a szovjet-japán háború előtt, e háború folyamán vagy a szovjet-japán háború után feltétlenül be fog következni. A politikai és gazdasági erők alakulása, valamint korunk egész fejlődési folyamata feltétlenül az Egyesült Államok és Japán közötti háborúra vezet. Az elmúlt néhány esztendő folyamán gyorsított ütemben haladtunk ebben az irányban előre.” Peffer még hozzáteszi, hogy a japán-amerikai háború elkerülhetetlen.⁸³

„Valósággal fatalista hit jellegét ölti bizonyos körökben az a meggyőződés, hogy nekünk feltétlenül meg kell küzdenünk Japánnal” — jelentette 1936 nyarán Washingtonból a *United Press* tudósítója.⁸⁴

De mindenkinél pontosabban és teljesebben vázolta a helyzetet Key Pittman szenátor, az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke, akit hivatali minősége nem gátolt abban, hogy a felszólalások egész sorában a dolog velejére tapintson. Pittman 1935 december 9-én Nevada államban, melynek képviselője volt, beszédet mondott és ebben a beszédében nyíltan „nemzetközi banditának” nevezte Japánt, majd így folytatta: „Amilyen arányban a japánok Kínában előretörnek és a kínai területet megszállják, ugyanolyan arányban zsugorodik össze az amerikai áruk piaca. Amikor pedig egész Kína majd japán fennhatóság alá kerül, oda többé nem fognak amerikai árut beengedni.”

December 19-én egy újabb beszédében még a következőket fűzte hozzá Pittman: „A japán kormánynak az a végső célja, hogy az egész világot leigázza. Programjának végrehajtásában Kína csak az első lépést jelenti. Ha az ilyen kormány hatalmon marad, akkor az Egyesült Államok feltétlenül arra kényszerül majd, hogy a Csendes-óceánon háborút kezdjen. Ha túlságosan sokáig várunk, akkor ennek a háborúnak a kimenetele igen kétséges lehet. Ha Japánnak sikerül Kínát teljes mértékben ellenőrzése alá vonnia,

⁸² *Právda*, 1934 október negyedik száma.

⁸³ *Nathaniel Peffer*: „Must we fight in Asia?”, New York 1935, 154. old.

⁸⁴ *North China Star*, 1936 július 21.

akkor ettől fogva a világ leghatalmasabb államává változnék és abba a helyzetbe kerülne, hogy hozzálasson viláгурalmi terveinek megvalósításához.”

Két nappal később, december 21-én Pittman újból felszólalt — most már Arizona államban, ahol a következőket jelentette ki: „Mind polgárai érdekeinek, mind pedig az amerikai birtokok védelméért határozott felelősség hármlík az Egyesült Államokra és az amerikai kormány nem vonhatja ki magát e felelősség alól. Ha nem tudják Japán előretörését megállítani, akkor Japán az amerikai birtokban levő területekre is kiterjeszti majd befolyását.”⁸⁵

Végül 1936 február 10-én az Egyesült Államok szenátusának szónonki emelvénýérőł intézett Pittman a japánok ellen igen heves támadást. Kijelentette, hogy Japán az amerikaiak előtt be akarja csukni Kínában az ajtót, még akkor is, ha ezt csak fegyveres erővel tudná elérni. A szenátus külügyi bizottságának elnöke felszólította az Egyesült Államok kongresszusát: növeljék az amerikai tengeri és szárazföldi erőket oly mértékben, hogy képesek legyenek az amerikai jogok védelmére.⁸⁶

Hull külügyminiszter arra törekedett, hogy hivatalos nyilatkozatban hangsúlyozza: a külügyi hivatalnak semmi köze Pittman szenátor nyilatkozataihoz. Hull beállítása meg is felelt a valóságnak, mert az Egyesült Államok kormánya még ezekután is éveken át folytatta Japánnal kapcsolatban a „megbékélés” politikáját. Ám a helyzet és a japán-amerikai kapcsolatok alakulásának felbecsülésében természetesen Pittman szenátornak volt igaza. S amikor Pittman szájából elhangzott a fenyegetőzés, hogy „Amerika szükség esetén minden egyes új japán hadihajó ellen négy új amerikai hadihajót állít ki, csakhogy a Kínával való kereskedelem lehetőségét megvédelmezze” — ez a kijelentés nem volt pusztán merő hencegés.

Amerika az 1933. év kezdetétől fogva hozzákezdett hadiflottájának megerősítéséhez, bár eleinte igen lassan és viszonylag kis mértékben.

Az amerikai kormány elsősorban azt a feladatot tűzte ki maga elé, hogy a washingtoni és az 1930. évi londoni egyezmény-

⁸⁵ *North China Star*, 1935 december 11., 21. és 23.

⁸⁶ *Peking and Tientsin Times*; 1936 február 12.

ben meghatározott tonnatartalmat elérje. E végből a Roosevelt-kormány 1938 tavaszán 238 millió dollárt irányzott elő a lényeges részében három év alatt végrehajtandó hajóépítési programra, amelynek keretében két repülőgépanyahajó, hat cirkáló, 24 torpedóromboló és más hajóegységek, összesen 36 új hadihajó építését vették tervbe.

Az Egyesült Államok törvényhozása 1934 márciusában jóváhagyta a Winson—Trummel-féle törvényjavaslatot, amely szerint a hadihajóépítkezést oly mértékben kellett fokozni, hogy 1942-ben elérje a tengerészeti egyezményekben megszabott határokat. De az Egyesült Államok kormánya előbb megvárta az eljövendő tengerészeti értekezlet döntéseit és 1935-ig nem fogott hozzá ennek a hajóépítési tervnek a megvalósításához.

A hadihajóépítésre kiadott összegek az 1934. évi kiadásokkal szemben 1935-ben megkétszereződtek, 1936-ban pedig megháromszorozódtak.⁸⁷ De Japán még mindig meg tudta tartani előnyét. Mindezenfelül Amerikában továbbra is csak másodrendű jelentőséget tulajdonítottak a szárazföldi erők fejlesztésének.

II. Japán háborúja Kína ellen

Amikor a japán imperialisták 1937-ben katonai támadást indítottak Kína ellen, mindenekelőtt arra törekedtek, hogy addig csapjanak le, amíg a kínai nép egységes nemzeti felszabadító mozgalma még nem erősödött meg kellőképpen és az amerikai sorhajók és cirkálók még a hajógyárakban, illetőleg csak a tervezés állapotában vannak meg.

Jonaj tengernagy, volt japán tengerészeti miniszter, (aki a későbbiek folyamán Japán miniszterelnöke és 1944-től fogva ismét tengerészeti miniszter volt) a japánoknak ezt a szándékát röviddel a Kína ellen intézett támadás előtt eléggé nyílt és érthető formában juttatta kifejezésre. Jonaj a tokiói parlamentben 1937 márciusában mondott parlamenti beszédében arról biztosította a japán burzsoáziát, hogy Japánnak legalább három éven át nem kell Amerikától mitsem tartania.⁸⁸

⁸⁷ 1934-ben 66 millió dollár, 1935-ben 133 millió, 1936-ban 187 millió dollár.

⁸⁸ *Asia* 1939 januári száma, 34. oldal.

Lucsiaokou-nak hívják azt a helyet, ahol Mandzsuriában az a bizonyos mesebeli bomba állítólag felrobbant és ahonnan a japán csapatok első ízben támadták meg a kínaiakat. Azt a helyet pedig Észak-Kínában, ahol a japán helyőrség az 1937 július hetedikére virradó éjszakán a 29. kínai hadsereg ellen megindította támadását, Lukoucsiaónak hívják.

Itt természetesen nem is az a dolog lényege, hogy a japán tábornokok babonából vagy iróniából a Kína elleni támadás megindításánál egy olyan helységet választottak, amelynek neve rendkívül hasonlít a mandzsuriai támadás kiindulópontjául szolgáló helység nevéhez. Ennél sokkal lényegesebb indítók magának Lukoucsiaónak hadászati jelentőségében keresendő. Lukoucsiao ugyanis a Pekingből déli irányban, Paoting és Hankau felé vezető országút és vasút hídjaitól nem messze fekszik. Így igen természetes, hogy a hidak elfoglalásának és a Pekinget a déli tartományokkal összekötő, eddig még kínai kézen levő egyetlen útvonal kézrekerítésének döntő sztratégiai jelentősége volt a japánok szempontjából. A japán hadsereget elsősorban ennek a feladatnak a megoldásával bízták meg. És itt egyáltalán nem a japán vezérkar a hibás, hogy a kínai csapatok kaszárnnyáinak bevétele nem csupán néhány órát vett igénybe, mint ez Mukden esetében történt, hanem csaknem három héten át voltak kénytelenek a japánok e kaszárnnyák birtokáért elkeseredett küzdelmet folytatni. A kínai parancsnokság utasítást adott ugyan a kaszárnnyák elhagyására, de a 29. hadsereg hős katonái és tisztjei a parancs ellenére kitartottak a lukoucsiaói állásokban és ezzel már a kezdet kezdetén áthúzták a japán parancsnokság terveit.

Ilyen hősiességre még nem volt példa a kínai militaristák által vezetett csapatoknál; a 29. hadsereg katonáinak hősi ellenállása megszilárdította a kínai nép tömegeiben azt az elhatározást, hogy a japán betörőkkel szemben fegyveres ellenállást tanúsítsanak. A kínai nép fegyvert ragadott és fegyverrel a kezében sietett nemzeti függetlenségének védelmére. A kényelmes katonai séta helyett a japán hadsereg kénytelen volt kimerítő, veszedelmes harcba bocsátkozni egy 400 milliós néppel szemben, amely fegyverrel a kezében, az életre való jogáért küzdött.

Bár a japán hadsereg a harcmezőn el tudott érni sikereket, a japán politika a kínai nép széles tömegeinek elszánt ellenállásába

ütközött és egyik vereséget a másik után szenvedte el. Az első vereség 1937 július-augusztusában érte a japán politikát, amikor elsőízben vallottak kudarcot a nankingi kormány katonai és politikai megfélemlítésére irányuló japán kísérletek. A nép széles tömegei részéről kifejtett nyomás oly erőteljesen nyilvánult meg, hogy Csang Kai-sek végül is kénytelen volt parancsot adni a fegyveres ellenállásra. A kínai nép egységes fellépése tehát meg-
hiúsította a japánoknak eddig jólbevált tervét, hogy részletekben verjék szét a kínai hadsereget és lehetőleg még egymás ellen is uszítsák a különböző kínai egységeket.

De most már a japánok is óvatosabbakká váltak és 1937 nyarán a kínai belpolitikai helyzetet mérlegelve, már nem nagyon reménykedtek abban, hogy a nankingi kormányt kizárólag fenyegetések árán térdre tudják kényszeríteni.

A tokiói kormánykörök éppen ezért szorgalmasan készülődtek japán haderejének mozgósítására. A japán kormány július 10-én már megtette a szükséges intézkedéseket a mozgósításra és a közvéleménynek a Kína elleni háborúra való előkészítésére. Ugyanakkor megkezdték a Kína belsejében lakó japánok hazaszállításának előkészítését. Mindez azt bizonyította, hogy Japán nagyszabású katonai akcióra készül, amelynek célja az egész kínai terület elfoglalása. Ezért érthető, hogy a japán tábornokokat és minisztereket nem nagyon nyugtalanította a kínai kormánnyal szemben gyakorolt megfélemlítési politika első kudarca.

Ennél sokkal érzékenyebb csapást jelentett a japán militaristákra az a tény, hogy félévi háborúskodás és magának a fővárosnak, Nankingnak meghódítása sem tudta behódolásra kényszeríteni a kínai népet.

A sanghaji japán katonai akció 1937 augusztus 13-án kezdődött. A kínai csapatok Sanghájban három hónapon át tartották fel a japánok támadásait. Sangháj vidékét csak a november 7 és 12 közötti időben tudták a japán csapatok elfoglalni. Innen folytatták előretörésüket Nanking felé, melyet egy hónap múlva el is foglaltak. A kínai főváros elfoglalásával kapcsolatban a japánoknak igen fontos, messzemenő politikai terveik voltak.

Vang Csing-vei és a kínai kormány táborában működő többi japán ügynök ekkor már úgyszólván teljes nyíltsággal fejtette ki tevékenységét. Sangháj eleste után ezek a japán ügynö-

kök a következő jelszót adták ki: „Erőviszonyainkat tekintve, meddő dolog mindennemű ellenállás; — le kell tenni a fegyvert!” A Nankingra zúdított megsemmisítő erejű japán csapásnak is az volt a célja, hogy ezeknek a japán ügynököknek a malmára hajtsa a vizet. Erre annál nagyobb szükség volt, mert a hadjárat kezdete óta már több mint félév telt el, pedig a japán hadvezetőség arra számított, hogy legfeljebb ennyi idő alatt pozdorjává zúzza a kínai hadsereg szervezett ellenállását és a kínai kormányt a japán protektorátus elismeréséről szóló okmány aláírására kényszeríti.

A japánok számítása szerint Nanking elestével véget kellett volna érnie az egész kínai hadjáratnak. A *New York Times* tokiói tudósítója, Hughes Buyess, aki a legmagasabb japán körökbe is bejáratos volt, lapjának küldött tudósításában hangsúlyozza, hogy Kínában számolni kell egy békepárttal, amelynek uralomra jutása esetén feltétlenül bekövetkeznék a békekötés. Az amerikai tudósító jelentése végül ezeket állapítja meg: „Japán körökben nagy lelkesedést kelt e rövid, könnyű és olcsó hadjárat várható győzelmes kimenetelének kilátása.”⁸⁹ A derülátó álmok azonban nem teljesedtek be és a „rövid, könnyű, olcsó háború” gyors és győzelmes befejezése a japán tábornokok vágyálmainak birodalmában maradt.

A kormány köreiben fellépő ingadozást, a fegyverletételre irányuló egész agitációt 1937 decemberében elnyomta a kínai nép általános nagy nemzeti megmozdulása. A gyávák, a meghunyászkodók és a kínai burzsoázia köreiből kikerülő néparulók csakhamar megkapták a csattanó választ a fegyverletételre irányuló tervekre. Maga Csang Kai-sek ekkor, december 17-én, a néphangulat nyomására nyilatkozatot tett:

„A kapituláció a legnagyobb nemzeti csapást jelentené...
... Az eljövendő kínai háborús sikerek alapja nem Nankingban és a többi nagyvárosban, hanem az ország falvaiban, a kínai nép elszántságában keresendő. Amíg élek, utolsó csepp véremig fogok harcolni a támadó ellenség ellen és ki fogom harcolni Kína győzelmét.”⁹⁰

A Kína ellen irányuló japán katonai támadás folytán most

⁸⁹ *New York Times*, 1937 december 8.

⁹⁰ *New York Herald Tribune*, 1937 december 17.

már a burzsoázia sem idegenkedett többé az eddigi mértékben attól, hogy a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt egy blokkba tömörüljön a japánok elleni harcra. A Kommunista Párt határozott sürgetésére valósult meg és vált hatékony erővé az egységes nemzeti arcvonat, miután már Észak-Kínában és Sanghájban dörögni kezdtek a japán ágyuk.

A japán csapatok példátlan módon kegyetlenkedtek a kínai lakossággal, amelyet valósággal állati sorsra akartak kényszeríteni. Az eredmény azonban épp ellenkező volt, mint amit a japánok vártak. A százezerszámra legyilkolt békés lakosok hozzátartozói (külföldi szemtanuk közlése szerint a japánok egyedül Nankingban 42 000 békés polgárt gyilkoltak le a bevonulásukat követő néhány nap során), a megerőszkolt kínai asszonyok és leányok tízezrei, a földönfutóvá tett parasztok milliói, a házaikból kikergetett, kirabolt, tönkrenyomorított kereskedők, iparosok és értelmiségiek százezrei csak még jobban szították a betörő ellenség elleni gyűlöletet. A japán imperializmus és a védekező kínai nép közötti küzdelem mindjobban az élet-halálharc jellegét öltötte.

Ilyen körülmények között nem lehetett többé nyíltan síkra szállni a Japánnal kötendő kompromisszum érdekében. Lin Ju-tang, az uralmon levő kínai osztályok ideológusa ezeket írta: „A kínaiak lelkébe úgy hatolt be a japánok iránt érzett gyűlölet, mint ahogy testükbe a japán gránátok és srapnellek szilánkjai. A kínai nép évszázadokon át nem fogja elfelejteni Szucsou bombázását, Nanking kirablását, a nőkön elkövetett erőszakot. A japánokkal mindenemű együttműködés lehetetlen...⁹¹

A kínaiak pedig, akiket régebben a feudális széttagoltság révén könnyen lehetett egymás ellen hajszolni, 1937-ben egészen más népnek bizonyultak, mint amilyenek a huszadik század elején, vagy akárcsak tíz vagy öt évvel a japán támadás előtt is voltak.

Kína belső fejlődésében ugrásszerűen már új minőségi állapot következett be. A kínai ügyek japán ismerői pedig éppen ezt az ugrásszerű változást nem vették figyelembe. A japán tábornokok az 1937 és 1939 közötti időben újból csak régi katonai és politikai sztratégiájukat vették elő, amely azonban az új viszonyok mellett már hatástalannak bizonyult.

⁹¹ *Asia, Paradise defiled.* 1938 június, 337. oldal.

A kínaiak a főváros, Nanking elveszte után kijelentették, hogy a harc még csak most kezdődik és hozzátették, hogy vereségek árán kell megtanulni a győztnudás művészetét. Még Csang Kai-sek is felhívta ebben az időben tábornokainak figyelmét arra, hogy „a 8. hadsereg az egyetlen katonai kötelék, amely teljesen kielégítő módon hajtja végre feladatát”. (A 8. kínai hadsereg az egykori kínai Vörös Hadsereg volt. — A szerző.) Csang Kai-sek felhívta a többi csapattesteket, hogy „kövessék a 8. hadsereg példáját”.⁹²

A japán parancsnokság pedig Terauci tábornok személyében ugyancsak kénytelen volt elismerni, hogy a „Sanszit védelmező kommunista katonák a legbátrabb és legkitartóbb harcosok, akikkel a harctéren valaha is szembekerültünk”.⁹³

Kína hosszú háborúra készült, arra készült, hogy hatalmas térségein fölszívja majd a japán seregeket.

„Nem tekinthetünk derűlátással a jövőbe” — jegyezte meg 1938 tavaszán Hirota japán külügyminiszter.

A japán csapatok súlyos erőfeszítések után 1938 október 25-én elfoglalták Kína ideiglenes fővárosát, Hankaut. A partraszálló japán csapatok nyomásának engedve, öt nappal előbb Kanton is elesett. Vang Csing-vei és a Kuomintang soraiban levő többi japán ügynök ezt az alkalmat felhasználták arra, hogy újból éles támadásokat intézzenek a háború folytatása ellen. Ezek az árulók azt követelték, hogy Kína népe „a győzők kegyelmére bízsa magát”.

A Kuomintang VI. rendkívüli kongresszusán Vang Csing-veit a Nemzeti Politikai Tanács elnökévé és egyben a Kuomintang helyettes vezetőjévé választották. (A Kuomintang vezetője Csang Kai-sek volt.) A kongresszus szavazása ily módon bebizonyította, hogy a Kuomintang vezetőségében is igen erős tábora van a fegyverletétel híveinek és hogy a szélsőségesen reakciós elemek, a földbirtokosok és üzérek döntő befolyást tudnak gyakorolni a Kuomintangra.

Vang Csing-vei új tisztségében arra törekedett, hogy minden eszközzel lehetetlenné tegye a Kommunista Párt és a Kuomintang közötti együttműködést. Célja az volt, hogy belülről robbantsa szét az egységes nemzeti arc vonalat és kellő propagandát fejtsen ki,

⁹² *Shanghai Evening Post and Mercury*, 1938 február 16.

⁹³ *Asia*, 1938 januári szám 4. oldal.

amelynek révén az uralkodó osztályokat meggyőzze arról, hogy a kapituláció milyen előnyös az ő szempontukból és mennyi előnyt jelentene számukra, ha a japánokkal együtt vehetnék fel a harcot a kommunista mozgalommal szemben.

Hankau eleste után Vang Csing-vei nyíltan is a kapituláció mellett foglalt állást és abban reménykedett, hogy hívei helyet tudnak majd a kormányzatban kapni. Maguk a japán tábornokok is készpénznek vették Vang Csing-vei reményeit és meg voltak győződve, hogy Vang Csing-vei embereinek a kormányban való részvétele után könnyen megköthetik majd Vang Csing-vei bábegyüttesével az úgynevezett „békét”.

Mindezek a mesterkedések teljes kudarccal végződtek s csupán arra voltak jók, hogy végképpen lerántották az álarcot Vang Csing-vei tevékenységéről. Most már az egész ország láthatta, hogy Vang Csing-vei a japánok elsőszámú fizetett ügynöke. Ez a leleplezés megrendítette a Kuomintangban eddig elfoglalt vezető szerepét is. A kínai nép nem kapitulált, hanem mindjobban azok felé fordult bizalmával, akik a Japán elleni harcot hirdették. Vang Csing-vei 1938 decemberében kénytelen volt Csungkingból, a kínai kormány új ideiglenes székhelyéről elmenekülni és most már, hazafi-álarcát végkép levetve, nyíltan a japán imperializmus szolgálatába állott.

Ilymódon tehát a Japán által másfél év folyamán aratott katonai sikerek egyetlen lépéssel sem hozták közelebb a kínai nagy kaland végleges politikai eldöntését. De a Kína ellen indított háború első másfél esztendeje folyamán legalább katonai győzelmekkel, fontos gócpontoknak és Kína nagykiterjedésű területeinek elfoglalásával vigasztalódhattak a japán uralkodóosztályok. Két kis vereségtől — P'ingszingkuannál 1937 szeptember végén s Taiercsuannál 1938 áprilisában — eltekintve, a japán hadsereg másfél esztendőn át rendszerint győzelmesen került ki a kínaiakkal vívott harcokból. De már 1939-ben ettől a vigasztól is elestek a japánok. Néhány kisebb, helyi jelentőségű sikertől eltekintve, csaknem mindenütt kiinduló állásaikba vetették vissza a támadó japán egységeket. A japán hadvezetőségnek 700—800 ezer főnyi hadsereg állott rendelkezésére, de mégsem tudta megvalósítani nagy sztratégiai feladatait. A japán hadseregnek a fronton támadó nehézségeit még fokozta az a harc, amely a front mögött, a már megszállott

területeken kezdődött: a partizánháború, a gazdasági háború és az ideológiai háború. A japánok kínai sztratégiai helyzetére és terveik alakulására azonban a legnagyobb befolyást a szovjet-ellenes japán katonai körök által a Halhin-Gol folyónál kirobbantott fegyveres összetűzés és az a változás gyakorolta, amely a Szovjetunió nemzetközi helyzetében az 1939. év augusztusában és szeptemberében lejátszódott európai eseményekkel kapcsolatban beállott.

A Kína területére történt japán betörés 1937-ben mitsem változtatott az amerikai politika irányvonalán. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is passzív megfigyelőként szemlélte az eseményeket. Az amerikai diplomácia pedig csak arra törekedett, hogy fenntartsa a védelem szempontjából elfoglalt pozícióit; ecélből az amerikai külügyi hivatal időről-időre jegyzékeket és tartózkodó hangú tiltakozásokat küldött Tokióba, vagy pedig nyilatkozatokat adott ki az Egyesült Államok külpolitikájának alapvető irányelveiről. Az amerikai kapitalista körök politikája és kereskedelmi tevékenysége pedig még az eddiginél is nagyobb mértékben kedvezett a japánok támadó terveinek.

Néhány nappal a Peking közelében 1937 július 12-én meginduló japán-kínai ellenségeskedések kezdete után Hull amerikai külügyminiszter közölte a japán és a kínai nagykövettel, hogy az Egyesült Államok kormánya „a fegyveres konfliktust a béke és az általános haladás ügyére mért súlyos csapásnak” tekintené.⁹⁴ Július 16-án a washingtoni külügyi hivatal nyilatkozatot tett közzé, amelyben valamennyi nemzetnek azt ajánlotta, hogy „politikájuk megvalósításánál tartózkodjanak az erőszak alkalmazásától”.⁹⁵ Egy hónappal rá, augusztus 17-én közölte az amerikai kormány, hogy a Kínában állomásozó amerikai fegyveres erőket (ezerfőnyi tengerészgyalogság Sanghájban, ötszáz tengerészkatona Pekingben és 700 gyalogos Tiencsinben) a San Diegóból Sanghájba irányított további ezerkétszáz főnyi tengerészgyalogsággal egészítik ki. Ezzel kapcsolatban az amerikai burzsoázia befolyásos körei, élükön az „elszigetelődési blokkal”, a kongresszusban erélyes

⁹⁴ „State Department Press Releases”, 1937 július 17. 31. old.

⁹⁵ „Peace and War. United States Foreign Policy. 1931—1941”. Washington 1943. 370. old.

kampányt indítottak az összes amerikai szárazföldi és tengeri erőknek Kínából és az egész Távol-Keletről való visszavonása érdekében. Ugyanakkor azt követelték, hogy a veszélyes területekről szállítsák el az összes ott élő amerikai állampolgárokat, vagyis az Egyesült Államoknak Távol-Keletről történő teljes visszavonulását sürgették és azt követelték, hogy Amerika ne avatkozzék be többé a távolkeleti eseményekbe. Az elszigetelődési politika hívei azt is követelték, hogy az amerikai kormány a semlegességi törvény érvényét a kezdődő japán-kínai háborúra is alkalmazza.

Szeptember harmadikán az amerikai külügyi hivatal valóban a leghatározottabb formában azt a tanácsot adta az amerikai állampolgároknak, hogy hagyják el a veszélyes övezetet és térjenek vissza az Egyesült Államokba. Ennek következtében a Kínában élő mintegy tízezeröttszáz amerikai állampolgárnak csaknem a fele — ötezer személy — a következő két hónap folyamán el is hagyta Kínát.

Az Egyesült Államok elnöke szeptember 14-én közölte, hogy a Japánba vagy Kínába fegyverrakományt szállító amerikai kereskedelmi hajók a jövőben ezt kizárólag saját kockázatukra és veszélyükre tehetik, mert az amerikai kormány nem védelmezi tovább az ilyen természetű szállítmányokat.⁹⁶ Ez az amerikai intézkedés súlyos csapást jelentett Kína szempontjából és gyakorlatilag a Japán részéről 1937 augusztus 25-én kihirdetett tengeri blokád elismerését jelentette.

Minthogy Japánnal a tengeri forgalom teljesen szabad volt, Japán akár saját hajóin, akár amerikai hajókon annyi hadianyagot kaphatott az Egyesült Államokból, amennyit csak akart. Kína viszont elesett ennek a lehetőségétől. Sem az amerikai, sem pedig egyéb hajóvállalkozók nem akarták hajóikat a japánok által történő elkobzás veszélyének kitenni.

A japán légihaderő szeptember második felében tömeges légitámadásokat kezdett intézni Nanking és más kínai városok ellen, ahol ugyancsak éltek amerikaiak. E támadásokkal kapcsolatban az Egyesült Államok kormánya szeptember 22-én újabb jegyzéket küldött Tokióba és ebben a jegyzékben arra figyelmeztetett,

⁹⁶ „Peace and War. United States Foreign Policy. 1931—1941.” Washington 1943, 380. old.

tette a japán kormányt, hogy a légitámadások következtében az amerikai nagykövetséget, az amerikai kolóniát és az amerikai állampolgárok tulajdonát nagy veszély fenyegeti. Az amerikai jegyzék annak a reményének adott kifejezést, hogy „a továbbiakban Nankingot és környékét nem fogják bombázásnak alávetni”. Magától értetődik, hogy sem ennek a jegyzéknek, sem pedig a Népszövetség hasonló tartalmú nyilatkozatának nem volt a legcsekélyebb hatása sem. A japán külügyminiszter szeptember 29-én azt válaszolta az amerikai kormánynak, hogy „a légi bombázások a japán háborús célok megvalósítása szempontjából elengedhetetlenül szükséges eszközt jelentenek”. A miniszter kijelentette, hogy „Japán elhárítja magáról a felelősséget mindazokért a károkért, amelyek a háborús cselekményekből kifolyólag a külföldieket érik”.

Ugyanígy nem gyakorolt befolyást a japán politikára a japánok kínai cselekményeit elítélő népszövetségi határozat sem, amelyet a Népszövetség 1937 október 6-án Lengyelországot és Sziámot kivéve valamennyi állam szavazatával elfogadott. A lengyel és a sziámi kormány képviselői tartózkodtak a szavazástól és ezzel juttatták kifejezésre a japán politika irányában érzett rokonszenvüket. Hull ugyanezen a napon nyilatkozatot tett közzé, amely szerint az Egyesült Államok kormánya teljes mértékben egyetért a népszövetségi határozattal. Hull hangsúlyozta, hogy Japánnak Kína ellen végrehajtott cselekményei ellentétben állnak a kilenc hatalom washingtoni egyezményével.

De még ezeket az igen szerény diplomáciai lépéseket is nagyrészt elégedetlenséggel fogadták az amerikai törvényhozásnak azok a tagjai, akik Japán ellen irányuló mindennemű megtorló intézkedést elleneztek. A Kínában előállott helyzetnek és a washingtoni egyezmény Japán részéről történt megsértésének elbírálására Brüsszelbe értekezletet hívtak össze. Ennek az értekezletnek az előkészítésére az amerikai és az angol kormány már korábban olyértelmű nyilatkozatot tett, hogy az értekezlet célját az egész kérdésnek „megegyezés útján” történő rendezésében látja.⁹⁷ Japán pedig meg volt győződve, hogy az értekezlet munkájából kifolyólag semmiféle megtorló rendszabálytól nem kell tartania és két-

⁹⁷ Rooseveltnek 1937 október 12-én elmondott rádióbeszéde.

szeri felszólítás ellenére még csak megbízottat sem küldött Brüsszelbe. A kapitalista nagyhatalmak az 1937 november 3-tól 24-ig tartó brüsszeli értekezleten valóban mindössze csak a világ közvéleményét akarták megnyugtatni, mert ezt felháborította a Kínával szemben alkalmazott japán erőszak. A Szovjetunió kormánya képviselőjének, M. M. Litvinovnak a támadók ellen életbeléptetendő hatékony rendszabályokra irányuló felhívása „pusztába kiáltó szó” maradt csupán. Chamberlain és hívei, akik ekkor már nagyban fáradoztak a müncheni „egyezmény” létrejöttén, természetesen egy pillanatra sem voltak hajlandók Távol-Keleten olyan politikát folytatni, amely alapvető politikai irányvonaluktól való eltérést jelentette volna.

Nagy befolyást gyakoroltak ezekben az években az Egyesült Államok politikájára az amerikai fasisztabarát elemek, akik lord Cliveden köré csoportosultak. Ennek a körülménynek tulajdonítható többek között, hogy amikor japán repülőgépek 1937 december 12-én a Jangce folyón elsüllyesztették a „Panay” amerikai ágyúnaszádot és a vele együtt haladó három amerikai tartályhajót, az Egyesült Államok kormánya egyszerű, formális tiltakozójegyzék átadására szorítkozott, amelyben azt kívánta, hogy a japánok kérjenek bocsánatot és térítsék meg az okozott 2,2 millió dollár értékű kárt. Ennek a kívánságnak a japánok a legnagyobb készséggel tettek eleget. Az agresszív japán katonai körök nyilván szívesen elsüllyesztették volna az Egyesült Államok egész ázsiai hajóhadát és vele együtt a többi amerikai hadihajókat is, ha ezért mindössze az Amerikának okozott kárt kellett volna megtéríteniük. Amikor a japán csapatok kirabolták az amerikai állampolgárok nankingi és hancsoui lakásait, majd december második felében japán katonák megsértették az amerikai zászlót, erre amerikai részről a válasz ismét csak egyszerű, formális tiltakozás volt: az Egyesült Államok kormánya 1938 január 17-én átnyújtott jegyzékében azt kívánta, hogy a japán kormány tiltsa meg csapatainak az ilyen erőszakos cselekmények megismétlését.

Az *Asia* című amerikai lap 1938 januárjában egykedvűen állapította meg, hogy „Amerika hangulata még mindig az elszigetelődésnek kedvez”.

A továbbiak folyamán az történt, hogy a washingtoni kormány az ilyen rablások, légi bombázások, valamint az amerikai

vallásos és jótékony missziók épületei, templomai, kórházai és felszerelési tárgyai lefoglalásának legnagyobb részére, sőt a különböző amerikai állampolgárok mindennemű elnyomására még csak tiltakozó jegyzék formájában sem reagált.

Mínthogy azonban az amerikai misszionáriusok, kereskedelmi szervezetek és a Kínában működő amerikai diplomáciai szervek a japán erőszakoskodások miatt tett panaszaikkal valósággal elárasztották Washington, az amerikai kormány mindezeket a panaszokat lelkiismeretesen összegyűjtötte a „Japánnal szemben érvényesítendő igények” című dosziében. Az amerikai külügyminiszter mindezeket a panaszokat „jobb idők” reményében a külügyi hivatal irattárában helyezte el.⁹⁸

Mindamellet a külügyi hivatal továbbra is folytatta eddigi módszerét és a japán kormány címére (1938 május 31-én, augusztus 26-án és október 6-án) tiltakozó és a „felelősséget áthárító” jegyzékeket küldött. A japán kormány egyik válaszjegyzékében, november 18-án elég nyíltan kijelentette, hogy az „új rend” körülményei közepette Kelet-Ázsiára tulajdonképpen nem is lehet többé vonatkoztatni a „nyitott ajtó” és az „egyenlő jogok” elavult elvét. Az amerikai kormány erre 1938 december 31-én újabb jegyzéket küldött, amelyben az egyezmények szent és sérthetetlen voltára hivatkozva védelmébe vette szerzett jogait, bár ugyanakkor hozzáfűzte, hogy semmi kifogása az ellen, ha a régi egyez-

⁹⁸ Ezek között a panaszok között szerepelt a „jóvátételi igény” — azért a pofonért, amelyet az amerikai nagykövetség titkára 1938 január 26-án Nankingban egy japán katonától kapott. További ilyen jövőbeni jóvátételi követelések Richard hatvanéves amerikai állampolgárnőnek 1939 augusztusában, Tiencsinben japán katonák által történt megveretésével és azzal a kézigránátos terrortámadással álltak összefüggésben, amelyet a japánok 1939 júliusában a Sanghájban kínai nyelven megjelenő *Csung-meizsipao* című, amerikai tulajdonban levő lap szerkesztősége ellen intéztek, s amelynél Wilson amerikai kapitány életét vesztette. Más ilyen kártérítési követelések a Pennyston amerikai házaspárnak Sanghájban puskatussal történt bántalmazásával és egyéb cselekményekkel álltak kapcsolatban. A Kínában élő amerikai állampolgárokon elkövetett gyilkosságok, bántalmazások és erőszakoskodások, az amerikai tulajdon elpusztításának és egyéb japán terrorcselekményeknek hosszú jegyzékét a későbbiekben ahhoz az átirathoz csatolták, amelyet Rooseveltnél 1941 december 15-én a japán-amerikai háborút megelőző japán-amerikai kapcsolatokról a kongresszusnak megküldött.

ményeket tárgyalások útján megváltoztatják. Ez pedig tulajdonképpen nem volt más, minthogy az amerikai kormány már hajlandónak nyilatkozott a kompromisszum megkötésére.

Az amerikai kormány az 1938. év folyamán tett ugyan bizonyos lépéseket, amelyek célja a tiltakozó jegyzékeknek tettekkel való alátámasztása és a Kína ellen irányuló japán támadás bizonyosfokú hátráltatása volt; de mindezek az amerikai lépések rendkívül ingadozó, határozatlan jellegűek voltak és semilyen gyakorlati jelentőségük nem volt.

Igy például Hull 1938 június 11-én mondott beszédében az amerikai gyárosok értésére adta, hogy az amerikai kormány helyteleníti a Japán számára történő repülőgép-szállításokat, mint-hogy a japánok ezeket a repülőgépeket a békés lakosság bombázására használják fel.⁹⁹ Ám ez a beszéd sem változtatott a helyzeten és az Egyesült Államokból továbbra is szakadatlanul özönlött Japánba a hadianyag és katonailag fontos nyersanyag, ami Japán számára megkönnyítette a Kína elleni hadműveletek folytatását. Ugyanígy annak sem volt lényeges jelentősége, hogy az amerikai kormány 1938 decemberében huszonötmillió dollár összegű, tung-olajban¹⁰⁰ visszafizetendő rövidlejáratú kölcsönt nyújtott Kínának.

Az amerikaiak az egyik fél iránt tanúsított ilyen magatartása mellett mindjobban szemetszúrnak a japánoknak tett különböző lényeges engedmények, amelyek azt bizonyítják, hogy az amerikai diplomácia most már nem csak védekezésre, de visszavonulásra is kényszerült. Így például 1938 január végén azt közölte az amerikai kormány, hogy a röviddel előbb Sanghájba irányított amerikai tengerész gyalogság visszatér az Egyesült Államokba. Nemsokára azt is közölték, hogy Tiencsinből visszarendelték a 15. amerikai gyalogezredet.

Ám a japánoknak tett leglényegesebb engedmény tulajdonképpen mégis csak a hadianyaggal történő bőséges ellátásuk volt. Az előző évi kivitellel szemben 1938-ban 289 millió dollárról 240 millió dollárra csökkent ugyan a Japánba irányuló egész amerikai kiviteli összege, de a hadianyagban abszolút számokban kifejezett

⁹⁹ „Peace and War. United States Foreign Policy. 1931—1941.” Washington 1943, 421. old.

¹⁰⁰ Tung-olaj = a „t'ung” elnevezésű, szubtropikus fa magvából sajtoltt, festék- és lakkgyártásra kiválóan alkalmas, értékes olaj. — *A szerk.*

kivitele úgyszólván változatlan maradt, mert 173 millióról csak 172 millióra csökkent; az egész kivitelhez arányított százalék-számban pedig 58-ról 67 százalékra emelkedett. Az amerikai burzsoázia körében azonban mindjobban erősödött az az áramlat, amely az Egyesült Államok kormányától azt követelte, hogy Japánnal szemben folytasson az eddiginél szilárdabb politikát. A presbiteriánus egyház értekezlete 1939 májusában határozottan elítélte az amerikai kormányzat vonalvezetését, amelyről megállapította, hogy tulajdonképpen a „támadásban való résztvételt” jelenti. Az értekezleten hozott határozat azt indítványozta, hogy Amerika haladéktalanul szüntesse be a Japánnak szóló hadianyag-szállításokat. Az amerikai sajtó is mind sűrűbben kezdett az amerikai kormánypolitikával szemben hasonló értelemben állást foglalni.

Az amerikai kormány 1939 tavaszán Távol-Keleten csak egyetlen olyan lépést tett, amelyet a Japán elleni aktív védekezés kísérleteként lehet értékelni. Ez a lépés abban állott, hogy Amoy nemzetközi engedményes területen, Kulangszu kikötőjében 1939 május 17-én amerikai katonai különítmény szállt partra. Öt nappal ez előtt japán tengerészgyalogság érkezett a kikötőbe és Japán a nemzetközi engedményes terület hatóságaival szemben nyomban a legkülönbözőbb követelésekkel lépett fel. Ugyanakkor azonban a japán követelésekre adott válaszként angol, francia és amerikai katonai egységek szálltak Kulangszuban partra s ezzel első ízben történt meg, hogy több külföldi hatalom egymással szolidárisan lépett fel Japánnal szemben. De ezzel már nem lehetett a japán imperialistákat feltartóztatni, vagy megállítani. Hiranuma kormánya elérkezettnek látta az időt, hogy döntő nyomást gyakoroljon a többi kapitalista állam kínai pozícióira és még a háborús veszély felidézésével sem törődve, most már fegyveres erejét kezdte Angliával szemben latbavetni. A későbbiek folyamán, a második világháború kitörését megelőző csendesóceáni helyzet általános taglalásánál még részletesen visszatérünk arra a helyzetre, amely 1939 nyarán Kínában kialakult és amely már a nemzetközi kapcsolatok új fázisát jelentette.

JAPÁN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK AZ ÓCEÁNON

1. Az Egyesült Államok és a csendesóceáni szigetek

Az amerikai bálnavadászok, szantálfa-kitermelők, gyarmati félkereskedő-félkalózok, hittérítők és az amerikai kapitalizmus egyéb úttörői már a XIX. század első felében felbukkantak a Csendes-óceán hatalmas térségében.

De ezek inkább csak felderítők voltak. Az Egyesült Államok csak akkor vált csendesóceáni hatalommá, amikor az 1846 és 1848 közötti időszakban Oregon és Kalifornia államokat is megszerezte.

Ebben az időben a Commodore¹ Biddle parancsoksága alatt álló amerikai haditengerészeti expedíció már az óceán túlsó oldalán tartózkodott, hogy megtegye az első kísérleteket Japán „megnyitására”. Biddle után Commodore Perry fejtett ki a kelet-ázsiai partok mentén igen erélyes tevékenységet. Riu-Kiu szigetén a bennszülött hatóságokkal megállapodást kötött, amelynek értelmében szénellátó telep létesítése céljából kikötőt bocsátottak az amerikaiak rendelkezésére. A Bonin-szigeteken, Port-Lloydban pedig területet vásárolt különböző hajóépítő üzemek, szénraktárak és egyebek létesítésére (1853). Formoza legfontosabb kikötője felett egy éven át lengett az amerikai zászló. Perry azt indítványozta az amerikai kormánynak, hogy foglalja el ezt a „nagyszerű” szigetet. Sőt, egyenesen ragaszkodott ahhoz, hogy Amerika vegye „védelme” alá Sziámot, Kambodzsát, valamint Borneo és Szumátra partvidéki területeit.

¹ Commodore = Így nevezik Angliában és az Egyesült Államokban egy hajóraj parancsnokát, vagy rangban legidősebb tisztjét. — *A szerk.*

Az Egyesült Államok kongresszusa még 1856-ban amerikai területnek nyilvánított néhány kisebb szigetet, ahol nagy mennyiségben fordul elő a guano.² Egy évvel később az Egyesült Államok elfoglalta Midway szigetét. Minthogy azonban Amerikának nem volt még elegendő ereje ezeknek a szigeteknek a megtartására, néhány közülük Anglia és más államok birtokába ment át.

A nemzetközi helyzet, valamint az Egyesült Államok belső gazdasági és politikai viszonyainak alakulása ebben az időben nem tette lehetővé, hogy megvalósítsák Perrynek és a nagyarányú csendesóceáni terjeszkedés többi hívének elgondolásait.

Magának az Egyesült Államoknak határán belül hatalmas kiterjedésű, a legfontosabb ipari nyersanyagokban gazdag, de eddig még kihasználatlanul heverő területrészek voltak. Ugyanakkor az Amerikába özönlő bevándorlók révén állandóan újabb és újabb munkaerők álltak rendelkezésre. A belső piac elég gyorsan bővült. Mindez természetesen nem indokolta annak az irányzatnak a megerősödését, amely az Egyesült Államok határain kívül fekvő új területek megszerzésére törekedett.

Mindehhez hozzájárult, hogy amikor Amerika befolyását a Csendes-óceánon ki próbálta terjeszteni, e törekvésében mindannyiszor az angolok heves ellenállásába ütközött. Ez az ellenállás jellemezte Perry egész tevékenységének időszakát és azt az időszakot is, amikor az amerikaiak behatoltak Hawai- és Szamoa-szigetcsoporthoz területére.

Az Egyesült Államok csak a XIX. század utolsó évtizedeiben, a monopoltőke uralmának megszilárdulásakor lépett az Államok határain túleső területek megszerzésének útjára.

Már a spanyol-amerikai háború előtt amerikai kézre került a Csendes-óceán szigeteinek és támaszpontjainak egész sora.

Az Egyesült Államok 1867-ben megvásárolta Alaszkát és az Aleuta-szigetcsoporthoz. Ennek a területszerzésnek célja nem utolsó sorban az észak felé irányuló angol terjeszkedés ellen-súlyozása volt.

Az amerikaiak már Alaszka megvételekor megállapították, hogy az Aleuta-szigetek az Amerika és Ázsia közötti természetes híd

² guano = a madarak ürülékéből lerakódott vastag réteg; foszfor-savas mész és nitrogén vegyülete; igen jó trágya. — *A szerk.*

szerepét töltik be és ennél fogva igen nagy jelentőségűek. S valóban, ez a szigetcsoport 2500 kilométer hosszúságú ívben húzódik Alaszkától Kamcsatka irányában. Az Aleuták láncolatához több mint 150 nagy és igen sok kisebb sziget tartozik; ezek a szigetek együttvéve 37 840 négyzetkilométernyi területet foglalnak el és bővelkednek a jó kikötőkben.

Az Aleuták csak igen gyér lakossággal rendelkeznek, természeti viszonyai zordak. A szigetcsoportot a csendesóceáni problémák elbírálásánál egészen az első világháború kitöréséig legtöbbször figyelmen kívül hagyták. A repülés fejlődésével és a technika általános haladásával megnövekedett az a szerep is, amelyet az Aleuta-szigetcsoport és Alaszka partvidéke a csendesóceáni sztratégia szempontjából játszik.

A Hawai-szigeteken az amerikaiak az 1875-ben Hawai és az Egyesült Államok között létrejött egyezmény után vetették meg szilárdan a lábukat; a Szamoa-szigetcsoportéhoz tartozó Pago-Pago kikötőt pedig már három évvel előbb, 1872-ben szereztek meg.

A Szamoa-szigetek a Csendes-óceán déli részében fekszenek. Az elmúlt évszázad utolsó három évtizedében Szamoa-szigetcsoport körül éles harc folyt az Egyesült Államok, Anglia és Németország között. A Tutuila-szigeten fekvő Pago-Pago kikötőjének megszerzése után az Egyesült Államok kormánya 1878-ban megegyezést kötött, amelynek értelmében Szamoa királya kereskedelmi és egyéb kedvezményeket biztosított az Egyesült Államoknak. A XIX. század végén Amerika Angliával együtt lépett fel a Szamoára irányuló német igényekkel szemben. 1899-ben Amerika, Anglia és Németország megállapodott Szamoa- és a Salamon-szigetcsoport felosztásának kérdésében. Az Egyesült Államok megkapta a Szamoa-szigeteknek a nyugati hosszúság 171. fokától keletre eső, összesen 157 négyzetkilométernyi kiterjedésű csoportját.

A Szamoa-szigetcsoportnál sokkal értékesebb területgyarapodást jelentettek az Egyesült Államok számára a Hawai-szigetek, amelyek a Csendes-óceánnak úgyszólván a közepén fekszenek. Sha az amerikai kézre került Aleuta-szigetek az Egyesült Államoknak a Csendes-óceánba benyúló legészakibb előretolt pontját jelentették, Szamoa pedig az óceáni terjeszkedés útjának legdélibb szárnyát biztosította, akkor Hawai az Amerikából Ázsiába vezető legfonto-

sabb útvonalon Amerika fellegvárává vált. A Hawai-szigetek birtoka az amerikai kontinens és Kelet-Ázsia közötti útnak több mint egyharmadrészén biztosította az Egyesült Államok számára az óceán feletti uralmat. A Hawai-szigetcsoport 17 000 négyzetkilométernyi területének több mint kétharmada esik Hawai szigetére.

Érdekes megemlíteni, hogy a Hawai-szigeteken Amerika első vetélytársai orosz tengerészek voltak, akik még 1816-ban kitűzték a szigetcsoporra az orosz zászlót. De az oroszok 1818-ban már elhagyták a szigetcsoportot.

A XIX. század első felében a Hawai-szigeteken igen tetemes számú amerikai hittérítő bukkant fel. A hittérítők a kereszténység terjesztésével egyidejűleg kereskedelemmel és cukornádtermesztéssel is foglalkoztak. Ezek a hittérítő-vállalkozók, akiknek érdekükben állott a Hawai-szigeteknek az Egyesült Államokhoz való csatolása, ismételten kísérletet tettek arra, hogy a szigetek formális bekebelezését keresztülvigyék. Az Egyesült Államok kormánya Hawai királyával 1826-ban „baráti egyezményt” kötött, amely annyit jelentett, hogy ettől az időponttól fogva a Hawai-szigetcsoporton az amerikai befolyás került túlsúlyba.

Ám alig telt el tíz esztendő, amikor Nagybritannia katonai ereje segítségével Amerikához hasonló egyezményt tudott Hawai királyával kötni és 1843-ban kis híján angol kézre került az egész szigetcsoport. Az angol kormány csak amerikai tiltakozás után utasította az angol tengerészeket, hogy állítsák helyre a korábbi állapotot. Néhány évvel később francia hadihajók a francia lobogót próbálták a Hawai-szigetekre kitűzni. Hawai királya az Egyesült Államokhoz fordult segítségért. Washington erélyesen közbelépett és a franciák visszavonultak.

Az Egyesült Államoknak a szigetcsoporton élvezett különleges előjogait az 1875-ben Hawai és Amerika között létrejött egyezmény biztosította. Ez az egyezmény gyakorlatilag már a szigetcsoport feletti amerikai protektorátus létesítését jelentette. 1884-ben megújították az egyezményt, amelynek értelmében első ízben engedték át az amerikaiaknak Pearl-Harbor kikötőjét.

A japánok a múlt század nyolcvanas éveinek második felében érkeztek nagyobb számban a Hawai-szigetekre. Ezt megelőzőleg 1881-ben Tokióban tett látogatást a szigetcsoport királya.

E látogatás alkalmával Hawai és Japán között megállapodás jött létre. A japánok azt remélték, hogy az új egyezmény segítségével rövidesen meg tudják szilárdítani a Hawaira gyakorolt japán befolyást. Nem sokkal később, 1890-ben a Hawai-szigeteken már 12 000 japán élt, tehát a japánok ekkor a szigetek lakosságának 13 százalékát alkották: ültetvényeken dolgozó kulikként kerültek Hawaiba. Japán e tárgyban még külön megegyezést is kötött Hawaival.

Az amerikai elnök és Hawai „kormánya” között 1897-ben megállapodás jött létre, amelynek értelmében a szigetcsoportot most már formáserint is az Egyesült Államokhoz csatolták. „A japán befolyásnak gátat kell vetni” — ez volt a Hawai-szigetek formális bekebelezésének egyik legfontosabb indítóoka. Hawai „kormánya” ebben az időben már amerikaiakból állott, akik az amerikai csapatok segítségével elkergették a királynőt és egész Hawai területén amerikai közigazgatást vezettek be.

A japán kormány tiltakozott a Hawai-szigetek bekebelezése ellen és nyilatkozatot tett közzé, amelyben rámutatott arra, hogy a bekebelezés révén mind Japánt, mind pedig a Hawaiban élő és a szigetcsoport lakosságának igen tetemes százalékát alkotó japán alattvalókat súlyos károsodás éri. Egy hónappal később a tokiói kormány megismételte tiltakozását. Ugyanakkor makacsul tartotta magát a hír, hogy Japán rövidesen hajóhadat küld Hawaiba. Az amerikai külügyi államtitkár sietett Tokiót arról biztosítani, hogy a japánoknak eddig Hawaiba élvezett jogait és privilégiumait semmiféle sérelem nem fogja érni. A japán kormány hivatalosan megcáfolta azokat a híreszteléseket, hogy Japánnak a Hawaival kapcsolatban támadó szándékai vannak. Tokiót ebben az időben teljes mértékben lefoglalta Formozának Japánnal történő „egyesítése”, valamint a Korea birtokáért folyó vita. Ezért, bár Anglia és Németország együttesen támogatta Japánt a Hawai szigetek kérdésében, az Egyesült Államok kormánya mégis nyugodtan végre tudta hajtani a szigetcsoport formális bekebelezését. S 1898 augusztus 12-én, tehát ugyanazon a napon, amikor a spanyolok aláírták a Manilának amerikai birtokba kerüléséről szóló egyezményt, amerikai zászló került a Hawai-szigetekre is. Ettől az időponttól kezdve az Egyesült Államok elnöke által kinevezett kormányzó intézi a szigetcsoport ügyeit.

A japán és az amerikai terjeszkedés tehát már a múlt század végefelé összeütközött Hawai szigetén. Ettől fogva egymást követték a súrlódások a japán és az amerikai imperializmus között e szigetcsoporthoz miatt.

A Spanyolország ellen vívott háború idején, 1898-ban foglalták el az amerikaiak a Mariána-szigetcsoporthoz déli részéhez tartozó, 795 négyzetkilométer kiterjedésű, sziklás, trópusi erdőségtől borított Guam szigetet. Egy évvel később megszállták Wake-t, a Hawai és Guam között, nem messze a Fülöp-szigetektől fekvő kis korallszigetet. Az Egyesült Államok legnagyobb csendes-óceáni gyarmata, a Fülöp-szigetek csoportja ugyancsak 1898-ban került amerikai kézre. A Fülöp-szigetekkel kapcsolatos japán-amerikai ellentétek taglalásának a jelen mű külön fejezeteket szentel, minthogy ez a szigetcsoporthoz a két ország kapcsolatainak alakulásában igen fontos szerepet játszott.

2. Japán terjeszkedés az Óceánon

Amerika csendes-óceáni imperialista terjeszkedésével szemben a XIX. század utolsó negyedében Japán terjeszkedése is megindult. A terjeszkedés első lépéseként Japán mindenekelőtt a Riu-Kiu-szigetek láncolatára összpontosította figyelmét. Az e csoporthoz tartozó 55 sziget összesen 2836 négyzetkilométernyi területet foglal el.³

A Szaduma nemzetséghez tartozó japán hűbérurak rablás és hadisarc-szerzés céljából már régóta támadásokat intéztek a Riu-Kiu-szigetek lakossága ellen. Ugyanakkor rendszeresen adót szedett Riu-Kiu lakosságától a kínai kormány is, amely a szigetet kínai területnek tekintette, minthogy Riu-Kiu lakosságának nagyrésze kínai származású volt.

Két évtized sem múlt el a Perry által Riu-Kiu déli részén létesített amerikai támaszpont megteremtése óta, amikor a japánok 1872-ben saját birtokuknak nyilvánították a Riu-Kiu-szigetcsoporthoz. Riu-Kiu hercege ugyan 1876-ban azzal a kéréssel fordult a nagyhatalmakhoz, hogy akadályozzák meg a japán igények

³ A Riu-Kiu-szigetek igen sűrűn lakottak. Jelenleg több mint 600 ezer a szigetek lakosságának lélekszáma.

megvalósítását, de ez a kérés mitsem használt, bár az Egyesült Államok elnöke 1879-ben azt tanácsolta Kínának és Japánnak, hogy osszák fel egymás között a Riu-Kiu-szigeteket. A tokiói kormány azonban még ugyanebben az évben csapatokat küldött Riu-Kiuba, amely ettől az időtől fogva okinavai prefektúra elnevezéssel japán tartománnyá vált.

A japán kormány 1875-ben megkapta Oroszországtól a 15 862 négyzetkilométernyi kiterjedésű Kurili-szigeteket. Ehhez a szigetcsoporthoz mintegy harminc nagyobb sziget tartozik, de zord éghajlatuk következtében legnagyobb részük lakatlan és csak a Hokkaido közelében levő legnagyobb szigeteknek van gyér lakossága.

De a Kurili-szigeteknek igen nagy a stratégiai jelentőségük. A Kurili-szigetek láncolata Hokkaidótól, a legészakabbra fekvő japán szigettől egészen Kamcsatka déli végéig húzódik, tehát Japánnak észak felé vezető útján és a keleti irányból a Szovjetunió távolkeleti vidékei felé vezető útvonalon fekszik.

A Kurili-szigeteket orosz hajósok fedezték fel a XVII. század közepén. A szigetek legnagyobb része 1711-től fogva orosz birtok volt. Japán lemondott a Szahalinra irányuló igényeiről és ezért kárpótlásként kapta meg Oroszországtól a Kurili-szigeteket.

Paramusir szigetén, amely a szigetcsoport legészakibb részén, Kamcsatka közvetlen közelében fekszik, már 1893-ban japán katonai telepések rendezkedtek be állandó tartózkodásra. Később katonai támaszponttá tették Paramusir szigetét.

A Kurili-szigetek megszerzése után nemsokára a Bonin-szigetekre is felkerült a japán zászló. Ez a vulkanikus eredetű szigetcsoport Japántól délkeletre fekszik.

A Bonin-szigetcsoport — amelyet a japánok Ohaszavárának neveznek — 89 szigetből áll; kiterjedése 69 négyzetkilométer. Ez a szigetcsoport 500 tengeri mérföldre fekszik Hondótól, a japán szigetország legnagyobb szigetétől.

A Bonin-szigeteken jóval a japán megszállás előtt amerikai és angol bálnavadászok telepedtek meg. Még az első világháború utáni időben is több mint száz leszármazottja élt a Bonin-szigeteken az egykori amerikai, angol és egyéb európai telepéseknek, akik a szigetcsoport első lakói voltak.

Az amerikaiak nagy érdeklődést tanúsítottak a szigetcsoport iránt, de az angolok is bejelentették a szigetekre való igényüket.

Részen ez az angol igény volt az oka, hogy az Egyesült Államok kormánya tartózkodott a Boninok elfoglalásától. Anglia viszont 1861-ben Japán birtokként elismerte a Bonin-szigeteket és ezzel az elismeréssel tulajdonképpen azt akarta megakadályozni, hogy a szigetcsoport bármely nagyhatalom, kiváltképpen pedig az Egyesült Államok birtokába kerülhessen.⁴

A japánok ugyanebben az évben, 1861-ben expedíciót küldtek a Bonin-szigetekre, de az expedíció maradványai már 1863-ban újból elhagyták a szigeteket. A japánok csak 1876-ban kebelezték be végképpen a szigetcsoportot, miután az Egyesült Államok kormánya az ezt megelőző évben lemondott a Boninra irányuló igényeiről.

Ez a szigetcsoport gazdasági szempontból teljesen értéktelen ugyan, de Japán számára értékes haditengerészeti támpontként szolgált. A japánok a Bonin-szigeteken támaszpontokat létesítettek a tengeralattjárók és repülőgépek számára és ugyanakkor a japán hajóhadnak is különböző támaszpontjai létesültek itt.

A japán-kínai háború idején, 1894—1895-ben a japánok kiterjesztették uralmukat a kiskiterjedésű, vulkanikus eredetű, terméketlen Volcano-szigetekre is, amelyek Bonintól 135 tengeri mérföldre délre a Mariána-szigetek irányában fekszenek. A Volcano-szigetcsoport legnagyobb szigete, a Kénes-sziget is csak 13 négyzetkilométer kiterjedésű. Volcano gazdag kénben, amelyet a japánok most is bányásznak.

A legnagyobb területgyarapodást a Csendes-óceánon 1895-ben érte el Japán, amikor a japán-kínai háború eredményeként Kína átengedte Japánnak Formozát és a Pescador-szigeteket.

Formozának a hozzátartozó tizennégy kisebb szigettel együtt 35 846 négyzetkilométer a kiterjedése. A japán megszállás időpontja előtt Formozának 2,5 milliónyi lakossága volt.

A Pescador-szigetek a Formozát az ázsiai szárazföldről elválasztó tengerszorosban, Fukiennel szemközt fekszenek; területük 127 négyzetkilométer. Ezek a szigetek nagy sztratégiai jelentőségűek, mert a formozai tengerszorosban uralmi helyzetet foglalnak el.

⁴ Ugyanebben az évben Anglia határozottan tiltakozott Cuszimának az oroszok által történő megszállása ellen és az oroszok el is hagyták Cuszimát.

A japánok már 1874-ben kísérletet tettek Formoza elfoglalására. A japán katonai expedíció oly erősen befészkelte magát a szigeten, hogy akkoriban csak Anglia beavatkozása mentette meg Kína számára a sziget birtokát.

Az 1894—1895-ben vívott japán-kínai háború végére már nyilvánvalóvá vált, hogy Japán feltétlenül meg akarja szerezni Formozát és a Pescador-szigeteket. A pekingi kormány attól tartott, hogy a japánok majd a Kína elleni további előretörést szolgáló támaszponttá építik ki Formozát és éppen ezért Angliához fordult segítségért, sőt egyenesen azt az indítványt tette, hogy Formozát átadja az angoloknak. De Angliának ez alkalommal már nem volt ellenvetése az ellen, hogy Japán uralma alá kerüljön Formoza.

Anglia nem kis mértékben azért változtatta meg ilymódon előbbi állásfoglalását, mert Franciaország és Németország éppen a japán-kínai háború idejében Formozával és a Pescador-szigetekkel kapcsolatban határozott igényekkel lépett fel. Franciaország hadihajókat küldött a Pescador-szigetekre és azt indítványozta Kínának, hogy „átmenetileg, a háború tartamára adja át neki a Pescador-szigeteket és Formozát”. Németország, amely maga is szemet vetett Formozára, a leghatározottabban tiltakozott a francia kívánságok teljesítése ellen.

Ilymódon tehát Japán első nagyobb gyarmati térhódítását nagymértékben éppen az európai államok közötti surlódások tették lehetővé.

Japán a XIX. század végén kísérletet tett arra, hogy birtokába vegye a Hawai-szigetek előbástyáját, a lakatlan Midway szigetet, amelyre ekkor e célból hat japán telepest küldött. Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államok kormánya hivatalos átiratban arról értesítette a japán kormányt, hogy Midway és Wake szigetek amerikai szuverénitás alá tartoznak.

Az 1904—1905. évi orosz-japán háború eredményeként a japánok Korea és a Liaotung-félsziget birtokán kívül még Dél-Szahalint (japán nevén Karafutot) is megszerezték.

Egyrésről a délszahalini kikötők, másrésről a Hokkaido szigetén létesített japán haditengerészeti támaszpontok biztosították Japán számára az Ohotszki-tengerből a Japán-tengerbe vezető La Pérouse tengersizoros feletti uralmat. Ezzel a japánok elzárták

a Csendes-óceán északi részéből az ázsiai szárazföld szovjet-partvidéke felé vezető utat.

A japán mandátumos szigetek voltak a japán birodalomnak az óceánba legmesszebbre benyúló előretolt pontjai. Ezek a szigetek a japán uralom óta nem egyszer váltak az amerikai és a japán imperialisták közötti komoly súrlódások okozóivá.

Mandátum formájában több mint ezernégyszáz vulkanikus eredetű és korallsziget, valamint nagy korallzátony került a japánok kezére. Ezek a szigetek Új-Guineától északkeleti irányban szétszórva, északról délre húsz földrajzi foknyi kiterjedésben húzódnak csaknem az Egyenlítő vonaláig és negyven foknyi terjedelemben húzódnak nyugatról keleti irányban, csaknem a keleti hosszúság 175 fokáig terjedve ki. Mindezek a szigetek négy nagy csoportra oszlanak.

A legkeletebbre fekvő Marshall-szigetcsoporth 32 kisebb korallszigetből és 867 korallzátonyból áll s összesen 170 négyzetkilométernyi területet foglal el.

A Karolina-szigetcsoporth fekszik a legdélebbre. Ez a szigetcsoporth összesen 842 négyzetkilométernyi kiterjedésű háromszázötven vulkanikus eredetű szigetből és atollból áll. Tőlük nyugatra, a Fülöp-szigetekhez közelebb, fekszik a Palao-szigetek csoportja, amelyet néha ugyancsak a Karolina-szigetekhez számítanak. A Palao-szigetcsoporth összesen 478 négyzetkilométernyi kiterjedésű mintegy kétszáz szigetből áll.

A legészakibb szigetcsoporth, a Mariána vagy Ladrones, összesen 14 szigetből áll; kiterjedése 639 négyzetkilométer.

Ez a négy szigetcsoporth a felfedezésétől eltelt három évszázad folyamán spanyol birtoknak számított. Németország az 1885. esztendőben a gyarmati hódítások lázas időszakában elfoglalta Jap szigetét és a Karolina-szigetek egész nyugati csoportját, de nem sokkal később kénytelen volt mindezeket a szigeteket a spanyoloknak visszaadni.

Az amerikai-spanyol háború után, 1899-ben megállapodás jött létre Németország és Spanyolország között. E megállapodás értelmében Spanyolország a 2130 négyzetkilométernyi kiterjedésű négy szigetcsoporthot eladta a németeknek.

Az első világháború idején, 1914 októberében, Japán elfoglalta ezeket a szigeteket; 1917 március havában pedig Angliával

és Franciaországgal titkos megállapodást létesített, amelynek értelmében a két európai nagyhatalom hozzájárulását adta ahhoz, hogy Japán ezeket a szigeteket bekebelezze.

Az Egyesült Államok kormánya a párizsi békekonferencián értesült az Anglia és Franciaország által vállalt kötelezettségekről. A különböző amerikai lapok és politikai tényezők haladéktalanul a legnagyobb elégedetlenségüket fejezték ki. A párizsi értekezlet folyamán Japán hozzájárult ahhoz, hogy mindezeket a szigeteket bevegyék egy úgynevezett „mandátumos rendszerbe”, ami azt jelentette, hogy az első világháborúból győztesen kikerült hatalmak valamelyikére bízták a szigetek kormányzását. Ezért hívják ezeket a szigeteket „mandátumos” szigeteknek.

A mandátumos szigetek közé került Jap szigete is. Ez a sziget a tengeralatti távírókábelek egyik fontos közbenső állomása. Az Egyesült Államok kormánya azt szerette volna, ha Amerika rendelkezésére bocsátják ezt a szigetet. Wilson elnök közlése szerint Anglia és Franciaország a párizsi értekezleten arra kötelezte magát, hogy Jap szigetét nem sorolja a Japánnak átadandó szigetek közé. De Wilson elnöknek Párizsból történt elutazása után Jap szigetét, valamint az Egyenlítőtől északra fekvő összes volt német gyarmati birtokokat Japánnak adták át.

A párizsi döntés az amerikai sajtóban viharos elégedetlenséget váltott ki. Az Egyesült Államok kormánya 1921 február végén a Népszövetségnél hivatalos formában tiltakozott az ellen, hogy Jap szigetét japán mandátumnak nyilvánítsák. A Népszövetség azt tanácsolta az Egyesült Államok kormányának, hogy ebben az ügyben forduljon közvetlenül Angliához, Franciaországhoz és Japánhoz. A diplomáciai jegyzékváltásnak azonban csak az lett az eredménye, hogy a japán és az amerikai sajtó kölcsönösen élesen támadta egymást.

Ez a látszólag jelentéktelen kérdés rövidesen igen kiéleződött és több más kérdéssel egyetemben egyike volt azoknak az okoknak, amelyek az első világháború végétől a washingtoni értekezletig eltelt időszak folyamán a japán-amerikai kapcsolatok rendkívüli feszültségére vezettek.

Az úgynevezett „Jap-konfliktus” 1922-ben ért véget, amikor az Egyesült Államok és Japán között megegyezés jött létre, amelynek értelmében azonban Amerika csak bizonyos előjogokat kapott

a Jap szigetén levő távíróállomás berendezéseinek fenntartására és ellenőrzésére. A japánoknak e kérdésben nyújtott határozott angol támogatásra vezethető vissza, hogy az amerikaiak ebben a kérdésben kénytelenek voltak engedményeket tenni.

Az első világháborút követő években Japán ismételten erőfeszítéseket tett arra, hogy a Csendes-óceán partvidékének szovjet területeit megkaparintsa. A Vörös Hadsereg és a szovjet partizánok csapásai azonban szétzúzták a japán kísérleteket, amelyek nyomán feszültség támadt az Egyesült Államok és Japán között. Az amerikai kormány ugyanis, minden szovjetellenes beállítottsága mellett, mégsem látta volna szívesen, hogy Japán a kelet-sibériai területeket és a Csendes-óceán északnyugati részével határos területeket magához ragadja. Ha Japán az ázsiai szárazföld északkeleti partvidékén szilárdan meg tudta volna lábát vetni, akkor ezzel egyúttal jelentékenyen megerősödött volna Japánnak a Csendes-óceán északi részén elfoglalt pozíciója, ez viszont egyértelmű lett volna az Egyesült Államok számára amúgyis fenyegető veszély fokozódásával.

A washingtoni kormány 1918 július 17-én elhatározta, hogy csatlakozik a japán vezetés alatt a távolkeleti szovjet területek ellen irányuló intervencióhoz. Egy hónappal később, augusztus 16-án, Vlagyivosztkban partraszálltak a szovjetellenes beavatkozásban résztvevő amerikai egységek. A japán csapatok már 1918 április 5-én megjelentek a szovjet területen és az amerikai csapatok egyik feladata az volt, hogy a japánok hatalmi térfoglalását bizonyos mértékben ellensúlyozzák.

A japán csapatok létszáma fokozatosan több mint 100 000 főre emelkedett. A japánok nagy összegeket áldoztak az intervencióra és arra törekedtek, hogy a szovjet területen úgy rendezkedjenek be, mintha otthon lennének. Japán azt követelte a szövetségesektől, hogy az általa elfoglalt szovjet területen adjanak neki „szabad kezét”. Nyilvánvaló volt, hogy a japánok valamilyen formában birtokba akarták venni az egész hatalmas területet, amely a Csukcs-félszigettől és Kamcsatkától kezdődőleg egészen a Bajkál-tó mögötti területekig húzódik. Rövidesen viszály támadt a japán csapatok és a Graves tábornok parancsnoksága alatt álló amerikai expedíciós egységek között. A két szövetséges közötti viszony mindjobban elmérgesedett és az amerikaiak a japá-

nok tevékenységének akadályozására több esetben még a vörös partizánok tevékenységét sem akadályozták, hogy ezzel is megnehezítsék a japánok működését. Igen jellemző az akkori helyzetre az a tény, hogy amikor az amerikai Vanderlipp 1920-ban azzal az indítvánnyal fordult a szovjetkormányhoz, adná bérbe Kamcsatkát az Egyesült Államoknak, ezt azzal indokolta, hogy rövidesen kitör a japán-amerikai háború és ekkor az Egyesült Államok számára a hadviselés szempontjából szükséges lesz Kamcsatka.

Lenin ebben az időszakban ismételten rámutatott arra, hogy az oroszországi forradalom szempontjából milyen fontos ez a japán-amerikai ellentét. Lenin már 1918 tavaszán megjegyzi, hogy a Japán és Amerika közötti vetélkedés *a második olyan ellentét amely meghatározza Oroszország nemzetközi helyzetét.*⁵

Lenin arra is rámutatott, hogy Japánnak a Szovjetunió elleni támadásra irányuló törekvését a kínai felkelés veszélyén kívül Amerika bizonyos antagonizmusa is visszatartja, mivel Amerika *jél Japán megerősödésétől és abban reménykedik, hogy békés állapot mellett könnyebben tud majd Oroszországtól nyersanyagokat szerezni.*⁶

Washington végre is lemondott a szovjetellenes intervencióban való további résztvételtől. Az amerikai expedíciós hadtest 1920 márciusában elhagyta a Szovjet távolkeleti területeit és Washington azzal a követeléssel állott elő, hogy most már a japán csapatok is ürítsék ki Szibériát.

Az Egyesült Államok kormánya 1921 május 31-én hivatalos jegyzéket küldött Japánnak. Ebben a jegyzékben közölte, hogy semmiféle olyan jogot nem hajlandó elismerni, amit a japánok a Szovjetunió távolkeleti területeinek megszállása révén szereztek maguknak. A washingtoni értekezleten aztán ismét visszatért erre a tárgyra az amerikai kormány és újból kifejezte azt a kívánságát, hogy a japán csapatok hagyják el a szovjet területet. A nagy befolyással rendelkező japán „Fekete Sárkány” társaság mintegy az amerikai jégvezérekre adott nem-hivatalos válaszképpen felszerelte kiküldöttjének, Epure hirhedt kalóznak Kamcsatka ellen irányuló rablóexpedícióját. Epure megtámadta és végigfosztogatta a kamcsatkai félsziget partvidékét, halomra öldöste a polgári lakosságot

⁵ Lenin. Összes Művei XXIII. köt. 5. old. (oroszul).

⁶ Lenin. Összes Művei XXX. köt. 385. old. (oroszul).

és ezzel az utolsó kísérletet tette arra, hogy „Kamcsatkát Japánnal egyesítse”.

Bár az 1921. és 1922. években tartott washingtoni tengerészeti értekezlet eredményeként alapjában véve Anglia és az Egyesült Államok követeléseit elégtették ki, Japánnak mégis kellő mértékben sikerült saját érdekeinek megvalósítását is biztosítani.

A washingtoni egyezmény megtiltotta az Egyesült Államoknak, hogy az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékét és Hawaii kivéve akár az Aleutákon, akár a Fülöp szigeteken, akár Guam szigetén, akár pedig bármely más ponton új támaszpontokat létesítsen, illetve a már meglévő támaszpontokat tovább kiépítse. Ez a határozat még Angliának is megtiltotta, hogy tovább fejlessze a hongkongi erődítéseket. Japán tehát elérte célját, mert a Csendes-óceán nyugati részében életbeléptetett korlátozások révén olyan helyzet állott be, amely viszonylag kedvező volt a japánok szempontjából.

A washingtoni értekezlet határozatai ugyan megfosztották Japánt attól a jogtól, hogy megerősítse a mandátuma alá került szigeteket, vagy akár a Bonin-szigeteken, akár a Kurili-sziget-csoporton, akár Formozán támaszpontokat és erődítményeket létesítsen, de ez a határozat nem túlságosan nyugtalanította a japán kormányt. Japán ugyanis már a washingtoni egyezmény megkötése előtt a számára szükséges új erődítmények építését befejezte, illetve a már meglévő erődítményeket korszerűsítette.

Japán tehát a washingtoni egyezmény révén a maximumát érte el annak, amit kialakíthatott magának a háború utáni egyensúlyi helyzetben, amelyet a Csendes-óceánon létesítettek. A japán monopoltőke agresszív elemeit és Japán haditengerészeti köreit azonban sem a hajóhadak arányszámának megállapítása, sem a Csendes-óceánon létesített helyzet, sem pedig az a tény nem hagyta nyugton, hogy a japán imperializmust a Kínában elfoglalt állásai-
ból kiszorították.

3. Japán és az Egyesült Államok katonai előkészületei a Csendes Óceánon

Az angol-japán közeledés megtörténte után Japán a tengeri fegyverkezések korlátozásának ügyében egybehívott genfi értekezleten, 1927-ben a közös japán-angol programot támogatta,

mert ebben az időben éppen ez a program elégítette ki a könnyű hadihajók száma és tonnatartalma kérdésében támasztott japán igényeket. Az Egyesült Államok kormánya azonban nem látta annak szükségét, hogy e kérdésben engedményeket tegyen és nem volt hajlandó az angol-japán részről előterjesztett feltételek mellett egyezményt kötni.

Az 1930-ban megkötött londoni tengerészeti egyezmény némileg változott nemzetközi helyzetben jött létre. A japán küldöttség kénytelen volt olyan feltételeket elfogadni, amelyekkel az agresszív japán haditengerészeti körök sehogy sem tudtak megbékülni.⁷ Amikor pedig 1931 végétől fogva az agresszív elemek mind nagyobb befolyást kezdtek Japán külpolitikájára gyakorolni, nyilvánvalóvá vált, hogy a washingtoni egyezmény sorsa eldőlt, még pedig nem pusztán a Kínára vonatkozó részek, de a tengeri fegyverkezések, sőt az egész csendesóceáni helyzet tekintetében is. Japánban mind erélyesebben folytatták a haditengerészet megerősítésére irányuló gyakorlati intézkedések végrehajtását és a legkevésbé sem törődtek a különböző értekezleteken megállapított korlátozásokkal. A különböző mandátumos szigeteken, Formozán, a Bonin-szigeteken és a Kurili-szigetcsoporton tilos volt a külföldiek számára a partraszállás. Nyilvánvaló volt, hogy a japánok mindezekben a helyeken megkezdték a haditengerészet és a légierők céljait szolgáló támaszpontok létesítését, illetve a már meglévő támaszpontok megerősítését.

Éppen ezért nem keltett meglepetést, amikor Japán 1934 decemberében, tehát két évvel az egyezmény lejártá előtt, felmondotta a washingtoni tengerészeti egyezményt. Ez a lépés teljesen megfelelt a japán politika új irányzatának. Anglia és Amerika azonban még ekkor sem vesztette el reménységét, hogy bizonyos engedmények árán sikerül újabb megállapodást létesíteniök a japánokkal. Am a japán kiküldöttek az 1935 december–1936 januárjában lefolyt londoni tengerészeti értekezleten azt követelték, hogy a japán haditengerészet számára is ugyanolyan tonna-

⁷ Az értekezőlet japán szempontból hátrányosan, 6:10 arányban állapította meg a japán, illetve az angol és az amerikai nehéz cirkálók tonnatartalmának arányszámát és ezenkívül is több olyan korlátozást állapított meg, ami a japánok számára hátrányt jelentett.

tartalmat állapítsanak meg, mint amilyen az Egyesült Államok vagy Anglia haditengerészetének tonnatartalma.

A japán kiküldöttek még ennél is tovább mentek, mert nem hivatalos formában azt az indítványt terjesztették elő, hogy az értekezlet a Csendes-óceán nyugati felét japán, keleti felét pedig amerikai „érdekszféraként” ismerje el, még pedig oly módon, hogy a két érdekszféra közötti határvonal a vasárnap-hétfő vonalon, tehát nagyjából véve a 180. délkör mentén húzódjék. Ez a japán indítvány azt jelentette, hogy Japán nemcsak a Kína feletti uralomra tart számot, de ezenfelül egész Délkelet-Ázsia, valamint az Ázsia és Ausztrália közötti hatalmas kiterjedésű szigetvilág feletti uralmat is a maga számára követeli.

A japán követeléseket az egyenlő tonnatartalomra vonatkozólag nemcsak Anglia és Amerika, de még Franciaország és Olaszország is visszautasította. Erre a japán küldöttség 1936 január 15-én faképnél hagyta az értekezletet. Az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország között még ugyanennek az évnek a márciusában egyezmény jött létre, amelynek értelmében a szerződő felek a tengeri fegyverkezések bizonyos minőségbeli korlátozására, valamint arra kötelezték magukat, hogy évenként kölcsönösen tájékoztatják egymást az új hajóépítési programról. Júniusban Japánt is felszólították, hogy csatlakozzék az egyezményhez, de Japán visszautasította a csatlakozást és ettől fogva a legnagyobb titokban folytatta tengeri fegyverkezését. Az amerikaiak jelentései szerint a japán hajógyárakban 45—50 000 tonnás cirkálók építését kezdték meg. A mandátumos szigetekén és a Csendes-óceánba messzire benyúló egyéb japán pozíciókon lázas ütemben folyt a haditengerészet és a légihaderő hadmozdulataihoz szükséges támaszpontok és erődítmények építése.

Mindennek ellenére az Egyesült Államok kormánya mind a Csendes-óceánon, mind pedig Kínában még az évek egész során át folytatta a Japán „megbékítésére” irányuló politikáját. Az amerikai imperializmus igen sok képviselője még mindig abban reménykedett, hogy a japán támadás nem az amerikai birtokok ellen irányul és semmiesetre sem érinti majd az Egyesült Államok alapvető érdekeit.

Ebben az időben igen sok amerikai politikus, közíró sőt még nagytekintélyű katonai vezető is akadt, aki azt bizonygatta,

hogy nincs is egyébre szükség mint, hogy Japánnal kapcsolatban bizonyos engedményeket tegyen Amerika, és a japán-amerikai viszony tüstént olyannyira baráti válik, hogy az egész világ irigykedését kelti majd fel. Olyanok is szépszámmal akadtak, akik kétségbevonták, hogy olyan óriási kiterjedésű hadszíntéren, mint amilyen a Csendes-óceán, egyáltalán lehetséges lenne effektív háborút viselni. Az elszigetelődési irányzat házsisütetű sztratégiai pedig rendíthetetlen biztonsággal hangsúlyozták, hogy az Egyesült Államokat Japántól elválasztó hatalmas távolságra való tekintettel Amerika teljes biztonságban érezheti magát.

Vernon Nash amerikai közíró a *Nation* hasábjain közvetlenül az 1935—1936. évi londoni tengerészeti értekezés előtt megállapította, hogy a japán-amerikai háború állítólagos veszedelme nem egyéb „mesebeli” veszéllyel. Vernon Nash többek között ezeket írta ekkor: „Ha egy japán bombázógép bármely japán légi támaszpontról, vagy éppenséggel egy önmagát veszélynek kitevő repülőgép-anyahajó fedélzetéről felszállva meg akarná támadni a Japánhoz legközelebb eső amerikai gócpontot — a Hawai-szigeteken fekvő Pearl Harbor kikötőt — akkor ehhez olyan nagymennyiségű üzemanyagot kellene magával vinnie, hogy ennek folytán már eleve nem lenne képes olyan bombaterhet vinni, amely bármilyen lényeges kár okozására alkalmas lenne”.

R. Ruddy tanár, a „Háború megelőzésére alakult országos tanács” titkára a londoni értekezés idején azt a kijelentést tette, hogy „a Londonban beterjesztett japán kívánságok teljesen indokoltak. Japán csak azt az egyet kívánja, hogy Azsiában szabadon gazdálkodhassék. Japántól egyébként teljesen távol áll az a szándék, hogy megtámadja az Egyesült Államokat, minthogy az amerikai nyersanyagok hiánya egyszeriben tehetetlenné tenné Japánt”.⁸

Még Swanson tengerészeti miniszter is kijelentette, hogy elvben helyesli azt a japán tervezetet, amely szerint a Csendes-óceánt két befolyási övezetre osztanák fel, amelyek határa a 180. délkör mentén húzódnék el.

A csendesóceáni szigetek megerősítésének kérdésében az Egyesült Államok kormánya lényegében véve éveken át alávettette

⁸ *North China Star*, 1935 december 21.

magát annak a japán követelésnek, hogy a Csendes-óceán nyugati felét japán uralmi szférának ismerjék el. Az amerikaiak attól tartottak, hogy a japánok valóban beváltják a „komoly következményekkel” való fenyegetésüket — s ezért inkább még a washingtoni egyezmény érvényének lejártá után is lemondtak arról, hogy akár Guamot, akár pedig a Fülöp-szigeteket megerősítsék. Sokkal erélyesebben működtek azonban az amerikaiak a Csendes-óceánnak „saját” birtokukban levő keleti felén. Újabb szigetecskékre került fel az amerikai zászló és ezeket a szigeteket rövidesen megerősített támaszpontokká építették ki. Ezenfelül az 1938 és 1940 közötti időszakban nagy erősítési munkálatok folytak a Hawaii-szigeteken, Alaszkában, az Aleutákon és egyéb pontokon.

Az óceánon létesített légi és haditengerészeti támaszpontok hálózata kiszélesítésének előfutárja a csendesóceáni légiforgalom megszervezése volt. Az igen tetemes állami támogatásban részesülő „Pánamerikai Légiforgalmi Társaság” 1935 végén megnyitotta rendszeres csendesóceáni forgalmi járatait.

A San Franciscóból kiinduló csendesóceáni légijárat Hawai (Honolulu), Midway, Wake és Guam szigetek érintésével egészen Maniláig közlekedett.

Az Egyesült Államok kormánya ezt a légijáratot egészen az ázsiai szárazföldre szeretne volna meghosszabbítani, de a terv végrehajtásánál Japán ellenállásába ütközött. A kínaiak elvben hozzájárultak ahhoz, hogy az amerikai légivonalat legalább Kantonig meghosszabbítsák. A japán kormány azonban oly erős nyomást gyakorolt a kínai kormányra, hogy ez utóbbi végül is nem mert belemenni az amerikaiak kívánságainak teljesítésébe. De az angolok is nehézségeket gördítettek az amerikaiak útjába és eleinte nem akartak ahhoz hozzájárulni, hogy az amerikaiak a légivonal végállomásaként Hongkongot használják fel. Az amerikaiak erre tervbe vették, hogy a Kanton közelében levő Macao portugál gyarmaton létesítenek légi támaszpontot. A támaszpont létesítése tárgyában már meg is kezdték a tárgyalásokat a macaói hatóságokkal. A japán sajtóban már arról írtak, hogy a „Pánamerikai Légiforgalmi Társaság” meg akarja vásárolni Macaót.

Japán mindenesetre azzal az ajánlattal fordult a portugál kormányhoz, hogy japán légi támaszpont létesítése céljából megvásárolja Macaót. Már annak is híre járt, hogy a portugál kormány

húszmillió angol fontsterlinget kért a gyarmati területért. A japánok tervei azonban nem valósultak meg. Macaóban az amerikai gépek számára létesítettek repülőteret. 1937-ben pedig Anglia hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai légiforgalmi társaság gépeit egészen Hongkongig járathassák.

Ezen a légi útvonalon 1939-től fogva már a „Boeing” típusú hatalmas négymotoros clipperek bonyolították le a forgalmat. Egy-egy gép súlya 41 tonna volt és 74 utast tudott szállítani. A légijárat hetenként egyszer közlekedett.

Az Ázsiával összekötő légiforgalmi vonal megnyitásával egyidejűleg az Egyesült Államokat Új-Zélanddal és Ausztráliával összekötő légivonalakat is akartak szervezni az amerikaiak.

Ennek a légi útvonalnak támaszpontokra, a Pearl-Harborban létesített tengerészeti és katonai erődnek pedig előretolt biztosítóposztokra volt szüksége. Éppen ezért az amerikaiak az 1935. és 1936. évek folyamán a Hawai-szigetek és a Szamoa-szigetcsoport között három kisebb szigetet: Jarvist, Howlandot és Phoebe-t (másnéven Baker szigetet) az Egyesült Államokhoz csatolták. Ezt a három szigetet az amerikai törvényhozás eredetileg már 1856-ban amerikai birtoknak mondotta ki, de a későbbiek folyamán az amerikaiak nem törődtek velük és angol birtoknak számítottak.

Jarvis a Hawai-szigetektől 1400 tengeri mérfölddel délre, az Egyenlítő és a nyugati hosszúság 160. fokának metszőpontjától nem messzire fekszik. A sziget 1889-től fogva angol birtoknak számított, de amikor 1935-ben a szigeten felvonták az amerikai lobogót, Anglia ez ellen egyetlen szóval sem tiltakozott.

Howland és Phoebe egymáshoz közel, Jarvistól mintegy 20 földrajzi foknyi távolságban fekszik. Ez a két kis korallsziget a (japán birtokban levő) Marshall-szigetektől délkeletre fekszik s alig néhány száz mérföldnyi távolságra. Az amerikaiak 1937-ben repülőállomást létesítettek Howlandban. Az erősen homokos Johnston szigeten ugyancsak légi és haditengerészeti támaszpontot építettek.

De a különböző, újabb kis szigetek megszállása még a Csendes-óceán keleti részében sem ment mindig olyan símán, mint Jarvis, Howland és Phoebe esetében. A Phoenix-szigetcsoporthoz tartozó Canton és Enderbury birtoka felett heves vita folyt Anglia és az Egyesült Államok között.

Amikor az amerikaiak 1938-ban partraszálltak ezeken a kis, lakatlan szigeteken, hogy kitűzzék az amerikai zászlót, nagy meglepetésükre angol tengerészeket találtak ott, akik néhány hónappal az amerikaiak előtt érkeztek oda. Londonnal folytatott tanácskozások után a washingtoni kormány hozzájárult ahhoz, hogy a két szigetet Anglia és Amerika közösen tartsa birtokában, de ez az ideiglenes kompromisszum nem elégítette ki az Egyesült Államokat.

A Karácsony-sziget (Christmas), amely Jarvistől északra fekszik és légi, valamint tengerészeti támaszpont létesítésére Jarvisnél összehasonlíthatatlanul alkalmasabb, angol kézen maradt, bár az amerikai kormány kijelentette, hogy jogszerint az Egyesült Államokat illeti meg ennek a szigetnek a birtoka.

Ez a Karácsony sziget a Sor-szigetekhez (Line Island) tartozik, amelyet az amerikai hatóságok még az első világháború idején, 1917-ben amerikai birtoknak nyilvánítottak. Erre az amerikai birtokbavételi nyilatkozatra Anglia 1919 november 28-án hivatalos nyilatkozattal felelt és ebben a Karácsony szigetet angol birtokká nyilvánította.

Az Egyesült Államok kormánya 1937-ben a Karácsony szigettől északnyugatra fekvő Palmira szigetre is kiterjesztette az amerikai uralmat. Anglia ugyanakkor a Csendes-óceánnak ebben a részében nagy sietve megszállt több lakatlan vagy féliglakott kis szigetet. De az angolok egyébként is arra törekedtek, hogy minél több akadályt gördítsenek az Egyesült Államokból Ausztráliába vagy Új-Zélandba vezető légivonal létesítésének útjába. Éppen ezért a „Pánamerikai Légiforgalmi Társaság” 1939-ben a francia birtokban levő Új-Kaledónián, Numeában létesített légi támaszpontot és ílymódon azt tervezte, hogy majd az angol birtokban levő területek érintése nélkül bonyolítja le a forgalmat.

Az angol „Imperial Airways” légiforgalmi társaság, amely az Angliának Indiával, Szingapurral, valamint Ausztráliával való légiforgalmát bonyolította le, tervbevette, hogy az amerikai légiforgalmi vonal ellensúlyozására 1939-ben Új-Zélandon át egészen a Fidzsi-szigetekig hosszabbítja meg útvonalát. A második világháború megghiúsította az angol terv megvalósítását és ugyanakkor kedvező feltételeket teremtett az amerikai légiforgalom további fejlődése számára. Egy évvel a második világháború kezdete után, 1940-ben már amerikai gépek bonyolították le a forgalmat az

Egyesült Államokból Hawai-n, Kantonon és Új-Kaledónián át Új-Zélandba vezető útvonalon.

Az Egyesült Államok haditengerészeti minisztériuma, mintegy a Sanghájnak és Nankingnak japánok által történt megszállására adott válaszként 1938-ban az amerikai törvényhozás elé javaslatot terjesztett, amely azt indítványozta, hogy a Csendes-óceán északi részében levő amerikai birtokok bizonyos mértékű megerősítésén kívül Midway, Wake, Palmira és Johnston szigeteken építsenek haditengerészeti, illetve légi támaszpontokat, ezenfelül még jobban erősítsék meg a Hawai-szigeteken levő Pearl Harbor kikötőjét és a szigetek egyéb pontjait és erősítsék meg Guam szigetét.

Miután a japánok megszállták Hainant és a Spratly-szigeteket és ezzel nyilvánvaló tanujelét adták a déli tengerek felé irányuló előretörésüknek, az amerikaiak nyomban igen jelentékeny mértékben fokozták Hawai és a Pearl Harborra, mint közép-pontra támaszkodó sztratégiai támpontrendszerhez tartozó egyéb szigetek erősítési munkálatait.

A japán sajtó éles kifakadásokkal fogadta a washingtoni kormánynak azt az 1939-ben hozott döntését, hogy a Hawai-szigetek védelmét lényegesen megerősíti. A japán lapok ebben az amerikai intézkedésben Japán biztonságának veszélyeztetését látták.

Pearl Harbor a Hawai-szigetcsoporthoz tartozó Oahu-szigeten fekszik. Pearl Harbor erősítményei már az amerikai kormány 1939-ben hozott döntése előtt a világ leghatalmasabb erődműveinek sorába tartoztak. Ezeket az erősítéseket „Csendes-óceáni Gibraltár”-ként szokták emlegetni. Pearl Harbor kikötője az Egyesült Államok egész hajóhadát be tudta fogadni. Ugyanott szárazdokk volt a sorhajók kijavítására. A haditengerészeti támaszpont megerősítésének céljából az amerikaiak megkezdték egy még hatalmasabb méretű úszó dokk építését és ugyanakkor hozzáfogtak a további légi támaszpontok építéséhez is.

Midway szigetén 1939-ben haditengerészeti és légi támaszpontot létesítettek. Midway kikötőjét elsősorban tengeralattjárók befogadására szánták, de ugyanakkor torpedórombolók befogadására is alkalmassá tették. A midway-i légi támaszpontot olymódon létesítették, hogy állandóan harminc repülőgép tartoz-

kodhassék ezen a támaszponton. Ugyanakkor egy másik légi támaszpontot létesítettek Wake szigetén, amely a japán tulajdonban levő Marshall-szigetek északi csoportjától nem messze fekszik. Wake sziget lagunája ötven hidroplán befogadására volt alkalmas.

Támaszpontok létesítése céljából alaposan tanulmányozták a Hawai és Midway szigete között hosszú láncot alkotó sok kis szigetet és korallzátonyt. Az amerikai vízirepülőgépek több ilyen kis szigetet már hosszabb idő óta le- és felszállóhelyül használtak fel.

Nagy figyelmet szenteltek Kure⁹ szigetének is. Ez a kis sziget 57 mérföldnyire Midwaytól északnyugatra fekszik és Midway szigete Japán felől Kuren át könnyen megközelíthető.

Ugyancsak 1939-ben kezdte meg Amerika a távoli Északon fekvő területek: az Aleuták és Alaszka partvidékének megerősítését is.

Az Egyesült Államok törvényhozása 1939 januárjában 13 millió dollárt szavazott meg az Aleuta-szigetcsoporthoz tartozó Unalaszka szigeten levő Dutch-Harbor katonai védelmi berendezéseinek tökéletesítésére, valamint az Alaszka partvidékén levő Sitka- és Kodiak-szigetek megerősítésére.

A Csendes-óceán északi sarkában főként a halászat miatt éleződött ki a japán-amerikai feszültség. A japán halászhajók legszívesebben az alaszakai vizeken halásztak. Az amerikaiak viszont azt állították, hogy a japánok a halászatban rablógazdálkodást folytatnak és ezenfelül kémkedéssel is foglalkoznak.

Bonn és Schwellenbach szenátorok 1937 tavaszán az amerikai szenátusban még indítványt is nyújtottak be külön intézkedésekre vonatkozólag az Alaszka partvidékének közelében kifejtett japán halászati tevékenység ellen. Az Egyesült Államok tokiói nagykövetsége ebben az ügyben diplomáciai lépéseket is tett, amelyek azonban teljesen eredménytelenek maradtak.

A japán sajtó igen barátságtalanul és kelletlenül fogadta azokat az intézkedéseket, amelyeket az amerikai kormány az Egyesült Államok csendesóceáni birtokainak megerősítésére tett. A Guam sziget megerősítésére irányuló kísérletek pedig azt eredményezték, hogy japán hivatalos képviselők megfenyegették

⁹ Ez a sziget Kure orosz tengerészkapitányról, a sziget felfedezőjéről kapta nevét.

Amerikát, úgyhogy az amerikai kormány végül is lemondott a sziget katonai megerősítéséről.

A Guam megerősítéséről és a szigeten létesítendő tenger-alattjáró és légi támaszpontokról szóló javaslatot az amerikai tengerészeti minisztérium első ízben 1938-ban terjesztette a törvényhozás elé. Leahy tengernagy, aki az amerikai szenátusban nyolcvanmillió dolláros befektetéssel hatalmas támaszpont létesítése mellett szállt síkra, érveléseiben kijelentette, hogy a megerősített Guam bármilyen támadással dacolni tudna. A guami támaszpontot felhasználó hajóraj ezenfelül a Fülöp-szigetek ellen irányuló támadást is megakadályozhatta volna.

A japán katonai körök orgánuma, a *Kokumin Simbun* az amerikai tengerészeti minisztérium terveiről nyilatkozva 1939 január 16-án nyíltan kijelentette, hogy ha az amerikaiak Guam szigetén valóban hozzá mernének kezdeni az erődítési munkálatokhoz, akkor „Japán tönkresilányítaná az amerikai hajóhadat”.

Ugyanilyen szellemben nyilatkozott a japán tengerészeti minisztérium megbízottja, Kanazáva altengernagy is. 1939 februárjában Ionai tengernagy, Japán tengerészeti minisztere is nyilatkozatot tett ebben a kérdésben.

Az Egyesült Államok törvényhozó testülete a Guam megerősítésével kapcsolatban elhangzott éles japán kijelentésekre való tekintettel 1939 február 26-án elvetette a Guam szigeten ötmillió dolláros költséggel létesítendő katonai támaszpontokról szóló javaslatot. Érdekes megemlíteni, hogy még néhány japán diplomata is megértette, milyen súlyos kárt okoz az amerikai törvényhozásnak a „megbékélésre” irányuló politikája. Szaito washingtoni japán nagykövet ebben az időben egy magánbeszélgetés során annak a reménységének adott kifejezést, hogy az amerikai törvényhozás elfogadja a Guam megerősítéséről szóló javaslatot, mert „ennek jó hatása lenne a mi militaristáinkra”.¹⁰

E sikeren felbátorodva, a japánok ismét azzal a kívánsággal álltak elő, hogy az Egyesült Államok kormánya adja el Japánnak Guam szigetét.

A japán külügyminisztérium lapjának, a *Japan Times*-nek főszerkesztője, Maszanari Ito lépett ezzel a javallattal első ízben

¹⁰ F. Moore: „With Japan's Leaders”. New York 1942, 94. old.

a nagy nyilvánosság elé. Ito sugalmazott cikkeit 1938 májusában közölte a *Csugaj Sógjó* című lap és az *Oriental Economist* című folyóirat. Ezt a javaslatát 1939 elején, tehát abban az időpontban ismételte meg Ito, amikor az amerikai törvényhozás éppen a Guam megerősítéséről szóló javaslatot tárgyalta. Ito indítványát többek között az amerikai *New York Daily News* című lap is támogatta. A *Nippon Hjóron* című ujság pedig kijelentette, hogy a japán hajóhad nem hajlandó addig várni, amíg a szigeten befejezik az erődítési munkálatokat, hanem idejekorán lecsap, hogy elfoglalja Guam szigetét.

Szekine altengernagy a *Bungei Szundzso* című lap hasábjain 1939 októberében azt követelte az amerikaiaktól, hogy „a japán-amerikai barátság fenntartása érdekében” adják el Japánnak Guam szigetét. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a japán hajóhad a világ bármely flottájával meg tud mérközni.

Amikor pedig Edison tengerészeti miniszter 1940 januárjában Guam ügyében új javaslatot terjesztett be és ebben a javaslatban mindössze egymillió dollár megszavazását kérte a guami kikötő kimélyítésének és az új móló létesítésének céljaira, az amerikai képviselőház még ezt az indítványt is elvetette.

E döntés előtt a japán tengerészeti minisztérium képviselője nyilatkozatában ismét hangsúlyozta, hogy a „guami kikötő kiépítésére szánt egymillió dolláros költség megszavazását a japán hatóságok a sziget erődítési programja szerves részének tekintenék”. Az amerikai törvényhozó testület mindamellett még 1940-ben megszavazta a guami kikötő fejlesztésére szánt egymillió dolláros kiadást és ezzel mintegy jelképesen fenntartotta Guam szigete megerősítésének jogát.

Így tehát a japán-amerikai kapcsolatok tanulmányozása megmutatja, hogy már a kétféle imperialista érdek Kínában történt összeütközése előtt, a csendesóceáni szigeteken, a Bonin-szigeteken, Riu-Kiun és Hawai-szigeteken szembekerültek egymással az amerikai és japán érdekek. A későbbiekben pedig a kínai érdekellentétek kifejlődésével párhuzamosan növekedett az óceánon is a japán-amerikai feszültség. A mandátumos szigetek csoportja és az Egyenlítőhöz közelfekvő Guam éppen úgy belekerült

az imperialista érdekellentétek forgatagába mint a messze északon levő alaszakai partvidék és az Aleuták láncolata. Lenin a japán-amerikai viszonyal foglalkozva nem egy esetben hívta fel a figyelmet a két hatalom érdekeinek az óceánon történő összeütközésére: *A Japán és Amerika közötti érdekellentétek igen nagyok. A két hatalom nem tudja egymás között Kínát, a szigetek egész sorát stb. felosztani.*¹¹

Japán birtokába tudta a szigetek egész sorát keríteni és Anglia támogatásával az óceánon kiterjesztette befolyási szféráját. Anglia arra törekedett, hogy a Távols-Keleten Oroszországgal és az Egyesült Államokkal szemben valamilyen ellensúlyt teremtsen és ezért nemcsak, hogy nem gátolta, hanem éppen ellenkezőleg, támogatta Japánt Riu-Kiu és a Bonin-szigetek, a Volcano-szigetecsoprot és Formoza elfoglalásában, majd a későbbiek folyamán az úgynevezett mandátumos szigetek megkaparintásában.

Formozát a japánok a Csendes-óceánon déli irányban való további terjeszkedés fontos támaszpontjává alakították át. Ez a támaszpont rövidesen már komoly fenyegetést jelentett Hongkong számára és Mandzsúria déli részével együtt az angolok és amerikaiak kínai érdekei, majd gyarmatai ellen irányuló japán támadás ugródeszkájává vált.

Az angol kormány azonban erre való tekintet nélkül még 1931—1932-ben is támogatta a japánokat Mandzsúria elfoglalásában, mert azt hitte, hogy ezzel a japán terjeszkedés az angol gyarmatokról és angol érdekektől teljesen eltérő irányban folytatódik majd. A Cliveden-köré csoportosuló fasisztabarát klikk, amelynek ebben az időben döntő befolyása volt az angol kormánypolitika alakulására, azt remélte, hogy a Japánnal kapcsolatosan folytatott politika révén nemcsak a szovjet-japán feszültséget sikerül majd felidézni, de ugyanakkor Japán révén az Egyesült Államok kínai és általában délázsiai terjeszkedésével szemben biztos sorompót tudnak állítani, amely egyúttal az amerikaiak csendesóceáni terjeszkedése ellen is irányul. Ez a politika azonban végeredményben arra vezetett, hogy maga Anglia teljesen kiszorult Kínából, a japánok meg tudták Hainant kaparintani, teljesen bekerítették Hongkongot, amelynek katonai jelentősége így egy

¹¹ *Lenin: Összes Művei, XXVI. köt. 15. old., (oroszul).*

csapással megszűnt — s ezek után már közvetlenül veszélyeztették Szingapurt és a többi angol birtokot. „Amerika Japánnal (és Angliával) szemben” — állapította meg annak idején Lenin.¹² Kétségtelenül megállapítható tény, hogy az imperialista hatalmaknak a csendesóceáni és kínai hegemoniáért harcoló háromszögében az angol mesterkedések sűrűbben támogatták Japánt, mint az Egyesült Államokat. Az Angliában uralmon levő Cliveden-klikk azért is alkalmazta Távol-Keleten a legfontosabb vetélytársak egymás elleni kijátszásának hagyományos politikáját, mert Anglia az egyenlőtlen fejlődés korszakában elmaradt a gyorsabb iramban fejlődő kapitalista államok mögött.

A „tengerek Királynője”, aki a kapitalizmus általános válságának ebben az időszakában arra kényszerült, hogy az Egyesült Államokkal és Japánnal megossza a Csendes-óceán feletti uralmat, ezt a hatalom-megosztást igen nagy részben Japánnal vállalva az Egyesült Államok ellen irányuló élel tette, bár néha szívesen tartotta saját partnerét az Egyesült Államok segítségével kordában. A XX. század Angliája ilyen módszerekkel próbálta megmenteni azt a hatalmas kiterjedésű örökséget, amelyet az ipari kapitalizmus és a kezdődő imperializmus stádiumának Angliája hagyott rá a Csendes-óceánon. Az 1921—1922-ben Washingtonban létrejött hatalmi egyensúly megbontása és az átmeneti stabilizáció összeomlása nyomán a kölcsönös kapcsolatok annyira kiéleződtek, hogy a Csendes-óceán egész politikai légkörében a pattanásig menő feszültség állott be.

„Ennek a kiéleződésnek a következményei: a Csendes-óceánért folytatott harc erősödése és a tengeri haderők növekedése Japánban, az Északamerikai Egyesült Államokban, Angliában, Franciaországban”,¹³ — jelentette ki Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja XVII. kongresszusa előtt elmondott beszámolójában.

Az 1939-ben kirobbanó európai háború lényegesen meggyengítette Anglia csendesóceáni helyzetét. Angliának a hitleri Németországgal szemben szüksége volt az Egyesült Államok segítségére és ezért kénytelen volt saját csendesóceáni politikáját a washing-

¹² Lenin Összes Művei, XXVI. köt. 313. old. (oroszul).

¹³ Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra 1949, 511. old.

toni kormány követeléseivel összhangba hozni. Ennek következtében komoly mértékben megerősödött az Egyesült Államok általános helyzete, bár sztratégiai szempontból Amerika még 1939-ben is viszonylag gyengébb volt mint Japán. Az Egyesült Államok kormánya tulajdonképpen még csak most látott hozzá az amerikai tengerészeti támaszpontok hálózatának kiépítéséhez. Az amerikai törvényhozás 1938 tavaszán elfogadta ugyan azt a törvényjavaslatot, amelynek értelmében húsz százalékkal kellett volna az amerikai hajóhad erejét növelni, de a valóságban az 1937., 1938. és 1939. évek hajóépítése nem haladta túl az 1936. évi hajóépítések mértékét. A japán hajóhad továbbra is megtartotta a harmincas évek kezdetén kivívott helyzetét, amely az amerikai hajóhaddal szemben előnyös volt. Bár az új nemzetközi helyzetben Japán nem számíthatott arra, hogy Angliával az Egyesült Államok rovására sikerül majd kompromisszumot kötnie, de másrészt biztos lehetett abban, hogy az európai hadiesemények következtében lekötött Anglia nem tudna Távol-Keletre nagyobb haditengerészeti erőket küldeni. Ilymódon tehát azzal, hogy Európában a háború kitört, Japán helyzete is megszilárdult a Csendes-óceánon. Két fő vetélytárs, az Egyesült Államok és Japán mind az Óceánon, mind pedig Kínában szemtől-szembe került egymással. A köztük fennálló érdekellentétek itt is éles és megoldhatatlan jelleget öltöttek.

4. Az Egyesült Államok megszállja a Fülöp-szigeteket Japán igények

Már a Fülöp-szigetek meghódításának időszakában két másik hatalomnak, nevezetesen Németországnak és Japánnak a Fülöp-szigetekre irányuló igényeivel került szembe az Egyesült Államok terjeszkedési politikája.

Az Egyesült Államok kormánya 1898 április 21-én hadat üzent Spanyolországnak. Nem sokkal előbb, 1896-ban a Fülöp-szigetek maláji lakossága fellázadt a spanyol uralom ellen. Ennek a felkelésnek a következtében a spanyolok kénytelenek voltak az addig kétezer főnyi helyőrség létszámát harmincezerre emelni. A Fülöp-szigeti felkelők bátran harcoltak és fegyverzetük sem volt rossz. A felkelőket mind az amerikaiak, mind a japánok arra számíttva látták el fegyverrel, hogy kiadásai a végén megtérülnek majd.

De 1897 végére a felkelést sikerült részben leverni, részben pedig a korrupt vezetők megvásárlása révén zsákutcába juttatni. Ezek a vezetők — Emilio Aginaldo és társai — 800 ezer peso ellenében hajlandók voltak a fegyverletételre, egyszerűen faképnél hagyták a felkelőket és a pénzzel zsebükben külföldre szöktek.

A japánok úgyszólván a kilencvenes évek kezdetétől élénk tevékenységet fejtettek ki a Fülöp-szigeti nacionalisták között. A „Fekete-óceán” (Gennoszja) néven ismert titkos szervezet kiküldöttei már 1892-ben tevénykedtek a Fülöp-szigeteken.

Röviddel a spanyol-amerikai háború kezdete után a Dewey parancsnoksága alatt álló amerikai hajóraj a manilai öbölben szétverte a spanyolok távolkeleti hajóhadát. Az Egyesült Államokból érkező tízezerfőnyi amerikai sereg augusztus 13-án elfoglalta Manila városát. Egy nappal előbb létrejött a hadműveletek beszüntetéséről szóló megállapodás. Négy hónappal később, 1898 december tizedikén aláírták a békeszerződést, amelynek értelmében Spanyolország az Egyesült Államok javára lemondott a Fülöp-szigetokről. A Fülöp-szigetek körül zajló eseményekkel egyidejűleg hangtalan, de annál megfeszítettebb küzdelem folyt az Egyesült Államok, Németország és Japán között.

A manilai öbölben vívott spanyol-amerikai tengeri ütközet ágyúdőrejének visszhangja úgyszólván még el sem múlt, amikor 1898 májusában két német hadihajó érkezett Manila elé. Ez a két hadihajó ahhoz a hét hajóból álló hajórajhoz tartozott, amely ebben az időben Németország távolkeleti tengeri haderejét alkotta. A német hadihajók elkéstek. A spanyol hajóhad eddigre már a manilai öböl fenekén feküdt, s ennek folytán a németek már nem tudtak az eseményekbe közvetlenül beavatkozni. Lehetséges, hogy Dewey éppen a németek veszélyes közeledésére való tekintettel vette fel a kockázatos harcot a spanyolokkal, még mielőtt az amerikai erősítések megérkeztek volna. A harc kimenetele folytán Dewey abba a helyzetbe került, hogy esetleges további ellenségekkel szemben szabadon fel tudta venni a harcot.

E helyzet ellenére Heinrich német császári herceg két héttel a manilai öbölben vívott tengeri ütközet után mégis azt táviratozta a német császárnak, hogy a „filippinók a Fülöp-szigetek feletti német protektorátust kívánják”. A német diplomaták és újságok ezzel kapcsolatban emlékeztettek arra, hogy a Fülöp-

szigetek déli részén levő Zulu-szultánság felett gyakorlandó porosz protektorátus tárgyában már 1866-ban formális megegyezés történt a Zulu-szigetek szultánjával. Heinrich herceg távirata következtében 1898-ban a Diederichs altengernagy parancsnoksága alatt álló német hajóraj legnagyobb része elhagyta a kínai vizeket és sürgősen a manilai öböl felé tartott. Az amerikai erősítések megérkeztéig a német hajóraj erősebb volt, mint Dewey hajóraj. Berlin a Fülöp-szigetek megvétele érdekében tárgyalásokat kezdett a madridi kormánnyal, Diederichs pedig nyíltan a Manilában körülrzárt spanyol helyőrség mellett foglalt állást. A németek élelmiszerral és hadianyaggal látták el a spanyol helyőrséget, banketteket adtak a spanyol katonai parancsnokság tiszteletére és pohárköszöntőkben méltatták a spanyol-német barátság jelentőségét.

A manilai öbölben tartózkodó amerikai és német tengerészeti erők parancsnokságai között mindjobban elmérgesedett a viszony.

Rövidesen elkövetkezett az a pillanat, amikor a német hadihajókon már minden készen állott az ágyúk megszólaltatására. De ekkorra az amerikaiakon és németeken kívül már az angol hajóhad néhány egysége is a közelben tartózkodott és a Chichester kapitány parancsnoksága alatt álló angol hajóraj az amerikaiak oldalára állott. Megváltoztak az erőviszonyok és a német tengerészek harcikedve hirtelen elpárolgott.

Az Egyesült Államok kormánya ekkor még nem fedte fel a Fülöp-szigetek bekebelezésére irányuló szándékát. Még az 1898 augusztusában az ellenségeskedések beszüntetése tárgyában Spanyolországgal kötött megállapodásban is arról volt szó, hogy a békeszerződés aláírásáig az amerikaiak elhagyják Manilát és a manilai öblöt. De ugyanennek az évnek decemberében már azzal a határozott kívánsággal álltak elő az amerikaiak, hogy Spanyolország engedje át a Fülöp-szigeteket az Egyesült Államoknak. A spanyol kormány azonban ekkor már a németekkel folytatott tárgyalásokat és visszautasította az amerikai javaslatot. Az amerikai kormány ultimátumot küldött a spanyol kormánynak és keresztül is vitte az ultimátum követeléseinek teljesítését.

Washingtonnak a Fülöp-szigeti kérdésben eleinte tanusított tétovázó magatartását gyökeresen megváltoztatták a nagytőkés

köröknek és a hittérítő szervezeteknek a Fülöp-szigetek bekebelezését sürgető mind határozottabb kívánságai. McKinley elnök később kijelentette, hogy egyenes isteni sugallatra történt a Fülöp-szigeteknek az Egyesült Államokhoz való csatolása.¹⁴

Németország még közvetlenül a spanyol-amerikai békeszerződés aláírása előtt is kísérletet tett arra, hogy akárcsak a Zuluszigetcsoporthoz megszerezze a maga számára. Ugyanakkor a felvetette a Fülöp-szigetek semlegességének tervét is. De mindezek a kísérletek eredménytelenül végződtek.

Japán ebben az időben sokkal gyengébb volt, mint Németország és nem merészkedett annyira, hogy nyíltan kardot csörtesen. Egyelőre az volt a terve, hogy a Fülöp-szigeteken mindjobban megszilárdítja a helyzetét és ezért más taktikát alkalmazott.

A tokiói kormány a spanyol-amerikai háború elején semlegességét nyilvánította ki ugyan, de ugyanakkor azt is közölte, hogy a Fülöp-szigeti vizekre „a Fülöp-szigeteken lakó japánok védelme és a haditengerészeti események figyelemmel kísérése céljából” három hadihajót küld ki.

Japán előbb nem hivatalos formában, a sajtó útján, aztán hivatalos formában is azt az ajánlatot tette az Egyesült Államoknak, hogy a Fülöp-szigeteket helyezték három hatalom, még pedig Amerika, Japán és Anglia közös protektorátusa alá. A hivatalos japán indítványnak volt még egy másik változata is: Japán szívesen küldött volna fegyveres erőket, hogy az amerikaiaknak a szigetek meghódításában „segítsen”. A japánok természetesen abban reménykedtek, hogy aztán a zsákmányból majd ők is megkapják a maguk részét.

¹⁴ „Éjszakánként hosszasan fel s alá járkáltam a Fehér Házban és egyre csak azon törtem a fejem, hogy mit lehetne a Fülöp-szigetek ügyében tenni. S íme, egy alkalommal, amikor térdenállva arra kértem a Mindenhatót, mutatná meg nekem az utat, az Úr sugallata hirtelen megvilágította elmémet. — A szigeteket nem lehet Spanyolországnak visszaadni, de nem lehet Franciaországnak vagy Németországnak sem átadni, mint ahogyan nem lehet őket pusztán sorsukra sem bízni. Nem marad más hátra, minthogy a szigeteket birtokba vegyük és lakosságukat a keresztény hit számára megtérítsük, hiszen Krisztus a filippinókért is áldozta fel életét. Az isteni kinyilvánítás után lefeküdtem és nyomban mélyen elaludtam”. („Christian Advocate”, 1903. január 22. Idézet *Olcott*: „The Life of William Mc Kinley” című, New Yorkban az 1916. évben megjelent művének 108. oldaláról.)

Kellő sajtó-előkészítés után, 1898 szeptember 8-án a japán kormány a következő, szigorúan bizalmas javaslattal fordult az Egyesült Államok kormányához: „A Fülöp-szigeti rendzavarásokból eredő veszély nyugtalanossággal tölti el a japán császári kormányt, amely a szigetekkel való szomszédság folytán is érdekelve van a Fülöp-szigetek sorsában; éppen ezért a japán császári kormány szívesen lenne arra hajlandó, hogy akár az Egyesült Államokkal akár még egy harmadik hatalommal együttesen vessen latba erejét, hogy a szóbanforgó területeken a garantáló államok kettős vagy hármas protektorátusa alatt megfelelő kormányzat jöjjön létre.”

Ezzel a bizalmas javaslattal Japán hangsúlyozta a Fülöp-szigetekkel kapcsolatos érdekeltségét és ugyanakkor bejelentette azt az igényét, hogy a szigetek gyarmati kizsákmányolásában részt akar venni.

Egy héttel később Okuma japán miniszterelnök és külügy-miniszter azt a kívánságát fejezte ki, hogy „az Egyesült Államok hagyja magára a Fülöp-szigeteket”. De ugyanakkor annak a reménységének is kifejezést adott, hogy az amerikaiaknak a Fülöp-szigetetről való kivonulása esetén tekintetbe veszik majd Japánnak e szigetekhez való közelségét és a Fülöp-szigetek jövőendő kormányzatának megteremtésénél „Japán közvetlenül érdekelt voltát tekintetbe veszik majd”.

A japánok ebben az időben még biztosra vették, hogy Amerika kivonul a Fülöp-szigetetről, ahol majd csak egy-két támaszpontot tart fenn. Így tehát Okuma „kívánsága” tulajdonképpen azt indítványozta, hogy adják át a japánoknak a Fülöp-szigeteket.

A Fülöp-szigeti kalácsból ráeső részt Japán úgy vélte a maga számára a legjobban biztosítani, ha felkészül az Amerikának nyújtandó „gyakorlati segítségre”.

Amikor pedig a német hajóraj a válságos pillanatban Dewey hajóira irányította ágyúit, Szaitó kapitány (a későbbi hírneves tengernagy) hajóját, az „Akincuszimát” csatasorba állította, kifejezésre juttatva ezzel azt a készségét, hogy az angolokkal együtt az amerikaiak mellett foglal állást.

Ha fegyveres összetűzésre került volna a sor, akkor ez már elegendő alapot szolgáltatott volna Japán és Anglia számára,

hogy a Fülöp-szigetek feletti „hármás protektorátusra” irányuló igényeikkel lépjenek fel.

Az Egyesült Államok kormánya azonban süket maradt a többi imperialisták igényeivel szemben és saját gyarmatává tette a Fülöp-szigeteket.

Nem sokkal később, 1900 őszén az amerikai kormány száz-ezer dollárért megvette a még spanyol kézen maradt Zulu-sziget-csoportot, amelynek megszerzéséért előzőleg sikertelenül fáradozott Németország.

Minél inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az amerikaiak a szigetcsoporton saját monopolisztikus uralmukat valósítják meg, annál nagyobb tevékenységet fejtettek ki a titkos japán ügynökök az amerikai uralom ellen forduló filippinó felkelők soraiban. A felkelők 1898 júniusában kikiáltották a Fülöp-szigetek függetlenségét és aztán kormányt alakítottak, amely nem ismerte el az amerikai fennhatóságot. A felkelők 1899 februárjában megkezdték a fegyveres harcot. Az amerikai csapatok néhány éven át elkeseredett harcot vívtak a felkelőkkel és végül is sikerült nekik a Fülöp-szigeteket tűzzel és vassal „megbékíteni”.

A japánok még ezek után is fenntartották a Fülöp-szigetek birtokára irányuló igényüket. S csak a japán-orosz háború végén, amikor Japán ki volt merülve, sikerült az Egyesült Államoknak Japánt arra készíteni, hogy Korea japán területként való elismerése ellenében a japánok formálisan lemondtak a Fülöp-szigetekre irányuló igényeikről. Ez a jellegzetesen imperialista japán-amerikai megegyezés a Taft amerikai hadügyminiszter és Kacura japán miniszterelnök között folytatott megbeszélésről felvett jegyzőkönyv formájában jött létre. A jegyzőkönyvet később jóváhagyta Theodore Roosevelt, amerikai elnök.¹⁵

Japán képviselője ennek az 1905 közepén lefolyt megbeszélésnek a során kijelentette, hogy Japán a Fülöp-szigetekkel kapcsolatban semmiféle támadó szándékot nem táplál; az Egyesült Államok képviselője viszont a maga részéről kifejezetten megállapította, hogy Japán azt teheti Koreában, ami neki tetszik; beleértve a fegyveres erő alkalmazását is.

¹⁵ A jegyzőkönyvezett megbeszélés 1905 július 29-én folyt le; az Egyesült Államok elnöke július 31-én hagyta jóvá a jegyzőkönyvet.

Jellemző, hogy Lenin 1916-ban a területi bekebelezésekkel kapcsolatos képmutató magatartás példájaként Japánnak a Fülöp-szigetekkel kapcsolatos magatartására mutatott rá.

„Tegyük föl — írja Lenin — a japánok elítélik a Fülöp-szigeteknek az amerikaiak részéről történő annektálását. Feltehetjük a kérdést, van-e, aki elhiszi, hogy ezt azért teszik, mert az annexiót, mint olyant, általában elítélik, és nem azért, mert ők maguk kívánták bekebelezni a Fülöp-szigeteket?”¹⁶

5. A Fülöp-szigetek függetlensége, az Egyesült Államok és Japán

A Fülöp-szigetek felett gyakorlandó háromhatalmi protektorátusra vonatkozó japán indítvány benyújtásától fogva nem szűnt meg a Fülöp-szigetek ellen irányuló japán fenyegetés és ez a helyzet az 1905-ben kötött megállapodás után sem változott meg.

Theodore Rooseveltt, az Egyesült Államok elnöke 1907 július 6-án, tehát másfél évvel a Taft és Kacura között lefolyt megbeszélés után Wood tábornokot, a Fülöp-szigeteken állomásozó amerikai csapatok parancsnokát táviratilag utasította, hogy a szigetekken levő amerikai csapatokat haladéktalanul helyezze hadikészültségbe, mert a japánok támadása bármely pillanatban bekövetkezhetik.¹⁷ Az elnök félelme ekkor még alaptalannak bizonyult. A japánok a Fülöp-szigetekért folytatott küzdelemben eleinte csak politikai és gazdasági módszereket alkalmaztak.

Amikor az amerikai imperialisták 1901-ben leverték az Emilio Aginaldo tábornok vezetése alatt álló felkelést, a japán katonai és politikai instruktorok a békeállapotra áttérve, haladéktalanul megváltoztatták cselekvési módszereiket. S amikor a Fülöp-szigeti kacikák¹⁸, földbirtokosok a burzsoáziával az úgynevezett „nacionalista” párt keretén belül egyesülve, 1907-ben kiadták a Fülöp-szigetek teljes függetlenségének jelszavát és az Egyesült Államokkal való mindennemű politikai kapcsolat megszakítását követelték, ezt a megmozdulást a nemzeti függetlenségre

¹⁶ *Lenin* Összes Művei XIX. köt. 170. old. (oroszul).

¹⁷ „Contemporary Japan”, 1943 január, 25. old.

¹⁸ A bennszülött főnökök leszármazottai, akikre öröklés útján száll a spanyolok által egykor őseikre ruházott közigazgatási hatalom gyakorlása.

és önállóságra irányuló törekvés mellett igen jelentős mértékben a japán sugalmazás is irányította.

Davao japán települése még 1904-ben keletkezett, amikor Ota, a „Fekete Sárkány” („Kokurijukaj”) társaság tagja s egyben a japán vezérkar ügynöke Davao tartományban letelepítette az ötszáz főből álló első japán csoportot, amely manilakender termelésével foglalkozott.

Amerikától független, de Japánnak alárendelt filippinók — ez volt a japán politika végcélja. A „független Korea” és később a „független Mandzsuria” igen jó példáit szolgáltatták annak, hogy a japán politika miként értelmezi a függetlenséget.

A Fülöp-szigeteken Japán nem cselekedhetett olyan nyíltan, a pusztá erőszak alkalmazásával, mint ahogyan ezt Korea és Mandzsuria esetében tette volt. Itt már hosszú időn át arra törekedett, hogy kerülőutakon jusson el céljához.

A japánok ügynökeinek vezető és irányító tevékenysége sok mindenben meglátszott. Meglátszott azon a módon, ahogyan még az amerikai tőkével szoros kapcsolatban álló vagyonos osztályok körében is el tudták terjeszteni a Fülöp-szigetek teljes függetlenségének jelszavát; meglátszott azon a kitartáson és merészségen, amellyel ezt a jelszót védelmezték, de meglátszott azon az ügyességen is, amellyel az amerikaiak egymás közötti nézeteltéréseit fel tudták használni. A japán imperialisták arra törekedtek, hogy a lehetőség szerint minél jobban a saját érdekében használják fel a filippinó-népnek a függetlenségre irányuló természetes és jogos törekvéseit.

Már az Egyesült Államok Fülöp-szigeti uralmának első évtizedeiben észrevehető volt bizonyos kölcsönös kapcsolat a filippinók függetlenségi problémái, valamint a Fülöp-szigetetről származó dohányra, kókuszolajra és manilarostokra kivetett vámok között. Ugyanazok, akik az amerikai törvényhozó testületben a Fülöp-szigetetről származó cukorra és egyéb árukra kivetendő magas vámok mellett kardoskodtak, egyben a filippinók függetlenségének is a leglelkesebb szóvivői voltak.

A Fülöp-szigetetről származó árucikkek behozatalánál az Egyesült Államokban egészen 1909-ig a normális vámkulcs 75 százalékát alkalmazták, bár a Fülöp-szigetek már nem számíthattak idegen államnak, hiszen az Egyesült Államok területének egy részét

alkották. A Fülöp-szigetokről származó áruk megvámolását csak 1913-ban szüntették be.

Harrison, akit ugyanebben az évben neveztek ki a Fülöp-szigetek főkormányzójának, hivatalbalépése után kijelentette, hogy ő lesz a szigetek utolsó amerikai kormányzója és feladata a Fülöp-szigetek előkészítése függetlenségének kikiáltására.

Számításba kell venni, hogy a Fülöp-szigetek ellen irányuló japán támadás veszélyét ismét olyan valószínűnek látták az Egyesült Államokban, hogy a Fülöp-szigeteken állomásozó amerikai csapatokat állandó teljes hadikészültségben tartották.¹⁹

Harrison természetesen távolról sem volt a Fülöp-szigetek utolsó amerikai kormányzója, de az Egyesült Államok törvényhozása 1916-ban elfogadta az úgynevezett Jones-féle törvényt, amelynek értelmében a Fülöp-szigeti törvényhozás joga ezentúl a Fülöp-szigeti parlamentet illeti meg és az amerikai kormányzó számára csak a végrehajtóhatalmat és a vétőjogot tartották fenn. A Jones-féle törvény ezenfelül azt a formális ígéretet is tartalmazta, hogy az Egyesült Államok lemond a szigetek feletti amerikai szuverenitásról, mihielyt a Fülöp-szigeteken megteremtik a „szilárd kormányzati hatalmat”.

Jones a túlnyomórészen mezőgazdasági Virginia államot képviselte az amerikai törvényhozó testületben és a vele egyformán gondolkodó képviselőtársaival együtt arra törekedett, hogy minél hamarabb megszabaduljon a vámmentesen érkező Fülöp-szigeti cukor, dohány és zsír konkurenciájától.

A Fülöp-szigeti konkurenciától tartó amerikai köröknek az úgynevezett Jones-féle törvény elfogadásánál lényeges segítséget nyújtott egy olyan tényező, amely a későbbiek folyamán, az 1932 és 1934 közötti időszakban döntő befolyást gyakorolt a Fülöp-szigetek függetlenségéről szóló törvény elfogadásánál.

Amikor a Kínának átnyújtott hírhedt huszonegy japán követelés híre elterjedt és 1915-ben a japán-amerikai kapcsolatok kiéleződtek, az amerikai burzsoázia befolyásos körei komolyan kezdtek tartani a Japánnal való háborútól és ezért szükségesnek láttak bizonyos intézkedéseket, amelyekkel a Fülöp-szigetek

¹⁹ D. Hornbeck: „Contemporary Politics in the Far East”, New York, 1916, 371. old.

lakosságának rokonszenvét az Egyesült Államok számára akarták megnyerni.

1916 őszén, amikor az amerikai törvényhozás a Jones-féle törvényt tárgyalta, különböző indítványok merültek fel, amelyek azt kívánták, hogy az Egyesült Államok „vonuljon ki” a Fülöp-szigetekről és általában egész Kelet-Ázsiából, csakhogy elkerülhesse a Japán elleni háborút. Ezt a hangulatot maga Japán is igen ügyesen támogatta. Jellemző, hogy még 1919-ben is komolyan tartottak a japánok támadásától, úgy hogy Quezon, aki ebben az időben a Fülöp-szigetek szenátusának elnöke volt, szükségesnek tartotta a lakosság megnyugtatótatását: „Teljesen alaptalan az a sokhelyütt megnyilvánuló félelem, hogy a japánok elfoglalhatják a Fülöp-szigeteket.”

A washingtoni értekezlet egy időre csökkentette a japán támadás veszedelmét és a viszonylagos „prosperity” évei kevésbé érezhetővé tették a Fülöp-szigetektől származó cukor és olaj konkurenciáját. Ennek eredményeképpen az Egyesült Államokban megfeneklett a Fülöp-szigetek függetlenségének kérdése is.

Az 1929. és 1933. évek közötti gazdasági világválság arra készítette az amerikai olajsajtóolókat és cukorgyárosokat, hogy újból eszükbe jusszon a Fülöp-szigetek termékeinek konkurenciája. Az 1931-ben Kína ellen kibontakozó japán támadás és az ezzel kapcsolatos japán-amerikai feszültség az amerikai burzsoázia számottevő köreiben újból felélesztette a „japán veszély” előtti félelmet. Maguk a filippinók továbbra is kitartóan küzdöttek a teljes függetlenség kivívásáért. Mindezek a tényezők együttvéve vezettek a Tydings-McDuffie-féle függetlenségi törvényjavaslat"-ra, amelyet az amerikai törvényhozás 1934 márciusában fogadott el.²⁰

E törvény értelmében a törvény jóváhagyása után haladéktalanul meg kellett volna tenni az intézkedéseket a saját alkotmánnyal, képviselőházzal és elnökkel rendelkező Fülöp-szigeti köztársaság megteremtésére. Ugyanakkor azonban azt is kimondta ez a törvény, hogy a Fülöp-szigetek elnökének megválasztásától és a végrehajtó hatalomnak az elnök kezébe történt átadásától

²⁰ Tydings ugyanaz a szélsőségesen reakciós, marylandi szenátor, aki a későbbiek folyamán azzal vádolta meg Rooseveltnél, hogy „a fehérek elleni felkelésre tüzezi a négerket”.

számított tíz esztendő folyamán továbbra is életben marad a Fülöp-szigeteken az amerikai uralom és az Egyesült Államok főbiztosa ez időszak alatt a Fülöp-szigetek kormányzati hatóságainak legfőbb ellenőreként a helyén marad.

Néhány kérdés, köztük a vámtételek és a Fülöp-szigeteken levő amerikai haditengerészeti támaszpontok problémájának végleges megoldásáról úgy intézkedett ez a törvény, hogy mindezeket a kérdéseket a későbbiek folyamán az Egyesült Államok és a Fülöp-szigetek között kötendő külön megállapodás keretében rendezik majd.

A törvény meghatározta, hogy az átmeneti időszak tíz esztendeje folyamán az Egyesült Államok területére a Fülöp-szigetektől évente 800 000 tonna cukor, 200 000 tonna kókuszolaj és 3 millió fontnyi kenderipari termék hozható be vámmentesen. A filippinóknak az Egyesült Államokba történő bevándorlását — az egészen jelentéktelen, évi ötven személyes kvóta kivételével — teljesen megtiltották. (1940-ben 45 000 filippinó lakott az Egyesült Államokban.)

Az amerikai törvényhozás által megerősített törvény értelmében a Fülöp-szigeteknek 1946 július 4-én kellett volna a teljes függetlenséget megkapniok. Jóváhagyása előtt azonban heves harcok folytak e törvény körül.

Miután a Fülöp-szigeteken 1935 május 14-én tartott népszavazás az alkotmány elfogadása mellett döntött, a szigetek amerikai kormányzója 1935 november 15-én hivatalosan átadta a végrehajtó hatalmat a filippinó köztársaság („Commonwealth”) újonnan megválasztott elnökének, Quezonnak, aki a Fülöp-szigetek burzsoáziájának egyik legismertebb vezetője volt.²¹

²¹ Származására nézve spanyol félvér volt Quezon, aki a ferencrendi szerzeteseknél nevelkedett. A spanyolok elleni filippinó felkelés idejében előbb a spanyolok mellett harcolt, aztán áttért a forradalmárok oldalára. Később Aginaldo felkelő csapataihoz csatlakozott és résztvett az amerikaiak elleni partizán-háborúban.

Örnagyi rangban volt, amikor megadta magát az amerikaiaknak. A manilai jogi fakultás elvégzése után 1903-ban a Fülöp-szigetek amerikai közigazgatásának szolgálatába lépett.

1906-ban tartományi kormányzónak nevezték ki és egy évvel később a Fülöp-szigetek kormányzója tanácsadó testületének tagja lett. A Fülöp-szigetek hivatalos kiküldöttként 1909-től 1916-ig Washingtonban tartóz-

Milyen tényezők befolyásolták a harmincas években a Fülöp-szigetek függetlensége kérdésének eldöntését?

Az amerikai cukorgyárosok és cukorrépa-ültetvényesek, a kubai cukor-nagyiparosok, az olajsajtolók, a szarvasmarha-tenyésztők és néhányan a szakszervezeti vezetők közül erélyes akciót indítottak a Fülöp-szigetekről való „teljes kivonulás” érdekében; azt követelték, hogy a Fülöp-szigetekről származó árukat ne engedjék be vámmentesen az Egyesült Államokba és töltsák meg a filippinók bevándorlását.

És mégsem e kapitalista érdekek képviselőinek tevékenysége játszott döntő szerepet abban, hogy a Fülöp-szigeteknek adandó függetlenség ügyében 1932 végén a Hair — House — Catting-féle törvényt, majd később a Tydings—McDuffie-féle törvényt elfogadta az amerikai parlament. Már a korábbiakból kitűnik, hogy az Egyesült Államok uralkodó rétegeiben ekkortájt rendkívül erősödött a japán-amerikai háborútól való félelem. Ez a félelem különösen akkor kapott lábra, amikor az angol kormány elutasította Stimson amerikai külügyminiszternek a japánok elleni közös diplomáciai akcióra vonatkozó indítványát. Amerika uralkodó köreiből mindjobban megerősödött az a meggyőződés, hogy az angol kormányzat a valóságban támogatja Japánt és a japán támadó tervet. Az amerikai államférfiak közül igen sokan akadtak ekkor, akik szükségesnek tartották, hogy Amerika manőverezés céljából tüntető módon vonuljon ki a Fülöp-szigetekről, valamint általában Ázsiából.

A japánoknak az Egyesült Államok területén működő ügynökei teljes erejükkel támogatták ezt a „kivonulási” politikát, amit azzal indokoltak, hogy az amerikaiak kivonulása esetén Japán majd a Szovjetunióval való összetűzése felé irányítja útját.

kodott. A Fülöp-szigetek függetlenségéről szóló Jones-féle törvény elfogadása után Washingtonból visszatért a Fülöp-szigetekre. Quezon azt állította, hogy a törvény elfogadása elsősorban az ő tevékenységének volt köszönhető. Ettől fogva egészen elnökké választásának időpontjáig a Fülöp-szigetek szenátusának elnöki tisztjét töltötte be Quezon, aki súlyos tüdővérsze ellenére rendkívül energikus ember volt. (*W. Anderson: „The Philippine Problem, New York 1939, 188—193. old.*) A Fülöp-szigeteknek japán kézre kerülésekor Quezon az Egyesült Államokba költözött: 1943-ban halt meg.

A reakció táborából származó egyes amerikai körök abban a feltevésben támogatták ezt az álláspontot, hogy Amerika majd annak idején, fegyveres összeütközés nélkül könnyűszerrel vehet revansot a Szovjetunióval való fegyveres összetűzésből meggyengülve kikerülő Japánon.

„A Fülöp-szigetek védelme hatalmas anyagi és véráldozatokat követelne tőlünk és éppen ezért helyesebbnek tartom, ha a Fülöp-szigeteket sorsukra hagyjuk” — jelentette ki például Costigan coloradoi szenátor 1936-ban, a második londoni tengerészeti értekezlet folyamán, amikor Japán „bevágta maga mögött” az értekezlet ajtaját.

„Teljesen és véglegesen ki kell vonulni a Fülöp-szigetekről — hadd legyenek az angoloké!” — mondotta ugyanebben az időpontban Van Nye Indiana-állambeli szenátor.

A japánok „megbékélésére” irányuló politika egy másik híve Priestley a következő meggyőződésének adott kifejezést: „Ha az Egyesült Államok eleget tesz a japánok kívánságának és átadja nekik a Fülöp-szigeteket, akkor a jövőben egyáltalán nem kell aggódni a japán-amerikai békés kapcsolatok sorsa felett”. A japán sajtó pedig az ilyen és hasonló irányzat bátorítására sietett kijelenteni, hogy Japán hajlandó a független Fülöp-szigetek határainak sérthetetlenségét szavatolni, ha az Egyesült Államok lemond arról, hogy a szigetcsoporton haditengerészeti támaszpontokat tartson fenn.

A Fülöp-szigetek amerikai főbiztosa, Frank Murphy, aki az 1936-ban Japánban tett látogatása alkalmából újságírók előtt a következő kijelentéseket tette: „ha a davaoi kérdés (a japán települések körzete — V. A.) a Japán és az Egyesült Államok közötti baráti kapcsolatokat veszélyeztető helyzetet teremt, ezt az egész kérdést a két kormánynak diplomáciai megbeszélések útján kellene rendeznie”. Ilymódon tehát Murphy elismerte Japánnak azt a jogát, hogy ugyanúgy beavatkozzék az Egyesült Államok belső ügyeibe, mint ahogyan ezt Kína esetében tette volt.

Ilyen volt a helyzet, amikor maguk a filippinók is mind erőteljesebben kezdték követelni a Fülöp-szigetek teljes függetlenségét. Ennek következtében az a veszély fenyegette az Egyesült Államokat, hogy bármely komoly ellenség ellen vívott háború esetén a Fülöp-szigetek lakossága fellázad az amerikai uralom ellen.

Az Egyesült Államok egyes katonai és politikai köreiben

éppen ezért célravezetőnek vélték, ha a Fülöp-szigetek bizonyos fokú önállóságának engedélyezése mellett ígéretet tesznek a szigetek teljes függetlenségének megadására és ezzel a háború esetére eddig veszéllyel fenyegető szigetcsoportot olyan tényezővé változtatják, amely a háborúban segítséget jelent az Egyesült Államoknak.

Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma a Fülöp-szigeteken valóban megkezdte a bennszülöttekből álló hadsereg megszervezését. Az amerikai hadügyminisztériumnak az volt a szándéka, hogy ezeket a Fülöp-szigeti osztagokat háború esetén az amerikai hadsereg és haditengerészet segédcsapataiként fogja majd felhasználni. Az ügy lebonyolításával MacArthur tábornokot, az Egyesült Államok hadseregének vezérkari főnökét bízták meg. MacArthurt a Fülöp-szigetek kormányának katonai tanácsadójává, majd a Fülöp-szigetek hadseregének főparancsnokává nevezték ki.

MacArthur terve szerint a katonai szolgálatra behívható, huszadik életévüket elért ifjak közül 1937-től fogva évente negyvenezer újoncot kellett hathónapos kiképzésre behívni. Ilymódon 1947-ig, tehát a tervezett teljes függetlenség elnyerésének időpontjáig a Fülöp-szigeteknek 400 000 főnyi, hathónapos kiképzésben részesült tartalékkal kellett volna rendelkezni, amihez a katonai kiképzésben részesült cserkészekből, diákokból, rendőrökből és egyebekből álló, mintegy százezer főnyi további tartaléksereg járult. E tartaléksereg számára tíz esztendőn át kellett volna a Fülöp-szigetek saját pénzügyi erőforrásaiból a szükséges felszerelést és egyéb hadianyagot felhalmozni.

Mindezenfelül a szóbanforgó tíz év alatt 50—100 gyorsjáratú torpedónaszádból álló hajórajt és mintegy 250 repülőgépből álló légiflottát kellett volna a Fülöp-szigeteknek szervezni. Bár különböző zökkenőkkel és nem teljes mértékben, de mégis sikerült a Fülöp-szigetek fegyveres erejének megteremtésére irányuló tervet közvetlenül a Csendes-óceánon kitörő háború kezdete előtt megvalósítani.

6. A Fülöp-szigetek sztratégiai és gazdasági jelentősége

A Fülöp-szigetek körül kezdődött japán-amerikai harc nem véletlenül öltött súlyosabb és élesebb jelleget, mint a Csendes-óceán bármely más szigetének birtokáért folyó küzdelem. A Fülöp-

szigetek mind japán, mind amerikai szempontból sztratégiailag nagy jelentőségűek voltak. Nem kis jelentőségűek a szigetcsoport már feltárt és különösen a még feltáratlan és kiaknázatlan gazdasági kincsei sem.

A Fülöp-szigetek csoportja volt az egyetlen amerikai birtokban levő terület, amely az ázsiai szárazföld közelében fekszik. A Fülöp-szigetek tehát ily módon az Ázsiában kifejtett amerikai gazdasági és politikai tevékenység előretolt támaszpontját jelentették. A Fülöp-szigetek 299 400 négyzetkilométernyi kiterjedésű csoportjához 7100 sziget tartozik, ezek között a nagyobb szigetek egész sora, mint Luzon, Mindanao, Samar, Cebu, Mindoro, Leyte, Negros, Palawan, Panay stb. A szigetcsoport túlnyomóan malájokból álló lakosságának lélekszáma 1939-ben tizenhatmillió volt.

Luzon szigetén van a Fülöp-szigetek legnagyobb kikötője és egyben fővárosa: Manila. A főváros körzetében összpontosul a Fülöp-szigetek feldolgozó iparának csaknem száz százaléka. A manilai öböl a Cavite-n létesített haditengerészeti támaszponttal és Corregidor sziget-erődjével együtt az amerikai hajóhad ázsiai hajórajának bázisaként szolgált. Itt volt a végpontja a hosszan elnyúló láncban Amerikától Ázsia felé az óceánon át húzódó amerikai tengerészeti és légi támaszpontoknak. (Hawai—Midway—Wake—Guam—Fülöp-szigetek.) A Fülöp-szigetek meghódításától fogva egészen 1939 július elsejéig a szigetcsoportra vonatkozó összes ügyek az Egyesült Államok hadügyminisztériumának „a szigetyarmatok ügyeivel foglalkozó különleges osztályára” tartoztak.

Elég a térképre egy pillantást vetni ahhoz, hogy tisztában legyünk a Fülöp-szigetek sztratégiai jelentőségével. A Manilai-öbölnek modern, hatalmas tengerészeti támaszponttá történő átalakításával, valamint hadihajókból és repülőgépekből álló, megfelelő nagyságú tengeri erőnek e támaszponton történő összpontosításával a Japánból és Kínából Holland-Indiába, Szingapurba, sőt az Indiai-óceán felé vezető tengeri utakat, de még az Új-Guinea és Ausztrália felé vezető útvonalat is amerikai ellenőrzés alá lehetett helyezni. Kelet- és Délkelet-Ázsia, valamint az indonéziai szigetvilág fontos katonai támaszpontjainak, politikai és gazdasági centrumainak egész sora a Fülöp-szigeteken létesített hatalmas katonai támaszpont befolyási szférájába került volna. A manilai öblöt Hongkongtól csak 620, Szaigontól 900, a Borneo szigetén

levő Sandakantól 560 tengeri mérföld választja el. Nagaszaki, a japánok fontos haditengerészeti támaszpontja csak 1300, Jokoháma 1760, Sanghaj pedig csak 1150 mérföldnyire fekszik Cavitetől. A Fülöp-szigetek és Szingapur közötti távolság 1360 tengeri mérföld. Holland-India fővárosától, Batáviától 1550 tengeri mérföld, az Ausztrália északi partvidékén fekvő Darwin kikötőtől pedig 1700 mérföld választja el a Fülöp-szigeteket. Ilymódon tehát ezt a szigetcsoportot szükség esetén akár a Japán vagy Szingapur, akár pedig a Holland-India és Ausztrália elleni támadás céljára alkalmas kiindulópontként lehetett felhasználni.

Minthogy a Fülöp-szigetek sem elsőrendű, modern támaszponttal, sem hajóhaddal nem rendelkeztek, a szigetcsoport sztratégiai jelentősége is természetesen csak potenciális maradt. A valóságban a Fülöp-szigeteket körülvevő óceán a japán hajóhad ellenőrzése alatt állott. Ez a japán flotta pedig magára Japánra, valamint a Formozán és a mandátumos szigeteken létesített bázisokra támaszkodott. Japán számára a Fülöp-szigetek igen csábító zsákmányt jelentettek, hiszen ez a szigetcsoport Japán szempontjából közbenső megerősített támaszpont lett volna a Holland-India és Ausztrália felé irányuló terjeszkedésnél. E mellett a Fülöp-szigetek természeti kincsei is nagy vonzóerőt gyakoroltak a japánokra.

A Fülöp-szigeteken igen jó minőségű, gazdag vasérctelepek vannak. A legnagyobb telepek egyikében hozzávetőleges becslés szerint mintegy egymilliárd tonnányi vasérc van felhalmozva. A vasérc egyetlen felvásárlója és exportálója Japán volt, ahová 1935-ben 300 000 tonnányi, 1936-ban 600 000 tonnányi, az 1938. és 1939. években pedig évente több mint egymillió tonnányi vasércet szállítottak a Fülöp-szigetéről. A japán tőke részesedést vállalt a Luzon szigetén levő legnagyobb vasbánya, a Camarine-i bánya kiaknázásában. Gyakorlatilag japán kézen volt a „Fülöp-szigetek Bányaiipari Vállalata”, amelyet a könnyebb kezelhetőség céljából nem japán, hanem Fülöp-szigeti vállalkozás formájában szerveztek meg.

A Luzon sziget Zambales tartományában levő hatalmas, (10 millió tonna) krómérc telepek is nagy vonzóerőt gyakoroltak a japán katonai körökre és fegyvergyárosokra. A japánok már megkezdték az igen tekintélyes mennyiségű kibányászott króm felvásárlását, de az amerikai hatóságok megtiltották a krómércnek

Japánban való kivitelét. Az utóbbi évek folyamán maguk az amerikaiak kezdték az Egyesült Államokba szállítani a Fülöp-szigetektől származó krómot. Az 1938-ban bányászott 66 000 tonna krómércből 60 000 tonnát szállítottak az Egyesült Államokba. Nem kis vonzóerőt gyakoroltak a Luzon szigetén, Bagnio és Poracale körzetében levő gazdag aranybányák. A Fülöp-szigetek aranybányászatának gyors növekedése kitűnik a következő adatokból:

Év	millió dollár	Év	millió dollár
1925	2	1937	26
1932	5	1938	32
1935	16	1939	37
1936	21		

A japánok 1935-ben azt az ajánlatot tették az amerikai aranyvállalatoknak, hogy megvásárolják tőlük a szigeteken levő összes aranytelepeket, de az amerikaiak visszautasították ezt az ajánlatot.

Egészen 1934-ig nem bányásztak a Fülöp-szigeteken mangánércet, de 1937-ben már 25 000 tonnányi, 1938-ban pedig 50 000 tonnányi mangánércet bányásztak. Ezt az egész kibányászott ércmennyiséget Japánba szállították. Az iparnak ezt az ágát teljes egészében a japán tőke pénzelte. Az utóbbi években a Fülöp-szigeteken rézet és ólmot is kezdtek bányászni. Az 1938. évben 34 000 tonna rézércet bányásztak ki és szállítottak Japánba.

A Fülöp-szigeteken ezenkívül kőolaj-források, valamint bitumentartalmú palarétegek, továbbá bizmut-, ezüst-, aszbeszt- és foszforit-lelőhelyek is vannak; 1938-ban pedig rádiumra bukkantak. Kisebb mértékben aknázták ki a szigeteken található molybdént, cinket, platínát, ként és kőszén.

Meg kell jegyezni, hogy éppen króm és mangán az a két fajta érc, amely az Egyesült Államokban csak jelentéktelen mennyiségben vagy egyáltalán nem fordul elő. A króm és a mangánérc pedig lényeges szerepet játszik az amerikai hadügyminisztériumnak az elsőrendű fontosságú sztratégiai fémeket tartalmazó listájában.

Ez a lista tartalmazza mindazokat a különböző fajtájú nyersanyagokat, amelyeknek tartalékolását a hadügyminisztérium szükségesnek tartja, hogy mindenkor fel legyenek a háborúra készülve.

Camarines Norte-ben már 1918-ban bányásztak a japánok vasércet. De egy évvel később, részben az amerikai részéről megnyilvánuló nyomás folytán, részben az első világháború után a nemzetközi vaspiacon beálló új helyzet következtében abbahagyták a vasérc kitermelését.

A szigetcsoport hatalmas vasérctelepeinek „közös” kiaknázása tárgyában az 1938. és 1939. években tárgyalások folytak Japán és a Fülöp-szigetek kormánya között. Ezek a tárgyalások azonban az amerikaiak által kifejtett ellenállás folytán nem vezettek eredményre.

A Fülöp-szigetek nemcsak ásványi kincsekben bővelkednek. A szigetek talajában kitűnően megteremnek a legkülönbözőbb hasznos növények. A Fülöp-szigetek szolgáltatják a világ kókuszszír- és kopratermelésének egyharmad részét.

A szigetcsoport területének mintegy hatvan százalékát az iparilag felhasználható, legkülönbözőbb fafajtákból álló erdőségek borítják. Ezek között is a legdrágábbak, az úgynevezett keményfafajták: vasfa, ébenfa és vörösfafa nagy mennyiségben található itt. A szigetek iparilag felhasználható faállománya mintegy 20 milliárd köblábra tehető. A japán tőke különösen a faiparban volt erősen képviselve.

A harmincas évek végén a megművelt területből hozzávetőlegesen kétmillió hektárnyi terület volt rizsszel bevetve. A rizstermés elérte a 2,5 millió tonnát. A mintegy 600 000 hektárnyi terület kókuszpálmaültetvényei 300 000 tonnányi koprárt adtak, míg a manilakenderrel bevetett 500 000 hektáron átlagban 200 000 tonna manilarostot termeltek. A cukornáddal bevetett körülbelül 300 000 hektárnyi terület termése több mint egy millió tonna cukrot szolgáltatott, a 700 000 hektár területen termelt kukorica évi átlagtermése 600 000 tonna volt, míg dohányból 40 000 tonna termett a dohánytermelésre felhasznált 75 000 hektárnyi területen.

A Fülöp-szigetek földművelésre alkalmas területe összesen 19 millió hektárra tehető, de alig 3,4 millió hektár a bevetett terület.

A szigetcsoporton megvannak a sikeres állattenyésztés folytatásához szükséges összes feltételek is.²²

A Fülöp-szigeteket körülvevő tenger halban elég gazdag. A halászatot úgyszólván teljesen a japánok sajátították ki maguknak. E mellett a hal és haltermékek a Fülöp-szigetek lakosságának ellátásában igen fontos helyet foglaltak el és fontosság tekintetében a rizs után mindjárt a második helyen következtek.

Általánosságban szólva a Fülöp-szigeteket az aránylag csekély lakosságra és a bőségben fellelhető természeti kincsekre való tekintettel teljes joggal nevezik a természet „kincseskamrájának.

7. Japán térhódítása a Fülöp-szigeteken a csendesóceáni háború előtt

A Fülöp-szigetek amerikai kézre kerülésétől fogva csökkent a japánoknak a szigetcsoportra gyakorolt befolyása. Ez azonban csupán átmeneti jelenség volt. A harmincas években gyors iramban folyt ismét a Fülöp-szigeteken a japánok térhódítása. A japán lakosság 1918-ban még csak 8300 főre rúgott, de 1928-ban már 12 ezerre, 1939 elejéig pedig 30 ezerre emelkedett.²³ Ugyanakkor erősen megnövekedett a japánok gazdasági és politikai befolyása is. Mindez pedig azoknak a tervszerű intézkedéseknek az eredménye volt, amelyeket részben a japán kormány tényezői, részben pedig az uralkodó japán kapitalista körök a szigetcsoport végleges megszerzése érdekében tettek. Ezekhez az intézkedésekhez tartozott a hajózási társaságok igen bőkezű támogatása, ami lehetővé tette, hogy ezek a társaságok a Fülöp-szigetekre kivándorló japánoknak rendkívül olcsó menetdíjakat számítottak. Bőséges pénzügyi támogatásban részesítették a Fülöp-szigeteken levő japán vállalkozásokat, valamint azokat a filippinók kezén levő vállalatokat, amelyek a japán konzulok és bankok rendelkezéseit teljesítették. A legkülönbözőbb módszerekkel igyekeztek a maguk számára megnyerni a Fülöp-szigeteken dolgozó filippino és amerikai tisztviselőket és ha másként nem ment, mindent meg-

²² Mindamellett az állattenyésztés igen alacsony fokon állott. A Fülöp-szigetek állatállománya az 1938. évben 3,5 millió sertés, 2,6 millió bivaly, 1,7 millió szarvasmarha és 500 000 ló és oszvér volt.

²³ Ugyanakkor a Fülöp-szigeteken lakó amerikaiak száma csak 8700 volt.

tettek az eltávolításukra. Ezeken kívül még egyéb eszközöket is alkalmaztak.

A Fülöp-szigetekre irányuló japán bevándorlás elsősorban a Mindanao szigetén levő Davao tartományban létesített japán település felé tartott. A többi szigettel ellentétben Mindanao igen gyér lakosságú sziget, bár talaja termékeny, éghajlata kedvező.

Éppen ezt az Indonéziához és Ausztráliához legközelebb fekvő területet szemelték ki támaszpont létesítésére a japánok. Davaót 590 tengeri mérföld választja el a japán mandátumos szigetekhez tartozó Palao-szigetcsoport haditengerészeti és légi támaszpontjától.

A davaoi japán településen 18 000 ember lakott. A japánok itt nemcsak a gazdasági életben ragadták magukhoz a vezető szerepet. Az amerikai és filippin sajtó saját beismerése szerint Davao igazi ura a japán konzul volt, aki a saját rendőrséggel és közigazgatási szervekkel rendelkező hatalmas manilarostfeldolgozó üzemekkel, az „Ota”-val és a „Furukava”-val együtt, e vállalatok gyakorlati segítségével intézte a tartomány igazgatását.

Egyes filippino tisztviselők nemcsak Mindanao szigetén, de a szigetcsoport egyéb vidékein is a japánok zsoldjában álltak. Nagy port vert fel pl. annak idején Seballos-nak, a Mindanao sziget főerdészének megvesztegetési ügye. Az ő segítségével sikerült a japánoknak a Fülöp-szigetek erdészeti hivatalának az eset után közzétett becslése szerint legalább százmillió dollár értékű fakitermelési koncessziót kapniok. Seballos, akit lelepleztek és bíróság elé állítottak, Japánba szökött.

A japánok a davaoi tartományban a legkülönbözőbb módszerekkel igen nagy kiterjedésű földművelésre alkalmas területet tudtak megszerezni. Amikor Rodriguez fülöpszigeti földművelésügyi és kereskedelmi miniszter kormányának megbízásából 1936-ban vizsgálatot indított a japán földtulajdon kiterjedésének megállapítására, jelentésében annak a véleményének adott kifejezést, hogy a japánok davaoi törvénytelen térhódításának véget kell vetni és emellett nemcsak a törvénytelen bérbeadási szerződéseket kell semmisnek nyilvánítani, de a „bérlőket” is ki kell tenni az általuk birtokba vett földekről.

Rodriguez kijelentései nemcsak a Fülöp-szigeteken élő japánok körében, de magában a tokiói szenátusban is viharos

felháborodást keltettek. A japán külügyminisztérium fenyegető hangon közölte, hogy semmi körülmények között nem tűri a davaoi japán érdekek bárminemű megsértését. Quezon elnököt pedig, aki ebben az időben Davao meglátogatására határozta el magát, a japán konzul azzal fenyegette meg, hogy a japán beruházásokkal kapcsolatban foganatosított bármilyen rendszabályoknak „igen komoly következményei” lennének. A japán „Furukava” társaság vezetője sokatmondóan figyelmeztette Quezont, hogy „hagyja Davaot békén”.

Rodriguez miniszter ellen merényletet követtek el. A japán sajtó már azt kezdte híresztelni, hogy Quezon elnök ellen is merényletet terveznek.

A Fülöp-szigetek kormányának a törvénytelen bérleti szerződések megsemmisítésére irányuló intézkedése papíron maradt. Manuel Revilla, a Fülöp-szigetek sanghái kereskedelmi képviselője nem ok nélkül mondotta annakidején, hogy „Davaot nem lehet többé a filippino köztársaság tartományának tekinteni. Davaot a japánok kormányozzák — ez már japán terület”.

A japánoknak a Fülöp-szigetek egyéb területein is sikerült magukat befészkelni.

A Fülöp-szigetek jelentőségben harmadik kikötővárosának, Cebu-nak kereskedőnegyede külsőségeiben teljesen a japán település hatását keltette. Japán templomok és iskolák a japán kiviteli és behozatali vállalatokkal és kis boltokkal váltakoztak Cebu üzleti negyedében. Ennek az egész negyednek a tulajdonképpen gazdája a japán „Daido Boeki Kaisha” Társaság volt. Ennek a vállalatnak a vezetője egyben a japán konzul tisztségét is betöltötte. A japánoknak sikerült a sztratégiailag fontos Dingalan-öbölben jelentős fakitermelési koncessziót kapniok.

Mindoro-sziget legnagyobb faipari vállalatát, annak mindenemű üzemével és összes erdősegeivel együtt, 1936-ban felvásárolta a japán tőke.

A Bagnio körzetében levő aranybányák közelében létesült japán település gyors fejlődésnek indult.

Magában Manilában a második világháború kitörése előtt tizenkét és félezer japán lakott, tehát kereken négyszerannyi, mint az ott lakó amerikaiak lélekszáma. E sorok írója a manilai Avenue Risolon szinte úgy érezte, mintha hirtelen Dairenbe,

vagy a tiencsini Asahi-roadra került volna. Az Avenue Risol a harmincas években a kisebb-nagyobb áruházak és üzletek valóságos központjává vált s míg a manilai kiskereskedelem mindjobban ezen az Avenue Risolon összpontosult, ugyanakkor fokozatosan, de mind erősebb iramban csökkent Gandarának, a kínai kereskedelem egykor virágzó központjának forgalma és jelentősége.

A harmincas évek végén a davaoi japán tőkebefektetések összege elérte a harmincmillió dollárt. Ezenfelül a japánok egyéb körzetekben még további húszmillió dollárt fektettek be a kereskedelembé, a különböző ingatlanokba, a faiparba, halászatba, bányászatba és az ipar egyéb ágaiba. Így tehát a japán tőkebefektetések teljes összege 1941-ben hozzávetőlegesen ötvenmillió dollárra volt tehető.

Az amerikaiak vámpolitikai intézkedései folytán a Fülöp-szigetekre irányuló japán bevitel az egész behozatal 15 százaléka-nak határán belül mozoghatott csak (míg ugyanakkor a Japánba irányuló kivitel összege az egész kivitelnek csupán 5—8 százalékat tette ki). De a törvényes bevitelen kívül elég jelentékeny méreteket öltött a japán csempészet is.

A japán árukat a Fülöp-szigeteken a nagy behozatali vámok ellenére kétszer, sőt háromszor olcsóbban lehetett vásárolni, mint a vámmentesen behozott, ugyanolyan amerikai árucikkeket. Az amerikaiak úgy próbálták a japán dömpinget letörni, hogy bizonyos, meghatározott mennyiségen felül megtiltották a japán gyapotszövetek behozatalát. Az 1935. évben úgynevezett „Gentlemen's agreement” („úriemberek közötti megállapodás”) jött létre, amelynek értelmében két évi időtartamra 45 millió négyzetméterre korlátozták a japán gyapotszövetek behozatalát. A japán gyapotfeldolgozó szindikátusok erre sanghái gyáraik által termelt szöveteket szállítottak a Fülöp-szigetekre, vagy Hongkongon keresztül szállították az árut. A piacot tehát továbbra is ugyanazzal a japán szövettel árasztották el, csakhogy most már kínai védjeggyel ellátva.

Abszolút számokban kifejezve egészen 1938-ig állandóan emelkedett a Fülöp-szigetek Japánból származó behozatala. Ettől fogva már erősen érezhetővé vált a Kína elleni japán háborúskodás hatása. A japán árubehozatal így alakult:

Év	millió jen	Év	millió jen
1931	20	1936	52
1932	22	1937	60
1933	24	1938	36
1934	36	1939	25
1935	48		

Egészen 1938-ig a Fülöp-szigetéről Japánba irányuló árukivitel is állandóan emelkedett. A kivitel összege 1937-ben elérte a 45 millió jent, míg 1931-ben még csak 9 millió jenre rúgott. Az 1937. évben 23 millió jen értékű manilarostot és 11 millió jen értékű faárut vittek ki Japánba.

A japánok politikai ügynökeinek sikerült néhány Fülöp-szigeti politikai csoportba is beférkőzni. Így elsősorban befolyásra tettek szert az 1930-ban alakult „szakdal”-pártban. Ennek a pártnak a vezetősége az elnyomott parasztság, a városi szegények és a kispolgárság elégedetlenségét kihasználva, demagóg szövegeket terjesztve, Manila körzetében gyorsan növekvő befolyáshoz jutott, 1935-ben felkelést robbantott ki és ennek révén magához próbálta ragadni a hatalmat. A szakdal-párt befolyása a későbbiek folyamán csökkent, de „vezére”, Benigno Ramos, aki a sikertelen felkelés után Tokióban ütötte fel hadiszállását, Japánból irányította tovább a szakdal-párt japánbarát tevékenységét.

A szakdal-párt tagjainak száma háromezerre rúgott. A párt csaknem tucatra menő időszakos lapot adott ki, köztük egy újságot, amely különböző filippin tájszólásokban és japánul jelent meg. Ramos lapja, a Manilában megjelenő *Szakdal* nyíltan dicsőítette Japánt, mint „a keleti népek vezérét”. Ez a lap védelmébe vette a Kína ellen irányuló japán támadást és arra hívta fel a filippinókat, hogy „Japánban keressék támaszukat”.

Nagy feltűnést keltett annakidején, amikor 1935-ben megjelent Pio Durand-nak, a manilai egyetem tanárának nyíltan japánbarát propagandisztikus céllal megírt könyve. Ebben a könyvben, amelynek címe „A Fülöp-szigetek függetlensége és a Távol-Kelet” volt, a manilai professzor leplezetlen formában felszólította a Fülöp-szigetek lakosságát, hogy „kösse további sorsát

Japánhoz" és a függetlenség elnyerése után helyezze magát „Japán védelme alá”.

A japán kormány hivatalos lapja, a *Japan Times* ebben az időben megállapította, hogy „Durand professzor nagy előrelátásával már most megjósolja, hogy eljön az idő, amikor Japán, Mandzsúria, Kína, Mongólia, Sziám és a Fülöp-szigetek japán vezetés alatt egyesülnek a Nyugat ellen és amikor ezeknek az országoknak a határára tábla kerül majd ezzel a felírással: «Fehéréknek tilos a bemenet!» Durand professzor valóban az igazi, hamisítatlan próféták közül való”.

Durand volt az elnöke a Fülöp-szigeteken alakult „Keleti Társaság”-nak, amelynek közvetlen kapcsolata volt a japán „Fekete Sárkány” ügynökei által szervezett két félig titkos jellegű, pánázsiai társasággal. Ugyanakkor Durand névleges elnöke volt a japán tőke által a Fülöp-szigetek mangánérctelepei kiaknázására alakult vállalatnak.

A japánoknak a nagyburzsoázia és a földbirtokosság köreiben is igen sok hívük akadt. L. Aginaldo, a Fülöp-szigetek kereskedelmi kamarájának elnöke nem sokkal a filippino köztársaság létesítése után kijelentette, hogy a „tényleges békének” a Fülöp-szigeteken most és a jövőben is szüksége van a japánok segítségére. Hozzátette, hogy a legközelebbi feladatot a Japán és a Fülöp-szigetek közötti szoros kulturális és gazdasági kapcsolatok létesítésében látja. Aginaldo még azt is kijelentette, hogy „az amerikaiaknak a szigetekről való távozása után a kereskedelmi kamara elsőrendű feladata a Japánnal való kereskedelmi kapcsolatok kifejlesztése lesz”. A kereskedelmi kamara elnökének ezek a nyilatkozatai megmutatták, hogy Manilában a közvetítő kereskedők rétege szükség esetén arra is hajlandó, hogy a japán imperializmus politikai megbízásait is teljesítse.

Emilio Aginaldo tábornok, akinek japán kapcsolatai már a spanyolok és amerikaiak elleni felkelések időszakában közismertek voltak, 1935-ben elnökjelöltként lépett fel. Aginaldo szívesen vette az erősen japánbarát „szakdal-párt” támogatását. Az elnökjelölt programjának egyes pontjai nyíltan japánbarát jellegűek voltak.

Quezon elnök személyi titkára, Jorge Vargas tárcanélküli miniszter a Fülöp-szigetek kormányán belül majdnem egész nyíltan a japánok érdekeit képviselte.

Laurel hadnagy, az elnök segédtisztje is közvetlen összeköttetésben állott a japán katonai körökkel. Ez a tiszt, aki a tokiói hadiakadémián tanult, egyszer-másszor japán tiszti egyenruhában járkált Manila utcáin. Laurel atyja pedig, aki a Fülöp-szigetek legfelső bíróságának tagja volt, ezzel egyidejűleg különböző japán vállalatok jogi tanácsadójának tisztjét is betöltötte.

A Fülöp-szigetek kereskedelmi ügynökein és megvásárolható politikusain kívül a japánok jól fel tudták használni a Fülöp-szigeteken élő spanyolok jelentékeny csoportját is. A Fülöp-szigeteken összesen mintegy ötezer spanyol élt ekkor. Ezeknek a spanyoloknak nagyrésze földbirtokos, vagy a különböző városokban levő nagy iparvállalatok és ingatlanok tulajdonosa volt. Ezek a spanyolok sosem tudtak megbékélni az amerikai uralommal. Nagyrészüket Franco lelkes híve volt; befolyásukat a helybeli földbirtokosokra is kiterjesztették.

De a japán ügynökök messze szerteágazó, sokrétű tevékenysége a lakosság széles rétegeiben nem tudott szociális támaszt találni. A filippinókra egyáltalán nem gyakoroltak vonzóerőt a a pánázsiai és pánjapán elgondolások, noha a japánok propagálásukra nagy összegeket és sok energiát áldoztak.

A japán imperialista agresszió nem egyszer olyan erélyes visszautasításra talált a Fülöp-szigetek széles néptömegei részéről, hogy még a polgárságnak a japánokkal kacérkodó része is kénytelen volt előbbi álláspontját megváltoztatni, a japán behatolást akadályozó különböző intézkedéseket támogatni.

Az első világháború utolsó két évében 1917-ben és 1918-ban, amikor az Egyesült Államok erejét az európai háború kötötte le, a japánok Davaoba özönlése és ottani földfoglalása már tömeges jelleget öltött. A davaoi lakosság határozottan állást foglalt a japán telepések ellen, az összetűzések és véres verekedések száma egyre jobban nőtt. Ebben az időben még a vezető burzsoá pártok is jónak látták, hogy a Davao eljapánosítása elleni akcióhoz csatlakozzanak. A japán bevándorlás megnehezítésére különböző intézkedések történtek és a japánok tömeges bevándorlása egyelőre megszűnt.

A japánok Manila közelében 1920-ban tizenhárom ezer acre²⁴

²⁴ acre = angol és amerikai földmértékegység. Egy acre megfelel 0,4 hektárnak. — *A szerk.*

kiterjedésű mezőgazdasági területet szereztek. Amikor a lakosság erről tudomást szerzett, a szóbanforgó nagykiterjedésű területen gazdálkodó paraszt-földbérlők a szomszédos területek parasztságával együtt hatalmas tömegtüntetést rendeztek Manila utcáin. A tüntetők arra készítették a tartomány kormányzóját, hogy ő is csatlakozzék hozzájuk. A kormányzati hatóságok tiltakozó iratot nyújtottak át, amely többek között ezeket tartalmazta:

„Jól tudjuk, milyen magatartást tanusítanak a japánok Koreában, Formozán, sőt még a Fülöp-szigetek egyes vidékein is. Saját tapasztalatunkból ismerjük a japánok tevékenységét és azt a módot, ahogyan semmibe sem veszik a törvényeket és a szerződéses kötelezettségeket. Éppen ezért lehetetlennek tartjuk a japánokkal való együttélést és nem akarunk nekik dolgozni”.

A Formozán megtelepedett japánok időről-időre rablótámadásokat hajtottak végre a Fülöp-szigetek csoportjához tartozó Batan-szigetek ellen. Ezek a szigetek félúton fekszenek Formoza és a Fülöp-szigetek között.

A japánok elrabolták a lakosság lábas jószágát, marháit és házi szerszámaikat, magukkal ragadták lányukat. A japán halászhajók pedig időnként más szigetek lakossága és partvidéke ellen intéztek támadásokat. Sok esetben megtörtént, hogy ezek a japán halászok egyszerűen a tengerbe hajították a filippino rendőröket, akik meg akarták őket tetteik végrehajtásában gátolni.²⁵ Mindez a japánok ellen hangolta a Fülöp-szigetek lakosságát.

A Kína ellen intézett japán támadás után rendkívüli mértékben megerősödött a Fülöp-szigetek lakosságának japánellenes hangulata. A japánok egyre nehezebben tudták felhasználni a különböző politikai csoportok általuk lepenézelt vezetőit.

Maguk a japánok is teljes mértékben tisztában voltak azzal az ellenséges hangulattal, amellyel a Fülöp-szigeteken Japán imperialista terjeszkedését fogadták. A félhivatalos *Japan Times*, amely Durand japán ügynököt „prófétának” nevezte, ugyanakkor bevallotta, hogy Durand olyan próféta, akinek „kiáltó szava a pusztaságban hangzik el”. A lakosság beállítottságának okát a lap azzal magyarázta, hogy „igen sok filippino oly nagy mértékben

²⁵ J. R. Hayden: „The Philippines”. New York, Mac Millan Co, 1942. 716. old.

alá van vetve a Nyugat befolyásának és olyannyira elvesztette ázsiai lelkületének sajátosságait, hogy már nem képes Durand szavainak igazságát felfogni”.

A bármely nemzetiséghez tartozó bevándorlók számára megállapítandó kvóta rendszerének tárgyában 1939 elején javaslatot terjesztettek a Fülöp-szigetek nemzetgyűlése elé. Alig másfél évvel később, 1940 májusában érvénybe lépett az új törvény, amely a különböző nemzetiségekhez tartozó bevándorlók számára egy-egészen 500—500 főnyi évi kvótát állapított meg. A japán kormány már a törvény életbelépése előtt mind Manilában, mind Washingtonban éles tiltakozást jelentett be. A kvóta bevezetése a japán érdekekre mért igen súlyos csapást jelentett.

8. Amerikai tőke a Fülöp-szigeteken

„Talán csak nem hagyjuk ott a Fülöp-szigeteket, a földkerekségnek ezt a leggazdagabb vidékét?” — tette fel W. Curtin 1939 júliusában a japán-amerikai kapcsolatok újabb kiéleződése láttán a „Colliers Magazine” hasábjain a meglepett kérdést.

„Valóban lemondanánk a Fülöp-szigetekről?” — ez a kérdés merült fel a Fülöp-szigetek függetlenségéről szóló törvény elfogadása után újból meg újból az amerikai sajtóban.

Egész sor ok hátráltatta az amerikai tőkének a Fülöp-szigetekre való behatolását. Az egyik ilyen ok a japán részről állandóan fenyegető támadás veszedelme volt. Az itt eszközölt amerikai beruházások összege mégis elérte a 400 millió dollárt.²⁶

A kereskedelemmel kapcsolatos amerikai érdekeltség fejlődését a következő adatok mutatják: A Fülöp-szigetek amerikai kézre kerülése előtt az Egyesült Államokra a szigetcsoport külkereskedelmének mindössze húsz százaléka jutott, ami alig néhány

²⁶ Ennél sokkal nagyobb összeget fordított a Fülöp-szigetekre az amerikai kormány. A második világháború kezdetéig egyedül a Corregidor-erőd építésére és felszerelésére 50 millió dollárt fordítottak. Az utóbbi évek folyamán igen tetemes összegekbe került a különböző egyéb védelmi berendezések és légítámaszpontok stb. építése is.

Az Egyesült Államok kormánya már ennekelőtte 700 millió dollárt költött az ország meghódítására és a meghódítást követőleg a hadseregnek, flottának és a közigazgatásnak a Fülöp-szigetekkel kapcsolatos kiadásaira,

millió dollárra rúgó összeget tett ki. De már 1929-ben 93 millió dollárra, vagyis az egész behozatal 63 százalékára növekedett az Egyesült Államoknak a Fülöp-szigetekre irányuló áruforgalma. Ugyanakkor a Fülöp-szigetek egész kivitelének 75 százaléka, vagyis 124 millió dollár értékű áru esett az Egyesült Államokba irányuló kivitelre. A Fülöp-szigetek behozatalának 61 százaléka (60 millió dollár értékben), kivitelének pedig 79 százaléka (109 millió dollár) jutott 1936-ban az Egyesült Államokkal való kereskedelmi forgalomra. Két év múlva pedig, az úgynevezett filippino „függetlenség” megteremtése után az egész külkereskedelem 68 százaléka esett az Amerikával lebonyolított áruforgalomra. Ilyen magas arányszámot annakelőtte még sohasem ért el az Egyesült Államok a Fülöp-szigetekkel kapcsolatos kereskedelmi forgalomban. A Fülöp-szigetekre szállított áruk értéke az egész amerikai kivitel értékének 2—3 százalékát tette ki.

A Fülöp-szigeteknek Amerikába irányuló kivitelében főleg négyfajta árucikk játszott a főszerepet: a cukor, amely rendszerint az egész kiviteli forgalom 50 százalékát tette ki; a kókuszpálma termékei (kókuszolaj, kopra, kókuszdió) 30 százalékkal, a manilarost 10 százalékkal, a dohány pedig 3 százalékkal szerepelt a kivitelben.

A cukorgyárak, a kókuszfeldolgozó ipar, a bányák és kereskedelmi vállalatok üzemében főként olyan amerikai kistőkések voltak kisebb-nagyobb befektetéseikkel érdekelve, akik nem álltak közvetlen kapcsolatban a nagy amerikai trösztökkel és vezető kapitalista csoportokkal. A trösztösített amerikai tőkének, amely az Egyesült Államokban és Kubában nagy összegeket fektetett a cukorgyárakba, az állati és növényi zsiradékok feldolgozásával foglalkozó és egyéb üzemekbe, természetesen igen kellemetlen konkurrenciát jelentett az a tény, hogy a Fülöp-szigeteken létesített amerikai vállalatok az Egyesült Államokba cukrot, kókuszolajat, manilarost- és dohányterméket szállítottak. A Fülöp-szigetek cukor- és kókusziparában ezenfelül a helyi tőkések, valamint a spanyol és angol kapitalisták voltak nagyobb tőkebefektetésekkel érdekelve, míg a japán tőke a manilarost-iparba fektetett nagyobb összegeket.

A Fülöp-szigetektől eredő áruk nagy behozatali vámkulcsa és a filippinók függetlenségének megszavazása körül vívott harc

tehát ugyanakkor az amerikai tőke hatalmas befolyású, monopolisztikus csoportjai és a kis „outsiderek” között folyó küzdelem is volt. Csakhogy az amerikai hajóstársaságoknak, amelyek az ázsiai kontinenssel való forgalmat bonyolították le és emellett a világkörüli hajóforgalomban is érdekelve voltak, természetesen elsőrendű érdekük volt, hogy a Fülöp-szigeteken továbbra is legyenek amerikai tőkeérdekeltségek. E hajóstársaságok számára az angol, japán és egyéb hajóvállalatok versenyével szemben a Fülöp-szigetek fontos támaszpontot jelentettek.

A Fülöp-szigetek feletti amerikai uralom fenntartása mellett az amerikai gépkocsitrösztök, vasúti alkatrészeket, valamint pamutszöveteket exportáló vállalatok és egyéb tőkescsoportok is síkra szálltak.

Mindezek a tőkés érdekeltségek a Fülöp-szigeteket a föld mélyén szunnyadó kincsek „tárházának” és a bányászati ipar tartalékalapjának tekintették és arra számítottak, hogy a jövőben a Fülöp-szigeteken, elsősorban pedig Mindanao szigetén nagymértékben lehet majd kifejleszteni a kaucsukültetvényeket s következésképpen megfelelően nagy mennyiségben lehet majd nyers kaucsukot termelni.

A Fülöp-szigetekhez fűződő amerikai sztratégiai érdeket, a szigeteken befektetett amerikai tőkét, valamint a tőke számára kínálkozó jövőbeni nagy lehetőségeket számításba véve nem kétséges, hogy a Fülöp-szigetek függetlenségéről szóló törvény megszavazásánál a döntő szerepet az Egyesült Államoknak a japán-amerikai komolyabb háborúra való készültségére játszotta. Az Egyesült Államoknak a tengeri fegyverkezés terén tapasztalható viszonylagos elmaradottsága igen nagy befolyást gyakorolt arra a módra, ahogyan az 1933—1934. években a Fülöp-szigetek kérdését eldöntötték.

Mint már fentebb rámutattunk, Amerika a Fülöp-szigetek függetlenségének megadásával biztosította a maga számára a szigetek lakosságának rokonszenvét és támogatását és ezzel nagy mértékben megszilárdította az amerikaiak hadi — sztratégiai helyzetét a Fülöp-szigeteken.

Az úgynevezett Tydings- McDuffie-féle törvény megszavazása óta már néhány év telt el; Japánt lekötötte a Kína ellen viselt háború, az Egyesült Államok kormánya pedig hozzálátott tengeri

fegyverkezési tervének megvalósításához. Mindezzel kapcsolatban az amerikaiak már a harmincas évek végéfelé kezdték a Fülöp-szigetekkel kapcsolatban eddig elfoglalt álláspontjukat megváltoztatni.

MacNatt, a Fülöp-szigetek amerikai főbiztosa 1938 márciusában „az amerikai nép nevében” mondott beszédében határozott javaslatot tett arra, hogy vegyék revízió alá a Fülöp-szigetek függetlensége tárgyában hozott törvényt. MacNatt azt indítványozta, hogy maradjon meg a szigetek feletti amerikai uralom és a Fülöp-szigeteknek kizárólag az önkormányzatot biztosítsák. Mindezek fejében biztonságot ígért a Fülöp-szigetek lakosságának és ezeket mondta: „Mindaddig, amíg amerikai zászló leng a Fülöp-szigetek felett, semmiféle külföldi hatalom nem lépheti át a szigetek határát, függetlenül attól, hogy milyen katonai erők állnak rendelkezésre magukon a Fülöp-szigeteken”²⁷.

Ugyanilyen álláspontot foglalt el az amerikai burzsoá sajtó jelentékeny része is. Az amerikai burzsoá lapok hangsúlyozták, hogy ha a megfelelő kezdeményező lépést maguk a szigetek lakói teszik meg, akkor a kongresszus felülvizsgálat tárgyává teheti a Fülöp-szigetek függetlenségéről szóló törvényt.

Quezon elnök a MacNatt nyilatkozatára adott válaszában maga nyitotta meg a függetlenség kérdése feletti alkudozás útját. Quezon kijelentette, hogy elfogadható megoldásnak tartaná, ha a Fülöp-szigeteknek ugyanolyan helyzetet biztosítanának, mint amilyen a Brit Birodalom keretében a domíniumokat megilleti; emellett a Fülöp-szigetek külpolitikájának irányítása továbbra is az Egyesült Államok kezében maradna.

Amikor 1939-ben Európában kitört a háború, a Fülöp-szigeteken mindjobban erősödött az az irányzat, hogy felvetik az 1934-ben megadott függetlenség revíziójának gondolatát.

Az amerikai tőkével szoros kapcsolatban álló fillippin burzsoázia képviselői már 1939-ben nyíltan kezdték a „függetlenségi törvény” revíziója mellett állást foglalni. A Fülöp-szigetek nemzetgyűlésének a cukoriparhoz közelálló tagjai 1939 szeptemberében határozati javaslatot nyújtottak be, amelyben azt kérték, hogy az amerikai kormány az Egyesült Államok Fülöp-szigeti uralmának

²⁷ J. R. Hayden: „The Philippines”, New York, 1942, 800. old.

fenntartása érdekében vizsgálja felül a Tydings—McDuffie-féle függetlenségi törvényt. Hatvan képviselő közül azonban csak heten szavaztak a javaslat mellett.

Nem sokkal ezután Quezon elnök a nagy nyilvánosság előtt tett nyilatkozatában kijelentette, hogy még ha az egész férfilakosságot fel is fegyvereznék, a Fülöp-szigetek saját erejükből nem tudnák önmagukat az imperialista támadás ellen biztosítani.

Ilymódon tehát 1939-ben megkezdtek a talaj előkészítését a szigetek feletti amerikai uralom további fenntartása érdekében.

Az Óceánnak a Bering-tengertől az Egyenlítőig terjedő hatalmas térségében összeütköző amerikai és japán terjeszkedési törekvések a Fülöp-szigeteken különösen mélyreható, súlyos konfliktusba keveredtek egymással. Az európai háború kitörésekor a Fülöp-szigetek már a japán-amerikai* érdekellentétek komplexusának fontos tényezőjét alkották.

JAPÁN-AMERIKAI KERESKEDELMI VETÉLKEDÉS ÉS JAPÁN BEVÁNDORLÁS

1. Az Egyesült Államok és Japán szerepe a világkereskedelemben

Lenin az 1920-ban mondott beszédei egyikében megállapította a japán-amerikai vetélkedés erősödését és a következőket jelentette ki: „...A Csendes-óceán és partvidéke egész diplomáciai, gazdasági, kereskedelmi története tele van határozott utalásokkal arra, miként nőtt e két hatalom érdekellentéte és hogyan teszi elkerülhetlenné Amerika és Japán háborúját.”¹

Az 1929 és 1933 között fellépő gazdasági világválság még jobban kiélezte az imperialista országok közötti gazdasági és politikai viszonyt. Sztálin elvtárs a Párt XVII. kongresszusán rámutatott arra, hogy „a külső piacokért folytatott harc erősödése a szabadkereskedelem utolsó maradványainak megsemmisítése, a védővámok, a kereskedelmi háború, a valutaháború, a dömping és sok más hasonló rendszabály” teremtette meg a talajt a háborús összeütközések számára.²

A Sztálin elvtárs által felsorolt harci módszereket mind az Egyesült Államok, mind pedig Japán egyaránt alkalmazta a háborút megelőző évtizedek folyamán.

A legutóbbi időszakban a japán-amerikai kereskedelmi vetélkedés már nem korlátozódott Kínára és egyes keletázsiai országokra, hanem kiterjedt a földkerekség igen sok területére.

Anglia mellett Amerika vált az árucikkek és a tőke világviszonylatban legnagyobb exportáló államává. A külföldön elhelyezett amerikai tőkebefektetések összege 1936-ban szerény becslés szerint 13 milliárd dollárra volt tehető.

¹ Lenin Összes Művei XXVI. köt. 7. old. (oroszul)

² Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra 1949, 510. old.

Az amerikai kivitel 1929-ben a világ egész kivitelének több mint 15 százalékát tette ki. Az 1929—1933. évek gazdasági válsága után Amerikának a világ kivitelében való részesedése csökkent és átlag az első világháborút megelőző évek szintjén mozgott. A világ exportkereskedelméből 1911 és 1913 között átlag 12,4 % jutott az Egyesült Államokra. Ez az arány 1936-ban 11,4 %-ra csökkent és csak 1938-ban emelkedett 13 % fölé.

A világ exportkereskedelmében észrevehető mértékben visszaesett Anglia, Németország és Franciaország részesedése is, de ugyanakkor jelentékeny mértékben emelkedett Japán kivitele. Japánnak a világ kiviteli forgalmában való részesedése az 1911 és 1913 közötti években 1,4 %-ra, de 1936-ban már 3,8, 1937-ben 3,4 és 1938-ban 3,3 %-ra rúgott. A japán kapitalisták a dolgozó tömegek igen alacsony életszínvonala és a nyomorúságos munkabérek révén lehetőséget kaptak arra, hogy áruik nagy részét a többi ipari országnál sokkal olcsóbban hozzák forgalomba. A sztratégiailag fontos anyagok megvásárlásához szükséges külföldi valuták megszerzése, vagy a vetélytársak kereskedelmének megrendítése és a vetélytársak kiszorítása céljából a japánok sokszor dömpingáron is eladták ipari termékeiket. A japán kivitel egészen 1937-ig emelkedett: ekkor már kezdett mutatkozni a Kína ellen vívott háború hatása. De Japánnak a világ kiviteli forgalmában való részesedése 1938-ban még mindig több mint kétszerese volt az 1911—1913. évek forgalmának.

Az Egyesült Államoknak és Japánnak a világ behozatali forgalmában való részesedését a következő (százalékban kifejezett) adatok mutatják:

	1911—1913 (átlag)	1936	1937	1938
Egyesült Államok	8,4	11	10,9	8
Japán	1,5	3,6	3,9	3,7

A japán kivitelt a készáru-forgalomnak a nyersáru kivitel feletti túlsúlya jellemezte, aminek következtében Japán komoly versenytársává vált a többi ipari államnak. A japán bevétel túlnyomó részét viszont nyersanyagok tették ki. Így például az 1933.

és 1935. évek közötti időszakban a japán kivitelnek átlagosan 60 %-át tették ki az ipari készáruk, míg a félkészgyártmányok a kivitelnek 25 és a nyersanyagok a kivitelnek csak 15 %-át alkották. A Japánba irányuló bevitelnek 20 %-át a kész áruk alkották, míg a félkész-árakra ugyancsak 20 %, a nyersanyagokra 60 jutott.

Az Egyesült Államok kivitelének több mint egyharmad részét már a XX. század elején a készáruk és félkészáruk alkották, sőt az első világháborút közvetlenül megelőző időben az effajta kivitel az egész kivitelnek már csaknem felét jelentette. Az 1929. és 1933. évek közötti gazdasági világválság idejétől fogva a japán verseny különösen az amerikai gyapotszövetek kivitelét érintette igen érzékenyen. Míg az 1925. és 1927. évek közötti időszakban az Egyesült Államokból átlag évente 540 millió négyzet-yard gyapotszövetet szállítottak a külföldre, már 1935-ben mindössze 187 millió négyzet-yardra, tehát körülbelül egyharmadára zsugorodott ennek az árunak a kivitele. De az amerikai kivitelben nagy szerepet játszottak a nyersanyagok és éppen ezért egyelőre bizonyos mértékben csökkent a világpiacokon a japán-amerikai verseny.

Az amerikai-japán kereskedelmi vetélkedés természetesen a Csendes-óceán körül elterülő országokban mutatkozott meg leg-erősebben. Itt a japánok és amerikaiak a kereskedelmi tevékenység egyik legfontosabb ágában, a tengeri szállításban is szembekerültek egymással. Az Egyesült Államok gőzhajóinak és motoros hajóinak tonnatartalma 1914-ben 2 millió tonna volt, vagyis a világ egész tonnatartalmának 4 százaléka. Közvetlenül a második világháború előtti időben, 1938-ban azonban már 9 millió tonnára, vagyis a világ hajóállományának 13,4 százalékára növekedett az Egyesült Államok hajóinak tonnatartalma. Japán hajóinak tonnatartalma ugyanezen idő alatt 1,7 millió tonnáról (3,8 %) 5 millió tonnára (7,5 %) növekedett, 1939 szeptemberében pedig elérte az 5,7 millió tonnát.

Így tehát mindkét ország hajóinak össz tonnatartalma erősen megnövekedett. Ha azonban kizárólag az óceáni kereskedelmi flotta fejlődését számítjuk, akkor kiderül, hogy e tekintetben Japán annak idején még túl is szárnyalta az Egyesült Államokat. Az 1936. évben Japán 3 639 000 tonna össz úrtartalmú óceánjáró hajóparkkal, de az Egyesült Államok csak 2 529 000 tonnányi óceánjáró hajóparkkal rendelkezett.

A japán kereskedelmi flotta még az Egyesült Államok felé

vezető útvonalon is erős konkurrenciát jelentett az amerikai óceánjáró hajók számára. A maláji kaucsuk, a Fülöp-szigetektől származó cukor, az ausztráliai gyapjú, a kínai szőrme, bőr, tojás és sok egyéb árucikk részben japán hajókon került az Egyesült Államokba. A fejlett japán kereskedelmi tengerészet lehetővé tette a japán vállalatoknak, hogy ónt, kaucsukot s különböző fajtájú kínai nyersanyagot vásároljanak az amerikai ipar számára és aztán ezeket az árucikkeket az Egyesült Államok területén levő raktáraikból adják el az amerikai vevőknek.

Valamennyi kontinens közül Ázsia volt a japán áruk legfontosabb vásárlópiaca. Amerika a második helyen állott.

A japán kivitel megoszlása

Ázsiai, beleértve Mandzsukuót és Kínát			Amerika	
Év	millió jen	az egész kivitelhez viszonyított % -ban	millió jen	az egész kivitelhez viszonyított % -ban
1931	505	44	452	40
1936	1371	51	719	26
1937	1646	51	842	25
1938	1665	61	520	20
1939	2230	62	770	21

A harmadik helyen Európa állott, amely a japán kivitelnek 1931-ben 9 %-át, 1937-ben 11 %-át, 1938-ban 10 %-át és 1939-ben csaknem 7 %-át szívtta fel. A japán kivitel hátralevő része (10—11 %) Afrikába és Ausztráliába irányult.

Másként oszlott meg az Egyesült Államok kivitele, amelynek 1937-ben 40, 1938-ban 43 és 1939-ben 40,5 százaléka jutott Európára míg az amerikai kontinens különböző államaiba a megfelelő időszakokban az amerikai kivitelnek 34, 33,6, illetve 35,8 százaléka, Ázsiába pedig (Japánt is beleértve) csak a kivitelnek 17, 16,7, illetve 17,6 százaléka irányult.

Az 1929—1933. évek gazdasági válságáig az amerikaiak elsősorban Kínában érezték a japán konkurrencia hatását. A harmincas

években azonban már nemcsak Kínában, hanem egyéb országokban, köztük magán az amerikai szárazföldön is károsítani kezdte a japán kereskedelem és a japán dömping az amerikai kivitelt.

2. Gazdasági kapcsolatok Japán és az Egyesült Államok között

Általában az volt a vélemény a második világháború kitörése előtt, hogy a japán-amerikai kereskedelmi kapcsolatok és a Japánban elhelyezett amerikai tőkebefektetések olyan fontos tényezőt jelentenek, amely nemcsak a más országok piacain tapasztalható japán-amerikai versengés semlegesítéséhez, de a köztük fennálló ellentétek enyhítéséhez is nagymértékben hozzá tud járulni.

Tagadhatatlan, hogy Japán szempontjából rendkívül nagy-jelentőségű volt az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelem. Az 1913. évben a japán kivitelnek 29 %-a az Egyesült Államokba irányult; 1929-ben a japán kivitel 42 százaléka, 1931-ben pedig 37 százaléka jutott az Egyesült Államokra. Az Egyesült Államokba irányuló japán kivitel 1936-ban 544 millió jenre, 1937-ben 633 millió jenre, 1938-ban 425 millió jenre és 1939-ben 641 millió jenre rúgott, vagyis az egész japán kivitel 16—23 százalékanak felelt meg. Ha pedig nem számítjuk az úgynevezett „jen-blokk” országait, vagyis Mandzsukuót és a megszállott Kínát, akkor 1939-ben az egész japán kivitelnek 35 százaléka irányult az Egyesült Államokba.

Az Egyesült Államokba irányuló japán kivitelnek 50—60 százalékat a nyersselyem alkotta. Ennek az árucikknek a kivitele 70—80 százalékan az Egyesült Államokba irányult. Az Egyesült Államokon kívül pedig sehol sem tudott volna a japán nyersselyem fogyasztópiacot találni. Az amerikai fogyasztópiac jelentősége annál nagyobb volt, mert a selyem nem tartozott az elsőrendű fontosságú szükségleti cikkek közé. Az Egyesült Államokra nem jelentett volna különösen veszteséget, ha egyszerűen beszüntetik a japán nyersselyem behozatalának engedélyezését. Az ilyen intézkedés éppen ellenkezőleg, az Egyesült Államokban előállított műselymek és egyéb szövetek gyártásának és fogyasztásának fellendülését eredményezte volna.

Japánnak az Egyesült Államokból származó behozatala az utóbbi időben felülmúlta az Egyesült Államokba irányuló japán kivitelt és az egész japán behozatalnak egyharmad részét tette ki.

Míg 1913-ban az Egyesült Államokból származó behozatal nem haladta meg a 17 százalékot, 1931-ben már 32 %, 1936-ban 29 %, 1937-ben pedig 1269 millió jen, vagyis 32 % volt. 1938-ban és 1939-ben az Egyesült Államokból származó behozatal a japán behozatalnak 34 százalékát, az úgynevezett „jen-blokk” államait leszámítva pedig éppenséggel 44 százalékát érte el.

A behozatali tételek között a legfontosabbak a következők voltak: gyapot (1936-ban az Egyesült Államokból származó egész behozatal 44 százaléka, de 1938-ban csak 18 százaléka), kőolaj és kőolajszármazékok (11 %), vas (8 %), gépek (4 %), gépkocsik (3,5 %), réz (3,5 %), fa (3,5 %). Mindezek az árucikkek és az Egyesült Államokból származó japán árucikkeknek egész sora (ólom, cink, különböző vegyszeti gyártmányok) rendkívül fontosak voltak a japán ipar és közlekedés számára.

Az Egyesült Államokból származó igen sok árucikk behozatalát nagyrészt a japán fegyverkezési verseny és a Kína elleni háború tette szükségessé.

James Pope amerikai szenátor adatai szerint a sztratégiai nyersanyagok és a készárúk behozatalában Amerika részesedése különösen nagy volt rézben (93 %), gépkocsikban (91 %), kőolajszármazékokban (60 %), vasban (50 %) és gépekben (48 %).

Az egész japán behozatalnak egyharmada, a kivitelnek pedig egynegyede jutott az Egyesült Államokra.

Ez volt tehát az Egyesült Államok jelentősége Japán külkereskedelme szempontjából. Felmerül a kérdés, vajjon milyen szerepet játszott az Egyesült Államok külkereskedelmében Japán?

Az amerikai külkereskedelemben Japán részesedése (százalékban) a következőképpen alakult:

Év	Kivitel	Behozatal
1929	4,9	9,8
1933	8,5	8,8
1936	8,3	7,0
1937	8,6	6,4
1938	7,9	6,9

Így tehát Japánnak az amerikai kereskedelemben játszott szerepe sokkal szerényebb volt: sem a kivitelnek, sem a behozatalnak még csak egytized részét sem tette ki. Ámde Japán mégis az Egyesült Államok nagy vásárlói közé tartozott: Anglia és Kanada után a harmadik helyet foglalta el Amerika külkereskedelmében.

Az amerikai gazdasági élet szempontjából lényeges jelentősége volt a Japánba irányuló gyapot-, kőolaj-származék, fém- és gépkivitelnek. Japán az 1931. és 1932. években az amerikai nyersgyapotkivitelnek 25 %-át, kőolajszármazékok és gépkocsik kivitelének 6—7 %-át, az ólomkivitelnek több mint 50 %-át, a faanyagok kivitelének pedig több mint 15 %-át vásárolta fel.

Az e termékek kivitelében érdekelt amerikai cégek ugyanúgy, mint a japán nyersselyem behozatalában és feldolgozásában közvetlenül résztvevő amerikai vállalkozók persze japánbarátok voltak.

De emellett a japán-amerikai gazdasági kapcsolatok terén két olyan tényező is akadt, ami feszültséget és ellenségeskedést okozott. E két tényező egyike az volt, hogy Japán valósággal rákényszerítette az Egyesült Államokra a Kínában folytatott amerikai kereskedelembe való bekapcsolódását, a másik pedig az a tény volt, hogy a japán készáru-termékek behozatala már magában az Egyesült Államokban is konkurrálni kezdett az amerikai gyártmányokkal.

A japán kereskedelmi tőke Koreában már a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben magához ragadta az európai és amerikai kapitalisták közvetítőjének szerepét. A Koreába irányuló japán kivitel nagyrészt az amerikai és európai árucikkeknek Japán közvetítésével, Japánon át történő kivitele alkotta. A későbbiek folyamán Japán az Egyesült Államoknak Kínával folytatott kereskedelmében is magához ragadta a közvetítő szerepet s emellett megfelelő vámkedvezményeket élvezett.

Maguk a japán adatok is bevallják, hogy a Japánon át történő közvetítő kivitel hozzászámításával a kínai vámhatóságok adatainál 20—25 %-kal magasabbra kell értékelni a Kínába irányuló tényleges amerikai behozatalt. Mindezenfelül Japán nagymennyiségben importált Kínába, Mandzsukuóba és más államokba különböző termékeket, amelyek amerikai nyersanyag és félkész-

árak felhasználásával készültek, különösen pamutszöveteket, fém-árakat, papírt és egyéb árucikkeket. Így például a Kínába irányuló japán kivitelben az amerikai nyersanyag felhasználásával készült árucikkek arányszáma a japán adatok szerint is elérte az egész kivitel 20 %-át.

Ílymódon Japán elhódította a piacot az amerikai ipartól.

Mindez nem volt titok az amerikai textilipari, gépipari és más érdekelt amerikai cégek számára, amelyek Japánnal szemben ellenséges álláspontra helyezkedtek. Másrészt viszont az Egyesült Államoknak azok a kapitalista körei, amelyek a gyapot, vas, és egyéb nyersanyagok és félkészgyártmányok minél nagyobb tömegű eladására törekedtek, természetesen szívesen beleegyeztek abba, hogy ennek az áruforgalomnak a kínai piacra és egyéb piacokra való irányításába is bekapcsolódják a japán közvetítő kéz, minthogy ezek az amerikai tőkések főként azzal törődtek, hogy raktáraik ne legyenek készletekkel túltömve. Ezek a körök időről-időre arra is hajlandók voltak, hogy Kínát teljesen a japánok rendelkezésére bocsássák, csakhogy ilymódon is árucikkeik minél nagyobb arányú forgalmát ériék el.

Ami pedig az Egyesült Államokba irányuló japán kivittelt illeti, e tekintetben a pamutszövet-készítmények, edények, játékszerek, selymárak és a különböző egyéb készárak forgalma a harmincas években igen komoly mértékben nyugtalanítani kezdte a hasonló iparcikkek gyártásával foglalkozó amerikai gyárosokat.

Voltak idők, amikor a Japánból származó edénybehozatal az egész amerikai edénybehozatalnak 35 %-át, a Japán halárú behozatala pedig az egész amerikai halárú behozatalnak 20 %-át tette ki.

A japán gyárosok azzal kérkedtek, hogy a százszázalékos vám ellenére New Yorkban 50 %-kal olcsóbban tudták adni a japán kerékpárokat, mint az amerikai gyártmányú kerékpárokat.

A japán készáraknak az Egyesült Államokba irányuló behozatala még sokkal jelentékenyebb méretekre rúgott volna; ha nem lettek volna az amerikai kormány korlátozó intézkedései.

Az 1936. évben az amerikai textilgyárosok és a textilkivittel foglalkozó cégek szövetségének a kormánynál tett lépései következtében a japán pamutárakra kivetett vámot átlagban 42 %-kal

emelték. Felemelték a halkonzervekre, gumicipőkre és egyéb japán árucikkekre kivetett behozatali vámot is.

Az 1937. év januárjában az amerikai kormány közreműködésével megállapodás jött létre az amerikai és a japán textilgyárosok között. Ennek a megállapodásnak az értelmében a japán gyapotszövetek behozatalát 1937-ben 155 millió yardra, 1938-ban pedig 100 millió yardra korlátozták. Ugyanakkor megegyezés jött létre a japán harisnyák behozatalának korlátozása tárgyában is.

Az Egyesült Államok kormánya a japán készáruk behozatalának csökkentése érdekében ismételten erélyes nyomást gyakorolt Japánra. Volt idő a harmincas években, amikor az Egyesült Államokban mozgalom indult a japán áruk teljes bojkottja érdekében. Az amerikaiak igen elégedetlenek voltak amiatt is, hogy a japán-amerikai kereskedelmi forgalom 75 %-át japán hajók bonyolították le.

A kereskedelmen kívül a Japánban elhelyezett amerikai tőke is összekötő gazdasági kapcsot jelentett az Egyesült Államok és Japán között. Bármilyen csekély volt is a külföldön elhelyezett amerikai tőkék egész összegéhez viszonyítva a Japánban kihelyezett amerikai tőkék összege, mégis bizonyos befolyást gyakorolt az Egyesült Államok politikájára.

Éppúgy, mint általában a külföldön elhelyezett tőkék összege, a Japánban elhelyezett amerikai befektetések is egészen 1932-ig évről-évre növekedő irányzatot mutattak. Ettől az időponttól azonban állandóan csökkentek. Az amerikai kereskedelmi hivatal adatai szerint a Japánban elhelyezett amerikai tőkebefektetések 1931-ben (millió dollárban) a következőképpen alakultak :

Kormánykölcönök	161
Magánvállalatok értékpapírai	143
Közvetlen tőkebefektetések	61
Községi kölcsönök	43
A japán kormány által szavatolt értékpapírok	35
A missziók felszerelése	8
	451

Az amerikai kereskedelmi hivatal kimutatása szerint 1935-ben a Japánban elhelyezett amerikai tőkék összege 387 millió dollár

volt, míg 1940 elején az amerikai tőkebefektetések Japánban körülbelül 300 millió dollár összegre rúgtak.

A japán kormánykölsönök kötvényei már az orosz-japán háború idejétől fogva a legnagyobb amerikai bankárok kezén voltak. A Kuhn, Loeb & Co amerikai bankház az orosz-japán háború idején vállalta a japán kormánykötvényeknek az amerikai piacon való elhelyezését. A japán földrengés után, 1924-ben az úgynevezett újjáépítési kölcsönkötvényeit is a Kuhn, Loeb & Co, valamint a Morgan cég és a National City Bank közvetítésével helyezték el.

A japán községi kölcsönök kötvényei, ezek közt az 1926. és 1927. években a tokiói és jokohamai városi tanács által kiadott kölcsönkötvények is Morgan tárcájában voltak.

A japán magánvállalatok értékpapírai elsősorban az amerikai villamosipari trösztök, a General-Electric Co, a Guarantee Trust Co és más amerikai trösztösített vállalatok tulajdonában voltak. Volt olyan japán nagy villamossági felszereléseket gyártó cég, mint például a Szumitómó és a Szibaura, amelynek részvényei ebben az időben 10—25 %-ba enzeknek az amerikai vállalatoknak a kezében voltak. A japán villamossági iparba fektetett amerikai tőke összege meghaladta a 100 millió jent.

Volt olyan idő, amikor a japán területen gépkocsifelszerelési gyárakat üzemben tartó General Motors és Ford befektetéseinek összege igen tetemes volt. A japán kormány és a japán tőke nyomásának engedve azonban ezek az amerikai cégek arra kényszerültek, hogy a japán gépkocsi-cégeknek adják át ellenőrző pakettüket.³

A japán részről kifejtett nyomás hatásaként Koreában 1939-ben felszámolták az Oriental Consolidated Mining Companyt, a legrégibb nagy amerikai cégek egyikét.

Igen természetes, hogy a Japánba irányuló tőkekivitelből, illetőleg a japánokkal folytatott kereskedelemből hasznothúzó amerikai tőkés-csoportok nem ritkán a Japánnal kapcsolatban teendő engedmények és a Japánnal való „barátság” mellett foglaltak állást.

³ A monopolkapitalizmus korában a részvénytársaságok fölötti uralomhoz elegendő a részvények 25—30%-ának birtoklása. Ezt a részvényténnyiséget nevezik ellenőrző pakettnek. — *A szerk.*

Lamb, a washingtoni Kereskedelmi Kamara elnöke például az 1929. és 1933. évek közötti gazdasági válság elején azt követelte, hogy Amerika kellő figyelmet szenteljen „annak a nemzetnek, amelynek kereskedelme 40 %-ban az Egyesült Államokra jut”.⁴

3. Kereskedelmi vetélkedés az amerikai, ázsiai és egyéb államokban

Az amerikai árucikkek legnagyobb fogyasztója az amerikai szárazföldön Kanada volt. A Kanadába irányuló japán kivitel nem volt nagy, fejlődését pedig a legkülönbözőbb vámpolitikai intézkedések korlátozták. Kanadában 1932-től 1935-ig különleges vámtarifa volt érvényben, amely a japán behozatalt alacsony színvonalon tartotta.

Japán 1905-ben megtorló intézkedésként az áru értékének 50 %-ig terjedő magas vámot vetett ki a kanadai árukra. Ez a japán intézkedés vámháborút robbantott ki és Kanada kénytelen volt egész sor engedményt tenni. Japán erre visszavonta megtorló intézkedéseit és ettől kezdve ismét emelkedett a Kanadába irányuló japán kivitel. De ugyanebben az évben Kanada kereskedelmi szerződést kötött az Egyesült Államokkal. E kereskedelmi szerződés értelmében Kanada különböző előjogokat biztosított az Egyesült Államokból származó árucikkeknek. A kanadai japán vásárlások összege rendszerint 5—7-szeresen felülmulta a Japánból Kanadába szállított áruk értékét. Japán nikkelt, alumíniumot és egyéb fémeket, valamint fát és különböző félkész-árúkat vett Kanadától.

Más jellegű volt Japánnak a különböző latinamerikai államokkal folytatott kereskedelme. Argentínába, amely az Egyesült Államok után Japánnak az amerikai kontinensen levő legjelentékenyebb vásárlója volt, a japánok elsősorban készárúkat vittek ki. A 42,5 millió értékű japán kivitelből 1937-ben 29 millió jen esett a pamutszövetek kivitelére. Az 1938. évben, elsősorban a japánellenes vámintézkedésekkel kapcsolatban, az Argentínába irányuló japán kivitel összege 19,6 millió jenre, a következő, 1939-es esztendőben pedig 8 millió jenre csökkent.

⁴ *A. Holder and C. Martin: „Japan, an Interpretation”, Seattle 1930, 63. old.*

Japánnak az argentinai behozatalban való részesedése az 1929. évi 0,6 %-ról 1937-ben 3,6 %-ra növekedett. Az 1938. évben az argentinai behozatalnak Japánra eső része 3,2 % volt. Ugyanakkor az Amerikából származó behozatal 26,4 %-ról 16,4 %-ra csökkent. Az amerikai államokba irányuló japán pamutszövet behozatalnak jellegzetes vonása az volt, hogy a japánok ezt az árut dömpingáron adták el.

Panama behozatalában az 1936. évben a japán áruk 15,7 % -kal szerepeltek, míg 1929-ben ez az arányszám nem haladta meg a 0,7 %-ot. Paraguay behozatalában 13,9 és 2,2 %, San Domingo behozatalában (1937-ben) 12,8 és 0,4 % -kal, Ecuador behozatalában 1938-ban 7,4 % -kal és 0,2 % -kal, Venezuela behozatalában 1937-ben 3,7 és 0,2 % -kal, Brazília behozatalában pedig (1937-ben) 1,6, illetőleg 0,2 % -kal szerepeltek a japán áruk.⁵

Mindezek az adatok azt bizonyítják, hogy a latinamerikai államokba irányuló japán árubehozatal igen gyors fejlődésnek indult. Ez a behozatal még gyorsabban fejlődött volna, ha a különböző amerikai államok az Egyesült Államok nyomásának engedve nem vezettek volna be mind szigorúbb vámkorlátozásokat. A vámsorompókat különösen az 1933—1934. években erősítették meg, miután az amerikai pamutszöveteket exportáló vállalatok szövetsége igen erélyes kampányt indított. R. Colt, ennek a szövetségnek a titkára 1934 elején kijelentette, hogy Amerikának határozott lépéseket kell tennie, „piacainak”, különösen pedig az amerikai kontinensen levő piacainak védelmére.

A felvásárlási politika volt egyike azoknak az eszközöknek, amelyek segítségével Japán nyomást tudott gyakorolni Dél-Amerika államaira és egyéb országokra. Tekintettel arra, hogy Japánnak e tekintetben széleskörű mozgási lehetőségei voltak, azok az államok, amelyek nem akartak elesni a japán vásárlásoktól, kénytelenek voltak a behozatali kérdésekben Japánnak különböző engedményeket tenni.

Az 1939. évben Japán az előző évi 46 millió jennel szemben 74 millió jenre emelte a Braziliából származó behozatal összegét. Brazília egész gyapotkivitelének 45 százaléka 1939-ben Japánba, illetőleg Észak-Kínába irányult, hogy ott a japán gyárak dolgoz-

⁵ A második %-szám mindenütt 1929-re vonatkozik.

zák fel a brazíliai nyersanyagot. Ugyanakkor Japánnak Argentínából származó behozatalát az előző évi 24 millió jenről 12 millió jenre csökkentették. Ezzel Japán arra kényszerítette Argentínát, hogy 1940 márciusában Japánnal kereskedelmi egyezményt kössön, amelynek értelmében Argentina kötelezte magát, hogy 30 millió jen értékű árut vásárol Japántól. Ugyanilyen összegben határozták meg az Argentínától vásárlandó áruk értékét.

Mindamellett igen sok amerikai ország fenntartotta a japán árukra kivetett védővámok rendszerét.

Az amerikai kontinensen levő országok közül csak Brazíliában és Kanadában voltak valamennyire számottevő japán beruházások. Brazíliában a japánok elsősorban a japán bevándorlók által fenntartott kávé-, gyapot- és egyéb ültetvényeket pénzelték. A japán telepes társaságok Argentínában és Mexikóban különböző mezőgazdasági területekkel rendelkeztek.

Az 1939. évben egy japán társaság a Krupp-művektől megvásárolta a brazíliai Goyaz tartományban levő, fémtisztító berendezéssel ellátott nikkelbányát.

Kanadában a faiparba és a bányaiparba fektettek a japánok nagyobb összegeket. Vancouver-ben (Brit-Columbia) a „Nippon Soda Co” japán társaság leányvállalata 500 000 dollárért 46 négyzetkilométernyi kiterjedésű erdőkitermelési területre szerzett concessziót. A „Nisszo Rayon Pulp Co” vállalat a Charlotte-szigeteken még ennél is nagyobb kiterjedésű erdőkitermelési területet szerzett. Ugyancsak a Charlotte-szigeteken látott hozzá egy másik japán vállalat, a „Louise Mining Co” az ottani vasbányák nagymértékű kihasználásához. Nyugat-Kanadában a réz- és nikkelkitermelésbe is fektették be bizonyos összegeket a japánok.

A Dél-Amerikában és Kanadában elhelyezett japán tőkék összege természetesen elenyészően csekély volt a milliárdos amerikai tőkebefektetésekhez viszonyítva. Valahányszor azonban a japán tőke komoly kísérletet tett arra, hogy behatoljon az amerikai kontinensre, vagy Amerikában támaszpontokat szerezzen magának, ez a kísérlet minden egyes alkalommal az amerikai szuronyokba ütközött. A japán kormány egy japán magánvállalat közvetítésével már 1912-ben kísérletet tett arra, hogy a Mexikó tulajdonában levő Dél-Kalifornia területéhez tartozó Magdalena öböl partvidékét kibérelje. Ebben az időben meglehetősen feszültek voltak

az Egyesült Államok és Japán közötti kapcsolatok és a japán sajtó a leghatározottabb hangon követelte, hogy „Japán segítséget nyújtson Mexikónak az amerikai imperializmus elleni harcában”.

Ha a japánoknak sikerült volna a Csendes-óceán mexikói partvidékén megvetni a lábukat, akkor ennek igen nagy katonai, politikai és gazdasági jelentősége lett volna. Éppen ezért az Egyesült Államok nagytőkéjének képviselői riadót fújtak és a szenátus elé vitték az ügyet.

A washingtoni kormány azt javasolta a Japán felé közvetítő amerikai bankároknak, hogy szakítsák meg a Japánnal folytatott kereskedelmi tárgyalásaikat, a szenátus pedig határozatot fogadott el, amelyben azt kívánta a kormánytól, hogy a Csendes-óceán amerikai partvidékén ne tűrje külföldi támaszpontok létesítését.

Az amerikai tőke erőlyesen visszautasította azokat a japán kísérleteket is, amelyek arra irányultak, hogy Japán a mexikói és venezuelai kőolaj-feldolgozó iparba behatoljon, Mexikóban a csendesóceáni partvidékre vezető olajvezetékét létesítsen stb.

De míg magán az amerikai kontinensen a japán kivitel a korlátozó intézkedések folytán nem tudott nagyobb méreteket ölteni, Ázsiában és Ausztráliában a japán áruk rendkívül komoly formában szorongatták mind az amerikai, mind pedig az európai árukat.

A különböző országok felé irányuló japán kivitelben csaknem mindenütt a pamutszövetek alkották a kivitel legjelentékenyebb részét. De a japán kivitel különböző egyéb készárukból is állott. Ezek közé tartoztak: természetes és műselyem, kötött-szövöttáruk, gyapjuszövetek, villamossági felszerelések, üvegáruk, edények, játékszerek, konzervek, készruháik, vasáruk, papír és cement (Holland-India, Brit-Malája, India, Hongkong), gumiáruk (Holland-India), szappan, szén (Brit-Malája), gyufa, sör, gépek (India).

Az e könyvben külön fejezetben tárgyalt Kína és Fülöp-szigeteket most figyelmen kívül hagyva, nézzük meg néhány ország példáján, hogyan fejlődött ki a japán-amerikai konkurrencia.

Az 1909. és 1913. évek közötti időszakban Holland-Indiának Japánból származó átlagos évi behozatala az egész behozatal 1,25 százalékát, az Egyesült Államokból származó árubehozatala

pedig az egész behozatal 1,79 százalékát tette ki. Ebben az időben Holland-India behozatala főként holland és angol árukból állott. Az 1914. és 1929. évek közötti időszak folyamán azonban igen jelentékeny mértékben emelkedett a Japánból és az Egyesült Államokból származó áruk behozatala. A két ország mindegyikére az egész behozatalnak átlagban 9—10 százaléka esett. De már 1930-tól fogva kezdett a helyzet megváltozni.

Év	Japán részesedése (%-ban)	Az Egyesült Államok részesedése (%-ban)	Év	Japán részesedése (%-ban)	Az Egyesült Államok részesedése (%-ban)
1930	12	11	1934	32	6
1931	17	9	1935	27	7
1932	21	6	1937	25,4	10,2
1933	30	5	1938	15,1	12,6

A Japánból származó behozatal igen magas fokot ért el, bár ugyanebben az időpontban Holland-Indiának az Egyesült Államokba irányuló kivitele erősen emelkedett, míg a Japánba irányuló kivitel az egész kivitelhez viszonyítva százalékos arányban ugyanolyan maradt, mint amilyen az első világháború előtti időkben volt.⁶

A Japánból származó behozatal az 1932. és 1937. évek közötti időszakban még a magából Hollandiából származó behozatalnál is magasabb volt. A japán hajózási vállalatok ebben az időben igen erős konkurrenciát támasztottak a hollandiai tengerhajózásnak, amely a Holland-India, valamint Kelet- és Dél-Ázsia kikötői közötti hajóforgalmat lebonyolította.

Hollandia mindezekkel a körülményekkel kapcsolatban 1935-ben több olyan intézkedést tett, ami megnehezítette a japán áruk

⁶ Az első világháborút közvetlenül megelőző időben Japánra a Holland-Indiából származó kivitel 4,25 százaléka jutott. Ugyanez a százalékos arányszám 1932-ben 4,37, 1936-ban 5,5, 1937-ben 4,5 volt. Az Egyesült Államok háborúelőtti 3,3 százalékos részesedése 1932-ben (a Szingapur közvetítésével történő kivittel együtt) 15, 1936-ban 20, 1937-ben 21%-ra emelkedett.

behozatalát. Ez azután a rákövetkező években valóban a japán áruk behozatalának csökkenését eredményezte.

Valamivel kedvezőbben alakult a Brit-Indiával folytatott amerikai kereskedelem, de Japán itt is sokkal nagyobb sikereket tudott elérni, mint az Egyesült Államok.

**Japán és az Egyesült Államok részesedése
Brit-India kereskedelmében (százalékban kifejezve)**

	Behozatal Indiába		Kivitel Indiából	
	Japánra eső rész	az Egyesült Államokra eső rész	Japánra eső rész	az Egyesült Államokra eső rész
Az első világháborút megelőző utolsó évek átlaga	2,5	3,1	7,5	7,5
Az első világháború alatti átlag	10,4	7,0	11,2	11,9
A háború utáni évek átlaga	6,9	8,5	13,3	12,0
1935/36	13,0	5,6	13,3	10,7
1936/37	13,2	5,3	13,3	9,9
1937/38	12,8	7,4	9,8	9,9

Az *Indiába* irányuló japán bevitel növekedése még jelentékenyebb lett volna, ha az angol hatóságok nem léptetnek életbe különböző japánellenes intézkedéseket. Az 1933. évben, amikor a japán pamutszövetek behozatala nagy méreteket öltött, a japán pamutszövetekre érvényes vámtarifát a behozott áru értékének 50 százalékaról 75 százalékra emelték. Az 1934. év júliusában megállapodás jött létre, amelynek értelmében visszaállították ugyan az 50 százalékos vámtarifát, de a behozatalt évi 325 millió yardra korlátozták és Japán kötelezte magát, hogy évente legalább egy millió bála gyapotot vásárol. Miután Japán 1938-ban több mint 60 százalékkal csökkentette indiai bevásárlásainak összegét, ugyanakkor kénytelen volt arra, hogy az *Indiába* irányuló japán kivitelt több mint 30 százalékkal csökkentse.

Az *Ausztráliába* irányuló japán kivitel az 1914—1918. évi

világháború előtt az évi 10 millió jent sem érte el, az első világháború vége felé erősen emelkedett és az 1926—1927. években már több mint 50 millió jenre rúgott. Az ausztráliai vámtarifa emelése 1930-ban erős csapást mért a Japánból származó behozatalra, de 1932-től fogva a Japánból származó áruk behozatala már ismét emelkedett. Később aztán az ausztráliai kormány tiltó rendszabályai újból gátolták a japán áruk behozatalát. Ugyanebben az időben csökkent Amerikának Ausztráliával való áruforgalma. Ez a csökkenés nem csak a japán és egyéb konkurrenciára volt visszavezethető, hanem azokra az erőfeszítésekre is, amelyeket az angliai ipar a dominiumoknak és gyarmatoknak vámsorompókkal való körülvétele érdekében tett.

***Japán és az Egyesült Államok részesedése
Ausztrália kereskedelmében (százalékban)***

É v	Behozatal Ausztráliába		Kivitel Ausztráliából	
	Japán	Egyesült Államok	Japán	Egyesült Államok
1927—1928	2,9	23,8	9,0	5,0
1929—1930	3,2	23,4	6,6	4,3
1931—1932	5,5	16,4	12,1	2,0
1933—1934	6,5	15,6	11,7	2,7
1935—1936	4,5	14,6	6,6	7,5
1936—1937	4,8	15,9	4,2	2,4

Az 1930. és 1933. közötti években az ausztráliai gyapjú-kivitelnek átlagosan 18—20 százaléka Japánra jutott. Ez pedig a japán gyapjúbehozatal több mint 90 százalékanak felelt meg. A Japánba irányuló ausztráliai kivitel második legnagyobb tételét a búza alkotta. Az 1931—1933. években a japán búzabehozatalnak 75 százaléka Ausztráliából származott.

Amikor 1936-ban kitört Japán és Ausztrália között a kereskedelmi háború, a japán kormány az áru értékének 50 százalékaiban állapította meg az ausztráliai gyapjú behozatali vámját. Japán ugyanakkor különböző más országokban gyapjút és búzát vásárolt.

A japán szövetekre kivetett ausztráliai vámokat 1937 kezdetétől fogva leszállították, de ugyanakkor a szövetbehozatalt korlátozó kvótarendszert vezették be. Ekkor Japán is megszüntette az 50 százalékos vámtarifát és megállapította az ausztráliai gyapjú-behozatal kvótáját.

A harmincas években a japán áruknak egyéb ázsiai és csendes-óceáni országokba való erős behatolása is tapasztalható volt. Az 1937. évben Japánból Sziámba (Táífböldre) tizenkétszer annyi értékű árut szállítottak, mint 1931-ben. (49, illetőleg 4 millió jen értékben.) A Straits Settlements területére 1937-ben három és egynegyedszer (67, illetőleg 19 millió jen), Új-Zélandba kilenc és félszer (19, illetőleg 2 millió jen) annyi japán árut szállítottak, mint amennyi az 1931. év forgalma volt. Jelentékeny mennyiségben szállítottak ezenfelül japán árukat Irakba, Iránba, Egyiptomba, Ceylonba, Szíriába, Adenbe és Palesztínába, ahol a japán áruk igen éles konkurrenciát támasztottak a többi ipari ország termékeinek.

A különböző csendesóceáni szigeteken a japán kereskedelem rendszeres és rendkívül erélyes behatolása volt tapasztalható. Új-Kaledóniában, az Új-Hebridákon, valamint a Salamon-szigeteken és a Tonga-szigetcsoporton nemcsak a japán áruk, de a japán kiskereskedők, kisiparosok és egyéb foglalkozási ágak képviselői is mind tömegesebben jelentek meg.

A japán és az amerikai érdekek Ázsiában (Kína és a Fülöp-szigetek kivételével) a tőkebefektetés terén sehol sem kerültek oly élesen egymással szembe, mint a kereskedelemben. Sem az amerikai, sem a japán befektetések összege nem volt aránylag nagy. De a harmincas évek vége felé a befektetések még ilyen kis méretek mellett is a japán-amerikai viszony kiéleződésének további indító okául szolgáltak.

Japán egész Délkelet-Ázsia területét saját terjeszkedési szférájának tekintette és arra törekedett, hogy Brit-Malájában, Holland-Indiában, Sziámban, Indo-Kínában, de még Új-Kaledóniában és Ausztrália északi részében is mind jobban növelje beruházásainak összegét. Ezeknek az országoknak a kormányai azonban a japán támadástól való félelmükben rendszerint nemcsak saját anyaországuk, de az Egyesült Államok támogatásával is minden lehetséges módon gátolták a japán beruházásokat. Az amerikai

imperialisták, akik ebben a kérdésben a legkülönbözőbb államokat támogatták, nemcsak saját tőkéjük működési területét szerették volna megvédeni, de ezenfelül akadályozni akarták a japán imperializmus megerősödését és gazdasági terjeszkedésének további növekedését is.

Az amerikai beruházások Ausztráliában és Új-Zélandban voltak a legjelentékenyebbek. Cleona Lewis⁷ adatai szerint az Óceániában elhelyezett hosszúlejárátú beruházások összege 1935-ben elérte a 413 millió dollárt. A Holland-Indiában elhelyezett hosszúlejárátú beruházások összege hozzávetőlegesen 200 millió dollárt tett ki, míg a Malájában, Indo-Kínában és Sziámban elhelyezett hosszúlejárátú beruházások összege 27 millió dollár volt. Holland-Indiában és Malájában az amerikai tőke főként az olajiparban (több mint 100 millió dollár), a kaucsukültetvényeken és részben az ónbányákban és az arany-iparban helyezkedett el.

A japán tőke a legnagyobb mértékben Holland-Indiában volt képviselve, ahol 1939-ben az összes japán tőkebefektetések összegét 175 millió hollandi forintra, vagyis csaknem 100 millió dollárra becsülték. A japánok ezen a holland gyarmaton kisebb kaucsukültetvényeket vettek, betársultak a nikkel és a bauxit kitermelésébe, valamint kisebb mértékben a cukoriparba és a kókuszszírt előállító iparba is. Kisebb tőkeösszegeket fektettek be az olajiparba.

Holland-Új-Guinea partvidékén önhatalmúlag megtelepedett a japán bevándorlók egy csoportja. Minthogy ez a sziget rendkívül gyéren lakott és partvédelme sem volt megszervezve, a japánok akadálytalanul tudtak a szigetre jutni. Új-Guineában két japán erdőkitermelési koncesszió és egy japán gyapotfeldolgozó üzem működött. Az 1939. évben itt már ezernyolcszáz japán munkás dolgozott. A japánokra különösen nagy vonzerőt gyakoroltak az Új-Guineán feltételezett gazdag kőolaj-források és aranybányák.

Brit-Malája vasbányászatában, valamint kaucsukültetvényein is eléggé jelentékeny összegeket helyezett el Japán.

A japán „Kuhára-Ajukava” konszern megállapodást kötött

⁷ *Cleona Lewis*: „America's Stake in International Investments” Washington, 1938. 608. old.

a Nyugat-Ausztrália partvidékén, a Jampi-öbölben Kulan szigetén levő vasbányák kiaknázása tárgyában. A japánok azt tervezték, hogy 1939-től kezdve évente egymillió tonna vasércet fognak kibányászni, de az ausztráliai kormány 1938 májusában megtiltotta a vasérc kivitelét.

Az Ajukava konszern tőkét fektetett be a francia Új-Kaledónián folytatott nikkelbányászatba. Indo-Kína vasbányászati iparába is behatolt a japán tőke. Az 1938. év ősztől kezdve, egészen 1940-ig a franciák, az ausztráliai kormányhoz hasonlóan, megtiltották a vasérc kivitelét. Az 1937. év kezdetétől fogva a Csendes-óceán déli részének szigetein élénk gazdasági tevékenységet fejtett ki a „Déli tengerek felvirágoztatására alakult társaság”. Ennek a kormánytámogatással működő társaságnak a legfőbb támaszpontjai a japán mandátumos szigetek voltak, de később a kisebb szigetek sok más csoportjára is kiterjesztette tevékenységét.

A Csendes-óceánon rendkívüli méreteket öltött a japán halászat. A japán halászhajók széles körben fejtettek ki tevékenységet Délkelet-Ázsia partvidékei mentén, Holland-India vizein, Ausztrália közelében, valamint a különböző csendesóceáni szigetek körül.

A japán konkurrencia a Csendes-óceán déli részén teljesen tönkretette a helybeli lakosság által régebben folytatott halászatot. A halászatnak a japánok által folytatott rablógazdálkodási módszerei teljesen kipusztították a halakat sok, azelőtt halban gazdag vidékről. A „Pacific Islands Yearbook” ausztráliai kiadása 1939-ben megállapította, hogy „a japánok igen sok vidéken valóssággal kiradírozták a tengerekből az összes élőlényeket”.

*

Készáru kivitele révén Japán a különböző afrikai és európai piacokon nemcsak az Egyesült Államoknak, de a többi ipari országnak is vetélytársává vált.

Az Európába irányuló japán kivitel 1928-ban 147 millió jen (az egész japán kivitel 7 százaléka), 1937-ben 356 millió jen (11 százalék), 1938-ban 261 millió jen (10 százalék), s 1939-ben 238 millió jen (7 százalék) volt. A Japán által az európai ipari országokba — Franciaországba, Angliába, Németországba és más országokba —

szállított ipari termékek között szövet, kötött-szövöttáruk, villanykörték, edények és más árucikkek szerepeltek.

Az Afrikába irányuló amerikai és japán kivitelről a következő adatok tanúskodnak:

Az 1935. évben az Egyesült Államok 96 millió dollár értékű árut (egész árukivitele 4,1%-át) szállította Afrikába. Az 1936. évben 113 millió dollár (4,6%), 1937-ben 152 millió dollár (4,5%), 1938-ban pedig csak 118 millió dollár, tehát az egész kivitel 3,8 százaléka volt az Afrikába irányuló kivitel értéke.

Japán az 1932. évben 85 millió jen értékű árut (az egész kivitel 6,1 százalékat), 1936-ban 190 millió jen és 1937-ban 243 millió jen (7%) értékű árut szállított ki Afrikába. Az 1938. évben az Afrikába irányuló japán kivitel értéke 137 millió jenre, vagyis az egész japán kivitel 5 százaléka esett, 1939-ben pedig 153 millió jen (5,2%) volt.

Így tehát volt egy időszak, amikor az Afrikába irányuló japán kivitel nagyság tekintetében csaknem elérte az amerikai kivitelt.

Az Afrikába irányuló japán árukivitel 1938-ban lényeges mértékben csökkent, mert a japán kivitel által érintett országok különböző korlátozó intézkedéseket léptettek életbe. Így például az Egyiptomba irányuló japán pamut-szövet kivitel lényegesen csökkent, amikor Egyiptom felemelte a vámtarifát és 1939-ben 11 millió négyzetyardban állapította meg a japán pamut-szövet behozatali kvótáját.

A japán-kínai háború kezdetéig a világnak körülbelül már hatvan országa hozott olyan intézkedéseket, amelyek a japán behozatalt korlátozták, illetőleg teljesen eltiltották. Ezeket az intézkedéseket igen sok esetben Japán kereskedelmi vetélytársai, köztük az Egyesült Államok közvetlen nyomására hozták meg. A japánok ellen irányuló vámsorompók felállítása a japán imperialista körökben megerősítette a háborús támadásra való törekvést. A japán imperialista körök különböző külföldi államokat, mint például Holland-Indiát, a Fülöp-szigeteket és Ausztráliát ismételten megfenyegették. Másrésről a Kína elleni támadással egyidőben folytatott japán kereskedelmi előretörés a nagy kapitalista országokban, különösen pedig az Egyesült Államokban élesen japánellenes hangulatot teremtett. Harry Price amerikai hitérítő 1939-ben a következő módon jellemezte a japán imperializ-

mus törekvéseit: „Jól ismerjük a japán militaristák messzemenő igényeit. Ezek az igények a következők: Kína meghódítása és a Kínára gyakorolt nyugati befolyás felszámolása, Kína természetes kincseinek és lakossága munkaerejének felhasználásával hatalmas, leküzdhetetlen gazdasági erő megteremtése; ezután pedig a Csendes-óceán nyugati és déli medencéje felett gyakorlandó teljes ellenőrzés megteremtése; a világpiacokon való sikeres verseny; végül a Nyugat megsemmisítése és a japán világhatalmi törekvések megvalósítása.”⁸

4. A japán kivándorlás méretei és iránya

Az 1940. év elején a japán császárság határain túl több mint 1,7 millió,⁹ az úgynevezett „Mejdzsi-forradalom” utáni időkben szerzett gyarmatokban pedig (Riu-Kiu szigetét nem számítva) 1,3 millió japán élt.

A japán kivándorlás fejlődését a 242—243. oldalakon látható táblázat mutatja.

Mint ebből a táblázatból látható, a japán kivándorlók lélekszáma 1935-ben elérte a két és fél milliót, 1939-ben pedig meghaladta a három milliót.

A japán lakosság XX. századbeli kivándorlásával egyidejűleg tapasztalható volt a japán gyarmatok lakosságának japán területre történő nagyobb mérvű bevándorlása is. Az 1938. évben Japánban körülbelül 700 000 főnyi koreai élt. Ezeknek a legnagyobb része munkásemler volt. A kínaiak száma 30 000-re volt tehető. Az 1941. évben pedig a koreai és kínai származású lakosság száma meghaladta a másfél milliót. Következésképpen megállapítható, hogy a Japánba irányuló bevándorlás a kivándorlásnak körülbelül felét érte el. Már ezek a számadatok is megcáfolják az arra való hivatkozást, hogy Japánnak további területekre van szüksége a túlnépesedés levezetésére.

A japánok túlnyomó része — mintegy 150 000 ember kivé-

⁸ H. Price: American eyes in the East, „Amerasia”, 1939 október, 357. old.

⁹ Ebbe a számba tartoznak azok a japánok is, akik Mandzsukuóban élnek, mert Mandzsukuót nem csatolták formálisan a japán császárság területéhez.

telével — az elmúlt 40 esztendő folyamán vándorolt ki Japánból. Az elmúlt 40 esztendőben az új telepeken élő lakosság természetes szaporulatát tekintetbe véve, évi 30 000 főre tehető ezeknek a kivándorlóknak az átlagos száma, ez pedig a japán lakosság évi átlagos természetes szaporulata 3—6 százalékának felel meg.

A kivándorlásra ösztönző alapvető körülmény a japán dolgozó tömegek alacsony életszínvonala — a feudalizmusnak a japán gazdasági életben uralkodó maradványai és a kizsákmányolás magas fokának következménye volt. A kivándorlás fejlődését támogatta, sőt bizonyos fokig egyenesen meg is szervezte az uralmon lévő réteg. A japán imperializmus főként azért serkentette a kivándorlási törekvést, mert arra számított, hogy háborús támadás esetén a japán telepeseket használja fel majd rohamcsapatként.

A japán kivándorlók tömegének nagyrészt kiterjesztették befolyásukat a különböző sovinszta, nagyhatalmi törekvésektől áthatott szervezetek, mint a „Tartalékosok Szövetsége”, a „Sziowa Club”, a „Mikádó Club”, a Tenrikio szekta és más hasonló szervezetek.

A japán törvény értelmében továbbra is a Mikádó alattvalóinak kell tekinteni a japán kitelepülőket és utódaikat, bármilyen hosszú ideig éljenek is új hazájukban. Ha más állampolgárságot vennének is fel, a japán törvények értelmében ennek nincs érvénye. Igaz ugyan, hogy 1936-ban bizonyos kiegészítéseket fűztek ehhez a törvényhez. Ez a kiegészítés lehetővé tette, hogy a különböző amerikai országokban születő japán gyermekeket a japán külügyminisztérium minden egyes esetben adandó különleges engedélye alapján kivonják a törvény hatálya alól. Ez a kiegészítő rendelkezés azonban csupán az Egyesült Államokra, Kanadára, Brazíliára, Argentínára és Perura korlátozódott. Ám ennek a törvénynek semmiféle gyakorlati jelentősége nem volt, minthogy a sovinszta szervezetek továbbra is befolyásuk alatt tartották a kivándorlottak nagy részét és arra kényszerítették őket, hogy vállalják a japán alattvalók különböző kötelezettségeit, mint például azt, hogy a katonaköteles korba kerülő ifjakat tanulmányi kirándulások ürügyével hadiszolgálatra hazaküldjék Japánba, vagy hogy teljesítsék a japán hírszerző szolgálat utasításait stb.

Azoknak az országoknak a burzsoáziája, ahová a japán

Japán területén kívül éltek
(ezres létszámban)

	1900	1910	1920	1930	1937	1939
Japán gyarmatok						
Formóza	38	98	174	221	299	—
Korea	30 ¹⁰	171	348	502	629	—
Dél-Szahalin.....	—	25	106	282	318	—
Mandátumos szigetek	—	—	2	20	70	—
Kurili-szigetek	—	4	6	8	10	—
A gyarmatokon ösz-						
szesen	68	298	636	1033	1326	—
Mandzsukuo és						
Kvantung.....	2 ¹⁰	30 ¹¹	178	263	500	800
Összesen, Mandzsukuoval együtt ...	70	328	814	1296	1826	2126
Kína	7 ¹²	22 ¹³	54	51	100	300
Összesen,						
Kínával együtt ..	77	350	868	1347	1926	2426
Egyéb						
ázsiai országok						
Hongkong	—	0,2	3	2,3	1,4	—
Sziám (Tájföld)	—	0,2	—	0,4	0,5	0,6
Indo-Kína	—	0,2	0,2	0,4	0,2	0,3
India és Ceylon	—	0,8	2	2	1,4	—
Straits-Settlements						
és Malája	—	—	10,7	7	7,9	6,8
Holland-India	—	0,8	4,2	7	6,5	6,5
Szovjet-Távol-Kelet .	—	2	14	3	2,8	—
Ezekben az országok-						
ban és néhány más						
ázsiai országban						
együttvéve	—	4,5	35,4	23	21,7	—

¹⁰ 1903. évi adatok.¹² 1904. évi adatok.¹¹ 1908. évi adatok.¹³ 1914. évi adatok.¹⁴ Mindezenfelül 1940-ben Guamon 326, Alaszkán pedig 263 japán élt.

	1900	1910	1920	1930	1937	1939
Amerika						
Egyesült Államok ..	24,3	72,1	111	138,8	111,2	127,3
Brazília	—	15,4	33,4	116,5	197,7	202,2
Kanada.....	4,7	12 ¹³	17,7	20,5	21,1	21,5
Mexikó	—	2,5	2,1	5,9	4,7	5,5
Peru	1,5 ¹²	5,4 ¹³	5,9	20,5	22,1	21,6
Argentína	—	—	1,9	4,0	6,3	6,9
Az egész amerikai kontinensen, egyéb amerikai államokat is beszámítva, együttvéve						
Hawai	61,1	79,7	109,3	139,6	152	158,8
Fülöp-szigetek	2,6 ¹²	5,3 ¹³	11,1	19,6	36	29
Összesen Amerikában és az Egyesült Államok gyarmatain						
Ausztrália és Óceánia	94,2	193,4	295,4	467,4	561	572,8 ¹⁴
Európa	—	3	5,2	3,9	3,2	—
Európa	—	1,1	2,9	3,4	2,9	—
Afrika	—	—	0,1	0,1	0,2	—
Összesen a Japán Birodalom határain túl, Mandzsukuo és Kína nélkül						
Összesen a Japán Birodalom határain túl, Mandzsukuo és Kína nélkül	94,2	199,4	338	497,6	589	—
A Japán határain kívül élő japánok lélekszáma, összesen						
A Japán határain kívül élő japánok lélekszáma, összesen	171	548	1206	1845	2515	3015 ¹⁵

Az FÁ-ra, a Hawai-szigetekre és részben a Fülöp-szigetekre vonatkozó adatok amerikai forrásokból, a többiek pedig nagyrészt japán forrásból származnak.

¹⁵ Ahol az 1939. évi adatok nem álltak rendelkezésre, ott az 1937. évi adatokat vettük

bevándorlás irányult, a faji megkülönböztetés éreztetése révén nagyban hozzájárult a kivándorlók körében terjedő sovínisza hangulat megerősödéséhez.

A kivándorlók jelentették Japán számára a külföldi valuta szerzésének egyik legfontosabb forrását. Kilenc év alatt, 1926-tól 1934-ig a külföldön élő japánok csaknem 200 millió jent küldtek haza Japánba, ami természetesen lényeges befolyást gyakorolt Japán nemzetközi fizetési mérlegének megjavítására.

A japán kivándorlók elsősorban Koreába, Mandzsuriába és Kvantungba, valamint Formozába és a mandátumos szigetekre települtek. A felsorolt helyeken 1939-ben több mint 1 800 000 japán élt, ami a japán kivándorlottaknak csaknem kétharmad részét jelenti. A japán kivándorlás a mandátumos szigetek és részben Formoza kivételével megelőzte a gyarmatosítást és ürügyet szolgáltatott a japán katonai és politikai beavatkozásra, majd a szóbanforgó területek végleges elfoglalására. A japán diplomáciai és katonai körök részéről a mindenkor soron levő támadás indoklására igen sűrűn használták fel azt az érvet, hogy Japánnak szent kötelessége „a japán lakosok életét és vagyonát megvédelmezni”.

A kivándorlók legnagyobb számát a kereskedők alkották. Az 1935. évben 500 000 önálló kivándorlóból 116 000 volt a kereskedő, 98 000 a mezőgazdasági foglalkozással bíró egyén, 67 000 kereskedelmi és diplomáciai alkalmazott, 63 000 munkás, 48 000 szállítómunkás, 16 000 háztartási alkalmazott és prostituált.

A japán gyarmatok és félgyarmatok határain túl letelepedő japán emigránsok közül az amerikai gyarmatokon, az Egyesült Államok befolyási szférájában és magában az Egyesült Államokban éltek a legnagyobb számban japán kivándorlottak. Az amerikai szárazföld országaiban 1937-ben 373 000 japán, a Hawai-szigeteken 152 000, a Fülöp-szigeteken 36 000, tehát összesen 551 000 japán élt.

Ha az idegen országok sorából kivesszük a japánok által megszállt, különleges helyzetben levő kínai kerületeket, akkor kiderül, hogy külföldön összesen 579 000 japán élt, s ezeknek a japánoknak 95 százaléka az Egyesült Államok területein, vagy befolyási szféráján telepedett meg. Ez a körülmény rendkívül fontos és jellemző és bizonyos mértékben önmagában is megvi-

lágítja azt a tényt, hogy a kivándorlás kérdése miért játszott olyan fontos szerepet a japán-amerikai kölcsönös kapcsolatok terén.

5. Japán bevándorlók az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban felbukkanó első japánok a japán uralkodó osztályok gyermekei voltak, akiket iskoláztatni küldtek az Egyesült Államokba.

A japán bevándorlás az Egyesült Államokban csak akkor kezdett nagyobb méreteket ölteni, amikor a kilencvenes évek elején tömegesen érkeztek Amerikába a japán mezőgazdasági munkások. A nyugati államokban a mezőgazdasági tőke szívesen vette az olcsó japán kulik bevándorlását, mert ez a japán munkaerő-többlet pótolta az 1882. évi törvény által betiltott kínai bevándorlást. A japán kulik leszerződtetésére és Hawaiba, valamint az Egyesült Államokba és egyéb államokba való küldésére ebben az időben külön japán vállalatok létesültek s ezek a japán vállalatok a saját honfitársaikkal folytatott kereskedés révén alaposan meggazdagodtak. Az 1900. évben az Egyesült Államokban már 24 500 japán élt.

Kaliforniában, ahol a japán bevándorlók legnagyobb része megtelepedett, ebben az időben komoly agitáció kezdődött a japánok ellen. A japán és kínai munkások munkáját alacsonyabban fizették, mint a „fehérek” munkáját, aminek következménye a munkabérek színvonalának általános csökkenése volt. Ekkor, 1900-ban a japán kormány formálisan hozzájárult ahhoz, hogy az Egyesült Államokba irányuló japán bevándorlás csökkentésére különböző rendszabályokat hozzon. Ám a valóságban tovább növekedett az Egyesült Államok felé tartó japán kivándorlás. Angliához hasonlóan az Egyesült Államok is érdekelve volt Japánnak a cári Oroszország ellen viselt háborújában. A „japán-amerikai barátságnak” ezekben az éveiben az amerikai burzsoázia lehetőleg minden olyan dolgot elkerült, ami Japánban elégedetlenséget kelthetett volna. Az Amerikában élő japánok 1905-ben japán tőke segítségével, akár saját tulajdonként, akár bérletként földet kezdtek szerezni s ugyanakkor kisebb kereskedelmi és kisipari vállalatokat létesítettek, ami nagy felzúdulást keltett a kaliforniai kispolgárság körében.

Az 1905. év elején újult erővel fellobbanó japánellenes agitáció a japán bevándorlás csökkentését, majd 1905 májusától kezdve azt követelte, hogy tiltsák meg a japán gyermekeknek az amerikai iskolák látogatását. A kaliforniai szenátus már 1905 márciusában azt követelte a washingtoni kormánytól, hogy korlátozza a japánoknak amerikai területre való beutazását.

Theodore Roosevelt kormánya úgy vélte, hogy nem lenne célravezető dolog, ha japánellenes intézkedéseket léptetne életbe és ezért a különböző más államok által támogatott kaliforniai kívánságokat határozottan visszautasította.

Kaliforniában fokról-fokra erősödött a japánellenes mozgalom. Az 1906. év októberében már sorozatosan előfordult, hogy a japánokat az utcán összeverték, a japán éttermeket szétrombolták és egyéb japánellenes terrorcselekményeket követtek el.

Amikor pedig Japán washingtoni nagykövete a japánok ellen elkövetett erőszakoskodások ügyében az első hivatalos tiltakozó jegyzéket átnyújtotta, a japán sajtó éles támadásokat intézett az amerikaiak ellen. Theodore Roosevelt elnök, aki attól tartott, hogy a japánellenes mozgalom „a Japán elleni háborúhoz vezet”,¹⁶ ebben az ügyben igen határozott hangú nyilatkozatot tett. Az elnök nyilatkozata után néhány sanfranciscói ujság azzal kezdett fenyegetőzni, hogy Kalifornia elszakad az Egyesült Államoktól, ha a washingtoni kormány tovább folytatja „japánbarát vonalvezetését”.

De Theodore Rooseveltnek mégis sikerült álláspontját megvédenie. Az amerikai törvényhozó testület nem fogadta el a japánok bevándorlásának kérdésében benyújtott külön törvényjavaslatot és 1907 februárjában azzal a joggal ruházta fel az elnököt, hogy szükség esetén elrendelje a bevándorlás általános érvényű korlátozását.

Ezen az alapon még ugyanebben az évben megtiltották, hogy a koreai és japán munkások akár a Hawai-szigetekről, akár pedig a szomszédos amerikai országokból bevándoroljanak az Egyesült Államok területére. De mindamellett mégis 30 000 japán bevándorló érkezett 1907-ben az Egyesült Államokba. Az 1908. év

¹⁶ Th. Bailey: „Theodore Roosevelt and the Japanese-American Crisis”, Stanford 1943, 81. old.

elején az Egyesült Államok és Japán között „Gentlemen's agreement” jött létre, amelynek értelmében a japán kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy beszünteti alattvalóinak az Egyesült Államokba való kivándorlását.

Ebben az időszakban ez az egyezmény magának a japán imperializmusnak az érdekeivel sem állott ellentétben. Komura külügyminiszter 1909 februárjában a japán parlamentben tett nyilatkozatában rámutatott arra, hogy „az elmúlt háború és a japán tevékenységi szféra kiszélesítésének eredményeként feltétlen szükségessé vált, hogy a japán bevándorlók ne távoli idegen országokban telepedjenek meg, hanem a Távol-Kelet megfelelő területein összpontosuljanak (vagyis Koreában és Mandzsuriában — V. A.), ahol szervezetteren tudják tevékenységüket folytatni”.¹⁷ Ehhez még hozzá lehet tenni, hogy a japán ipar is igen szívesen vette, ha kellőszámú ipari tartaléksereggel rendelkezik, mert ezzel a lehető legalacsonyabb színvonalon tudta tartani a munkabéreket.

Ám ez az „úriemberek közötti megállapodás” nem vezetett sem a japán bevándorlás megszüntetésére, sem pedig a Kaliforniában a japánok ellen rendezett pogromok és japánellenes tüntetések megszűnésére. Az 1908—1909. években folytatódott a japánellenes mozgalom. Végül Kaliforniában 1913 májusában törvényt fogadtak el, amely megtiltotta a japánoknak, hogy akár saját tulajdonként, akár hosszúlejáratú bérletben földet szerezzenek maguknak.

A japán sajtó mindezeket az eseményeket rendkívül éles hangon tárgyalta. A kormánytól határozott intézkedéseket követeltek, hogy „lemossák a gyalázatot” és bosszút álljanak a Japánt ért sértésekért. A japán sajtó támadásai megfelelő visszhangot keltettek az Egyesült Államokban. Ehhez járult az a tény, hogy a japán-amerikai ellentétek más, fontosabb kérdésekben is kiéleződtek, úgyhogy mindez együttvéve elmérgesítette a két ország közötti viszonyt.

A tokiói kormány éles hangon tiltakozott a washingtoni kormánynál a Kaliforniában elfogadott japánellenes törvények ellen.

¹⁷ „Japan Year-book”, 1912, 16 old

Az amerikai törvényhozó testület ugyancsak 1912-ben, de még a kaliforniai japánellenes törvény elfogadása előtt tárgyalta azt a törvényt, amelynek értelmében az Egyesült Államok megtiltotta az olyan országokból való bevándorlást, amelyek lehetlenné teszik, hogy az Amerikába kerülő bevándorlók felvehessék az amerikai állampolgárságot. Ez a törvényjavaslat főként a japánok ellen irányult. De Taft elnök 1913 elején kimondott vétójával megakadályozta a javaslat törvényerőre emelkedését. A törvényhozó testület 1914-ben megváltoztatott formájában elfogadta ezt a törvényjavaslatot, de az elnök 1915 elején ismét vétójogát érvényesítette.

A kaliforniai hatóságok az első világháború után, 1919-ben újabb japánellenes törvényt fogadtak el, amely megfosztotta a japánokat az eddig birtokukban levő hárommillió acre kiterjedésű földbirtokaik használatának jogától.

A továbbiak folyamán az amerikai japánellenes szervezetek harca arra irányult, hogy elérjék a japán bevándorlás teljes betiltását. Ez az agitáció elsősorban az úgynevezett „fénykép-feleségek” ellen irányult. Az Egyesült Államokban élő nőtlen fiatal japánok a Japánból küldött fényképfelvételek alapján választották ki maguknak jövődöbelijüket. Amikor ez a kiválasztás megtörtént, otthon, Japánban, a vőlegény távollétében tartották meg az esketési szertartást. Ezer meg ezer fiatal japán lány került ily módon az Egyesült Államokba, mint az ott élő japánok feleségei.

A japán kormány az Egyesült Államok kívánságára nem adott ki többé útlevelet ezeknek a „fénykép-feleségeknek”. De ugyanakkor nagy arányokban indult meg a japánok illegális határátlépése, amelyet rendszerint Mexikó határán át bonyolítottak le. Ezenkívül divatba jött az úgynevezett „rokoni látogatások” stb. módszere is a bevándorlási rendeletek kijátszására.

A kaliforniai szenátus és a kalifornia képviselőház 1921-től fogva egyre követelte a washingtoni kormánytól, hogy teljesen tiltsa be a japánok bevándorlását.

A kívánt intézkedés indokolására felsorolt okok között szerepelt az is, hogy még az amerikai állampolgárságot megszerző japánok is változatlanul a Mikádó alattvalói maradnak, így tehát állampolgárságuk kettős. Maguk a japánok, akik a japán sovinszta szervezetek befolyása alatt álltak, a legtöbb esetben nem kívánták

az amerikai állampolgári kötelekbe való felvételt. Az 1916-tól 1923-ig terjedő időszak folyamán, tehát a japán kormánynak a japán állampolgári kötelekből való elbocsátására lehetőséget adó rendelkezése óta eltelt hét esztendő alatt — a Hawai-szigeteken lakó japánokat is beleértve — mindössze 972 ember élt a japán kormány rendelete által nyújtott lehetőséggel.

A washingtoni törvényhozó testület 1924 tavaszán ismét tárgyalta a japán bevándorlás betiltásának kérdését. Lehetséges, hogy a javaslat vitája csak a japán bevándorlásra engedélyezett kisebb kvóta megszavazásával ért volna véget, de Hanihára washingtoni japán nagykövet olajat öntött a japángyűlölet pislogó lángjára. A törvényjavaslat tárgyalásának időpontjában Hanihára az Egyesült Államok kormányának jegyzéket nyújtott át, amelyben „súlyos következményeket” helyezett kilátásba arra az esetre, ha a washingtoni törvényhozás elfogadná a japán bevándorlás betiltásáról szóló törvényjavaslatot.

Ebben az időben Japánt rendkívül meggyengítette a szovjet-ellenes intervenció teljes csődje, különböző belső ellentétek és az 1923. évi földrengés. Ennek következtében Hanihára fenyegetései nem jártak azzal a hatással, amit a japán kormány a fenyegető jegyzéktől remélt. A washingtoni parlament egyhangúlag elfogadta a törvényt, amely teljes mértékben megtiltotta az Egyesült Államokba irányuló japán bevándorlást. Ez a törvény 1925 március 1-én lépett életbe.

Mint már fentebb rámutattunk, a japán-amerikai feszültség egyéb forrásai mellett Japánban igen éles amerikaellenes mozgalmat robbantott ki előbb a japánellenes bevándorlási törvény benyújtása, majd magának a törvénynek elfogadása. Japánban egymást érték az amerikaellenes tüntetések és gyűlések; az amerikai hivatalos személyeket sorozatosan megtámadták és a tüntetők felszólították a kormányt, hogy üzenjen hadat az Egyesült Államoknak. A tokiói amerikai nagykövetség épületéről leszakították az amerikai lobogót. A japán sajtó kijelentette, hogy csak „vérrel lehet lemosni azt a súlyos bántalmat, amelyet a japán nemzet elszenvedett”.

A japán kormány 1924 május 31-én hivatalos jegyzékben tiltakozott az új törvény elfogadása ellen.

Bár az Egyesült Államokba irányuló japán bevándorlás megtiltásának kérdése ettől fogva elvesztette eredeti élességét,

mindamellett határozott befolyást gyakorolt a japán-amerikai viszony alakulására. A japán sajtó minden lehetséges alkalommal hivatkozott arra, hogy az amerikaiak hogyan nyomják el a japánokat. A japánok továbbra is azt követelték, hogy az amerikai kormány helyezze a japánellenes törvényt hatályon kívül és megtorlással fenyegetőztek. A japán kormány az 1924. és 1925. években valóban néhány amerikaellenes intézkedést léptetett életbe, felemelte az Egyesült Államokból származó áruk egy részének behozatali vámját stb.

Az Egyesült Államok nyugati részén 1934 szeptemberében újult erővel robbant ki a japánellenes mozgalom. Arizonában, ahol a Salt River (Sós folyó) lapályán japán telepek voltak, az amerikai farmerek tömegesen tiltakoztak a japánok jelenléte ellen s azt követelték, hogy a japánokat távolítsák el erről a vidékről.

Az Egyesült Államok területén élő japánok száma 1929-ben érte el a maximumot (145 000 ember) és az 1929-től 1933-ig tartó gazdasági válság ideje, valamint a válságot követő depresszió folyamán már csökkenést mutatott. Igen sok japán visszatért hazájába, vagy áttelepült a Hawai-szigetekre. Az Egyesült Államok területén 1940-ben már csak 127 300 japán élt. Ezeknek a japánoknak alig egyharmad része foglalkozott földműveléssel, míg a kaliforniai japánellenes törvény elfogadása előtt a japán áttelepülőknek háromnegyed része a mezőgazdaságban volt foglalkoztatva. Az Egyesült Államokban élő japánok legnagyobb része kereskedelemmel foglalkozott, vagy mint kisiparos, munkás és házi-szolga tevékenykedett. A japánok 80 százaléka Kaliforniában, mintegy 10 százaléka pedig Washington államban élt.

6. Japánok a Hawai-szigeteken

Hawai a japán birodalom határán kívül az egyetlen japán települési hely, ahol a japán telepesek száma meghaladta a lakosság más nemzetiségeinek lélekszámát.

Hawai 426 000 lélekszámú lakosságából 1940-ben 158 ezer volt a japán, tehát a japán lakosság az összlakosság 37 százalékát tette ki. De a csaknem 50 000 főnyi úgynevezett hawai-félvér között is igen sok japán akadt, úgyhogy a japánok lélekszáma végeredményben az egész lakosság lélekszámának 40 százalékát

tette ki. Mindezenfelül a Hawai-szigeteken csaknem hétezer koreai élt, akiket a japánok ugyancsak saját alattvalóiknak tekintettek.¹⁸

Figyelemreméltó tény, hogy a külvilággal való japán kapcsolatok felvétele után az első japán kivándorlók éppen a Hawai-szigeteken telepedtek meg. A Hawai-szigetekre 1868-ban 153 japán áttelepülő érkezett, hogy a Hawai-szigeteken levő cukorültetvényeken dolgozzék. Ennek a csoportnak az érkezése ebben az időben még csak véletlen volt. A Hawai felé irányuló tulajdonképpeni japán kivándorlás 1885-től fogva indult meg. Az ezt követő évtized folyamán Hawaiba mintegy 30 000 japán bevándorló érkezett. A kilencvenes évek második felében, amikor már működött a japán kuliknak külállamokba való szerződtetésére és elszállítására alakult japán vállalat, a szerződéses japán munkások túlnyomó része a Hawai-szigetekre települt át. Az 1897. esztendőben Hawaiba 10 000, 1898-ban pedig 23 000 japán munkás érkezett. A japán munkásokat követték a japán kereskedők, tanítók és egyéb foglalkozású japán bevándorlók.

A Hawai-szigetek amerikai lakossága körében nyugtalanságot keltett ez az erős japán bevándorlás. Az amerikaiak befolyására Hawai kormánya megtette az első kísérleteket a japán bevándorlás csökkentésére. Ez arra vezetett, hogy Honolulu előtt egy japán cirkáló jelent meg. A „Naniva” cirkáló fedélzetén a japán kormány kiküldöttei érkeztek. Ez a cirkáló 1897 május 5-én horgonyt vetett Hawai fővárosának közelében, miután márciusban a hawaii hatóságok nem engedték ezer japán bevándorló partraszállását és a japánokat hazájukba való visszatérésre kényszerítették. A japán kormány intézkedései következtében a washingtoni kormány sürgősen a hawaii vizekre küldött három amerikai hadihajót. Ezek a hadihajók teljes hadi készülségben a japán hadihajók közelében helyezkedtek el. Ugyanakkor az amerikai kormány intézkedéseket tett arra, hogy a Hawai-szigeteket minél hamarabb az Egyesült Államokhoz csatolják.

Theodore Rooseveltt, aki ebben az időben az amerikai tengerészeti miniszter helyettese volt, már a japán cirkálónak a honolulu

¹⁸ Az 1940. évi népszámlálás adatai szerint Hawai egyéb lakossága ebben az időben 116 000 fehérből, főként amerikaiakból és portugálokból, 52 000 filippinóból 29 000 kínából és mintegy 20 000 hawaii őslakosból állott

vizeken való megjelenése előtt a következőket írta: „Addig kell cselekedni, amíg Angliából nem érkezik meg a két új japán hadihajó. Teljes mértékben tisztában vagyok azzal a veszéllyel, amely Japán részéről bennünket fenyeget.”¹⁹

Egy hónappal a Hawai-szigetek bekebelezéséről szóló megállapodás aláírása után (1897 augusztus 9), de még az egyezmény ratifikálása előtt Sherman amerikai államtitkár a következő utasításokat adta a Hawai-szigeteken működő amerikai diplomáciai képviselőnek: „Ha Japán az erőszak eszközhöz folyamodik . . ., akkor Önnek haladéktalanul csapatokat kell partraszállítani és ki kell mondani a Hawai-szigetek feletti amerikai protektorátust.”²⁰

A Hawai-szigetek bekebelezése súlyos csapást mért a japán bevándorlásra. Az amerikai törvények megtiltották a szerződéses munkások alkalmazását, ami megnehezítette a japán ültetvényekre szerződtetett munkások elhelyezésével foglalkozó japán vállalatok tevékenységét.

Az Egyesült Államokban a Hawai-szigetek bekebelezésének hívei elsősorban azzal indokolták a bekebelezés szükségességét, hogy ellenkező esetben a szigetek „Japán zsákmányává válnak”. (Hoare szenátor.) Azt is kijelentették, hogy csak a Hawai-szigetek bekebelezése akadályozhatja meg Hawaijapán kézre kerülését.

Az Egyesült Államokban indított japánellenes mozgalom a Hawai-szigeteken is visszhangot keltett, csakhogy itt sokkal enyhébb jelleget öltött a japán bevándorlás elleni agitáció. A Hawai-szigeteken nagy befolyással rendelkező ültetvényesek és cukorgyárosok közvetlenül érdekeltek voltak abban, hogy az olcsó munkaerő forrása megmaradjon számukra.

A Hawai-szigeteken az első világháború után megnyilvánuló feszültség keletkezéséhez nagyrészt hozzájárultak a japán lakosság sovíniszta elemei is. Ezek a sovíniszta elemek a japán imperializmus ügynökeinek vezetésével arra törekedtek, hogy a Hawai-szigeteken megtelepülő japánok még az Egyesült Államok területén élő honfitársaiknál is erőteljesebb módon töltsék be a japán imperializmus előretolt osztagainak szerepét. A pánjapán gondolat terjesztésére széles körben felhasználták a japán iskolákat, a sinto

¹⁹ H. Pringle: „Theodore Roosevelt”, New York 1931, 171. old.

²⁰ Th. Bailey: „Japan's Protest against the Annexation of the Hawaii”, „Journal of Modern History” III. 1931, 50. old.

vallás papjait és a Hawai-szigeteken működő japán sajtót. A japánok a Hawai-szigeteken 1940-ben négy napilapot és nyolc hetilapot adtak ki japán nyelven.

A „Nippu Dzidzi” című hawai lap adatai szerint a Hawai-szigeteken élő japánok a japán-kínai háború első évében 350 000 dollárt gyűjtöttek a japán hadsereg számára, ami azt jelenti, hogy egy-egy hawai japán lakos átlag 2,3 dollárt adott a gyűjtésre. Az 1938. év végén a Hawai-szigeteken élő japánok körében széleskörű agitáció indult a „hazaszeretet” kölcsön érdekében. Amikor az amerikai kormány tudomást szerzett erről a mozgalomról, haladéktalanul megtiltotta a kölcsönkötvények további terjesztését.

A Hawai-szigetekről 1940 tavaszán Japánba utazott egy japán küldöttség, amelynek vezetője Szakamoto, a honolului japán klub elnöke volt. A küldöttségnek az volt a célja, hogy „üdvözlétét tolmácsolja és ajándékokat adjon át a Kínában küzdő japán katonáknak, akik a nagy japán birodalom érdekében harcolnak”.

7. Japánok Kanadában és Latin-Amerikában

Kanadában csak a XX. század elején jelentek meg nagyobb számban a japán telepesek. Számuk 1901-ben elérte a 4 700 főt. Ebben az időben hozták Kanadában az első törvényeket a japánok bevándorlása ellen. A japán kormánynak érdekében állott az Angliával való jóviszony fenntartása, s ezért a Kanadába utazni szándékozók számára megszüntette a vízumok kiadását. A Kanadában élő japánok száma az orosz-japán háború idejében 3 800-ra csökkent, de a háború befejezése után Kanadába évente néhány ezer főnyi japán érkezett.

Az Egyesült Államok nyugati részében tapasztalható japánellenes mozgalommal egyidejűleg Kanada területén is jelentkezett a japánellenes mozgalom. Az 1907. év őszén ezt a mozgalmat súlyos japánellenes pogromok kísérték. A Kanada és Japán között 1907 decemberében történt jegyzékváltás alapján a tokiói kormány kötelezte magát, hogy a Kanadába irányuló japán bevándorlás csökkentésére intézkedéseket tesz.

Az első világháború alatt Kanadában 12 000 japán élt, 1920-ban pedig 20 800 főre emelkedett a japánok száma. A kanadai kormány tiltó rendelkezéseinek következtében egészen jelenték-

telen volt a Kanadába irányuló japán bevándorlás. Kanadában az 1923. évben négyszázról százötven főre csökkentették a japánok évi bevándorlási kvótáját.

De még ez az intézkedés sem tudta lecsendesíteni azt a nyugtalanságot, amelyet a kanadai lakosság a Kanadában élő japánok miatt érzett.

Ugyanúgy, mint az Egyesült Államokban, Kanadában is főként a Csendes-óceán partvidékével szomszédos területen, a tengerparton elterülő Brit-Kolumbia egyes körzeteiben és Vancouver szigetén éltek a japán telepesek. Kanadában a japánok főként földműveléssel, halászattal, erdőkitermeléssel, kereskedelemmel és bányászattal foglalkoztak.

Mexikóban 1897-ben jelentek meg az első, nem nagyszámú japán telepes-csoportok. Az orosz-japán háború után, amikor az Egyesült Államokban szélesebb körben terjedt a japánellenes mozgalom, a Mexikóban élő japánok száma emelkedni kezdett. Mexikó és az Egyesült Államok közötti határvidéket mind jobban felhasználták az illegális határátlépések céljára és néhány élelmes japán valósággal üzletággá fejlesztette ki az embercsempészt. Ezek a japánok a határ közelében farmokat szereztek, amelyek egészen 1941 decemberéig „működtek”.

A Mexikóban élő japánok száma az 1910. évben 2500, 1939-ben pedig 5000 volt. A japánok fele Mexikó fővárosában és a főváros környékén élt, míg a többiek az amerikai határ mentén levő területeken laktak. Ezek a japánok elsősorban gyapottermesztéssel, állattenyésztéssel és kávéültetvényekkel foglalkoztak.

A középamerikai államok közül Mexikón kívül körülbelül 400 japán telepedett meg Panamában (főként a Csatorna vidékével határos területeken), Kubában pedig nyolcszáz japán telepedett le.

Brazília az az ország, ahol, a japán gyarmatokat nem számítva, a legnagyobb számban élnek japán kivándorlók: az 1939. évben Brazíliában már 210 000 japán lakott, bár a japánok bevándorlása csak 1908-ban kezdődött.

Égészen 1932-ig a brazíliai kormány elősegítette a japánok bevándorlását. Ezt a bevándorlást a japán kormány által pénzügyi eszközökkel támogatott külön kivándorlási társaságok bonyolították le. Az 1918-ban alapított „Külföldi Vállalkozások Társasága” 1932-ig 72 000 japán kivándorlót tudott Brazíliába juttatni.

Az 1928-ban 10 millió jen tőkével alapított „Délamerikai Gyarmatosító Társaság” azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a társaság által Para államban szerzett 2,5 millió acre kiterjedésű mezőgazdaságra alkalmas területet japán telepesekkel népesíti be. Egy másik japán társaságnak, a 250 000 jen tőkével rendelkező „Amazon Kogio Kabusziki”-nek Amazonas államban 50 000 acre kiterjedésű területe volt.

E japán társaságok működése révén a Brazíliában megtelepedett japánok száma az 1914. évi 15 400-ról 1930-ban 126 500-ra és 1937-ben 198 000-re emelkedett. Őt japán telepes közül átlag négy foglalkozott földműveléssel. A japán telepesek mint földmunkások, földbérlok, vagy e földbérlok albérloi, esetleg mint a földterületek névszerinti tulajdonosai túlnyomó részben a japán tőkések tulajdonában levő földeken dolgoztak és gyapotot, kávé, rizst, cukornádat, valamint más növényeket termesztettek. A japán bevándorlók rendszerint saját, különálló telepeiken rendezkedtek be, megőrizték hazuról hozott régi japán szokásaikat és túlnyomó részben a japán imperialista eszmék hatása alá kerültek. Egyedül Sao Paulo államban 120 000 japán él.

A braziliai kormány az Egyesült Államok kormányának sugalmazására 1932-ben bevezette a bevándorlási kvótákat, első sorban azért, mert attól félt, hogy a japán bevándorlás rohamos emelkedése folytán a japánok túlságosan nagy politikai és gazdasági befolyásra tehetnek szert Brazíliában. Japán a kvóta-rendszer keretében évente legfeljebb 3000 telepest küldhetett Brazíliába. Mindamellet az 1933. és 1934. években a valóságban nem 3000, hanem 23 000 japán érkezett évente Brazíliába. De már 1934 májusában külön intézkedésekkel egészítették ki a braziliai alkotmányt és ez a kiegészítés lehetővé tette, hogy valóban gyökeresen korlátozzák a japánok braziliai bevándorlását. A Brazíliába bevándorló japánok száma az 1935 és 1937 közötti időszakban már csak évi 4500—5500 között mozgott.

A későbbi években a japán bevándorlóknak a brazil határ átlépésekor kötelezettséget kellett vállalniuk, hogy nem küldenek Japánba pénzt és életük végéig braziliai területen maradnak.

A braziliai kormány semmisnek nyilvánította a különböző braziliai tagállamok által a japán társaságoknak juttatott komoly engedményeket a földbirtok kérdésében. Ez az intézkedés abban

az időszakban történt, amikor a japánok éppen arra készültek, hogy a braziliai tagállamok által nekik juttatott engedményes területeket Japánból érkező új telepesek hadával népesítsék be s ezeken a területeken gyapotot termeljenek, amiben Japán hiányt szenvedett. A japán tervek összeomlása nagy elégedetlenséget keltett Japánban. A japán sajtó Brazília ellen kampányt kezdett, a tokiói kormány pedig eredménytelen tárgyalásokba bocsátkozott a brazil kormánnyal. A braziliai kormányhatóságok jól tudták, hogy a hatalmas amerikai gyapottermelő vállalatok mindenben támogatják őket és így állhatatosan ragaszkodtak korábban elfoglalt álláspontjukhoz. Japán pedig képtelen volt az engedményes területek újbóli visszaszerzését kiharcolni.

Braziliában is tapasztalható volt a japánellenes mozgalom időnkénti fellobbanása. Mint az Egyesült Államokban, itt is azzal a követeléssel álltak elő a burzsoázia egyes csoportjai, hogy a kormány teljesen tiltsa meg a japánok bevándorlását.

Peruban az 1889. esztendőben bukkantak fel az első japán telepes csoportok. De a japán telepesek száma még 1920-ban sem haladta meg a hatezer főt. A japán bevándorlók száma csak ezután kezdett emelkedni.

A Peruban megtelepedett több mint 22 000 japánnak csaknem 80 százaléka Limában, az ország fővárosában és annak környékén összpontosult. A Peruban megtelepedett japánok főként kereskedelemmel foglalkoztak és csak mintegy 25 százalékuk foglalkozott földműveléssel. Az 1940. évben Peruban is japánellenes pogromok voltak.

Argentínában az 1907. évben bukkantak fel a japánok. A második világháború kitörése előtt már több mint hatezer japán élt Argentínában. Ezeknek a japán bevándorlóknak több mint fele a fővárosban, Buenos-Airesben telepedett meg. E japánok között a textilmunkás. Az 1928-ban egymillió jen tőkével alapított „Japán-Argentínai Telepesítő Társaság”-nak a Chaco vidékén 25 000 acre kiterjedésű mezőgazdasági területe volt.

A többi amerikai államban nem korlátozták ugyan a japánok beutazását, de ezekben az államokban csak igen kevés japán telepedett meg. Chilében és Bolíviában együttvéve alig ezer, Kolumbiában és Paraguay-ban pedig csak néhány száz japán él.

A háború előtti utolsó években az uralkodó japán osztályok

igen nagymértékben használták fel a japán bevándorlás ellen irányuló amerikai intézkedéseket arra, hogy még jobban fokozzák az Amerika-ellenes hangulatot. A japán államférfiak is igen sokszor ezekre az amerikai intézkedésekre hivatkoztak.

Japán külügyminisztere 1939-ben még Kína elfoglalását is — egyszerűen az Egyesült Államokban érvénybe lépő japán-ellenes törvényekkel indokolta meg. A japán külügyminiszter a következő kijelentéseket tette: „A Kínában tett japán katonai és politikai lépések elkerülhetetlen következményei voltak azoknak a körülményeknek, amelyekbe Japánt belekényszerítették. Az amerikai bevándorlási törvény és az a tény, hogy igen sok más államban is egyszerűen becsapták a japán bevándorlók orra előtt az ajtót, arra kényszerítette Japánt, hogy az ázsiai kontinensen keresse a terjeszkedés lehetőségét. Amerika és a nyugati országok ezért együttesen felelősek a Kína ellen irányuló japán hadműveletekért.” Nomura japán külügyminiszter ezeket a kijelentéseket a *Mijáko* című lap értesülése szerint annak a beszélgetésnek során tette, amelyet 1939 december 4-én Grew amerikai nagykövettel folytatott.²¹

²¹ „Japan Chronicle”, 1939 december 14, 658. old.

HÁBORÚ A CSENDES-ÓCEÁNON

1. Háború Európában és Japán előretörése a déli tengereken

Az 1939. év tavaszán és nyarán, amikor az európai láthatárt mindjobban elhomályosították a fenyegető háború viharfelhői, a Távol-Keleten is rendkívül feszültté vált a helyzet. Az 1939. év szeptemberében Nyugat-Európában kirobbanó események sűrű felhői az Európában élő kortársak szeme elől elfedték mindazt, ami már előbb, ugyanebben az esztendőben a Csendes-óceán partvidékén lejátszódott. S emellett a Csendes-óceán partvidékén is olyan események alakultak ki, amelyek már a vihar előjelei voltak.

A japán kormány, amelynek élén Hiranuma báró állott s amelynek hadügyminisztere Itagaki tábornok, külügyminisztere pedig Arita volt, nyilván a hitleri Németországgal szorosán együttműködve már 1939 kora tavaszán a nyílt kihívás politikáját folytatta Angliával és a Szovjetunióval szemben. A japánok, akik nem akartak egyszerre túlsok ellenséggel szembekerülni, ebben az időben még kerülték az Egyesült Államok érdekeinek közvetlen megsértését. De azért a japán cselekmények következtében az amerikai érdekek nem kevesebb kárt szenvedtek, mint az angolok érdekei. Ezt mutatta az a tény is, hogy az Egyesült Államok kormánya szokatlanul élesen reagált az angolelles japán intézkedésekre: 1939 július 26-án felmondta a japán-amerikai kereskedelmi egyezményt.

Az európai háború kitörését közvetlenül megelőző időszakban — röviden összefoglalva — a következők történtek a Távol-Keleten :

A japán csapatoknak 1939 májusában a Halhin-Gol folyó körzetében álló mongol és szovjet egységek ellen intézett támadása hosszantartó, elég intenzív harci cselekményekre vezetett. A japá-

nok azért szemelték ki éppen a Halhin-Gol vidékét a támadás végrehajtására, mert ez a vidék japán szempontból rendkívül alkalmasnak látszott a hadviselésre. A Taoanból Halung-Arsang felé vezető japán vasútvonal itt haladt el, míg ugyanakkor a Vörös Hadsereg kénytelen volt támaszpontjaitól és közlekedési útvonalaitól nagy távolságban a harcot felvenni. De az 1939 augusztus 21-e és 28-a között vívott döntő csatában még ilyen körülmények között is szét tudták verni az itt összpontosított japán csapatokat. A japán parancsnokság saját, kevesebb veszteséget feltüntető adatai szerint tizennyolcezer japán pusztult el ebben a csatában. A szovjet-mongol csapatok 144 ágyút, 9000 puskát, 8 harckocsit és egyéb hadianyagot zsákmányoltak. A hadiesemények során a japánok 660 repülőgépet veszítettek, míg a szovjet-mongol légerők vesztesége csak 143 gép volt.

Ez időszak szovjet-japán kapcsolataira jellemző egy diplomáciai incidens, amely július közepén játszódott le. A moszkvai japán nagykövet július 16-án az Észak-Szahalinon levő koncessziók kérdésével foglalkozó jegyzéket juttatott el a Szovjetunió külügyi népbiztosához. A jegyzék azt a kívánságot tartalmazta, hogy a szovjetkormány legkésőbbben július 18-ig adja meg válaszát. A jegyzék átnyújtása utáni napon, július 17-én a nagykövet azzal a közléssel kapta vissza saját jegyzékét, hogy ultimatív jellegére való tekintettel a szovjetkormány elbírálás nélkül visszaküldi azt.

A Halhin-Gol folyónál történt katonai konfliktus a Vörös Hadsereg tényleges erejét, katonáinak rendkívüli kitartását és parancsnokainak magas színvonalú katonai tudását szemléltető módon bizonyította be a japánoknak. Ez az eset ugyanakkor arra is emlékeztette a japánokat, hogy milyen szomorú eredménnyel járt a Szovjet távolkeleti területei ellen az 1918 és 1922 közötti időszakban intézett japán intervenciós hadjárat és mily siralmasan végződött az a támadás, amelyet 1938-ban a Hasszántónál intéztek a japánok a szovjet csapatok ellen. Ez az összetűzés kétségtelenül rávezette a japán uralkodó osztályokat arra az igazságra, hogy a Szovjetunió nem olyan ország, amelynek érdekeit büntetlenül lehetne megsérteni.

A japán csapatok a kínai harctéren ebben az időszakban már csak szórványos, viszonylag kisebb jelentőségű hadműveletek végrehajtására szorítkoztak. A japán parancsnokság figyelme

ekkor teljes mértékben a Mongol Népköztársaság és a Szovjetunió határaitra összpontosult; így igen kockázatosnak vélte, hogy Kínában nagyobb erőt és nagyobb mennyiségű hadianyagot vessen latba.

Ugyanebben az időben Japánnak Angliával, valamint az Egyesült Államokkal való viszonya 1938 végétől kezdve mind feszültebb jelleget öltött.

Kétségtelen, hogy ehhez nem kis mértékben hozzájárult a „békéltetésnek” és a támadás elősegítésének az a politikája, amelyet a nagyhatalmak egy része folytatott — ugyanakkor arra törekedve, hogy a támadókat a Szovjetunió ellen irányítsa. A müncheni egyezmény, amelyet Chamberlain és Daladier 1938 szeptember 29-én kötött Hitlerrel s amely a hitleri támadók kényére-kedvére kiszolgáltatta Csehszlovákiát, mind az európai, mind pedig a távolkeleti agresszorokról egyaránt lerántotta a leplet. A fasiszta rablók valamennyi országban megbizonyosodtak arról, hogy csak ki kell vetniök a horgot, a szovjetellenes csalétekkel — s máris ráharapnak az összes országok legkülönbözőbb félfasiszta elemei. A müncheni megállapodás megmutatta, hogy Nyugat-Európa és Amerika bizonyos polgári körei milyen mértékben engednek a fasiszta nyomásnak és a fasiszta propagandának. München nemcsak a berlini banditák telhetetlen étvágát fokozta fel, hanem lehetővé tette, hogy Japánban a legvadabb sovinszták kerüljenek uralomra s ezek a sovinszták igen hamar megbizonyították, hogy nagyon jól megtanulták a müncheni „leckét”.

Az Európában és a Távol-Keleten lejátszódott további események megbizonyították, hogy milyen igaza volt Sztálin elvtársnak, amikor a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVIII. kongresszusán rámutatott arra, hogy az a veszélyes politikai játék, amit a „müncheni” politika hívei elkezdtek, rájuk nézve komoly kudarccal végződhetik.

Egészen a müncheni egyezmény megkötéséig óvakodtak attól a japán támadók, hogy déli irányban törjenek előre, nehogy túlságosan nyilvánvaló módon fenyegezzék Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok érdekeit. De amikor meggyőződtek arról, hogy a „békéltető politika hívei” teljes határozottsággal ráléptek a benemavatkozás útjára, a japánok 1938 októberében Kantonba irányították csapataikat és elfoglalták Anglia távolkeleti bástyája,

Hongkong körül Lingting, Protasz és Hopao szigeteket. A tokió kormány még csak válaszra sem méltatta azokat a gyenge tiltakozásokat, amelyeket az Egyesült Államok kormánya Amerika kínai érdekeinek megsértése tárgyában átnyújtott.

Később, a Hiranuma-kormány uralomra jutása után a japán csapatok 1939 február első felében partraszálltak Hainan szigetén, amelynek elfoglalása ellen ismételten tiltakozását jelentette be Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország. Március végén a japánok felbukkantak a Spratly-szigetcsoporthoz, amely a Dél-kínai-tenger közepe táján fekszik veszedelmesen közel Szingapurhoz, Holland-Indiához és a Fülöp-szigetekhez. Az amerikai sajtó kijelentette, hogy Spratly megszállása Hiranuma új kormányának Anglia és az Egyesült Államok elleni kihívása.

Hainan és Spratly elfoglalására adott válaszképpen az amerikai tengerészetügyi minisztérium az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra irányította az amerikai hajóhadat. A flotta törzséhez tartozó mintegy 140 hadihajó (köztük 13 sorhajó, 5 repülőgépanyahajó és 2 cirkáló) 1939 április 16-án parancsot kapott arra, hogy fusson ki New York kikötőjéből és más amerikai kikötőkből és haladéktalanul foglalja el új állomáshelyét a Csendes-óceánon. Az amerikai sajtó hangsúlyozta, hogy ez a hajóhad még az atlanti-óceáni hajóraj beszámítása nélkül sem gyengébb a japán hajóhadnál. Stirling tengernagy a *New York Herald Tribune* hasábjain rámutatott arra, hogy az Egyesült Államok kormánya azért irányította a Csendes-óceánra a flottát, mert meg akarja védeni a Hawaii-szigeteket az esetleges japán támadással szemben, amelynek fenyegető volta ebben az időben már teljesen reálissá vált. A japán kormány az 1939. év első felében valóban ismételten kifejezésre juttatta azt a szándékát, hogy új, nagyszabású háborúba bonyolódjék.

Frederick Moore, aki ebben az időben a washingtoni japán nagykövetség tanácsosa volt, visszaemlékezéseiben rámutat arra, hogy a japán külügyminisztériumnak az Egyesült Államok kormányával kapcsolatosan tanúsított magatartása az 1938. év vége felé „olyan kihívóvá vált, mint ahogy ez a háborút közvetlenül megelőző időkben szokott történni”.¹

¹ Frederick Moore: „With Japan's Leaders” New York, 1942, 103. old.

A japánok 1939 június 14-én ostromzár alá helyezték a tiencsini angol koncessziós területet. Ugyanakkor sorozatosan erőszakoskodtak az angolokkal, megverték az angol tiszteket és diplomatákat. Ez a blokád egyike volt a Hiranuma-kormány ama kísérleteinek, hogy fegyveres erővel kényszerítse az angol kormányt a japánok kínai uralmának elismerésére.

Mindezek a tények újból meg újból megmutatják, mily mélységesen igaza volt Sztálin elvtársnak, amikor 1939 tavaszán leleplezte a fasiszta nemzetközi propaganda és a támadások diplomáciai előkészítésére irányuló leplező mesterkedések mechanizmusát s a következőket mondotta: „A háborút az agresszív államok viselik, mindenképpen sértegetve a nemagresszív államok érdekeit, mindenekelőtt Angliáét, Franciaországét, az Amerikai Egyesült Államokét, az utóbbiak pedig meghátrálnak és visszavonulnak s egyik engedményt a másik után teszik az agresszoroknak.”²

Még a polgári államférfiak közül is igen sokan mind tisztábban felismerték, milyen indokoltak voltak azok a figyelmeztető szavak, amelyeket Sztálin elvtárs az első világháború után létrehozott viszonylagos egyensúly megbontásának elkerülhetetlen következményeivel és a világ véres újrafelosztásával kapcsolatban mondott. Sztálin elvtárs 1939 tavaszán újból felemelte intó szavát: „*Kétségtelen, hogy bármely, mégoly kis háború is, amelyet az agresszorok a világnak valamely távoli sarkában kezdenek el, veszedelmet jelent a békeszerető országok számára*”³ Európában és a Távol-Keleten az események folyása napról-napra, hónapról-hónapra, mind jobban és jobban beigazolta ezeknek a sztálini szavaknak a helyességét.

Japánban, de különösen a megszállt kínai területen viharos angolelleses tüntetéseket szerveztek. Ismételten bevették az angol konzulátusok helyiségeinek ablakait. A légerőterjedtebb jelszavak a következők voltak: „Le Angliával, az emberiség ellenségével!”, „Üsd, verd John Bullt, amíg ki nem adja a lelkét!”. Az angolelleses tüntetéseken Japánban 1939 júliusában százezrek vettek részt. Kobe városában több tízezernyi tüntető azt követelte,

² Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra 1949, 672. old.

³ U. o. 675. old.

hogy az angolok haladéktalanul adják át a japánoknak Hongkongot és a kínai angol engedményes területeket. Még a nagy japán kereskedelmi kamarák (Oszaka, Tokió stb)¹ rendszerint tartózkodó elnökei és tagjai is olyan tartalmú beszédeket mondtak, hogy „az angol-japán nézeteltéréseket csak fegyveres erővel lehet eldönteni” és hogy „le kell vágni az angoloknak a Távol-Kelet felé kinyújtott ördögi kezét”.

A tokiói tüntetők egy küldöttsége magának, Craigie angol nagykövetnek nyújtott át egy határozati javaslatot, amely a következőket tartalmazta: „Mi, Tokió városának hétmillió lakosa, elhatároztuk, hogy végkép elpusztítjuk Angliát. Angliának haladéktalanul ki kell Kelet-Ázsiából takarodnia!”⁴ A tüntető tömeg kísérletet tett arra, hogy megostromolja az angol nagykövetség épületét. És amikor Iszimarú kapitány 1933-ban felvetette a jelszót: „Japánnak meg kell küzdenie Angliával” — ez a jelszó a japán burzsoázia képviselői által tartott ezer meg ezer nyilvános tüntetés központi jelszavává vált.

Kína megszállt területein olyan viszonyokat teremtetek az angol vállalatok számára, hogy ezeket a vállalatokat lényegében megfosztották a normális tevékenység folytatásának lehetőségétől. Hongkong határán a japánok katonai tüntetéseket rendeztek. Speer ezredes Anglia kínai katonai attaséját letartóztatták és „diplomáciai sérthetetlenségére” való tekintet nélkül hosszabb időn át fogva tartották. Japán hadirepülők bombázták a Jangcefolyón hajózó angol hadihajókat és kereskedelmi hajókat; Sanghájban merényleteket követtek el az angol rendőrség ellen és letartóztatták az angol állampolgárokat; japán katonák szuronyaikkal ledöfték Tinkler angol állampolgárt.

A Craigie—Arita féle megállapodás, amelyet 1939 július 24-én tettek közzé, eléggé ködös fogalmazása mellett lényegében véve a Chamberlain-kormánynak Japán előtti igen komoly meghódolását jelentette. Ez az „elvi megállapodás” igen különös jellege által tűnt ki. A megállapodás japán részről semmiféle kötelezettséget nem tartalmazott és kizárólag az angol kormány által vállalt kötelezettségek felsorolásából állott. Az angol kormány kijelentette, hogy nem áll szándékában az olyan cselekedetek vagy intézkedések buzdítása,

⁴ „Japan Chronicle”, 1939 július 20., 78. old.

amelyek akadályozhatnák a japán hadsereg kínai tevékenységét, vagy hasznosak lehetnének Japán ellenségei számára ; arra is kötelezte magát, hogy „a Kínában levő angol hatóságokat és angol alattvalókat az ilyen cselekedetektől és intézkedésektől való feltétlen tartózkodásra utasítja”.⁵

Az angol kormány azt remélte, hogy ha jóváhaggya ezt a „megállapodást”, az egész Kína feletti japán hegemonia elismerésének fenyegető veszélye révén aktivizálni tudja majd az Egyesült Államok politikáját. Ebben a számításban nem is tévedett az angol kormány.

Amikor július 26-án a washingtoni kormány 1940 januárjára felmondotta a japán-amerikai kereskedelmi egyezményt, ez a bejelentés a japánok számára annál váratlanabbul jött, mert éppen e bejelentés előtt, július közepén győzedelmeskedtek a semlegességi törvény szenátusi tárgyalása során az elszigetelési politika hívei. Ekkor úgy látszott, hogy egyidőre kiküszöbölték a távolkeleti amerikai politika aktivizálódásának lehetőségét.

Néhány amerikai lap megjegyezte, hogy a július 26-án felrobbant „diplomáciai bombát” magának Hull miniszternek személyes kezdeményezésére robbantották fel. Ez teljes mértékben lehetséges, miután Hull miniszter az „ifjabb” Roosevelttel kormányában sokkal önállóbb szerepet játszott, mint annak idején Hay miniszter az „idősebb” Roosevelttel kormányában.

Az Egyesült Államok kormánya, amely régebben Angliának engedte át Kínában a Japán elleni manőverezés első vonalát és nagy garral hirdette a „Távol-Keletről való kivonulás” szándékát, a japán-amerikai kereskedelmi egyezmény váratlan felmondása révén egyszeriben emlékeztetett arra, hogy ő is jelen van Távol-Keleten. Anglia kapitulációja egyáltalán nem felelt meg az amerikai elgondolásnak.

Az Egyesült Államok kormánya megértette, hogy ha Angliát térdre kényszerítik a japánok, akkor könnyen követelhetik, hogy az Egyesült Államok váltsa valóra a távolkeleti területekről való „kivonulásról” szóló szöbeszédet és Amerika okmányszerűen ismerje el a japánok Kína fölötti uralmát

⁵ „Japan Chronicle”, 1939 július 27., 104. old.

Az Egyesült Államok állásfoglalása bizonyos mértékben megkönnyítette Anglia helyzetét. Anglia most arra törekedett, hogy a háttérbe vonulva elkerülje a július 24-én kötött megegyezés teljes életbelépését. A Halhin-Gol közelében lefolyó harci események, amelyek augusztus folyamán mind intenzívebbé váltak, arra késztették az angolokat, hogy még jobban ragaszkodjanak a várakozás politikájához. Az angolok nem voltak hajlandók átadni a japánbarát kínai bábkormánynak az Észak-Kína angol bankjaiban őrzött kínai ezüstöt. Nem voltak hajlandók arra sem, hogy az angol engedményes területen eltiltsák a kínai nemzeti kormány által kibocsátott bankjegyek forgalmát stb.

Ilyen körülmények között a japán burzsoázia augusztus elején az angolelleses tüntetések újabb sorát rendezte. Kuhára és a politikai pártok más vezéreinek angolelleses beszédei jelentették a „nehéz tüzérseget”. A japán militarista körök pedig újból azzal a fenyegetéssel álltak elő, hogy „önállóan” lépnek fel az angolok ellen. A japán hadsereg képviselői Mutó vezérőrnaggyal élükön, tüntető módon otthagyták az angol-japán megbeszéléseket és augusztus közepén elhagyták Tokiót, kijelentvén, hogy kompromisszumos megoldás még csak szóba sem kerülhet. Ezek a japán katonai vezetők azt követelték, hogy Anglia teljes mértékben fogadja el a japán feltételeket.

A feszült európai helyzetre való tekintettel a japánok a sanghái nemzetközi telep körül és a Hongkong-Koulung angol terület határa mentén vonták össze csapataikat. A japánok íft már nyíltan azzal fenyegetőztek, hogy fegyverhez nyúlnak. A japán-amerikai kereskedelmi egyezmény felmondásával kapcsolatban rendkívül kiéleződött a japán-amerikai viszony. Mindez azonban nem hozta zavarba a Hiranuma-kormányt. Ez a kormány jól tudta, hogy sem az Egyesült Államok, sem Nagy-Britannia nincs felkészülve a háborúra. Nyilvánvaló, hogy ugyanakkor az Antikomintern szerződésben Japánnal társult hitleri Németország tájékoztatta távolkeleti szövetségését az Európában készülő támadásról. Japán az 1939. év nyarán már készen állott arra, hogy magára vállalja a háború kockázatát.

Woodhead, a Kínában élő ismertnevű angol újságíró az 1939 évi eseményekről ezeket írta: „Az angol birodalom történetében nyilván nem lehet találni még egy esetet, amikor ez a birodalom

ne válaszolt volna háborúval az olyan természetű provokációkra, mint amilyeneknek a japánok részéről 1939-ben ki volt téve.”⁶

Bár Chamberlain kormánya mély alázattal fogadta az angolokat ért összes sértéseket és az angolokon elkövetett összes erőszakoskodásokat, az események mind a Távol-Keleten, mind pedig Európában teljesen nyilvánvaló módon a háború felé kanyarodtak el. A japánok augusztus 20-án végrehajtották Hongkong teljes szárazföldi ostromzárát és ugyanakkor előkészületeket tettek a hongkongi területre való behatolásra. Az angolok már felkészültek a hidak, utak és különböző épületek felrobbantására.

Tekintet nélkül arra a kilátásra, hogy az Egyesült Államok kormánya Anglia mellett foglal állást, a japán kormány félreérthetetlen módon azt indítványozta a két hatalomnak, hogy két lehetőség között válasszanak: vagy elismerik a Kína fölötti japán uralmat, vagy vállalják a háborút.

1939 augusztus 23-án aláírták a szovjet-német megnem-támadási egyezményt.

Japán számára ennek az egyezménynek a megkötése úgy hatott, mint derült égből a villámcsapás. A szovjet-német megnem-támadási egyezmény a lehető legkomolyabb módon befolyásolta Japán egész további külpolitikáját. A japán hadseregnek azok az egységei, amelyek kiprovokálták a Halhin-Gol körzetében történő összeütközést, éppen ebben az időben tapasztalhatták önmagukon a szovjet fegyverek erejét. Amikor Japán a szovjet határ mentén összeütközést provokált, már jó előre arra számított, hogy a szovjet fegyveres erő a Szovjetunió nyugati határán lesz lekötve. Az események új fordulata éppen ezért mélységesen megrendítette a japán uralkodó köröket.

A csapás oly erős volt, hogy Japánban (augusztus 28-án) a Hiranuma-kormány bukásához vezetett. Ez a kormány lemondása előtt formális tiltakozását jelentette be Berlinben a Szovjetunióval kötött megnem-támadási egyezmény ellen s rámutatott arra, hogy ez az egyezmény „az Antikomintern egyezmény szellemével és betűjével ellentétben áll”. A tengelyen komoly repedés keletkezett és a japán-német kapcsolatok egy időre elhidegültek.

⁶ „Oriental Affairs”, 1940 január, 21. old.

Horinoucsi washingtoni japán nagykövet augusztus 26-án közölte Hull amerikai külügyminiszterrel, hogy „kormányának tegnap elhatározta a szorosabb kapcsolatok ügyében Németországgal és Olaszországgal folytatott mindennemű további megbeszélés megszakítását”. Horinoucsi hozzátette, hogy politikai irányzatának ezt a megváltoztatását az európai helyzetben beállott változás okozta és mindezen felül világos, hogy a japán kormány a kérdések egész sorában új külpolitikai irányzatot vesz.⁷ Ugyanez a Horinoucsi biztosította az amerikai kormányt, hogy Japán kész véget vetni a Japán és Amerika között felmerült félreértéseknek, továbbá hogy Japán baráti kapcsolatokat óhajt teremteni stb.

A Hiranuma-kormány helyébe lépő Abe-kormány a várakozás és lavirozás politikáját folytatta. Bár Anglia szeptember 3-án háborúba keveredett Európában és a távolkeleti angol pozíciók meggyengültek, Japán mégsem tudta magát arra elhatározni, hogy Angliával kapcsolatban régebbi terrorpolitikáját folytassa; a Szovjetunió még nem vett részt a háborúban és a japán államférfiak úgy vélték, hogy az 1939 augusztus végén Európában kialakult új körülményekre való tekintettel még a legyengült Angliával, vagy a háborúra felkészületlen Egyesült Államokkal sem vehetik fel a küzdelmet.

A japán csapatokat visszarendelték Hongkong és a sanghái nemzetközi telep határáról, az angolelles kampányt beszüntették és az angolokkal folytatott tanácskozások ismét békés jelleget öltöttek. Az új tokiói kormány szeptember 7-én hivatalosan közölte, hogy az európai háborúba való benemavatkozás politikáját folytatja, minthogy Japán alapvető feladatának a „kínai incidens” megoldását tartja.

Ha Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok az 1939. év utolsó hónapjaiban és 1940 elején szilárd politikát folytattak volna, akkor ez lényegesen meg tudta volna Japánban azokat az elemeket erősíteni, amelyek a katonai kalandor politikája ellen foglaltak állást. De Chamberlain és Daladier kormányai úgy érezték, hogy helyzetük a Távol-Keleten igen bizonytalan és ezért továbbra is a békéltetés és az engedmények politikáját követték. Japán kíván-

⁷ „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941” Department of State, Washington, 1943, 481. old.

ságára Anglia és Franciaország szeptember 5-én csaknem valamennyi csapatát visszavonta Észak-Kínából, ami pedig azt jelentette, hogy ezt a területet Japánnak engedik át.

Anglia a Jangce folyóról is visszavonta ágyúnaszádjainak legnagyobb részét.

Az angol sajtó egyes orgánumai kétségbevonhatatlan módon célozni kezdtek arra, hogy London esetleg részt vesz a „kínai kérdés” eldöntésében. Az angol nagytőke sajtóorgánuma, az „Economist” 1939 végén a következőket írta: „A Kínában vívott háború két esztendeje folyamán Japán bebizonyította, hogy kívülről kapott segítség nélkül nem tudja legyőzni a kínaiakat.” A japánok előtt felmerül a kérdés — folytatta az újság — vajjon kitől tudják ezt a feltétlenül szükséges segítséget megkapni? Az „Economist” ezután arra célzott, hogy éppen Anglia lehetne ennek a segítségnek a forrása, majd a következő felhívással végezte cikkét: „Japánnak választania kell a kettő között. Vagy Angliához és az Egyesült Államokhoz, vagy a Szovjetunióhoz csatlakozik. Reméljük, hogy Japán az első utat választja.”⁸

Grew amerikai nagykövetnek 1939 október 19-én Tokióban tett kijelentései ugyancsak alapot szolgáltattak arra a japán reménységre, hogy az Egyesült Államok kormánya hajlandó a japánoknak Kínában komoly engedményeket tenni.

A Japán-Amerikai Társaság tokiói összejövetelén tartott beszédében kijelentette Grew, hogy Amerika tiltakozik a japánok kínai monopolisztikus helyzete ellen. Beszédében azonban tág teret hagyott a Kína ügyében való alkudozásra. Grew egyetlen szóval sem említette Kína sérthetetlenségének és közigazgatási egységének elvét. Az év végén, amikor Grew és a japán külügyminiszter között már tárgyalások folytak, a *Wall Street Journal* (1939 december 19-i számában) rámutatott arra, hogy „az Egyesült Államok cselekedetei most sokkal inkább az amerikai tulajdon és az amerikai kereskedelmi jogok védelmére, mint a kínai szuverénitás kérdésére irányulnak”. Egy másik újság, a *Journal of Commerce* (1939 december 16-i számában) azt követelte, hogy a japán-amerikai kapcsolatok ügyét Kína felosztásának alapján „rendezzék”.

Bizonyos amerikai körök még arra is hajlandók voltak, hogy

⁸ „Economist”, 1939 december 30, 498. old.

az adott körülmények között Mandzsuriát Japán zsákmányaként ismerjék el.

Az Egyesült Államok továbbra is bőségesen ellátta hadianyaggal a japánokat. Az európai háború kezdete után az Egyesült Államokból származó japán behozatal hirtelen emelkedett. Az Egyesült Államokból származó japán behozatal egész összege az 1939. év folyamán 231 millió dollárra rúgott, vagyis körülbelül az előző, 1938. év színvonalán mozgott. Az Egyesült Államokba irányuló japán kivitel még emelkedett is és az 1938. évi 127 millió dollárral szemben 1939-ben elérte a 161 millió dolláros összeget. A Japánba irányuló amerikai kivitel 70%-át a különböző hadianyagok alkották. Mint már 1938-ban, az Egyesült Államok ebben az évben is 170 millió dollár értékű aranyat vásárolt Japántól, ami lehetővé tette Japánnak, hogy más államokban is ki tudja fizetni hadianyagvásárlásainak összegét. Az amerikai kivitelben résztvevő cégek és a monopoltőke mágnásai amellet foglaltak állást, hogy Japánnal a kereskedelmi kapcsolatokat teljes terjedelemben tartsák fenn, tekintet nélkül arra, hogy ezzel nemcsak a Kína elleni háború folytatását, de az Egyesült Államok elleni háborúra való felkészülést is lehetővé tették a japánoknak. Akadtak amerikaiak, akik ebben az időben igen helyesen rámutattak arra, hogy az amerikai politika „szavakban Kína mellett foglal állást, de cselekedetei Japán hasznát szolgálják”.⁹

Abe tábornok kormánya az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások folyamán arra törekedett, hogy a lehető legnagyobb mértékben kihasználja ezeket az irányzatokat. Ez a kormány még arra is hajlandó volt, hogy bizonyos „engedményekre” kötelezze magát, nevezetesen megengedje a külföldi hajóknak, hogy a Jangce alsó folyásán és Kantonnál közlekedjenek, ami ellen a japán katonai körök és a japán nagytőke jelentős része határozottan állást foglalt. A japán diplomácia arra törekedett, hogyha már nem sikerült megújítani a kereskedelmi egyezményt, de legalább olyan átmeneti megállapodást létesítsen, amely a Japán és az Egyesült Államok közötti kereskedelmi kapcsolatokat rendezi és megszünteti azt a veszélyt, hogy az amerikaiak hirtelen kimondják az áruszállítási

⁹ K. Mitchell: *America's Far Eastern Record*, „Amerasia”, 1939 október, 354. old.

tilalmat, vagy felemelik a vámtarifákat. A japánok oly biztosak voltak sikerükben, hogy a japán sajtó ebben az időben már úgy írt az Amerikával kötendő ideiglenes megállapodásról, mint befejezett tényről.

Grew nagykövet a kereskedelmi egyezmény megkötésének feltételei között az Egyesült Államok Kínában élvezett gazdasági jogainak helyreállítását követelte s ezen felül a Kínában lakó amerikai állampolgároknak a japán hadsereg által történt kirablásával (beleértve a nankingi nagykövetség berendezésének kirablását) az amerikaiak bántalmazásával és meggyilkolásával, valamint az amerikai vallásos missziók és kórházak feldúlásával, az amerikai kereskedelem és vállalkozás megsértésével, valamint egyéb cselekedetekkel kapcsolatban több mint ötszáz pontból álló konkrét kártérítési igényt jelentett be. Az Abe-kormány, japán hírforrások szerint, hajlandó volt arra, hogy 10—20 centnyi kártérítést fizessen az amerikaiakat ért károsodás minden dollárja után.

Bár a japán diplomáciának e tárgyalások folyamán nem sikerült a jövőendő kereskedelmi kapcsolatok tárgyában írásbeli biztosítékot kapnia, de a washingtoni japán nagykövettel mégis annyit közöltek hivatalos formában, hogy az 1940 január 26-án beálló szerződés nélküli viszonytal kapcsolatban nem fogják felemelni a Japánra vonatkozó kiviteli és behozatali tarifákat.

Ez az engedékenységek ismét megerősítette Japán legagresszívabb elemeinek helyzetét. Ezek az elemek most még szilárdabban hitték, hogy minél makacsabb és szilárdabb magatartást tanúsítanak, annál nagyobb engedményeket tudnak elérni, annál jobban tudják még háború nélkül is ellenségeiket elnyomni. Ezeknek az elemeknek a nyomása olyan erős volt, hogy az Abe-kormány 1940 január 14-én, alig négy és félhónapi kormányzás után kénytelen volt lemondani. Ionaj tengernagy kormánya, amely az Abe-kormány helyébe lépett, az uralmon lévő osztályok legkülönbözőbb csoportjainak képviselőiből állott. Ebben a kormányban részt vettek a kegnagyobb pártok, a régi bürokrácia, a katonai körök (még pedig mind a legkonzervatívabb elemek, mind az „ifjú tisztikar” képviselői), valamint a „rég” és „új” konszernek kiküldöttei. Ez a kormány már működésének kezdetétől fogva a legkülönbözőbb belső ellentétekkel küzdött. De külpolitikai téren folytatta az előző kormány irányát. Nemcsak a japán nagytőke képviselői, de

még a japán tábornoki kar leghevesebb fejű tagjai is féltek a hatalmas Vörös Hadseregtől és lehetetlennek tartották, hogy magukra vállalják az Anglia és az Egyesült Államok elleni háború kockázatát.

Míg a japán kormány tovább folytatta a várakozás és az óvatos diplomáciai puhatolózás politikáját, addig Chamberlain és Daladier az 1940. év első hónapjaiban még az előzőnél is nagyobb mértékben folytatták az engedékenység és a békéltetés politikáját. Chamberlain távolkeleti politikájára jellemzők Piggot vezérőrnagynak Londonban és Craigie angol nagykövetnek Japánban tett kijelentései. Piggot volt tokiói angol katonai attasé, aki 1939-ben részt vett az angol-japán megbeszéléseken, 1940 februárjában mondott beszédében oly túlzott módon dicsőítette Japánt, hogy még a japán sajtó is ironikus megjegyzésekkel kísérte ezt az új angol állásfoglalást.

Chamberlain tábornoka előre megjósolta a japánok teljes kínai győzelmét és határozott hangon kijelentette, hogy „Japán ma erősebb és hatalmasabb, mint bármikor volt”, hozzátéve, hogy „a baráti kapcsolatok révén Japánnál azt lehet elérni, amit csak akarnak”.¹⁰

Piggot kijelentései arról tanúskodtak, hogy Anglia befolyásos körei hajlandók a kínai nemzeti kormánnyal való kapcsolatok teljes megszakítására és arra is készek, hogy elismerjék a kínai bábkormányt és az Ázsiában ebben az időben uralkodó egész japán „új rend” fennállását.

Ez a körülmény még világosabbá vált akkor, amikor Craigie nagykövet március 29-én nyilvános formában szenzációs bejelentést tett arra vonatkozólag, hogy Japán és Anglia végeredményben ugyanarra a célra törekszik: „mindketten fenn akarják tartani a békét és a külső romboló befolyásoktól meg akarják önmagukat védeni”.¹¹ Craigie annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az Anglia és Japán között felmerült félreértéseket tisztázni lehet.

Ez a kijelentés azt is bizonyítja, hogy a Chamberlain-kormány kettős diplomáciai játékot akart folytatni.

Csakhogynak Chamberlainnek ebben a játékban rendkívüli

¹⁰ „Japan Chronicle” 1940 február 22. 228. old.

¹¹ „Japan Chronicle”, 1940 április 4. 406. old.

óvatosságot kellett tanúsítania, minthogy az európai háború megindulásától kezdve az amerikai kívánságokat a japánok kívánságainál sokkal nagyobb mértékben volt kénytelen tekintetbe venni.

A japán uralkodó osztályok étvágyát a Daladier-kormány elvnelküli, meghunyászkodó politikája nem kevésbé növelte, mint a Chamberlain-kormány kacérkodása. Maga Daladier 1940 május 4-én nagy hévvel jelentette ki a *Nicsi-Nicsi* című japán lap tudósítója előtt, hogy Franciaország „Japánnal a legjobb kapcsolatok létesítését óhajtja, egyáltalán nem gondol arra, hogy Kínát támogassa és semmiféle rokonszenvet nem táplál a kínai nemzeti kormány irányában”. Ezt megelőzően hangsúlyozta Daladier, hogy Franciaország hajlandó Japánnal tárgyalásokat kezdeni Mandzsukuo elismerése tárgyában.¹²

A „müncheni politika” híveinek ebben az időben Franciaországot és Angliát kormányzó klikkje Kína rovására nyilván még ennél nagyobb engedményeket is tett volna Japánnak, ha nem ütköztek volna a közvélemény részéről kifejtett ellenállásba és az Egyesült Államok kormánya nem fejtett volna ki bizonyos mértékű befolyást. Amerika nagy mértékben érdekelt volt abban, hogy az Egyesült Államok részvétele nélkül más hatalmak semmiféle megállapodásra ne jussanak Japánnal a kínai kérdésben, vagy egyéb csendesóceáni kérdésekben. Ez azonban korántsem jelentette, hogy maga Amerika 1940-ben lemondott volna a „békéltetés” politikájáról.

A Japánnal való kereskedelem a kereskedelmi egyezmény megszűnésének beállta után is tovább folytatódott. Pittman, az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke, indítványt akart benyújtani a szenátusban a Japánba irányuló kivitelre kimondandó tilalom tárgyában, de ez az indítvány még csak nem is került tárgyalásra. Az indítvány sorsát eleve eldöntötte az az ellenállás, amelyet az Egyesült Államok külügyminisztériuma a japán árukra kimondandó embargo (ki- és behozatali tilalom) tárgyában kifejtett.¹³

Az amerikai Gallup közvéleménykutató intézet 1940 elején azzal a körkérdéssel fordult az amerikai lakossághoz, hogy óhajtja-e

¹² *New York Times*, 1940 március 1.

¹³ *T. A. Bisson: American Policy in the Far East*, Institute of Pacific Relations, New York, 1940, 103. old.

a Japánba irányuló szállítások eltiltását. Bár a megkérdézett amerikaiak 75 százaléka a tilalom mellett foglalt állást, az amerikai gyárosok tovább folytatták Japán ellátását. Nemcsak hadianyagot szállítottak a japánoknak, hanem ők látták el Japánt mindazokkal a felszerelési anyagokkal is, amelyek nélkül Japán nem tudta volna megteremteni az Egyesült Államokkal folytatandó hosszantartó háború céljából létesített hadianyaggyárait. Az 1940. év első felében az Egyesült Államok szállította Japánnak a hadirepülőgépgyárak felszerelését, közöttük a nehéz bombázó gépek és a páncéllemezek gyártásához szükséges anyagot, továbbá a kőolajfinomító üzemek gépi berendezését és így tovább.

Az európai háború első hat-nyolc hónapjában elmaradtak azok a hatalmas méretű külföldi megrendelések, amelyekre pedig az amerikai monopolizációk nagy része számított. Japán viszont „készpénzzel” fizetett minden áruért.

A tőke pedig tízszázalékos haszon biztosítása mellett „mindenütt alkalmazható; 20 százaléknál élénkévé válik; 50 százaléknál kifejezetten vakmerő lesz; 100 százaléért minden emberi törvényt lábbal tipor; 300 százalék és nincs olyan büntetés, amelyet meg ne kockáztatna mégha akasztófa fenyegeti is”.¹⁴

A japán politika ellensúlyozására irányuló különböző amerikai diplomáciai lépések és a Csendes-óceánon tett egyes katonai intézkedések jelentőség tekintetében nem voltak összehasonlíthatók ezzel az alapvető körülménnyel, nevezetesen Japánnak hadianyaggal való folytatólagos ellátásával. Amikor pedig Hull külügyminiszter március 30-án közvetlenül a Vang Csing-vei vezetése alatt létesített „központi kínai kormány” elnevezésű japán báb-kormányzat megalakulása után kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormánya nem ismeri el ezt az úgynevezett kormányt, a japán körök a legkevésbé sem törődtek ezzel a diplomáciai lépéssel. A japán katonai és tengerészeti körökben pedig csak felháborodást és nevetséget keltettek az ilyen szóbeli demonstrációk, mert jól tudták, hogy e kijelentésekkel egyidejűen az amerikaiak a legnagyobb lelki nyugalommal tovább szállítják mindazt a hadianyagot, amire a japánoknak Kína meghódítása céljából szükségük van. A japán uralkodó osztályok körében ismételten az a

¹⁴ Marx: A tőke, Szikra. 1949, 822. old.

benyomás alakult ki, hogy nemcsak Anglia és Franciaország, hanem az Egyesült Államok sem képes egyébre, mint pusztá kijelentésekre és gesztusokra, amiből viszont azt a következtetést vonták le, hogy az erőszak politikájának kellő időben való alkalmazásával és kész tények teremtetésével igen sokat tudnak elérni.

Chamberlain és Daladier „békéltetési” politikája, amelyet egyébként az Egyesült Államok kormánya is nagy mértékben folytatott, ilymódon végeredményben csak a japán támadók ügyének nyújtott segítséget. S ha Japán egyelőre mégsem szánta rá magát a déli tengereken való döntő katonai beavatkozásra, ez csupán azért történt, mert félt a Szovjetunió erejétől.

Mire a hitleri előretörés folytán bekövetkezett Hollandia megszállása és Franciaország is letette a fegyvert, addigra a Japánnal kapcsolatosan előzőleg folytatott angol-francia-amerikai politika már előkészítette a talajt a déli irányban, az angol, francia és amerikai hatalmi övezetek felé tartó japán előretörésre. De Japán még a Franciaország kapitulációját követő év folyamán is igen óvatosan hatolt előre és minden lépésnél kitapogatta ellenségei engedékenységeinek fokát. Anglia ebben az évben sokszázéves fennállásának legsúlyosabb időszakát élte át, az Egyesült Államok pedig csak 1940 nyarán fogott hozzá a többé-kevésbé komoly katonai felkészüléshez. De mindezek a japán szempontból előnyös körülmények kihasználatlanok maradtak, minthogy a japán vezérkar és a japán monopoltőke az 1939 augusztusi események után mindaddig nem mert az Anglia és az Egyesült Államok elleni katonai akcióba kezdeni, amíg a Vörös Hadsereg lekötötte a japán hadsereg mozgulatait.

De mégis elhibázott dolog lenne, ha feltételeznők, hogy a Franciaország kapitulációja után Indo-Kína és Holland-India ellen irányuló japán diplomáciai támadás kizárólag a szóbanforgó időben folytatott politikára volt visszavezethető.

A japán uralkodó köröknek már régóta volt egy olyan csoportja, amely határozottan a déli irányban való terjeszkedés mellett foglalt állást. Ehhez a csoporthoz tartoztak a haditengerészeti körök képviselői, továbbá azok a kapitalisták, akik hajózási vállalatokba és haditengerészeti üzemekbe fektettek pénzt; de idetartoztak a déli tengerek országaival behozatali és kiviteli kereskedelmet űző nagy japán cégek is.

Szembenállott velük az a csoport, amely a terjeszkedést első sorban magán az ázsiai szárazföldön akarta megvalósítani. Ezek a „szárazföldi imperialisták” egyáltalán nem elleneztek ugyan az óceáni hódításokat, de volt egy olyan elméletük, amely szerint a hódításoknak egy bizonyos időrendi sorrendben kellett egymást követniök. Tanaka tábornok ezt az „elméletet” az 1927. évben a japán császár elé terjesztett emlékiratában a következőképpen fejtette ki: „Kína meghódítására mindenekelőtt Mandzsuriát és Mongóliát kell elfoglalnunk. Miután Kínát leigáztuk, a többi ázsiai országok és a déli tengerek országai félni fognak tőlünk és saját jószántukból hódolnak be nekünk.”

Amikor pedig Japán az 1931. évben valóra kezdte váltani Tanaka terveit, ezzel egyidejűleg a déli irányban való előretörésről sem feledkezett meg. Tervszerűen folytatták a dél felé irányuló katonai terjeszkedésre való titkos előkészületeket. A japán parlamentben, a kormány keretében és a sajtóban már a nagy nyilvánosság előtt dolgozták ki és tárgyalták a déli tengerek országaiba való behatolásra irányuló terveket. Az 1933. évben megjelent Iszimarú To kapitány könyve, amelynek a következő volt a címe: „Japánnak meg kell küzdenie Angliával!” A japán terjeszkedési tervek megnyilvánulása volt ez a könyv, amely leírta, hogyan kell Japánnak fokozatosan Szingapurt, Holland-Indiát és más országokat meghódítani. A *Nicsi-Nicsi* című félhivatalos japán lap 1936 tavaszán a következő módon számolt be a japán kormánynak arról a tervéről, hogy terjeszkedését Angliának és Hollandiának a déli tengereken levő gyarmati területei felé irányítja: „Ha azok az országok, amelyekkel Japán déli politikájának megvalósítása során összeütközésbe kerül, nem tanúsítanak megértést és megtámadják Japán létérdekeit, akkor Japán kész arra, hogy olyan intézkedéseket tegyen, amelyek majd jobb belátásra készítik őket.”¹⁵

A japán sajtóban igen gyakran lehetett találni ilyen fenyegetéseket.

A japán parlament ülésén, 1937 február 28-án Szakuráj, a minszeitő-párt tagja, azt a kívánságát terjesztette elő, hogy a japán kormány haladéktalanul követelje Hollandiától Új-Guinea

¹⁵ *Nicsi-Nicsi*, 1936 május 29

átadását. Hajászi tábornok, miniszterelnök, kijelentette, hogy teljes mértékben osztja ugyan Szakuráj álláspontját, de „a jelen időpontban a japán kormánynak nincsen elég ideje arra, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék”. Japán ugyanis ebben az időben a Kína elleni támadásra készült fel.

Hainan szigetének 1939-ben történt elfoglalásával Japán biztosította magának az Indo-Kína közelfekvő partjai feletti uralmat, minthogy Hainan sziget elzárja a Tonkini-öböl bejáratát. A japán tengerészeti erők így lehetőséget kaptak arra, hogy könnyen elvágják a Hongkong és Szingapur közötti összeköttetést. A Spratly-szigetcsoport, majd egyéb korall-atollok elfoglalása révén Japán egészen a Délkínai-tenger kellős közepéig, Szingapurtól 600 tengeri mérföldnyi távolságra és a Fülöp-szigetektől délnyugatra csak néhány tucat mérföldnyi távolságra tolta ki előrenyúló pozícióit. Ebben az időben, az 1939. év első felében Japán uralkodó körei már kiméletlenül törtek előre.

De az európai háború kitörésétől kezdve egészen a Szovjetunió ellen intézett galád és hitszegő német támadás időpontjáig Japán sokkal óvatosabban járt el.

A japán előretörés főként a Hitler által szétzúzott Franciaország indokínai gyarmatán való előretörés és a taiföldi befolyás megszilárdításának vonalán mozgott. Ugyanakkor Japán arra is törekedett, hogy Holland-Indiát az általa leigázott országok sorába iktassa.

A japán hadsereg 1939 novemberében elfoglalta Nanninget, Kuangszi kínai tartomány fővárosát s ezzel elvágta a vasúti és folyami utat (a Hanoj és Jangcsau közötti vasúti útvonalat), amely Indo-Kínából Dél-Kínába vezetett, majd csaknem egészen Indo-Kína határáig tört előre. A japán parancsnokság 1940 január 9-én azt a követelést terjesztette a franciák elé, hogy az Indo-Kínából a nemzeti Kína területére irányuló szállítmányoknak egyéb útvonalakon (a Haifong és Jünnan közötti vasúti útvonalon) történő szállítását szüntesse be.

Február elején a japán repülők bombázni kezdték ezt az utat, amely a franciák birtokában volt, de a támadásokat csak az útvonalaknak kínai területen vezető része ellen intézték.

Időközben a dél felé irányuló terjeszkedés hívei fokozatosan mind aktívabb tevékenységet fejtettek ki Japánban.

A japán Csendesóceáni Intézet, amelyet bizonyos kapitalista csoportok az óceánon való terjeszkedés propagálására létesítettek, mind határozottabb formában kezdte hirdetni, hogy az indonéziai kőolaj, kaucsuk, ón és egyéb termékek nélkül Japán nem tudja megteremteni az „új rendet Ázsiában”. Ennek az intézetnek a hivatalos lapja, a „Csendes-óceán”, az európai ellenségeskedések kezdete után alig másfél hónappal a következőket írta: „A mi flottánk és a mi légi erőnk a legerősebb a Távol-Keleten. Mi uralkodunk a déli tengerek piacai fölött. Ezek a tengerek a Távol-Kelethez tartoznak és Japánnak teljes joga van arra, hogy részt vegyen a természeti kincsek kiaknázásában azokon a területeken, amelyeket Európa abban az időben kaparintott meg, amikor Japán még nem volt hatalmas. Ma, amikor az európai országok háborúval vannak elfoglalva és befolyásuk gyengült, elérkezett az ideje, hogy ezt a kérdést rendezzük. Az ázsiai új rend megteremtését nem lehet a déli tengerek erőforrásai nélkül elérni.”

Az ujság véleménye szerint mindenek előtt a kőolaj kérdését kellett megoldani. „Vannak olyanok, akik azt tanácsolják, hogy haladéktalanul foglaljuk el fegyveres erővel Holland-India kőolajforrásait. De bölcsebb dolog, ha eleinte békés módszerekkel próbálkozunk. Japánnak és azoknak az országoknak, amelyekre az új rend kiterjed, vagyis Kínának és Mandzsukuónak, megegyezés útján kell elérni, hogy a kőolajforrások kihasználásának terén privilégizált helyzet illesse meg őket.”

„Mind Holland-Indiában, mind pedig Indo-Kínában és Burmában valamennyi többi állammal szemben különleges előjogokat kell kapnia a japán kereskedelemnek.”

Nem sokkal rá Japán megkezdte az ujságban felvázolt program végrehajtását.

Hollandiának azt az indítványt tette a japán kormány, hogy kössön Japánnal megneemtámadási egyezményt. Ennek fejében azonban azt követelte, hogy a holland kormány biztosítson számára „különleges helyzetet” Holland-Indiában és elsősorban biztosítson számára különleges előjogokat a hollandindiai természeti kincsek kiaknázása terén. A diplomáciai nyomás erősítése céljából a japán kormány 1940 február 12-én felmondta az 1935 augusztusában ratifikált japán-holland arbitrázs-egyezményt. Annak idején ennek az egyezménynek a megkötése vetett véget a kereskedelmi

és hajózási kérdésekben fennálló éles japán-holland feszültségnek. Most pedig az egyezmény felmondása Hollandia ellen irányuló japán fenyegetést jelentett.

Az európai háború előrehaladásának mértékében mind követelőzőbbekké váltak a japánok Holland-Indiával kapcsolatos kívánságai. Amikor 1940 április közepén nyilvánvaló volt, hogy Hollandiának háborúba sodródása elkerülhetetlen s ezzel kapcsolatban felmerült a hollandi gyarmatok sorsának kérdése, a japán sajtó kijelentette, hogy Japán „védelme alá” veszi Holland-Indiát. Az Aszahi és a Nicsi-Nicsi című lapok egyhangúan azzal fenyegetőztek, hogyha akár Anglia és Franciaország, akár pedig az Egyesült Államok Holland-Indiában katonai intézkedéseket tenne, akkor Japán a fegyveres erő alkalmazásához folyamodik.

A japán sajtó e kérdés tárgyalásánál három tételt állított fel: Japánnak nagy gazdasági érdekei fűződnek Holland-Indiához; Japán nem tűri, hogy bármilyen más nagy hatalom uralma alá kerüljön Holland-India; Japán hajlandó arra, hogy e gyarmat birtokjogáért akár Angliával, akár Amerikával háborút kezdjen.

A Malájában, Holland-Indiában s általában a déli tengereken érdekelt kapitalista körökkel szoros kapcsolatban álló befolyásos katonai szervezet, a „Mejrinkai” nyíltan azt követelte, hogy Japán foglalja el Holland-Indiát.¹⁶ Haszimótó és Jamáda vezérőrnagyok, akik 1940 április 22-én felkeresték a japán haditengerészeti minisztert, a „Mejrinkai” szervezet nevében azt követelték, hogy a japán kormány vegye tekintetbe a kialakult új helyzetet és azonnal szálljanak csapatok partra Holland-Indiában.

Alig vált ismertté, hogy Franciaország vereséget szenvedett, amikor Japán június 18-án azt az ultimátumszerű követelést juttatta el a francia hatóságokhoz, hogy teljesen szüntessék be az Indo-Kína területén át irányuló kínai átmenő forgalmat. A japán hadihajók Haifong előtt vetettek horgonyt. Ugyanakkor a japán csapatok a kínai területen levő Pakhoja felől egészen az indokínai határig nyomultak előre. Június 20-án a franciák elfogadták a japán követeléseket. Indo-Kína határállomásain japán ellenőrök

¹⁶ A „Mejrinkai” szervezet, amelynek élén Iszihara hajózási vállalat tulajdonos és gyáros állott, nagyobb tőkéket fektetett be Brit-Malája vasbányába és egyéb vállalkozásaiba.

jelentek meg. A japán sajtó pedig Indo-Kínát „Japán fontos déli támaszpontjának” kezdte nevezni.

A sztratégiai helyzet Japán szempontjából 1940 nyarán nemcsak azért javult meg, mert a francia fegyveres erők, beleértve a flottát is, nem tartoztak többé a tengelyhatalmak ellenségeinek sorába, hanem azért is, mert Olaszország hadbalépése folytán az angol tengeri erők még az eddiginél is fokozottabb mértékben voltak lekötve az európai és közelkeleti vizeken és mert Angliának a Földközi-tengeren át Ázsiával és Óceániával tartott kapcsolata megszakadt.

A japán uralkodó osztályok legagresszívebb elemei ebben az időszakban még nagyobb aktivitást kezdtek kifejteni. Kojiszó tábornok nyilvánosan azt követelte a japán kormánytól, hogy foglalja el Indo-Kínát. A „Mejrinkai” és „Tohokáj” csoportok (az utóbbi élén Szejgo Nakánó fasiszta vezérrel) ugyanezzel a követeléssel álltak elő. A legharciasabb klikkek nagy hangon követelni kezdték Holland-India elfoglalását. A Jonaj-kormány keretében rendkívüli mértékben kiéleződtek a belső ellentétek és ez a kormány hathavi tevékenység után lemondott. Az 1940. év július 22-én a Konoe-kormány lépett hivatalba. Ebben a kormányban a külügyi tárcát Joszuke Macuoka, a hadügyi tárcát pedig Hideki Todzsó tábornok töltötte be.

A japán uralkodó osztályok az új kormány elé a következő feladatot tűzték: „Új politikai struktúrát” kell teremteni, vagyis meg kell erősíteni az ország fasizálását; el kell döntení „a kínai incidenst”, vagyis be kell fejezni Kína meghódítását; végül a japán uralom szférájába be kell kapcsolni a déli tengerek országait.

Konoe herceg, aki az új kormány élére került, nem volt teljesen önálló politikai személyiség. Mint már első miniszterelnökségének idején (1937 és 1938-ban) az „új politikai struktúra” és a „keletázsiai új rend” majd nem sokkal később a mindezek helyébe lépő „keletázsiai nagy élettér” hangzatos, fasiszta jel-szavainak kiagyalói, Kuhára, Ajukáva és a kapitalista, katonai és tengerészeti körök leginkább agresszív szellemű elemei most is arra törekedtek, hogy a maguk céljaira használják fel Konoe herceget. De ugyanakkor az udvaronc arisztokrácia és a fináncstőke mágnásainak óvatosabb elemei is befolyást gyakoroltak Konoéra.

Konoénak 1940 augusztus 28-án az „új struktúra” alapvető

elveinek tárgyában tett politikai nyilatkozata lényegében véve nem volt más, mint annak a programszerű cikknek a megismétlése, amelyet Kuhára már ugyanennek az évnek júliusában írt.

Konoe herceg rendkívül becsvágyó volt és könnyen engedett a tapasztalt politikai cselszövők demagógiájának. Arról álmodozott, hogy a japán imperializmus az ő vezetése mellett eddig soha sem látott nagyságot ér el.

Konoe a Fudzshivára hercegi családból, a legrégibb japán feudális családok egyikéből származott. Rendkívül büszke volt családfájára, amely egészen a XII. századig volt visszavezethető. Konoe ősei ahhoz az öt legelőkelőbb feudális családhoz („Gosszeke”) tartoztak, amelynek előjogai között szerepelt a mikádó közvetlen szolgálatára rendelt három legmagasabb rangú tisztviselő-miniszter kijelölése. Konoe atyja a XIX. század végén a japán főrendiház elnöke volt. Fumimáro Konoe 1891-ben született; a tokiói egyetem elvégzése után 1918-ban tagja volt annak a japán küldöttségnek, amely Szajondzsi herceg vezetésével a béketárgyalásokon résztvett. Ezután Konoe semmiben sem tűnt ki ugyan politikai téren kifejtett tevékenységével, de származása révén 1931-ben a főrendiház alelnökévé, 1933-ban pedig a főrendiház elnökévé nevezték ki. Ebben a tisztségében egészen 1937 júniusában történt miniszterelnöki kinevezéséig maradt meg. Ebben az időszakban mint a legkülönbözőbb társaságok „elnöke” tette, nevét ismertté. A többi között elnöke volt a „Nagyázsiai Társaságnak”, a „Japán-Sziámi Társaságnak” és egyéb olyan egyesületeknek, amelyeknek feladata az volt, hogy elősegítsék a japán imperializmus ázsiai terjeszkedését. Konoe 1934-ben a „jóindulat követé”-nek szerepében az Egyesült Államokba utazott.

Konoe közelállott a legmagasabb bürokrácia és arisztokrácia udvaronc köreihez (egy időben igen közeli kapcsolatokat tartott fenn a Minszejto párttal) és ennek a körülménynek köszönhette, hogy mindezek a csoportok bizonyos mértékben támogatták őt. Igen szoros kapcsolatban állott Konoe a különböző hadüzemek tulajdonosaival és a hadsereg vezető köreivel. Ezek a körök, amelyek feladatként tűzték maguk elé, hogy az európai háború által teremtett körülményeket a délkeletázsiai japán terjeszkedésre használják fel, 1940 tavaszán Konoet jelölték ki az „új struktúra” megteremtőjének és „a kormányfő” szerepkörének betöltésére. Ez „új struk-

túra" azt jelentette, hogy az ország gazdasági és politikai rendszerét teljes egészében a háborús szükségletek szolgálatába állították. A Konoé-kormány tervirodájának vezetője, Hoszino tárca nélküli miniszter a következőkben fejtette ki ennek az „új struktúrának” a lényegét: „A népnek legalább tíz éven keresztül rendkívül nagy nélkülözéseket és nehézségeket kell elviselnie — csakis ebben áll az új politika és az új nemzeti struktúra értelme.”¹⁷

A legkülönbözőbb pénzügyi és katonai klikkek között nagy küzdelem indult meg azért, hogy ki gyakoroljon befolyást Konoéra, vagy ahogyan a japán sajtó elnevezte, „Japán reménységére”.

A Konoé-kormány kiemelkedő alakja Macuoka külügyminiszter volt, akinek neve e könyv lapjain már előfordult. Joszike Macuoka tíz évvel volt idősebb Konoénál. Tanulmányait Amerikában, az oregoni jogi intézetben végezte. Diplomáciai téren főként Mandzsuriában biztosította magának a karriert. Mandzsuriában a Délmandzsuriai Vasúttársaság tisztviselőjeként teljesített szolgálatot. A huszas években igen magas állásba jutott: földieinek, Tanaka tábornoknak és Kuharának kormányzati időszakában a Délmandzsuriai Vasúttársaság alelnökévé nevezték ki.

Ettől az időtől kezdve Macuoka mind határozottabb formában foglalt állást a japánok széleskörű ázsiai terjeszkedése mellett. A cikkek és röpiratok egész sorát tette közzé s ezekben amellet foglalt állást, hogy a japánoknak Kínában és egyéb országokban már eddig is elfoglalt helyzetét feltétlenül meg kell erősíteni.

Macuoka volt a Népszövetségbe kiküldött japán küldöttség vezetője. Ilyen minőségben ő jelentette be Mandzsuria elfoglalása után Japánnak a Népszövetségből való kilépését. A japán burzsoázia és a japán katonai körök harcias elemei lelkes hangulatban fogadták Macuokát.

Később, amikor a Délmandzsuriai Vasúttársaság igazgatóságának elnökévé nevezték ki, Macuoka szoros kapcsolatban állott a különböző katonai körökkel, valamint Ajukávával. Macuoka egyébként a korlátlan japán támadás híve és a hitleri Németországgal való szoros szövetség dicsőítője volt.

Amikor átvette a külügyi tárcát, első ténykedése az volt,

¹⁷ *Transpacific*, 1940 augusztus 8.

hogy ultimátumot adott át a francia nagykövetnek, s ebben az ultimátumban Indo-Kína gazdasági forrásainak Japán rendelkezésére bocsátását s azt a jogot követelte, hogy japán katonaságot szállíthassanak Indo-Kína területére. Augusztus 1-én a következő kijelentéseket tette a kormány külpolitikájával kapcsolatban: „Japán, Mandzsukuo és Kína csupán magvát fogja képezni a nagyázsiai élettér országai tömbjének. A cél a teljes autarkia, a teljes önellátás, amelyet ez az államtömb maga elé tűzött. A tömb Japánon, Mandzsukuón és Kínán kívül magában foglalja Indo-Kínát, Holland-Indiát és a déli tengerek egyéb országait.”¹⁸

A Konoé—Macuoka-kormány hivatalba lépésének első napjaitól kezdve tüntető módon demonstrálta Japán katonai erejét, hogy biztosítsa Japánnak az Indo-Kína és Taiföld területére való behatolást és hozzájusson Holland-India, Brit-Malája, valamint a Fülöp-szigetek gazdasági erőforrásaihoz. Ez a kormány a japán terjeszkedést mindinkább a déli tengerek irányába, a rendkívül fontos angol és amerikai érdekszférák felé terelte. De egészen 1941 júliusáig igen óvatosan járt el és minden egyes lépése előtt alaposan kitapogatta a talajt. Csak akkor tette meg a további lépéseket, ha megbizonyosodott arról, hogy ezek a lépések nem idéznek elő Anglia és az Egyesült Államok részéről fegyveres ellenintézkedést. Ha ellenállásra találtak, akkor a japán diplomaták elkezdtek fenyegetőzni, ultimátumokat nyújtottak át és a katonai erő demonstrációjának eszközéhez folyamodtak, de ennél tovább azután nem mentek. És bárki is lett legyen kormányon Japánban, bármilyen felelőtlen, agresszív elemek vádolták volna a kormányt a határozottság hiányával, aligha akadt volna ebben az időben olyan kormány, amely magára merte volna vállalni egy nagyobb háború kockázatát. Japán uralkodó köreinek magatartására ebben az időpontban az új sztratégiai domináns — az európai események folytán a Távols-Keleten 1939 őszén kialakult szovjet domináns volt döntő befolyással.

A huszonnégy, illetve negyvennyolcórás lejárattal Indo-Kínának átnyújtott ultimátumok éppen ezért — mint a későbbiekben látni fogjuk — merő fenyegetések maradtak. Következésképpen teljesen alaptalanok voltak különböző amerikai exportöröknek

¹⁸ „Japan Chronicle” 1940 augusztus 8. 161. old.

azok az úgynevezett „érvei”, amelyek szerint Japán háborúval felelne, ha abbahagyják a Japánnak szóló amerikai hadianyagszállításokat. Ugyanilyen alaptalanok voltak az angol és amerikai politikusoknak arra való hivatkozásai, hogy Japán haladéktalanul katonai támadással felelne, ha elzárnák előle a Holland-India területén levő kőolajforrásokat és a déli tengerek többi nyersanyagforrásait.

Az Indo-Kínának átnyújtott ultimátum alátámasztására Macuoka hadihajókat küldött a tonkini öbölbe. Amikor ez sem használt, azzal akarta megijeszteni a franciákat, hogy Haifongban japán csapatokat szállít partra. Haifong kikötője előtt augusztus közepén japán csapatszállító hajók jelentek meg. Amikor azonban a Vichy-i kormány augusztus 18-án mindezek ellenére hivatalosan visszautasította a japán követeléseket és az indokínai hatóságok felkészültek a fegyveres védekezésre, a japánok még sem váltották be fenyegetőzéseiket.

Nem sokkal később, 1940 szeptember 1-én Japán újabb szeptember 3-án lejáró ultimátumot nyújtott át a franciáknak. A másodízben történő visszautasítás után Niszihara vezérőrnagy, az indokínai hatóságokkal való tárgyalásokra kiküldött japán meghatalmazott közölte, hogy a japán csapatok szeptember 6-án átlépik Indo-Kína határát. (Ez abban az időben történt, amikor az angolok és amerikaiak egyik napról a másikra várták a németeknek az angol szigetek ellen történő támadását.) Niszihara ultimátuma pusztá fenyegetés maradt. A szeptember 21-i lejáráttal átnyújtott következő ultimátumot ugyancsak elutasították. De addigra már maguk a franciák tettek kompromisszumos javaslatot, amelynek alapján szeptember 22-én alá is írták a megállapodást. E megállapodás értelmében Japán Indo-Kína északi részében három hadi repülő-támaszpontot kapott, ugyanakkor megkapta azt a jogot, hogy ezeken a támaszpontokon hatezer főnyi katonaságot tartson és ezeket a csapatokat meghatározott úton Kína határához szállítsa. Nem teljesítették azonban a japánok ultimátumának gazdasági pontjait és nem egyeztek bele a japánoknak abba a követelésébe sem, hogy Indo-Kína déli részében csapatokat tarthassanak. Mindezen felül Japán a maga részéről arra kényszerült, hogy szavatolja Indo-Kína területi sérthetlenségét és a francia uralom fenntartását.

De még ezt a kompromisszumos sikert sem diplomáciai vagy katonai nyomása révén, hanem azzal érte el Japán, hogy Németország egyszerűen utasította csatlósát, a vichy-i kormányt, hogy fogadja el az egyezmény feltételeit. Ezt megelőzően Tokió és Berlin megállapodott a háromhatalmi egyezmény létesítésében és ezt az egyezményt szeptember 27-én valóban alá is írták. Vichy kormányának tehát azért kellett az északindokínai terület tényleges japán megszállásához hozzájárulnia, mert ezzel a németek úgyszólván előleget akartak a japánoknak adni, hogy ennek fejében a japán kormány újból teljes mértékben a tengely politikájának vizein haladjon tovább. A háromhatalmi egyezmény aláírásával mind Németország, mind Olaszország elismerte, hogy Japán a „Nagy Ázsiai Élettér” gazdájának tekintendő, bárha az egyezmény nyilvánosságra hozott szövegéből hiányzott is az élettér határainak pontos megjelölése.

A japán kormány 1940 szeptemberében a Németországgal és Olaszországgal kötött háromhatalmi egyezmény aláírásával újból és végérvényesen a tengely politikája mellé állott. Ezt megelőzően Grew amerikai nagykövet szeptember 12-én Hull külügyminiszternek a következő távirati jelentést küldte: „Az Egyesült Államok magatartását élénk figyelemmel kísérő japán kormány arra a következtetésre jutott, hogy Amerika részéről nem kell a japán támadás effektív elhárításától tartania.” De Amerika még ezek után is bőségesen ellátta hadianyaggal Japánt és a legkülönbözőbb amerikai reakciók és „békéltetők” teljes erővel folytatták a japánok felfegyverzését. Grew nagykövet a többi között kijelentette, hogy „a japánok számításaiban Oroszország jövőbeni magatartása és állásfoglalása egyelőre meg nem határozható tényező”.¹⁹

A japán-francia megegyezés aláírása után északi Indo-Kína legjobb légikikötőjét, a Hanoj (Tonkin) közelében levő Gialamot japán légi támaszponttá alakították át. Egy másik kisegítő támaszpontot Laokaeban, a kínai határtól nem messze létesítettek. Haifongba is japán helyőrséget telepítettek.

A Konoe-kormány, valamint a Ionaj-kormány óvatos politikája nem elégítette ki az agresszív körök képviselőit, akik azt

¹⁹ „Peace and War” 569. old.

követelték, hogy Japán fegyveres erővel foglalja el a déli tengerek országait. Szankicsi Takahaszi nyugalmazott tengernagy, Japán egyesült flottájának egykori parancsnoka például a következőket követelte: „Japánnak nem szabad abbahagynia a déli irányba tartó terjeszkedést... Nincs más választásunk, minthogy a vihar kellős közepébe vessük be magunkat. Ez az utolsó esélyünk arra, hogy déli irányban terjeszkedhessünk.”²⁰ Ezek a felhívások azonban eredménytelenek maradtak. Ebben az időben Japánban nem akadt olyan felelős kormány, amely lehetségesnek tartotta volna, hogy délen belevesse magát „a vihar kellős közepébe” mindaddig, amíg a Vörös Hadsereget nem kötik le nyugaton komoly formában a harci események.

Még Koiszó tábornok is, aki pedig a „Dél felé irányuló előretörés” egyik legszenvedélyesebb híve volt és annak idején rendkívül hevesen követelte „a határozott cselekvést”, 1940 októberében figyelmeztette párthíveit: „Ha Dél felé akarunk a farkasok ellen előretörni, akkor óvakodnunk kell az északi kapunál álló tigristől.”

Az amerikai és angol politikusok, katonai kommentátorok, történészek és a nemzetközi események angol-amerikai megfigyelői azonban, úgy látszik, nem értették meg, vagy legalább is úgy tettek, mintha nem értenék meg ezt az egyszerű igazságot. Mindezek a személyek az Anglia és Amerika részéről megnyilvánuló békéltetési politikára, valamint Japán katonai felkészületlenségére, véletlen „számítási hibájára” — szóval minden egyébre, csak éppen nem a való okra vezették vissza azt a „tartózkodó magatartást”, amelyet Japán csaknem 1941 végéig tanúsított. Frederick Moore amerikai közíró például a következőket írja: „A japánok időbelileg súlyos számítási hibát követtek el. Ahogy azt több japán katonai személyiség is követelte, Japánnak 1940-ben kellett volna lecsapnia, amikor az angol hadsereg még Dunkerque közelében volt... Az Egyesült Államok ekkor még nem készült fel a háborúra... Abban az időben még mindazok az államok, amelyeket a japánok meg akartak rohanni — közöttük Ausztrália és India is — védtelenek voltak... Ebben az évben a sors jóindulata úgyszólván tálcán hozta a japánoknak a nagy

²⁰ „Japan Chronicle” 1940 november 7. 589—590. old.

japán birodalmat... De ekkor Japánban még olyan emberek voltak uralmon, akik visszatartották az országot.”²¹

Az Egyesült Államok Csendesóceáni Intézetének hivatalos lapja, az „Amerika politikája Távol-Keleten” a következő módon magyarázza meg a helyzetet: „Ha Japán 1940 nyarán bátran lecsapott volna, akkor megvalósíthatta volna vágyát (hogy birtokába kerítse a nyugati hatalmaknak a déli tengereken levő gyarmatait — V. A.) vagy legalább is időlegesen meg tudta volna ezt tenni. De Japán nem rendelkezett Németországnak azzal a tulajdonságával, hogy gyorsan döntsön és gyorsan cselekedjék is. Mindezen felül erősen lekötötték a befejezetlen kínai háború eseményei.”²²

Az 1941. év november és december hónapjában nem sokkal a fentidézett sorok közlése után bebizonyosodott, hogy bizonyos körülmények között a japánok igenis gyorsan tudtak dönteni és gyorsan tudtak cselekedni s az is bebizonyosodott, hogy a kínai háború nem kötötte le őket olyan erősen, mint ahogy azt az amerikaiak gondolták.

A valóságban azonban a japán agresszorokat az a tudat tartotta lekötve, hogy a Szovjetek országának fegyveres erői még nem kapcsolódtak be az európai háborúba.

Magától értetődik, hogy az a jelentőség, amelyet a Vörös Hadsereg, mint a békeszerető népek biztos támasza és az agressziók ellensége játszott, nemcsak a Távol-Kelet sztratégiai helyzetére volt kihatással. Hitler 1941 október 3-án mondott beszédében a német rablók szemében valahogyan meg akarta indokolni, hogy miért kellett esztelen kalandját, a Szovjetunió elleni támadást végrehajtani. Ebben a beszédben Hitler elismerte, hogy a fasiszta Németország számára veszélyes szovjet katonai erőre való tekintettel kénytelen volt a Szovjetunió elleni háborúra már akkor igen nagy légierőket készenlétben tartani, amikor pedig egész légierőjére szükség lett volna, hogy az angol szigetek elleni támadást sikeresen végrehajthassa.

Kétségtelen, hogy a Szovjetunió rendkívüli jelentőségű

²¹ *Frederick Moore*: „With Japan's Leaders” London, 1943.

²² *Bisson and Farley*: „American Policy in the Far East” New York, harmadik kiadás, 1941. 106. old.

fékező erőt jelentett, amely az európai sztratégiai helyzetre nagy hatással volt. Az „angliai csatát” csúfosan elvesztő hitleri légitámadások kudarca, valamint a hitleri sztratégáknak Anglia megrohanásáról történő lemondása nagy mértékben kapcsolatban állott a szovjet fegyveres erőknek az európai helyzetre kifejtett sztratégiai hatásával.

Íme néhány jellegzetes adat a szovjet-japán kapcsolatok 1939 és 1941 közötti fejlődésének történetéből. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a Szovjetunió éberségét a Távols-Keleten sem lehetett akár csak egyetlen napra is gyengíteni.

Az 1939. év szeptemberének közepén aláírták azt a szovjet-japán egyezményt, amelynek értelmében szeptember 16-ától kezdve megszüntették az ellenségeskedéseket a Halhin-Gol folyónál. A vitás határvonal megállapításának kérdésében vegyes bizottság ült össze, amely decemberben és januárban tanácskozott, de a Szovjet Távirati Iroda 1940 február 1-én közölte, hogy a bizottság megszakította munkáját, minthogy „a felek álláspontja szöges ellentétben állott egymással”.

V. M. Molotov külügyi népbiztos, a Legfelsőbb Szovjet hatodik ülésszakán, 1940 március 29-én mondott beszédében megállapította, hogy „Japánnal fennálló kapcsolataink tekintetében nem lehetünk túlságosan meglegedettek”. Molotov ugyanakkor felemelte figyelmeztető szavát : „Japánban végre meg kell érteniök, hogy a Szovjetunió semilyen körülmények között sem tűri érdekei megsértését.”²³

A Szovjet Távirati Iroda április 20-án közölte annak a japán sajtóhírnök a cáfolatát, amely szerint a Szovjetunió bármilyen áron megállapodásra akart jutni Japánnal. A Tassz Iroda a következőket közölte : „Ezek a híresztelések nevetségesek, minthogy a távolkeleti ismert helyzetre való tekintettel nem a Szovjetuniónak, hanem éppen a japánoknak szükséges a megegyezés.”

Június 9-én közzétették a hírt, hogy Japán és a Szovjetunió között megegyezés jött létre a határvonal megállapítása kérdésében, de Molotov a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének hetedik ülésszakán augusztus 1-én tartott beszámolójában megállapította,

²³ Molotov : A kormány külpolitikája, Goszpolitizdat 1940, 18 és 19. old. (oroszul)

hogy „ez a kérdés (a Halhin-Gol körzetében húzódó határvonal megállapítása — V. A.) mind a legutóbbi időig negatív hatást gyakorolt a Szovjetunió és Japán közötti kölcsönös kapcsolatok rendezésére”.²¹

Augusztus végén a bizottság a munkálatok elvégzésére a helyszínre utazott, de mint ismeretes, „tekintettel a téli fagyok által okozott műszaki nehézségekre”, a munkák rövidesen megszakadtak. A határ végleges megállapításának kérdése még az 1941. év első felében is megoldatlan maradt.²⁵

A szovjet-japán kapcsolatok rendezésében beállott nehézségek tovább tartottak, mert a japán katonai és kapitalista körökben továbbra is nagy befolyásuk volt azoknak az elemeknek, amelyek a kapott súlyos leckére való tekintet nélkül csendben tovább szövögették a Szovjetunió megtámadására irányuló terveiket. Mindezek az elemek ebben az egész időszakban állandó befolyást gyakoroltak a japán kormány politikájára.

A Vichy-i kormánynak Indo-Kína kérdésében történő fél kapitulációja koránt sem elégítette ki a japán kormányt, mely egész Indo-Kína megszállására és gazdasági erőforrásainak teljes megszerzésére törekedett. De Tokió a továbbiakban is csak a diplomáciai nyomás és fenyegetések módszerét alkalmazta, bár ezek a módszerek még Indo-Kínában, a szétvert Franciaország gyarmatában is csak igen gyenge gyümölcsöket hoztak.

Macumija vezetésével 1940 október második felében speciális japán küldöttség érkezett Indo-Kínába, hogy az ország déli felében levő támaszpontok és az indokínai gazdasági erőforrások megszerzése ügyében tárgyalásokat folytasson. A tárgyalásokon azonban sehogysem sikerült zöldágra vergődni. Macumija visszatért Tokióba anélkül, hogy eredményt tudott volna elérni. December

²¹ *Molotov* : Beszámoló a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének hetedik ülészakán. A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének hetedik ülészakája, gyorsíró feljegyzések, 30. old. (oroszul).

²⁵ A bizottság 1941 október 15-én fejezte be munkáját, de a kérdést csak 1943 május 5-én rendezték véglegesen, amikor Mongólia és Mandzsúria kormányai kölcsönösen értesítették egymást a bizottság záró jegyzőkönyvének jóváhagyásáról.

végén Macuoka újból felvette a tárgyalásokat Vichy tokiói követével, Renével. A japánok az indokínai gazdasági élet fölötti gyakorlati ellenőrzésen kívül azt követelték, hogy jogot kapjanak Kamránban²⁶ létesítendő japán haditengerészeti és légi támaszpontok építésére, valamint arra, hogy Szajgonban csapatokat szállítsanak partra. Ez pedig egyértelmű volt Indo-Kína déli részének japán megszállásával.

A szakadatlan fegyveres fenyegetés ellenére a japánok még azt sem tudták elérni, hogy a franciák akárcsak a japán gazdasági követelések teljesítésébe is belemenjenek. Decoux altengernagy, akit még 1940 júniusában neveztek ki Indo-Kína francia főkormányzójává, továbbra is visszautasította a japán követeléseket. Decoux és Pétain azért ragaszkodott ilyen makacsul álláspontjához, mert a japánok követeléseinek elfogadása annyit jelentett volna, hogy Indo-Kínát francia gyarmatból japán gyarmattá változtatják át. A francia burzsoázia pedig semilyen hajlandóságot nem mutatott arra, hogy lemondjon arról a tengerentúli területről, amely számára évente busás hasznot hajtott. Emellett a Pétain-kormány meggyőződött arról, hogy a japánok csak fenyegetőzésekre képesek és hogy fenyegetéseiket nem tudják valóra váltani. Ezért még az új fontos tényező — az Indo-Kína ellen intézett taiföldi támadás és Japánnak e kérdésben Indo-Kínára kényszerített közvetítése — sem tudta Decoux-t arra kényszeríteni, hogy teljesítse a japánok alapvető követeléseit. A Taiföld segítségével Indo-Kínára gyakorolt közvetett nyomás volt a japánoknak az 1940. év második felében kijátszott legfontosabb és egyben utolsó ütőkártyája.

Taiföld, vagy más néven Sziám az egyetlen ország, ahol Japán az 1932—33. évek folyamán fegyveres erő alkalmazása nélkül nagy politikai befolyásra tett szert. Ezt megelőzően ez az „ország” hosszú időn keresztül az angol politikai és gazdasági befolyás érdekköréhez tartozott. De a japánok már a 20-as években felvették a kapcsolatot a sziámi burzsoáziának azokkal a köreivel, amelyek a kormánnyal szemben ellenzékben álltak és az angolok, valamint a kínai emigránsok uralmával elégedetlenek voltak. A japán ügynökség mindenben hozzájárult e csoportok politikai

²⁶ Kamrán — Indo-Kína legjobb kikötője, ahol Franciaország az európai háborút megelőző időben csendesóceáni legfontosabb haditengerészeti támaszpontjának létesítését tervezte.

szervezkedéséhez, fegyverrel látta el ezeket a csoportokat és aktív módon támogatta őket az 1932. évi államcsíny idején. Amikor a hatalom ezeknek a csoportoknak a kezébe került, Sziám lényegében véve Japán politikai befolyása alá jutott. A japán-sziámi „barátságot” kezdettől fogva nyilvánvalóan a titkos megegyezések szabták meg. Ezzel magyarázható, hogy miért támogatta Sziám képviselője a Népszövetségben Japánt és a Kína elleni japán támadást, még pedig mind 1933-ban, a Lytton-féle bizottság jelentésének tárgyalásakor, mind pedig 1937-ben. A sziámi burzsoá és feudális családok gyermekeit felsőbb szakképzés céljából rendszeresen Japánba kezdték küldeni.

Sziámban 1936 elejétől kezdve jelentős tevékenységet fejtett ki a „Japán-Sziámi Társaság”. A japánoknak sikerült azt is elérniök, hogy a japán „Mejdzi-forradalom” évfordulóját és a japán császár születése napját Sziámban úgyszólván ugyanúgy megünnepelelték, mint a sziámi nemzeti ünnepeket.

A 30-as évek második felében Sziám behozatalának 30—50 %-a japán árukból állott. A japánok kölcsönöket folyósítottak a különböző útépitésekre és a bangkoki kikötő építésére s arra törekedtek, hogy koncessziót kapjanak a Kra földszoroson átvezető csatorna építésére, aminek révén Szingapur megkerülésével akarták összekapcsolni a Csendes-óceánt az Indiai-óceánnal.

Sziámot 1939 június 27-én hivatalosan Muang-Taira keresztelték, ami annyit jelent, mint a „Szabadok Országá”.

Ez azonban nem gátolta meg az országot abban, hogy mind jobban és jobban Japán politikai és gazdasági függvényévé váljék.

A japán tervekben kezdettől fogva nagy szerepet játszott Taiföld, ahol kiindulási támaszpontot akartak létesíteni, hogy innen törjenek tovább előre Burma, Malája, Francia Indo-Kína, Jünnan és Holland-India területére.

A Taifölddel (Sziámmal) kapcsolatos japán tervek jó részének megvalósítását akadályozta az angol részről kifejtett makacs ellenállás, amelyet Amerika és (Franciaország európai yereségének időpontjáig) a francia kormány is támogatott. Anglia és az Egyesült Államok megakadályozták, hogy a japán tőke behatoljon Taiföld kaucsukültetvényeire és ónbányászatába.

Az angol és amerikai kormány különösen 1939 elején, akkor kezdett rendkívül erős nyomást gyakorolni Taiföld kormányára,

amikor Japán elfoglalta Hainant és ezzel a francia, angol és amerikai gyarmatok veszélybe kerültek. Malája angol kormányzója, valamint a távolkeleti francia és angol flották parancsnokainak látogatása után az Egyesült Államok ázsiai hajórajának parancsnokló tenger-nagya is felkereste zászlóshajóján Taiföldet.

A taiföldi kormány a különböző francia, angol és amerikai intézkedések eredményeként 1939 tavaszától kezdve némileg csökkentette japánbarát irányzatát. A Japán és Taiföld közötti légi vonal megszervezésére irányuló japán tervet egészen 1940 nyaráig nem valósították meg.

A bangkoki kormány még Angliával és Franciaországgal is meg nem támadási egyezményt kötött. Ezt a meg nem támadási egyezményt Franciaországgal már kapitulációja után, július 12-én, a Pétain-kormányzat idején írták alá. De Franciaország vereségének mégis szükségszerű irányváltozást kellett Taiföld eddigi külpolitikai irányzatában előidéznie. Ez a tény már akkor nyilvánvaló volt, amikor még meg sem száradt a tinta a Franciaország és Taiföld között létrejött egyezmény papírján.

A taiföldi sajtó már 1940 augusztusában, a japán csapatok indokínai területre engedését követelő japán ultimátum átnyújtásával csaknem egyidejűen propagandatevékenységbe kezdett a múlt század 90-es éveiben s a XX. század elején Indo-Kínához csatolt Laosz és Kambodzsa visszacsatolása érdekében. E követelések támasztásánál kétségtelenül nagy szerepet játszott a nacionalista hangulat is, de Japán ezeket a követeléseket igen ügyesen arra használta fel, hogy Taiföldet az Indo-Kínára gyakorolt nyomás eszközévé tegye. Abban az időben, amikor Niszihara vezérőrnagy 1940 szeptemberében a Vichy-i kormánynak egymásután nyújtotta át az ultimátumokat, Taiföld képviselője szeptember 13-án kormánynak nevében hivatalosan bejelentette azt a követelését, amely Kambodzsa egy részének és Laosznak átadását kívánta. Ezt a követelést azonban a Vichy-i kormány október 11-én visszautasította. Október második felében, amikor Macuoka megkezdte a franciák ellen irányuló új diplomáciai támadását, Taiföld miniszterelnöke, Pibul Szongram, rádióbeszédben kijelentette, hogy kormánya készen áll a fegyveres erőszak alkalmazására is, ha arról van szó, hogy kielégítse az Indo-Kína kérdésében a Vichy-i kormánynak átnyújtott igényeit.

A Mekong határfolyónál november 11-én történtek az első fegyveres összetűzések. December végéig már teljes mértékben kibontakoztak Taiföld és Indo-Kína között a hadi cselekmények. Bár a taiföldi csapatoknak néhány tucatnyi kilométer mélységben sikerült több helyen Indo-Kína belsejébe hatolniuk, támadásuk egészben véve sikertelen volt. Taiföld hadiflottája tonnatartalmanak 40%-át elvesztette.

Ekkor a japán kormány úgy döntött, hogy elérkezett az ideje az egyenes beavatkozásnak és Macuoka 1941 január 20-án közölte, hogy Japán a Taiföld és Indo-Kína közötti viszályban magára vállalja a közvetítő szerepét. A hadicselekmények megszüntetésére irányuló tárgyalásokat a szaigoni kikötőben horgonyzó japán Nagoja-cirkáló fedélzetén folytatták. Január 31-én aláírták a kéthetes fegyverszünetre vonatkozó megállapodást. Február 7-én Tokióban Taiföld, Indo-Kína és Japán kiküldötteinek részvételével megkezdődött a békeértekezlet, amelyen Macuoka elnökölt.

A japánok azt kívánták, hogy Indo-Kína területének jelentékeny részét adja át Taiföldnek. Ugyanakkor ismét előhozakodtak azzal a kívánsággal, hogy a franciák egyezzenek bele japán csapatoknak Indo-Kína déli részébe történő szállításába és adják beleegyezésüket a „gazdasági megegyezés” megkötéséhez. Pétain kormánya közismert ingatag magatartásával bizonyos határmenti vidékek átadásának kérdésében részleges engedményeket tett, de a többi japán követelést nem volt hajlandó teljesíteni. A japánok önkényes módon megpróbálták, hogy Szajgonban csapatokat szállítsanak partra. Amikor azonban ellenállással találtak, nem folytatták tervük végrehajtását. A meghosszabbított fegyverszünet határideje február 26-án lejárt, de a japánoknak sehogysem sikerült követeléseik teljesítését elérniük. Japán ekkor erősebben fenyegetőzött. A japán kormány rendelkezést adott ki az Indo-Kínában lakó japánok elszállításának előkészítésére. Domei Cuszin, a hivatalos japán Távirati Iroda február 28-án a következőket közölte: „A japán kormány kész arra, hogy határozott rendszabályokat léptessen életbe az indokínai hatóságokkal szemben.” Ultimátum jelleggel újból meg újból közölték a „fegyverszünet határidejének végleges lejárátát”, de a franciák tovább folytatták a japán alapvető követelések visszautasítását, sőt a maguk részéről

még „ellenállási készségüket” is kifejezésre juttatták. Február 25-én Madagaszkárból francia katonai erősítés érkezett Szajgonba, március 6-án pedig két tengeralattjáró érkezett Dakarból. A franciák nem tévedtek: Japán meglegedett azokkal az engedményekkel, amelyekhez a franciák már régebben hozzájárultak. Március 11-én Tokióban parafálták azt az egyezményt, amelynek értelmében Indo-Kína határmenti területeit, több mint egy millió lakossal Taiföldhöz csatolták.

Japán a döntőbíró szerepében mind szorosabban magához fűzte Taiföldet, de nem tudta elérni, hogy Indo-Kínával kapcsolatos legfontosabb alapvető követeléseit teljesítsék. A japán sajtó tovább fenyegette Indo-Kínát.

A Konoé—Macuoka-kormány ebben az időpontban még ennél is kisebb sikert ért el abban a törekvésében, hogy Holland-Indiát a „Nagy Keletázsiai Élettérhez” csatolja.

Abban az időben, amikor Berlinben tárgyalások folytak a háromhatalmi egyezmény megkötéséről és Indo-Kínában Niszihara tábornok egyik ultimátumát a másik után adta át a franciáknak, a japán kormány Holland-Indiában igen fenyegető diplomáciai agitációba kezdett. Kobajaszi japán kereskedelmi miniszter vezetésével 1940 szeptember 11-én a japán hadsereg és flotta tisztikarának népes küldöttsége érkezett Batáviába. Kobajaszi másfél hónapon keresztül mindent elkövetett, hogy erőszakos magatartásával meggyőzze a holland főkormányzót; az asztalt verte és így követelte nap nap mellett azoknak a japán feltételeknek az elfogadását, amelyek teljesítése azt jelentette volna, hogy a holland gyarmatot politikailag és gazdaságilag teljes mértékben kiszolgáltatják Japánnak. A holland hatóságok hozzájárulásukat adták ahhoz, hogy egy év folyamán 1,8 millió tonna kőolajtermékeket adjanak el Japánnak, de az alapvető japán követelések teljesítését határozottan visszautasították.

1940 végén, amikor Taiföld és Indo-Kína között már javában folyt a határmenti háború, a japán kormány Holland-Indiában újabb diplomáciai támadást indított.

Joszizáva japán diplomata vezetésével megérkezett Batáviába a második japán speciális küldöttség, amely aztán félén át húzta-halasztotta a tárgyalásokat. A japánok követelései között a következő pontok szerepeltek: Japán kapjon korlátlan jogot

a japán áruk behozatalára és a hollandiai áruk Japánba irányuló kivitelére ; Holland-India és Japán között clearing-alapon kell a kereskedelmet megszervezni ; Japán kapjon korlátlan engedélyt az ország ásványi kincseinek kiaknázására és ugyanakkor kapjon mezőgazdasági koncessziókat is ; a Holland-India körül elterülő vizeken széleskörű halászati jogokat kapjanak a japánok ; adják meg a japánoknak a jogot arra, hogy légi és távíróösszeköttetést létesítsenek Tokió és Batávia között és végül : adják meg a japánoknak a jogot a Holland-Indiába való tömeges bevándorlásra. A tárgyalások során a japánok újból ismételten „a leghatározottabb rendszabályokkal” fenyegették meg Holland-Indiát. A tenger-nagyok mind sürgetőbben követelték Holland-India azonnali megszállását. Szosza nyugalmazott tengernagy 1941 januárjában a *Nippon Ojobó Nippondzsinn* című lapban ezt írta : „Mind gazdasági, mind sztratégiai szempontból Japán közvetlen létérdekeinek vonalán fekszik Holland-India. Japán sorsa attól függ, hogy sikerül-e ebben az országban uralmát biztosítani, vagy sem.” Nakamura tengernagy pedig így nyilatkozott : „Minthogy Holland-India az Egyesült Államok és Japán között eljövendő összeütközés csatatere lesz, haladéktalanul meg kell ezt az országot szállnunk. A válság ideje nincs messze és minden napnyi késedelem szerencsétlenséget zúdíthat Japánra.”

De a japán tengernagyoknak ezeket a kívánságait ugyanabból az okból nem lehetett megvalósítani, amelynél fogva a japán kormány nem mert fegyveres erővel Dél-Indokínába behatolni. A holland hatóságok hivatalosan kijelentették, hogy Holland-India nem kíván a „Nagy Keletázsiai Élettérhez” csatlakozni. A hollandok visszautasították azt az ultimátumot, amelyet Joszizáva a tárgyalások végén átnyújtott. Hathónapos eredménytelen batáviai tartózkodás után Joszizáva és munkatársai 1941 június végén dolgukvégezetlenül visszautaztak Tokióba.

Miután a véreskezű Hitler 1941 június 22-én a nyugateurópai könnyű sikerektől megrészegeedett seregeit a Szovjetunióra uszította, a Csendes-óceánon új sztratégiai helyzet állt elő. A japán főhadiszállás úgy látta, hogy most már nincs többé megkötve a keze. Június 22-től kezdve a Szovjetunió legfőbb figyelmét a nyugati határokon lejátszódó események kötötték le. Japán pedig kettőzött energiával látott hozzá a Szovjetunió megtámadására irányuló

tervek kidolgozásához. A Szovjetunióval határos távolkeleti területeken japán csapatokat vontak össze.

A franciák előtt nem maradt titokban, hogy Németországnak a Szovjetunió ellen intézett támadása következtében a japán fegyveres erők felszabadultak. Vichy és Tokió között 1941 július 21-én megegyezés jött létre „Indo-Kína közös védelme” tárgyában. Darlan tengernagy és Kato nagykövet július 29-én aláírta az egyezményt, amely a Vichy-i uralkodó klikk teljes behódolását jelentette. A Vichy-i kormány ugyanis csak addig mert a japánokkal szemben ellenállást tanúsítani, amíg biztos volt abban, hogy minden fenyegetőzésük ellenére sem folyamodnak erőszakhoz a japánok. A japán kormány július 26-án közzétette az egyezmény aláírásának tényét. Ekkorra már befejeződtek az előkészületek Dél-Indokína megszállására, valamint arra az eshetőségre, hogy Angliával és Amerikával „bonyodalmak” állnak be. A japán kormány attól tartott, hogy ezek az országok az érdekeiket fenyegető új előretörésre való tekintettel ellenrendszabályokhoz nyúlnak. Július utolsó napjaiban japán helyőrségek kerültek Dél-Indokína kilenc pontjára. Ugyanakkor japán haditengerészeti és légi támaszpontokat kezdtek Kamran kikötőjében építeni és az ország repülőtereit japán légi támaszpontokká alakították át. Indo-Kína kivitelét és behozatalát Japán monopolizálta a maga számára és ettől fogva az indokínai nyersanyagforrások felett is korlátlanul rendelkezett.

A tokiói kormány már 1940 ősztől kezdve bőségesen ellátta fegyverrel, hadianyaggal és katonai repülőgépekkel a taiföldi csapatokat. A taiföldi hadsereget japán kiképzők oktatták. A japánok Taiföld területén katonai repülőtereket, hadászati útvonalakat építettek és a katonai szükségletek ellátását biztosító hadiipart létesítettek. A japán hadsereg 1941 júliusától fogva még nagyobb lehetőséget kapott arra, hogy Taiföld kormányára, valamint politikájának alakulására közvetlen nyomást gyakoroljon. Megkezdték a taiföldi repülőterek, katonai támaszpontok és a japán hadsereg ellátásának céljait szolgáló fegyver- és hadianyagraktárak létesítését. Indo-Kínához hasonlóan Taiföldön is teljes erővel folytatták a japánok a szomszédos angol, holland és amerikai gyarmati területek elleni támadás előkészítését szolgáló megerősített kiindulópont megteremtését.

Mindamellett tekintetbe kell venni, hogy a japán befolyás Taiföldön továbbra is csak az uralkodó osztályok felső rétegeire korlátozódott. Még a kormánynak is akadtak olyan tagjai, akik hevesen védelmezték az angolbarát irányzatot és egészen a háború kezdetéig akadályozni próbálták a japánok tevékenységét. Magának Taiföld népének a japán behatolással kapcsolatos állásfoglalására rendkívül jellemző az az elszomorodott megállapítás, amelyet Vatanábe, a *Nicsi-Nicsi* című japán lap kiküldött tudósítója a déli tengerek országaiban tett látogatásáról visszatérve, 1941 elején Tokióban tett: „Még az egész világon a leginkább japánbarátnak ismert Taiföld népe is mélységes bizalmatlansággal tekint Japánra” — írta bánatos hangon Vatanábe.

2. A japán-amerikai viszony harmadszori kiéleződése

Az európai háború már legelső napjaitól fogva arra serkentette az Egyesült Államok fasisztabarát elemeit, hogy tevékenységüket fokozott mértékben folytassák. A tengelyhatalmak propagandistái a maguk részéről ugyancsak minden lehetőt megtettek annak érdekében, hogy az Egyesült Államok kormányának figyelmét helytelen irányba tereljék. A reakciós tanárok, az elszigetelődés vakondjai és a sárga sajtó firkászai hordószámra használták el a tintát, csakhogy bebizonyítsák, mennyire sebezhetetlen Amerika, milyen célravezető a békéltetés politikája és — ami a legfontosabb volt számukra — milyen nagy politikai és gazdasági előnyöket jelent Amerika számára, ha tovább folytatja a japánokkal való kereskedelmet. A reakciós körök újból megnyergelték kedvenc vesszőparipájukat — a szovjetellenes propagandát — és még hangosabban, még dühödtebben kezdték hirdetni a „szörnyű rém”, „bolsevista veszély” fenyegető voltát. A reakciós körök figyelmének középpontjába újból az a probléma került, hogy miként lehetne Japánt, mint szovjetellenes erőtenyezőt felhasználni. Ezzel és több más faktorral magyarázható az a tény, hogy ezek az amerikai reakciós körök engedékenységet hirdettek a „Felkelő Nap Országa” irányában és teljes mértékben elősegítették a japán támadást. Griswold professzor, aki határozott formában a Japánhoz való közeledés mellett tört lándzsát, teljesen nyíltan kifejezésre juttatta ezeknek a reakciós köröknek az állás-

pontját, amikor ezeket írta : „Igen könnyen megtörténhetik, hogy a Japán ellen irányuló tényleges amerikai megtorló intézkedések vaktában leadott lövésnek bizonyulnak majd, amely ellenség helyett barátot talál el.”²⁷

A Szovjetunió nemzetközi helyzetének megerősödése nagy elégedetlenséget keltett az Egyesült Államok reakciós körében. E körök szovjetellenes érzelmei különösen akkor jelentkeztek nagy erővel, amikor Nyugat-Bjelorusszia és Nyugat-Ukrajna területe egyesült a Szovjetunióval és amikor a Balti államok és a Szovjetunió között megnemtámadási egyezmény jött létre. A gyűlölet még magasabb fokra hágott, amikor Besszarábia egyesült a Szovjetunióval és a Balti államok népe elhatározta a szovjet rendszer bevezetését s ugyanakkor azt is elhatározta, hogy csatlakozik a Szovjetunió népeinek nagy családjához. A követelözések mind hangosabbakká váltak ; nemsokára már azt követelték, hogy az Egyesült Államok helyezze a Szovjetuniót „morális bojkott” alá, nyújtson hathatós segítséget a finn fegyérgárdistáknak stb. Sehogyan sem akarták annak idején megérteni és igen sokan közülük még most sem értik meg, hogy nem a „békéltetés” politikája, hanem a Szovjetunió hatalma akadályozta meg Japánt az egyéb viszonylatban kedvező helyzet kihasználásában és ugyanez a szovjet-hatalom késztette Japánt arra, hogy több mint két esztendővel elhalassza az Egyesült Államok elleni fegyveres támadást.

Ezzel egyidejűleg a „távolkeleti müncheniek” minden törekvése ellenére, vagy helyesebben, éppen e törekvések révén az események mindjobban a japán-amerikai viszony kiéleződése, a japán-amerikai érdekek összeütközése és a japán igények megnövekedése felé tartottak. Az európai kontinensen beállott politikai és sztratégiai változások nagy befolyást gyakoroltak az Egyesült Államok külpolitikájára : Amerika mindinkább közeledett Angliához és szembefordult a német támadással. A németek támadása viszont hozzájárult a Japán és Amerika közötti ellentétek kiéleződéséhez. Hónapról-hónapra mind világosabbá vált, hogy az összetűzés ideje közeleg. Az események kitolódásának minden hónapja nyereséget jelentett Anglia és Amerika számára : az így nyert időt katonai erőforrásaik mozgósítására tudták felhasználni. Amerika

²⁷ „Asia” 1939 november, 616. old.

nyilván nem adhatta hozzájárulását ahhoz, hogy Kína a japánok uralma alá kerüljön, nem is beszélve a japánok terjeszkedéséről a déli tengereken. Éppen ezért a japánok tisztában voltak azzal, hogy Amerika előbb-utóbb megteremti az összecsapáshoz szükséges fegyveres erőt és akkor aztán ugyanúgy benyújtja majd Japánnak a számlát, mint ahogyan ez az első világháború után történt. A japán politikusok és tábornokok nagy gonddal készültek fel az összecsapásra és addig akartak lecsapni, amíg az amerikaiak katonai ereje még nem érte el teljes kifejlődését. Türelmetlenül várták, mikor áll be a Japán szempontjából kedvező helyzet; ez pedig az 1939 augusztusában és szeptemberében beállott sztratégiai helyzetben sem többet sem kevesebbet nem jelentett, mint azt, hogy a japánok várták, mikor köti le az európai háború komoly formában a Szovjetunió erejét.

A japán-amerikai kapcsolatok ezért az európai háború kezdetétől a csendesóceáni háború kitöréséig terjedő időszakban két, egymástól élesen megkülönböztethető szakaszra oszlanak. Az első szakasz 1941 június 22-ig, tehát a Szovjetunió elleni német támadás kezdetéig, a második pedig 1941 június 22-től december 7-ig, vagyis Japánnak az Egyesült Államok ellen intézett támadásáig tartott. Az első szakasz tartama alatt arra törekedett Japán, hogy ne élezze ki túlságosan az Amerikával és Angliával való viszonyát; terjeszkedését pedig csak olyan mértékben hajtotta végre, amilyen mértékben ezt komoly bonyodalmak felidézése nélkül megtehetette. A második szakaszra jellemző, hogy a japánok ebben az időpontban már sokkal határozottabb formában cselekedtek és teljes erővel kezdtek arra felkészülni, hogy magukat a háború forgatagába beleveassék. Ez a készülődés annál erősebb mértékben folyt, minél jobban tudták kiaknázni a Szovjetunió területére betörő német hordák az első idők kezdeti, látszatsikereit és minél nagyobb hangon kürtölte világgá a német főparancsnokság az 1941 őszén kiadott hadijelentésekben „hatalmas, világraszóló győzelmeinek” hírét.

A japán uralkodó körök elhatározták, hogy 1941 októberében és novemberében megkockáztatják a nagy vállalkozást. A japán tábornokok, pénzmágnások és politikusok ekkor már teljes mértékben a német diplomáciai szirének hazug csábpropagandájának hatása alá kerültek és valóban el is hitték, hogy a

Vörös Hadsereg végleges megsemmisülése, Moszkva, Leningrád és más nagyvárosok elfoglalása minden percben várható.

A japán-amerikai viszonynak az imperializmus korszakában történt, immár harmadszori kiéleződése a következő módon alakult ki:

Röviddel az európai háború kezdete után San Diegóban, az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékén levő haditengerészeti támaszpont területén felszállott tizenhat távolható bombázógép, hogy nyugati irányban haladva, egészen Caviteig, a Fülöpszigetekhez tartozó manilai öböl amerikai katonai támaszpontjáig repüljön. A légitraj szeptember 25-én ért Cavitebe. Csaknem ugyanabban az időben futott be Cavite kikötőjébe a „Langley” amerikai repülőgép-anyahajó, amelynek fedélzetén több tucatnyi repülőgép volt. Ezzel egyidejűleg két amerikai tengeralattjárót küldtek a Szamoa szigetcsoporthoz tartozó Pago-Pago kikötőjébe. A Panama-csatorna környékén és a Hawai-szigeteken megerősítették a helyőrségeket.²⁸

Az „Enterprise” repülőgépanyahajóból, 7 nehéz és könnyű cirkálóból, 18 torpedórombolóból és különböző egyéb egységekből álló, amerikai hajóraj október elején San Diegóból a Hawai-szigetek felé indult. E hajóraj Hawai-ba érkezése előtt a hawaii kikötőkben csak 13 aknarakó hajó és 14 tengeralattjáró hajó állott rendelkezésre. December elején a Fülöpszigetekre további 6 tengeralattjáró hajó érkezett. A Csendes-óceán nyugati részében levő amerikai fegyveres erők megerősítését az európai háborúval kapcsolatban kiéleződött nemzetközi helyzet tette szükségessé. Amikor az Egyesült Államok elhatározta, hogy végrehajtja mindezeket a rendszabályokat, ezt abban a tudatban tette, hogy az amerikai intézkedések nyomán semmiféle tiltakozás nem várható Anglia részéről, sőt ellenkezőleg, igen valószínű, hogy Anglia rövidesen hozzájárul ezekhez az intézkedésekhez. Az angol kormány viszont az új körülmények között arra kényszerült, hogy ne csak Németországgal, de Japánnal szemben is megszerezze az Egyesült Államok támogatását és a Csendes-óceánon igen jelentékeny mértékben az amerikai kormány politikájának rendelve alá Nagy-Britannia politikáját.

²⁸ Hawai helyőrsége 1940 elején 25 ezer főből állott, beleértve a haditengerészeti erők létszámát is.

Amerika 1931 ősztől egészen 1937 végéig kénytelen volt azzal számolni, hogy a Japánnal kapcsolatban folytatott angol politika döntő tényezőt jelent a kapitalista nagyhatalmak távolkeleti kölcsönös viszonyában. De már 1937 végétől fokozatosan Amerika vette át a kapitalista világnak Japánra vonatkozó politikájában az irányító szerepet.

Abban az időben, amikor a japánok Sanghájban már minden tartózkodás nélkül sárbataposták az angol érdekeket, az angol kormány komolyan kezdett beszélni az Egyesült Államokkal való kapcsolatok létesítéséről és a Japánnal kapcsolatban folytatott angol-amerikai politika egybehangolásának szükségességéről.

Eden angol külügyminiszter kijelentette, hogy az angol kormány a távolkeleti politikában „kész vállvetve, ugyanolyan meszsziire és ugyanoly gyorsasággal elmenni”, mint a washingtoni kormány. Chamberlain miniszterelnök pedig kijelentette, hogy a távolkeleti kérdések megoldásának lényeges feltétele az Egyesült Államokkal való együttműködés, s ugyanakkor hozzátette, hogy „Anglia külügyminisztere ennek az együttműködésnek a megteremtése érdekében, ha szükséges, akár Alaszkába is hajlandó elrepülni.”²⁹

De Chamberlain még ekkor is mélységesen kétszínű politikát folytatott. Az 1937 novemberében tartott brüsszeli értekezleten Anglia minden erejét arra összpontosította, hogy Japánnal kompromisszumos megoldást találjon. Ám a Chamberlain-kormány 1939 szeptemberétől kezdve mégis akarva-nemakarva arra kényszerült, hogy a Csendes-óceánon az amerikai politika uszályába szegődjék.

Az Egyesült Államok törvényhozó testülete a maga részéről 1939 november 4-én elfogadta a semlegességi törvényt, amely fel függesztette a hadban álló országokba irányuló fegyverszállítás tilalmát. Ez volt az első eset, amikor Amerika Angliának és Franciaországnak bizonyos mértékű segítséget nyújtott a Németország ellen folyó háborúban.

Az amerikai kormánynak a Csendes-óceánon életbeléptetett

²⁹ „British Far Eastern Policy” Royal Institute of International Affairs London, 1939, 34. old.

rendszabályaira, különösen pedig az új nagyszabású amerikai hadihajóépítési programra rendkívül hevesen reagált a japán sajtó.

A japán lapok felháborodottan állapították meg, hogy az Egyesült Államok „példátlan” eljárásának célja nyilvánvalóan Japán „megpuhítására” és arra irányul, hogy Japánt csendesóceáni terveinek végrehajtásáról való lemondásra kényszerítsék. „Akárhogy is dühöng Amerika” — állapította meg az *Aszahi Simbun* — „Japán egy tapodtat sem fog engedni”.

Az amerikai tengerészeti minisztérium által benyújtott tengerészeti fegyverkezési program az 1940. évtől kezdődő három-négy év folyamán az amerikai hajóhad tonnatartalmának 25 %-os növelését irányozta elő.

„Ha elfogadják a tengerészeti fegyverkezési pprogramot — fenyegette meg az amerikaiakat egy sajtóértekezleten a japán külügyminisztérium szóvivője — akkor Japán ezt az intézkedést nem fogadhatja közömbösen.” Ez esetben ezek a japán fenyegetések, éppúgy, mint a japán sajtó által hangoztatott tiltakozások, megint nem maradtak hatástalanok. Vinson, a haditengerészeti bizottság elnöke, 1940 januárjában a tengerészeti fegyverkezési program tárgyalása során az amerikai képviselőházban már csak azt indítványozta, hogy az új hadihajóépítési programot olymódon fogadják el, hogy a hajóhadat két év folyamán 10 százalékkal növeljék. Ezt később úgy módosították, hogy a hajóhad tonnatartalmát 11 százalékkal kell növelni. Vinson azzal indokolta ezt az indítványt, hogy az amerikai hajógyárak képtelenek nagyobb-mérvű hajóépítési program megvalósítására. Csakhogy a szenátus még ennek az aránylag jelentéktelen flottanövelési programnak az elfogadásával sem sietett. A törvényjavaslatot csak 1940 június 4-én, tehát csaknem félévvel a vita kezdete után fogadták el.

De az Egyesült Államoknak a „békéltetésre” hajlamos erős irányzata mégsem tudta megváltoztatni az események feltartóztatatlan folyását.

A Kínában, a Csendes-óceánon és a Fülöp-szigeteken fennálló régi, történelmi ellentétekhez újabb, mind jobban kiéleződő ellentétek járultak, amelyek Indo-Kína, Taiföld, Holland-India és a déli tengerek más országának helyzetével álltak összefüggésben.

Arita japán külügyminiszternek Holland-Indiával kapcso-

latban április 15-én tett nyilatkozatát a japán sajtó úgy értelmezte, hogy ezzel figyelmeztetni akarták az Egyesült Államokat: Tokió a japán érdekek védelmében katonai erejét is kész latbavetni. És amikor Hull amerikai külügyminiszter (ápr. 17-én) erre a japán nyilatkozatra válaszolt, az amerikai sajtó Hull válaszát a következő címmel közölte: „Figyelmeztetés Japán számára: El a kezeket Holland-Indiáról.”

Ennek a szóbeli vitának ékesen szóló kommentárját jelentette az a nagyszabású hadgyakorlat, amelyet az amerikai hajóhad a Csendes-óceánon folytatott. Az amerikai politikai megfigyelők hangsúlyozták, hogy Amerika ezzel a nagyszabású tengeri hadgyakorlattal elsősorban Japánra akar befolyást gyakorolni. A tengeri hadgyakorlatok végeztével május elején a Hawaii-szigetek közelében összpontosították az amerikai flottát, amely továbbra is hadikészültségben maradt. Japán a maga részéről Hongkong és Hainan közelében összpontosított nagyobb tengeri erőket. A japán sajtó az amerikai tengerészeti hadgyakorlatok idején közölte azt a hírt, hogy a japán hajóhad a déli tengereken tartja a hadgyakorlatait, hogy „bármilyen váratlan eseményre készen álljon.”

Tausig tengernagy, az Egyesült Államok ötödik haditengerészeti körzetének parancsnoka a szenátus tagjaihoz intézett figyelmeztető szavaiban minden kertelés nélkül kijelentette, hogy Japán és az Egyesült Államok között elkerülhetetlen a háború.

Ugyanebben az időben — 1940 áprilisában — Japán és az Egyesült Államok (Horinoucsi és Hull) tárgyalásokat folytattak „a hollandindiai status quo fenntartásának lehetőségéről”, de ezek a tárgyalások nemsokára megszakadtak. A japán külügyminisztérium képviselője az április 22-én Tokióban tartott sajtóértekezleten megállapította, hogy ebben a kérdésben nincsen alapja a Japán és az Egyesült Államok közötti megegyezésnek.

De nemcsak ebben az újonnan felmerült kérdésben hiányzott a megegyezési alap. Ez az alap más olyan hatalmi övezetekben is hiányzott, ahol Japán és Amerika érdekei összeköttek.

Az ellentétek még olyan területeken is jelentkeztek, mint amelyen például a tengerhajózás és a kereskedelem. Az amerikai tengerhajózás, amely az európai háború kezdetétől fogva az

Atlanti-óceánon sok hajózási vonaltól elesett, most minden figyelmét a Csendes-óceánra és Ázsia vizeire összepontosította. A japán és amerikai hajózási vállalatok között kiéleződött a konkurrencia és új nézeteltérések merültek fel. Latin-Amerikában mind élesebbé vált a japán-amerikai kereskedelmi vetélkedés. Itt most azokért a pozíciókért folyt a harc, amelyeket Németország és részben Anglia elhagyott.

Tokióból egymás után érkeztek Latin-Amerikába a különböző japán kereskedelmi küldöttségek, amelyek legnagyobb részét igen barátságtalan fogadtatásban részesítették. Amikor 1940 végén Mexikóba japán kereskedelmi küldöttség érkezett, a mexikói hivatalos személyiségek és befolyásos gyárosok az Egyesült Államok nyomására még csak nem is voltak hajlandók vele a kapcsolatot felvenni. Nem sokkal nagyobb sikert tudott elérni az a japán kereskedelmi küldöttség sem, amely 1941 február elején Csilébe érkezett.

Való igaz, ugyan, hogy Japánnak a különböző latinamerikai államokhoz fűződő kereskedelmi érdekei az Egyesült Államok érdekeihez viszonyítva nem voltak jelentékenyek, ám az Egyesült Államok kormánya féltékenyen őrködött afelett, hogy más államok semilyen formában se gyakorolhassanak befolyást az amerikai kontinens államaira.

Még hevesebb és élesebb kereskedelmi vetélkedés indult meg különböző olyan ázsiai államokban, ahol meggyengült a háborúban résztvevő államok befolyása. Így például az Egyesült Államoknak Holland-Indiába irányuló áruforgalma az 1939. évi 13,6%-kal szemben 1940-ben már az egész hollandindiai bevétel 20,3%-át jelentette, de ugyanakkor a Japánból származó behozatal is 18%-ról 25%-ra emelkedett. Az 1939. évi 19,5%-kal szemben 1940-ben már a hollandindiai árukivitel 33%-a jutott Amerikára. A Japánba irányuló kivitel pedig Amerika és Anglia kívánságára a holland hatóságok által életbe léptetett akadályozó intézkedésekre való tekintettel az 1939. évi 3,1%-ról 1940-ben 2,5%-ra csökkent.

Holland-India kivitelének egyharmad része, behozatalának pedig egyötöd része jutott 1940-ben az Egyesült Államokra. Ebben az évben Holland-India kivitele a következőképpen alakult: az ón 64%-át, a kaucsuk 61%-át, a pálmaolaj 60%-át, a kínafa-

kéreg (a kinin nyersanyaga) 32 %-át, a kapok³⁰ 40 %-át az Egyesült Államokba szállították ki. Az Egyesült Államok részesedése 1941-ben még jobban emelkedett. De ezek a számadatok nem fejezik ki teljesen az Egyesült Államok szerepét. A Holland-Indiából származó áruk nagy része Szingapuron és Hongkongon át, tehát re-exportálás útján került az Egyesült Államokba.

A japánoknak Taiföldre gyakorolt politikai befolyása ellenére az európai háború kezdetétől mégis nyolcszorosára emelkedett az Amerika és Taiföld közötti kereskedelem.

De ezentúl is Kína maradt az állandó viták, kölcsönös fenyegetőzések és veszekedések legfőbb indító oka. Arnoldnak, az Egyesült Államok kereskedelmi attaséjának véleménye szerint az amerikaiak Kínában a japán betörés következtében 1940 elejéig több mint 200 millió dollár károsodást szenvedtek. Az amerikai ügynökök és kereskedők a japánok erős nyomása alatt egyik pozíciójukat a másik után veszítették el és mind a gazdasági életben, mind a kereskedelemben éles harcot folytattak a japán tőke ellen.

A következő táblázat megmutatja, hogy az Egyesült Államok és Japán milyen szerepet játszott Kína külkereskedelmében :

	Behozatal				Kivitel			
	Vámadatok szerint (%-ban)							
	1913	1929	1938	1939	1913	1929	1938	1939
Egyesült Álla- mok a Fülöp- szigetekkel . . .	6	18	17	16	9	13	11	20
Japán és gyar- matai (Korea, Formoza, Kvantung) . . .	20	25	28	32	16	25	15	23

³⁰ Kapok = a baobab fa belsejéből nyert növényi rost, amelyből szövetet, matracokat stb. állítanak elő. — *A szerk.*

Bár a japán tőke a megszállt Kína területén kizárólagos privilégiumokkal rendelkezett, az amerikai tőke mégis igen keményen védelmezte érdekeit.

Ennek a konkurrenciának a fényénél kell mindennek előtt megvilágítani azokat a különböző kölcsönöket, amelyeket az amerikai Kiviteli és Behozatali Bank Kínának nyújtott. Az első, 25 millió dollár összegű kölcsönt 1938 decemberében adták. Ezt követte 1940 márciusában egy 20 millió dolláros, 1940 szeptemberében egy 25 millió dolláros, 1940 decemberében egy újabb 50 millió dolláros kölcsön. Mindezek a kölcsönök igen előnyösek voltak az Egyesült Államok részére, mert a kölcsönök visszafizetése kínai ónban és t'ung-olajban történt. Az európai háború kezdetétől fogva az Egyesült Államoknak nagy érdekei fűződtek ahhoz, hogy biztosítsa a maga számára ezeket a sztratégiai szempontból igen fontos nyersanyagokat, amelyeknek szűkében volt.

Az amerikai sajtó értesülése szerint az amerikai kormány azt kívánta a japán kormánytól, hogy „garantálja a Kínában levő amerikai érdekek tiszteletben tartását, mert csak e garancia nyújtása után volt hajlandó az amerikai kormány arra, hogy az 1939 júliusában felmondott kereskedelmi szerződés megújítása ügyében tárgyalásokba bocsátkozzék a japánokkal”. Az amerikai kormány hivatalos formában közölte a japán nagykövettel, hogy „az Egyesült Államok és Japán közötti kereskedelmi kapcsolatok jövőbeni alakulása attól függ, hogy a japánok milyen magatartást tanúsítanak az amerikaiak kínai érdekeivel kapcsolatban”.

Az amerikai sajtó gúnyosan írt a japánok „engedelményéről”, amely abból az ígéretből állott, hogy az amerikai hajóknak Nankingig szabad majd a Jangcen közlekedniök. Az amerikaiak rámutattak arra, hogy ennek a japán ígéretnak senmiféle gyakorlati jelentősége sincs. A Jangcenek e szakaszán a folyami hajózás általában évi 5—6 millió kínai dollár értékű behozatali és 10—15 millió dollár értékű kiviteli forgalmat bonyolított le.³¹

1940 január 5-én elsőízben történt meg Kínában, hogy nem

³¹ Nemsokára ezt az ígéretüket is visszavonták a japánok. Arita külügyminiszter 1940 február 17-én a következőket jelentette ki: „még ha Nomura volt külügyminiszter meg is ígérte az amerikai kormánynak a Jangcse folyón való hajózás engedélyezését, a magam részéről ezt az ígéretet Japán számára nem tartom kötelezőnek”. (*Aszahi*, 1940 február 18.)

a japánok lőttek az amerikaiakra, hanem egy amerikai katonai őrszem Pekingben rálőtt egy japán katonára. A japánok sietve fátyolt borítottak az esetre. De 1940 júliusában Sanghájban olyan incidens játszódott le, amely ennél sokkal több port vert fel. A nemzetközi negyed amerikai részében letartóztatták a japán titkos rendőrség tizenöt főből álló fegyveres csoportját. A japánok és amerikaiak közötti csetepatéban több japán megsebesült.

Részben az Egyesült Államok befolyására történt, hogy Franciaország egészen a fegyverletétel időpontjáig nem teljesítette a japánok kívánságát és nem szüntette be az indokínai területen a nemzeti Kína területére irányuló átmenő forgalmat,

Annak idején az Egyesült Államok befolyására tagadták meg a franciák annak a japán kívánságnak a teljesítését, hogy a Japán és Taiföld között tervezett légivonalat berepülő japán gépek indokínai terület fölött repülhessenek át. Amikor pedig a japánok 1940 februárjában bombázták a Haifong és Jünnan közötti vasútvonalat, a washingtoni kormány tiltakozott ez ellen a bombázás ellen. Az amerikai külügyi hivatal arra hivatkozott, hogy ez az út az egyetlen alkalmas összeköttetési útvonal Amerika és a meg nem szállott kínai területen levő amerikaiak között, valamint a Kínával való kereskedelmi kapcsolatok lebonyolítására.³²

A Churchill vezetése alatt álló új angol kormány 1940 júliusában eleget tett a japánok június 24-én átnyújtott követeléseinek és kötelező ígéretet tett Japánnak arra, hogy három havi időtartamra — október közepéig bezárólag — felfüggeszti a nemzeti Kínába Burma területén át történő szállításokat.³³ Az amerikai kormány Hull külügyminiszter személyében július 16-án tiltakozott ez ellen a japán-angol „megegyezés” ellen.

1940 júniusától kezdve, amikor Franciaország fegyver-

³² Emlékeztetni kell arra, hogy Japán forma szerint nem uzent háborút Kínának és a nemzetközi jog szerint semmiféle alapja nem volt arra, hogy más államoknak Kínával való kereskedelmét vagy egyéb kapcsolatait akadályozza.

³³ Egy hónappal annak előtte jött létre a tiencsin-i angol bankokban őrzött kínai ezustre vonatkozó angol-japán megegyezés. Az angolok az ezust egyharmadrészét a japánok által fenntartott bábkormányoknak szolgáltatták ki, míg kétharmadrész az angolok és japánok közös őrzetében maradt. Anglia ahhoz is hozzájárult, hogy a kínai bábkormány által kiadott bankjegyeket az angol engedményes területeken forgalomba hozzák.

letétele után megalakult az amerikai „háborús kormány”, az Egyesült Államok külpolitikája mind Németországgal, mind Japánnal kapcsolatban fokozatosan egyre keményebbé vált. Július 21-én két köztársasági párti — Stimson hadügyminiszter és Knox tengerészeti miniszter — került a kormányba. Az amerikai sajtó rámutatott arra, hogy a két miniszter a „határozott” politika híve és mindketten készek arra, hogy Angliát „minden eszközzel” megsegítsék. Az amerikaiak emlékeztében még élénken éltek azok a diplomáciai intézkedések, amelyeket annak idején Stimson mint külügyminiszter Mandzsuriának Japán által történt elfoglalásával kapcsolatban tett. Knox, aki a miniszteri tárca átvételekor már betöltötte 65. életévét, eredetileg hivatásos újságíró volt. Az 1931. évben a *Chicago Daily News* című nagy csikágói lap tulajdonosa lett s ettől kezdve a köztársasági párt vezető tényezőinek sorában szerepelt. A köztársasági párt 1936-ban Knoxot jelölte az alelnöki tisztségre. Knox a Theodore Roosevelttel által létesített önkéntes lovasság keretében vett részt a spanyol-amerikai háborúban és őrnagyi rangban résztvett az első világháborúban is. Knox és Stimson jellegzetes képviselői voltak azoknak a köztársasági köröknek, amelyek Amerika gyors militarizálása, valamint a külső kapcsolatok terén alkalmazandó „erős kéz” és az Egyesült Államoknak a nemzetközi ügyekben való aktív részvétele mellett foglaltak állást. Az új kormány élén Franklin Roosevelttel elnök állt, akinek politikai tevékenysége bizonyos mértékben emlékeztetett rokonának és politikai tanítómesterének, Theodore Rooseveltnak tevékenységére, bár az utóbbi a köztársasági párthoz, az ifjabb Roosevelttel pedig a demokrata párthoz tartozott.

Az ifjabb Roosevelttel erélyes, kezdeményezésre képes és ügyes politikus volt, aki terveinek és elgondolásainak keresztülvitelében az idősebb Rooseveltnél sokkal nagyobb határozottságot és szilárdságot tanúsított.

Franklin Roosevelttel nyilatkozataiban ismételtlen hangsúlyozta, hogy a tengelyhatalmak támadása az Egyesült Államok létérdekeit fenyegeti és arra is rámutatott, hogy ezzel a támadással szemben ellenállást kell kifejteni. Az elszigetelődési politika híveinek befolyása alatt álló amerikai törvényhozó testület azonban egészen 1940 nyaráig édeskeveset tett ebben az irányban. Az európai háború kezdete után abban nyilvánult meg az Egyesült Államok

legfontosabb katonai intézkedése, hogy 1939 végéig a hadsereg létszámát 200 000-ről 227 000-re, a hajóhad létszámát pedig 130 000-ről 145 000-re emelték.

Májusban, de különösen 1940 júniusának második felében, amikor Franciaország veresége már nyilvánvalóvá vált, az Egyesült Államok katonai intézkedései egészen más jelleget kezdtek ölteni. A képviselőház hadügyi bizottsága június 11-én elfogadta azt a törvényjavaslatot, amelynek értelmében az amerikai hadsereg létszámát 280 000-ről 400 000 főre növelték. Egy héttel e törvényjavaslat elfogadása előtt végre elfogadták azt a törvényjavaslatot is, amely kimondta, hogy a hajóhad tonnatartalmát 11 %-kal növelni kell. Még két hónap sem múlt el a törvény elfogadása óta, amikor Vinson július 17-én azt az indítványt terjesztette a képviselőház tengerészeti bizottsága elé, hogy a haditengerészet erejét 24 %-kal növeljék. A következő napon Stark tengernagy azzal lepte meg az amerikai közvéleményt, hogy a tengerészeti bizottság elé terjesztett újabb javaslatában a haditengerészet erejének 70 százalékkal (1250 ezer tonnára való) növelését indítványozta.

Az amerikai „háborús kormány” vonalvezetése az Egyesült Államok katonai erejének még határozottabb, még gyorsabb fejlesztésére irányult. Az amerikai törvényhozás július 11-én megszavazta a „két óceánon működő hajóhad” létesítésének tervét és hozzájárult ahhoz, hogy az amerikai haditengerészet erejét hetven százalékkal növeljék. A hadkötelezettség bevezetéséről szóló törvényjavaslatot július 24-én fogadta el a szenátusi bizottság.

1940 szeptembere, amikor a japán kormány tárgyalásokat folytatott a háromhatalmi szerződés megkötéséről és egyik ultimátumát a másik után küldte Indo-Kínának, az Egyesült Államok szempontjából is a nagy események hónapja volt. Szeptember 6-án a képviselőház elfogadta az 5,2 milliárd dollár összegű katonai póthitelt. A törvényhozó testület ezen az ülészakán összesen 15 milliárd dollár összegű hadikiadást szavazott meg (ebből 6,5 milliárd esett az 1940—41. költségvetési évre). Néhány nappal előbb (szeptember 2-án) megkötötték azt az angol-amerikai egyezményt, amelynek értelmében Anglia az Egyesült Államok által szállított 50 torpedóromboló fejében a nyugati féltekén levő angol területeket Amerika rendelkezésére bocsátja, hogy az

Egyesült Államok ezeken a területeken katonai támaszpontokat létesítsenek. Roosevelt elnök szeptember 17-én aláírta a kötelező katonai szolgálat bevezetéséről szóló törvényt, amely azonnal életbe lépett.

A japánok nyugtalanul figyelték az amerikai háborús készülődéseket.

Ugyanekkor a Konoe-Macuoka kormány „pozitív” politikája folytán kiújultak a japán-amerikai összecsapások és szóbeli viták. A japánok nyomására az angol kormány augusztus 9-én közölte, hogy Sanghájból visszavonja az angol csapatokat. Hart tengernagy, az Egyesült Államok ázsiai flottájának parancsnoka, haladéktalanul Sanghájba sietett és ott azzal a követeléssel állt elő, hogy a nemzetközi negyed angol része legfontosabb szakaszának védelmét Amerikára bízzák. Viszont ugyanakkor a japánok is igényt támasztottak erre a területsávra. A vita ezután Tokió és Washington elé került. Augusztus végén sikerült kompromisszumos megoldást létesíteni, amelynek értelmében a vitás területet a „sanghái önkéntesek katonai alakulatának” védelmére bízták.

Az Indo-Kínára kifejtett fokozott japán nyomás idejében, szeptember 4-én Hull külügyminiszter tiltakozott az ellen, hogy megváltoztassák az indokínai status quot. Az Egyesült Államok tokiói nagykövete ebben az ügyben lépéseket tett a japán kormánynál. Amikor pedig javában folytak Holland-Indiában Kobajasi tárgyalásai, Isaac, az Egyesült Államok képviselőháza külügyi bizottságának tagja a következő figyelmeztetéssel fordult Japánhoz: „Ha szükséges, akkor az Egyesült Államok akár erőszakhoz is folyamodik, de nem tűri, hogy Holland-India japán kézre kerüljön!”

Macuoka japán külügyminiszter tudatában volt annak, hogy Japánnak milyen nagy érdekei fűződnek az Amerikával fennálló kereskedelmi kapcsolatok fenntartásához s éppen ezért októberben megcáfolta azt a hírt, amely szerint állítólag fenyegető kijelentéseket tett volna az Egyesült Államokkal kapcsolatban. Macuoka egyenesen a következőket jelentette ki: „Már csak a Japán és az Egyesült Államok közötti háború lehetőségének pusztá említésénél is végigfut hátamon a hideg.” Tekintettel az európai háború által teremtett körülményekre, Japán csak igen nehezen tudott hadászatiilag fontos anyagokhoz jutni. Így tehát

a japán hadigépezet szempontjából rendkívül fontos volt az Egyesült Államokkal folyó akadálytalan kereskedelem fenntartása. Japán az 1940. évben 227 millió dollár értékű árut (főként hadianyagokat) kapott az Egyesült Államokból, míg ugyanakkor 112 millió dollár értékű aranyat és 158 millió dollár értékű különböző árucikkeket szállított Amerikába. Az Egyesült Államok 1940 októberében kiviteli tilalom alá helyezte az ócskavasat, az acélt s ugyanakkor a sztratégiai anyagok kivitele tekintetében egyéb különböző korlátozásokat is léptetett életbe. Mindezek az amerikai intézkedések természetesen súlyos csapást jelentettek a japán érdekekre. De a kiviteli tilalmat nem annyira a japánok ellen léptették életbe, mint inkább azért, mert maga az amerikai hadiipar is szűkében volt bizonyos sztratégiaiilag fontos anyagoknak.

Ennek ellenére mégis rendkívül nyugtalanította a japán kormányt az amerikai vaskivitel eltiltása és az a kilátás, hogy még további kiviteli korlátozásokkal kell számolnia. E nyugtalanság még jobban fokozódott, amikor az amerikai sajtó október elején közölte, hogy Hull miniszternek Lothian angol nagykövettel és Caze³¹y ausztráliai nagykövettel folytatott tárgyalásai alapján megállapodás jött létre, amelynek értelmében a három hatalom a Csendes-óceánon egybehangolja cselekedeteit s ennek érdekében Amerika a tengerészeti tartalék 27 ezer tengerészből és tisztből álló erejét bocsátja rendelkezésre. Ezt követően az amerikai hatóságok október 10-én azt tanácsolták az Egyesült Államok állampolgárainak, hogy hagyják el a japán császárság, a japánok által megszállott Kína és Indo-Kína területét.

Az 1940—41. költségvetési évben 2,4 milliárd dollárt irányoztak elő a haditengerészet kiadásaira (az 1939—40. költségvetési év 0,3 milliárdjával szemben) s ugyanakkor fokozott erővel folytatták a Csendes-óceánon levő haditengerészeti, légi és katonai támaszpontok építését.

Az amerikaiak a zord alaszkaí vidéken, Fairbanksban és Anchorage-n két hatalmas légi támaszpontot építettek. Ugyanakkor katonai légi bázist létesítettek az Alaszka partvidékétől nem messze

³¹ Az Egyesült Államok és Ausztrália közötti közvetlen diplomáciai kapcsolatokat 1940 elején vették fel.

levő Kodiak szigetén; Sitka szigetén pedig megkezdték egy a könnyű tengerészeti erők számára szolgáló nagy támaszpont építését. Ugyanebben az időben előkészítési munkálatok folytak a Washington állam területéről Kanadán át Alaszkaig vezető, 2000 kilométer hosszúságú sztratégiai gépkocsiút építésére.

A Midway, Wake, Szamoa, Canton, Johnston, Kingman-Riff, Palmyra és Howland szigeteken ugyancsak megkezdték a légi, illetőleg tengerészeti támaszpontok építését. A Hawai-szigeteken új hatalmas légi bázist és egyéb támaszpontokat építettek. A Fülöp-szigeteken az amerikaiak megkezdték a fennálló katonai berendezések tökéletesítését.

Az újabb katonai intézkedések végrehajtásával egyidejűleg mind jobban megszilárdult és mind magabiztosabbá vált az amerikai államférfiak fellépése. Knox tengerészeti miniszter a háromhatalmi egyezményről mondott hivatalos beszédében október elején a következőket jelentette ki: „Ez az egyezmény nyilvánvaló módon az Egyesült Államok ellen irányul. A totalitárius államoknak azonban nem sikerül Amerikát leigázniok . . . Fel kell készülnünk arra, hogy két óceánon szembeszálljunk az ellenséggel és legyőzzük őt.”⁵

Roosevelt elnök október 12-én Daytonban mondott beszédében ugyancsak hangsúlyozta, hogy a háromhatalmi egyezmény olyan szövetség, amely az Egyesült Államokkal szemben ellenséges államokból áll. Az amerikai sajtó még ennél is nyiltabb hangnemben írt. Robert Smith, a *New York Times* tudósítója „Jövünk Ázsiában” címmel könyvet adott ki, amelyben a következőket állapította meg: „Éppen úgy, mint ahogy Anglia Európában az Egyesült Államokért küzd, éppen úgy küzd Csang Kai-sek most a mi érdekünkben a Jangcse folyónál.”

A japán katonai vezetők égték a vágtyól, hogy minél előbb lecsaphassanak csendesóceáni ellenfeleikre, elsősorban az Egyesült Államokra. A háromhatalmi egyezmény aláírása után a japán sajtó hírt adott az Angliával és Amerikával szemben emelt újabb követelésekről. A japánok többek között azt követelték, hogy Szingapurt, a Fülöp-szigeteket és Guamot fosszák meg katonai jellegétől, adják át Hongkongot Vang Csing-vei bábkormányának, bontsák

⁵⁵ „Japan Chronicle” 1940 október 10, 417. old.

le a tiencsini és sanghaji engedményes területek védelmi berendezéseit, végül számolják fel a Holland-Indiára gyakorolt angol-amerikai-holland befolyást. A japán sajtó most már nem is annyira Anglia, mint inkább az Egyesült Államok ellen intézte támadásait. A sajtó megnyilvánulásai nagy részének vezérfonalául a következők szolgáltak: „Elkerülhetetlen az összeütközés Japán és Amerika között, mert Japán elhatározta, hogy bármily áron, de megteremti a nagy keletázsiai életteret, Amerika pedig kész arra, hogy inkább mindent leromboljon, csak hogy gátolja Japánt ennek a szándékának végrehajtásában”.

Az összeütközés valóban elkerülhetetlen volt, de ugyanilyen elkerülhetetlen módon mindaddig el kellett halasztani, amíg Japánnak számolnia kellett a Szovjetunió szabadon felhasználható katonai erejével. Ezért a tokiói kormány 1940 végén a diplomáciai játék új szakaszába kezdett. Ennek bevezetéseként Nomura tenger-nagyot november 26-án Japán washingtoni nagykövetévé nevezték ki. Macuoka külügyminiszter december 11-én külföldi tudósítónak adott nyilatkozatában a következőképpen kommentálta Nomura kinevezését: „Nomura megkísérli, hogy megjavítsa a japán-amerikai viszonyt. De Japán arra kényszerül, hogy haladéktalanul harcra lépjen, ha Amerika belép a Németország ellen háborút viselő országok sorába.”

Macuoka azért mert ilyen bátran beszélni, mert abban a tudatban volt, hogy az Egyesült Államok kormánya az Angliának nyújtott segítség fokozása mellett saját kezdeményezéséből legalább másfél-két éven belül aligha fog háborúba lépni.

Ami pedig a japán-amerikai kapcsolatok megjavítását illeti, ez a feladat, amellyel a japán kormány Nomurát megbízta, teljes mértékben megvalósíthatatlan volt.

Az Egyesült Államokban mind tisztábban látták, hogy a tengelyhatalmak célkitűzései az egész vonalon az amerikai érdekekkel való döntő összezapás felé sodorják az eseményeket. Roosevelt elnök 1940 december 29-én tett nyilatkozatában minden kétséget kizáró módon rámutatott arra, hogy a három tengelyhatalom a világalomra törekszik és egymás között már meg is állapodott abban, hogy ha az Egyesült Államok gátolja a tengelyhatalmakat e céljuk elérésében, akkor a három hatalom együttesen megtámadja Amerikát.

Az Egyesült Államok kormánya 1941 elején olyan lépést tett, amely a hitleri Németország és csatlósai ellen irányuló első, valóban komoly gyakorlati intézkedés volt. Az 1941. év január 11-én az amerikai törvényhozás elé terjesztették a fegyverkezési kölcsönbérleti szerződésről szóló törvényjavaslatot.

Az amerikai törvényhozás a fasisztabarátok és az elszigetelődéshíveinek minden erőlködése ellenére március 11-én elfogadta a törvényjavaslatot.

Ilyen körülmények között Nomura, aki erejét felülmúló feladatra vállalkozott, nem nagyon sietett új diplomáciai állomáshelyére.

Nomurának Japánból való elutazása és Amerikába érkezése olyan körülmények között folyt le, amelyek semmi jóval sem biztattak. A Nomura tiszteletére adott búcsúbanketten Macuoka külügyminiszter kísérletet tett arra, hogy az amerikaiakat meggyőzze, milyen feltétlenül szükséges, hogy Kínát Japánnak engedjék át, hozzátéve, hogy az amerikaiaknak Kínához fűződő érdeke „tisztán szentimentális, érzelmi jellegű,” míg a japánokat „életbevágóan fontos érdekeik” fűzik Kínához. Grew amerikai nagykövet azonnal válaszolt a japán külügyminiszter kijelentéseire és hangsúlyozta, hogy Macuoka súlyosan téved, mert Amerikának Kínához fűződő érdekei egyáltalán nem érzelmi jellegűek.

Grew nagykövet január 27-én, Nomura elutazásával csaknem egyidejűen azt a jelentést küldte a washingtoni külügyi hivatalnak, hogy „egyik diplomata kollégájának” közlése szerint a japán kormány váratlan támadást készít elő Pearl Harbor ellen.³⁶

Amikor Nomura tengernagy február 11-én végre Washingtonba érkezett, mindjárt első napon meggyőződhetett arról, hogy az Egyesült Államokban kedvezőtlen szelek fújnak s minden jel arra mutat, hogy ezek a szelek rövidesen még jobban megerősödnek. Nomura érkezésének napján Rooseveltnél a sajtó egybegyűlt képviselői előtt tett nyilatkozatában közölte, hogy már nem tart a Japánnal való háború feltétlen kitörésétől, de ha mégis erre kerülne a sor, akkor ez nem gátolná Amerikát abban, hogy továbbra

³⁶ „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941”, Department of State United States Government Printing Office, Washington, 1943.

is segítséget nyújtson Angliának. A rákövetkező napon az elnök azt a javaslatot terjesztette az amerikai törvényhozás elé, hogy haditengerészeti építkezésekre, többek között a Guam szigeten és Midway szigeten létesítendő támaszpontok építésére, valamint Szamoa, Johnston és Palmyra szigetek megerősítésére póthitelt szavazzon meg. Néhány nappal ezután a sajtó közölte Marshall tábornok nyilatkozatát, amely szerint az 1942. év végéig az 1,4 millióra tervezett hadsereglétszámot 3 millió före emelik.³⁷

Whiteside, az amerikai nagytőkés körök képviselője, Joszi-závának Holland-Indiára kifejtett nyomására adott válaszként így fenyegetőzött: „Ha Japán kísérletet tesz Holland-India elfoglalására, akkor Amerika harcolni fog.”

Faddis képviselő a haditengerészeti támaszpontok építéséről szóló törvényjavaslat képviselőházi vitája során azt követelte, hogy az Egyesült Államok kormánya tudassa Japánnal, hogy Szingapur ellen intézett japán támadás esetén az amerikai hajóhad elvágja a japán utánpótlási vonalakat és Japán területét bombázás alá veszi.³⁸

Másrészt viszont Japánban még a legóvatosabb elemek között is mind jobban éri hódított a sovinsizta, amerikaellenes hangulat. A japán pénzfejedelmek lapja, az „Oriental Economist” 1941 februári számában „Szemben az elkerülhetetlennel” cím alatt vezércikkében szakított a régebbi állásponttal és a következőket jelentette ki: „Helyzetünk megváltozott. Japánnak Németország és Olaszország oldalán hadba kell lépni s e két ország oldalán a végsőig kell harcolni . . . Az Egyesült Államok és Anglia elleni háború elkerülhetetlenné vált.”

Az Egyesült Államok a diplomácia terén is akcióba kezdett. Február 7-én, Nomura Washingtonba érkezésével csaknem egyidejűleg Kína ideiglenes fővárosába, Csungkingba érkezett Roosevelt elnök személyes megbízottja, Kerry.

Az amerikai sajtó jelentést közölt arról, hogy „az állomány

³⁷ Az amerikai hadsereg létszáma 1941 februárjában 800 ezer ember volt, tehát számszerűen a japán hadsereg fele. De a szárazföldi légierők rendelkezésére álló 3000 repülőgép közül Stimson kijelentése szerint csak 650 volt a harci gép. Az új hadihajók pedig nagyrészt még csak a hajógyárakban voltak.

³⁸ *Pravda* 1941 február 21-i száma.

kiegészítésére" további 50 repülőgépet küldtek a Fülöp-szigetekre. Ugyanakkor közölték, hogy amerikai repülőképzők érkeztek Holland-Indiába, továbbá, hogy egy amerikai hajóraj március végén Ausztráliába és Új-Zélandba látogat el. Egyéb jelentések arról számoltak be, hogy Manilában február kezdetén angol-holland-amerikai tengerészeti értekezlet kezdődik, míg más jelentések azt közölték, hogy Guam szigetén megkezdték az erődítési munkálatokat. Mindezek a hírek arról tanúskodtak, hogy az amerikai külpolitikában új irányzat állott be. Az amerikai transzocéáni légi vonalat 1941 május 1-én Manilából Szingapurig hosszabbították meg. Közölték, hogy Amerika a kölcsönbérleti szerződés alapján segítséget nyújt Kínának. Az amerikai hadihajók rendszeres őrjáratokat tartottak az Atlanti-óceán keleti részén. Első ízben történt, hogy a Japánba irányuló sztratégiai anyagkivitel komoly mértékben csökkent. Az 1941. év első öt hónapjában a Japánba irányuló amerikai kivitel az 1940. év megfelelő időszakával szemben 50%-kal csökkent.

Március 8-án, tehát Nomurának Washingtonba érkezése után egy hónappal folyt le az új japán nagykövetnek Hull külügyminiszterrel folytatott első megbeszélése. Ez a megbeszélés csak általános jellegű volt. A következő hónapok folyamán a megbeszélések már konkrétebb jelleget öltöttek. A japán nagykövet május 12-én átnyújtotta Hullnak a japán-amerikai megállapodás tervezetét, amely az összes csendesóceáni problémákat felölelte.³⁹ Az egyezmény azt kívánta Amerikától, hogy a kínai kormánynál vesse latba befolyását a Japánnal szemben folytatott ellenségeskedések beszüntetése érdekében; ha pedig Kína nem hajlana az amerikai szóra, akkor az amerikai kormány ne nyújtson többé semmiféle segítséget Kínának. Az egyezmény szerint Japánnak jogában lett volna Kínában katonaságot tartani „a kommunizmus elleni védekezés céljából”. A japán tervezet értelmében az Egyesült Államok kormányának kötelezettséget kellett volna vállalnia, hogy elismeri Mandzsukuo „függetlenségét”, a Csendes-óceán délkeleti részében nem gátolja a „békés japán terjeszkedést”, ezenfelül teljes terjedelmében helyreállítja az Egyesült Államok és Japán közötti kereskedelmet és revízió alá veszi az Egyesült

³⁹ Idézet a „Peace and War”-ból.

Államokba való japán bevándorlási törvényt. A japán javaslat értelmében az Egyesült Államoknak és Japánnak a Fülöp-szigetek semlegesítése (vagyis a Fülöp-szigeteken levő amerikai katonai támaszpontok felszámolása — V. A.) alapján közösen kellett volna szavatolniuk a Fülöp-szigetek függetlenségét. Ezenfelül az Egyesült Államoknak még arra is kötelezettséget kellett volna vállalnia, hogy nem vesz részt az európai háborúban, míg ugyanakkor Japán hangsúlyozta, hogy érvényben marad a háromhatalmi egyezményben vállalt kötelezettsége, amelynek értelmében Németország mellé áll, ha Németországot bármilyen más harmadik hatalom megtámadja.

A japánok, mintegy követeléseik alátámasztására, május 25-én Haifongban lefoglalták a Kínának szánt 10 millió dollár értékű amerikai árut, ami a japán megszálláskor az ottani raktárakban hevert. Ezután Joszizáva május 31-én ultimátumot nyújtott át Holland-Indiának és azt követelte, hogy Holland-India teljesítse a japán követeléseket. De, mint már fentebb rámutattunk, amikor a hollandok visszautasították az ultimátumot, a japánok mindössze annak a megállapítására szorítkoztak, hogy a „válasz nem kielégítő”. Egyelőre Indo-Kínában sem szánták rá magukat a japánok, hogy katonai eszközökhöz folyamodjanak. Éppen ezért az Indo-Kínáról folyó megbeszélések még mindig húzódtak és e megbeszélések eredményei csak igen kis mértékben elégtették ki Japánt. A Taiföldre és Indo-Kínára vonatkozó egyezményt 1941 március 11-én parafálták ugyan Tokióban, de az egyezmény egészen május 9-éig, tehát két hónapon át, aláíratlanul maradt. Indo-Kína kompenzációt követelt a Taiföldnek átengedett területen levő vasútvonalakért. Bár gazdasági kérdésekben bizonyos engedményeket tettek a franciák, de mégsem voltak hajlandók teljesíteni a japánoknak azt a követelését, hogy Japánnak elsőrendű privilégiumokat biztosítsanak Indo-Kínában.

Június 21-én közölték a japán nagykövettel az amerikai tervezet részletesen kifejtett alapvető elveit. Ez az amerikai tervezet különböző kölcsönös kötelezettségeket tartalmazott. Mind Japánnak, mind az Egyesült Államoknak köteleznie kellett magát arra, hogy nem támadja meg a Csendes-óceán medencéjében levő idegen területeket, intézkedéseket tesznek a két ország közötti normális kereskedelmi kapcsolatok újrafelvételére és a Csendes-

óceán országai erőforrásainak kiaknázásánál kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak.

Miután az amerikai kormány közölte Japánnal a Kínával kötendő béke alapfeltételeit, az Egyesült Államok kormánya kötelezte magát, hogy a közvetítő szerepét vállalja. E mellett Amerika jelentékeny engedményeket tett Japánnak. Az amerikai szerződéstervezet szerint nem követelték volna, hogy a japánok adják vissza Mandzsuriát Kínának, hanem csak arról volt szó, hogy a „mandzsuriai kérdést Kínával baráti módon rendezik”. Ez pedig lényegében véve annyit jelentett, hogy Mandzsuriát átengedik Japánnak, bár ez utóbbinak semmiféle joga nem volt arra, hogy Mandzsuriát formálisan bekebelezze. Az Egyesült Államok kormánya azt a japán követelést sem utasította el, hogy „Kínával együttesen megszervezzék a kommunista tevékenység elleni védelmet, ideértve azt a jogot, hogy ezen az alapon japán csapatokat tarthassanak Kína területén”. A tervezet, amely hozzájárult ehhez a japán követeléshez, csak annyit mondott ki, hogy a tervezet „további megbeszélésre,” vagyis pontosabb fogalmazásra szorul. Az amerikaiak tehát elvben elfogadták a japánoknak ezt a feltételét. De Washington azt követelte, hogy Japán akárcsak burkolt formában is, de feltétlenül vállaljon kötelezettséget arra nézve, hogy tartózkodik az Egyesült Államok elleni támadástól, ha Amerika önvédelem céljából kénytelen lenne résztvenni a Németország és Olaszország elleni háborúban.⁴⁰

Am az amerikai engedmények ellenére már eleve teljesen kilátástalanok voltak a tárgyalások. A japán kormány mindaddig nem mert az Egyesült Államok ellen háborúba lépni, amíg a Szovjetunió katonai ereje nem volt nyugaton lekötve. De a japán kormány továbbra is nemcsak azt tartotta feladatának, hogy Kínában biztosítsa a japánok monopolisztikus uralmát, de ugyanakkor Délkelet- és Kelet-Ázsia országai fölötti uralomra, végső fokon pedig a világuralom megteremtésére törekedett. Az 1941. április 13-án aláírt szovjet-japán semlegességi egyezmény enyhítette a feszültséget a szovjet-mandzsui határon. A szovjet kormány elgondolása szerint ennek az egyezménynek a távolkeleti béke

⁴⁰ „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941”, Washington 1943, 677—683. old.

ügyét kellett szolgálnia. Az egyezmény még jobban megszilárdította a Szovjetunió nemzetközi helyzetét, de magában véve nem gyengítette Japán számára annak a körülménynek a jelentőségét, hogy a Szovjetunió katonai hatalma nem volt Nyugaton lekötve.

Amikor a kínai kormány tudomást szerzett a japán-amerikai tárgyalásokról, valamint arról, hogy e tárgyalások Kína körül forognak, Ho Taj-csi a kínai kormány nevében 1941 július 16-án kijelentette, hogy Kína még akkor sem írja alá a Japánnal való békeszerződést, ha az Egyesült Államok kormánya a közvetítő szerepében lépne fel. A kínaiak jól tudják, hogy Japán csak olyan békébe lett volna hajlandó beleegyezni, ami Kína leigázását jelentette volna.

Eközben az amerikai kormány mind jobban és jobban hadiállapotba helyezte az országot és mind merészebben hajtotta végre a Japán ellen irányuló védelmi intézkedéseket. 1941 májusának elején megtiltották a kaucsuknak az Egyesült Államokból való kivitelét; május 21-én a Fülöp-szigetek kormánya nem adott ki többé kiviteli engedélyt a vasérc, mangánérc, króm, manila-kender, a kókuszpálma termékeinek, valamint egyéb árucikkeknek (összesen hetven különböző árucikknek) a távolkeleti országokba való kiszállítására. Ez a kiviteli tilalom Japán ellen irányult és igen érzékenyen sujtotta a japán ipart. Rooseveltnél május 27-én kihírdette a rendkívüli állapotot. Amikor a hollandindiai hatóságok nem voltak hajlandók a japánok követeléseit teljesíteni, ezt Tokióban kizárólag az angol-amerikai politika befolyásának tulajdonították.

De az Egyesült Államok és Anglia a maga részéről egyáltalán nem is titkolta, hogy ellenzi a japánok Holland-Indiába való benyomulását. Hull külügyminiszter június 4-én újabb nyilatkozatot tett, amelyben kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormánya feltétlenül ragaszkodik a hollandindiai status quo fenntartásához. Az amerikaiak és az angolok a Taiföldön is minden eszközzel gátolni igyekeztek a japán befolyás megerősödését.

A japán imperialisták vad örömjongással fogadták azt a hírt, hogy Hitler június 22-én megtámadta a Szovjetuniót. A katonai körökben heves viták indultak meg arról, miként lehetne

a legjobban felhasználni az új helyzetet. De a Hirohito császár elnöklete alatt július 2-án tartott japán birodalmi értekezlet bizonyos fokig lehűtötte a vita hevét. Ez az értekezlet arra emlékeztette a legtüremlenebb militaristákat, hogy Japánban olyan kormányhatalom van uralmon, amely a maga számára tartja fenn a japán politika irányának megszabását. Ebben az időben ugyanis a japán kormány keretében még az óvatosabb elemek voltak túlsúlyban. A hitleri bandák a támadás váratlan és hitszegő volta, valamint a mozgósított hatalmas erők latbavetése révén mélyen behatoltak a Szovjetunió területére, de emellett rendkívül súlyos veszteségeket szenvedtek és közben a szovjet távolkeleti hadserege továbbra is fenyegető örként állott a Szovjetunió csendesóceáni határvidékén. A japán vezérkar június 22 után megkönnyebbülést érzett, de tudatában volt annak, hogy még mindig nincs olyan mértékű mozgási szabadsága, ami lehetővé tenné, hogy haladéktalanul az Egyesült Államok és Anglia elleni háborúba vesse magát.

Japán katonai-fasiszta köreiben felütötték fejüket azok az elemek, amelyek továbbra is foglalkoztak a Szovjetunió elleni katonai támadás terveinek kidolgozásával. Ezek az elemek befolyást próbáltak a kormányra gyakorolni. De a Szovjetunió elleni támadásra irányuló felhívásaik nem találtak általános helyeslésre. A japán burzsoázia egyes képviselői megértették, hogy milyen esztelen dolog lenne, ha Japán ilyen kalandba vetné magát. A japán sajtó egyre-másra kezdte közölni az olyan japánok véleményét, akik egyáltalán nem úgy értékelték a Szovjetunió katonai erejét, mint ahogyan ezt Japán szövetségese, Németország szeretne volna. Majesziba volt moszkvai tudósító például a következőket írta a *Majnicsi* című lapban: „Tudtam, hogy bármilyen erős is lett- legyen a német hadsereg, mégsem reménykedhetett volna abban, hogy le tudja győzni a Szovjetunió fegyveres erejét. A Vörös Hadsereg, amely a Halhin-Gol folyónál oly vitézül verekedett a világ legbátrabb katonái ellen, aligha adta volna meg magát a németeknek. Számomra, mint igaz japán számára, teljes mértékben természetes volt, amikor így gondolkodtam.”

Nomura tengernagy, Japán washingtoni nagykövete e kérdésben még világosabban fejezte ki a véleményét. F. Moore, a washingtoni japán követség volt amerikai tanácsosa „With Japan's Leaders” című könyvében elmondja, hogy amikor 1941 júniusában

Nomura nagykövet előtt szóba hozta a Szovjetunió elleni német támadás valószínűségét, Nomura ezeket jegyezte meg: „Az ön véleménye szerint tehát Hitler megbolondult. De hiszen Hitler nem örült!”¹⁴

A különböző józanabb politikai megfigyelők véleménye azonban nem tudott nagyobb befolyást gyakorolni Japán vezető köreinek szovjetellenes terveire. A Hirohito elnöksége alatt július 2-án tartott „birodalmi értekezleten” elhatározták, hogy a szovjet-német háború folyásának kialakulását megvárva, akkor csapnak le a Szovjetunióra, amikor erre az alkalom a legkedvezőbbnek látszik. Közben pedig titokban, de a leggyorsabb iramban folytatják a támadás fegyveres előkészítését. Ebben az időben a japán imperialisták arra törekedtek, hogy a legújabb sztratégiai világhelyzetet csendesóceáni uralmuk kiszélesítésére használják fel.

Japán uralkodó körei úgy látták, hogy a helyzet most alkalmasabb mint bármikor volt, azoknak a céloknak elérésére, amelyek érdekében egy év folyamán az ultimátumok tucatjaival árasztották el Indo-Kínát és a Vichy-i kormányt. A tokiói kormány újból Vichy elé terjesztette azt a követelését, hogy engedje be Dél-Indokínába a japán fegyveres erőket.

A Vichy-i kormány, amely azelőtt igen ügyesen tudta elhúzni a tárgyalásokat (még az 1941 május 9-én a Taiföldnek átadandó területek ügyében létrejött megállapodás és a május 4-én Japánnal kötött gazdasági szerződés ratifikációs okmányainak kicserélése is csak július 5-én történt meg, amikor ezek a szerződések érvénybe is léptek), most teljes mértékben kapitulált. Németországnak a Szovjetunió ellen intézett támadása után már teljesen reálisan kezdett hatni a japánoknak az a fenyegetése, hogy ha kell, akár fegyveres erőszakkal is keresztülviszik követeléseik teljesítését. Vichy kapitulációjánál szemmeláthatólag ismét erősen megnyilvánult a Berlin részéről kifejtett nyomás is.

A július 21-én „Indo-Kína közös védelme tárgyában létrejött egyezmény” azt jelentette, hogy Indo-Kína valamennyi erőforrásával egyetemben bekapcsolódik a japánok „Nagy Kelet-ázsiai Életterébe”. Ez pedig egyértelmű volt azzal, hogy a japánok megszállják Indo-Kínát, amely pedig nagyon közel van az angol,

¹⁴ F. Moore : „With Japan's Leaders”, New York 1942, 190. old.

holland és amerikai birtokokhoz. A Csendes-óceánon a nemzetközi kapcsolatok terén elkövetkezett a legnagyobb feszültség időszaka.

Washington és London a szokottnál valamivel határozottabban reagált a japán támadás ez újabb lépésére. Roosevelt elnök, aki július 24-én fogadta Japán nagykövetét, ez alkalommal kijelentette, hogy a japánok azért foglalják el Indo-Kínát, mert további támadásokra készülnek. A japánoknak ez a lépése rendkívül súlyos problémát támaszt az Egyesült Államok számára — tette hozzá az elnök, aki azt indítványozta, hogy a japánok ne küldjenek csapatokat Indo-Kínába és ehelyett amerikai, angol és japán nyilatkozatot tegyenek közzé, amelynek értelmében Indo-Kínát semlegesített övezetnek tekintik. Az amerikaiak viszont kötelezték magukat, hogy Indo-Kínában a háború végéig biztosítják a fennálló közigazgatás további megmaradását és nem járulnak hozzá, hogy a fennálló közigazgatás helyébe De Gaulle híveinek közigazgatása lépjen.⁴²

Július 26-án előbb Amerika és Anglia, majd nyomukban Hollandia is zárolta a japán követeléseket. Ám ezzel az intézkedéssel már nem tudták megakadályozni, hogy japán csapatok vonuljanak be Saigonba, Kamránba és Indo-Kína déli több más, stratégiai fontos pontjára. Japán egyébként a maga részéről hasonló intézkedéssel válaszolt: zárolta az amerikai és angol követeléseket. Mindezeknek az intézkedéseknek a hatása természetesen a japán-amerikai tárgyalásokra is kiterjedt. Az amerikai külügyi hivatal már július 23-án közölte a japán nagykövettel, hogy Amerika megszakítja a tárgyalásokat. Japán javaslatára valamivel később újból megindították a tárgyalásokat. A japánok augusztus 6-án újabb, lényegében csaknem változatlan egyezmény-tervezetet nyújtottak át.⁴³ Két nappal később, augusztus 8-án Hull miniszter teljes egészében visszautasította a japánok javaslatát.

A japánok figyelemmel kísérték a szovjet-német front eseményeinek alakulását. Még mindig nem tudták magukat arra

⁴² „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941.” 699—702. old.

⁴³ Az előző javaslaton kívül ez a javaslat azt kívánta, hogy Amerika járuljon hozzá Indo-Kína átmeneti japán megszállásához és ismerje el a „japánok indokínai különleges helyzetét”, vagyis Indo-Kínát gyakorlatilag ismerje el Japán gyarmatául. („Peace and War”, 706—707. old.)

elhatározni, hogy mindent egy kártyára tegyenek fel, de most még az eddiginél is lázasabb iramban készülődtek a csendesóceáni hadjáratra.

Anglia és Amerika a maga részéről mind erőteljesebben hozzáfogott politikai és sztratégiai helyzetének megerősítéséhez. Szingapurba, Malájába és Burmába ausztráliai és indiai katonaság, amerikai légierő és angol hadfelszerelés érkezett. Az amerikai katonai hatóságok július közepén közölték, hogy a Fülöp-szigeteken elaknásították Subic és Manila kikötőket. Ugyanakkor azt is közölték, hogy a cavitei új haditengerészeti támaszpont 40 %-ban készen van és már a hadirepülőgépek rendelkezésére áll. Július végén Rooseveltnak parancsára MacArthur tábornok főparancsnoksága alá helyezték az amerikai és Fülöp-szigeti csapatokat. Július folyamán amerikai közlekedési szakértők (Arnstein és mások) érkeztek Csungkingba és nemsokára odaérkezett Chennault vezérőrnagy, a Kínában levő amerikai önkéntes repülőhadtest parancsnok is. Június végén Rooseveltnak tanácsára Owen Lattimore-t Csang Kai-sek személyes tanácsadójává nevezték ki. Magruder tábornok vezetésével augusztusban amerikai katonai küldöttség indult Kínába. Az Egyesült Államoknak a hitleri Németországgal szemben kifejtett ellenállása még jobban megerősödött.

Az amerikai kormány már júniusban, az amerikai Robin Moore gőzösnek német tengeralattjáró által történt elsüllyesztése után megszakította Németországgal és Olaszországgal a konzuli kapcsolatokat és zárta a német és olasz követeléseket. Július 8-án amerikai csapatok szálltak partra Izlandon.

Roosevelt elnök augusztus első felében az Atlanti-óceánon találkozott Churchillrel és nemsokára közzétették az úgynevezett „Atlanti Chartát”. Churchill közölte, hogy csendesóceáni háború kitörése esetén Anglia az Egyesült Államok oldalán lép hadba.

Míg a japán tábornokok a szovjet-német harctér eseményeinek kialakulására vártak, a japán diplomaták továbbra is széleskörű tevékenységet fejtettek ki. Augusztus 28-án átnyújtották Rooseveltnak Konoe japán miniszterelnök személyes levelét, amelyben Konoe a helyzet megvitatása érdekében Roosevelttel való személyes találkozást indítványozott. Nomura japán nagykövet még meg is nevezte a találkozás lehetséges időpontját: a szeptember 21-ike és 24-e közötti időt.

A német propaganda mind erősebben hipnotizálta a japán tábornokokat s e propaganda tükrében napról-napra hatalmasabb méreteket öltöttek a német hordáknak a Szovjetunió területén elért „sikerei”. Most már attól függött a tábornokoknak, a mikádónak és a fináncsőke mágnásainak az Amerika és Anglia elleni háborúval kapcsolatos elhatározása, hogy hogyan értékelték a szovjet-német front helyzetét az adott pillanatban.

Szeptember 1-én, tehát néhány nappal azelőtt, hogy Rooseveltnek átnyújtották Konoe levelét, Macubi ezredes, a japán hadügyminisztérium képviselője, a japán katonai körökben uralkodó sovinszta hangulatnak adott kifejezést, amikor rendkívül élehangú támadást intézett az Egyesült Államok és Anglia ellen. Szejgo Nákáno, a japán fináncsőke legharciasabb köreinek szószólója s a német fasizmus ügynöke, szeptember 13-án nyilvánosan kijelentette, hogy a japán-amerikai háború kitörése minden pillanatban várható. Ha pedig Japán továbbra is folytatja a tárgyalásokat — mondotta Nákáno — akkor elveszíti azt az esélyét, hogy déli irányban előretörhessen. A Tohokáj-pártnak, a Japánban ez időben egyedül engedélyezett politikai pártnak ez a képviselője (a Tohokáj párton kívül csak a „trón támaszainak szövetsége” hivatalos egyesület fejthetett ki működést) — annak az embernek a magabiztosságával beszélt, aki jól ismeri a japán militaristák katonai előkészületeit és háborús terveit.

Más részről viszont az Egyesült Államokban már igen sok felelős politikai tényező nem volt hajlandó arra, hogy mint egykor, bármi áron megvásárolja a Japánnal való békét. A háború kitolódását, amelyet elsősorban a szovjet sztratégiának köszönhettek, Amerikában a fegyveres erők többé-kevésbé sikeres megerősítésére használták fel. A washingtoni kormánynak nem állott szándékában, hogy még továbbra is folytassa a meghátrálást. A Konoe levelére adott válasz, amelyet Roosevelt írt alá, megmagyarázta a japánoknak, hogy Japánnak és az Egyesült Államoknak a legfontosabb vitás problémákkal kapcsolatos álláspontját feltétlenül összhangba kell hozni, mielőtt a két vezető államférfi találkozására sor kerülhetne. Roosevelt hangsúlyozta, hogy e problémák között elsősorban a csendesóceáni status quo, valamint a más országok területi sérthetetlenségének tiszteletben tartása, belső

ügyeikbe való benemavatkozás és a nemzetközi kereskedelemben gyakorlandó egyenlő jogok kérdése szerepel.⁴⁴

Ebben az időben az angol és amerikai sajtó mind gyakrabban fejezte ki elégedetlenségét a déli tengereken folytatott japán politikával kapcsolatban: ez a politika bővelkedett a hangzatos tervekben és a viharos diplomáciai tevékenységben, a különböző tervek és fenyegetések végrehajtásánál, illetve beváltásánál pedig nagy határozatlanságról tett tanúságot. Londonban és Washingtonban kezdték megérteni, hogy nyilván vannak bizonyos okok, amelyek a japánokat arra késztetik, hogy terveik végrehajtásánál egyelőre tartózkodjanak a katonai erő alkalmazásától. Az angolok 1941 tavaszán annyira meg voltak győződve a japán fenyegetések komolytalanságáról, hogy már annak a lehetőségét latolgatták, vajjon Holland-India gyarmati csapatainak egy részét nem lehetne-e Afrikába, a líbiai frontra vetni. Az angol sajtó azzal érvelt a csapatok líbiai felhasználásának célszerűsége mellett, hogy a jávaiak mint trópusi bennszülöttek könnyebben tudják elviselni a szaharai nagy forróságot, mint az ausztráliaiak és egyéb fehér csapatok.

Churchill miniszterelnök a későbbiekben Szingapur elestével kapcsolatban elismerte, hogy 1941-ben nem hitt az angol kormány a japán támadás valószínűségében, minthogy Japán az azt megelőző évben a támadásra sokkal alkalmasabb eshetőségeket szalasztott el.⁴⁵

Hallet Abend, a *New York Times* tudósítója, aki 1941 októberében utazást tett a déli tengerek országaiban, a politikai és katonai vezetők egész sorának nyilatkozatait közli. Ezek a vezetők valamennyien azt találgatták, hogy a japánok miért nem támadtak már 1940-ben. „Valamilyen okuk bizonyára lehetett, csak hogy éppen mi nem ismerjük ezt az okot” — csodálkozott Holland-India főkormányzója, Stachouwer, aki megnyugtatósképpen még a következőket tette hozzá: „A japánok 1940-ben könnyen le tudták volna országunkat győzni, de túlsokáig vártak és most már készen állunk a harcra.” A Fülöp-szigeteken pedig MacArthur

⁴⁴ „Peace and War, United States Foreign Policy. 1931—1941.”
v. 28—732. old.

⁴⁵ „The Bulletin of International News” 1942 február 21. Churchill's Broadcast.

tábornok ezeket jegyezte meg : „Japánnak nagy esélye volt, amikor Hitler betört Hollandiába és szétzúzta Franciaországot. Ha ebben az időben Japán déli irányban lecsapott volna, akkor olcsó győzelmet tudott volna aratni.”⁴⁶

Az angol-amerikai sajtó 1941-ben valamilyen módon megakarta magyarázni, hogy miért késett a japán támadás és találkozásainál a legkülönbözőbb indító okokat próbálta felsorolni. Voltak, akik abban látták a háború elhúzódásának okát, hogy a különböző japán hatalmi csoportok belső harcot folytattak egymással és nem voltak képesek a külpolitikai vonalvezetés tekintetében összhangot teremteni. Mások viszont azzal próbálták indokolni a háború elhúzódását, hogy a „Felkelő Nap Országa” a Kínában folytatott hosszadalmas háború következtében mint gazdasági, mind katonai tekintetben kimerült. Olyanok is akadtak, akik arra hivatkoztak, hogy Japán és Németország között a „Nagy Kelet-ázsiai Élettér” határainak tekintetében nézeteltérés állott fenn, de leggyakrabban arra hivatkoztak, hogy a békéltetésnek és az engedékenységnak az Egyesült Államok és Anglia által folytatott „bölc” politikája gyakorolta a legnagyobb hatást a japánokra.

Még a felelős amerikai államférfiak is sokáig annak a propagandának a hatása alatt álltak, hogy ha Amerika bőségesen ellátja Japánt petróleummal és egyéb sztratégiai anyagokkal, akkor az Egyesült Államokat meg lehet menteni a Japán elleni háború veszélyétől.

Az amerikaiak valóban nagy gondot fektettek arra, hogy a Japánba irányuló kőolaj és kőolajtermék-kivitel bőséges folyama ne akadjon el. Az Egyesült Államokból Japánba 1937-ben 45 millió, 1938-ban 53 millió, 1939-ben 45 millió és 1940-ben 54 millió dollár értékű kőolajat és kőolajtermékeket szállítottak ki. Az 1941. év első felében, amikor a Japánba irányuló egész amerikai kivitel 50%-kal csökkent, a kőolaj-kivitel az előző, 1940. év első feléhez viszonyítva még bizonyos fokú emelkedést is mutatott.

Az angol-amerikai cégek 1941 május 5-én megújították Japánnal azt a szerződést, amelynek értelmében évente 1,8 millió tonna kőolajterméket szállítanak Holland-Indiából Japánba. Még akkor

⁴⁶ H. Abend : Ramparts of the Pacific, New York, 1942, 142. 143. és 183. old.

sem próbáltak az amerikai hatóságok gátat vetni a japán tartályokba özönlő kőolajfolyamnak, amikor pedig már ők maguk is a Japánba irányuló kivitel teljes eltiltását készítették elő.

Alig egy héttel a japán követelések zárolása előtt, 1941 júliusában tíz japán olajszállító hajó San Pedro kikötőjében kőolajat rakodott be. És az amerikaiak még július 26-ika után is tovább folytatták a kőolajtermékek Japánba való kivitelére jogosító engedélyek kiadását. Egészen bizonyos, hogy 1941 végén az összes japán kőolajtartályok színültig telve voltak.

Az amerikai reakciós köröknek akadtak olyan ideológusai, akik váltig hangoztatták, hogy ha az Egyesült Államok sztratégiai anyagokkal látja el Japánt, ezzel egyenesen az amerikai uralom ázsiai terjeszkedésének érdekeit szolgálja. Ezek az ideológusok meg voltak győződve, hogy az Egyesült Államoknak imperialista céljai érdekében kellett ezt a politikát követnie. Erre az álláspontra rendkívül jellemző az a cikk, amelyet a „Pacific Affairs” című folyóirat G. Taylor professzor tollából közölt.⁴⁷ Taylor tanár többek között ezeket állapította meg:

„Azt mondják, hogy Japán éppen az amerikai hadianyag révén tudott felkészülni az Egyesült Államokkal való elkerülhetetlen összetűzésre. De véleményem szerint ez a politika, amely felfegyverezte Japánt és a Kínában való elpazarlás céljából folyékony üzemanyagot és hadianyagot adott a japánoknak, ugyanakkor elvette Japán erejét, megfosztotta aranyától és aláásta gazdasági helyzetét. Most, amikor a nyugati hatalmak a Távol-Keleten komolyan meggyengültek, Japán még mindig nem elég erős ahhoz, hogy elfoglalja Anglia tiencsini engedményesterületét, vagy déli irányban akárcsak egy lépéssel is tovább valósítsa meg terjeszkedési törekvését mint ahogyan ezt az Egyesült Államok Japánnak megengedi.”

Taylor annak a véleményének ad kifejezést, hogy az Egyesült Államok most (tehát 1941 őszén) „a Távol-Keleten két gyenge állammal áll szemben” és erre a két államra döntő befolyást tud gyakorolni. Végül arra a következtetésre jut Taylor, hogy „az amerikai politika csak úgy lesz logikus, ha Kelet-Ázsiát

⁴⁷ „Pacific Affairs” 1941 december. G. Taylor: America's Pacific Policy. The Role and the Record.

az Egyesült Államok vezetésével és az Egyesült Államok gazdasági céljainak érdekében újjászervezik.”⁴⁸

Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVIII. kongresszusán 1939-ben tartott beszámolójában igen találóan jellemezte az imperialista körök politikáját, amely Taylor kijelentéseiben jutott kifejezésre. Sztálin elvtárs a következőket mondotta: „A benemavatkozás politikáját ez a törekvés, ez a kívánság hatja át: nem zavarni az agresszorokat abban, hogy elvégezzék sötét munkájukat; nem zavarni mondjuk, Japánt abban, hogy háborúba bonyolódjék Kínával, de még jobb, ha a Szovjetunióval; nem zavarni, mondjuk, Németországot abban, hogy elmerüljön az európai ügyek hínárjába, hogy háborúba keveredjék a Szovjetunióval; hadd süppedjenek a háború összes résztvevői mélyen a háború mocsarába; titokban még biztatgatni is őket, hadd gyengítsék és erőtlensésk egymást, azután pedig, amikor már eléggé legyengültek — kilépni friss erőkkkel a színre, természetesen a «béke érdekében» és diktálni a legyengült háborús feleknek a saját feltételeiket.”⁴⁹

Ennek a politikának a bűnösei mindenekelőtt Chamberlain és Daladier kormányai voltak, amelyek felbízatták a német és japán támadókat. De Taylor és a hozzá hasonló személyek elme-futtatásaiból kiderül, hogy az Egyesült Államokban is akadtak „müncheniek”. Ezeknek a címére intézte Sztálin elvtárs azt a figyelmeztetését, hogy „az a nagy és veszélyes politikai játék, amit a benemavatkozási politika hívei elkezdtek, rájuk nézve komoly kudarccal végződhetik.”⁵⁰

Az 1939. és 1940. években Európában, majd az 1941. és 1942. évben a Távol-Keleten történő események bebizonyították, hogy Sztálin elvtárs milyen helyesen ítélte meg az eseményeket, amikor ezeket a figyelmeztető szavakat mondotta.

A japánok továbbra is ragaszkodtak a Konoe és Roosevelttel közötte találkozóhoz, de közben egymás után (szeptember 6-án, 22-én és 27-én) átnyújtották az Egyesült Államok kormányának különböző egyezménytervezeteiket, amelyek azonban lényegében

⁴⁸ „Pacific Affairs” 1941 december, 446. old.

⁴⁹ Sztálin A leninizmus kérdéseiről, Szikra 1949, 673. old.

⁵⁰ U. o. 675. old.

nem nagyon különböztek egymástól. Az amerikai kormány október 2-án átnyújtotta a japán nagykövetnek az amerikai ellenjavaslatokat, amelyek most már sokkal szilárdabb hangúak voltak, mint a június 21-én tett javaslatok. Az amerikai ellenjavaslat azt kívánta, hogy Japán ismerje el a csendesóceáni országok területi sérthetetlensége elvének gyakorlati fennállását, ismerje el azt az elvet, hogy nem avatkozik ezeknek az országoknak belügyeibe és hogy a kereskedelmi tevékenység terén tiszteletben tartja az egyenjogúságot. Az Egyesült Államok kormányának állásfoglalása hónapról-hónapra szilárdabbá vált. Az amerikai kormány most már határozottan ragaszkodott ahhoz, hogy Kínából és Indo-Kínából vonják ki a japán csapatokat és azt követelte, hogy a Csendes-óceánon állítsák vissza a status quot és Japán mondjon le a háborús támadások eredményeként elért minden területi hódításáról. Az Egyesült Államok helyzete nemcsak az amerikai haderők mind erősebb növekedése folytán szilárdult meg, hanem főként azért, mert mind jobban kirajzolódott Németország sztratégiai terveinek összeomlása, különösen pedig a Szovjetunió elleni „villámháború” tervének csúfos kudarca. A japán külügyminiszter szeptember 27-én újból azt indítványozta, hogy minden bajt meggyógyító, csodálatos balzsamként folyamodjanak mégis csak a Konoe és Roosevelt közötti találkozóhoz. A külügyminiszter a találkozó megfelelő időpontjául az október 10 és 15 közötti időt jelölte meg. Ugyanakkor hozzátette, hogy ha ez a találkozás nem történnék meg, akkor esetleg bekövetkezhetik az, hogy a Konoe-kormány helyébe egy másik, kevésbé „békeszerető” kormány lép. Ám az Egyesült Államok kormányköreiben ennek a japán javaslatnak sem volt több sikere, mint az előző japán javaslatoknak.

A japán katonai körök az egész szeptemberben és október elején feszült figyelemmel kísérték, miként alakul a harci helyzet az Északi Jeges-tengertől a Fekete-tengerig húzódó gigantikus méretű arcvonalon. A katonai körök által irányított sajtó október elején elkezdte hangoztatni, hogy a japán-amerikai tárgyalások teljesen hasztalanok és hogy most már át kell térni a „cselekvésre”.

A Konoe-kormány éppen azon a napon mondott le, amikor Göbbels Németország és a csatlósállamok újságíróit meghívta, hogy tegyenek Moszkvában látogatást. Ugyanezen a napon, október 16-án, jelentette ki Hiraide kapitány, a japán hajóhad kép-

viselője a következőket: „A japán-amerikai viszony rendkívül válságos helyzetben van; a japán hajóhad tettekre vágyik.” S ezen a napon Tódzsó tábornokot bízták meg az új japán kormány alakításával.

A japán politikai élet ismerői és mindazok, akik közelről figyelemmel kísérték a japán politikai életben történő eseményeket, Tódzsó kormányalakítási megbízásában „a Felkelő Nap országa” uralkodó köreinek azt az elhatározását látták, hogy Japánt most már belevetik a háború viharába. Az Egyesült Államok kormánya is ilyen értelemben fogta fel a japán kormányváltozást. A washingtoni rádió október 16-án figyelmeztető felszólítást küldött Kümmel tengernagynak, a csendesóceáni amerikai hajóhad parancsnokának és Short tábornoknak, a Hawain állomásozó csapatok parancsnokának. Ez az üzenet arra figyelmeztette a két parancsnokot, hogy most már tartani kell Japán támadásától és fel kell készülni a támadás visszaverésére.⁵¹ Kümmel tengernagy a hajóhadban különböző átcsoportosításokat hajtott végre s ezen kívül még egyéb intézkedéseket is tett. Az Egyesült Államok tengerészeti minisztériuma október 17-én azt javasolta az összes amerikai hajóknak, hogy haladéktalanul induljanak el baráti kikötők felé.

Tódzsó tábornok, aki október 18-án megalakította kormányát, nagyon szoros kapcsolatban állott a Niszio-Itagaki-Doihára militarista csoporttal, amely annak idején a Mandzsúria megszállására vezető hírhedt „mandzsúriai incidenst” felidézte s később a Kína elleni rablóbetörést is vezette.

Tódzsó 1884-ben született Iváte tartományban. Apja vezérőrnagy volt. Az ifjú Tódzsó a vezérkari akadémia elvégzése után 1919-től 1922-ig németországi japán katonai attasé, majd a vezérkari akadémia kiképző tisztje volt, míg azután 1929-ben a tokiói hadosztály egyik ezredének parancsnokává nevezték ki. Ebben az időben Tódzsó ezredes már egyike volt a legaktívabb „arakisztáknak”.

Tódzsót 1933 tavaszán vezérőrnaggyá, majd a vezérkar katonai kísérleti osztályának vezetőjévé nevezték ki. A korábban Tódzsó parancsnoksága alatt álló ezred katonái és tisztjei részt-

⁵¹ „Army and Navy Journal”, 1942 január 31. Text of Report on Pearl-Harbor Investigation.

vettek az 1936. évi államcsínyben. A Hajászi-kormány alatt Tódzsót mint ismert arakistát vidékre küldték. De már 1936 decemberében ismét felbukkant a politikai küzdőtéren mint a Kvantung-hadsereg csendőrségének parancsnoka, majd a Kvantung-hadsereg vezérkari főnöke. Azok az emberek, akik ismerték Tódzsót, rendkívül hatalomravágyó, igen energikus emberként jellemezték, aki katonai téren semmiben sem tűnt ki, de nagyon ügyes és találékony politikusnak bizonyult. Amikor Itagakit nevezték ki 1938 nyarán a Konoe-kormány hadügyminiszterévé, Tódzsó a hadügyminiszter helyettese lett. Ebben a szerepkörében olyan élesen elkanyarodott az iparnak hadicélokra történő átállítása felé, hogy emiatt összeütközésbe került a monopoltőke befolyásos köreivel. Ezzel kapcsolatban Tódzsót előbbi állásából leváltották és a japán légierők főfelügyelőjévé nevezték ki. 1940 elején a legfőbb haditanács tagjává nevezték ki. Mindezeket a kinevezéseket, valamint a későbbiekben, a második Konoe-kormányban való hadügyminiszterségét is annak köszönhette, hogy szoros kapcsolatban állott a Niszio-Itagaki-Hata-Doihára egykori arakistákból álló csoporttal.

Tódzsó tábornok kormányának megalakulása azt jelentette, hogy a háború kérdése lényegében eldőlt. A japán kormány nem azért halogatta másfél hónapig a katonai cselekmények megkezdését és nem azért nevezte ki 1940 novemberében Kuruszu rendkívüli nagykövetté, hogy Nomurának a tárgyalásokban „segédkezzék”⁵² mintha abban reménykedett volna, hogy az Egyesült Államok engedékenyebb lesz. A japán halogatás és Kuruszu kinevezése arra az elkerülhetetlen szükségességre volt visszavezethető, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia hadereje ellen irányuló váratlan támadás utolsó előkészületeit be tudják fejezni.

Éppen a Vörös Hadsereggel vívott harcokban elért „sikerekről” kiadott hitleri hadijelentések hatása alatt határozták el Japán katonai körei és monopoltőkészei, hogy most már megkezdik a háborút. A hadijelentések szerint a német hordák már elérték Moszkva külvárosait és Leningrád eleste minden órában várható

⁵² Kuruszu egyike az 1940-ben kötött háromhatalmi egyezmény létrehozóinak. Kuruszu aláírása áll a háromhatalmi egyezményen.

volt. A német rablók úgy állították be a dolgot, mintha ütött volna a szovjet főváros utolsó órája és a hitleri bandák rövidesen az Archangelszk és Asztrachán közötti vonalra érkeznének — egyszóval úgy tüntették fel a helyzetet, mintha a Vörös Hadsereggel rövidesen már egyáltalán nem is kellene számolni. Alig hihető, hogy a japán katonai körök teljes mértékben hitelt adtak ennek az olcsó hazugságnak, de minden esetre úgy gondolták, hogy a beállott helyzet következtében a Szovjetunió főerejét teljes mértékben lekötik a nyugaton vívott súlyos harcok s ennek folytán Japán szabad kezet nyer. „A japán-amerikai viszonyoknak ez a fázisa az 1904. évi nagy konfliktust megelőző orosz-japán tárgyalások utolsó hetére emlékeztet.”⁵⁸ Ez az egyáltalán nem kétértelmű célzás található a kvantungi hadsereg lapjában, amely általában nagyon jól volt értesülve a kormány politikájáról. A fenti sorok azon a napon jelentek meg, amikor Kuruszu Amerikába utazott.

Knox amerikai tengerészeti miniszter október 24-én a következőképpen jellemezte a kilátásokat: „A helyzet rendkívül feszült. Ha Japán tovább folytatja terjeszkedési politikáját, akkor elkerülhetetlen az összeütközés. Ez az összeütközés már a legközelebbi időben bekövetkezhet.”

November elején az amerikaiak megkezdtek a Guam, Wake és Midway szigeteken élő asszonyok és gyermekek elszállítását. Ausztráliából jelentés érkezett arról, hogy az egész ausztráliai tengeri haderőt Ausztrália északi partvidékén összpontosították és a Földközi-tengeren levő hadihajókat hazarendelték.

Roosevelt elnök november 17-én fogadta Kuruszu nagykövetet. A japánok november 20-án átnyújtották az Egyesült Államok kormányának „minimális követeléseiket” és „maximális kötelezettségeiket”. A japán követelések és kötelezettségek a következő pontokból állottak:

1. A szerződő felek kötelezik magukat, hogy a déli tengerek és Délkelet-Ázsia egyetlen részét sem tartják fegyveres erővel megszállva, kivéve Indo-Kínát, ahol már japán csapatok tartózkodnak. A jelen egyezmény megkötése után Japán kivonja csapatait Dél-Indokínából; Észak-Indokínából akkor vonják ki a japán csapatokat, amikor Japán és Kína között helyre áll a béke.

⁵⁸ „Manchuria Daily News”, 1941 november 6.

2. A szerződő felek kötelezik magukat, hogy kölcsönösen támogatják egymást Holland-India természeti kincseinek kiaknázásában.

3. Japán és az Egyesült Államok között helyreállítják a normális kereskedelmi kapcsolatokat. Az Egyesült Államok kormánya kötelezi magát, hogy Japánt olyan mennyiségű kőolajjal látja el, amennyire Japánnak szüksége van.

4. Az Egyesült Államok nem gátolja Japánnak Kínában kifejtett tevékenységét és megszünteti a nemzeti Kínának nyújtott segílyt.⁵⁴

Ezek a japán indítványok nem szorulnak különösebb magyarázatra. Lényegében azt jelentették, hogy ha Japánnak átengedik Kínát, akkor a japán kormány kötelezi magát, hogy adott időben tartózkodik az egyéb déli területek ellen irányuló támadástól és idővel majd kiűri Indo-Kínát. Ezenfelül a japánok azt követelték, hogy Holland-Indiából és az Egyesült Államokból akadálytalanul elláthassák Japánt sztratégiai anyagokkal, elsősorban kőolajjal.

Természetes, hogy ezeknek a japán „minimális követeléseknek”, tekintettel az 1941. év végén Európában beálló sztratégiai helyzetre, valamint az Egyesült Államok katonai potenciájának már elért mozgósítási fokára, az elfogadásra nem sok esély volt.⁵⁵

⁵⁴ „Peace and War, United States Foreign Policy 1931—1941.” 799—802. old.

⁵⁵ Az az amerikai egyezmény-tervezet, amelyet a november 20-i japán tervezetre adott válaszként november 26-án átnyújtottak Nomura és Kuruszu nagykövetnek, lényegében a következőket javasolta:

A két állam kössön meg nem támadási egyezményt, amelyben az Egyesült Államokon és Japánon kívül részt venne az Angol Birodalom, a Szovjetunió, Kína, Hollandia és Taiföld; kössenek olyan megállapodást, amely szavatolja Indo-Kína területi sérthetetlenségét; Kínából és Indo-Kínából vonják ki a japán csapatokat; Japán mondjon le arról, hogy a csungkingi nemzeti kormányon kívül más kínai kormányt ismerjen el; Amerika és Japán lemond a Kínában eddig élvezett területenkívüliség jogáról; Japán és az Egyesült Államok között normális kereskedelmi egyezmény jön létre és mindkét államban felfüggesztik a ki- és beviteli tilalmat („Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941” 811—812. old.). A néhány nap múlva, december 1-én, Nomurával és Kuruszuval folytatott megbeszélés során Hull nyíltan kijelentette, hogy az amerikaiakat rendkívüli módon felbátorították a líbiai és oroszországi frontokról érkező jelentések. Néhány nappal előbb, november 29-én, Halifax angol nagy-

A tokiói kormány nem is számított erre. November 25-én a tengely-államok tüntető módon közölték a világgal, hogy további öt évre meghosszabbították az úgynevezett „antikomintern egyezményt”, amelynek támadó jellege ekkor már senki előtt sem volt titok.

A washingtoni kormány három ízben (november 24-én, 27-én és 29-én) figyelmeztette Kümmel tengerragyot, az Egyesült Államok csendesóceáni hajóhadának parancsnokát, hogy bármely pillanatban várható a japán támadás, ideértve a Fülöp-szigetek és Guam elleni támadást is. A Hawaiban állomásozó amerikai szárazföldi erők parancsnokának is néhány ilyen figyelmeztetést küldtek. December 2-án Szingapurba érkezett a Prince of Wales angol sorhajó és a Repulse angol cirkáló.

A sajtó november 28-án azt a hírt közölte, hogy hetven japán csapatszállító hajó, csapatokkal a fedélzetén a Délkínai-tengeren, déli irányban halad előre. Tódzsó japán miniszterelnök november 29-én kijelentette, hogy „Japán elhatározta Kelet-Ázsiának megtisztítását az amerikai és angol befolyástól”. De amikor az amerikai kormány december 2-án azt a kérdést intézte Tokióhoz, hogy mit jelent a japán csapatok indokínai összevonása, akkor Tokió december 5-én azt válaszolta Amerikának: erre a rendszabályra azért van szükség, mert a kínai hadsereg erről az oldalról fenyegeti a japánokat.

Nem sokkal később köztudomásúvá vált, hogy Kobe, Jokohama és más japán kikötők bejáratát aknazárral vették körül.

A következő napon Rooseveltnél utolsó, nyilvánvalóan teljesen kilátástalan kísérletet tett arra, hogy megállítsa a már mozgásba lendült japán hadigépezetet. Rooseveltnél személyes üzenettel fordult Hirohito császárhoz.⁵⁶

Ezekben a napokban az amerikai törvényhozó testületben

követtel folytatott tanácskozása során Hull megjegyezte, hogy egy békésebb természetű kormány Japánban nyilván még egy hónapot várna, amíg a szovjet-német fronton tisztábban kialakul a helyzet — de a mostani kormány részéről bármely pillanatban lehet várni a Csendes-óceánon a fegyveres támadást. („Peace and War”, 817—818. old.)

⁵⁶ Grew amerikai nagykövet ezt a személyes üzenetet a december 6-áról 7-ére virradó éjjel, éjfélkor nyújtotta át Togo japán külügyminiszternek. Togo csodálkozásának adott kifejezést, hogy Grew ilyen szokatlan időpontban is ragaszkodik az üzenet átnyújtásához.

előkészítették a 8,2 milliárd dolláros katonai póthitelről szóló törvény megszavazását. Ezt megelőzően, 1940 júliusától kezdve erre a célra már 60 milliárd dollár összeget irányoztak elő. Ez az összeg az akkori fogalmak szerint szokatlanul nagy volt az Egyesült Államok költségvetésében. Az új törvényjavaslat értelmében két millió főre kellett növelni az amerikai hadsereg létszámát; ezen felül a nehéz katonai repülőgépek fel- és leszállására alkalmas repülőterek számát megkétszerezték (586-ra emelték); a törvényjavaslat előírta, hogy a Fülöp-szigeteken 160 000 főnyi hadsereget tartanak hadikészültségben. Ezen felül más intézkedéseket is írt elő.

Az Egyesült Államok kormánya december 7-én még egy figyelmeztetést küldött a Csendes-óceánon állomásozó amerikai katonai erők parancsnokának. Később, ugyanezen a napon Hull külügyminiszternél megjelent Nomura és Kuruszu japán nagykövet. A két nagykövet terjedelmes válaszjegyzéket nyújtott át. Ez a válaszjegyzék az amerikai kormány november 26-án tett javaslataira adott japán választ tartalmazta. A válasz a következőket jelentette ki: „Az amerikai javaslatok egyszerűen nem vesznek tudomást azokról az áldozatokról, amelyeket Japán négy éve a «kínai incidens» elhúzódása óta kénytelen viselni; az amerikai javaslat magának a japán császárságnak létét fenyegeti és sérti a japán császárság becsületét és tekintélyét.” Végül a következőket mondta a japán válasz: „A japán kormány legnagyobb sajnálatára kénytelen a jelen jegyzékkel az amerikai kormány tudomására hozni: az amerikai kormány magatartása annak a feltételezésére készíti a japán kormányt, hogy a tárgyalások folytatásának útján nem lehet megállapodásra jutni.”⁵⁷

Ez a jegyzék nem tartalmazott ugyan hadüzenetet, de egy órával a két japán nagykövetnek Hull külügyminiszter dolgozószobájában tett látogatása előtt a japán repülőgépek már ledobták az első bombákat Pearl Harborra. A Csendes-óceán hatalmas térségében keletkező új harctér egyéb pontjain is akcióba léptek a japán fegyveres erők.

Az Egyesült Államok tokiói nagykövetének csak a Hawai-

⁵⁷ „Peace and War, United States Foreign Policy, 1931—1941”, 832—838. old.

szigetek ellen indított japán támadás után nyolc órával nyújtotta át a japán külügyminisztérium azt a jegyzéket, amelyben Japán hadat üzent az Egyesült Államoknak.

3. Sztratégiai helyzet a Csendes-óceánon a háború előtt

A csendesóceáni probléma lényegét sok éven keresztül az a vetélkedés jelentette, amely Japán, Anglia és az Egyesült Államok között Ázsiában és az Ázsia felé vezető útvonalakért folyt. A csendesóceáni sztratégia alapjait is a három állam között folyó harc határozta meg.

Ha a három szóbanforgó állam sztratégiai helyzetét tekintetbe vesszük, mindjárt első pillanatban szembetűnik, hogy Japán közvetlen közelségben, az Egyesült Államok és Anglia pedig rendkívül messze fekszik a harc tárgyától, vagyis Ázsiától és az **Ázsia** felé vezető útvonalaktól. Lenin már az első világháború idején rámutatott azokra a nagy előnyökre, amelyeket Japán már csak földrajzi helyzeténél fogva is élvez. Mindezen felül tekintetbe kell venni, hogy a földgolyónak e részén Japán a fejlett kapitalizmusnak egyetlen olyan országa, amely nagyiparral rendelkezik.

Korunkban a technika haladása csökkentette azt a jelentőséget, amelyet a távolság sztratégiai tényezője játszik, de a nagy távolság még mindig jelentős szerepet játszik, különösen, ha olyan hatalmas kiterjedésű térségről van szó, mint a Csendes-óceán. A Csendes-óceán — amelyet teljes joggal neveznek Nagy-óceánnak is — a földgolyó vízfelületének csaknem felét, egész kiterjedésének több mint harmadrészét foglalja el. Azon a felületen, amelyen a Csendes-óceán kiterjed, két akkora óceánt lehetne elhelyezni mint az Atlanti-óceán.

A Nagy- vagy Csendes-óceán kiterjedése 180 millió négyzetkilométer, vagyis nyolcszor akkora, mint a Szovjetunió. Északról délre ennek az óceánnak a legnagyobb szélessége több mint 8000 tengeri mérföld (15 ezer kilométer), a nyugat-keleti legnagyobb hosszúsága pedig 10 ezer tengeri mérföld (18 500 kilométer).

Rendkívül nagy távolságban fekszenek egymástól az óceán két partján levő legfontosabb pontok. Így például San Franciscótól Jokohamáig 4530 tengeri mérföld, a Panama-csatornától Sidneyig 7720 mérföld, a Hawai-szigeteken levő Honoluluig 4685 mérföld, Los

Angelestől Maniláig pedig 6690 mérföld a távolság. A japáni vagy kínai kikötőkből az Egyesült Államok kikötőig rendszerint 15—25 napig tart a hajóút.

A Csendes-óceánnal szoros kapcsolatban van az Indiai-óceán. A két óceánt egymástól csak az indonéziai szigetvilág választja el. Az Indiai-óceán, amelynek kiterjedése körülbelül 75 ezer négyzetkilométer, lényegében ugyancsak része a hatalmas kiterjedésű csendesóceáni tengeri hadszíntérnek.

A Csendes-óceán és az Indiai-óceán medencéjében a földgolyó lakosságának mintegy kétharmad része él.

A vetélytársakat itt óceánok választották egymástól el, óceánok, amelyeket először át kellett szelni, hogy az ellenséges erők egymással összeütközhessenek; ennek folytán rendkívüli jelentőségre tett szert a tengeri sztratégia. Az Ázsia felé vezető útvonalak fölötti uralom nagyon jelentős mértékben befolyásolta a Délkelet- és Dél-Ázsia fölötti egész uralmat is.

Ilyen körülmények között rendkívüli jelentősége volt a hajóhadnak, amelynek tevékenysége szempontjából viszont igen fontosak azok a körülmények, amelyek a támaszpontok létesítését lehető teszik. A hajóhadnak bármilyen hadművelet végrehajtásánál számolnia kell a közte és a támaszpontok között levő távolsággal. Ezekre a támaszpontokra szüksége van, hogy üzemanyag- és hadianyagkészletét ki tudja egészíteni és a harci cselekmények idején megsérült hajókat ki lehessen javítani. Az első világháború után a tengeri hadműveletek terén döntő szerepet kezdett játszani az a körülmény, hogy milyen mértékben tudják a flotta számára a légi erők támogatását biztosítani. Ehhez azonban feltétlenül szükséges, hogy a légi támaszpontok s repülőterek kellő hálózata álljon rendelkezésre, vagy legalábbis elegendő számú repülőgép-anyahajóval rendelkezzen a flotta.

Az Ázsia felé vezető óceáni útvonalakon a XIX. század második felében Anglia tartotta a kezében az uralmat, amit flottája és tengeri támaszpontjainak hálózata tett lehetővé. Kínában, amely felé a nagy imperialista hatalmak célkitűzései ebben az időpontban elsősorban irányultak, ugyancsak Anglia játszotta a vezetőszerepet. Anglia makacs ellenállást fejtett ki Amerikának, a cári Oroszországnak, Németországnak és Franciaországnak arra irányuló kísérletei ellen, hogy Kínában támaszpontokat létesítse-

nek. De ahogy az idő múlt, az angolok mind kevésbé tudták ezt a feladatot megoldani. Az imperializmus időszakának kezdetén más nagy kapitalista államok különböző oldalakról mind erősebben behatoltak Délkelet- és Kelet-Ázsiába.

Az Egyesült Államok birtokában a Hawai-szigetcsoport, a Szamoa-szigetcsoport egy része, valamint a Fülöp-szigetcsoport volt; Németország erőiesen folytatta terjeszkedését a Csendes-óceán egyenlítői részében és a déli tengerek felől tört Kína felé, majd magán a kínai szárazföldről a Santung tartományhoz tartozó Kiaocsou-öbölben megvetette lábát. Franciaország Délkelet-Ázsiában (Indo-Kínában) nagykiterjedésű gyarmatot létesített, a cári Oroszország pedig arra törekedett, hogy északról hatoljon Kínába.

Anglia, amelynek nem volt elég ereje ahhoz, hogy ennyi vetélytárssal egyszerre felvehesse a versenyt, a közöttük fennálló ellentétek felhasználásához folyamodott. Ezenfelül szövetségesként mind jobban erősítette és előtérbe hozta Japánt, a fiatal kapitalista országot. Ez a politika annak idején az angolok szempontjából hasznosabb volt, mintha a sokkal komolyabb ellenfelek — Oroszország, az Egyesült Államok, Németország — Ázsiában még jobban megerősödtek volna.

De az angolok nemcsak a fontos támaszpontok és területek megszerzésében támogatták a japánokat; a japán hajóhad egy-egyei angol hajógyárakban készültek és angol kiképző tisztek oktatták a japánokat az új haditengerészeti technika alkalmazására. De már az orosz-japán háború után kénytelen volt maga Anglia is időnként aktív módon szembeszállni Japánnal. Néha más hatalmakkal, különösen az Egyesült Államokkal karöltve történtek ezek az akciók, amelyeknek célja az volt, hogy az Anglia szempontjából túlságosan előretörő és veszélyes japán terjeszkedést megfékezzék.

A japán hajóhad az 1914—1918. évi világháború előtt tengerészeti bázisokkal és megerősített támaszpontokkal rendelkezett magán a japán anyaország szigetein, a Bonin-szigeteken és Formozán, valamint az ázsiai szárazföldön (Korea és Port Arthur) és a Csendes-óceán nyugati felében uralkodó tényezővé vált. A japán hajóhad befolyása kiterjedt a Csendes-óceán keleti részére is, minthogy Amerika kénytelen volt az Atlanti-óceánon jelentékeny

tengerészeti erőket tartani s abban az időben három-négy hónapra volt szükség, hogy egy hajó a Horn-fok megkerülésével az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékére jusson. A panamai földnyelv átvágása gyökeres változást hozott. A New York és San Francisco közötti tengeri út csaknem 8000 mérfölddel megrövidült. A Panama-csatornát 1914 augusztusában nyitották meg, de a rendes forgalom csak az első világháború vége felé indult meg rajta.

Az első világháború s a vele kapcsolatosan a Csendes-óceánon lezajló események következtében megerősödött Japán sztratégiai helyzete. A japán hajóhad mind mennyiségileg, mind minőségileg megnövekedett. Az első világháborúban, 1914-ben és 1915-ben, a japán hadihajók az angol hajókkal együtt vadásztak a Csendes-óceán és az Indiai-óceán széles térségeiben kalózkodó német hajókra. A japánok résztvettek az angol kereskedelmi forgalom védelmében is. A japán tengerészek így „megízlelték” a távoli hadjáratokat és tudatára ébredtek annak, hogy a japán flotta azonos körülmények között nem marad el „a tenger királynéjának” tengeri hadereje mögött. A mandátumos szigetek elfoglalásával Japán kiszélesítette és megerősítette tengeri uralmát.

Az első világháború után a japán hajóhad a Csendes-óceán nyugati felében gyakorlatilag uralmi helyzetet foglalt el. A japán befolyási szféra keleti határaként általában a 180. délkört vették. A japán befolyás legalább az Egyenlítőig terjedt. A washingtoni értekezlet törvényesítette ezt a helyzetet. De amikor ez az értekezlet meghatározta az érdekelt országok hajóhadaik közötti arányt, ugyanakkor megszabta Japán további tengeri terjeszkedésének határát is. Egyúttal megfosztotta Japánt Kínában eddig élvezett monopolisztikus helyzetétől, bár a Kína felé vezető útvonalakon Japán volt az úr.

A harmincas éveket a japánok előretörése jellemezte. Ennek az előretörésnek a célja a japánok kínai uralmának megteremtése volt. Minél jobban fokozódott a japánok terjeszkedése, annál jobban változott meg Japán javára a Csendes-óceánon a sztratégiai helyzet.

*

A japánok tengeri uralma a Csendes-óceán nyugati felében nemcsak a japán hajóhad hatalmára, hanem a sztratégiai tengeri bázisok és támaszpontok nagy távolságban kiépített hálózatára is

támaszkodott. Japán a támaszpontoknak ezzel a hálózatával mint modern „nagy fallal” vette körül Kínát és a Csendes-óceán felől kiindulva egész Kelet-Ázsiát.

Ez a speciális „japán fal” a Kurili-szigetcsoporthoz északi végénél, a Paramusir szigeten létesített haditengerészeti támaszpontnál kezdődött és a Kurili-szigetek mentén Dél-Szahalinig és Hokkaidoig, valamint a rajtuk létesített bázisokig és megerősített támaszpontokig, (Odomari, Maoka, Muroran, Hakodate, Otaru, Rumoj) húzódott. Innen kezdve a japán szigetek mentén vonult tovább. Az egész japán sztratégiai rendszer alapja maga a japán szigetvilág volt, ahol Japán nehézipara és hadiipari termelése összpontosult és ahonnan a japán fegyveres erőket emberanyaggal látták el. A japán szigetek elsőrendű tengerészeti támaszpontokat létesítettek. E támaszpontok között Jokoszuka, Majdzsuru, Kure és Szaszebo volt a legfontosabb. Itt a hajóhad fel tudta használni a kereskedelmi kikötőket és e kikötők minden berendezését is.

A japán sztratégiai rendszer központi gerincét a tulajdonképpen japán területhez tartozó szigetek különböző támaszpontjai alkották. E támaszpontok 1939-ben a sorhajók befogadására alkalmas nyolc szárazdokkal (ebből két-két dokkal Kureban és Szaszebóban), a cirkálók befogadására alkalmas huszonhárom szárazdokkal és négy úszódokkal, valamint a torpedórombolók számára épült több mint ötven dokkal rendelkeztek. A támaszpontokon és a kikötőkben hatalmas hajógyárak és hajójavító üzemek, haditengerészeti üzemek, valamint fegyver- és hadianyagraktárak voltak. Ezek az üzemek páncélt, fegyvert és robbanóanyagokat állítottak elő. E japán szigetek hatalmas támaszpontok létesültek a szárazföldi és tengeri légierők számára.

A japán tengeri „Maginot-vonal” a központi bázisrendszertől délre több ágra szakadt. Az egyik ilyen ág a Bonin-szigetek mentén haladt tovább, ahol két tengeri támaszpontot létesítettek a japánok. Innen a Volcano, majd a japán mandátumos szigetek mentén folytatódott a japán támaszpontok rendszere. A Csendes-óceánnak ezen a részén legyezőként terültek szét a japán támaszpontok, amelyek hatalmas területre terjedtek ki és magukban foglalták a Mariána-, Marshall- és Karolina-szigeteket. A Jaluit, Wotje, Ponape, Truk, Saipan, Rota, Palau és Marcus szigetek a könnyű hadihajók és tengeralattjárók befogadására alkalmas, nagy-

fontosságú támaszpontok, valamint üzemanyagállomások és légi támaszpontok létesültek.

A megerősített támaszpontoknak ez az egész ága alkotta 1940-ben az előretolt japán tengeri pozíciók láncolatát.

A második ág a tulajdonképpeni Japánból kiindulva az ázsiai szárazföldhöz közelfekvő Riu-Kiu szigetek mentén haladt egészen Formozáig (Kilung) és a Pescador-szigetekhez tartozó Mako szigetéig. Az 1938 és 1939 közötti időben a Hongkong körüli szigetekre, valamint Hajnan szigetére is kiterjesztették ezt a japán támaszpont-rendszert, s azután innen déli irányban haladva folytatták tovább a támaszpontok létesítését. Ennek a támaszpont-rendszernek a Spratly-szigeteken létesített bázisai egészen a Délkínai-tenger középpontjáig nyúltak előre. Hajnan-szigetén a légi támaszpontokon és a hajóhad megerősített támaszpontjain kívül Szamarongban és Julnikanban, a sziget déli partvidékén két tengeralattjáró állomást építettek. A Spratly-szigeteken ezenkívül légi támaszpontok és tengeralattjáró bázisok is épültek.

A japán támaszpontok harmadik elágazását közvetlenül az ázsiai partvidék hosszában létesítették. Ez az ág Észak-Koreában Juki, Raszing és Szejszing megerősített hadikikötőknél kezdődött és magában foglalta Csinkaj haditengerészeti támaszpontot, valamint Dairen és Port Artur mandzsuri kikötőket, Csifu, Vej Hajvej, Csingtao, Sangháj, Amoj, Szvatou, Kanton kínai kikötőket, Hajfong, Kamrán, Szaigon indokínai kikötőket, Bangkok taiföldi kikötőt és a kevésbé fontos nagyobb és kisebb kikötők egész sorát.⁵⁸

Az ázsiai szárazföld mentén egészen Bangkokig posta és utasszállító légivonalak kötötték össze ezeket a japán támaszpontokat. Egy másik japán légivonal, amelyen rendszeres forgalmat bonyolítottak, le, magán az óceánon szelte át az amerikaiak óceáni légiforgalmi vonalát. Ez a légivonal Tokióból kiindulva a Bonin-szigeteken, a Mariána-szigeteken és a Karolina-szigeteken

⁵⁸ E harmadik vonal mögött volt Koreában, főként pedig Mandzsuriában Japán második ipari bázisa. Lényegében az 1932 és 1941 közötti évtizedben létesült ez a bázis, ahol a háborút közvetlenül megelőző időben az egész japán nyersvastermelés kétötöd része és az egész acéltermelésnek körülbelül egyötöd része összpontosult.

áthaladva, keleten a Marshall-szigetekig, nyugaton pedig a Timor szigetén levő portugál gyarmatig, vagyis csaknem Ausztráliáig haladt.

Így tehát a keleti vagy déli irányból Kelet-Ázsia partjai felé közeledő ellenség kénytelen volt a japán támaszpontok, erősítések, valamint a japán tengerészeti, légi és szárazföldi erők bázisainak hatalmas kiterjedésű láncolatát előzetesen leküzdeni.

Az amerikai fegyveres erők a Csendes-óceánon az Egyesült Államok partvidékére támaszkodtak. Kalifornia, Oregon és Washington tengerparti államok az Egyesült Államok területének 11 %-át alkotják; lakosságuk száma tízmillió.

Ezeknek az államoknak legfontosabb ipari gócpontjai, Seattle, San Francisco és Los Angeles erősen fejlett nehéziparral rendelkeznek. A két utóbbi városban különösen a gépkocsiipar és a repülőgépgyártás ért el magas fokot. Az itt létesült hajógyárak az üzemek és dokkok egész sorával rendelkeznek. Los Angeles közelében nagy kiterjedésű a kőolajipar is.

Hatalmas haditengerészeti támaszpontok létesültek Puget Soundban és San Franciscóban (legfőbb bázis), San Pedróban és San Diegóban. Az 1941. évben csak az előbbi támaszpont rendelkezett a sorhajók és repülőgépanyahajók építésére és javítására szolgáló dokkokkal. Ezek a támaszpontok hatalmas légi kikötőkkel is el voltak látva. A Csendes-óceán partvidékén levő államokban az 1941. évben mintegy 250 repülőtér, valamint repülőgépek fel- és leszállására alkalmas térség volt. Gyakorlatilag az Egyesült Államok haditengerészeti támaszpontjainak rendszeréhez tartozott Esquimalt kanadai haditengerészeti bázis, amely az Egyesült Államok északi határától nem messzire fekszik.

Az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékének védelmi rendszeréhez tartozik a Panama-csatorna nyugati vége is, amelyet Balboa tengeri erőd és támaszpont védelmez. Balboa is el van látva a sorhajók számára épített szárazdokkal, valamint nagy légi támaszponttal. A Balboa és San Diego közötti távolság csaknem 3000 mérföld.

Mindezek a támaszpontok azonban rendkívül messze fekszenek az ázsiai szárazföldet körülvevő vizektől.

Az Egyesült Államok csendesóceáni partvidékén levő legfontosabb amerikai támaszpontokat 4200—4700 tengeri mérföld távolság választja el a japán partvidéktől. Ez kizárta azt a lehetőséget, hogy az amerikai hajóhad Japán ellen közvetlen hadmozdulatokat hajtson végre, miután tengeri erői hatósugara nem haladta meg a 2500 mérföldet.⁵⁹ A hajóhad zöme csak a támaszpontjaitól való ilyen távolságon belül érezhette magát elég biztosnak, hogy bármely komoly ellenséggel felvegye a harcot. Ezt a határt a hajók üzemanyagszükségletének pótlása, a szükséges javítási munkálatok biztosítása és egyéb körülmények határozták meg.

Az Egyesült Államok területén, az anyaország partvidékén létesített bázisokon kívül a Hawai-szigeteken is elsőrendű haditengerészeti támaszponttal rendelkeztek az amerikaiak. Ez a támaszpont — Pearl Harbor — 2100 mérföldnyire van az amerikai partoktól, de minthogy Hawai a Japánba vezető egyenes útvonaltól kissé oldalt fekszik, a Pearl Harbor és Japán (Jokoszuka japán támaszpont) közötti távolság mégis nem kevesebb mint 3400 mérföld.

Így tehát a Hawai-szigetek rendkívül nagy sztratégiai értéket jelentettek ugyan az amerikai hajóhad számára, de ezt a szigetcsoportot az amerikai hajóhad mégsem tudta felhasználni a Japán vagy Kelet-Ázsia más területei ellen irányuló közvetlen hadműveletek kiindulópontjául. Az amerikai hajóhad befolyási szférájának határát általában a Pearl Harbortól nyugatra 2000 mérföldnyire húzódó vonal, tehát megközelítően a 180. délkör mentén szokták megvonni. Éppen ezért a 180. délkört az Egyesült Államok „haditengerészeti határának” szokták nevezni s az amerikai hajóhad mindig az óceán keleti felében — az amerikai partok és e határ között elterülő vonalon — szokta hadgyakorlatait lebonyolítani. Ennek ellenére a megerősített Hawai-szigetcsoport az Egyesült Államok számára sztratégiai szempontból rendkívüli jelentőségű. A Hawai-szigetek az Egyesült Államoknak az óceánban messze előre nyúló előőrsét jelentik. A Hawai-szigetek egyben Észak- és Közép-Amerika csendesóceáni partvidékének kulcsát,

⁵⁹ Néhány tengerészeti szakember véleménye szerint a támaszpontok hatósugarát az újonnan épült hadihajók technikailag tokéletesebb berendezései révén 3—4000 mérföldre lehetne növelni. Az első világháború előtt ezt a hatósugarat 500, legfeljebb 1000 mérföldben határozták meg.

valamint az Ázsia és Ausztrália felé irányuló hadműveletek kibontakozásának bázisát is jelentik.

A Hawaii-szigetektől északkeletre, nyugatra és délre 800—2000 mérföld távolságban kisebb szigetek, leginkább korall-atollok fekszenek szétszórva az óceánon. A legfontosabbak közülük Midway, Kure, Johnston, Kingman-Riff, Palmyra, Howland és Canton. Ezeken a szigetekken, valamint néhány más kisebb szigeten 1941-ben légitámaszpontokat, a könnyű tengeri erők számára épült megerősített támaszpontokat, meteorológiai és rádió-állomásokat létesítettek. Ezek a kis szigetelőrsők jelentik Pearl Harbor „szemét és fülét”. Különösen fontos közülük Midway, amely sziget Pearl Harbortól körülbelül 1500' mérföldnyire, Tokiótól pedig mintegy 2280 mérföldnyire fekszik.

Ezen kívül messze délen (a Hawaii-szigetektől 2200 mérföldnyire) a Szamoa-szigetcsoporthoz is megerősített támaszpontjai vannak az amerikai hajóhadnak és az amerikai légierőnek.

Midway szigetétől délnyugatra, a japán mandátumos szigetek közelében fekszik Wake korallsziget. Ez a sziget közbenső katonai bázisként szolgált a Guam, valamint a Fülöp-szigetek felé vezető útvonalon. Wake helyőrsége 400 katonából és tisztből állott. Ezen felül Waken mintegy 1000 főnyi amerikai építőmunkás tartózkodott.

A Hawaii-szigetekken 17 légitámaszpont és repülőtér volt; a hawaii amerikai helyőrség létszáma elérte a 30 000 főt. Ezenfelül mintegy 20 000 főnyi katonaság szolgált a hajóhad tengerparti erődeiben. Pearl Harbort a világ egyik legerősebb haditengerészeti támaszpontjának tartották.

Guamnak és a Fülöp-szigeteknek a Csendes-óceán nyugati felében igen nagy potenciális hadászati jelentőségük volt.

Ezeket a szigeteket, amelyek a japán tengeri „Meginotvonal”-tól oldalt, részben e vonal hátában terülnek el, a japán erődítmények déli vége ellen irányuló támadás céljából, de a közvetlenül Japán területe ellen intézett támadás kiinduló pontjaként is fel lehetett használni.

Guam-szigetét Jokoszukától alig 1400 mérföld, a Bonin-szigetektől pedig még kisebb távolság választja el. A Fülöp-szigeteket Formozától elválasztó távolság ugyyszólván macskaugrásnyi. Kantonnak, valamint Hajnan-szigetének a japánok

által történt elfoglalása előtt a Fülöp-szigetokről közvetlen összeköttetést lehetett teremteni Kína déli részével. Így tehát a Fülöp-szigetek és Guam mint haditengerészeti támaszpontok, Japán déli tengeri összeköttetéseinek egész „életfontosságú vonalát” komoly formában fenyegették.

A Fülöp-szigetek legészakibb csoportja, a Batan-sziget-csoport, mindössze 80 mérföldnyire fekszik Formozától. A Fülöp-szigetek déli csúcsa pedig csaknem egész Indonéziáig, Borneóig és Celebeszig nyúlik.

Ha Guam szigete, valamint a Fülöp-szigetek az amerikai hajóhad főereje számára elsőrendű tengeri támaszponttal rendelkeztek volna (függetlenül attól, hogy ezek a főerők a háború elején a keletázsiai vizeken vagy amerikai kikötőkben tartózkodtak, akkor az amerikaiak innen Ázsia összes környező területeire és Ausztráliára le tudtak volna csapni.

A valóságban azonban egészen 1939. év végéig úgyszólván semmiféle erődítmény sem volt Guam szigetén és a Fülöp-szigeteken.

Felmerül a kérdés, vajjon hogyan engedhette meg Amerika, hogy ezek a fontos előretolt sztratégiai pozíciói ilyen állapotban legyenek?

Mint már fentebb rámutattunk, Amerikát annak idején ellenlábasai — Japán és Anglia — kényszerítették Guam és a Fülöp-szigetek sztratégiai kiépítésének elhanyagolására.

A megerősített Guam, de különösen a megerősített Fülöp-szigetecsoport nemcsak Japánt, hanem az angol gyarmatokat és az angoloknak Ázsiával, valamint Ausztráliával való kapcsolatait is fenyegette volna. Éppen ezért az évszázad első évtizedének elején az angol-japán szövetség fékezően hatott arra az amerikai törekvésre, hogy a Fülöp-szigeteken hatalmas amerikai haditengerészeti támaszpontot létesítsenek. A washingtoni egyezmény formailag is megerősítette a már előzőleg létrejött „úri emberek közötti megállapodást”, amely Amerikát megakadályozta abban, hogy Ázsia közelében levő előretolt állásait megerősítse.

Anglia még Mandzsuria japán megszállása és a washingtoni egyezmény megsértése után is, sőt egészen a kínai háború kitöréséig Japánt támogatta ebben a kérdésben.

Éppen ezért különböző katonai és haditengerészeti meg-

figyelők, közöttük amerikaiak is (Denlinger, Gary Bywater és mások) könnyen lehetségesnek tartották, hogy háború esetén Japán már a hadicselekmények legelején elfoglalja a Fülöp-szigeteket és Guamot.

Ennek ellenére a Hawai-szigetektől a mandátumos szigetekén át a Fülöp-szigetcsoporthoz vezető tengeri útvonalat a Csendes-óceán legfontosabb útvonalának tartották, amelyen Japán és Amerika közötti háború esetében legvalószínűbb volt az ellenfelek hadműveleteinek kibontakozása.

Az Egyesült Államok kormánya 1940—1941-ben megkezdte a Fülöp-szigetek részbeni megerősítését. A manilai öböl bejáratát védő kis Corregidor szigetet modern tengeri erőddé építették ki. Ugyanakkor tökéletesítették a Subic öbölben levő védelmi berendezéseket és megépítették a szigetek első repülőtereit.

Guam szigetén, amelynek helyőrsége nem haladta meg az ötszáz főt, arra szorítottak, hogy Apra kikötőjét megtisztították a korallzátonyoktól és a légierők, valamint a tengeralattjárók számára földalatti üzemanyagraktárakat létesítettek.

A katonai és haditengerészeti szakértők lehetők tartották azt is, hogy ezen a „központi” irányon kívül még egy más irányban is intenzív hadműveletek fejlődnek ki. Ez a másik irány az úgynevezett északi „átjáró” lett volna, amely Alaszkából kiindulva az Aleuták mentén a Kurili-szigetekig vezet. Az Aleutáktól Jokoszukáig és Tokióig 2000 mérföld az út, Hokkaidóig még ennél is sokkal kevesebb, a Kurili-szigetcsoporthoz legközelebb fekvő szigetéig pedig alig 700 mérföld.

Ez az irány, a zord északi éghajlat ellenére különböző megfontolásokból kiindulva, komoly előnyöket jelentett. San Francisco és Puget Sound amerikai támaszpontoktól az Aleut-szigetcsoporthoz nyugati végén levő Attu szigetéig 2800—3000 mérföld a távolság. Ez a sziget pedig tengerészeti hadműveleti bázis létesítésére alkalmasnak mutatkozott. A főbb amerikai támaszpontoktól Guamig 5400 mérföld, a Hawai-szigetek és Midway közbeeső állomások beiktatásával pedig 5500—6000 mérföld az út. A Guamtól a Fülöp-szigeteken levő Cavitéig még további 1500 mérföld az út.

Ilymódon az északi hadászati útvonalon csak feleannyi volt a főbb amerikai támaszpontokat a legmesszebb fekvő amerikai hadászati bázisoktól elválasztó távolság. Az Attu felé vezető út

nemcsak a japán támaszpontoktól, de az előretolt japán állásoktól is távol feküdt. Ugyanakkor pedig a Guam és a Fülöp-szigetek irányába vezető útvonal a japán Marshall-szigetek mentén és a déli Karolina-szigetcsoporthoz keresztül vezetett.

Az amerikai hajóhad még veszélytelenebb és még kedvezőbb módon tudta az Attu felé vezető összeköttetést megvalósítani, ha az amerikai kontinens és az Aleuta-szigetcsoporthoz mentén halad tovább. Bár ez az út valamivel hosszabb, de itt különböző amerikai támaszpontok és megerősített bázisok állnak rendelkezésre, mint például Sitka az alaszakai partvidéken, Puget Soundtól 900 mérföldnyire, továbbá Kodiak sziget, amely az Alaszakai-öböl másik oldalán, Sitkától 650 mérföldnyire fekszik; Unalaska szigete, Dutch Harbor kikötőjével az Aleuta-szigetcsoporthoz, Kodiaktól 700 mérföldnyire. Dutch Harbortól Attu szigetéig 700 mérföld az út. A Puget Soundtól Attuig vezető egész távolság a közbenső támaszpontokat is beszámítva, ílymódon mintegy 3000 mérföldet tesz ki. Alaszka partvidékén és az Aleuta-szigetcsoporthoz a felsorolt támaszpontokon kívül még más kikötő lehetőségek vannak, valamint megerősített támaszpontok és repülőterek létesítésére alkalmas helyek találhatók.

Az Aleuta-szigetektől kiindulva mind a Kurili-szigetek irányában, mind pedig közvetlenül Hokkaido és más japán szigetek irányában lehetett tengeri és légi hadműveleteket végrehajtani.

Az amerikai törvényhozás mintegy 100 millió dollár összeget szavazott meg az Egyesült Államok északi birtokainak megerősítésére. Itt különösen a légi támaszpontok létesítésére fordítottak nagy figyelmet. Az 1941. év őszén az Aleuta-szigeteken tíz katonai repülőteret építettek. Alaszkán és az Aleuta-szigeteken a polgári repülőtereket is beleértve, 1941-ben több mint 130 repülőtér állott rendelkezésre. Ugyanennek az évnek a végén 10 000 főre emelkedett a repülőterek helyőrségének létszáma, míg 1940 elején ugyanezeneken a területeken csak 300 főnyi személyzet volt a repülőtereken.

*

A Csendes-óceánon és az Indiai-óceánon a szingapuri haditengerészeti támaszpont volt az angol védelem legfőbb bástyája. Ezt a támaszpontot 1923-ban kezdték építeni és 1938 februárjában nyitották meg hivatalosan. A megnyitás alkalmából rendezett

ünnepségre az amerikai hajóhad képviselői és amerikai hadihajók érkeztek Szingapurba. Ez a látogatás igen sokatmondó tény volt, mert azt bizonyította, hogy az angol-amerikai haditengerészeti együttműködés lassan kialakulóban van.

A szingapuri haditengerészeti támaszpont a Maláj-félsziget déli csúcsán a Csendes-óceán és az Indiai-óceán érintkezési pontján levő, 570 négyzetkilométer kiterjedésű Szingapur területén létesült. Ez a támaszpont ellenőrzése alatt tartja a két óceán közötti átjárókat. Szingapur a sorhajók számára szolgáló két dokkal, négy légibázissal és az üzemanyagok tartalékolására alkalmas hatalmas raktárakkal rendelkezik. Az öt közép nagyságú dokkal rendelkező kereskedelmi kikötőt háború esetén a haditengerészeti támaszpont szerves alkotó részeként lehetett felhasználni. Mind Szingapur szigetén, mind pedig a szomszédos kisebb szigeteken hatalmas, partvédő ütegekkel ellátott erődök épültek. De Szingapurról mégis azt szokták mondani, hogy „gyönyörű istálló lovak nélkül”. Szingapur valójában olyan haditengerészeti támaszpont volt, amelynek nem voltak hadihajói. Angliának nem volt lehetősége arra, hogy itt elegendő erőt tartson, minthogy hajóhada az Atlanti-óceánon és a Földközi-tengeren volt lekötve. Szingapur az 1941. évben már nemcsak az angol, hanem az amerikai és hollandi haditengerészeti bázisok és megerősített támaszpontok rendszerével is szoros összeköttetésben állott.

A Csendes-óceánon levő angol támaszpontok hálózatához tartozott Hongkong a délkeleti partokon, Darwin és Sidney Ausztráliában, Moresby délnyugati Új-Guineában, Oakland és Wellington Új-Zélandon.

Hongkong szigetét, amelyen a védelem legfőbb támaszpontját és legfontosabb csomópontját létesítették, az ázsiai szárazföldről csak alig két-három kilométer széles tengerszoros választja el. Amikor a japánok elfoglalták Hainant és a Hongkong közelében levő szigeteket, valamint az ázsiai szárazföldön levő kínai területeket, ezzel tulajdonképpen már 1939-ben megvalósították Hongkong bekerítését. Hongkong angol helyőrsége 1941 végén 12 ezer főből állott. Az erődítmény rendelkezésére álló légierők nagyon gyengék voltak. Hongkong sorsa háború esetére már előre eldőltnek volt tekinthető, de az angolok maguk azt állították, hogy Hongkong erődjé legalább másfél hónapi ostromot ki tud állni.

Rendkívül fontos katonai támaszpontot és utánpótlási lehetőséget jelentett a két csendesóceáni angol domínium: Ausztrália és Új-Zéland. Ez a két ország nagy mennyiségben tudta állandóan szállítani a hadseregek számára a szükséges élelmiszereket, hadfelszerelési tárgyakat és egyéb katonai szükségleti cikkeket. Ausztráliában például a helybeli nyersanyagok felhasználása alapján kifejlődött a nehézipar. Már 1941-ben mintegy 1,5 millió tonna nyersvasat és 2 millió tonna acélt termeltek s ezenkívül nagy mennyiségű ólmot és cinket is bányásztak. Az utóbbi évek folyamán erős hadiipart teremtettek, amely a legkülönbözőbb fegyvereket állította elő; megkezdték a harckocsik gyártását, könnyű hadihajókat és katonai repülőgépeket gyártottak (1941-ben körülbelül 1000 katonai repülőgép készült Ausztráliában).

Ezenfelül Ausztrália és Új-Zéland 8,6 milliónyi lakossága olyan tartalékot alkotott, ahonnan Anglia a hadsereg és a légi haderő számára emberanyagot tudott kapni. Ezek a domíniumok 1941-ben minden különösebb nehézség nélkül körülbelül egymillió embert tudtak fegyverbe állítani.

A Csendes-óceán déli részének angol védelmi rendszerét az angol tulajdonban levő kisebb szigetek sokasága egészítette ki. Ezek között különösen fontosak voltak a Fidzsi-szigetek, ahol Szuva szigetén haditengerészeti támaszpontot létesítettek az angolok. A Hawai-szigetek és Ausztrália felé a Fidzsi-szigeteken át vezetnek a közlekedési útvonalak. Új-Kaledónia francia tulajdonban levő sziget a háború alatt De Gaulle híveinek kezére került és ennek a szigetnek a kikötői 1941-től kezdve ugyancsak bekapcsolódtak az angol-amerikai sztratégiai rendszerbe. A Hawai-szigetek és Ausztrália közötti lehetséges tengeri összeköttetés útvonalán fekvő kis szigeteken 1941-ben üzemanyag-állomásokat, közbenső támaszpontokat és repülőtereket létesítettek, erődöket építettek és mindenütt kisebb helyőrségeket helyeztek el.

Az angol-amerikai védelmi rendszerhez tartoztak Holland-India haditengerészeti támaszpontjai és kikötői is, amelyek összekötő kapcsot alkottak Szingapur és Ausztrália között. E támaszpontok közül a legfontosabb volt: Surabaya, valamint Jáva sziget partvidékén Batávia kereskedelmi kikötő. Az angol-amerikai hajóhad az egyéb kikötők egész sorát, közöttük Amboina kiegészítő haditengerészeti bázist megerősített támaszpontként tudta felhasználni.

Az indonéziai szigetcsoporton nagy számban létesültek légi támaszpontok és repülőterek. E repülőtereken részben amerikai kiképzők és szakemberek látták el a szolgálatot. Jáva szigetén könnyű fegyvereket gyártottak. Holland-India volt az e körzetben állomásozó angol-amerikai légi-, tengeri és szárazföldi erők üzemanyagának legfőbb szállítója.

Az angol katonai támaszpontokkal és haditengerészeti bázisokkal körülvett Indiai-óceán teljes mértékben az angol fegyveres erők ellenőrzése alatt állott és ezért már régen „angol tengernek” nevezték.

Szingapurt és a Csendes-óceán délnyugati részében levő angol-holland bázisok és megerősített támaszpontok egész rendszerét az Indiai-óceánon levő támaszpontok biztosították. Az Indiai-óceánon Anglia rendelkezésére álló angol katonai bázisok és kikötők közül a következők voltak a legfontosabbak: Trincomalee és Colombo Ceylon szigetén; Kalkutta, Madras, Bombay és Karachi Indiában, Rangoon Burmában, Penang a Maláj-félszigeten, Albany és Perth Délnyugat-Ausztráliában és végül Durban az afrikai parton. Az aden-i haditengerészeti támaszpont révén az angolok ellenőrzésük alatt tudták tartani a Vörös-tenger bejáratát.

Anglia az Indiai-óceánon, Indiában és Afrikában nagy emberanyag tartalékkal és nyersanyagforrásokkal rendelkezett ugyan, de ezeknek a forrásoknak a mozgósítása 1941-ben még éppen csak megkezdődött.

Az Egyesült Államok és Japán haditengerészeti viszonyát a következő oldalon látható táblázat szemlélteti.

Az Egyesült Államok haditengerészete a japán flottánál erősebb volt. Az Amerika és Németország közötti feszült viszonyra való tekintettel az Egyesült Államok tengeri haderejének nagy része az Atlanti-óceánon tartózkodott. A Csendes-óceánon 1941. év végén (főként Pearl Harborban) az amerikai sorhajók repülőgépanyahajók és cirkálók mintegy 60 %-a, és a torpedórombolók, valamint tengeralattjárók körülbelül 50 százaléka tartózkodott.

E hajók közül a Fülöp-szigetek bázisára támaszkodó ázsiai hajóhad létszámához a következő egységek tartoztak: 1 repülőgépanyahajó, 3 cirkáló, 14 torpedóromboló és 17 tengeralattjáró.

	Egyesült Államok		Japán	
	készen	építés alatt	készen	építés alatt ⁶⁰
Sorhajók	17	15	11	5
Repülőgépanyahajók és repülő- géphordó hajók	7	12	25	10
Nehéz cirkálók	19	—	18	2
Könnyű cirkálók	20	52	26	7
Torpedórombolók	170	193	170	9
Tengeralattjárók	113	73	70	25

Ezenfelül az Egyesült Államok haditengerészete a Csendes-óceán-
nak ezen a részén még néhány ágyúnaszáddal, aknakutató hajóval
és kísérő hajóval rendelkezett.

Az Angol Birodalom indiai-óceáni és csendes-óceáni tengeri
haderejét, amelyhez addig még nem tartoztak sorhajók, közvet-
lenül a háború előtt egy sorhajóval és egy nehéz cirkálóval egészí-
tették ki.

Japán adatok szerint Anglia rendelkezésére ezenfelül a
következő hajóegységek álltak: 6 cirkáló, 6 torpedóromboló és
több mint 50 kisebb hajó — ágyúnaszád, torpedónaszád, űrhajó
és más hajók. Holland-Indiának 5 cirkálója, 12 torpedórombolója
és 18 tengeralattjárója volt s ezenkívül a kisebb hadihajók egész
sora állt még rendelkezésére.

Az angol, amerikai és holland tengeri erők a Csendes-óceánon
hozzávetőlegesen egyenlők voltak a japán tengeri erőkkel, és azonos
körülmények közepette bátran felvehették velük a küzdelmet.

Am 1941-ben Japán a légihaderők és a szárazföldi erők
tekintetében fölényben volt. A kínai harctéren összpontosított
légierőkön kívül Japán az Egyesült Államok, Anglia és Hollandia
elleni hadszíntérre legalább kétszer annyi repülőgépet tudott kül-
deni, mint amennyi repülőgéppel ellenfelei a csendes-óceáni had-
színtéren rendelkeztek. A Fülöp-szigeteken mintegy 500 amerikai
repülőgép, Malájában, Szingapurban és Burmában mintegy 500
angol repülőgép, Holland-Indiában körülbelül 700 repülőgép

⁶⁰ Az épülő japán hajókról szóló adatok csak megközelítőek.

volt, s ezeknek nagy része már elavult gyártmány. Ezen kívül a Hawai-szigeteken, az Ausztrália felé vezető útvonalakon és a Csendes-óceán kis szigetein mintegy 600—700 repülőgép állomásozott. Így tehát a szövetségesek a csendesóceáni hadszíntéren még 2500 hadirepülőgéppel sem rendelkeztek.

A szárazföldi csapatok száma az angol és amerikai birtokokon valamint Holland-Indiában 400 000—500 000 főre rúgott. Ebből 130 000 jutott a Fülöp-szigetekre, 120 000 Malájra, Szingapurra és Burmára, 120 000 Holland-Indiára, végül 80 000 a Hawai-szigetekre, Hongkongra és az Ausztrália felé vezető útvonalakra.

Az Indo-Kínában, Hainanban és Formozában összevont japán csapatok, valamint a tulajdonképpen Japán területén és Kínában az új hadszíntéren való felhasználásra készen tartott csapatok létszáma összesen mintegy félmillió volt. De a japán csapatok mind szervezettség, mind pedig katonai kiképzés tekintetében lényegesen fölényben voltak a velük szembenálló ellenséges erők fölött.

Az angol, amerikai és holland csapatok összetétele nagyon vegyes volt. Ezeknek a csapatoknak a fele az indonéziai és a Fülöp-szigeti lakosság köréből került ki, gyengén volt kiképezve és hadianyaggal sem volt kellőképpen ellátva. Emellett még nem estek át a tűzkeresztségen és a tisztikar nagy része semmiféle haditapasztalattal nem rendelkezett.

A japán hadsereg kemény háborús iskolán ment keresztül, egységes parancsnokság alatt állott és pontos, céltudatosan összeállított hadműveleti terv alapján irányították mozdulatait. Ezt a hadsereget a támadó háborúra képezték ki.

A japán légierő nemcsak számbelileg, hanem minőségben is túlszárnyalta ellenfeleit.

Az egymással szembekerülő ellenfelek tengeri hadereje mind műszaki színvonal, mind pedig a legénység kiképzése tekintetében körülbelül egyenlő volt.

Az amerikaiak arra számítottak, hogy a világ legnagyobb-óceánján is hadműveletekre kerülhet majd a sor és éppen ezért hadihajóikat és a tengerészeti repülőgépeiket már a nagy hatósugar számításba vételével építették. Még a torpedórombolók között is akadtak olyanok, amelyek új üzemanyag felvétele nélkül 7000 mérföldnyi utat tudtak megtenni, vagyis képesek voltak arra,

hogy Hawaiból a japán partokig és onnan vissza Hawaiba egyhuzamban tegyék meg az utat. Több cirkáló (mint például a Brooklyn) hatósugara elérte a 12 000 mérföldet. A legnagyobb óceáni tengeralattjárók 15 000 mérföldnyi távolságot tudtak megtenni.

Az amerikai hajóhad gyakorlatait és a hajók legénységének kiképzését is arra az elgondolásra alapították, hogy a hajóhadnak a honi partoktól és támaszpontoktól nagy távolságban kell majd működnie. Az Egyesült Államok tengerészeti hatóságai 1940–1941-ben különösen nagy figyelmet fordítottak a kisegítő, hajóellátó szállítás megszervezésére, mert számoltak a nagy távolságokra irányuló hadműveletek lehetőségével.

Az Egyesült Államok sorhajóhadát 1941-ben a Washington-típushoz tartozó két hajóval egészítették ki. Ezek a hatalmas hajók egyenkint 35 000 tonnásak és óránként 27 csomót tudnak haladni.

A japán hajóépítők arra törekedtek, hogy a hajók sebességét és tűzerejét az elérhető legmagasabb fokra emeljék. A japán sorhajók sebessége óránként néhány mérfölddel meghaladta az amerikai sorhajók sebességét (kivéve a legutóbbi időben épült amerikai hajókét). A japánok első ízben 1937-ben kezdtek úgynevezett szuper-hajókat építeni. E hajók 40 000–50 000 tonnások voltak. A hajók tűzerejének maximális fokozására irányuló törekvés azonban arra vezetett, hogy a hajók egész sorát túlterhelték, állóképességüket pedig csökkentették. Előfordult az is, hogy egyes hajók (mint például a „Tomadzuru” aknarakó hajó) a viharban felborultak. A japán hajóhad kötelékébe tartoztak azok a hatalmas méretű óceáni tengeralattjáró naszádok is, amelyeket már olyan elgondolás alapján építettek, hogy az amerikai partok közelében fognak működni; ezeket a hatalmas tengeralattjáró naszádokat kis repülőgépekről látták el üzemanyaggal. Stirling tengernagy közlése szerint Japán 60 óceáni tengeralattjáró naszáddal rendelkezett, míg Amerikának csak 40 ilyen naszádjá volt. Az amerikai tengeralattjáró-flotta többi része legnagyobb részben olyan hajókból állott, amelyek a japán hajókhoz viszonyítva, már kiöregedtek.⁶¹

A Csendes-óceánon levő angol-amerikai erők általános

⁶¹ „The Philippines Herald 1941 november 18

sztratégiai helyzetének gyenge oldalát jelentette az a tény, hogy ezek az erők a hatalmas hadszíntéren nagy távolságokban voltak szétszórva, míg a japán fegyveres erők központi helyzetet foglaltak el és bármilyen irányban történő lecsapásra könnyen voltak összpontosíthatók. Japán sztratégiai helyzete révén a japán hajóhad, valamint a japán légi- és szárazföldi haderő a belső hadművelleti vonalon, tehát sokkal kedvezőbb körülmények között mozoghatott, mint ellenfelei.

1941-ben a bevetésre kész erők számaránya Japán szempontjából kedvező volt. Ez a tény, valamint a nemzetközi helyzet alakulása ebben az időben arra készítette Amerikát, hogy szigorúan a védekezés sztratégiájához tartsa magát a Csendes-óceánon.

Stirling tengernagy még 1940 őszén a következőket jelentette ki: „Sokkal észszerűbbnek tartom, ha hajóhadunkat az Atlanti-óceánon készen tartjuk, hogy bármikor Anglia segítségére siet-hessünk és nem keveredünk hadműveletekbe Japánnal olyan területen, amelyet maga Japán választ ki az összecsapásra. A Csendes-óceánon védekező tengeri sztratégiát kell folytatnunk. Legfontosabb tengerészeti feladatunk, hogy a tengeren Anglia vereségét megakadályozzuk.”

A New York Times című lap 1941 február 20-i vezércikkében a következőket írta: „Nem kockáztathatunk a Csendes-óceánon olyan hadműveleteket, amelyek megakadályozhatnának bennünket abban, hogy Angliát Európában megsegítsük . . . Szingapur, Indokína és Holland-India sorsát az európai harcok kimenetele dönti el... Ha Anglia győz, akkor ennek idővel önmagától is kihatása lesz a távolkeleti viszonyok alakulására. Ha viszont Angliát legyőzik, akkor aligha tudnánk megmenekülni annak az általános összeomlásnak a következményeitől, amely ezt a vereséget követné. A döntő front — a La Manche.”

A New York Times ebből az elgondolásból kiindulva azt indítványozta, hogy ha a japánok kísérletet tennének Szingapur elfoglalására, akkor egyelőre ne a katonai beavatkozást, hanem csak a Japánnal való kereskedelem teljes beszüntetését alkalmazzák végső rendszabályként.

Mindezekből a nyilatkozatokból világosan kiderül, hogy már 1941 kezdetén szoros összefüggés állott fenn Amerika és Nagy-Britannia csendesóceáni védelmi rendszere között.

Az Egyesült Államok és Anglia azt a feladatot tűzte maga elé, hogy mindaddig védekezésre szorítkozik, amíg az angol, különösen pedig az amerikai háborús kapacitás még csak a mozgósítás stádiumában van s amíg a főerőket Németország ellen kénytelenek összpontosítani. A feladatoknak megfelelően állították össze a háború első felére az angol-amerikai sztratégiai tervet arra az esetre, ha Japán támadásba menne át. Anglia és Amerika arra törekedett, hogy fenntartsa a védelem legfontosabb csomópontjait és támaszpontjait: Burmát, Szingapurt, Ausztráliát, Új-Zélandot, valamint a Hawai-szigeteket s e szigetcsoport összes előretolt állásait, továbbá az Aleutákat és ugyanakkor lehetőleg minél erélyesebben védelmezzen más területeket is, hogy az ellenséget kimerítse és meggyengítse. Ugyanakkor ez a sztratégiai terv magában foglalta a Japán ellen irányuló tengeri ostromzárát, valamint az Indo-Kínával, Taifölddel és a mandátumos szigetekkel való japán közlekedés elvágását, nem is szólva azokról a területekről, ahonnan kiindulva várható volt a harc elterjedése.

Mindez azonban nem maradt titokban a japán katonai vezetők és megfigyelők előtt. Maszanári Ito japán közlő „A japán-amerikai összecsapás problémái” című cikkében elsősorban azzal a problémával foglalkozott, hogy Japán miként foglalja el Szingapurt. A japánok rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítottak Szingapur „villámszerű” elfoglalásának és egészen nyíltan kifejtették erre vonatkozó katonai terveiket.

Iszimarú To kapitány, ismertnevű japán tengerészeti szakértő, a következőket állapította meg: „Ha Japán birtokába tudja Szingapurt keríteni, akkor a Délkínai-tenger vidékén mind a tengeren, mind a levegőben biztosítottnak tekinthető Japán uralma. Ez lehetővé teszi nekünk, hogy a déli tengerek szigeteiről beszerezzük a szükséges hadianyagot, valamint élelmiszereket és szabadon kereskedjünk a Délkínai-tengeren valamint az Indiai-óceánon át. Ebben az esetben Japánnak lehetővé válik, hogy hosszantartó háborút viseljen.”

Iszimarú To-nak, valamint a többi japán haditengerészeti szaktekintélynek igaza volt, amikor feltételezték, hogy Szingapur birtokában Japán megteremti a maga számára a hosszantartó háború lehetőségének alapját.

De felmerül a kérdés, hogy mit értettek ezek a japán szak-

értők a „hosszantartó háború”-n? Vajjon évekre vagy éppenséggel évtizedekre gondoltak-e?

És vajjon a japán tábornokok és tengernagyok sztratégiai tervei egyáltalán lehetővé tették-e a hosszantartó háború viselését? Aligha! Ha tekintetbe vesszük a fegyverkezések iramának már 1938-ban és 1939-ben tapasztalható mértékét, akkor megállapítható, hogy az 1940-től 1942-ig bezárólag terjedő időszak volt Japán számára az utolsó olyan időszak, amikor a japán és amerikai fegyveres erők aránya (különösen a haditengerészet terén) Japán szempontjából határozottan kedvező volt. 1943-tól kezdve a mérlegnek mind jobban az Egyesült Államok javára kellett billennie. Japán tehát az Egyesült Államok és Nagy-Britannia elleni hadjáratba csak akkor kezdhetett kedvező eséllyel, ha a „villámháború” taktikájához folyamodik, vagy legalább is kezébe keríti mindazokat a „lépcsőfokokat”, amelyek a Csendes-óceánon és Ázsia délkeleti részén át a japán sztratégiai rendszer középpontjához — a japán szigetekhez vezettek. Csakhogy ezekhez a „lépcsőfokokhoz” tartoztak Ausztrália és a Hawaii-szigetek s idetartozott a Csendes-óceán déli felében elterülő hatalmas kiterjedésű szigetvilág, egészen a Marquesa-szigetekig. Idetartozott nemcsak Burma, hanem Kínának a Himalájáig és Közép-Ázsia pusztaságáig terjedő egész hatalmas területe is. Ha ellenségeit megfosztotta volna attól a lehetőségtől, hogy az óceánon támaszpontokat és bázisokat létesítsenek és ugyanakkor az ázsiai szárazföldön a lehető legnagyobb mértékben megnehezítette volna az ellenség hadműveleteit, akkor Japán valóban hosszantartó háború viselésében reménykedhetett volna.

Az angol-amerikai pozíciók a Csendes-óceánon 1939—1940-ben valóban rendkívül gyengék voltak. Amerika még csak ekkor fogott hozzá a hadsereg és a légierők fejlesztéséhez, valamint a nagyszámú kis sziget megerősítéséhez. Sok amerikai hadihajó korszerűsítés céljából a hajógyárakban volt. Az új hajók építése pedig még csak ekkor kezdődött. Az amerikai hajóhad tonnatartalma 1939 kezdetéi mintegy 1 150 000 tonna volt, míg a japán hajóhad tonnatartalma 900 000 tonna volt, de a japán hadihajók minőségileg sokkal jobbak voltak. Maszanári Ito ebben az időben hangsúlyozta, hogy a japán hajóhad egészben véve nemcsak, hogy nem marad el az amerikai hajóhad mögött, hanem túl is szárnyalja. Angliában ekkor a

Chamberlain-kormány volt uralmon; Anglia erejét az európai események tartották lekötve s 1940-ben maga Anglia is halálos veszedelemben forgott.

1941 végén a csendesóceáni helyzet Japán szempontjából még mindig igen sok komoly előnnyel járt, de már korántsem volt oly előnyös, mint két-három évvel, vagy akár csak egy évvel is annak előtte.

A japán támadók, akik sorsukat végképpen és visszavonhatatlanul összekötötték a német rablók sorsával, azzal követték el legalapvetőbb sztratégiai hibájukat, hogy helytelenül becsülték fel a világ sztratégiai helyzetét. A japán imperialisták támadó terveinek alapvető hibája éppen az volt, hogy számítottak a hitleri Németország európai győzelmére és különösen arra, hogy a fasiszta koalíció a Szovjetunió elleni rablóhadjáratban diadalmaskodni fog. A japán imperializmus vezetői 1941 végén olymódon állították össze sztratégiai terveiket, hogy nem értékelték kellőképpen a reakció erői ellen viselt véres hadjárat döntő tényezőjét, a Szovjetuniót és ugyanakkor túlbecsülték a tengelyhatalmak erejét. A japán tábornokok és a „dzsajbacu” urai a támadók blokkjának győzelmére alapították valamennyi sztratégiai tervüket.

4. Háború a Csendes-óceánon.

Japán széles fronton kezdte meg az Egyesült Államok és Nagy-Britannia elleni hadicselekményeit. Az 1941 december 6-ról 7-re virradó éjjelen csaknem egyidejűleg támadták meg a levegőből, a tengerről és a szárazföldről a Hawai-szigeteket, Midwayt, Wake szigetét, a Fülöp-szigeteket, Hongkongot, Brit-Maláját és Szingapurt. Ugyanekkor japán csapatok nyomultak be Taiföldre. A Kínában húzódó mintegy 3000 kilométeres hosszúságú szárazföldi arcvonálhoz most hatalmas kiterjedésű tengeri arcvonál is csatlakozott.

Az eddig úgyszólván tétlenségre kárhoztatott japán hajóhad és az aránylag csekély mértékben felhasznált japán légierő hirtelen rendkívül széles teret kapott működésének kifejtésére. A japán hadműveleti vonalak már a csendesóceáni háború első napján a japán-kínai háború hadműveleti vonalainál kétszer, sőt háromszor hosszabbakká váltak. Míg régebben csak ezer-kétezer kilométeres volt ez a vonal, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia elleni

háborúban előbb 4000, azután 6000, sőt még ennél is nagyobb hosszúságúra növekedett. A japán imperializmus a csendesóceáni háború kirobbantásával új, sokkal bonyolultabb feladatokat állított fegyveres erői elé s ezek a feladatok jóval nagyobb erőfeszítést igényeltek, mint a Kína ellen vívott háború.

Az első japán csapások váratlanul, a hadüzenetet megelőző időpontban, vagy a hadüzenettel csaknem egyidejűleg zúdultak alá. Ezeknek a japán rajtaütéseknek az volt a céljuk, hogy az ellenfelek haderejének minél nagyobb kárt okozzanak és a kezdeményezést teljes mértékben a saját kezükbe ragadják.

Az amerikai parancsnokságot teljesen váratlanul érte az a támadás, amelyet a repülőgépanyahajókról felszálló japán repülőgépek és az úgynevezett „liliputi” tengeralattjárók még a hadüzenet előtt intéztek Pearl Harbor amerikai haditengerészeti támaszpont ellen. Ennek a tengerészeti támaszpontnak a kikötőjében egy nap alatt két amerikai sorhajót elsüllyesztettek, három sorhajót, súlyosan, hármat pedig könnyebben megrongáltak a japánok bombái. Ezzel a Pearl Harborban levő összes sorhajókat, vagyis az egész amerikai sorhajóhad felét, egy csapással többé-kevésbé hosszabb időre harcképtelenné tették. Ezenfelül két torpedórombolót elsüllyesztettek és három cirkálót megrongáltak a japánok. A japán támadás következtében 250 amerikai repülőgép megsemmisült, illetőleg megsérült s emellett a Hawai-szigeteken létesült amerikai támaszpont is komoly kárt szenvedett. A japánok ugyanakkor csak néhány tucatnyi repülőgépet és három (egyenként két-két főnyi legénységgel rendelkező) kis tengeralattjárót vesztek el.

A Pearl Harbor elleni támadás sikere átmenetileg biztosította a japán flotta számára a Csendes-óceán fölötti vitathatatlan uralmat. A Hawai elleni támadás eredményei az első háborús év csaknem egész tartamára kihatással voltak.

Az amerikaiak és angolok azokra az első légitámadásokra sem voltak felkészülve, amelyeket a japánok a Fülöp-szigeteken és Malájában levő repülőterek, valamint Hongkong, Midway, és Wake szigete ellen intéztek. Az angol-amerikai szövetségesek a japán támadások következtében ugyanakkor még további 250 repülőgépet és ezenkívül több hadihajót elvesztettek s emellett még egyéb, ényeges károkat is szenvedtek. A háború első két-három

napján a szövetségesek már elvesztették a csendesóceáni hadszíntéren összpontosított egész légierejüknek mintegy 25 százalékát.

A japán légierők a háború negyedik napján a sziami öbölben elsüllyesztették a „Prince of Wales” angol sorhajót és a „Repulse” nehéz cirkálót. A japán hadvezetőség teljesen zavartalanul szállíthatott a Maláj-félszigeten és az indonéziai szigetvilágban csapatokat partra.

A japán előnyomulás a Csendes-óceánon a következő módon alakult ki.

A japánok a háború első napján csapatokat szállítottak partra Brit-Málája északi részében és kínai területről megkezdték előrenyomulásukat Hongkong felé. A harmadik napon (december 10-én) a japánok partraszálltak Guamban és a Fülöp-szigeteken. A guami kislétszámú amerikai helyőrség ellenállását gyorsan letörték, s egy nappal később a sziget teljesen a japánok kezén volt. A háború ötödik napján japán csapatok nyomultak be Hongkonggal szemben az ázsiai szárazföldről lévő Koulung városba és kikötőjébe és innen, a szárazföldről kezdték ágyúzni a hongkongi tengeri erődöt. A háború kilencedik napján japán hadihajók Brit-Borneo területén csapatokat tettek partra. A tizenegyedik napon a japánok a Hongkong és Koulung közötti tengerszoroson átkelve megkezdték Hongkong ostromát. December 25-én, a háború tizennyolcadik napján Hongkong kapitulált.

Még ezt megelőzően, a hadicselekmények tizenharmadik napján foglalták el a japánok a Fülöp-szigetek csoportjához tartozó Mindanao déli partvidékén levő Davao tartományt. Itt haladéktalanul megkezdték a Holland-India elfoglalására és az Ausztrália felé vezető útvonalak kézrekerítésére irányuló hadműveletek céljait szolgáló támaszpont építését. A háború tizenhatodik napján (december 23-án) japán partraszálló csapatok elfoglalták Wake amerikai szigetet.

A Maláj-félsziget hosszában, déli irányban előretörő japán csapatok december 28-án elérték Ipohe-t, az ónipar központját.

A következő három hónap a japán fegyveres erők legnagyobb sikereinek időpontja volt.

Január 2-án a japánok összpontosított támadásának nyomása alatt az amerikaiak kiűrtették a Fülöp-szigetek fővárosát, Manilát, amelyet előzőleg nyílt várossá nyilvánítottak. A több mint 50 000

főből álló amerikai és Fülöp-szigeti főerőt a Bataan-félsziget védelmére összpontosították.

A japán csapatok a Fülöp-szigeteken való helyzetük biztosítása után ugrásszerűen, déli irányban, Ausztrália partvidéke felé nyomultak előre. Új-Britannia szigetén, Rabaulban, valamint a Bismarck-szigetcsoporthoz tartozó New Ireland szigetén levő Kavieng körzetében január 23-án japán csapatok szálltak partra. Január 25-én a japánok elfoglalták az Új-Guineán levő Lae-t. Ezeket a pontokat igen rövid idő alatt a japán fegyveres erők további előretörését szolgáló előretolt támaszpontokká építették ki.

A japán hadosztályok az egész január folyamán tovább nyomultak előre a Maláj-félsziget déli része felé. Február 1-én elfoglalták a Szingapurral szemben fekvő Johore-Bharu városát; ezzel befejeződött a Maláj-félsziget megszállása. Ugyancsak február 1-én japán csapatok nyomultak be az Indiai-óceán partvidékén levő Moulmein burmai kikötőbe is.

Február 9-én japán csapatok keltek át a Johore-i tenger-szoroson. Még egy hét sem telt el, amikor a Csendes-óceán és az Indiai-óceán érintkezési pontjánál létesített híres angol erődre kitűzték a japán zászlót. Szingapur haditengerészeti erőd 1942 február 5-én kapitulált.

A japánok a malájai és szingapuri hadjárat során saját közlésük szerint 15 000 angol, indiai és ausztráliai katonát megöltek és 95 000-t (köztük 75 000-t Szingapurban) foglyul ejtettek. A foglyok közül több mint 40 000 volt az angol és ausztráliai. A japánok azt is közölték, hogy 450 tankot és páncélcsoportot, 630 ágyút, 2500 géppuskát, 52 000 puskát, 14 000 gépkocsit zsákmányoltak és 551 repülőgépet semmisítettek meg. Saját veszteségeik felsorolásánál azonban szemmel láthatóan nagyon szerények voltak a japánok, mert csak annyit közöltek, hogy a japánok 3300 halottat, 6100 sebesültet és ezen felül 72 repülőgépet vesztek.

Szingapur elfoglalásával a tengeri háború áttért az Indiai-óceánra is. A hadszíntér újból nagy mértékben kiszélesedett. A japán fegyveres erők megoldották a háború elején kapott legfontosabb feladataik egyikét. Szingapur birtokában Japán bátran folytathatta előretörését az indonéziai szigetvilágban. Így az Anglia és az Egyesült Államok elleni háborújában — feltéve, hogy a Szovjetunió katonai erejét mint aktív sztratégiai tényezőt nem

vesszük figyelembe — esélye volt arra, hogy hosszantartó háborút viseljen.

A japán parancsnokság a Szingapur fegyverletétele után felszabaduló csapatokat és légierőket a Holland-India és Dél-Burma ellen irányuló nyomás fokozására használta fel.

Szumátra szigetén február 15-én japán csapatok szálltak partra. A Jáva-tengeren vívott kétnapos tengeri csatában a szövetségesek gyenge tengeri- és légierői vereséget szenvedtek.⁶² E tengeri csata után japán csapatok február 28-án partraszálltak Jáva szigetén. Holland-India fővárosa, Batávia március 5-én elesett és a japán imperializmus fegyveres erői 1942 március közepéig birtokukba kerítették Borneo, Szumátra, Jáva, Celebesz és Holland-India többi szigeteinek valamennyi fontosabb pontját. A japánok hivatalos kimutatása szerint Jáva szigetén fogságba esett az indonéziai csapatok 93 000 katonája és tisztje, valamint 5000 angol, ausztráliai és amerikai katona.

A japán csapatok Burmában már február első felében átkeltek a Saluen folyón, amely az ország délkeleti határától nem messze folyik. A Szingapur elestét követő napon a japánok a Burmában harcoló angol-indiai csapatokat szorongatva, átkeltek a Biling folyón is és ezután áttörték a Szittang folyó mentén létesített angol védelmi vonalat. Az angolok március 8-án kénytelek voltak Burma legfontosabb kikötőjét és fővárosát, Rangoont, kiűrtetni, mert északról japán bekerítés veszedelme fenyegetett. Ez a tény előre biztosította a japánok további burmai sikereit. A japánok Rangoont elfoglalva, nemcsak a Burma és Kína közötti legfontosabb útvonalat vágták el, amelyen át eddig hadianyaggal tudták a szövetségesek a japánok ellen harcoló kínai csapatokat ellátni, hanem ugyanakkor magukat az angol csapatokat is elvágták a hadianyagutánpótlástól. A japán parancsnokság a rangooni helyzet megszilárdítása céljából február 23-án elfoglalta a Bengáli-öbölben fekvő Andaman-szigeteket.

A japán hadsereg több mint három hónapos ostrom után április 10-én elfoglalta a Fülöp-szigetekén lévő Bataan félszigetet. Itt 36 000 amerikai és filippino katona és tiszt esett japán fogságba.

⁶² A japán hajóhad a szövetségesek 5 cirkálóját és 6 torpedórombolóját süllyesztette el

A Fulop-szigeteken már csak a manilai obol bejáratát elzáró Corregidor sziget maradt az amerikaiak kezén, a szigetek mélyén pedig a különböző filippin csapatok partizánharcokba kezdtek a japánok ellen. Corregidor erődje, amelynek helyőrsége mintegy 12 000 főből állt, 1942 május 7-én elesett s a japánok bejelentették, hogy ezzel befejeződött a Fülöp-szigetek meghódítása.

A Fülöp-szigeteken a japánok rendkívül heves ellenállásra találtak. A filippin csapatok hazájuk védelmében igen nagy bátorságról tettek tanúbizonyságot. A fiatal filippin hadsereg nagyon bátran harcolt: Bataan és Corregidor csak akkor esett el, amikor már teljesen kimerült a védők ereje. A Fülöp-szigetekért folyó harcokban a japánoknak jelentős ember- és anyagi áldozatokat kellett hozniok.

A Burmában előretörő japán csapatok március második felében felvették a harcot a Stilwell amerikai tábornok parancsnoksága alatt álló kínai csapatokkal. A kínai csapatok igen erélyesen védelmezték Toungu városát, amelyet azonban a japán nyomásnak engedve, március 31-én kénytelenek voltak kiűriteni. Partraszálló japán csapatok április 3-án elfoglalták az India határához nem messze levő Akyab kikötőt, ahol semmiféle ellenállásra nem találtak. A japán csapatok Burma középső és keleti részében előretörésüket folytatva május első felében már birtokukba kerítették az összes fontosabb pontokat.

A Mandalay vidékéről és az Iravadi völgyéből visszavonuló angol-indiai csapatok állandó harcban jutottak el a Csindvin folyó mentén India határáig és a hegygerincen áthatolva, Asszam indiai tartományban összpontosították ismét erejüket. A japánok május 3-án és május 8-án elfoglalták a kínai határhoz közeleső Bamo és Mjitzjine fontos helységeket. A Burma és, Kína közötti úton gyors iramban előretörő gépesített japán egységek behatoltak Jünnan kínai tartományba, de Lungling városánál heves ellenállásra találtak és védekezésbe kellett áttérniök. A Toungu és Majmio között elvágott kínai csapatok erdei és hegyi ösvényeken haladva kikerültek a japán szorító gyűrűből és elérték India területét.

Burma elfoglalásával lényegében be is fejeződött a távolkeleti támadó hódítók hadjáratának sikeres időszaka. Csak június első felében tudták még az Aleuta-szigetcsoporthoz tartozó Kiska

és Attu szigeteket elfoglalni. Valamivel később a japánok csapatokat szállítottak partra az Indiai-óceánon levő Nicobar-szigeteken (június 14-én), valamint az Új-Guinea és Ausztrália között lévő Arafura-tengeren Aru és Tanimbar szigeteken (július 30-án). De az utóbbi két hadművelet már nem annyira a további előretörés célját szolgálta, mint inkább arra irányult, hogy Holland-Indiában megszilárdítsa a japánok helyzetét. Ekkor már bekövetkezett a hadicselekmények terén a nagy fordulat. Ezt a fordulatot két összecsapás jellemezte, amelyekben Japán és az Egyesült Államok tengeri és légi ereje vett részt. Az egyik összecsapás május 4-től 8-ig, a Korall-tengeren játszódott le, míg a másik összecsapás június 3-tól 6-ig Midway közelében folyt le. Ez a két összecsapás a csendesóceáni háború új fejezetének kezdetét: az arcvonalak ideiglenes állandósulását jelentette.

A Korall-tengeren és Midway sziget közelében vívott tengeri csaták jelentősége még jobban kidomborodik, ha szemügyre vesszük azt az általános sztratégiai helyzetet, amely a Csendes-óceánon 1942 május—júniusában bekövetkezett.

A háború folyamán a japán fegyveres erők hadműveleteinek két fő iránya alakult ki. Az egyik dél felé, a Fülöp-szigetek és Ausztrália irányában tartott, míg a másik célja Szingapur és India volt. Az elsőnek az volt a rendeltetése, hogy az Ázsia és Ausztrália között mintegy hídként szolgáló indonéziai szigetvilágon a japán tengeri, légi és szárazföldi erők teljes uralmát megvalósítsa és ott a katonai bázisok és támaszpontok hálózatát létesítse, majd Ausztráliáig terjessze ki a „japán falat” és a Csendes-óceánt az Indiai-óceántól elkülönítse. A második hadműveleti iránynak az volt a feladata, hogy az ázsiai partok mentén előretörve elérje Afrikát, elvágja Ausztrália és a Szezei-csatorna között a közlekedési lehetőségeket és közvetlen kapcsolatot létesítsen Japán, európai tengelypartnerével — Németországgal. A japán fegyveres erőknek természetesen birtokba kellett volna keríteniök a hadműveleteik útján érintett hatalmas területek erőforrásait és meg kellett semmisíteniök az ellenség csapatait és felszerelését. A végső cél abban állott, hogy a „villámháborús” iramban kezdett hadjáratot ugyanilyen iramban folytassák és fejezzék is be.

Csakhogy a japán parancsnokság sztratégiai tervei már a legközelebbi időszakban rendkívül nehéz és nagyon kockázatos feladatokat tűztek a japán fegyveres erők elé. A Malája, Holland-India, a Fülöp-szigetek, valamint Burma elfoglalásával kapcsolatos hadműveletek a háború első öt-hat hónapjában a japán tengerészet, légierő, valamint a japán expedíciós szárazföldi csapatok rendkívüli erőfeszítését tették szükségessé. A japán haditengerészet és a japán légierő nagy veszteségei lényegesen meggyengítették ezeknek az erőknek az ütőképességét és a japán hadiipar ennyi idő alatt nem tudta az elszenvedett veszteségeket pótolni.

A japán utánpótlási vonalak rendkívüli módon meghosszabbodtak. Japántól a Fülöp-szigetekig a távolság 1300 tengeri mérföld, de még ennél is sokkal több — mintegy 3000 tengeri mérföld — az a távolság, amely Japánt az észak ausztráliai partoktól elválasztja. Japántól Szingapurig 2500 mérföld a távolság; Ceylonig pedig, amelynek katonai támaszpontjai igen komoly akadályt jelentettek a nyugat felé irányuló japán előretörés útjában — kereken 4100 tengeri mérföld távolságot kellett megtenniök a japánoknak. A háború első felében jelentékeny mértékben kimerültek azok a hadianyag- és fegyvertartalékok, amelyeket a japánok idejekorán összpontosítottak a különböző előretolt támaszpontokon: Formoza szigeten, Hainanban, Indo-Kínában és a mandátumos szigeteken. Szükségessé vált, hogy a tulajdonképpeni Japán kiinduló támaszpontjairól szervezzék meg a távoli harcterek ellátását. Ennek folytán rövidesen kitűnt, hogy Japán korántsem rendelkezik elegendő hajóval az utánpótlás biztosítására. Az újonnan elfoglalt (Indo-Kínát és Taiföldet is beleértve), összesen mintegy 4,5 millió négyzetkilométer kiterjedésű, 150 millió lakosú hatalmas terület biztosítására jelentékeny számú helyőrség volt szükséges.⁶³ A Fülöp-szigeteken megszervezett japánellenes népi hadsereg, a „Hukbalahap”, a japán megszállók ellen partizánharcot folytatott.

Az óriási kiterjedésű kínai front továbbra is 700—800 ezer japán katonát kötött le. A kínai nép fegyveres ereje a csendes-

⁶³ Tódzsó tábornok, japán miniszterelnök kijelentése szerint a japán fegyveres erők tengeren és szárazföldön 1942 nyarán 50 millió négyzetkilométernyi területet tartottak ellenőrzésük alatt.

óceáni háború új körülményei közepette még az eddiginél is nagyobb fenyegetést jelentett a japánok számára.

A területben, fontos erőforrásokban, emberanyagban, a hajóhad és a légierők terén elszenvedett veszteségek ellenére hónapról-hónapra erősödött az Egyesült Államok és a brit világbirodalom fegyveres ereje. A frontok mind jobban közeledtek a szövetségesek ausztráliai és indiai támaszpontjai felé. Ezzel megrövidültek a szövetségesek utánpótlási vonalai és az ellentámadás kialakítása céljából kedvező helyzet keletkezett. Az egyre jobban erősödő veszély arra szorította a szövetségeseket, hogy erélyesebb ellenállást fejtsenek ki. Az Egyesült Államokban és Angliában mind gyorsabb iramban folyt a katonai erőforrások mozgósítása. Mindezek a körülmények arra készítették Japánt, hogy a háború hatodik hónapjában már óvatosabban cselekedjék és lassítsa előretörésének iramát.

A japán sztratégiai elgondolások megvalósítására természetesen rendkívül nagy hatást gyakorolt az európai hadi helyzet. Kiderült, hogy Hitler csak hencegett, amikor Japánt 1941-ben arról biztosította, hogy a Vörös Hadsereget gyorsan le tudja győzni. A német-olasz szövetség minden erejét a szovjet arcvonalra vetette és így arra is képtelen volt, hogy Észak-Afrikában megtörje az angol csapatok ellenállását. A japán hajóhad és a japán hadsereg számára rendkívül kockázatos lett volna annak a feladatnak a teljesítése, hogy Indián, az Indiai-óceánon és Közép-Keleten áttörve megvalósítsa a német hadsereggel való egyesülést. De a németek még mindig folytatták a Vörös Hadsereg ellen irányuló támadó hadműveleteiket. A japán támadók tetemes fegyveres erőket összpontosítottak Mandzsuriában, Koreában és magának Japánnak a területén és csak arra vártak, hogy a hitleri csapatok a szovjet-német arcvonalon döntő sikert érjenek el. A japán hódítók arra számítottak, hogy ilyen döntő német siker esetében hátbatámadják a Vörös Hadsereget és a Szovjetunió területén egyesülnek a németekkel. Igen természetes, hogy amikor a japánok az Anglia, az Egyesült Államok és a Kína elleni frontokról ilyen nagy erőket vontak el, ennek következtében már nem tudták a hadműveleteket az eredeti lendülettel és erővel folytatni.

Mindezen felül megoldatlan maradt a déli irányban előre-

törő japán haderők elé állított sztratégiai feladat is. Mint már fentebb említettük, a japánok ott arra törekedtek, hogy birtokukba kerítsék az új-guineai Moresby tengerészeti támaszpontot és az Észak-Ausztrália partján fekvő Darwin kikötőjét, hogy azután egészen Ausztráliáig terjesszék ki a „japán falat” és elzárják a két óceán közötti átjárót. Tervük sikere esetén a japánok rendkívül meg tudták volna nehezíteni a szövetségeseknek a szóbanforgó területen az ellentámadás megindítását és emellett egész Ausztráliát is komoly veszély fenyegette volna.

Mindezenfelül a Moresby és Darwin ellen irányuló támadás könnyebb feladatnak látszott mint az India ellen, majd onnan tovább északnyugatra irányuló előretörés megvalósítása s emellett ebben az időben jobban meg is felelt Japán érdekeinek. Mindezek a megfontolások késztették a japán parancsnokságot arra is, hogy ragaszkodjék a szóbanforgó sztratégiai feladathoz, amelyet egy más, nem kevésbé fontos feladat egészített ki, bár ez a feladat a japán tengerészeti erőket az Indiával ellentétes irányba vonta el.

A Hawai ellen december 7-én intézett támadás bebizonyította a japánoknak, hogy a Hawai-szigetek amerikai parancsnoksága mennyire könnyelmű és mennyire pincs felkészülve. Ha a japánok a háború első napjaiban vagy heteiben azt a feladatot tűzték volna maguk elé, hogy elfoglalják a Hawai-szigeteket, akkor igen valószínű, hogy ez épp úgy sikerült volna nekik, mint ahogyan sikerült Hongkong és más pontok elfoglalása.⁶⁴ Mindezen felül az

⁶⁴ A Hawai ellen intézett legelső támadás nagy sikere nyilván magát a japán parancsnokságot is meglepte. Ha a japánok tudták volna, hogy a Hawai-szigeteken az ő szempontjukból ennyire kedvező a helyzet és ily ragyogó sikert tudnak elérni, akkor a japán parancsnokság minden bizonnyal ingadozás nélkül azzal a feladattal bízta volna meg csapatait, hogy foglalják el a Hawai-szigeteket. Figyelemreméltó az a tény, hogy Marshall tábornok, az amerikai hadsereg vezérkarának főnöke, az Egyesült Államok hadügyminiszterének 1945 szeptember 1-én az összes hadszíntereken lejátshódott hadműveletek menetéről tett részletes jelentésében a maga részéről rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított annak a körülménynek, hogy Japán mindjárt a háború elején nem foglalta el a Hawai-szigeteket. Marshall a következőket írja: „A japán sztratégiai elgondolás már kezdettől fogva felborult, mert a japánok elszalasztották azt a lehetőséget, hogy a Hawai-szigeteken csapatokat szállítsanak partra, elfoglalják Oahut és a Hawai-szigetek egyéb fontos támaszpontjait. Ezzel a hadmozdulattal a japánok

amerikai légierőknek 1942 április 18-án Tokió és egyéb városok ellen intézett első támadása újból emlékeztette a japánokat a Hawai-szigeteken levő amerikai támaszpont hatalmas sztratégiai jelentőségére és nyilvánvaló módon megmutatta, hogy ez a támaszpont milyen veszélyt jelent nemcsak a csendesóceáni japán front egész keleti szárnya, de a japán sztratégiai rendszer „központi gerince”, a japán anyaország számára is. Az amerikai légierők támadását a Hawai-szigetek támaszpontjairól kiinduló repülőgép-panyahajók légierői hajtották végre.

A Hawai-szigetek rendkívüli sztratégiai jelentősége abban nyilvánul meg, hogy körülöttük jelentéktelen kis szigetek kivételével 4000 kilométeres körzetben semilyen más szárazföld nincs. Hawai az Amerika és Ázsia között, a Csendes-óceán középpontján fekvő egyetlen nagy szigetcsoport. A Hawai-szigetek birtoka nemcsak a japánok csendesóceáni keleti arcvonalát biztosította volna, hanem azt is lehetővé tette volna Japánnak, hogy csaknem Észak-Amerika partjáig kiterjessze hajóhadának uralmát és felidézze az Egyesült Államok megtámadásának közvetlen veszedelmét. Amikor a japán parancsnokság elhatározta, hogy az északausztráliai partok elérése, valamint a déli front biztosítása érdekében hadműveleteket kezd, egyúttal célravezetőnek tartotta, hogy előkészítse a hadműveletekkel csaknem egyidejűleg a Hawai ellen intézendő támadást is.

Az Ausztrália elleni hadművelet céljából május elején a Korall-tenger vizein erős japán hajóhad fedezete mellett csapatszállító hajók bukkantak fel, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy az új-guineai Moresby vidékén csapatokat szállítsanak partra és elfoglalják ezt a tengerészeti támaszpontot. A „Lexington” és a „Yorktown” amerikai repülőgép-panyahajókról felszálló amerikai repülőgépek május 4-étől kezdve folytonosan támadták a japán hajókat. Amikor néhány nap múlva befejeződött a tengeri csata és a japán hajóraj maradványai visszavonultak, amerikai adatok

megfosztották volna ellenfeleiket a legfontosabb védelmi ponttól, amelyről viszont a japánok a Csendes-óceán nyugati felére kiterjedő hadműveleteiket irányíthatták volna. Csak a támadó országok kapzsisága és sztratégiai hibáinak tomege — folytatja Marshall — valamint a szovjet nép és az angol nép hősi küzdelme mentette meg az Egyesült Államokat attól, hogy saját területén folytasson háborút.”

szerint tizenöt japán hajó, közöttük a „Riukaku” repülőgépanyahajó, három nehéz cirkáló, egy könnyű cirkáló, két torpedóromboló elsüllyedt, húsz hajó pedig súlyosan megsérült. Az amerikaiak ebben a tengeri csatában elvesztették a „Lexington” repülőgépanyahajót és egy torpedórombolójukat; a másik amerikai repülőgépanyahajó, a „Yorktown”, megsérült. Ez volt az első nagy tengeri csata, amelyben az amerikaiak ellentámadásba indultak és a japánoknak súlyos veszteséget okozva, hajóhadukat arra kényszerítették, hogy feladatának elvégzése nélkül ismét visszaforduljon.

Alig egy hónappal később még ennél is súlyosabb balsikert szenvedtek a japánok, amikor Hawai-szigetek ellen akartak támadást intézni. Ez a rövid idő alatt másodszor elszenvedett balsiker azután végkép azt eredményezte, hogy a csendesóceáni háború újabb szakaszába lépett.

A japánok arra számítottak, hogy a Korall-tengeren intézett japán támadás következtében az amerikaiak figyelmét és erejét az ausztráliai partok kötik le, de a Hawai ellen intézett támadás ez esetben mégsem érte váratlanul az amerikai parancsnokságot. Az amerikai repülők június 3-án megtámadták a japán hajórajt, még mielőtt el tudta volna érni Midway szigetét. A japán repülőgépanyahajókról felszálló repülőgépek megtámadták Midway szigetét. Az amerikaiak a harcban elvesztették a „Yorktown” repülőgépanyahajót és egy torpedórombolójukat, de a japán hajóraj súlyos vereséget szenvedett és kénytelen volt visszavonulni. Amerikai jelentések szerint ebben a küzdelemben négy japán repülőgépanyahajó (az „Akagi”, a „Kaga”, a „Szorju” és a „Hiriu”), két nehéz cirkáló (a „Mogami” és a „Mikuma”), és három torpedóromboló elsüllyedt, három sorhajó és az egyéb hadihajók egész sora megsérült. A repülőgépanyahajók elvesztése nemcsak a légi védelemtől fosztotta meg a japán hajórajt, de igen komolyan meggyengítette az egész japán flottát is, minthogy kellő légi támogatás nélkül a korszerű hadviselésben elképzelhetetlen bármilyen hadművelet.

A Midway szigeténél vívott tengeri csatában elesett Jamaguti japán altengernagy, aki a háború első napjaiban a Pearl Harbor ellen intézett rendkívül sikeres támadás idején a japán tengerészeti légierők parancsnoka volt. E militarista számára a hadiszerencse igen forgandó volt.

A Hawai elleni japán támadás sikertelenségét nagy mérték-

ben elősegítette nyilván az is, hogy a japán parancsnokság elszámította magát. A japánok abban reménykedtek, hogy az amerikaiak felkészülnek az Ausztrália ellen irányuló további japán támadásokra és ezért meggyöngítik a Hawai-szigeteken levő erőiket. Éppen ezért a japánok csak június 3-án, tehát csaknem egy hónappal a Korall-tengeren vívott csata után bukkantak fel Midway sziget közelében. Csakhogy az amerikaiaknak időközben idejük volt arra, hogy kijavítsák a Korall-tengeren vívott csatában megsérült „Yorktown” repülőgépanyahajót, amelynek repülőgépei igen nagy szerepet játszottak a Midway szigeténél vívott tengeri csatában. A Midway szigetnél vívott harc a „Yorktown” utolsó csatája volt, de a repülőgépanyahajó repülői a mérleg serpenyőjét az amerikaiak oldalára tudták billenteni. Ha a Korall-tengeren vívott tengeri ütközzettel egyidejűleg egy másik japán hajórajt a Midway szigethez küldtek volna, akkor ez a hajóraj annakidején Midwaynél gyengébb ellenállásra talált volna.

A Hawai elleni hadművelettel szorosan összefuggott az a tény, hogy japán partraszálló csapatok június 7-én és 8-án elfoglalták az Aleutákhoz tartozó Kiska és Attu szigeteket, Dutch Harbort pedig erősen bombázták. A két sziget elfoglalásának célja az volt, hogy a Hawai felé előretörő legszélső balszárnyat biztosítsák. A Hawai ellen intézett támadás összeomlása után az Aleuta szigetcsoport két szigetének elfoglalása elvesztette eredeti jelentőségét. Mindamellet a japán csapatok megerősítették helyzetüket az elfoglalt szigeteken, hogy innen ellenőrzésük alatt tudják tartani a Csendes-óceán legészakibb részéhez vezető tengeri utakat, valamint az Alaszka felé vezető útvonalat és ugyanakkor biztosítsák Japánnak az amerikai területhez legközelebb eső birtokait.

A Midway közelében vívott csata után a Csendes-óceánon beállott az arcvonalak átmeneti megszilárdulása. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a szembenálló ellenfelek mindennemű hadmozdulatot beszüntettek. Mindössze annyi történt, hogy a japán előretörés olyan ellenállásra talált, amelyet nem tudott leküzdeni s ugyanakkor az angol-amerikai fegyveres erők még nem voltak eléggé felkészülve arra, hogy a kezdeményezést a maguk kezébe ragadják és olyan ellenintézkedéseket foganatosítsanak, amelyek folytán Japán a maga részéről védekezésre szorult volna.

A hadieseményeknek ebben a szakaszában Japán még egy

kísérletet tett arra, hogy elfoglalja Új-Guineán Moresby angol tengerészeti támaszpontot és szilárdan megvesse a lábát a Salamon-szigetek déli csoportjához tartozó Guadalcanar szigetén s ezzel Ausztrália irányában lényeges előretörést érjen el.

A Moresby elleni támadásban túlnyomó részben japán szárazföldi csapatok vettek részt. Ezek a japán csapatok július második felében Új-Guinea északkeleti partján Gona és Buna telepekről kiindulva a dzsungel útjain törtek előre Moresby kikötője felé.

Ugyanekkor japán csapatok szálltak partra a japán mandátumos szigetektől délre fekvő Gilbert-szigeteken; a japánok Guadalcanar szigetén légi támaszpont építésébe fogtak és egyúttal a Guadalcanar szigetével szomszédos Tulagi szigetén tengeralattjáró támaszpontot kezdtek építeni. Ilymódon a japánok arra törekedtek, hogy fokozatosan közvetlenül veszélyeztessék a Hawai-szigetek és Ausztrália közötti közlekedést.

Ez volt a helyzet, amikor az amerikai fegyveres erők a csendesóceáni háború kilencedik hónapjában első ízben indítottak ellentámadást, amelynek célja az volt, hogy a japán parancsnokság kezéből kiragadják a kezdeményezést.

Milyen alapvető körülmények tették lehetővé Japánnak, hogy a háború első hónapjaiban olyan gyorsan és aránylag kis veszteségekkel rendkívül nagykiterjedésű területeket foglaljon el és Anglia, valamint az Egyesült Államok ellenállását oly könnyűszerrel legyőzze?

Ezek a kezdeti japán sikerek a legkülönbözőbb okokkal magyarázhatók. A főbb okok a következők: A rajtaütés váratlan volt, a japánok a kezdeményezést kezükbe tudták ragadni, betörésre kész hadsereggel rendelkeztek, végül pedig a japán erők a hadszíntéren ideig-óráig fölényben voltak és előzőleg céltudatos és mindenre kiterjedő háborús kiképzésben részesültek.

„Japán, mint agresszív nemzet, a háborúra felkészültebbnek bizonyult, mint Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok, amelyek békeszerető politikát folytattak.”⁹⁵

⁹⁵ Szatálín: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról Szikra 1949, 160. old.

Anglia, Hollandia és az Egyesült Államok hadvezetésének hibái, valamint ezeknek az államoknak gyarmati fogyatékoságai is lényegesen hozzájárultak a japánok sikereihez.

Nézzük meg közelebbről, hogy mi volt a jelentősége a japánok céltudatos háborús felkészülésének és a szövetségesek hadvezető-sége által elkövetett hibáknak.⁶⁶

A japán háborús felkészülés rendszerében mindig rendkívül fontos szerepet játszott a felderítés. A japán katonai tankönyvek azt tanítják, hogy a felderítő tevékenység a háború előkészítésének és folytatásának sztratégiai terveiben a legfontosabb alkatrész. Ehhez a felderítő tevékenységhez nemcsak az ellenség erejére, katonai objektumaira, a jövőendő ellenség gyenge és erős oldalaira, valamint haditerveire vonatkozó pontos és részletes adatok gyűjtése tartozik. Nem kevésbé fontos az ellenség háta mögött idejekorán végzett romboló tevékenység, az ellenség erőinek provokáció útján történő szétszilálása, összeköttetési és közlekedési eszközeinek, valamint egyéb katonai objektumainak terrorcselekményekkel döntő pillanatban történő elpusztítása. Sokoldalú felderítő tevékenység előzte meg és kísérte azt a háborút, amelyet Japán a Csendes-óceánon kirobbantott. Ez a felderítő tevékenység nagy mértékben megkönnyítette igen sok olyan katonai feladat megoldását, amelyeket egyébként még a fegyveres fölény mellett is nehezen lehetett volna egyedül a fegyverek erejével megoldani. Jelentékeny szerepet játszottak itt a különböző országokban megtelepedett japánok, akiknek ezrei éltek a háború előtt olyan országokban, amelyekre később egymás után zúdultak a japánok csapásai.

Az egyes országokban letelepedett japánok köréből kikerülő japán kémek ezrei összeköttetést teremtettek a helyi lakosság bizonyos elemeivel s ezeket japánbarát csoportok szervezésére vagy arra használták fel, hogy az uralkodó osztályok keretében alakult egyes csoportokat és pártokat a japánok érdekeinek szolgálatába állítsák. Emellett a helybeli, Japán felé közvetítő kereskedelmet

⁶⁶ A „Sztratégiai helyzet a háború küszöbén” című fejezetben már rámutattunk arra, hogy a hadicselekmények színterén milyenek voltak az ellenségek erőviszonyai. Az előző fejezetekből az is látható, hogy a japán fegyveres erők hogyan intézték első támadásukat és miként ragadták kezükbe a kezdeményezést

folytató elemeket is felhasználták. A japán ügynökök a jobb álcázás érdekében sokszor egyenesen mint japánellenes politikusok léptek fel, vagy pedig gazdáik utasítására egy évtizeden át, sőt esetleg még hosszabb időn keresztül minden összeköttetést megszakítottak japán megbízóikkal, hogy azután a döntő pillanatban annál könnyebben tudjanak cselekedni.

A Pearl Harbor elleni japán tengeri és légi támadás sikere is nagy mértékben a felderítő tevékenységgel magyarázható. A japán parancsnokság nemcsak arról volt pontosan értesülve, hogy hol vannak az egyes katonai célpontok, de ezen felül a pearlharbori haditengerészeti támaszpont életének minden egyes apró részletét is ismerte. A japán tengeralattjárók olyan időben hatoltak be Pearl Harbor hadikikötőjébe, amikor a kikötő bejáratát védő sodronyháló éppen nyitva volt, mert amerikai hajók haladtak át rajta. Az amerikai hatóságok a háború előtt időnként megütközéssel állapították meg, hogy a Hawai-szigetek legkülönbözőbb pontjain szétszórtnan működő japán konzulátusok amúgy is rendkívül nagy személyzete évről-évre növekszik. Ugyanilyen aránytalan mértékben növekedett a Sinto vallás boncainak (papjainak) és a japán kormány által fenntartott japán nyelvű iskolák tanítóinak száma. Az amerikai hatóságok megállapították, hogy mindezek a boncok és tanítók legfőként kémkedéssel és bomlasztó tevékenységgel foglalkoznak, ennek megállapításánál azonban nem mentek tovább. A Pearl Harbor ellen intézett támadás körülményeinek kivizsgálására küldött amerikai szenátusi bizottság megállapította, hogy 1941 nyarán a honolului japán főkonzul szolgálatában több mint kétszáz olyan ügynök volt, aki nem tartozott a konzulátus hivatalnokainak állományába.⁶⁷

E könyv írója annak idején, amikor átutazóban Szingapurban tartózkodott, elhatározta, hogy felhasználja az alkalmat és meglátogatja a Johore-Bharuban levő szultánpalotát, valamint a johorei tengerszoros partvidékén szerteszét fekvő maláji cölöpfalvakat. Abban az időben még megvoltak a félsziget partján az angol haditengerészeti támaszponttal szemben fekvő kis falvak. Ugyanitt, pontosan az angol támaszponttal szemben, japán halásztelep, ettől nem messzire pedig japán kaucsukültetvény volt.

⁶⁷ „Army and Navy Journal”, 1942 január 31.

A kaucsukültetvényen éppen nagy jövés-menés volt tapasztalható, mindenütt japánok sűrögtek-forogtak és nagyban méregettek valamit. Egy idősebb bombay-i angol, aki véletlenül összeverődött útitársaságunkhoz tartozott, tréfásan megjegyezte, hogy ezek a japánok most éppen azt jelölik ki, hol állítják majd fel annak idején a Szingapurra tüzelő útegeket. Ez az öreg angol aligha gondolt arra, mennyi igazság rejtett tréfás szavaiban.

Colombo városában, Ceylon szigetén, alkalmam volt látni, hogy a japán árukihordók egymást váltva miként ülnek 24 órán keresztül a kikötőben és miként figyelik az érkező és induló hajókat, valamint a kikötő egész forgalmát. Ugyanez volt Bombayban is megállapítható. Itt nemcsak árukihordók, de úgynevezett japán „idegenvezetők” is működtek. Ezek az idegenvezetők inkább az átutazók kikérdezésével foglalkoztak, mint azzal, hogy ők maguk adjanak felvilágosítást az átutazó turisták kérdéseire.

Szingapurban a japánok még a háború küszöbén is úgy érezték magukat, mintha otthon lennének. A *New York Times* tudósítója, Hallet Abend, megemlíti, hogy a japánok 1940 végén jegyzetfüzettel a kezükben figyelték minden egyes angol csapatszállítmány érkezését, megfigyelték, hogyan osztják el az érkezett csapatokat, pontosan megszámolták az érkező katonákat, megállapították, milyen csapattesthez tartoznak, hová irányítják őket és milyen fegyverzettel vannak ellátva.

A jól értesült japánok nem ritkán jót mulattak az angol sajtónak azon a kísérletén, hogy úgy állítsa be Szingapur, Malája és Holland-India védelmi berendezéseit, mintha ott minden a legnagyobb rendben lenne. Igen jellemző például a hivatalos japán Domei-Iroda 1941 nyarán kiadott jelentése.

Ez a jelentés megállapítja, hogy az angolok szerint Malájában és Burmában állítólag 300 000 főnyi katonaság és 1000 repülőgép van összpontosítva, de a valóságban — fűzi hozzá a Domei — a csapatok száma a megadott számnak alig egyötöde, a repülőgépek száma pedig ugyancsak sokkal kisebb s emellett túlnyomó részben régi gyártmányú. A rendelkezésre álló csapatok is igen vegyesek, fegyelmük laza. Az angol katonai hatóságok állandóan az egyik helyről a másikra dobják a csapatokat s ezzel akarják azt a látszatot kelteni, mintha az illető helyen valóban megfelelő számú csapattal rendelkeznének.

A japánok minden erejükkel arra törekedtek, hogy különböző Fülöp-szigeti szervezetek, valamint a Fülöp-szigeti kereskedő-burzsoázia és a magasabb tisztviselői kar köreit át- meg át-fonják a japán ügynökök hálózatával. A „Japán behatolás a Fülöp-szigetekre” című fejezetben felsoroltunk néhány szervezetet, valamint egy csomó olyan személyt, akik a japánokkal szoros kapcsolatban álltak. E felsorolásba nem vettük fel a „Japán-Filippino Társaságot”, amelynek élén Maximo Calao parlamenti képviselő állott; nem soroltuk fel a Civic Union-t, amelynek élén egy Sotto nevű ember állott és nem soroltuk fel Modesto Farolan újságíró és lapkiadót, valamint a különböző egyéb személyek és szervezetek egész sorát.

A Manilában és egyéb városokban letelepedett japán kereskedők, orvosok, fényképészek, fodrászok, csempészek és egyéb foglalkozású egyének között ezrével akadtak a japán felderítő szolgálat ügynökei, akik a japán parancsnokságot valamennyi kérdésben a lehető legrészletesebb, mindenre kiterjedő adatokkal látták el. A Fülöp-szigetek körüli vizeken nagy számban halászó japán hajók évek hosszú sora óta rendszeresen foglalkoztak a partvidék tanulmányozásával. Szoros kapcsolat állott fenn a helybeli spanyolokkal — Franco párthíveivel — valamint a hitlerista német telepeseikkel. A Fülöp-szigeti harcok idején a spanyol falangisták aktív támogatásban részesítették a japán csapatokat s ezért a Fülöp-szigeti falangista vezetőket Madridban rendjelekkel tüntették ki. A Davaóban levő japán mezőgazdasági telep kész támaszpontot szolgáltatott a japán hadseregnek. Amikor a japán csapatok a Fülöp-szigetek előtt készen várták a partraszállás időpontját, a partról vagy a „puszta véletlenségből” éppen ezeken a vizeken halászó japán hajókról adták le az irányító fényjeleket.

Holland-India városaiban is elég aktív tevékenységet fejtettek ki a háború előtt a japánok, akik itt az úgynevezett „Holland-Indiai Nemzeti Társaság” című csoporthoz tartozó személyiségek egész sorát, valamint a „Szarekat Iszlám” bizottság néhány tagját pénzelték és összeköttetést tartottak fenn a Vang Csing-veivel szoros kapcsolatban álló, pénzért mindenre kapható kínai polgári körökkel és egyéb személyekkel.

A Maláját, valamint a Holland-Indiához tartozó sziget-csoportot körülvevő vizeken a japán halászhajók mindenre kiterjedő

kutató tevékenységet végeztek: — megmérték a víz mélységét, sodrát stb. A hollandok csak 1940-ben kezdtek intézkedéseket tenni az úgynevezett „halászhajók” ellen. Az 1940. év második felében több mint húsz japán hajót tartóztattak fel és kóboztak el. Ezek a hajók a legkülönbözőbb kémkedési eszközökkel voltak ellátva. Legénységüket gyűjtőtáborokba szállították. A japán kormány olyan óvatos volt, hogy ebben az időben még csak a holland hatóságok intézkedései elleni tiltakozást sem tartotta kívánatosnak.

A japán ügynökök több burmai politikai csoportba is szilárdan befészkelődtek. A japán pénzen fenntartott burmai újságok hevesen tiltakoztak a „kínai veszedelem” ellen s azt követelték, hogy a kormány haladéktalanul zárassa le a Burma és Kína közötti utakat. A japánbarát politikai személyiségek egész sora került magas állami tisztségbe. Ba-Mo, aki Burma elfoglalása után a japánok által létesített kormány élére került, annak idején már az angolok uralma alatt is Burma miniszterelnöke volt.

A japán felderítő szolgálat által megszervezett széleskörű előkészítés már a hadicselekmények legelső napjaiban és hónapjaiban igen komoly eredményekkel járt.

A japánok már az 1904—5. évi orosz-japán háború idején gyakran folyamiódtak ahhoz a módszerhez, hogy az orosz csapatok háta mögé jelentékeny fegyveres csoportokat küldtek, amelyek a helyi lakosok ruházatát viselték és olyan személyek vezetése alatt álltak, akik már előzőleg alaposan tanulmányozták a helyi viszonyokat. Hasonló módon jártak el a japánok a háború folyamán Malájában, Burmában, a Fülöp-szigeteken és egyebütt.

Az angolok ilyenkor időnkint arra a megállapításra szorítkoztak, hogy „a fronton át beszivárgás történt”. Ezekben a „beszivárgásokban” egyenruhás japán alakulatok is résztvettek, amelyek a helyi adottságokkal ismerős ügynökök vezetésével, kevésbé ismert ösvényeken, vagy úttalan utakon nyomultak az ellenség hátába. Céljukhoz érve átvágták az angol és amerikai összeköttetési vonalakat, elfoglalták a repülőtereket és pánikot keltettek. Olykor a helyi lakosság köréből alakult bomlasztó és robbantó csoportok is segítettek a japánokat. Az angol sajtó jelentése szerint a rangooni harcok kimenetelében nagy szerepet játszott a nagyszámú ötödik hadosztály működése. A burmaiak soraiból kikerülő japán ügynökök komoly módon akadályozták az angol csapatok

tevékenységét; szabotázscelemekényeket és gyilkosságokat követtek el. Dorman-Smith burmai angol kormányzó közlése szerint nem kevesebb mint négyezer felfegyverzett burmai harcolt a japán előretörés idején a japánok oldalán az angolok ellen.⁶⁸ A japán ötödik hadoszlop tevékenységében résztvevő burmaiak, akik később a japánbarát kormányban különböző tisztségeket töltöttek be, határozottan állították, hogy a helyi lakosság soraiból tíz meg tízezer ember vett részt az angolok elleni fegyveres felkelésben és hogy ezek a „felkelők” sokszor már a japánok felbukkanása előtt visszavonulásra kényszerítették az angolokat.

A japánok Hongkongban az ostromzár első napjaiban a már előzőleg odaküldött japán bomlasztó csoportok felhasználásával az angoloknak komoly károkat tudtak okozni, bár az angolok azt jelentették, hogy ezeket a különítményeket könnyű szerrel le tudták fegyverezni.

A japán sajtó a háború első hónapjaiban sok hírt közölt arról az értékes segítségről, amelyben a különböző országokban lakó japánok az előretörő japán katonaságot részesítették. Így például az *Oszaka Majnicsi* című lap 1942 február 14-i számában azt jelentette, hogy Tarakán szigetének kőolajtelepei ellen intézett támadásnál egy Szogoro Kacujama nevű japán vezette éjnek idején a japán csapatokat a dzsungelen át. Ez az öreg japán kereken negyven esztendő telt Tárakán szigetén, ahonnan csak két hónappal a hadicselekmények előtt utazott el, hogy azután a támadó japán csapatokkal térjen vissza. A japán csapatok olyan váratlanul bukkantak fel a holland csapatok háta mögött, hogy a kőolajfűró tornyok, olajvezetékek és más fontos felszerelési tárgyak úgyszólván sértetlenül kerültek a japánok kezébe.

Malájában és Szingapurbán más módszereket alkalmaztak a japán ügynökök. Itt tervszerűen pánikot keltettek a kínai és indiai munkások, a helybeli maláji fegyveres erők, sőt sokszor az indiai csapatok körében is. A pánikszerű hangulat gyakran megfosztotta az angol csapatokat a gőzhajók ki- és berakodásához, valamint egyéb munkálatokhoz szükséges munkaerőktől.

A japán ügynökök behatoltak az angol és kínai nagyburzsoázia, valamint a magasabb tisztviselők körébe is és itt olyan

⁶⁸ *Manchester Guardian*, 1942 augusztus 15.

tanácsokat adtak, hogy a legjobb, ha „megőrzik a rendet”, vagyis gondoskodnak arról, hogy az angolok visszavonulásuk alkalmából ne tudják a gyárakat, a különböző vállalatokat, közlekedési eszközöket stb. elpusztítani. Ezeknek az ügynököknek a tevékenysége olyan sikeres volt, hogy nem ritkán még a különböző iparvállalatok, raktárak és közlekedési eszközök rendőri védelmét is meg tudták szervezni, csak hogy sértetlen állapotban kerülhessenek a japánok kezére. E tekintetben igen sokszor maguk az angol hatóságok támogatták a japán kívánságok teljesítését. Így például Szingapur városában Thomas angol kormányzó és a szolgálatban maradt angol tisztviselők a japán uralom első napjaiban több mint ezer főnyi rendőrség élén tartották fenn a „békét és nyugalmat”. S éppen ezek az angol tisztviselők voltak az elsők, akik a japánoknak segítettek az „új rend” megszervezésében — mindaddig, amíg egy napon a japánoknak már nem volt többé az ő szolgálataikra szükségük.

Holland-Indiában is nagyon sok holland gyarmati tisztviselő és rendőr maradt a helyén és a legerélyesebben támogatta a japán hadsereget abban, hogy a meghódított területen rendet teremtsen és megszervezze a japán közigazgatást.

A japán ügynökök hálózata még Dél-Amerika atlanti partvidékére is kiterjedt. Így például lapjelentések szerint Braziliában 1942 márciusában letartóztattak húsz japánt. Ezek a japánok titkos kikötőt és üzemanyagraktárt építettek japán tengeralattjárók számára. Brazília egy másik helyén rábukkantak egy titkos japán lőszerraktárra, amelyben 400 000 töltenyt találtak.

A japán fegyveres erők kezdeti sikereinek alapjául szolgáló egyéb körülmények mellett az angol-amerikai hadviselési módszerek is hozzájárultak a japánok sikereihez. Angol-amerikai katonai megfigyelők, de még felelős angol-amerikai államférfiak is elismerték, hogy az angol-amerikai hadviselés hibái feltétlenül kihatást gyakoroltak a hadi események kialakulására.

Amerika és Anglia védelmének felelős tényezői közül sokan akadtak, akik még közvetlenül a háború előtt is alábecsülték az ellenség erejét; saját erejüket túlbecsülték és a békéltetési politika hatása alatt sok esetben egyáltalán nem hittek abban, hogy Japán az Egyesült Államokat és Angliát meg meri támadni. Olyanok is akadtak szép számmal, akik azt hitték, hogy Japán mindenekelőtt a

Szovjetuniót fogja megtámadni. Bizonyos mértékben erre a hiedelemre vezethető vissza, hogy a szövetségesek oly kevésbé voltak felkészülve a háborúra. Abban a figyelmeztetésben, amelyet az Egyesült Államok hadügyi és tengerészeti minisztériumai október 16-án a Hawaï-szigetek amerikai flottájának és szárazföldi csapatainak parancsnokaihoz intéztek, pusztán arról van szó, hogy „Japán és a Szovjetunió közötti háború valószínű, Japánnak az Egyesült Államok és Nagy-Britannia elleni támadása lehetséges”.⁶⁹

A Hawaiban állomásozó csapatok parancsnoka, de a csendes-óceáni hajóhad parancsnoka és valamennyi vezérkari tisztje is meg volt győződve arról, hogy mindaddig, amíg az Egyesült Államok csendesóceáni hajóhada Pearl Harborban van összpontosítva, Japán semmi körülmények között sem intéz Hawaï ellen légitámadást.⁷⁰

Hallet Abend amerikai közíró az 1941. évben közzétett „Japan Unmasked” („Japán, álarc nélkül”) című könyvében megemlíti, hogy a szingapuri lakosság milyen furcsa nemtörődömséget és gondatlanságot tanúsított és még azt sem volt képes megérteni, hogy Szingapur bekerülhet a hadicselekmények körébe. „Szingapur — írja Abend — nemcsak arról nem akar tudomást venni, hogy a háború nagyon is reális valami, de még arról a gondolatról sem akar hallani, hogy az események folyása olyan helyzetet teremthet, amikor a lakosság fejére légibombák és hadihajókról kilőtt gránátok zuhognak... Szingapur lakosai — folytatja Abend — egyenesen holdkórosnak néznék azt, aki akárcsak fel merné tételezni, hogy Japánnak a tengelyhatalmakhoz való csatlakozása következtében vagy a déli irányban történő japán háborús támadás folytán Szingapurt megtámadhatnák a japánok.”⁷¹

Warnecke amerikai újságíró igen helyesen állapította meg a „Pacific Affairs” című lapban, hogy a „huzamosan Japán békéltetésére irányuló angol-amerikai politikával magyarázható a nyugati hatalmak morális és katonai felkészületlensége”.⁷²

⁶⁹ Text of Report to President „Army and Navy Journal”, 1942 január 31.

⁷⁰ U. o.

⁷¹ Hallet Abend: „Japan Unmasked”, New York, 1941, 187—188. old.

⁷² Warnecke: „Suetsugu's fence — key to Pacific Strategy”, „Pacific Affairs”, 1942 december, 433. old.

Az angol, amerikai és holland csapatok a hatalmas hadszíntéren egymástól nagy távolságokban voltak szétszórva. A japánok viszont egyes hadászati pontok illetve egész országrészek és országok ellen nagy erőket összpontosítottak és a kezdeményezést kezükbe ragadva, részletekben verték szét az ellenség erejét. (Előbb Hawaii és Hongkong, azután Malája és a Fülöp-szigetek, majd Holland-India és Burma.) A szövetségesek a fegyveres erők megosztásával rendszerint teljesen passzív védekezésre szorultak és arra vártak, hogy az ellenség mikor fog lecsapni. Ez természetesen csak negatív eredményekhez vezethetett és elősegítette a japán hódítók előretörésének gyorsaságát.

Rendkívül nagy jelentősége volt a gyarmatokon tapasztalható gyenge védekezőképességnek is. Holland-India például 70 milliós lakosság mellett százezer főt alig meghaladó, rosszul kiképzett hadsereggel rendelkezett. A 16 millió lélekszámú Fülöp-szigetek a japánok ellen tízszer olyan nagy hadsereget tudott volna kiállítani, mint ahogyan a valóságban történt. Malájában és Szingapurban a szövetséges parancsnokság még arra sem volt hajlandó, hogy a lakosság, különösen a kínai lakosság köréből kiinduló aktív védekezési mozgalmat támogassa. (A kínai lakosság ezen a területen két és fél millió lélekszámú volt, tehát az egész lakoságnak több mint 40 százalékát alkotta.) Ennek a polgári lakoságnak a körében önkéntes alakulatok létesültek és nem kértek egyebet, mint azt, hogy fegyverezzék fel őket és képezzék ki őket a japánok elleni küzdelemre. Burmában az angolok csak 1940-ben kezdték megszervezni a burmaiakból álló gyalogezredet és megkezdték a helyi lakosokból álló kisebb közlekedési és egyéb védelmi csapatok szervezését. Így tehát a szövetségesek úgyszólván egyáltalán nem is vonták be a támadás elleni védekezés céljára Indonézia, Malája és Burma hatalmas embertartalékait. Ezeknek az országoknak több mint százmilliónyi lakossága tétlenül volt kénytelen nézni, hogyan bontakozik ki a háború egyrészről Japán, másrészről Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között. Mindezen felül az angol és amerikai monopoltőke imperialista gyarmati politikája sok évtizeden keresztül joggal az angol, holland és amerikai kapitalisták és tisztviselők uralma ellen fordította ezeknek a gyarmati államoknak a népeit. Ez a politika a gyarmati néptömegek körében megteremtette a gyarmati kizsák-

mányolók elleni hangulatot. A háborús viszonyok közepette éppen ez a kizsákmányoló gyarmati politika vált a gyarmati hatalmak gyengeségének egyik leghatalmasabb forrásává.

A csendesóceáni háborúban kevésbé használták fel a hadicselekmények színteréhez oly közelfekvő Ausztrália anyagforrásait és fegyveres erejét Ausztrália és Új-Zéland 1941 őszen csak mintegy százezer főnyi expedíciós sereget küldött az óceánon túlra s körülbelül ugyanannyi embert a dominiumokban szolgáló expedíciós csapatokba. Mindezen felül körülbelül félmilliónyi ember volt mozgósítva Ausztrália honi védelmére. Az expedíciós csapatok egy része a japán támadással kapcsolatban visszatért. Ez a körülbelül 600—700 ezer főnyi nagy hadsereg készenlétben állva lényegében véve csupán passzív szemlélője volt annak, hogyan foglalják el a japánok az indonéziai szigetcsoporton egyik pozíciót a másik után és hogyan közelednek mindjobban Ausztrália partvidéke felé. Még az olyan közelfekvő fontos pozíciók, mint például a Darwin haditámaszponttal szemben levő Timor szigete és az Új-Britannia szigetén levő Rabaul kikötője is úgyszólván minden komoly ellenállási kísérlet nélkül került japán kézre. Az ausztráliai és újjélandi csapatokat, a Malájában harcoló csapat-testek kivételével, teljesen áthatotta a passzív védekezés szelleme. Ezek a csapatok túlnyomó részben saját területeiken várakozó álláspontra helyezkedtek és egyre várták az ellenség támadását, anélkül, hogy az Ausztrália felé vezető távolabbi utak védelméről gondoskodtak volna.

Az általános jellegű hibákon kívül a különböző hadműveletek és a védelem egyes szakaszai szintén a legkülönbözőbb hiányosságokban szenvedtek. A japánok csaknem féleven keresztül építették Taiföldön a különböző repülőtereket és létesítették a Brit-Malája és Burma elleni támadást szolgáló hadianyagraktá-raikat. Mindez természetesen nem maradt titokban az angolok előtt, akik azonban valami érthetetlen derűlátás folytán egészen az utolsó pillanatig abban bizakodtak, hogy Taiföld semleges marad, sőt még esetleg ellenállást is fejt majd ki az előretörő japán katonasággal szemben. Az angoloknak az volt a véleményük, hogy a japánok Taiföldet nem tudták teljes mértékben a szövetségeseik birtokai elleni támadásuk kiinduló pontjaként felhasználni. Egy amerikai író, Holland, megjegyzi, hogy a MacArthur tábornok

vezetése alatt álló Fülöp-szigeti katonai parancsnokság felkészültsége és különös passzivitása folytán a japánok sok órával a Pearl Harbor ellen intézett támadás után meg tudták semmisíteni a Fülöp-szigeti repülőtereken állomásozó amerikai bombázógépeket, amelyek pedig ebben az időpontban sikerrel tudták volna bombázni a formozai, hainani és indokínai japán támaszpontokat.⁷³

A szingapuri haditengerészeti támaszpont védelmét főként arra az elgondolásra építették, hogy az erődnek a tenger felől jövő támadásokat kell majd visszavernie. Csang Kai-sek tábornok felajánlotta, hogy az angolok segítségére kínai csapatokat küld Malájába, de ezt az ajánlatát nem fogadták el.⁷⁴ Az elszánt ellenség heves támadásainak kitett, igen vegyes összetételű angol csapatok nem mindig tudtak kellő ellenállást tanúsítani. Ezt bizonyítja Lord Beaverbrook 1942 március 31-én elmondott beszéde, amelyben rámutatott arra, hogy a háborút nemcsak fegyverekkel, hanem a csapatok határozott elszántságának és harci szellemének segítségével is vívják. „Szingapurt nem is annyira a fegyveres túlerő révén tudták elfoglalni, hiszen a fegyveres túlsúly a mi oldalunkon volt” — jelentette ki meglepő nyíltsággal Lord Beaverbrook.

„Egy csomó helyen — mondja Holland — különösen pedig Brit-Malájában néhány polgári hivatalnok gyávasága és alkalmatlansága katonai természetű hibákat idézett elő s ennek folytán japán kézre került az értékes fegyverzet és a hatalmas hadianyag nagy tömege.”

A japánok a háború fél esztendeje folyamán kimerítették azoknak az előnyöknek nagy részét, amelyekkel a váratlan támadás és a háború gondos előkészítése folytán rendelkeztek.

A szövetségesek a Csendes-óceán délnyugati részében megteremtették az összes angol-amerikai erők egységes parancsnokságát. Ezen a frontszakaszon az ausztráliai és egyéb angol fegyveres erőket MacArthur amerikai tábornok egységes vezetése alá rendelték. Az amerikaiak 1942 nyarán jól fel tudták használni azt a körülményt, hogy a Vörös Hadsereg Moszkva alatt megverte és visszavetette a hitleri hadseregeket és továbbra is heves ellen-

⁷³ „Pacific Affairs”, 1942 december, 413. old

⁷⁴ „Great Britain and the Far East”, 1942 január 17.

állást fejtett ki a hitleri hordákkal szemben. Az amerikaiak ennek révén már igen tetemes erőket tudtak összpontosítani a Csendes-óceán délnyugati részében.

A japán haditervekre továbbra is nagy befolyást gyakoroltak Németország európai hadicselekményei. A japán parancsnokság, amely hatalmas szárazföldi hadsereget és ezenfelül légi haderejének mintegy felét a Szovjetunió ellen összpontosította, még mindig arra várt, hogy a Vörös Hadsereg főerejét a szovjet-német arcvonalon szétzúzzák — és így meg tudja támadni a Távol-Keleten álló szovjet erőket. Ezek a japán erők a felhalmozott hatalmas hadianyaggal egyetemben tartalékban voltak úgyhogy nem lehetett őket 1942-ben az Egyesült Államok és Anglia ellen a távoleső csendesóceáni frontszakaszokon megindított offenzíva folytatására felhasználni. Amikor a német fasiszta csapatok 1942 nyarán és őszén széles fronton hömpölyögtek előre Sztálingrád irányában, a japán támadókban ismét felcsillant a reménysugár és minden pillanatban várták, mikor tudnak betörni a Szovjetunió területére.

Az amerikai parancsnokság felmérte az általános helyzetet, majd a Korall-tengeren és Midway sziget közelében vívott csaták, valamint a Szovjetunió távolkeleti határain lekötve tartott hatalmas japán erők jelentőségét mérlegelve arra az elhatározásra jutott, hogy a frontnak terjedelemben korlátozott, de leginkább veszélyeztetett szakaszán ellentámadást kísérel meg.

1942 augusztus 7-én, pontosan nyolc hónappal a háború kezdete után, amerikai csapatszállító hajók a hajóhad és a légi haderő támogatásával csapatokat tettek partra a Salamon-szigetek déli csoportján. (Tulagi, Gavutu, Tanombogo és Guadalcanar szigeteken). Az eladdig békésen élő tropikus szigeteken elkeseredett harc kezdődött, amely e szigeteket egy időre a csendesóceáni hadicselekmények legaktívabb színterévé tette.

A szövetségesek drága árat fizettek a partraszállásért. A japán hadihajók három amerikai nehézcirkálót, az „Astoriát”, a „Quincy”-t, és a „Vincennes”-t, valamint az ausztráliai „Canberra” cirkálót elsüllyesztették. Az amerikai partraszálló csapatoknak azonban sikerült állásaikban kitartaniok. Guadalcanarban⁷⁵ meg-

⁷⁵ A dzsungellekkel borított Guadalcanar szigete körülbelül 150 kilométer hosszú és 50 kilométer széles. Lakossága 17 000 melanéziaiból áll.

kezdődött a szárazföldi erők összecsapása. A japánok ugyanakkor megfeszített erőlködéssel próbálták ellenőrzésüket a Salamon-szigetek körzetének déli részére kiterjeszteni és kísérletet tettek arra, hogy a kezdeményezést ismét kezükbe ragadják. Mindkét küzdő fél erősítéseket küldött Guadalcanarra. Sűrű összecsapásokban mindkét küzdő fél flottája és légihadereje komoly veszteségeket szenvedett.

Október 26-án az amerikaiak a harcokban elvesztettek még egy repülőgép-anyahajót, a „Wasp”-ot.

Az amerikaiak helyzete partraszállásuk után még egy időn át bizonytalan maradt. A november 12 és 15 között vívott nagy tengeri csata a japánok vereségével végződött és így eldöntötte a Guadalcanarért vívott harc sorsát. E harc kimenetele végleg megszilárdította az amerikaiak kezdeményező képességét és védekezésre szorította a japánokat.

A nagy tengeri csatát a Guadalcanarhoz közeledő japán hajóraj kezdte, amelynek fedezete mellett a japán csapatszállító hajók egész sora érkezett Guadalcanar közelébe. A harcban mindkét részen bevetették a sorhajókat. Az amerikaiak hivatalos jelentése szerint a tengeri csata során elsüllyesztettek a Kongo-osztályhoz tartozó két japán sorhajót, nyolc cirkálót, hat torpedórombolót és nyolc csapatszállító hajót; két japán sorhajó és hét torpedóromboló megsérült. Amerikai becslés szerint ebben a csatában körülbelül 30 000 japán katona vesztette életét. Az amerikaiak két cirkálót és hét torpedórombolót vesztek. A japánok hivatalosan elismerték egy sorhajó, egy cirkáló és három torpedóromboló elvesztését, de ugyanakkor közölték, hogy az amerikaiak nyolc cirkálót és négy torpedórombolót vesztek a csatában. Ebben az ütközetben elesett az amerikai egyesült flotta két parancsnoka: Callagan ellentengernagy és Scott ellentengernagy. A japán hajóraj visszavonulásra kényszerült. Bár a japán jelentések azt állították, hogy a második világháború eddig legnagyobb tengeri csatájában a japánok győztek, a tokiói tőzsde a maga módján reagált a tengeri csata eredményeire. Az értékpapírok árfolyama november második felében erősen esett.

Az eredetileg 15 000 főnyi japán szárazföldi csapatok maradványai egészen 1943 február 7-ig tartottak ki Guadalcanar szigetén. De a novemberi tengeri csata után már semilyen remény nem volt

arra, hogy a Salamon-szigetek déli csoportja birtokáért folyó küzdelemben győzzenek. Most már csak az amerikaiak észak felé irányuló további előnyomulását próbálták feltartóztatni.

1942 őszi hónapjaiban Új-Guineán is elfordult a japánoktól a hadiszerencse. Augusztus 26-án japán hajók az Új-Guinea délkeleti végébe benyúló Milne-öböl partján nem nagy létszámú csapatot tettek partra. Ennek a partraszálló osztagnak az volt a feladata, hogy az Owen-Stanley gerincén át Moresby felé előretörő hadoszlop tevékenységét támogassa. A japán hajóhad azonban képtelen volt a partraszálló csapatok további támogatására és a szövetségesek néhány napon belül (augusztus 31-ig) teljesen felszámolták ezt a japán osztagot.

A japán szárazföldi hadoszlop az ausztráliai csapatok gyűrűjén áttörve, szeptember közepén Moresbytól már csak 50 kilométerre állott. De itt erős ellenállásba ütköztek a japánok, akik nem tudták biztosítani utánpótlásukat és szeptember 20-a körül megkezdték bunai támaszpontjuk felé a visszavonulást. Az amerikaiak november 7-én Új-Guineában, Buna közelében szállították partra első osztagaikat és a szárazföldön előretörő ausztráliai csapatokkal együtt megkezdték a japán csapatok bekerítésére irányuló hadmozdulataikat. Ezen a szakaszon már a szövetségesek kezében volt a légi fölény, úgyhogy a japánok nem tudtak elegendő erősítést és hadianyagot kapni. Ennek ellenére a japánok elkeseredetten védelmezték a Gona és Buna közötti szakaszon elterülő állásaikat és a szövetségesek csak december 13-án tudták elfoglalni Bunát. Január elejéig megsemmisítették a japán csapatoknak azt a 15 000 főnyi maradványát, amely Papua területén Moresby irányában végzett hadmozdulatokat. Január végén a szövetségesek megkísérelték, hogy támadásokat kezdenek a japánok új-guineai támaszpontja, Salamaua ellen, amely Bunától északkeletre 220 kilométernyire fekszik.

A japánok saját közlése szerint a Buna körüli harcokban a japánok 220 repülőgépet vesztek; a harcokban és betegségek következtében 16 700 japán katona halt meg. Japán közlés szerint a szövetségesek ezekben a harcokban 25 000 halottat és több mint ezer repülőgépet vesztek. Amerikai adatok szerint viszont a japánok ezen a hadművelleti területen félesztendő alatt (1942 augusztus 7-től 1943 február 7-ig) a következő veszteségeket

szenvedték: két sorhajó, tizenkét cirkáló, huszonhat torpedóromboló — a megsérült hajókat és az elsüllyesztett csapatszállító hajókat nem számítva — továbbá egyedül Guadalcanar szigetén 800 repülőgép. Amerikai közlés szerint nem kevesebb mint 50 000 japán katona és tiszt vesztette e harcokban életét. Az amerikaiak saját veszteségeikként a következőket sorolták fel: két repülőgépanyahajó, négy nehéz és három könnyű cirkáló, tizennégy torpedóromboló és tíz egyéb hadihajó.

Bárhogyan is volt, a hadicselekmények második évének kezdete az Ausztrália felé vezető utakon már az ausztráliai és amerikai csapatok ellentámadásának jegyében állott. Elsőízben történt a háború kezdete óta, hogy meghódított területeket kiciragadtak a japánok kezéből. A légi uralom, amelyet a japánok az 1942. év utolsó harmadában még vitássá tettek, most végleg a szövetségesek kezébe került. A háború első évében elpusztult a tapasztalt japán repülők jelentékeny része. Az új japán repülők rosszabbul voltak kiképezve, mint az amerikai vagy ausztráliai repülők. A japán gépek minőség szempontjából elmaradtak az új amerikai repülőgépek mögött. Ennek következtében a japán légierő most már súlyosabb veszteségeket kezdett szenvedni, mint az amerikai és ausztráliai légierők.

Az Új-Guineán és a Salamon-szigeteken vívott háború sajátos körülményei közepette a légierők meglehetősen nagy szerepet játszottak a harcokban, minthogy a csapatokat a dzsungelutak korlátozottsága és a szárazföldi biztosító csapatok aránylag csekély létszáma miatt kénytelenek voltak a tengerről és a levegőből ellátni.

A japán hajók már nem voltak ugyanúgy korlátlan urai a hadicselekményekkel szomszédos vizeknek, mint ahogyan ez a Fülöp-szigeteken, Holland-Indiában és egyéb helyeken a múltban volt. Az 1942. év vége felé még a legijedősebb természetű ausztráliai lakosok is biztosak lehettek abban, hogy Ausztráliában végkép elhárult a japán csapatok betörésének veszedelme.

A japán katonai vezetők már a háború második évének kezdete előtt tisztán látták, hogy a villámháborús taktikának befellegzett. A japán kormány hivatalos Tájékoztató Irodájának képviselője, Hori októberben mondott rádióbeszédében már ilyen kijelentéseket tett: „A valóban hosszantartó háborúnak új

szakasza előtt állunk és ez a szakasz a nemzet minden erejének összpontosítását teszi szükségessé.”⁷⁶

Hirakuszi őrnagy a „Koron” című lap októberi számában azzal a bejelentéssel örvendeztette meg az ujság olvasóit, hogy „a nagy keletázsiai élettér létrehozásáért Japán által indított háború — száz esztendőös háború lesz”. A japán lakosságnak beadott keserű pirulát természetesen valamiképpen meg kellett édesíteni és ezért a japán propaganda-szolgálat sietve közzétette a háború első tíz hónapjáról (valóban csak az első hat hónapról) szóló adatokat⁷⁷

1943 kezdetén az angolok is első ízben kezdtek komolyabb tevékenységet kifejezni a Csendes-óceánon.

Angol csapatok egy hadoszlopa 1942 december közepétől kezdve az indiai határtól kiindulva a burmai Akyab kikötő felé tört előre és elérte Ratedaunga városát, amely több mint száz kilométernyire fekszik az indiai határtól és hozzávetőlegesen ötven kilométernyire Akyabtól.

A japán csapatok 1943 március elején ellentámadásba kezdtek. Május közepéig kiinduló állásaikig szorították vissza az angolokat. A japánok közlése szerint az Akyab irányába indított hadműveletekben két angol és indiai hadosztály vett részt; közülük 6400 katona elesett, 570 pedig japán fogságba került.

Az angol-amerikai sajtó annak idején az angol csapatoknak ezt a hadműveletét a Burma és Kína közötti út visszafoglalására irányuló hadműveletek kezdeteként tüntette fel. Valójában azonban nyilvánvaló, hogy két hadosztálynyi erőnek nem lehetett ilyen feladata. A Burma és Jünnan határán folyó japán készülődések fenyegető volta miatt a kínai főparancsnokság mind nagyobb aggodalommal tekintett a jünnani arcvonalra. A japán csapatok

⁷⁶ *Japan Times*, 1942 október 21.

⁷⁷ Ezek szerint az adatok szerint a japánok 110 millió lakosú, összesen 2,5 millió négyzetkilométer kiterjedésű területet foglaltak el. Japán fogságba esett összesen 342 000 ellenséges katona, ebből 25 000 amerikai, 64 000 angol, 24 000 holland, 44 000 kínai (Burmában), 100 000 indonéziai és 80 000 egyéb katona (nyilván fülöpszigeti és maláj). A japán közlés azt is állította, hogy 1400 harckocsit, 3783 ágyút, 240 repülőgépet, 31 000 teherautót, 11 500 géppuskát, 216 000 puskát és 12 200 vasúti kocsit zsákmányoltak.

1943 januárjában valóban megkezdték ezen a frontszakaszon a kínaiak elleni támadást. Az Akyab irányában történő angol előretörés nyilván elterelő hadművelet volt csupán, amelyet azzal a céllal indítottak, hogy a japán erők egy részét elvonják a kínai határról. Mint ilyen elterelő hadművelet, a két hadosztály előretörése bizonyos mértékben helyesnek is bizonyult.

Ha azonban ezeket a komoly hadicselekménynek nem nevezhető burmai csatározásokat nem számítjuk, a csendes-óceáni hadszíntéren lényegében hadműveleti szünet állott be, miután a japánok február 7-én elszállították Guadalcanarról a még ott levő csapatmaradványaikat. Ez a hadműveleti szünet 1943 május 11-ig tartott. E hónapok folyamán azonban igen élénk légi harcok folytak azon a három hadszíntéren, ahol az ellenséges erők érintkezésben álltak egymással (az Ausztrália felé vezető útvonalakon, Burmában és az Aleutákon). Az ellenséges támaszpontokat és hajókat a levegőből bombázták. Heves légicsaták folytak. Áprilisban, egy légicsata folyamán életét vesztette Jamamoto tengernagy, a japán egyesült hajóhad főparancsnoka, aki a harcokban résztvevő gépek egyikén volt. Jamamoto személyével sírba szállott a japán katonai körök egyik legtüdősebb szellemű vezetője, akiről már a háború előtt maguk a japánok megállapították, hogy fanatikusán gyűlöli a fehéreket.

A csendes-óceáni hadiesemények elcsendesedése nagy mértékben azoknak a hatalmas harci cselekményeknek az eredménye volt, amelyek az 1942/43. év telén a második világháború döntő frontján, a Szovjetunió területén folyó történelmi csatákban lejátézódtak. A szovjet csapatoknak 1942 november 19-én Sztálingrádnál indított ellentámadása 1943 február 1-én a német csapatok sztálingrádi hadcsoportjának teljes felszámolására vezetett. S míg a tengely országaiban, közöttük Japánban még január első felében is abban reménykedtek, hogy a bekerített fasiszta hordákat valami csoda meg tudja menteni, februárban már Tokióban is nyilvánvaló volt, hogy a német hadsereg óriási vereséget szenvedett.

A hadtörténelemben példátlanul álló sztálingrádi győzelem és a 300 000 főből álló német hadcsoport megsemmisítése folytán a szovjet-német fronton a kezdeményezést a szovjet fegyveres erők főparancsnoksága ragadta kezébe. Sztálin elvtárs, aki a német sztratégiai tervet felfedte és pozdorjává zúzta, a későbbiekben a

következőket mondotta : „Sztálingrád volt a német fasiszta hadsereg alkonya. A sztálingrádi csata után, mint ismeretes, a németek nem tudtak többé magukhoz térni.”⁷⁸

A sztálingrádi győzelem után a hősi Vörös Hadsereg január végén és február első felében felszabadította Voronyezst, Kurszkot, és a Donmenti Rosztovot. A szövetségesek csapatai 1942 november 8-án partraszálltak Francia Észak-Afrikában és sikeres előretörést folytattak az olaszok, valamint Rommel hadserege ellen. A hitleri Németország mind emberben, mind hadianyagban hatalmas veszteségeket szenvedett. Sztálin elvtársnak, a Szovjetunió fegyveres erői főparancsnokának a Vörös Hadsereg fennállása huszonötödik évfordulója alkalmából kiadott napiparancsa rámutatott arra, hogy 1942—43 telén a Vörös Hadsereg három hónapon át tartó előretörése folyamán a németek több mint 7000 harckocsit, 4000 repülőgépet, 17 000 ágyút vesztek; a Vörös Hadsereg az ellenség 112 hadosztályát szétverte és a háború egész folyamán eddig az időpontig 9 millió német katonát és tisztet tett harcképtelenné — közöttük nem kevesebb mint négymillió volt a halott.

Mindez igen komolyan gondolkodóba ejtette a japán tábornokokat, akik kénytelenek voltak végképpen lemondani álmaikról, hogy a csendesóceáni fronton 1943-ban az Egyesült Államok és Anglia ellen nagyszabású támadó hadműveleteket kezdhetnek. Ebben az időben azonban a japánok még mindig abban reménykedtek, hogy a német seregeknek 1942—43 telén orosz földön elszenvedett veresége csak részleges vereség, abban reménykedtek, hogy a hitleri hadsereg összeszedi magát és elérkezik még a pillanat, amikor a japán seregek is elindulhatnak, hogy Szibérián áthatolva találkozzanak a német hordákkal . . . Éppen ezért a japánok még a sztálingrádi német vereség után is nagy erőket tartottak Mandzsuriában és Koreában és tovább szövögették a Szovjetunió megtámadására irányuló terveiket.

A csendesóceáni hadműveleti szünetet az amerikaiak kezdeményezése szakította meg. 1943 május 11-én az Aleutákhoz tartozó Attu szigeten amerikai csapatok szálltak partra és rögtön megkezdték a támadást a 2500 főnyi japán helyőrség ellen. Ezt

⁷⁸ Sztálin: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról, Szikra 1949, 108. old.

megelőzően az amerikaiak újból meg újból légi támadásokat intéztek az Attun és Kiskán levő japán csapatok, valamint a csapatokat ellátó hajók ellen. E támadásoknál az amerikai gépek már a japán támaszpontoktól alig 200—250 kilométernyire fekvő, újonnan létesített aleutai támaszpontokat használták fel. Attu szigetén elszántan védekeztek a japánok, úgyhogy az amerikaiak csak május 30-án tudták elfoglalni a szigetet, miután a még mindig ellenálló japán katonákat mind egy szálalig megölték.

Pontosan egy hónap múlva kezdték meg a Salamon-szigeteken és Új-Guineában az amerikaiak az új támadást.

A Guadalcanarért folytatott harcok idején a japánok a Guadalcanartól 250 kilométernyire északnyugatra fekvő sziget-csoporton szilárdan megvetették a lábukat. Mint egyéb helyeken, ezen a hadszíntéren is a repülőterek körül összpontosultak az erődítmények. Ilyen repülőteret létesítettek a japánok az Új-Georgia szigetén fekvő Mundán. Az Új-Georgia közelében levő Rendova szigetén június 30-án amerikai tengerészgyalogság szállott partra. Ugyanakkor amerikai csapatok jelentek meg Salamauától 25 kilométernyire délre, az új-guineai Nassau-öböl partján. Ezenfelül a szövetségesek elfoglalták az Új-Guinea keleti része közelében levő Woodlark és Trobriand szigeteket s ezzel biztosították a maguk számára az előretörés két iránya között fekvő egész harctéri szakaszt.

Ebben az időben a szövetséges erők a MacArthur tábornok parancsnoksága alatt álló négy amerikai és hat ausztráliai hadosztályból, valamint a Nimitz tengernagy parancsnoksága alatt álló hat amerikai hadosztályból (szárazföldi és tengerészgyalogságból) álltak. Ebből látható, hogy Amerika mind Európában, mind pedig a Távol-Keleten sokkal lassabban fejlesztette ki haderejét, mint ezt a fennálló körülmények lehetővé tették volna.

A japán hajóhad újból kísérletet tett a partraszállási hadműveletek megzavarására, de július 6-ra virradó éjjel vereséget szenvedett és kénytelen volt támaszpontjaira visszavonulni. Amerikai adatok szerint a japánok ebben a csatában kilenc torpedórombolót és cirkálót vesztek, míg az amerikaiak vesztesége csak egy cirkáló volt. Új-Georgia szigetén egész júliusban folytak a harcok a gyalogos csapatok között, de amikor az amerikai partraszálló csapatoknak sikerült helyzetüket megszilárdítani, már nyil-

vánvaló volt, hogy a további japán ellenállás célja csak az időnyerés lehet.

Augusztus 5-én a mundai légitámaszpont is amerikai kézre került, de Új-Georgián csak a hónap vége felé szűnt meg a japánok szervezett ellenállása.

Még ez előtt az amerikai előretörés előtt sikerült északon az Aleuta-szigeteket teljesen megtisztítani a japán csapatok maradványaitól. Az amerikai légierők és a flotta a nyár folyamán úgyszólván nap-nap után bombázta a Kiskán levő japán állásokat. Így például júniusban 41 légitámadást intéztek Kiska ellen, júliusban pedig 30 légitámadáson kívül hét esetben a tengerről is ágyúzták a japán állásokat.

A Kiskával való összeköttetés fenntartásáért hadihajókban és teherszállító gőzösökben nagy árat fizettek a japánok. Japán hajók augusztus első felében elszállították Kiskáról a japán helyőrséget s az augusztus 15-én partraszálló amerikaiak az egykori japán bázis helyén azonnal megkezdték az amerikai tengerészeti és légi támaszpont építését.

Így tehát a nyugati Aleutákon rövid életű volt a japánok uralma. A berlini rádió 1943 május 20-án, az Aleutákon folyó amerikai ellentámadás kezdetekor a következőképpen jellemezte a helyzetet: „Ha Kiskát elhagyják a japánok, akkor az Aleuták szigetcsoportja az amerikai közlekedés biztonságos övezetévé válik és a teljesen amerikai kézben maradó Aleuta-szigetek légi hadászati jelentősége a japánok szempontjából igen érezhetővé válik.” A német hírmagyarázó ekkor már nem tudta teljesen leplezni az igazságot. Az Aleuták támaszpontjairól kiinduló amerikai légierők július 19-én a csendesóceáni háború folyamán első támadásukat intézték a japánoknak a Kurili-szigetcsoportéhoz tartozó Paramuszir szigeten levő légi és tengerészeti támaszpontja ellen. Ezt követte augusztus 12-én a második légitámadás, egy hónap múlva a harmadik. A japán tengerészeti megfigyelők közvetlenül Attu eleste előtt közölték, hogy a japánok helyzete sziklaszilárd és az Aleuták felől japán támadás veszélye fenyegeti az amerikai szárazföldet. E kijelentések után alig három hónappal gyökeresen megváltozott a helyzet.

1943 július és augusztus hónapjaiban a Vörös Hadsereg a szovjet-német arcvonalon a német csapatok újabb nagyszabású

támadási kísérletét szétzúzva, maga ment át támadásba és végérvényesen bebizonyította, hogy a német parancsnokság most már nem a támadásra, hanem a védekezésre kénytelen valamennyi tervét összpontosítani.

Amikor a Vörös Hadsereg 1943 nyarán az Arjol és Belgorod közötti hadműveletek során szétzúzta a német seregeket, ez éppen úgy a lángeszű sztálini sztratégia eredménye volt, mint amikor a Vörös Hadsereg 1941—42 telén Moszkva alatt szétzúzta a német előretörést és 1942—43 telén Sztálingrádnál rendkívül súlyos csapást mért a hitleri hadigépezetre. A fő támadónak a szovjet-német arcvonalon elszenvedett újabb, jóvátehetetlen veresége, valamint a szövetséges csapatok szicíliai sikeres partraszállása olyan körülményeket teremtett, amelyek lehetővé tették Amerikának és Angliának, hogy a távolkeleti támadó ellen fokozottabb mértékben latbavessék erejüket.

Az a közlemény, amelyet a Churchill és Roosevelttel között 1943 augusztusában Quebecben lefolyt tanácskozásról kiadtak, már a szövetségesek csendesóceáni aktívabb fellépésének jele volt. Ennek első bizonyítéka azokban a hadműveletekben nyilvánult meg, amelyeket az ausztráliai és amerikai csapatok Lae és Salamaua, az Új-Guinea északkeleti partvidékén fekvő legfontosabb japán támaszpontok ellen indítottak. A szövetségesek becslése szerint e két helyen 20 000 főnyi japán katonaság volt összpontosítva. Az amerikai hajók szeptember 4-én a Lae-től 35 kilométernyire keletre fekvő Huon-öbölben csapatokat szállítottak partra. A szövetségesek ez alkalommal erélyesebb iramban hatoltak előre, mint azelőtt szoktak volt. Szeptember 11-én elesett Salamaua, szeptember 16-án pedig Lae-t foglalták el. Szeptember 23-án a szövetségesek a távolabbra, innen északnyugatra, Új-Guinea partján fekvő Finsch kikötőjében partraszálltak és két nap múlva kezükbe kerítették az ottani japán repülőteret. Egy hét múlva a Finsch kikötőben levő valamennyi japán állás teljesen az ausztráliai csapatok kezére került. A szövetséges csapatok Új-Guinea partjai mentén haladva megkezdték előretörésüket Madang irányában.

Szeptember 4-én az amerikaiak megtették első lépésüket az új irányban: partraszálltak az Ellis-szigetcsoporthoz tartozó Nanomea szigeten. Ez volt a szövetségesek első előretörése a Marshall-szigetek irányában.

Október 11-én a japánok közölték, hogy az amerikaiak részéről erős nyomásnak kitett Vella Lavella és Colombangara szigetek támaszpontjait kiűrtették. Ilymódon több mint három hónapi elkeseredett harc után amerikai kézre került a Salamon-szigetekhez tartozó Új-Georgia szigetcsoportja. A japán főparancsnokság törzséhez tartozó Akijama alezredes már 1943 szeptemberében a következő őszinte jellemzését adta annak a súlyos helyzetnek, amelybe a japán csapatok ezen a hadszíntéren kerültek: „Keserű igazság: Új-Guinea és a Salamon-szigetek frontszakaszán, a tengeren és a levegőben az ellenség kezében van az uralom.”⁷⁹

Az ausztráliai csapatok 1943 őszétől valóban mind szorosabbra vonták a japán támaszpontok körül alkotott félkört és aztán ezeknek a támaszpontoknak az összeköttetését úgyszólván teljesen elvágták a japánok központi támaszpontjától.

Október 27-én, az Új-Georgiához tartozó szigetek megtisztítása után az amerikaiak hozzáláttak a Salamon-szigetek északi csoportjának elfoglalásához és a Bougainville-től, a szigetcsoport legnagyobb szigetétől 80 kilométernyire levő Mono szigetén csapatokat szállítottak partra. A következő napon ejtőernyősök ereszkedtek le Choiseul szigetén, november 1-én pedig magának Bougainville szigetnek nyugati oldalán szálltak partra a szövetséges csapatok. Ugyanakkor amerikai és ausztráliai légierők heves támadásokat intéztek Rabaul és Kavieng, a japánoknak e frontszakaszon létesített legfontosabb támaszpontjai ellen.

Az amerikai tengerészgyalogság partraszálló osztagai november 21-én hadműveletbe kezdtek a Salamon-szigetektől mintegy 1000 mérföldnyire fekvő Gilbert-szigetcsoporton. A japánok ellenállását megtörő amerikaiak november 26-án elfoglalták a Gilbert-szigetcsoportéhoz tartozó Tarava, Makin és Apamama szigeteket és ezzel közvetlenül fenyegették a Marshall-szigetcsoportot.

November végén a Burma határán álló angol-indiai csapatok is nagyobb tevékenységet kezdtek kifejteni.

A háború második évfordulóján a japánok már valamennyi frontszakaszon védekezésre szorultak. A szövetségesek szilárdan kezükben tartották a légi uralmat. A japán hajóhad az elmúlt egy esztendő folyamán mindjobban eltávolodott a lehetséges hadi-

⁷⁹ *Mainichi* 1943 szeptember 8.

cselekmények színhelyétől és minden áron elkerülte az amerikai és angol tengeri erőkkal a találkozást.

A japán sajtó a háború második évfordulójával kapcsolatban nyilvánvalóan valótlan adatokat közölt Japán és a vele szemben álló ellenfelek veszteségeiről. De ezek a valótlan adatok sem tudták többé leplezni, hogy a „Felkelő Nap Országá” súlyos helyzetbe került.

Saját veszteségeik felsorolásában a japánok a következőket tüntették fel: 1 sorhajó, 3 repülőgépanyahajó, 3 cirkáló, 23 torpedóromboló, 11 tengeralattjáró, 1253 repülőgép⁸⁰; ezenfelül 159 000 halott és sebesült. A japán adatok szerint a szövetségesek veszteségei a következők voltak: 18 sorhajó, 27 repülőgépanyahajó, 92 cirkáló, 79 torpedóromboló, 147 tengeralattjáró, 1158 repülőgép; emberveszteségek: 227 000 amerikai és 122 000 angol. A japán sajtó azonban az angol-amerikai hajóhad e fantasztikus veszteségeit felsorolva mégis kénytelen volt a következőket elismerni: „Bármilyen óriásiak is az ellenség veszteségei, mégis igen veszélyes lenne ebből azt a következtetést levonni, hogy az ellenség flottája ennek következtében meggyengült. Az ellenség gyorsan és hatásosan tudta minden veszteségét pótolni.”⁸¹

Az „ellenség” valóban nemcsak veszteségei pótlására volt képes, a háború első két éve folyamán jelentékeny mértékben tudta tengeri haderejét növelni.⁸² Amerikai hivatalos adatok szerint az Egyesült Államok hadiflottájának tonnatartalma 1943 végén csaknem 1,2 millió tonnával volt nagyobb mint 1941 végén. A flotta állománya ekkor a következő volt: 20 sorhajó, 14 elsővonalbeli repülőgép-anyahajó, 9 cirkalóból átalakított repülőgéphordó hajó, néhány tucatnyi flotta kísérő repülőgéphordó hajó és körülbelül 600 különböző típusú aknarakó hajó; a tengerészet légierije 25 000 repülőgépből állott. McCormick, a demokrata párt kép-

⁸⁰ Az angol tájékoztatási minisztérium közlése szerint Japán a háború első két évében legalább 5000 repülőgépet veszített.

⁸¹ *Mainicsi* 1943 december 8.

⁸² A sérülések kijavítása után nemcsak a Pearl Harbor kikötőjében 1941 decemberében megsérült valamennyi sorhajót, de azokat a sorhajókat is újból csatasorba tudták állítani, amelyeket annak idején a japánok Pearl Harborban elsüllyesztettek. Ezeket a sorhajókat a kiemelés után teljesen kitatarozták és korszerűsítették.

viselőházi vezére a következőket állapította meg: „Az 1944. év januárjában, tehát két évvel az eredetileg kitűzött időpont előtt befejeződik a «két óceán hajóhadának» építését előirányzó program végrehajtása.”

Az amerikai hajóhad legénységének létszáma 1942 decemberében 340 000 főről 1,3 millió főre emelkedett, a háború második évfordulóján pedig már elérte a 2,4 milliót.

K. Vincentnek, az Egyesült Államok haditengerészeti bizottsága elnökének közlése szerint a japán haditengerészet a háború első egy éve kilenc hónapja alatt a következő veszteségeket szenvedte: elsüllyedt 3 sorhajó, 6 repülőgépanyahajó, 38 cirkáló, 83 torpedóromboló és 14 tengeralattjáró. Még ha feltételezzük is, hogy ezek az adatok erősen túlzottak, minden esetre nyilvánvaló, hogy a japán hajóhad a háború két éve folyamán tonnatartalmanak körülbelül egyharmadát elvesztette. Az új hajóépítések révén a legjobb esetben is csak arra voltak képesek a japánok, hogy pótolják a veszteségeket és a hajóhadat az 1941. évi színvonalon megtartsák.

Mindezen felül a Földközi-tengeren az olasz hajóhad kapitulációja folytán 1943 végén kialakult új helyzet lehetővé tette Angliának, hogy lényegesen növelje Japán ellen az Indiai-óceánon összehívott hajóhadának erejét.⁸³

Az Egyesült Államok hadseregének létszáma a csendes-óceáni háború harmadik évének kezdetén 7,4 millió főre rúgott (az 1941. évi decemberi 1 635 000 fővel szemben), az amerikai fegyveres erők összes létszáma pedig 10 millió volt. Ezek közül 3,8 millió amerikai katona tartózkodott az Egyesült Államok határain kívül. Hivatalos amerikai adatok szerint az amerikaiak veszteségei valamennyi hadszíntéren mindössze 132 000 halottra, sebesültra és fogolyra rúgtak (s ebből a számból 32 000 esett a flotta veszteségeire). Ezek a csekély veszteségek arról tanúskodnak, hogy a háború első két évében az Egyesült Államok fegyveres erejének csak kis részét vetették be.

A Csendes-óceánon a „szigetháború” különleges viszonyait az jellemezte, hogy a hadicselekmények főként a megerősített

⁸³ Churchill rádióbeszédében már 1944 március 26-án kijelentette, hogy „az indiai vizeken hatalmas sorhajóhad gyülekezett”.

támaszpontok, légibázisok és repülőterek birtokaért folynak. Magától értetődik, hogy ilyen körülmények közepette a hadműveletekben rendkívül nagy szerepet játszott a hajóhad és a légi-erő és különösen az utóbbinak szerepe volt nagy. Azon sem lehet csodálkozni, hogy a japán főparancsnokság képviselője, aki a repülőgépanyahajók építésének erősebb iramát követelte, már 1943 szeptember végén a következőket jelentette ki: „Ebben a háborúban a győzelem vagy vereség a légicsaták kimenetelétől függ. A légitér fölötti uralom sokkal fontosabb, mint a tenger fölötti uralom. Ma a legnagyobb súlyt a repülőgépek gyártására fektetjük.” De hogyan vehette volna fel a versenyt Japán az amerikai repülőgépgyártással vagy az amerikai hajógyártással, amikor Amerika havi repülőgépgyártása mind terjedelemben, mind minőségben a japán repülőgépgyártásnak a tízszeresét is elérte.

A Japán ellen irányuló szövetséges hadicselekmények további sztratégiai tervezésénél kétségtelenül nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy az 1943 november 28-tól december 1-ig tartott teheráni háromhatalmi értekezlet időpontjától kezdve Roosevelt és Churchill jól tudta, hogy a Szovjetunió szövetséges kötelezettségéhez híven, valamint a háború tartamának csökkentése és a szovjet nép létérdekeit a távolkeleti támadó részéről fenyegető veszedelem elhárítása céljából is kellő időben fegyveresen lép fel a japán imperializmus ellen. Anglia és Amerika most már biztos volt abban, hogy az ázsiai szárazföldön a sztratégiai helyzet éppen a Szovjetunió fenti állásfoglalására tekintettel teljes mértékben szilárdnak és biztosítottnak tekinthető. Anglia és Amerika tehát legfőbb erejét arra összpontosíthatta, hogy Japán ellen az óceánon támadásra induljon, ami sokkal kevesebb emberáldozatot és a hadianyagnak sokkal kisebb mértékű felhasználását tette szükségessé, mintha kénytelenek lettek volna Kínában csapatokat partraszállítani és az ázsiai szárazföldön hosszú, súlyos hadjáratot vívni a japán fegyveres erőkkel.

5. A háború harmadik éve a Csendes-óceánon

Egyáltalán nem meglepő, hogy a szövetségesek a háború harmadik évében mind jobban fokozódó sikereket tudtak a Csendes-óceánon elérni. Az amerikai csapatok 1943 december 15-én

partraszálltak Új-Britannia szigetén, ahol Rabaul kikötője, e vidék legfontosabb japán támaszpontja volt. A szövetségesek szilárdan megvetették lábukat Arou félszigetén. December 26-án amerikai partraszálló csapatok jelentek meg a Glowster-foknál és néhány nap leforgása alatt elfoglalták az ott levő japán repülőtér.

A szövetségesek hadi tevékenysége nemsokára Új-Guineán is aktívabbá vált; itt 1943 szeptember végétől kezdve nem történtek jelentősebb hadiesemények. Január elején amerikai csapat-szállító hajók horgonyt vetettek a Finsch kikötőjétől 180 kilométernyire fekvő Szajdor kikötőben. Nemsokára amerikai kézre került az itt levő japán repülőtér. Január 10-én Szajdor körzetébe érkeztek a szárazföldön előnyomuló ausztráliai csapatok is. Ezzel befejeződött Huon félszigetnek a japán erőktől való megtisztítása. A szövetségesek jelentése szerint a Huon félsziget birtokáért vívott harcokban 14 000 japán katona veszítette életét.

Az amerikaiak az 1944. év első hónapjaiban úgyszólván minden tengeri és légi ellenállás nélkül mind újabb és újabb pontokat tudtak elfoglalni és fokozatosan bekerítették az Új-Britannián, Új-Írországon és Bougainville szigetén levő japán támaszpontokat.

A Bougainvilletől északra fekvő Zöld-szigeteket február 14-én foglalták el; március 1-én amerikai csapatok szálltak partra az Admiralitás-szigeteken. Március végén elfoglalták Lorengau szigetét, majd teljesen felszámolták az Admiralitás-szigeteken levő fontosabb japán támaszpontokat. Ugyanebben az időben amerikaiak szálltak partra Új-Írországtól északra fekvő Szt. Mátyás szigeteken. Az Új-Britannián, Új-Írországon és Bougainville szigetén levő japán csapatok a szövetséges légibázisok és megerősített támaszpontok harapófogójába kerültek. Az angol-amerikai jelentések szerint ezeken a szigeteken 1944 elejéig mintegy 100 000 főnyi japán katonaság került a szövetségesek szorító gyűrűjébe.

Ugyanakkor Új-Britanniá szigetén is előretörték az amerikaiak. Március első felében elfoglalták az Eleonóra-öböl partján levő Talaszi városát. Egy újabb hónap elteltével a japánok arra kényszerültek, hogy erőiket a Rabaul közelében levő Gazella-félszigeten vonják össze és Új-Britannia területének nagy részét átengedjék az ellenségnek.

A szövetségesek ily módon bebiztosították magukat a Bismarck-szigetcsoporthoz levő japán támaszpontok oldaláról fenyegető veszély ellen és április végén Új-Guineán hatalmas előretörést hajtottak végre. A szövetséges csapatok április 24-én elfoglalták a Humboldt-öböl vidékét és partraszálltak a Brit-Guinea határához közel fekvő Holland Új-Guinea északkeleti partvidékén, Aitape és Hollandia városok térségében. E hadművelet eredményeként a 18. japán hadsereg egyes csapattesteit elvágták mögöttes támaszpontjaiktól. Mindezenfelül a tengerparton előretörő ausztráliai csapatok április 27-én kiverték a japánokat Madang fontos támaszpontjára. Curtin ausztráliai miniszterelnök közlése szerint a japánok eddig az időpontig a Csendes-óceán déli részében több mint 100 000 embert és 5—6 ezer repülőgépet vesztek. Egy újabb hónap elteltével szövetséges csapatok szálltak partra a Schouten-szigetcsoporthoz tartozó Wiak szigetén, amely a nagy Geelvink-öbölben fekszik. Július elején a szövetségesek elfoglalták a Wiaktól 150 kilométernyire nyugatra fekvő Noemfor szigetét és augusztus elején Új-Guinea tengerpartján Sorentől északkeletre 100 kilométernyire szövetséges támaszpontot létesítettek. Ily módon a Manokvarin létesült japán támaszpont 15 000 főnyi helyőrsége is be volt kerítve. A szövetségesek most már Új-Guinea egész északi partvidékét ellenőrzésük alatt tartották. Az eredetileg 50 000 főből álló 18. japán hadsereg körülzárt részei a nyár és az őszi folyamán hiábavaló kísérleteket tettek arra, hogy áttörjék a szövetséges csapatok gyűrűjét.

Felmerül a kérdés, hogy a japánok ilyen, úgyszólván reménytelen körülmények között miért kapaszkodtak mégis olyan kétségbeesetten a Bismarck-szigetcsoporthoz, valamint Új-Guineában lévő támaszpontjaikba és miért nem vonultak vissza egyéb támaszpontjaik felé? A japán parancsnokság kétségtelenül rendkívüli sztratégiai jelentőséget tulajdonított „külső védelmi övezete” e részének. Új-Guinea és a Bismarck-szigetek elvesztése azt jelentette, hogy ezt az övezetet az ellenség széles sávban áttörte és ezután az amerikai partraszálló csapatok sokszáz, esetleg ezer kilométer távolságban hajthatják végre északi és nyugati irányba tartó hadműveleteiket, amelyekbe bevonhatják a Fülöp-szigeteket és Holland-Indiát is.

1944 elején, amikor éppen csak megkezdődött a Bismarck-

szigetek birtokáért vívott harc, Szosa japán ellentengernagy a következőket írta: „Új-Britanniának mind Japán, mind pedig Amerika számára nagy sztratégiai jelentősége van. Japán mindenre való tekintet nélkül harcolni fog Új-Britanniáért, a Csendes-óceán déli részének e fontos kulcspozíciójáért”. De Szosa már ekkor kénytelen volt hozzátenni: „Senki sem láthatja előre, hogy milyen lesz ezen a frontszakaszon a harc kimenetele.” Ugyanakkor azt magyarázgatta, hogy „a parancsnokság hadászati tervei magukban foglalják néhány frontszakasz kiürítését és ennek a ténynek semilyen befolyása nem lehet a háború kimenetelére”.⁸⁴

Emellett tekintetbe kell venni azt a tényt is, hogy a japánok, akik még nem is olyan régen a győzők szerepében tetszelegtek, nem voltak felkészülve lélektanilag a visszavonulásra. Amikor pedig a japán helyőrségek szorító gyűrűbe kerültek, akkor már a japán parancsnokság legjobb akarat mellett sem tudta volna szárazföldi csapatait elszállítani. A japán hadihajók és repülőgépek csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudták áttörni a tengeri ostromzárát. Az elszigetelt japán helyőrségek ettől kezdve meg voltak fosztva attól a lehetőségtől, hogy a háborúban bármilyen aktív részt vegyenek. Ezek a csapattestek, amelyek nap-nap után ki voltak téve a légi bombázásoknak, tétlenségre és lassú pusztulásra voltak ítélve.

A szövetségesek az Ausztrália felé vezető útvonalak birtokáért 1944 elején kezdett hadműveletek kibontakozásával a Csendes-óceánon a Bismarck-szigetcsoporthól mintegy 1500 mérföldnyire északkeletre új, aktív arcvonalat létesítettek. Most már a Marshall-szigetek csoportja is az amerikai hajóhad, légierő és gyalogság együttes hadműveleteinek színterévé vált. Január utolsó napjaiban a repülőgépanyahajók és sorhajók fedezetével hatalmas amerikai hajóraj jelent meg a Marshall-szigetek vizein. A japán támaszpontokat heves bombázásnak vetették alá és csakhamar partraszálltak az első szövetséges egységek. A partraszállástól számított tizedik napon már tizenkilenc sziget volt az amerikaiak kezé~~re~~⁸⁵ Ekkor derült ki, hogy milyen nagyfontosságú volt az a harc, amely előzőleg folyt a Gilbert-szigetek birtokáért,

⁸⁴ „Contemporary Japan”, 1944 január, 31. old.

⁸⁵ Kozottuk Kinajalein, Loi, Namu, Ebej és Luott

A Gilbert-szigeteken lévő szárazföldi légierők erőteljes támogatása megkönnyítette a Marshall-szigeteken partraszálló szövetséges csapatok hadmozdulatainak végrehajtását.

Egy amerikai partraszálló különítmény 1944 február 19-én megkezdte a harcot a Marshall-szigetek központi csoportjától északnyugatra fekvő Enivetok sziget birtokáért. Csakhamar megsemmisítették a japán helyőrséget. Egészen június közepéig Enivetok szigete volt a japán területbe benyúló legtávolabbi amerikai megerősített támaszpont.

Az amerikai parancsnokság most már látta, hogy a japán hajóhad minden áron igyekszik magát kivonni a szövetségesek tengeri erőivel való találkozás alól. Éppen ezért a szövetséges parancsnokság a japán mandátumos szigetek vizeire egymás után küldte az erős hajórajokat, amelyek a japán támaszpontoknak, valamint a japán kereskedelmi tengerészetnek és a japán légierőknek igen komoly károkat okoztak. Így például azt közölték az amerikaiak, hogy a Karolina-szigetcsoporthoz tartozó Trak szigeten létesült igen fontos japán támaszpont ellen február 17-én intézett támadás során elsüllyesztettek két japán könnyű cirkálót, három torpedórombolót, egy vízirepülőgépanyahajót és nyolc nagy tehergőzöst. Ezenfelül 200 japán repülőgépet megsemmisítettek. Február végén egy amerikai hajóraj első ízben jelent meg Japán „külső védelmi övezete” mögött, Szaipan szigeténél, ahol a japánok a Mariána-szigetcsoport legfontosabb japán támaszpontját építették ki. Az amerikaiak március 29-én és 30-án szüntelenül támadták a legfontosabb japán támaszpontokat, Palao és Jap szigeteket. E támadás során elpusztítottak 160 japán repülőgépet és elsüllyesztettek 29 japán hajót, közöttük két torpedórombolót és öt olajszállító hajót.

Ugyanakkor, amikor a Csendes-óceánon a japán imperializmus fegyveres erői még Japán „külső védelmi övezetéért” folytattak harcokat, a szovjet fegyveres erők mind újabb és újabb pusztító csapásokat mértek a Szovjetunió területére betört hitleri hordákra. Áprilisban felszabadult Odessza és Tarnopol, május 9-én elfoglalták Szevasztopoljt és a Krím-félszigetet teljesen megtisztították a német-fasiszta betörőktől. A szövetségesek megszilárdították helyzetüket Olaszországban és további előretörésre készültek elő. Az európai hadászati helyzet jobban kedvezett a Japán ellen

irányuló támadó hadműveletek kibontakozásának, mint előzőleg bármikor.

Nyárra megszilárdult az amerikaiak helyzete a Marshall-szigeteken s ekkor a japánok számára váratlan, sztratégiai szempontból igen fontos hadműveletekbe kezdtek.

Június 15-én az amerikai hajóraj csapatokat szállított partra a Mariána-szigetcsoporthoz tartozó Szaipan szigetén, amely a Marshall-szigetcsoporthoz legközelebb eső amerikai támaszponttól mintegy 1200 mérföldnyire, a pearl-harbori támaszponttól pedig 3200 mérföldnyire esik. A Mariána-szigetcsoport a japán anyaország felé vezető útvonalon fekszik. A Szaipan és Tokió közötti távolság mintegy 1350 tengeri mérföld, ami azt jelenti, hogy az amerikai bombázó gépek ezt a távolságot 5 és $\frac{1}{2}$ óra alatt tudták megtenni. A Mariána-szigetcsoport szövetséges kézre kerülése egyértelmű volt azzal a ténnyel, hogy Japán ellenségei mélyen behatoltak a japánok érdekerületére. Ha pedig az amerikaiak a Mariána-szigetcsopordon megszilárdították helyzetüket, ez azt jelentette, hogy az indonéziai japán állásokat oldaltámadás veszélye fenyegette. Éppen ezért a japán fegyveres erők eleinte minden lehetőt elkövettek, hogy megakadályozzák Szaipannak amerikai kézre kerülését. A japán légierők június 18-án tömeges ellentámadást intéztek az amerikai tengeri erők ellen. A szaipani japán helyőrség elkeseredett ellenállást fejtett ki és a tengerbe próbálta szorítani az amerikaiakat. De mindez hiába valónak bizonyult, a tengeri és légi uralom már előre az amerikaiak javára döntötte el a Szaipanért vívott harcok sorsát.

Tokióban közölték, hogy a japán légierők támadása következtében mindössze öt amerikai repülőgépanyahajó és egy amerikai sorhajó sérült meg; ezenkívül 100 amerikai repülőgép pusztult el. Maguk a japánok is elismerték, hogy ez a légitámadás „nem járt kellő eredménnyel”. Kurihára kapitány, a császári főhadiszállás sajtóosztályának tagja, közölte, hogy a Mariána-szigetcsoport vizein tíz sorhajóból, húsz repülőgépanyahajóból és mintegy száz egyéb hadihajóból álló ellenséges hajóraj bukkant fel.

Domej Cuzsin, a hivatalos japán távirati iroda június 24-én így panaszkodott: „A japán hajóhad a Mariána-szigetek vizein nem tudott az ellenségre döntő csapást mérni. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy a háború igen komolyra fordult. A Mariána-

szigetekért vívott harc a csendesóceáni háború kitörése óta vívott legfontosabb küzdelem. A szövetségesek célja, hogy Japánra és a Fülöp-szigetekre közvetlenül tudjanak lecsapni”.

Az amerikaiak jelentése szerint a japán légierők tömegtámadásának napján 353 ellenséges repülőgépet lőttek le. Az amerikai légierő a Mariána- és Fülöp-szigetek közötti térségben megtámadta a japán hajórajt, amelyhez az amerikai hajóhad ellen felsorakozó repülőgépanyahajók is tartoztak. E támadás után a japán hajóhad sürgősen visszavonult Fülöp-szigeti támaszpontja felé. A szövetséges tengeri erők már nagy fölényben voltak és így könnyen kockáztathatták néhány sorhajójukat és repülőgépanyahajójukat. A szövetséges parancsnokság már 1943 nyarán kereste a találkozást a japán hajóhaddal. De a japánok kímélni akarták hadihajóikat, minthogy a flotta komoly meggyengülése felborította volna a japán anyaország védelmét.

Ezzel kapcsolatban Takahászi nyugalmazott japán tenger-nagy 1944 június 21-én a „Jomiuri-Hoti” című lapban a következőket írta: „Az ellenség arra sürget minket, hogy döntő tengeri csatába bocsátkozzunk. Ha hibát követünk el és csapdába hagyjuk csalni flottánkat, akkor a helyzet igen komollyá válhatik.”

A Szaipanon levő körülbelül 25 000 főnyi japán helyőrség a többhónapos harcban teljesen elpusztult. Elesett Nagumo altengernagy, a Csendes-óceán középső részén levő japán fegyveres erők parancsnoka, aki 1941 decemberében a Pearl Harbor ellen intézett támadást vezette.

Az amerikaiak adatai szerint a japánok június folyamán egyedül a Mariána-szigetekért vívott harcokban 750 repülőgépet vesztek és ebben a hónapban több mint ezer gép volt a japánok összes vesztesége. Érdemes megemlíteni, hogy a tengeri háborúk történetében első ízben fejtettek ki a saipani partraszállási hadműveleteket támogató repülőgépanyahajók egy álló hónapon át önálló hadműveleteket. Ezek a repülőgépanyahajók teljesen önállóan biztosították a levegőből a hajóhad és a partraszálló csapatok légi fedezetét. Az „elsüllyeszthetetlen” repülőgépanyahajókon — a számtalan kis szigeten — készenlétben álló gyenge japán légierők nem voltak képesek arra, hogy visszaverjék a repülőgépanyahajókról felszálló szövetséges légierők támadásait.

Japánban nyugtalanságot keltett az a körülmény, hogy a

szövetségesek a Mariána-szigetcsoporton megszilárdították helyzetüket. Ez a nyugtalanság először Szimada tengernagy, haditengerészeti miniszter lemondásában, majd (július 17-én) Tódzsó tábornok miniszterelnöknek a vezérkari főnökségtől történő felmentésében, végül pedig kormányválságban nyilvánult meg.⁸³

A Tódzsó-kormány július 18-án mondott le. Az a körülmény, hogy a háborút megindító kormány a hadiesemények kellős közepén mondott le, a japán uralkodó körökben levő súlyos nézeteltérésekről és az egész uralmon levő klikk politikájának válságáról tanúskodott.

A szovjet-német arcvonalon éppen ebben az időpontban történt, hogy egyhónapos előretörés folyamán a Vörös Hadsereg teljesen felszámolta az úgynévezett „Mannerheim-vonalat” és Hitler híres „keleti fal”-át. Viborg, Petrozavodszk, Vityebszk, Mogiljov, Minszk, Polock, Kovelj, Baranovicsi, Vilnius és más városok néhány héten belül a Vörös Hadsereg kezére kerültek. Ugyanez alatt az idő alatt a szövetséges expedíciós erők véglegesen megvetették a lábukat Franciaországban. A Németország elleni arcvonalakon kivívott harci sikerek nem kis mértékben befolyásolták a Tódzsó-kormány sorsának alakulását.

Már Szugijama tábornagnak 1944 február 21-én a vezérkari főnöki tisztségtől való felmentése is azt bizonyította, hogy a japán katonai körökben komoly belső harc indult meg. Tódzsó tábornok, aki miniszterelnök és hadügyminiszter volt, 1943 novemberétől kezdve pedig a fegyverkezési miniszteri tárcát is betöltötte és így az egész japán ipart a kezébe tartotta, Szugijama lemondásakor magára vállalta a vezérkari főnökséget is. Tódzsó kezében olyan hatalom összpontosult, amilyenre a Mejdzi államcsíny óta nem volt példa. Csakhogy Tódzsó diadala igen rövid életű volt. Az egymást követő katonai balsikerek mind erősebb ütőkártyákat adtak a különböző ellenzéki csoportok kezébe. A Szaipannál szenvedett vereség végképp kiütötte Tódzsót a nyeregből.

Kojszó tábornok kormányában, amely június 22-én alakult meg, a hadügyminiszteri tárcát Tódzsó személyes ellenfele, Szugi-

⁸⁶ A sors iróniája folytán Tódzsó éppen június 15-én, tehát a Szaipanon történt szövetséges partraszállás napján tette a következő hengegő kijelentést: „Elérkezett az ideje annak, hogy a tengelyhatalmak fegyveres erői általános támadásba kezdjenek az ellenség ellen.”

jáma, a haditengerészeti tárcát pedig Jonaj tengernagy töltötte be. A kormányban ezenfelül helyet foglaltak Majeda és Szimada, a szejukai-párt volt vezetői és Macica, a minszejtó-párt egykori vezetője.

Kojszó tábornok, Japán új miniszterelnöke, sok éven keresztül a japán militaristák legagresszívabb csoportjához tartozott. Kojszó 1931-ben a hadügyminiszter helyettese volt, 1932-től kezdve pedig a Mandzsuriában és Zsehol területén működő Kvantung-hadsereg vezérkari főnöki tisztségét töltötte be. 1934-ben hadosztályparancsnokká nevezték ki, majd rövid ideig tartó nyugdíjazás után 1938—39-ben előbb a Hiranuma-kormány, majd a Jonaj-kormány gyarmatügyi minisztere volt. Kojszó nem tartozott a Konoe-kormány tagjai közé, de 1942 májusától egészen miniszterelnökké történt kinevezéséig igen fontos tisztséget, Korea japán főkormányzójának tisztségét töltötte be. A Kojszó-kormány tulajdonképpen mint valamilyen „koalíciós kormány”-féle alakult meg. A kormányváltással egyidejűen változás következett be a legfelsőbb katonai vezetésben is. Tódzsót tartalékba helyezték. A történt változások nemcsak arról tanuskodtak, hogy az uralmon levő klikk a mind jobban erősödő veszélyre való tekintettel az országon belül ki akarta szélesíteni saját bázisát, de ugyanakkor azt is mutatták, hogy a japán külpolitikában olyan taktikázást készítenek elő, amelyre egyáltalán nem volt képes a háborút felidéző Tódzsó-kormány. Ám a Kojszó-kormánynak sem volt a Tódzsó-kormánynál több esélye arra, hogy háborús ellenfeleinél kompromisszumos megoldást érjen el. Ezt a tényt Roosevelt elnök igen hamarosan a japánok értésére adta, amikor augusztus 12-én mondott rádióbeszédében a következőket jelentette ki: „A többi ország nem adhat hitelt Japánnak és igen sok évnek kell eltelnie, mielőtt újból hinni tudunk a japánoknak”. És Rooseveltnak 1944 szeptember 16-án a Quebec-i találkozás után közzétett nyilatkozatából az is kiderült, hogy Németországhoz hasonlóan Japánnak is feltétel nélkül kell majd kapitulálnia.

Szaipannak, a Mariána-szigetcsoporton levő legfontosabb japán támaszpontnak megtisztítása után a szövetségesek haladéktalanul hozzáláttak, hogy e hadműveleti területen kiszélesítsék támaszpontjukat. ASzaipan közelében levő Maniagassza szigetét július 12-én foglalták el. Az első szövetséges csapatok Guam

szigetén július 21-én, Tinian szigetén pedig július 24-én szálltak partra. Egy hét múlva már teljesen a szövetségesek kezén volt Tinian szigete és vele együtt a Mariána-szigetcsoporthoz legjobb repülőtere is. A japánok itt 5700 halottat vesztek. Augusztus 10-ig Guam szigetét is megtisztították az ellenségtől. A japánok itt 14 000 embert vesztek. Az amerikaiak nem sokára megkezdték Guam szigetén egy nagy haditengerészeti támaszpont létesítését, amelynek építését a 30-as években a japánok fenyegetései következtében elhalasztották. A Mariána-szigetcsoporthoz legfontosabb szigeteinek elvesztése folytán a Marshall-szigeteken maradt japán támaszpontok helyzete még súlyosabbá vált. A Karolina-szigetcsoporthoz levő japán támaszpontokat is légi és tengeri ostromzár alá vették és helyőrségeiket teljes mozdulatlanságra kényszerítették. A szövetségesek mind sűrűbben bombázták a Japán felé vezető útvonalakon a Volcano- és a Bonin-szigetcsoporthoz, valamint a Palau-szigeteken és a Karolina-szigeteken levő japán támaszpontokat. A szövetségesek oly szilárdnak érezték helyzetüket az újonnan elfoglalt szigeteken, hogy a Csendes-óceán középső részén működő kombinált szövetséges erők parancsnoka, Turner tenger-nagy, aug. 12-én Pearl Harborból Szaipan szigetére helyezte át főhadiszállását.

A szövetségesek csapatai szeptember 15-én a hajóhad és a légihaderő erős kötelékeinek támogatásával partraszálltak a Palao-szigetcsoporthoz tartozó Pelulu szigeten, valamint a Halmaheira-szigetcsoporthoz tartozó Morotáj szigeten. Morotáj szigete Új-Guineától több mint 300 mérföldnyire északnyugatra és a Mindanao szigetén levő Davao japán támaszponttól 400 mérföldnyire fekszik. A Halmaheira-szigetcsoporthoz történt betörés azt mutatta, hogy a szövetségesek a hollandindiai szigetcsoporthoz legfontosabb szigetei felé törnek előre. Szeptember 17-én a Palao-szigetcsoporthoz tartozó Angaur, szeptember 27-én pedig Ngeszebusz és Kongauru szigeteken szálltak partra a szövetségesek.

Október 1-ére lényegében a Palao-szigetcsoporthoz mind a négy szigetét megtisztították a japán csapatoktól. Ezen a négy szigeten több mint 10 000 japán katona esett el és 176 japán katona esett fogságba. Ezzel még szorosabbá vált a Karolina-szigetcsoporthoz húzódó ostromzár gyűrűje. Ugyanakkor az amerikaiak erősen közeledtek a Fülöp-szigetekhez is. Az első légitámadást szeptember

22-én intézték Manila ellen. Amerikai jelentések szerint e támadás következtében 11 japán hajó elsüllyedt és 205 japán repülőgép megsemmisült. Szeptember elején Mindanao sziget közelében elsüllyesztettek egy 52 kisebb hajóból álló japán hajókaravánt. Szeptember vége felé már nyilvánvaló volt, hogy a csendesóceáni háború harmadik évfordulóján ismét csatatérre válik a Fülöp-szigetek területe. A japánok szeptember 22-én kihirdették a Fülöp-szigeteken az ostromállapotot.

Csaknem két és fél évvel azután, hogy 1942-ben elnémultak a Corregidort védő utolsó ágyúk, 1944 október 20-án partraszálltak a Fülöp-szigeteken az első szövetséges csapatok. A partraszállás pontjául Leyte-sziget keleti partját szemelték ki, amely aránylag közel feküdt a röviddel előbb meghódított Palao-sziget-csoport újonnan berendezett támaszpontjaihoz. A partraszállási hadműveleteket a Halsey tengernagy parancsnoksága alatt álló három amerikai hajóraj és a Kinkaid parancsnoksága alatt álló hetedik hajóraj támogatta. A partraszállást megelőző két nap folyamán a hadihajók ágyúi és a repülőgépanyahajókról felszálló repülőgépek állandóan bombázták a japán állásokat. A partraszállást követő harmadik napon a szövetségesek elfoglalták Toklobán repülőterét, a negyedik napon pedig magát Toklobán városát, a sziget fontos gócpontját.

A Fülöp-szigetek vizein játszódtott le október 23. és 25. között a csendesóceáni háború második nagy tengeri csatája. A japán hajóhad három hajóraja kísérletet tett arra, hogy megtámadja a partraszállási hadműveleteket fedező szövetséges tengeri erőket. A japán hajóhad igen sokat kockáztatott, de mindent latba kellett vetnie, hogy megakadályozza a Fülöp-szigetek elvesztését. A japánok jól tudták, hogyha a szövetségesek szilárdan megvetik lábukat Leyte szigetén, ez annyit jelent, hogy a Fülöp-szigetek egész csoportja rövidesen ellenséges ellenőrzés alá kerül. Ez pedig végeredményben Japán sztratégiai helyzetének további lényeges rosszabbodására vezet. Mint várni lehetett, a nagy tengeri csata Japán újabb súlyos vereségével végződött. Az amerikaiak hivatalos adatai szerint a japánok két sorhajót, négy repülőgépanyahajót, hat nehéz cirkálót és tíz torpedórombolót vesztek. Nagyon sok japán hajó megsérült. Saját adataik szerint az amerikaiak a „Princeton” repülőgép-anyahajót, továbbá két hajó-

karavánkísérő repülőgép-anyahajót és három torpedórombolót vesztek.

Mint ahogyan az 1942 novemberében vívott tengeri csata következtében amerikai ellenőrzés alá került a Salamon-sziget-csoport, ugyanúgy döntötte el az 1944 októberében vívott tengeri ütközet a Fülöp-szigetek sorsát.

A Leyte szigetén történt partraszállás időpontjában a Fülöp-szigeteken több mint 200 000 japán katona volt. A japánok erélyesen védekeztek. A partraszálló csapatok és a japán helyőrség száma megközelítően egyenlő volt, de a partraszálló csapatok nagy technikai fölénye csakhamar súlyos helyzetbe juttatta a japánokat. Az amerikaiak tengeri fölényére való tekintettel nem lehetett japán erősítéseket Leytére juttatni. Az amerikai első hadsereg csapattestei a szomszédos Samar-szigeten is partraszálltak s a hónap végén, amerikai jelentések szerint elfoglalták Samar fővárosát, Catbalogant, majd rövidesen egész Samar szigete az amerikaiak kezére került. De Kojászó tábornok, japán miniszterelnök, aki a japán katonáktól a legmesszebbmenő erőfeszítést követelte, még december 8-án is a következő kijelentést tette: „A Leyte szigetének birtokáért folyó harc döntő közdelemmé alakult át, amely a csendesóceáni háború kimenetelét meghatározza.” E fennhéjázó kijelentéstől még két hét sem telt el, amikor az amerikai főparancsnokság december 21-én közölte, hogy Leyte szigetén megszűnt a japánok szervezett ellenállása. Ezt követően, december 26-án, hivatalosan közölték, hogy Leyte szigetén befejeződtek a japánok elleni hadműveletek. A Jamaszita tábornok parancsnoksága alatt álló 35. japán hadsereg amerikai hivatalos adatok szerint 116 000 embert veszített Leyte szigetén. Az amerikai partraszállás időpontjától kezdve 1944. év végéig 2800 repülőgép volt a japánok légierejének vesztesége.

Még a leytei hadműveletek befejezése előtt további lényeges előretörést értek el a szövetségesek a Fülöp-szigeteken. December 16-án a szigetecsoporthoz nyugati részén fekvő Mindoro szigetén, a legnagyobb szigettől, Luzontól délre, amerikai csapatok szálltak partra. A leytei harcokban meggyöngült japán csapatok Mindoron csak gyenge ellenállást fejtettek ki. A japán parancsnokság nem rendelkezett nagyobb erővel és ezért tartalékait a Fülöp-szigeteken lévő, sztratégiaiilag legfontosabb pontokon összpontosította,

de Mindoro nem tartozott e pontok közé. Mindoro nem rendelkezik olyan jó kikötőkkel, amelyek a hajóhad számára kedvező támaszpontul szolgálhattak volna. Mindoro azonban Luzon sziget közvetlen szomszédságában fekszik és nem messze van innen a Manilai öböl. Mindoro kézrekerítésével sikerült a Leyte—Samar—Mindoro-vonalon a délről északi irányba húzódó Fülöp-szigetek csoportját kettéválasztani és ugyanakkor ez a partraszállás már közvetlenül fenyegette a Fülöp-szigetek legfontosabb hadászati központját, a manilai körzetet.

Így tehát a háború negyedik évének küszöbén már teljes mértékben nyilvánvaló volt, hogy a japánok főerejének a Fülöp-szigeteken bekövetkező veresége legfeljebb néhány hónap kérdése. Ugyanilyen nyilvánvalóvá vált az is, hogyha a Fülöp-szigetek az ellenség kezére kerülnek, a szövetségesek hajóhada és légiereje 1945 tavaszától gyakorlatilag el tudja vágni a Hongkong—Fülöp-szigetek-vonalától délnyugatra fekvő területek és Japán között a tengeri összeköttetést. A Fülöp-szigetek, Holland-India, Brit-Malája és Burma erőforrásainak elvesztésével (vasérc, kőolaj, ólom, cink, bauxit stb.) Japán nehézségeinek nyilvánvalóan még inkább fokozódnia kellett. Soha azelőtt nem voltak a japán birodalom kilátásai oly sivárak, mint a csendesóceáni háború negyedik évében, 1945-ben.

*

Az 1944. év kezdetén India és Burma határán is megélénkültek a harcok. A szövetséges csapatok január első felében kisebb hadműveleteket kezdtek az arakáni körzetben és január 8-án elfoglalták Maungdau városát. A japánok február elején Arakánnál ellentámadásra indultak és bekerítették a 7. indiai hadosztályt. Az 5. indiai hadosztály a bekerített csapatok segítségére sietett és a japánok hátaba kerülve, február végére visszaverte a japán csapatokat. Március első felében az indiai és nyugatafrikai angol csapatok ezen a frontszakaszon elfoglalták Betidaung városát, valamint több más helységet, de a japánoknak sikerült a további előretörést megállítaniok.

Ennél sokkal lényegesebb hadműveletek bontakoztak ki Burma északi részében. Ezen a területen a Stilwell amerikai tábornok parancsnoksága alatt álló kínai csapatok India felől 1943 végén támadásba mentek át. Ezeknek a csapatoknak a magvát azok a csapattestek képezték, amelyek 1942 nyarán Burmából

Indiába vonultak vissza, ahol a kínai csapatokat korszerű kiképzésben részesítették. Az Indiából előretörő csapatok két hadosztálynyi erővel rendelkeztek és 1944 folyamán sikeresen harcoltak. A kínaiak szétverték a 18. japán hadosztályt és március elején elérték Majnkvan városát. Március végén a kínaiak érkeztek Mogaung vasútállomáshoz. Előretörésük alatt Indiából erősítéseket kaptak. A szövetséges parancsnokság a japán mögöttes közlekedési vonalak megzavarására március közepén az arcvonaltól 240 kilométernyire néhány ezer főnyi ejtőernyős csapatot küldött a japán vonalak mögé. A földreszálló osztagokat a levegőből látták el élelmiszerrel és hadfelszerelési tárgyakkal és erősítéseiket is légi úton kapták. Ezek az ejtőernyős csapatok a partizánharcok taktikájához folyamodva, az eredményes hadműveletek egész sorát folytatták a japánok ellen.

Az amerikai sajtó jelentései szerint Stilwell amerikai tábornok és Mountbatten angol tengernagy között a burmai fontos hadműveletek tárgyában komoly nézeteltérések támadtak s ennek következtében a két magasrangú tiszt között rendkívül ellenségeséssé vált a viszony. Az angolok minden erővel fékeztek az észak-burmai előrenyomulást, mert Indiában féltették a hátukat és azon a véleményen voltak, hogy a csapatokat az indiai rend fenntartására kell készenlétben tartani. Ugyanekkor elleneztek az India és Burma közötti út építését is. A kínai és amerikai egységekből álló csapatok állandóan harcolva a Mogaung környékén elterülő lapályról május 17-én érkeztek az Iravadi fennsíkján, Mjitzkina körzetében lévő japán repülőtérhez, amelyet rövid harc után birtokukba kerítettek. A szövetséges parancsnokság e repülőtér birtokában légi úton Mjitzkinába küldte az indiai 5. hadosztály egy részét. Elkeseredett, hosszú harcok kezdődtek a körülzárt japán helyőrséggel, amelynek maradványait augusztus 4-én megsemmisítették. Mjitzkina teljesen a szövetségesek kezére került. Mogaungot már jóval előbb, május 25-én, elfoglalták a szövetségesek. Ilymódon Burma északi részében kiindulópontot létesítettek a további, jelentékeny hadműveletek céljára.

A japánok Burma északi részében ugyanolyan elkeseredett ellenállást tanúsítottak, mint a Csendes-óceán szigetein. A szövetséges csapatok tevékenységének megbénítása céljából a japán parancsnokság március elején az India és Burma közötti határ

központi frontszakaszán ellentámadást indított. A japánok könnyen legyűrték a 14. angol hadsereg előretolt csapatrészeinek ellenállását, átlépték a határt és betörték Manipur indiai fejedelemség területére. Március végén már Impal és Kohima angol támaszpontokat veszélyeztették és Kohimát be is kerítették. Április végén a japánokat részben sikerült Kohima alól viaszorítani és a kohimai helyőrség újból megteremtette az összeköttetést a többi angol csapattal. A japán katonaságot csak augusztusban sikerült India területéről végleg kiszorítani.

Japán jelentések szerint a Manipur fejedelemségben és Arakán területén folyó harcokban a japánok oldalán résztvettek azok az osztagok, amelyeket a Malájában és Burmában élő indiaiakból és a japán fogságba kerülő indiai csapatok volt katonáiból alakítottak. Ezeknek az osztagoknak az élére 1942-ben egy indiai renegát, Szubha Csandra Boz került, aki régebben az indiai kongresszus tagja volt, majd a tengelyhatalmakhoz pártolt át.

Mindezek a burmai hadműveletek mind a résztvevő csapatok számát, mind pedig a csapatok elé tűzött feladatokat tekintve, korlátozott jellegűek voltak.

Grigg angol hadügyminiszter közlése szerint a szövetségesek Burmában 1944 január 1-étől július 30-ig összesen 5900 halottat, 19 900 sebesültet vesztek s 2600 katonájuk eltűnt.

A harc csak augusztusban csendesedett el. Szeptemberben és október legnagyobb részében a küzdelem szünetelt s csak október második felében lángolt fel ismét. Az angol 14. hadsereg osztagai Manipurból előrenyomulva október 19-én elfoglalták Tiddim városát. Október 30-án Burma északi részében a régi Burma-kínai út mentén fekvő Bamo és Mandalay sztratégiai pontok irányában megkezdődött az előrenyomulás. Az év végére elvágták a két város közötti vasúti vonalat és mindkét várost közvetlen közelről fenyegették a szövetséges csapatok.

Az angol csapatok Arakánban is nyomást kezdtek gyakorolni a japánokra és Akyab irányában próbáltak előretörni.

Minthogy a 14. angol hadsereg létszáma 1944 őszén 300 000 ember volt, Burma északi részében és Jünnanban pedig körülbelül 200 000 főnyi kínai és amerikai csapat állott, a burmai fronton harcban álló szövetséges csapatok létszáma 1944 végén meghaladta a félmillió embert. A Burmában harcoló kínai és amerikai

csapatok parancsnokává Stilwell tábornok helyébe október végén Salten amerikai vezérőrnagyot nevezték ki.

Az angolok 1944 végén az Indiai-óceánon már olyan hatalmas tengerészeti erőket vontak össze, hogy ezeknek az erőknek egy részét az amerikaiak segítségére küldhették a Csendes-óceánra. E célból az angolok távolkeleti flottáját 1944 decemberében két hajórajra osztották; az egyik, a keletindiai hajóraj, Power tengernagy; a másik, a csendesóceáni hajóraj Frazer tengernagy parancsnoksága alatt állott. Az utóbbi hajórajt, amelynek bázisa Ausztrália volt, a körülményektől függően MacArthur tábornok vagy Nimitz tengernagy, az amerikaiak csendesóceáni hajórajja parancsnokának vezetése alá rendelték.

Így tehát a japánok a háború negyedik évének kezdetén mind a Csendes-óceánon, mind pedig Burmában és az Indiai-óceánon a szövetségesek fokozódó tevékenységével álltak szemben.

6. Kína és a csendesóceáni háború

Kína népe már harmadik éve állott elkeseredett harcban a japán hódítóval, amikor Hitler hordái még éppen csak átlépték a lengyel határt, hogy véres világhódító útjukra induljanak.

Anglia és Franciaország figyelmét és erejét 1939 szeptember-től az európai események kötötték le. Japánnak — úgy látszott — soha még ilyen lehetősége nem nyílt arra, hogy Kínában saját feje szerint cselekedjék és most már döntő, nagyszabású hadműveletbe kezdjen. Ám ilyen előretörés sem 1939-ben, sem 1940-ben, sem pedig 1941-ben nem következett be. S ha a japán főparancsnokság mégsem tudta magát rászánni a nagy erők igénybevevő általános támadás megindítására, ennek alapvető oka abban rejlett, hogy a japánok éppen ezeket az erőköt akarták a hadászati szempontból Távol-Keleten uralmi helyzetet elfoglaló Szovjetunió katonai erejével szemben ellensúlyként felhasználni, hogy előbb lekössék a Szovjetunió erejét, majd adott pillanatban rátámadjanak a Szovjetunióra. Ez a körülmény szabta meg a Kínával kapcsolatos japán sztratégiai tervek és hadműveletek határát. Mind ehhez (különösen 1941-ben) még az a törekvés is hozzájárult, hogy a japán fegyveres erőköt és hadianyagot az Anglia és Amerika elleni támadás céljára tartalékolják. A japánok arra szorítkoztak,

hogy helyzetüket az elfoglalt országrészekben gazdaságilag és politikailag megszilárdítsák s ugyanakkor mindent megkísérljenek az egységes kínai nemzeti front szétbomlasztására. Hadműveleteik csak helyi jelentőségű csapatmozdulatokra szorítkoztak.

A tokiói kormány a háromhatalmi egyezmény 1940 szeptemberében történt aláírásával újból szoros kapcsolatot létesített az európai tengelyhatalmakkal. Indo-Kína északi részének az egyezmény aláírásával egyidőben történő megszállása azt mutatta, hogy a japánok háborús támadása teljesen új irányt vesz. Bár az is igaz, hogy az Indo-Kína területére történő benyomulás a Kína elleni háború célját is szolgálta. Ilymódon akarták a nemzeti Kínát azoktól a kapcsolatokról megfosztani, amelyeket a Jünnan és Hajfong közötti vasútvonal révén a külvilággal még fenn tudott tartani. Ez ugyan csak másodrendű célkitűzés volt, de ugyanakkor arra is alkalmasnak látszott, hogy leplezze az új japán politika valódi céljait. A japánok a kínai arcvonalon emberrel és hadianyaggal egyaránt takarékoskodni kezdtek és ez a körülmény határozottan megkönnyítette Kína védelmét. Minthogy azonban Anglia és Amerika még ebben az időben is a Japán irányában tanúsított engedékenység politikáját folytatta, Kína uralkodó köreinek amúgy sem túlságosan szilárd magatartása az 1940 és 1941 közötti időszakban végképpen megingott. A megszállt területeken most már fenntartás nélkül a japán imperializmus oldalára állott a kínai burzsoázia és a földbirtokos osztály túlnyomó része.

Anglia és Amerika 1941 júliusában Indo-Kína déli részének japán megszállására a japán követelések zárolásával felelt. Ezzel nemcsak figyelmeztetni akarták Japánt, hogy elérte az angol-amerikai engedékenység végső határát, de ugyanakkor fel akarták a kínaiakat bátorítani, hogy még fokozottabb ellenállást fejtsenek ki a japánokkal szemben. Anglia és Amerika azonban egészen a Peárl Harbor és Szingapur ellen intézett japán támadás időpontjáig mereven ragaszkodott a japán-kínai háborús összetűzéssel kapcsolatban tanúsított semleges magatartásához. A két nagyhatalom valamennyi intézkedése védelmi természetű volt. Nyújtottak ugyan kölcsönöket Kínának és egyéb gazdasági támogatásban is részesítették, speciális szakértők műszaki és katonai tanácsokkal látták el, ezenfelül még politikailag is támogatták. De mindez a segítség pontosan megszabott határokon belül mozgott. A két nagyhatalom

által nyújtott segítség természetszerű indítókoka abban volt keresendő, hogy Japán ellen felhasználható lényeges ellensúlyként lehetőleg fenn akarták tartani Kína védekezőképességét. Jól látták ugyanis, hogy ha a nemzeti Kína leteszi a fegyvert, akkor ezzel nemcsak hogy nem gátolja meg, de éppen ellenkezőleg, megkönnyíti és gyorsítja az angol és amerikai birtokok ellen irányuló japán előretörést. Arra számítottak, hogy ha egyszer közvetlenül ő ellenük is megindul a japánok támadása, a japánok elleni harcot tovább folytató kínai seregek a Csendes-óceán medencéjében kialakuló általános sztratégiai helyzetben nagyon fontos szerepet tudnak majd játszani. De emellett mind a Fehér Házban, mind a Downing Streeten úgyszólván utolsó pillanatig nem veszítették el a reményt, hogy mégis sikerül majd valahogyan elkerülni a Japán elleni háborút. Az angolszász hatalmak csak akkor kezdték teljes mértékben felbecsülni a kínai nép ellenállásának értékét, amikor a japánok már fegyveres erővel támadták meg Angliát és Amerikát. Különösen a Csendes-óceánon elért első nagyobb japán katonai sikerek után kezdett Kína a távolkeleti nemzetközi politikában rendkívül fontos szerepet játszani. Az újkor történetében soha nem értékelték még oly nagyra Kínának a csendesóceáni nemzetközi politikában játszott szerepét, mint az 1942. év első felében.

*

A kínai kormány 1941 december 9-én formászerint is közölte, hogy Kína és Japán között hadiállapot áll fenn, egy nappal később pedig hadat üzent Németországnak és Olaszországnak.⁸⁷

A kínai nép abban reménykedett, hogy most, amikor sorsát egybekötötte a Japán ellen harcoló más népek sorsával, az ország katonai és gazdasági helyzetében bizonyára haladéktalan enyhülés áll majd be.

Ezek a kínai remények azonban nem váltak valóra. Az angol-amerikai szövetségesek képtelenek voltak arra, hogy közvetlen segítséget nyujtsanak Kínának. Sőt, amikor Csang Kaj-sek felajánlotta a szövetségeseknek, hogy kínai csapatokat küld a burmai

⁸⁷ Kína már 1941 július 2-án, tehát egy nappal Vang Csing-vej báb-kormányának német és olasz részről történt elismerése után megszakította Németországgal és Olaszországgal a diplomáciai kapcsolatokat.

hadszíntérre, az angol-amerikai főparancsnokság kénytelen volt ezt az ajánlatot elfogadni. A japán ostrom alatt álló Hongkong helyzetének megkönnyítésére Kanton vidékén már 1941 decemberében támadást indítottak a kínaiak.⁸⁸

A csendesóceáni háború csak közvetve érintette a kínai hadihelyzet alakulását. A japánok a nagyszabású előretörés céljára és egyúttal sztratégiai tartalékként a légierő, a tüzérség, valamint a harckocsik és a gépesített csapatok egy részét kivonták Kínából és a déli tengereken összpontosították. Volt egy idő, amikor Kínában mindössze kb. 300 első vonalbeli japán repülőgép maradt. Az 1942 januárjában Csangsa ellen indított japán támadást sokkal gyengébb tüzérségi és páncélos támogatásban tudták részesíteni, mint az előző években indított támadásokat. A csendesóceáni háború kezdetétől fogva a japán vezérkar a kínai hadszínteret nem tartotta többé elsőrendű fontosságú frontszakasznak. Ennek megfelelően a Kínában állomásozó japán erőket — a mandzsuriai harctér kivételével — egészen 1944 tavaszáig nemcsak hogy nem növelték, de inkább még gyengítették is. Ez pedig Kína szempontjából igen fontos, pozitív tényező volt.

A csendesóceáni háborút azonban egyéb olyan negatív körülmények kísérték, amelyek Kína helyzetének rosszabbodására vezettek. Az Anglia és Amerika elleni harcban kivívott első komoly sikerek után újult erővel lángolt fel Japánban a sovíniszta hangulat, amely előzőleg a hosszantartó kínai háború hatása alatt már némileg alábbhagyott. A déli tengereken kivívott győzelmek megerősítették a japán hadsereg, így természetesen a Kínában harcoló japán csapatok harci szellemét is. Ezeknek a csapatoknak a harckészsége egy időre ismét megerősödött.

A kínai burzsoáziára rendkívül nyomasztó hatást gyakoroltak a Hongkongnál, Malájában és Holland-Indiában kivívott könnyű japán győzelmek. De a meg nem szállott és a japán megszállás alatt álló kínai területeken egyaránt csak az ingadozó elemek

⁸⁸ Szung Ce-ven kínai külügyminiszter 1942 október 10-i beszédében a következőket jegyezte meg: „Amikor Angha és az Egyesült Államok hadba lépett Japán ellen, mi kínaiak azt gondoltuk, hogy Japán ellen viselt háborúnk vége már nincs messze. De Japán ma a Távol-Keleten erősebb, mint bármikor volt, mi pedig elvesztettük burmai utánpótlási támaszpontunkat”. (*New York Times*, 1942, október 14.)

kerültek teljesen annak a japán propagandának a hatása alá, amely azt hirdette, hogy „a tengely feltétlenül győzni fog” és fennem hangoztatta, hogy a „keletázsiai élettérben” a japánokat illeti meg az uralkodás joga. A kínai nép széles tömegeiben egy pillanatra sem gyengült meg a harci szellem. Most, hogy szemtől-szembe láthatták a szövetségesek balsikereit és gyors visszavonulását, a legjobb kínai csapatoknak saját erejükbe vetett hite még jobban megerősödött.

Kína további sorsának alakulására minden egyéb tényezőnél nagyobb hatást gyakorolt az a tény, hogy a Burma és Kína közötti útvonal japán kézre került.⁸⁹ Az 1942 év áprilisa és májusa közötti időpontban érkeztek Kínába a Burmában felhalmozott hadianyag utolsó szállítmányai. Ettől fogva az 1942—43-as évek folyamán már csak az India felé vezető légi útvonal állott rendelkezésre. Ezen át pedig csak a legszükségesebb anyagokat tudták korlátolt mennyiségben Kínába szállítani. A kínai hadserég fegyver- és hadianyagellátása tovább rosszabbodott.

A csendesóceáni háború kezdetekor a japánok névleg Kínának mintegy nyolcszáz körzetét — hozzávetőlegesen egymillió négyzetkilométernyi területet, vagyis a tulajdonképpeni Kínának mintegy negyedrészt — tartották megszállva. A japán csapatok azonban a több mint 3000 kilométer hosszúságú front vonalán kívül a megszállt területeken csak a legfontosabb városokat és a szárazföldi, valamint vízi közlekedés fontos útvonalait tartották megszállva. A japán vonalak mögött hatalmas területeken a partizánok kezében volt a hatalom: a partizánok megszervezték saját hatóságaikat és sem a japán közigazgatást, sem a japánok által alakított bábkormányokat nem ismerték el. Valóságban a japán megszállás a kínai területnek csupán 150 000 négyzetkilométerre terjedt ki. Bár az is igaz, hogy a japán kézen levő területekhez tartoztak Kína legfontosabb ipari és gazdasági központjai és sűrűn lakott területei, amelyeknek nemcsak gazdasági, hanem

⁸⁹ Cranborne lord, az angol Lordok Házának elnöke 1943 márciusában a következő módon jellemezte azt a fontosságot, amelyet Anglia a kínai utánpótlás szempontjából a burmai útnak tulajdonított: „Ezen a frontszakaszon mindaddig nem lehet számítani a hadihelyzet gyökeres javulására, míg Burma újbóli meghódítása révén nem sikerül ismét megnyitni a burmai utat. Ez út megnyitásának feltétlenül a szövetséges sztratégia alapvető fontosságú céljai közt kell szerepelnie”. (*Právda*, 1943 március 6.)

sztratégiai szempontból is nagy volt a jelentőségük. Ezeken a japán megszállta területeken legalább 70—80 milliónyi lakosság élt.

A japánok a különböző kínai területeken „kormányokat” létesítettek, hogy saját intézkedéseiket magukkal a kínaiakkal hajttassák végre. A Vang Csing-vei vezetése alatt álló, úgynevezett „központi” kormányzat Nankingban székel. Ennek a kormánynak a jogköre lényegében véve a Jangcse lapályán elterülő területekre terjedt ki. Pekingben a politikai végrehajtó hatalom az Anfu-klikk egyik régi tagjának, Vang Ji-dangnak és a vezetése alatt álló, úgynevezett Észak-kínai Politikai Tanácsnak kezében összpontosult. Ez a tanács kormányozta az észak-kínai kerületeket. Belső Mongóliában, az úgynevezett „menctsiengi kormány” szolgált ki a japánokat. Ennek a kormánynak a székhelye Gujhua, vezetője pedig Tö Vang mongol herceg volt. A japánok által kinevezett kantoni kormány, valamint a megszállt hajnani terület és Délkína egyéb megszállt területeinek (Szvatou-nak, Amojnak és a Burmával határos jünnani körzetnek) közigazgatási kormányzata csak formászerint tartozott Vang Csing-vei kormányának hatásköréhez.

Mindezek a kínai hatóságok nemcsak együttműködtek a japánokkal a megszállt területek gazdasági forrásainak és emberanyagának kihasználásában és nem pusztán a fügefalevél szerepét töltötték be, amelynek feladata az volt, hogy leplezze, hogyan változtatják át Kínát a japánok gyarmatává; ezenfelül még rendőri szervekként is működtek és ily módon lehetővé tették a japánoknak, hogy a megszállt, mögöttes országrészekben saját katonai és rendőri csapataik felhasználását megtakarítsák. A tekintélyesebb, nagyobb „kormányok” nemcsak saját kínai rendőrséggel, de csapatokkal is rendelkeztek. Ezek a csapatok japán irányítás alatt álltak. A japán megszállók a kínai „kormányzatok” csapatait szívesen használták fel a partizánok elleni akciókra, de sokszor reguláris harcba is bevetették őket. Csakhamar kiderült azonban, hogy mind a kínai rendőrség, mind a kínai katonaság felettébb megbízhatatlan a japánok számára. Gyakran megtörtént, hogy a japánok által felhasznált kínai egységek kapcsolatban álltak a partizánokkal és nem egyszer előfordult, hogy egész csapattestek zárt egységben átálltak a japánok ellen küzdő kínai hadsereghez. De a japán megszálló hatóságoknak mégis volt ebből bizonyos

hasznuk. Részint éppen ezeknek a rendőri osztagoknak a fennállása tette Japánnak lehetővé, hogy a csendesóceáni háború kitörésekor a tulajdonképpen Kína és Belső Mongólia területén állomásozó egy millió főt meghaladó csapatai létszámát 600—700 ezerre csökkentse. Emellett a japán csapatok nem csak a front vonalát tartották, de ezenfelül még 1941/42 telén, tehát a déli tengereken kifejtett legnagyobb japán tevékenység időpontjában is tudtak Kínában támadó hadműveleteket indítani.

Ezenfelül volt még egy másik tényező is, amely a kínai harc-téri helyzet alakulására az egész idő folyamán rendkívül nagy befolyást gyakorolt. Ez a másik tényező a japán ügynököknek és a Kuomintang keretében működő reakciós elemeknek az egységes demokratikus arcvonala, Kína demokratizálása, de különösen a kínai nép érdekeinek legállhatatosabb védelmezői, a Kínai Kommunista Párt, a népi-forradalmár csapatok 8. és 4. hadserege, valamint a kínai partizánok ellen kifejtett aknamunkája volt.

A japán tábornokok a Kína elleni háború első napjaitól fogva legfőbb politikai feladatuknak tartották, hogy éket verjenek az egységes kínai nemzeti arcvonalba és egyenlenséget támasszanak a Kínai Kommunista Párt és a japánok ellen küzdő egyéb politikai csoportok között. Minél tovább tartott a háború, annál inkább tudatosodott a japánokban az a meggyőződés, hogy Kínát csak akkor tudják legyőzni, ha előzőleg sikerül az egységes kínai nemzeti arcvonalat szétbomlasztaniok. Ezért sokszorozták meg a nemzeti arcvonala szétbomlására irányuló kísérleteik erejét. A japán hadügyminisztérium által 1936 őszén kiadott propagandairatok egyikének címlapján a következő felirat volt látható: „Száz csatában kivívott száz győzelem még nem jelenti a jó legjavát. A jó legjava abban rejlik, hogy az ellenséget egyetlen összecsapás nélkül semmisítsük meg”. A japán tábornokok valóban magukévá is tették ezt az elgondolást és arra törekedtek, hogy „Kínát maguknak a kínaiaknak a kezével hódítsák meg”. A japán parancsnokság körében mindig nagy népszerűségnek örvendett az „oszd meg és uralkodjál” régi elve.

A japán titkos ügynökség látta, hogy nem tudja célját teljes mértékben megvalósítani és ezért fokozott mértékben munkához látott, hogy a csunkingi kormány magasrangú tisztviselőinek körében minél eredményesebb bomlasztó tevékenységet fejtsen ki, a

Kommunista Párt, a kínai 8. hadsereg és a vezetése alatt működő partizánok ellen hangolja őket, súlyos gyanúsításokkal bizalmatlanságot ébresszen bennük e demokratikus alakulatok iránt. A 8. hadsereg vezetősége tántoríthatatlanul küzdött a nemzeti arcvonal egységének megőrzéséért és az egységes arcvonal bomlasztására irányuló különböző provokációk ellen. Az egységes nemzeti arcvonallal szemben ellenséges álláspontra helyezkedő reakciós kínai elemek tevékenysége azonban mégis meg tudta gyengíteni a 8. hadsereg és a partizáncsapatok ütőképességét. Ez a bomlasztó tevékenység rendkívül kapóra jött a japánoknak, akik kétségbeesett erőfeszítéseket tettek, hogy meggyengítsék az egységes ellenállás arcvonalát és aláássák azt a morális és szervező befolyást, amelyet ez az egységes arcvonal a kínai népre gyakorolt.

A japánoknak 1941—42 telén kezdett legnagyobb szabású hadművelete a Csangsa felé irányuló támadás volt. Ezzel a támadással meg akarták akadályozni, hogy a kezdeményezést a kínaiak ragadhassák a kezükbe és ugyanakkor az ostromlott Hongkong megsegítésére elvont kínai erők által meggyengített arcvonal helyzetét kihasználva el akarták Csangsa városát foglalni, hogy aztán innen biztosíthassák a Kanton és Hankau közötti vasútvonal elfoglalására irányuló további japán hadműveleteket.

A Csangsa elleni támadásban eleinte csak két japán hadosztály vett részt, de fokozatosan még további 2—3 hadosztályt vetettek a küzdelembe. 1942 január 3-án már Csangsa falai alatt folyt az elkeseredett harc. A kínaiak feltartóztatták az ellenséget és súlyos veszteségeket okoztak a rohamozó japán csapatoknak. Ugyanakkor erős kínai egységek jelentek meg a japán csapatok szárnyain. Január 5-től kezdve ellentámadást ellentámadásra indítottak a kínaiak és ezek a támadások komoly, nagy sikert hoztak. Két nap múlva a japán parancsnokság közölte, hogy a japán csapatok Csangsánál „tervszerű visszavonulást hajtanak végre”. A kínai parancsnokság január 16-án jelentette, hogy ezen a frontszakaszon sikerült helyreállítani az 1941 decemberében indított japán támadás előtti helyzetet. Ebben a hadműveletben körülbelül nyolcvanezer főnyi japán sereg vett részt.

Ezenfelül a kínai hadsereg arra is képes volt, hogy 1942 januárjában egyéb frontszakaszon is támadó hadműveleteket indítson.

A nankingi irányban előretörő kínai csapatok elfoglalták Gaoan és Unin városokat és mindjobban közeledtek Nancsang felé. Január második felében siker koronázta a Hankautól északra, valamint a Jangcse folyónál, Icsang városa közelében és több más helyen indított, helyi jellegű kínai támadást.

A japán csapatok csak áprilisban indítottak hadműveleteket, amelyek még májusban és júniusban is tartottak. E hadműveletek közül az első főként a Sanszi, Hupej és Honan tartományok határvidékén küzdő 8. kínai hadsereg és — ahogyan maguk a japánok közölték — a Hupej tartomány középső részében, valamint Santung nyugati felében tevékenykedő „kommunista partizánok” ellen irányult.

A japánok kezdettől fogva rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítottak annak az erőnek, amelyet a kommunisták vezetése alatt álló csapattestek a japánok elleni küzdelemben jelentettek. Ezzel a felismeréssel magyarázható a kommunista csapatok ellen összevont erővel indított japán támadás. A japán kormány Tájékoztató Irodájának annak idején az északkínai helyzetről kiadott közleménye szemléltető módon mutatja meg, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a japán hadvezetőség ezeknek a kommunista irányítás alatt álló kínai erőknek. A japán Tájékoztató Irodának ez a közleménye többek között ezeket tartalmazza: „A japánellenes mozgalom legfőbb mozgó ereje a kommunista hadsereg káros befolyásában keresendő. Ezt a befolyást semmiesetre sem szabad alábecsülni. A kínai kommunisták az okai annak, hogy Kína és Japán között még mindig folyik a háborúskodás. Csak az ő befolyásuknak tulajdonítható, hogy mindezideig nem sikerült felszámolni az egész kínai «incidenst» és mind máig folynak a hadműveletek. Ezért a japán csapatok a kommunista hadseregben látják legfőbb és legveszedelmesebb ellenségüket!”⁹⁰

A „kommunisták ellen” Hupej központi részében indított japán támadás egész májusban és júniusban is tovább folyt, de a japánoknak mégsem sikerült céljukat elérni: nem tudták felszámolni az ezen a vidéken levő erős partizán-fészkeket. Ugyanez volt a helyzet Santung tartomány nyugati felében is, bár a japánok azt állították, hogy „sokezernyi ellenséget megsemmisítettek”.

⁹⁰ *Tokyo Gazette*, 1940 október.

A hadműveletek azonban egész nyáron, sőt még az őszi folyamán is folytatódtak és végül a japánok teljes kudarcával végződtek. A japán rablók a fentemlített kerületekben, de egyéb vidékeken is a „felperzselt föld” politikáját folytatták a partizánok ellen indított expedíciós hadműveleteik során. Földig romboltak, fel-dúltak és felgyújtottak minden várost és minden falut, amelyről gondolták, hogy a partizánok támaszpontként használják fel, elpusztították a vetéseket és a kerteket, a lakosságot pedig részben kiirtották, részben erőszakkal más vidékekre telepítették át. Néhány fontosabb pontot érintetlenül hagytak, de ezeken a pontokon erős japán helyőrségeket helyeztek el. Ezek a módszerek még jobban fokozták azt a mélységes gyűlöletet, amelyet a megszállott területek lakossága a japánokkal szemben érzett. A japánok garázdálkodása nyomán szétszűllött a kínai gazdasági élet, a kínai nép nyomora pedig soha nem látott méreteket öltött. Az 1941. és 1942. években a felszabadított kínai területek ellen intézett, embertelen eszközökkel végrehajtott japán támadások következtében e területek kiterjedése és lakosságának száma egy időben csaknem felére csökkent.

A partizánok ellen irányuló helyi hadműveletek közben a japán parancsnokság már előkészítette az 1942 nyarán meginduló általános támadást.

A japán sajtóból és a különböző japán államférfiak nyilatkozataiból kiderül, hogy a japán hadvezetőség nagy reménységeket fűzött ehhez a támadáshoz. A japánok azt hitték, hogy a déli tengereken aratott jelentékeny japán hadisikerek és a burmai út elvesztése folytán meggyengült a kínai nép ellenálló ereje. A japán parancsnokság abban is reménykedett, hogy a kínai hadseregben tapasztalható komoly fegyver- és hadianyaghiány erősen befolyásolja majd a kínai csapatok harcképességét. Ám legnagyobb reménységük mégis csak az volt, hogy a japánok katonai csapásai és politikai bomlasztó tevékenysége révén végül sikerül megbontani a kínai nemzeti ellenállási arcvonal egységét.

A japánoknak ekkor már nem voltak szabad tartalékaik és így csupán a rendelkezésre álló arcvonalbeli erőkkkel indították támadásukat. Kínába csak egészen lényegtelen erősítéseket tudtak a japánok küldeni. Az 1942 nyarán indított nagy japán támadás egyik főcélja az arcvonal kiegyenesítése volt.

Ha szemügyre vesszük a japán-kínai arcvonal 1942. évi alakulását, első pillanatra feltűnik az arcvonal ismételt elkanyarodása : a kanyarok sokaságán kívül az arcvonalon két óriási méretű kikanyarodás látható, ahol a nemzeti felszabadító csapatok által kézbe tartott területek mélyen benyúltak a japánok ellenőrzése alatt álló területbe. Az egyik ilyen benyúló hatalmas ék magában foglalta a Jangcsetől északra fekvő Honan, Anhui és Hupej tartományok nagyrészét, míg a másodikhoz Csekiang, Fukien, Kiangszi, Kuantung és Hunan tartományok tetemes része tartozott.

Minthogy a japán hadsereg tekintélyes részét a Csendes-óceánon folytatott hadicselekmények kötötték le, a kínai arcvonalnak ez a kanyargó, ismételt ékekkel megszakított jellege a japán arcvonalak háta mögött levő partizán-területekkel együtt komoly veszélyt jelentett a japán hadvezetőség számára. Kínai támadás esetén egész japán hadseregeket lehetett volna elvágni mögöttes támaszpontjaiktól, valamint a tengerparttól. A Japánban rendelkezésre álló tartalékok korlátolt volta és az egyéb frontszakaszok fokozott szükségletei folytán az is igen könnyen megtörténhetett volna, hogy az ily módon a kínai arcvonal óriási kiterjedésű zsákjaiba szoruló japán seregek sorsa válságosra fordul. Nyilvánvalóan ezek a meggondolások vezettek az 1942 nyarán indított japán támadás elhatározására. Emellett ennek a támadásnak volt még egy másik, nem kevésbé fontos célja : A japán hadvezetőség még egyszer meg akarta kísérelni, hogy birtokába kerítse a Kanton és Hankau közötti vasútvonalat. Ugyanakkor el akarta vágni mögöttes támaszpontjaiktól a tengerparti Csekiang és Fukien tartományokban, valamint Kiangsziban és Kuantungban harcoló kínai csapatokat, hogy aztán az egész kínai partvidéket birtokába tudja keríteni. A támadást közvetlenül megelőző időben igen sokat írt a japán sajtó annak a lehetőségéről, hogy Fuzangból, valamint egyéb koreai és mandzsuriai kikötőkből kiinduló közvetlen vasútvonal létesül, amely Koreát és Mandzsuriát Szingapurral és Rangoonnal fogja majd összekötni. Ennek a vasútnak a nyomtávolsága a különböző szakaszokon nem volt azonos. Mindezenfelül a vonal több helyen megszakadt, úgyhogy ezeken a helyeken még meg kellett a pályatestet építeni. A Szingapurban ejtett foglyok, valamint a helyi lakosság munkaerejének felhasználásával 1942 nyarán hozzá-

fogtak a japánok a Taiföldet Burmával és a Taiföldet Indo-Kínával összekötő vasúti hálózat létesítéséhez. Sok időre nem volt szükségük, hogy a munkálatokat elvégezzék. Ám a Koreát Szingapurral összekötő vasútvonal leglényegesebb szakasza, a kanton-hankau-i vasútvonal nagyrésze a kínai csapatok kezén volt. Ennek a vasúti szakasznak az elfoglalása lehetővé tette volna a japánoknak, hogy Koreából és Mandzsuriából egészen Kantonig vasúton szállíthassák a harctéren bevetésre kerülő csapataikat. Ezzel bizonyos mértékben megkönnyítették volna a túlterhelt tengeri szállítás helyzetét.

A csendesóceáni háborúra való tekintettel komoly veszély lehetőségét rejtette magában már a pusztán tény is, hogy a tengerparti tartományok: Csekiang, Fukien és Kuantung a kínai csapatok kezén voltak. E tengerparti tartományokban levő repülőterek japán szempontból kellemetlenül közel voltak Formozához és Sanghájhoz, de ezenfelül a Japánt Szingapurral és Holland-Indiával összekötő útvonalak szempontjából is veszélyt jelentettek. Ha ezek a repülőterek továbbra is kínai kézen maradnak, ez annyit jelentett volna, hogy az életfontosságú japán közlekedési útvonalakat, de még a japán anyaország területén levő katonai támaszpontokat és ipari gócpontokat is közvetlen veszély fenyegeti. Mindez azt mutatja, hogy a japán parancsnokságnak rendkívül súlyos okai voltak, amikor elhatározta, hogy az arcvonálnak ezen a szakaszán támadást indít.

A japán csapatok az arcvonal egyes szakaszain már májusban erősebb tevékenységbe kezdtek. Júniusban a Kínában levő japán csapatok legnagyobb részét bevetették a kínaiak ellen. Észak- és Közép-Kína legfontosabb partizán vidékei ellen egymásután több nagy japán expedíciós sereget küldtek ki. Baotou irányából erős japán kötelékek tartottak dél felé. Sanszi és Honan tartományokban a nyugati és déli irányban előrenyomuló japán csapatoknak a támadás kezdetén sikerült több várost elfoglalniuk. Más japán oszlopok Hupei tartomány északi részében és Honan déli felében törtek előre, hogy egyesüljenek azokkal a japán csapatokkal, amelyek Honan északi részében kísérletet tettek a megszállt területre benyúló szakasz elvágására.

A japánok eleinte több helyen részleges sikereket tudtak elérni, de ezek a sikerek rövid életűek voltak. Júliusban ellentáma-

dást indítottak a kínaiak és nemcsak kiindulópontjukig szorították vissza a japánokat, de némely helyütt olyan pontokat is el tudtak foglalni, amelyek a támadás megindítása előtt a japánok kezén voltak.

A legfontosabb hadművelet azonban a Jangcsetől délre fekvő területen folyt le. A tengerparti tartományok és a kanton-hankoui vasútvonal birtokáért folyó támadásnál ez alkalommal nem a régi módszert alkalmazták, amely már háromízben vallott kudarcot. Csangsa irányában 1942 nyarán csupán melléktámadást indítottak a japánok. A főtámadás három irányban indult meg. Ezek egyike Hangcsouból déli irányban haladt és aztán nyugati, majd északnyugati irányban fordult el; a másik támadás Nancsangból indult el, előbb déli, majd keleti irányban, míg a harmadik támadás Kantonból észak felé irányult.

A Hangcsouból kiinduló főtámadás a Csekiang és Kiangszi közötti vasútvonal mentén délnyugati irányban haladt előre. Ezenfelül a japánok május végén csapatokat szállítottak partra a tengerparti Csekiang területéhez tartozó Vencsou és Haimen városoknál. Június elején támadásba lendültek a nancsangi japán támaszpontból kiinduló csapatok is. A hónap végén már Nancsangtól százötven kilométernyire hatoltak előre. Ettől fogva mindjobban megerősödtek a kínaiak ellentámadásai. Júliusban a japánok kénytelenek voltak csaknem valamennyi júniusban elfoglalt pontot feladni. A Kantonból északi irányban indított hadműveleteket sem kísérte nagyobb siker.

A japánok csak Csekiang tartomány területén tudtak bizonyos sikereket elérni.

Ezen a vidéken nemcsak Csekiang tartomány nagyobb része, de Anhui tartománynak a Jangcse folyóval határos délkeleti területe is a kínai csapatok ellenőrzése alatt állott. Ez a körzet a Jangcse folyó torkolatához és a sanghái kikötőből Kína belseje felé vezető vasútvonal legfontosabb szakaszához igen közel fekszik. A sanghái területnek sztratégiai szempontból rendkívül nagy a jelentősége. Ez a terület jelenti a Jangcse medencéjének kulcsát. A japánokat már régtől fogva nyugtalanította az a tény, hogy a kínaiak e fontos terület közvetlen közelségében megerősített támaszponttal rendelkeznek. A csendesóceáni háború kitörésével még kézzelfoghatóbbá vált ez a veszély. Ezenfelül a kínaiak hadianyag szállítására hasz-

nálták fel a csekiang-kiangszí vasútvonalnak kínai kézen levő szakaszát. A japán főparancsnokság nyilván már kezdettől fogva kételkedett a kanton-hankoui vasútvonaltól keletre fekvő egész terület elfoglalására irányuló hadművelet sikerében és ezért arra törekedett, hogy legalább Csekiang tartományt el tudja foglalni. Ennek tulajdonítható, hogy a hadműveletek ezen a frontszakaszon nagy erővel folytak. Július elsejére a Csekiang és Kiangszí közötti egész vasútvonal már a japánok birtokában volt. A csekiangi támadásban aránylag nagy japán erők vettek részt. Kínai jelentések szerint a japánok mintegy 170 000 embert vetettek itt be. De a kínai csapatok ezen a szakaszon már júliusban ellentámadásokat indítottak és augusztusban sikerült a japánok által elfoglalt terület egy részét újból visszaszerezni. Október elejéig ismét kínai kézre került a csekiang-kiangszí vasútvonal több mint 400 kilométer hosszúságú szakasza. Ettől fogva már csak szórványos összecsapások folytak Csekiang tartomány területén. Bár az 1942. évi támadás során szerzett terület egy része a japánok birtokában maradt, de az 1942 nyarán indított nagy japán támadás egészben véve mégsem hozott sikert. Az egyetlen dolog, amit itt el tudtak érni: — a vasútvonal elpusztítása volt.

A japán parancsnokság a kínai arcvonalon az 1943. évben sem tudott komolyabb eredményt elérni. Az 1943. év folyamán Icsang és Kanton vidékén, valamint Honan, Sanszi és más tartományok területén indított egyes hadműveletek kezdetben bizonyos taktikai sikerrel jártak. De ezek a sikerek jelentéktelenek és túlnyomórésztben helyi jellegűek voltak. A kínai csapatok ellentámadásai még a kezdeti sikerek nagyrésztétől is megfosztották a japánokat. A kínaiak egész sor helyen tudták helyzetüket a japánok rovására megszilárdítani (különösen a partizánok területein), lényegében véve azonban nem történt változás a helyzetben.

A japánoknak azonban az 1941 és 1943. évek közötti időszakban mégis sikerült helyzetüket Kína néhány megszállt vidékén megszilárdítani. A katonai nyomás tervszerű fokozása, valamint a vesztegetés és a fenyegetés nem tévesztette el hatását azokra a partizán-vezetőkre, akiket annak idején a csunkingi Kuomintang katonai hatóságok a kínai militaristák vagy a Kuomintang ingatag polgári csoportjainak köréből a partizán csapatok élére állítottak. Egy részük egyszerűen letette a fegyvert, a partizán harcokban

való részvétel céljából kiküldött Kuomintang-tábornokok másik része pedig átpártolt az ellenséghez.⁹¹

Egészen 1944 tavaszáig nem történtek a kínai harctéren komolyabb hadiesemények. Április közepén a japánok nagy sztratégiai jelentőségű hadműveletet indítottak és ez a hadművelet egészen az év végéig folytatódott.

Az áprilisban indított japán támadásnak az volt a célja, hogy levágja az arcvonalban mutatkozó beugrást, elfoglalja a Csengcsou és Hankou közötti egész vasútvonalat és ily módon közvetlen vasúti összeköttetést teremtsen Peking és Hankou között. A japán hadjáratot ez alkalommal elég gyorsan koronázta siker. A déli irányból előretörő japán hadoszlop május huszadikán megteremtette az összeköttetést az északról előrenyomuló japán csapatokkal. Csengcsou és Lojan városok japán kézre kerültek, a Peking és Hankou közötti vasútvonal pedig most már egész hosszában japán ellenőrzés alatt állott.

Ezt követően a japánok május 28-án Hunan tartományban, a hankou-kantoni vasútvonal hosszában indultak támadásra. A japán csapatok már június 18-án behatoltak Csangsa városába, amely sztratégiai szempontból igen fontos csomópont. Június végén elfoglalták a Honan közelében levő amerikai repülőteret és augusztus 10-re maga Honan városa is japán kézre került.

1944 október elejére a japánok egészen Kuangszi tartomány határáig nyomultak előre, majd a kínaiak által újjáépített hunan-kuangszi vasútvonal mentén Kuiling irányában tovább folytatták előretörésüket. Kuiling közelében fontos amerikai repülőterek voltak.

Kuangszi tartomány fővárosát, Kuilinget a déli irányból előretörő másik japán hadoszlop segítségével november első felében

⁹¹ Japán adatok szerint az 1943. év folyamán a következő „partizánvezér” Kuomintang-tábornokok adták meg magukat és álltak át a japánok oldalán küzdő Vang Csing-vej csapatokhoz: Szu San-tung vezérőrnagy, az 5. önálló dandár parancsnoka (1943 március 1-én); Jün Ce-keng altábornagy, aki a Santung területén harcoló Jü Szüe-csungnak volt alárendelve (1943 június 6-án); Cs'en Kuan-kui, a Szvatou körzetében harcoló 20. dandár parancsnoka (1943 június 14-én); Li Csing-ce, az északi Sanszi tartományban Datuna környékén küzdő lovasság parancsnoka; Hu Jü-jang, a 40. hadsereg partizánosztagjának parancsnoka (1943 április 24-én); Li Csangcsiang tábornok és mások.

foglalták el a japánok. A Kuangszi tartomány területén levő Lücsou amerikai légi támaszpontja is japán kézre került. A legfontosabb eredmény azonban abban állott, hogy az összes tengerparti vidékeket elvágták a nemzeti kínai terület egyéb részeitől. Az év végére már csak a kanton-hankoui vasútvonal egy szakasza volt a kínaiak kezén, úgyhogy a japán imperialisták most már szabadon rendelkeztek mindazokkal a vasúti fővonalakkal, amelyekről hosszú évek során hiába álmodoztak. A japán csapatok 1944 december elején még Kuicsou tartományba is benyomultak. Az 1944. évi egész hadjárat folyamán a japánok a Kuomintangnak több mint 100 hadosztályát verték szét.

A japánok az 1944. év folyamán lényegesen megerősítették helyzetüket az ázsiai szárazföldön, míg a tengeren egyik vereséget a másik után szenvedték el. Mi vezette a japánokat a Kínában kezdett nagyszabású előretörésre és miben rejlik 1944-ben aratott sikereik titka?

A kínai arcvonal alakulása, amely egészen 1944 tavaszáig kedvezőtlen volt a japánok szempontjából, a Csendes-óceánon támadt új hadihelyzetben rendkívül nagy jelentőségre tett szert. Az arcvonal két hatalmas ívben vette körül a Kínát észak-déli irányban átszelő vasúti fővonalat. A japánok kezén volt ugyan ennek a vasútvonalnak mindkét kiindulópontja és központi szakasza, de a vasútvonalat mégsem tudták hadianyag szállítására felhasználni.

Közben pedig az angolok és amerikaiak óceáni támadása és a japán külső védelmi övezet áttörése folytán mind nagyobb volt az a veszedelem, amely a Japán és a Csendes-óceán különböző japán megszállta területei közötti közlekedési útvonalakat fenyegette. A szövetségesek tengeri és szárazföldi fölénye következtében a japánoknak azzal is számolniuk kellett, hogy rövidesen elveszíthetik az egész indonéziai szigetvilágot. Mindennek tekintetbevételével a japán parancsnokság megtette az előkészületeket arra, hogy Japánt ne érhesse váratlanul a szövetségesek tengeri és légi ostromzára. Ezért tűzte maga elé újból azt a feladatot, hogy a szárazföldön megszilárdítja a japán csapatok helyzetét és közvetlen vasúti összeköttetést teremtsen Szingapur és Rangoon, valamint a koreai és mandzsuriak kikötők között.

Ugyanakkor a japánok azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy

a Hankou—Kanton közötti vasútvonaltól keletre fekvő területeket elvágják alapvető fontosságú támaszpontjaiktól s — amennyiben ezt a célt nem tudnák teljesen elérni — legalább olyan helyzetet teremtsenek, hogy ezt a területet ne lehessen amerikai légi támaszpontok létesítésére felhasználni.

Bár az 1944. év harcaiban bizonyos szerepet játszottak a korszerű japán páncélos erők, a japán hadsereg mégsem az újonnan megszerzett katonai fölényuek, hanem elsősorban a kínai hadvezetőség hibáinak köszönhetette az 1944. év hadjáratában elért számottevő sikereket. Ezek a hibák közvetlen összefüggésben álltak Kína belpolitikai helyzetével, amelyről e fejezet következő részében lesz szó.

A kínai főarcvonal több szakaszán indított támadással egyidejűleg 1944-ben arra kényszerültek a japánok, hogy Jünnan tartományban addig tartott állásaik egy részét feladják. Ezen a frontszakaszon a Burma irányában támadó kínai csapatoknak az év végén sikerült előretörniök. A kínaiak egymás után ragadták ki a japánok kezéből a jünnani pozíciókat. Burma északi részében két tűz közé kerültek a japánok. Nyugat felől a Stilwell tábornok parancsnoksága alatt álló amerikai és kínai csapatok, északkeleti irányból pedig a kínai hadsereg csapatai szorongatták a japánokat.

*

A csendesóceáni háború kitörésétől fogva két éven át nem történt nevezetesebb hadiesemény a japán-kínai harctéren. Annál nagyobb változás történt azonban Kína nemzetközi kapcsolatainak terén.

A Csang Kai-sek kormányának juttatott kölcsönök — amelyeknek méreteire eddig még nem volt példa Kína történelmében — minden egyébnél ékesszólóbban bizonyították azt a nagy jelentőséget, amelyet az Egyesült Államok és Anglia a csendesóceáni háború első időszakában Kínának tulajdonított.

Szun Ce-ven kínai külügyminiszter 1941 december végén tárgyalásokat folytatott Washingtonban a Kínának nyújtandó kölcsönről. Ebben az időben már szemmel látható módon jelentkeztek a déltengeri angol-amerikai védelem gyenge pontjai. A japánok minden erejükkel arra törekedtek, hogy akár az egész csunkingi kormányt, akár csak a kormány tagjainak egy részét meghódolásra

kényszerítsék; személyes előnyöket ígérgettek mindazoknak, akik idejekorán behódolnak, ugyanakkor a „fehér imperializmus” elleni küzdelemre hívták fel a kínaiakat.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a kölcsön tárgyában Kína, valamint Amerika és Anglia között folyó tárgyalások sikerrel folytak. A tárgyalások folyamán azonban az amerikaiak olyan követeléseket terjesztettek elő, amelyeket Kína nem fogadhatott el. Így például azt a javaslatot tették, hogy a kínai hadsereg fenntartásának költségeit ne a kínai kormány, hanem Amerika viselje, illetve ellenőrizze. A kínaiak visszautasították ezt az indítványt. Rooseveltnél intézkedésére meggyorsították a tárgyalások menetét, miután a kínai kiküldöttek rámutattak arra, hogy ha a szövetségesek nem tesznek megfelelő intézkedéseket Kína további meggyengülésének meggátlására, akkor ezzel egyben automatikusan fokozzák annak a lehetőségét, hogy Kína mégis csak különbékét köt a japánokkal.⁹²

Az amerikai törvényhozó testület gyorsan letárgyalta a Kínának nyújtandó 500 millió dolláros kölcsönről szóló törvényjavaslatot, amelyet az Egyesült Államok elnöke 1942 február 13-án alá is írt. Ugyanakkor az angol kormány közölte, hogy Kínának 50 millió fontsterling összegű kölcsönt nyújt.⁹³

Az amerikai kölcsön döntő szerepet játszott a csunkingi kormány és Amerika közötti kapcsolatok megszilárdulásában. A kölcsönről folyó tárgyalásokkal egyidejűleg megbeszéléseket folytattak a katonai tervek egyeztetésének érdekében. A szövetségesek kínai fegyveres erejének főparancsnokává Csang Kai-seket nevezték ki. Kína jogot kapott arra, hogy a Washingtonban 1942 májusában létesített úgynevezett Csendesóceáni Haditanácsban képviseltesse magát. Ennek a tanácsnak az volt a feladata, hogy egybehangolja a szövetségesek haditerveit. Csang Kai-sek vezérkarában megkezdte tevékenységét Joseph Stilwell altábornagy, aki 1932-től 1939-ig az

⁹² *New York Times*, 1943 január 4.

⁹³ Ennek az amerikai kölcsönnek tekintélyes részét a kínai uralkodó korok anyagi „megsegítésére” használták fel, mégpedig olyképpen, hogy a kínai kormányzat igen kedvező árfolyamon megvásárolta tőlük a teljesen elértéktelenedett kínai papírpénzt.

Az angol kölcsön folyósítása elhúzódott és csak 1944 májusában került sor a kölcsönszerződés aláírására.

Egyesült Államok kínai katonai attaséja volt. Stilwellt 1942 márciusában az angolok megsegítésére Burmába küldött 5. és 6. kínai hadsereg parancsnokává nevezték ki. Ezek az expedíciós csapatok Csang Kai-sek parancsnoksága alá tartoztak. Előörseik 1942 január elején jelentek meg Burmában.

A Chennault dandártábornok parancsnoksága alatt a Kínában önkéntesként szolgáló amerikai repülők csoportját fokozatosan mindjobban megerősítették és az Egyesült Államok 14. légi hadtestének keretében újjászervezték. De az amerikai légierő tevékenysége 1942-ben a kínai hadszíntéren kizárólag a védekezésre korlátozódott.

Kína nemzetközi kapcsolataiban igen jelentős állomást jelentett Csang Kai-sek indiai útja. Csang Kai-sek 1942 februárjában azzal a hivatalosan bevallott céllal utazott Indiába, hogy egybehangolja Kína és India hadseregének harci cselekményeit és egyúttal megbeszélje a Kínába küldendő hadianyagok szállításának kérdését. Nem hivatalos, de annál fontosabb célja volt, hogy az indiai politikai vezetőket a Japán elleni harc aktívabb folytatására bírja rá, vagy legalább annyit érjen el, hogy ezek a politikai vezetők ne akadályozzák Anglia katonai erőfeszítéseit.

Csang Kai-sek éppen abban az időpontban érkezett Indiába, amikor Sir Stafford Cripps nagyban tárgyalt az indiai politikai vezetőkkel. Február kilencedikén, tehát Csang Kai-sek Delhibe érkezésének napján szálltak partra Szingapurban a japán csapatok. Ugyanezen a napon Rooseveltnél arról értesítette a kínai kormányt, hogy Amerika hajlandó Kínának 500 millió dollár összegű kölcsönt folyósítani.

Egy nappal megérkezése után találkozott Csang Kai-sek két indiai politikai vezetővel, Nehruval és Abdul Kalam Azaddal. Három nappal a szingapuri fegyverletétel után, február 18-án Kalkuttában Gandhi-val találkozott a kínai kormány feje, majd Dzsinnával, az indiai muzulmán Liga elnökével, Linlythgow indiai alkirályal, Wavell tábornokkal, az angol csapatok parancsnokával és más személyiségekkel folytatott politikai természetű megbeszéléseket.

Tárgyalásainak végeztével Csang Kai-sek az indiai néphez intézett üzenetében annak a reménységének adott kifejezést, hogy Anglia rövidesen megadja India népének az összes politikai joga-

kat; végül felhívta az indiai népet, hogy csatlakozzék a szövetségesekhez és aktív módon támogassa az „Atlanti Charta” célkitűzéseit.

Március elején Észak-Burmában tett látogatást Csang Kai-sek, aki itt Wavell tábornokkal, valamint Dorman-Smith burmai angol kormányzóval folytatott megbeszéléseket, majd megsejmelte a Burmában tartózkodó kínai egységeket.

Csang Kai-sek indiai látogatása következtében kétségtelenül megerősödött Kína nemzetközi tekintélye. A történelemben első ízben fordult elő, hogy a kínai hadsereg főparancsnokának tiszteletére díszszemlén vonultak fel az angol és indiai csapatok. Csang Kai-seket mindenütt nagy pompával és ünnepélyességgel fogadták.

A befolyásos angol és amerikai lapok 1942 elején hirtelen hangot változtattak és olyan hangnemben kezdtek Kínáról írni, mint soha azelőtt. A legtöbb lap állásfoglalásának lényege az volt, hogy Kína tulajdonképpen az ázsiai népek vezetőjének tekintendő. Jellemző erre az állásfoglalásra például a *New York Times* 1942 február 27-i számának „Felkél Kína napja” című vezércikke, amely többek között ilyen kijelentéseket tartalmazott: „Kétségtelen, hogy Kína ebben a válságos időszakban kezébe veszi az ázsiai népek vezetését.” Ugyanezen a napon a londoni *Times* a következőket jegyezte meg: „A csaták füstjén át a keleti égbolton már kirajzolódik, hogy ki lesz az új Ázsia új vezetője.”

De mindamellett helytelen lenne, ha azt hinnők, hogy az 1942—1943. évek közötti időszakban minden súrlódás nélkül alakultak ki Kínának az Egyesült Államokkal és Angliával való kapcsolatai. Kína képviselői és a kínai sajtó különböző szervei egyaránt elégedetlenségüknek adtak kifejezést a véleményük szerint nem elég erélyes angol és amerikai hadicselekmények miatt. A hadvezetés kérdésében a kínai közvélemény körében két fő irányzat volt tapasztalható.

Bizonyos kínai elemek olyan követelésekkel léptek fel, amelyek teljesen megegyeztek különböző amerikai hitlerbarát, reakciós körök felfogásával: Az Egyesült Államok főerejét haladéktalanul a Japán elleni háborúra kell összpontosítani. Ezeknek az elemeknek a tulajdonképpeni célja azonban nem a japán elleni háború sikeres folytatása, mint inkább az volt, hogy megosszák a fasizmus ellen küzdő erőket és a háború döntő jelentőségű front-

járól, a hitlerellenes arcvonalról elvonják az erőket, mert ilyen módon akarták a fasiszmus és a reakció erőit segíteni.⁹⁴ Mások viszont, akik megértették, hogy a hitleri Németország milyen vezető szerepet tölt be a támadó államok tömbjének élén, elismerték, hogy feltétlenül az európai hadszínteret kell elsősorban figyelembe venni. Ennek az irányzatnak a hívei amellet foglaltak állást, hogy Amerika és a Brit birodalom anyagi és erőforrásait minél teljesebb és célravezetőbb módon használják fel; ezenkívül úgy vélték, hogy a leghelyesebb, ha a csendesóceáni háború céljait szolgáló fegyverek és hadianyag tetemes részét Kínában összpontosítják. Ugyanakkor mind határozottabb formában követelték az európai második arcvonal megteremtését, mert rájöttek arra, hogy Hitler elpusztításán át vezet a legrövidebb út a kínai helyzet megjavítása felé. A kínai lapok egész sora újból meg újból csodálkozásának adott kifejezést afelett, hogy az európai második arcvonal megteremtésének ügye még mindig elhúzódik; nyíltan kifogásolták azt is, hogy Amerika és Anglia csak igen kis mértékben hajlandó a rendelkezésére álló anyagi és erőforrásokat a háború gyorsabb befejezése érdekében felhasználni. A kínai sajtó élesen bírálta Angliának az indiai kérdésben tanusított merev magatartását és rámutatott arra, hogy Anglia ezzel gyengíti a fasiszmus ellen küzdő nemzetek arcvonalát és megkönnyíti az indiai japán ügynökök tevékenységét.

Egyes kínai vezető körök szűk látókörét bizonyította és egyben az amerikai reakció táborával fennálló szoros kapcsolataikat leplezte le az az emlékirat, amelyet New York tizenhat kínai szervezete 1942 január 14-én átnyújtott az Egyesült Államok elnökének. Az emlékiratot szerkesztő szervezetek között ott szerepelt a Kuomintang amerikai ágazata, a külpolitika tanulmányozására alakult kínai Társaság, a kínai Kereskedelmi Kamara és még több más, a Kuomintang keretében működő szervezet. A kínai szervezetek által átnyújtott emlékirat tiltakozott Knox külügyminiszternek ama kijelentése ellen, miszerint mindenekelőtt Hitlert kell szétverni és hogy a közeljövőben nem lehet számolni azzal, hogy az amerikai hajóhad a Csendes-óceánon

⁹⁴ Az Egyesült Államok hadvezetőségében akadtak olyan tábornokok, akik határozottan támogatták az ilyen követeléseket és ezzel igen rossz szolgálatot tettek a fasiszmus ellen küzdő nemzetek ügyének.

nagyobb hadműveletekbe kezd. Az emlékirat megfenyegette az amerikaiakat: „Ha elvész Szingapur és a burmai út veszélybe kerül és ha az amerikai hajóhad a Csendes-óceánon továbbra is tétlen marad, akkor keserűen csalódunk szövetségeseinkben és arra kényszerülünk majd, hogy magunk vegyük kezünkbe sorsunk további irányítását”.

A továbbiak során az emlékiratot aláíró személyiségekhez hasonlóan gondolkozó tényezők mind sűrűbben juttatták kifejezésre mélységesen aggodalmaskodó, sőt egyenesen defetista véleményüket. Ho Jing-csin tábornok, kínai hadügyminiszter 1942 májusában a következőket jelentette ki: „A kínai csapatok nem harcolhatnak hadianyag nélkül... Számukra csak egy kivezető út van: vissza kell vonulniok az ország belsejébe. A kínai csapatok visszavonulása pedig arra készteti szövetségeseinket — Angliát és az Egyesült Államokat — hogy vegyék most már komoly formában fontolóra Kína helyzetét”.

Szün Si-fei tábornok, az Egyesült Államokba küldött kínai katonai küldöttség vezetője az 1942 június 7-én tartott sajtóértekezleten így nyilatkozott: „**Kína ma a legsúlyosabb válság idejét éli**”. Véleménye szerint Japán a rendelkezésére álló összes erőket a kínai arcvonalon vonta össze és egyetlen csapással akar Kínával végezni. „Ha pedig a japánok meg tudják semmisíteni a kínai hadsereget, akkor nincs kizárva, hogy a japánok akár további száz esztendőn át is képesek lesznek a háború folytatására”⁹⁵ — jelentette ki a kínai katonai küldöttség vezetője, aki azt kívánta, hogy a kínai hadsereg megerősítésére küldjenek több repülőgépet és több tűzérségi anyagot. Csu Si-meng tábornok, kínai katonai attasé pedig kijelentette, hogy a japánok Kínában kétmillió hadsereget vontak össze és azt követelte, hogy Amerika mindenekelőtt verje szét Japánt és csak aztán fordítsa figyelmét Németországra.⁹⁶

Az Amerikába küldött kínai személyiségeknek ilyen és hasonló nyilatkozatait elsősorban a hitleristák amerikai ügynökei és Amerika reakciós, fasisztabarát körei sugalmazták. Mindezek a nyilatkozatok szöges ellentétben álltak a tényleges sztratégiai helyzet követelményeivel, de ellentétben álltak a kínai fegyveres

⁹⁵ *New York Times*, 1942 július 7.

⁹⁶ U. o.

erők főparancsnokának, Csang Kai-seknek nyilatkozatával is. Csang Kai-sek még 1942 június elején a következő kijelentést tette : „Átvészeltük a legsúlyosabb válság idejét s most már a legkevéssbé sem forog fenn annak a veszélye, hogy az ellenség le tud bennünket igázni.”⁹⁷

Az amerikai kormány érezte, hogy a csunkingi kormánykörökben mutatkozó nyugtalanságot valamilyen módon le kell vezetni és ezért az elnök külön követeként Csunkingbe küldte L. Kerryt. Az amerikai követ 1942 július végén érkezett Kínába, ahol arról biztosította a kínaiakat, hogy a Kínának szánt hadianyag mind nagyobb tömegekben özönlik Indiába és hogy Kínát rövidesen állandóan fokozódó mennyiségben látják majd el amerikai repülőgépekkel.⁹⁸

Ugyanakkor, amikor az uralkodó körök képviselői ingadozó magatartásukról tettek tanúbizonyságot, egyesek az 1943. év folyamán újból meg újból azt követelték a szövetségesektől, hogy minél hamarabb teremtsék meg Európában a második arcvonalat. A kínai nép e képviselői tisztában voltak azzal, hogy minél hamarabb verik szét Európában a hitleri hordákat, annál közelebb kerül Kína számára is a győzelem napja. A „*Takunpao*” című lap például így írt: „Teljesen érthető, hogy az európai szárazföldön kivándó győzelem veszélyekkel van egybekötve és áldozatokat követel, de feltétlenül vállalni kell a kockázatot és az áldozatokat, nehogy elszalajtsuk a kedvező pillanatot; a kedvező pillanat kihasználásával meggyorsítjuk a végső győzelem bekövetkeztét.”⁹⁹

1942 őszén a kínai nép figyelme ismét az egyik legrégebbi kínai probléma: az annak idején Angliával és az Egyesült Államokkal a jogegyenlőtlenség alapján létrejött megállapodás sok felfszámolása felé fordult.

Kína az első világháború idején a szövetségesekhez csatla-

⁹⁷ *New York Times*, 1942 június 6

⁹⁸ *New York Times*, 1942 július 7.

⁹⁹ Ez a *Takunpao* című lap 1943 július tizediki számában olvasható. Másrészt viszont a háború elhúzódásában érdekelt csunkingi nagykereskedők angolnyelvű lapja, a *Daily News* még 1944 márciusában is a következőket jelentette ki: „Teljes erőnkkel támogatjuk azt a haditervet, amely első sorban Japán legyőzését s aztán Hitler szétzúzását tűzi feladatául. Felelőseknek tartjuk, hogy álláspontunk helyességének bizonyítására érveket hozunk fel.” (*Daily News*, 1944 március 29.)

kozott és semmisnek mondotta ki azokat az egyezményeket, amelyek annak idején a jogegyenlőtlenség alapján Németországgal és Ausztria-Magyarországgal létrejöttek. A versaillesi békeszerződés ezeket az államokat formászerint is megfosztotta a Kínában régebben élvezett különleges előjogaiktól.

A Szovjetunió a lenin-sztálini nemzetiségi politika elveinek megfelelően önmaga mondott le azokról a jogegyenlőtlenség alapján létrejött egyezményekről, amelyeket annak idején a cári Oroszország írt alá. A Szovjetunió 1924-ben a jogegyenlőség alapján létrejött egyezményt kötött Kínával.

Bár a különböző nagyhatalmak és kis államok által a jogegyenlőtlenség alapján aláírt különböző egyezmények hatálya már az 1926 és 1934 közötti időpontban lejárt, az érintett országok továbbra is változatlanul azt követelték, hogy Kína teljesítse a szerződésekben vállalt kötelezettségeit.

Abe és Vang Csing-vei között 1940-ben megállapodás jött létre. Ebben a megállapodásban Japán a sajátmaga által uralomra juttatott kínai bábkormányznak ígéretet tett arra, hogy lemond a Kínában eddig élvezett területenkívüliségi jogokról és engedményes területekről. Ám ugyanakkor azt a jogot biztosította a megállapodás a japánoknak, hogy Kínában csapatokat tarthassanak és így Kínát végképpen japán protektorátussá tette. Japán és a Vang Csing-vei vezetése alatt álló nankingi kormány között létrejött megállapodás olyan feltételeket teremtett, amelyekre való tekintettel Japánnak valóban nem is volt többé szüksége a területenkívüliség jogára, úgyhogy e jogról történő lemondása üres gesztus volt csupán. De a japán ígéretést még ilyen körülmények között is csak két év múlva váltották valóra. A kínai nemzeti kormány azzal a kívánsággal fordult az angol és az amerikai kormányhoz, hogy a jogegyenlőtlenség alapján létrejött egyezményeket számolják fel. A kínai felhívásra adott válaszként London és Washington 1942 október 9-én hivatalosan közölte, hogy mindkét kormány elvben egyetért a jogegyenlőtlenség alapján létrejött egyezmények megsemmisítésével és ugyanakkor közölték, hogy a két kormány rövidesen közli Kína kormányával az erre vonatkozó megfelelő szerződési javaslatokat. Az Egyesült Államok kormánya október 22-én, Nagy-Britannia kormánya pedig november 6-án nyújtotta át szerződéstervezetét.

A tervezetek ügyében meginduló tárgyalások több mint két hónapon át húzódtak. A nemzetközi helyzet azonban úgy alakult, hogy sem Amerika, sem Anglia nem merte többé vállalni a jogegyenlőtlenség alapján létrejött egyezmények felszámolásának további ellenzését.

A megbeszélések folyamán felmerült az a kérdés, hogy Kína a háború után a többi ázsiai állammal és az ázsiai angol gyarmatokkal kapcsolatban milyen álláspontra helyezkedik majd. Ezzel kapcsolatban Csang Kai-sek azt a kijelentést tette, hogy „Kína a háború után nem akar az ázsiai népek vezetőjének szerepében fellépni. Kínának nem áll szándékában, hogy a nyugati imperializmus helyébe saját keleti imperializmusát vagy elszigetelődesi politikáját állítsa”.¹⁰⁰

Végül 1943 január 11-én valóban aláírták azt az egyezményt, amelynek értelmében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia hozzájárul a jogegyenlőtlenség alapján létrejött szerződések és egyezmények felszámolásához. A kínai sajtó megelégedésének adott kifejezést, de ugyanakkor megállapította, hogy a kérdést ezzel még nem intézték el végképpen. Anglia fenntartotta a maga számára az 1839-ben elfoglalt Hongkongra, valamint a Hongkonggal szemben fekvő és Kínától az 1860. évi egyezmény révén elragadott Koulung félszigetre és az 1898-ban 99 évi bérletszerződéssel megszerzett koulungi úgynevezett „Új területre” vonatkozó birtoklási jogát. Mindezeknek a területeknek együttes kiterjedése meghaladja az ezer négyzetkilométert. A kínai sajtó nyíltan kijelentette, hogy a kínai nép elégedetlen az Angliával kötött egyezménnyel.

Japán a különböző hírszerző-szervek révén részletesen értesült a Kína és az angolszász országok közötti tárgyalások menetéről és propagandisztikus célból még egyszer sietve nyilatkozatot tett közzé, amelynek értelmében a Vang Csing-vei-kormány javára lemond a területenkívüliség jogáról és a Kínában élvezett engedményes jogokról (területi koncessziókról). Ezt a formális lemondást, amely 1943 január 9-én „lépett életbe”, a japán kormány attól a feltételtől tette függővé, hogy a Vang Csing-vei-kormány haladéktalanul hadat üzen az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának. Japán határozott kívánságára 1943 január 14-én Olaszország, február

¹⁰⁰ *Times*, 1942 november 19

23-án pedig a vichy-i kormány is lemondott a Vang Csing-vei-kormány javára jogegyenlőtlenség alapján létrejött szerződések révén eddig élvezett előnyökről.

Itt tehát tulajdonképpen az történt, hogy Japán a saját érdekeinek alárendelt Vang Csing-vei kormányzat révén a megszállt kínai területen a „baráti” Olaszország és a vichy-i Franciaország érdekeinek rovására szilárdította meg gazdasági és politikai helyzetét. Olaszországon és a vichy-i Franciaországon kívül veszteséget jelentett ez az elhatározás Németország számára is, amely a sanghaji, tiencsini, hankau-i és kantoni francia engedményes területeken, valamint a tiencsini olasz engedményes területen és a pekingi diplomáciai negyedben messzeágazó tevékenységet fejtett ki. Az engedményes területek felszámolása Olaszországot, Németországot és a vichy-i kormányt megfosztotta a japánok által megszállt területen eddig rendelkezésükre állott fontos gazdasági és politikai bázisaiktól.

A jogegyenlőtlenség alapján létrejött szerződések megsemmisítésének tárgyában az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával aláírt egyezmény végleg pontot tett a kínai történelemnek egy fejezete után, amelynek folyamán a kínai kormányoknak még jogi szempontból sem volt jogosultságuk, hogy saját területükön teljes mértékben gyakorolják kormányzati jogait.

1943 nyarától fogva megszilárdult az angolszász szövetségesek helyzete a Csendes-óceánon. Ezzel kapcsolatban bizonyos mértékig csökkent annak a szerepnek a jelentősége, amely Kínának eddig a szövetségesek általános sztratégiai terveiben jutott, de az 1944-ben kialakuló új helyzetben ismét rendkívül megnövekedett a kínai harctér jelentősége.

Ennek az évnek a folyamán a Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok továbbra is sokkal erősebben fejlődtek és jobban megszilárdultak, mint ez a Kína és Anglia közötti kapcsolatok terén történt.¹⁰¹ A kínai területen állomásozó amerikai légi-

¹⁰¹ A csunkingi kormányzat érdekében nagy tevékenységet fejtett ki Csang Kai-sek felesége, Szung Mei-ling, aki 1942 novemberében érkezett az Egyesült Államokba és 1943 július elején tért vissza Csunkingba. Szung Mei-ling 1943 február 18-án beszédet mondott az amerikai kongresszuson, sajtóértekezleteken nyilatkozott és állandóan az érdeklődés középpontjában igyekezett szerepelni.

kötélékeket megerősítették és az amerikai repülők résztvettek a japán támaszpontok ellen intézett támadásokban, amelyek súlyos károkat okoztak a japánoknak. Tódzsó miniszterelnöknek 1943 június 16-án a japán alsóházban tett közlése szerint a Kínában állomásozó amerikai légierő ebben az időben mintegy háromszáz elsővonalbeli géppel rendelkezett. Később még további tekintélyes erősítéseket kapott az amerikai légierő. A Kínában állomásozó amerikai hadirepülőgépek mind erősebb támadásokat intéztek Hanoi, Hankau, Hongkong, Haifong, Kanton és más japán támaszpontok ellen.

1943 augusztus 11-én nyílt meg Quebecben az angol-amerikai értekezlet, amely nagy figyelmet szentelt a japán-kínai háború kérdésének. Szung Ce-ven kínai külügyminiszter maga is résztvett az értekezlet egyes tanácskozásain.

Az értekezlet végeztével, augusztus 24-én közleményt adtak ki, amelyben többek között a következők álltak: „A vezérkarok főnökeinek katonai természetű megbeszélései nagymértékben érintették a Japán elleni háború és a Kínának nyújtandó fokozottabb támogatás kérdéseit”.¹⁰²

A quebeci értekezlet azt is elhatározta, hogy Kína kivételével egész Délkelet-Ázsia területén külön szövetséges parancsnokságot létesít. Az új parancsnokság élére Mountbatten lord került.

A jól értesült angol és amerikai lapok a quebeci értekezlet eredményeit kommentálva megállapították, hogy az angolszász szövetségesek megbeszéléseinek középpontjában továbbra is Hitler mielőbbi leverésének kérdése állott. A londoni *Times* 1943 augusztus 28-án a következőket írta: „A Quebecben elfogadott határozatok fontossága abban rejlik, hogy mindenekelőtt lehetővé teszik a Hitler leverésére irányuló sztratégiai tervek minél gyorsabb iramú megvalósítását és amellet módot nyújtanak arra is, hogy a Távol-Keleten megindítandó nagyszabású hadműveletek céljaira elegendő erőt tartsunk készenlétben”.

Japán a mind bonyolultabbá váló hadihelyzetre való tekintettel 1943 nyarán sorozatos kísérleteket tett arra, hogy a csunkingi kormányt megadásra bírja. A kínai kormány egyik képviselője 1943 június végén hivatalosan megerősítette azt a hírt, hogy a japá-

¹⁰² *Právda*, 1943 augusztus 26-1 száma.

nok újabb békekötési indítvánnyal fordultak Kínához. A japán haderő főparancsnokságának megbízottja július végén újból kijelentette, hogy „Japán hajlandó csapatait a kínai területről kivonni és hajlandó arra is, hogy a jövőben együttműködjék a csunkingi kormánnyal, ha az utóbbi lemond a háború további folytatásáról és csatlakozik a keletázsiai népek frontjához”. Kína behódolása érdekében a japánok most már hajlandók lettek volna, hogy az 1938-ban átnyújtott kívánságaiknál sokkal kevesebbel is beérjék, sőt még a Vang Csing-vei által 1940 november 30-án aláírt szerződésben foglalt követeléseik egy részéről is hajlandók lettek volna lemondani.

De ezek a japán javaslatok, amelyek arra alapultak, hogy Kína „kedvező feltételek” mellett hajlandó lenne a fegyverletételre, kezdettől fogva kilátástalanok voltak. A japán javaslatok csak egyet bizonyítottak, nevezetesen azt, hogy Japán helyzete határozottan rosszabbodott. Erről tanúskodott még egy másik tény is: a japánok 1943 október végén a Vang Csing-vei kormánnyal újabb szerződést kötöttek, amely a bábkormány szempontjából sokkal előnyösebb volt, mint az előző szerződés.

Kína nemzetközi kapcsolatainak történetében lényeges változást jelentett az 1943. év vége. Anglia, az Egyesült Államok és Kína vezetői november 22-től 26-ig értekezletet tartottak Kairóban. Az értekezletről december elsején Roosevelt, Churchill és Csang Kai-sek nevében kiadott közlemény leszögezte azokat az alapelveket, amelyeknek szemmeltartásával a szövetségesek Japán legyőzése után a csendesóceáni területi kérdéseket megoldani kívánták. Az értekezleten megállapított elvek szerint a három szövetséges hatalom „nem törekszik arra, hogy a maga számára területi hódításokat érjen el és egyiküknek sincsenek területi terjeszkedési célkitűzései. Céljuk az, hogy Japánt a Csendes-óceánon megfosszák mindazoktól a szigetektől, amelyeket az 1914. évi világháború kezdete óta elfoglalt; ezenfelül Kínának vissza kell kapnia mindazokat a területeket — mint például Mandzsuriát, Formozát és a Pescador-szigeteket — amelyeket Japán az évek folyamán elragadott Kínától”. A háromhatalmi nyilatkozat függetlenséget ígért Koreának és hozzátette, hogy „Japánt kiűzik mindazokról a területekről, amelyeket a japánok erőszakkal hódítottak meg”. A nyilatkozat Japán feltétel nélküli fegyverletételét követelte.

1943 végén azt is elérték végre a kínaiak, hogy az Egyesült Államokba való bevándorlásnál a fehér fajokhoz tartozó bevándorlókkal egyenlő jogokat kapjanak. Rooseveltnél 1943 december 18-án jóváhagyta azt a törvényjavaslatot, amely megsemmisítette a kínaiak amerikai bevándorlását eltiltó korábbi rendelkezéseket.

Az Egyesült Államok kormánya az 1944. évben tovább folytatta a Kínára gyakorolt katonai, politikai és gazdasági befolyásának megerősítését. Ezt a célt szolgálta Henry Wallacenek, az Egyesült Államok alelnökének 1944 nyarán Kínában tett látogatása is. Az év szeptemberében Csunkingba érkezett D. Nelson, az amerikai haditermelési hivatal vezetője, valamint P. Hurley amerikai vezérőrnagy. November közepétől Nelson másodízben is ellátogatott Kínába, ahová ez alkalommal mint Rooseveltnél személyes megbízottja érkezett. Nemsokára rá a csunkingi kormány gazdasági tanácsadójának nevezték ki.

Az Indiából Kínába irányuló légiszállítási forgalom 1944 őszére erősen megnövekedett. Rooseveltnél október hetedikén tett nyilatkozata szerint légi úton havonta több mint húszezer tonnyi terhet szállítottak Kínába, tehát többet, mint amennyi annak idején a burmai gépkocsiút forgalma volt.

De minél kedvezőtlenebbül alakult Japán általános katonai helyzete, annál nagyobb hévvel láttak hozzá Kínában a japánbarát és fasiszta elemek, hogy a nagybirtokosok és a polgári rétegek körében minden erejükkel terjesszék a borúlátó, lefegyverzésre és megadásra hajlamos hangulatot. Ezenkívül többek között azt kezdték prédikálni, hogy takarékoskodni kell Kína erejével, hiszen „a győzelem önmagától megjön majd”. Az ilyen elgondolások hirdetőivel már 1943-ban vitatkozott maga a csunkingi rádió is. Teljesen helytelen az a felfogás — mondotta ekkor a csunkingi kommentátor — hogy Kína hiába készül az ellentámadásra, mert hiszen Anglia és Amerika is résztvesz a háborúban és ha egyszer a japánok tőlük vereséget szenvednek, akkor amúgy is kitakarodnak majd Kínából...

A Kuomintang köreiben terjedő leszerelési hangulat nem volt véletlen jelenség, hanem összefüggésben állott a kínai uralkodó osztályok általános politikai helyzetével és a japán ügynökség újabb mesterkedéseivel.

A japánok 1942-ben elvesztették azt a reményüket, hogy Kínát a harctéren sikerül térdre kényszeríteniök és ezért most még nagyobb erővel folytatták a kínai egységes nemzeti arc vonal szétrobbantására irányuló politikájukat. S ha már azelőtt sem sajnálták a fáradságot, most minden erőfeszítésük arra irányult, hogy Kína két legfontosabb pártja, a Kínai Kommunista Párt és a Kuomintang közé éket verjenek.

A kínai nemzeti ellenállás táborára ellen irányuló japán támadások legfőbb célpontja a Kommunista Párt és a 8. hadsereg volt. A 8. hadsereg ellen összpontosították a Kínában rendelkezésre álló legjobb japán csapatokat; ugyanakkor a sajtóban heves támadásokat intéztek a Kommunista Párt ellen és a japán megszállta területeken külön egyesületeket és bizottságokat létesítettek a Kommunista Párt elleni harcra.

A Kínai Kommunista Párt ellen indított összpontosított tüzet azzal magyarázták a japánok, hogy a nemzeti felszabadító háború kezdeményezője és hajtóereje a Kommunista Párt. Ez a felfogás ismételten kifejezésre jutott a különböző japán hivatalos közleményekben, valamint a japán sajtó hasábjain is.

Így például Takeo Hadzsime japán közíró 1943 áprilisában megjelent könyvében újból leszögezte a következőket: „A kínai események elhúzódásának oka a kommunisták befolyása”.

A japán megszálló hatóságok 1943 május elsején Észak-Kínában létrehozták a „Kommunisták elleni harci bizottságot”, amelynek élére magát az északkínai bábkormány elnökét állították.

Japán becslések szerint 1943-ban 600 000-re volt tehető a kínai úgynevezett „kommunista csapatok” létszáma.¹⁰³

Vang Csing-vei bábkormányának hadügyminisztere, Je Ping ugyancsak kijelentette, hogy „a kommunisták ereje eléri a 600 000 főt”; ugyanakkor hozzátette, hogy „a nankingi kormány csapatainak legfőbb feladata a kommunisták elleni harc”.¹⁰⁴

A csunkingi rádió 1943 március huszadiki közlése szerint

¹⁰³ Szato vezérőrnagy, a japán hadügyminisztérium egyik vezetője 1943 márciusában 500—600 ezer emberről tett említést. (*Nippon Times*, 1943 március 3.) Amerikai megfigyelők szerint a kínai 8. és 4. hadsereg létszáma óval meghaladta ezt a számot.

¹⁰⁴ *Savghar Times*, 1943 június 14.

a 8. hadsereg az 1943. évben 10 japán hadosztály és 12 önálló dandár ellen folytatott harcot, tehát a Kínában küzdő japán csapatoknak több mint egyharmadát tartotta lekötve.

Ugyanez a rádió azt is közölte, hogy a 8. hadsereg csapatai a Japán elleni háború ötödik évében 49 000 japán katonát öltek vagy sebesítettek meg és 245 japánt ejtettek foglyul. A 8. hadsereg ezenfelül elfogta a kínai bábkormány hadseregének 15 500 katonáját és tisztjét; 3735 katona pedig átpártolt a 8. hadsereghez.

Miután néhány Kuomintang-tábornok, köztük Szun Tian-jin, a kínai 5. hadsereg parancsnoka és P'ang Ping-szun, a 24. kínai hadseregcsoporthoz tartozó parancsnoka megadta magát és átállott az ellen-séghez, az északkeleti arcvonalat gyakorlatilag már csak a 8. hadsereg és a vele együtt harcoló partizáncsapatok és egyéb csapatrészek tartották.¹⁰⁵

A 24. kínai hadseregcsoporthoz tartozó Kuomintang-tábornokainak árulását a japánok arra használták fel, hogy a 8. és a 4. hadsereg ellen még hevesebb agitációt indítsanak.

A japánok 1943 május végén megrendezték Honanban az „egykori 24. hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokainak értekezletét”. Ezen az értekezleten P'ang Ping-szun és Szung Tian-jin nyilvános felhívást intézett a kommunisták elleni „keresztes hadjárat”-ra.

Bár e tábornokok árulása folytán fedetlenül maradtak a 8. hadsereg arcvonalának szárnyai, ez a hadsereg mégis kitartott és nemcsak eredményesen védekezett a japán támadások ellen, de maga is ellentámadásokat indított és komoly veszteségeket

¹⁰⁵ Szung Tian-jin 1943 április 14-én, P'ang Ping-szun pedig május 17-én adta meg magát. A japán parancsnokság közlése szerint a két tábornok árulása folytán 70 000 kínai katona esett a japánok fogságába. Az év nyarán megadta magát Szung Liang-cseng tábornok, 1943 elején pedig Vang Csing-cai, Vu Hua-ven és Szu Ce-cs'en tábornokok adták meg magukat. Ugyanennek az évnek májusában C'ai Cu-sziu és Jung Ce-keng tábornok is átpártolt a japánokhoz.

P'ang Ping-szun 24. hadseregcsoporthoz tartozó volt Észak-Kínában az egyetlen hadsereg, amely Csang Kai-sek közvetlen parancsnoksága alatt állott. E tábornokok legnagyobb részének árulását egyébként már 1942-ben előkészítették, amikor az Egyesült Államokkal és Angliával szemben elért első hadisikerek hatása alatt a Kuomintang táborának ingadozó elemei már komoly formában kezdtek a fegyverletételről beszélni.

okozott a japánoknak. A 8. hadsereg partizánosztagei 1943 szeptember elején súlyos csapást mértek a japánokhoz átállott tábornokok seregeire. Az áruló kínai tábornokok csapataiból alakították a japánok a nankingi bábkormány rendelkezésére bocsátott hadtestet, amely az északi Honanban levő Linsziangnál július közepén támadást indított. Egy hónappal később a 8. hadsereghez tartozó partizáncsapatok ellentámadásba mentek át, amelynek eredményeképpen 4200 katonát és tisztet (köztük négy ezredparancsnokot) elfogtak, 90 könnyű és nehéz géppuskát, 2800 puskát és egyéb hadianyagot zsákmányoltak.¹⁰³

A japánok tovább folytatták a kínai nemzeti ellenállás arcvonala ellen indított támadásaikat és 1943 nyarán minden erejükkel arra törekedtek, hogy a kínai tábornokok egy részét valamilyen úton-módon a 8. hadsereg elleni támadásra bírják. A japán ügynökök és az uszályukba kapaszkodó kínai földbirtokos és nagykereskedőrétegek — Kína uralkodó osztályai — el is érték céljukat, annál is inkább mivel a csunkingi kormány Kuomintang-párti tábornokai már 1939-től fogva a 8. hadsereg hátában összpontosították csapataikat és ezzel a 8. hadsereget és támaszpontjait: Senszi, Kanszu és Ningszia határmenti vidékeit a valóságban teljesen elvágták Kína többi vidékeitől és ostromzár alatt tartották.

A Kuomintang tábornokok parancsnoksága alatt álló fél-milliónyi hadsereg oly teljes mértékben valószínűsítette meg a 8. hadsereg elleni ostromzárat, hogy a japánok ellen kemény harcban álló 8. hadsereg csapataihoz még a legszükségesebb gyógyszerek sem juthattak el, nem is szólva a fegyver- és hadianyag-utánpótlásról, amelyet ugyancsak teljesen elvágtak. A 8. hadsereget bekerítő Kuomintang-tábornokok úgy kezelték a 8. hadsereget, mintha ellenséges csapatokról és nem saját katonaságukról lenne szó. A körülfárt, utánpótlásától megfosztott 8. hadsereg csapatai azonban ilyen szorongatott helyzetben, nyomorúságos körülmények között is kitartottak és hősi módon folytatták az ország felszabadítására irányuló harcukat. A reakciós tábornokok időről időre megkísérelték, hogy összetűzéseket provokáljanak és támadásokat intézzenek a 8. hadsereg ellen. Hu Cung-nang csapatait

¹⁰³ *Szinhua-szípao*, 1943 november 11-i száma.

1943 nyarán ismét fenyegető módon vonták össze annak a határmenti sávnak a közelében, ahol a 8. hadsereg csapatai harcban álltak a japánokkal.

A 8. hadsereg működésének területén, a határmenti sávban a dolgozók a Kuomintang-tábornokok arcátlan kihívására tömegtüntetésekkel feleltek. Ezek a tömegtüntetések és nagygyűlések, amelyeket a japán-kínai háború hatodik évfordulója alkalmából tartottak, egyhangú lelkesedéssel és a legnagyobb határozottsággal amellet foglaltak állást, hogy nem tűrik a japánok és bérenceik provokációit. A gyűléseken elfogadott határozati javaslatok azt követelték a csunkingi kormánytól, hogy valósítsa meg Szun-Jat-szen három alapelvét, támogassa a japánellenes egységes nemzeti arcvonalat és ne küldjön többé csapatokat a határmenti sávban harcoló 8. hadsereg hátába. Ugyanakkor azt követelték, hogy a csunkingi kormány rendelje vissza a 8. hadsereget ostromzár alatt tartó egységeket és irányítsa ezeket a visszarendelt csapatokat a japánok ellen küzdő arcvonalra. A tömeggyűlések követelték, hogy a csunkingi kormány hozzon szigorú büntető intézkedéseket az ellenséghez átpártoló tábornokok ellen.

Az Egyesült Nemzetek különböző országainak sajtója röviddel később teljes mértékben leleplezte és elítélte Hu Cung-nang tábornoknak azt a kísérletét, hogy összetűzést provokáljon a 8. hadsereg csapataival. A csunkingi kormány kénytelen volt bizonyos intézkedéseket tenni és így sikerült egyelőre elkerülni a belpolitikai helyzet további kiéleződését. Ettől eltekintve a japán lapok már 1943-ban azt írták, hogy „a kommunisták és a Kuomintang viszonyában elkerülhetetlen a válság”.¹⁰⁷ Örömrük azonban túlságosan korai volt.

Kétségtelen azonban, hogy az ostromzár fenntartására a 8. hadsereg háta mögött összevont félmilliónyi kínai sereg a japánok ellen küzdő kínai arcvonal komoly meggyengítését jelentette. A japánok arra törekedtek, hogy ezt a körülményt a lehető legnagyobb mértékben kihasználják. Így például a japán csapatok a tokiói főparancsnokság közlése szerint 1943 őszén „Santung, Hopej és Sanszi körzetében a kínai vörös csapatok ellen olyan nagyszabású támadást indítottak, amilyenre a Kína elleni háború

¹⁰⁷ *Mainicsi* című lap 1943 június 22.

eddigyi folyamán még nem volt példa".¹⁰⁸ Japán közlések szerint „e hadműveletek során több ellenséges katonát öltek meg, mint a Maláji félsziget birtokáért vívott egész hadjáratban”. Ha bizonyos mértékig túlzottak is ezek a japán tudósítások, mégis megmutatják, milyen nagy kiterjedésű hadműveleteket voltak kénytelenek a japánok ezen a frontszakaszon a partizánok ellen indítani.

A japán csapatok hadműveleteinek 1944 nyarán Honan tartományban és a kanton-hankau-i vasútvonal mentén elért eredményei mindenekelőtt a következőkkel magyarázhatók: 1. a kínai hadsereg nagy, legjobban felfegyverzett erőit nem a japánok elleni arcvonalra irányították, hanem a fronttól messze összpontosították, hogy a 8. hadsereget elszigeteljék; 2. a Kuomintang-csapatok harckészsége és ütőereje lényegesen csökkent a Kuomintang propagandájának „ideológiai nevelése” következtében, amely minden egyébnél fontosabbnak tartotta, hogy a csapatok jobban gyűlöljék a kínai kommunistákat, a 8. hadsereget és a partizánhazafiakat, mint a japánokat és az általuk felhasznált bábkormány csapatait; 3. a kínai uralkodó osztályok, a földbirtokosság, a nagyburzsoázia és a magasrangú tisztviselők körében mindjobban terjedt a megadásra, fegyverletételre való hajlandóság; ezeknek a köröknek a tevékenysége párhuzamosan haladt a japánbarát és fasisztabarát elemek bomlasztó ténykedésével.

Mindezekkel a tényekkel kapcsolatban, de különösen a Kínai Kommunista Pártnak és a 8. kínai hadseregnek a Japán elleni harcban játszott rendkívül nagy jelentőségére való tekintettel sokszor még az Egyesült Államok konzervatív körei is nagyobb rokonszenvet tanúsítottak az 1942 és 1944 közötti időben a Kínai Kommunista Párt, mint a Kuomintang irányában. A *New York Times* például egyenesen kimondotta, hogy „Kínában még azok az amerikaiak is a kommunisták oldalán állnak, akik otthon, Amerikában még a szakszervezeteket is szélsőséges megnyilvánulásoknak tartják”. A lap hozzátette, hogy Csunkingban az összes külföldiek ugyanerre az álláspontra helyezkednek.¹⁰⁹

S amikor a csunkingi kormányzat képviselői Kína fokozott hadianyagellátását kívánták, az amerikai sajtóban akadtak lapok,

¹⁰⁸ *Maimicsi*, 1943 december 8.

¹⁰⁹ *New York Times*, 1944 május 14.

amelyek nyíltan kifejezést adtak abbeli aggodalmuknak, hogy ezeket a fegyvereket nem a japánok elleni harcra, hanem a polgárháborúra fordítják majd, annál is inkább, mert a csunkingi uralkodó körök japánbarát elemei mind határozottabban sürgették a polgárháborút. Az „Amerasia” című folyóirat így írt ezzel kapcsolatban: „Nagymértékben indokolt az az aggodalom, hogy a kínai kormánynak juttatott fegyvereket a polgárháború céljaira használhatják fel.” Ennek a lapnak a szerkesztősége, sok más amerikai laphoz hasonlóan elégedetlenségének adott kifejezést a miatt, hogy „a Kuomintang uralma alatt álló kínai területen mindjobban korlátozzák a polgári szabadságjogokat”.¹¹⁰

A különböző kínai fegyveres alakulatok által az ellenségnek okozott veszteségek mutatják legjobban azt a mindjobban növekedő súlyt, amelyre a 8. kínai hadsereg Kína nemzeti felszabadító háborújában szert tett. A veszteségekről szóló kimutatás szerint a Japán elleni háború első öt évében a 8. és a 4. hadseregére esett az ellenségnek okozott veszteségek 25 százaléka, míg a többi 75 százalék az összes többi csapatok között oszlott meg. Ha csak a háború ötödik évét, vagyis az 1941 júliusa és az 1942. év júniusa közötti időszakot tekintjük, akkor kiderül, hogy ebben az évben már a 8. és a 4. hadseregére esett az ellenségnek okozott veszteség 42 százaléka, míg az összes többi seregre együttesen 58 százalék esett. Szu Jung-cs'eng¹¹¹ adatai szerint — a háború első évét százas alapul véve — a 8. hadsereg által a japánoknak okozott veszteség index-száma a következő három év átlagában 171-re, az 1941—1942. évekre eső, ötödik háborús évben pedig 214-re emelkedett. Ugyanakkor a Kuomintang-csapatok által okozott veszteség mutatószáma 1938-ban 87-re, 1939-ben 81-re, 1940-ben 67-re, 1941-ben 62-re és 1942-ben 32-re csökkent. Lehet, hogy ezek az adatok nem egészen pontosak, minthogy Csunking nyilvánvaló módon túlozta a japánok veszteségeit,¹¹² de mindenesetre helyesen tükrözik vissza azt a módot,

¹¹⁰ *Amerasia*, 1943 október 1.

¹¹¹ *Amerasia*, 1943 július 25.

¹¹² Ezek szerint az adatok szerint a japán csapatok a háború öt és fél éve folyamán 2 500 000 halottat és sebesültet vesztek; ebből 550 000 halott és sebesült esett a 4. és 8. hadsereg arcvonalára.

A háború ötödik évfordulója alkalmából közzétett japán hivatalos adatok szerint a japánok mindössze 111 000 halottat és 240 repülőgépet

ahogyan a hadiesemények a kínai hadszíntér egyes szakaszain kialakultak.

A 8. hadsereg szívéosan védekezett a japánok támadásai ellen és ugyanakkor elszánt eréllyel folytattá a harcot a belső ellenségek ellen, akik szét akarták törni az ellenállás egységes arcvonalát. A 8. hadsereg vezetői : Mao Ce-tung, Csu En-lai, Csu Te, Lin Piao, Ling Cu-hang és mások ismételten felhívták a Kuomintangot, hogy Szun Jat-szen elveinek megvalósításával és Kína demokratizálásával könnyítsék meg a dolgozó tömegek életét és tegyék aktívabbá a kínai hadseregnek a japánok ellen vívott harcát.

Lin Cu-han, a Kínai Kommunista Párt kiküldöttje 1944 szeptember 16-án a Nemzeti Politikai Tanács harmadik ülészakának keretében beszámolt a 8. kínai hadsereg és a Kommunista Párt helyzetéről. Lin Cu-han újból leszögezte, hogy a Kommunista Párt „az ellenállási háborúban minden erejével támogatja az egységpolitika további erősítését.” A Kommunista Párt kiküldöttje ezután közölte, hogy a 18. hadseregcsoport¹¹³ reguláris csapatainak létszáma eléri a 477 000 főt ; ugyanakkor azt is közölte, hogy Kína 88 millió lakosságú 15 körzetében 2 200 000 főre rúg a népi hadsereg és a különböző partizánosztagokban harcoló katonák száma. Lin Cu-han azt a kérést terjesztette elő, hogy a 18. hadseregcsoport létszámából létesítsenek öt hadsereget, illetve tizenhat hadosztályt. Követelte, engedjék meg, hogy a Kommunista Párt és más japánellenes, demokratikus pártok és szervezetek szabadon folytathassák tevékenységüket, végül pedig kérte, hogy a határmenti kerületekben szüntessék meg a 8. hadsereg ellen irányuló gazdasági és politikai ostromzárát és engedjék szabadon a bebörtönzött demokrata személyiségeket (Je Tint, Liao Cseng-csit és másokat). Annak a reményének adott kifejezést, hogy a kormány az összes pártok és népi szervezetek képviselőinek részvételével országos kongresszust hív egybe és az egész nemzetet egységbe foglalva koalíciós kormányt

vesztettek. Ugyanakkor azt állították a japánok, hogy ez alatt az idő alatt 2 338 000 kínai katonát megöltek és 2800 kínai repülőgépet megsemmisítettek. Későbbi, ugyancsak japán adatok azt állították, hogy a háború hatodik éve folyamán 457 000 kínai katonát megöltek. Saját veszteségeik mértékét a japánok nyilvánvaló módon erősen csökkentették.

¹¹³ A csunkingi kormány a 8. hadsereget 18. hadseregcsoportnak keresztelte át.

teremt és az ország egész erejét a japán csapatok elleni harcra használja fel.

Csang Kai-sek kijelentette, hogy Lin Cu-han álláspontja teljesen „helyes” és hogy rendkívül meg van elégedve ezzel az állásponttal. Csang Kai-sek szavai azonban levegőbe elpuffogatott frázisok voltak csupán, mert a Kuomintang keretében működő reakciós, japánbarát és fasisztabarát elemek továbbra is megakadályozták az egységes nemzeti ellenállási arcvonallétrejöttét.

Ezek a reakciós, japánbarát elemek a japánok ellen Észak-Kínában harcoló egységek nagy részének leszerelését, a 8. hadsereg létszámának erős csökkentését és a népi partizánhadseregek felszámolását követelték.

Ezek a követelések rendkívül kapóra jöttek a japánoknak. Kína demokratikus szervezetei természetesen nem értettek egyet a reakciós körök követeléseivel és a leghatározottabb formában tiltakoztak az ellen is, hogy a határmenti vidékeken és Észak-Kína partizánkörzeteiben működő népi demokratikus közigazgatási szerveket feloszlassák. A Kuomintang népellenes elemei úgy félték a demokratikus reformoktól, mint a tűztől és minden erővel megakadályozták, hogy az ország felszabadítása érdekében egyesülhessenek a népi erők. Harsh amerikai közíró a „Christian Science Monitor” című lap hasábjain a következőket állapította meg: „Csunking a japánok elleni harcnak csak másodrendű fontosságot tulajdonít”.

Maguk az amerikaiak is felismerték a helyzet rendkívül kiélezett voltát és 1944-ben nyíltan kifejezésre juttatták, hogy távolról sincsenek megelégedve a csunkingi kormány politikai vezetésével és sztratégiájával. Az amerikai aggodalmakkal állott összefüggésben Stilwell tábornoknak Kínából történő visszarendelése is. Az amerikai sajtó jelentése szerint Stilwellt azért rendelték vissza, mert közte és Csang Kai-sek között komoly nézeteltérések merültek fel a kínai háborús erőfeszítések erőteljesebbé tételének kérdésében. Stilwell tisztán látta a helyzetet és megértette, hogy a csunkingi vezetők nagy része a hazafiasság álarca mögé rejtőzve lényegében véve defetista módon irányítja a háborút és a japánok kezére játszik. Ugyancsak az amerikai sajtó jelentette, hogy Stilwell tábornok ezzel a megállapításával kapcsolatban a reakciós tábornokok és államférfiak egész sorának leváltását követelte.

Csunking erre az amerikai tábornok azonnali visszahívásához ragaszkodott. Stilwell utódként Wedemeyer vezérőrnagyot nevezték ki a Kínában harcoló amerikai csapatok főparancsnokává, de az amerikai sajtó már Wedemeyer kinevezésekor hangsúlyozta, hogy az új főparancsnoknak a kínai katonai szervek részéről sokkal erőteljesebb támogatásban kell részesülnie. „Csang Kai-sek eljárása” — írta 1944 november 1-én a *New York Times* — „csak akkor igazolható az Egyesült Államok és a többi nemzetek közvéleménye előtt, ha komoly és aktív formában hajtja végre a Kínában harcoló erők, köztük a kommunisták támogatására irányuló programot.” Az amerikai rádió november másodikán hangsúlyozta, hogy „a kínai katonai vezetés jelenleg tapasztalható hiányosságaiért a Csang Kai-seket körülvevő reakciós miniszterek a felelősek”. A kínai nép tömegei között azonban hiába nőtt napról-napra a felháborodás: a csunkingi vezetőkörök tovább folytatták Kína érdekeit súlyosan sértő katonai és politikai sztratégiájukat. A reakciós körök és a hazafias elemek közötti nézeteltérések mind élesebbé váltak.

Csang Kai-sek végül bizonyos mértékben mégis kénytelen volt a széles tömegek mind sürgetőbb nyomásának engedve, a kormány összetételében bizonyos változásokat végrehajtani. November huszadikán tette közzé Csunking ezeknek a változásoknak a hírét. Lényegében véve azonban pusztán annyi történt, hogy a tömegek előtt leggyűlöletesebb, féktelen népellenes politikájuk révén leg hírhedtebb személyek közül néhányat kitettek a kormányból. Az eltávolított vezetőszemélyiségek között volt Ho Jing-csin, aki hadügyminiszter és a vezérkar főnöke volt egyszemélyben. Rajta kívül leváltották a pénzügyminisztert, a propagandaminisztert és a népművelési minisztert. De amikor kiderült, hogy a tárcákat milyen „új” személyiségekkel töltötték be, általában az a benyomás alakult ki, hogy lényegében véve azonos politikai beállítottságú személyek kerültek a minisztériumok élére — a katonai és politikai irányvezetésben beállott változásról pedig szó sem volt. Az újonnan kinevezett vezetőszemélyiségek sorában olyan politikusok akadnak, akik nemcsak reakciós, népellenes tevékenységük, de japánbarát és németbarát, hazaáruló politikai beállítottságuk révén tették nevüket már régtől fogva hírhedtté.

Mindezekután december 6-án még egy újabb kinevezés történt. Szung Ce-ven külügyminisztert eddigi tárcájának megtartása

mellett a Végrehajtó Juan elnökévé, vagyis más szavakkal : a kínai kormány miniszterelnökévé nevezték ki.

Szung kinevezésének időpontjáig maga Csang Kai-sek töltötte be a csunkingi kormány miniszterelnöki tisztségét. Csang Kai-sek kezében még most is rendkívüli hatalom maradt: ő volt a kínai köztársaság elnöke, a kínai hadsereg főparancsnoka és ezenfelül még sok egyéb fontos tisztséget is töltött be. Szung Ce-ven abban a hírben állott, hogy a Kommunista Párttal és a 8. hadsereggel való együttműködés és bizonyos demokratikus reformok híve. A Kínából érkező jelentések már arról is beszámoltak, hogy a kínai parancsnokság elfogadta Wedemeyer javaslatát és a 8. hadsereg ellen összevont csapatokat a japánok ellen irányítja. Ennek az intézkedésnek valóban némi hatása mutatkozott, mert a csunkingi csapatok a délkínai arcvonalon, a Kuicsou tartományba betörő japánokkal szemben bizonyos sikereket tudtak elérni. A japánok az arcvonálnak ezen a szakaszán december 5-én elérték Dusant, a Kuicsou és Kuangszi közötti vasútvonal végállomását s már jün-nani és burmai területen nyomultak előre, amikor a kínaiakkal történt összecsapások után kénytelenek voltak visszavonulni. December közepére már egész Kuicsou tartományt megtisztították a japán csapatok maradványaitól.

A Csunkingból érkező s az amerikai lapokban napvilágot látó jelentések azonban még mindig arra mutattak, hogy Csang Kai-sek továbbra is makacsul ellenzi a koalíción alapuló, demokratikus kormánnyal létesítést. Kína belpolitikai helyzete ilymódon, mely igen erősen kihatott természetesen az ország hadihelyzetére is, 1945 elején még mindig igen vigasztalan és nyugtalanító volt.

A Japán ellen folyó hosszantartó, rendkívül súlyos háborúra való tekintettel Kínában feszült érdeklődéssel figyelték, hogyan alakul az Egyesült Államok és Anglia közvéleménye és ugyanakkor azt is figyelték, hogy milyen irányú fejlődést mutat a politika annál a két kapitalista nagyhatalomnál, amelyek hosszú időn át a jogegyenlőtlenség alapján létrejött egyezmények és egyéb módszerek révén iparkodtak a kínai népet minél jobban elnyomni. A csendes-óceáni háború kitörése után Kínában az a felfogás alakult ki, hogy az Egyesült Államokban most már aligha kell a fasisztabarát, reakciós elemeknek olyan mérvű megerősödésétől tartani, amelynek

révén ezek az elemek lényeges segítséget tudtak volna Japánnak nyújtani. De amikor az amerikai sajtó hasábjain és a legkülönbözőbb amerikai személyiségek (mint például Spykman professzor) részéről egymás után hangzottak el a túlzó imperialista nyilatkozatok, akkor Kínában teljes mértékben indokolt nyugtalanság kapott lábra. Spykman professzornak 1942-ben „Amerika sztratégiája a világpolitikában” címmel megjelent könyve a mellett foglal állást, hogy a győzelem után Japánt katonai hatalomként továbbra is fenn kell tartani, mégpedig azért, hogy ily módon ellensúlyt teremtsenek Kínával szemben, mert Kína — Spykman véleménye szerint — veszélyeztethetné a nyugati hatalmaknak a Csendes-óceánon elfoglalt helyzetét.¹¹⁴

Hogy pedig az ilyen és ehhez hasonló felfogás még a háború alatt is mennyire el volt terjedve az Egyesült Államok uralkodó köreiben, mi sem bizonyítja jobban, mint Hallet Abend amerikai közírónak 1943-ban „Csendesóceáni Charta” címmel megjelent könyve, amelyben Abend többek között a következőket állapítja meg: „Az Egyesült Államokban különösképpen még mindig széles körben el van terjedve az a felfogás, hogy Amerika érdekében áll az erős Japán fenntartása”. Abend ezután rámutat arra, hogy e felfogás híveinek véleménye szerint „az egyesült Kína feltámasztása a jövőendő béke szempontjából nem jelentene kisebb veszélyt, mint a militarista Japán, amelynek e körök szerint elég erősnek kell lennie, hogy az egységes és független Kínával szemben ellensúlyként szolgálhasson”.¹¹⁵

Az Egyesült Államok reakciós, imperialista körei már a háború első éveiben is az amerikaiak világuralmáról szónokoltak és feladatként tűzték ki maguk elé, hogy céljaik érdekében — Kína, a Szovjetunió és a nemzetközi demokrácia ellen — eszközként a japán monarchistákat és a japán militarizmust használják fel. Ez a reakciós amerikai törekvés érthető félelmet és gyanakvást keltett Kínában. A kínai sajtó hasábjain azonban ugyanakkor ismételten kifejezésre jutott a kínai népnek az a reménysége, hogy az amerikai nép végső fokon mégsem engedi majd meg, hogy az ultra-imperialisták kapjanak lehetőséget az amerikai politika irá-

¹¹⁴ N. J. Spykman. „America's Strategy in World Politics”, Institute of International Studies, New York, 1942. 469. old.

¹¹⁵ H. Abend. „Pacific Charter”, New York, 1943. 50. old.

nyíltására. A kínai nép, amely a japánok elleni hosszú, hősi harcban oly sok véráldozatot hozott, nemzeti felszabadító háborújának nyolcadik esztendejében is tele volt elszántsággal, hogy az imperialisták különböző válfajainak minden aknamunkája és intrikája ellenére is kiharcolja igazi nemzeti függetlenségét és hazáját a demokratikus fejlődés és haladás széles útjára vezesse.

7. Japán erőforrásai. Az Egyesült Államok és Anglia erőforrásai

Japán, amely a múlt század hatvanas éveiben — Lenin szavai szerint — „Nulla volt Oroszországhoz viszonyítva”,¹¹⁶ ez időpont óta gyors kapitalista fejlődésének útján hatalmas szakaszt tett meg. Ennek a rendkívüli gyors fejlődésnek a jellemzésére a számok és adatok egész sorát lehet felhozni. Így például az 1914 és 1934 között eltelt húsz év folyamán az ipari berendezések tényleges löereje megkilencszereződött, maga az ipari termelés pedig hat-szorosára növekedett.

Lenin és Sztálin mind Japánt, mind az Egyesült Államokat az olyan államok példáiként sorolták fel, amelyek a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének korszakában rendkívül gyorsan fejlődnek.

Ám Japán a fejlődés gyors menete mellett sem tudta elérni az Egyesült Államok fejlődési színvonalát és Anglia mögött is messzire elmaradt. Az Egyesült Államok már a XIX. század végén gazdasági tekintetben a világ leghatalmasabb országa volt. A huszadik században az Egyesült Államok fenntartotta a kapitalista országok sorában kivívott elsőbbségét és hatalmát még tovább fokozta.

Ezenfelül az erős feudális maradványok fenntartása folytán a japán gazdasági élet alapja tele volt súlyos belső ellentmondásokkal, amelyek az ország katonai ütőképességét csökkentették.

Mind a háborúnak, mind a termelésnek döntő erőtenyezője maga az ember. Nézzük meg, milyen emberanyagtartalékok álltak a hadbanálló országok rendelkezésére.

1945-ben Japánnak (a gyarmatok nélkül) 75 milliónyi lakossága volt; ebből 15 millió esett a 17 és 50 év közötti férfiakra. Ha leszámítjuk a katonai szolgálatra teljesen alkalmatlan 4 milliót

¹¹⁶ Lenin. Összes Művei, XX. köt. 261. old. (oroszul).

(1—1 millió a kínai és csendesóceáni harcokban megrokkant katonák és a termelés rokkantjai s 2 milliónál több a születésüktől vagy kisgyerekkoruktól fogva nyomorékok száma), akkor a háború folytatására 11 millió alkalmas és korlátolt mértékben alkalmas ember marad.

Ebből a 11 millióból 1944 végén körülbelül 4 millió ember szolgált a szárazföldi hadseregben és a légierőknél s körülbelül félmillió a haditengerészetnél és a tengerészgyalogságnál. Mintegy 2 millióra volt tehető a tisztviselők, rendőrök, kereskedelmi tengerészek, műszaki alkalmazottak, papok és más személyek száma. Ilymódon tehát 4—4,5 millióra volt tehető a katonai szolgálatra nagyrészt csak korlátozott mértékben alkalmas emberekből álló tartalék létszáma.

Japán gyarmatainak, Koreának és Formozának lakossága együttesen mintegy 30 millió, Mandzsukuo lakosságának száma több mint 45 millió, Kína megszállt területeinek lakossága körülbelül 140 millió és a japánok által megszállt déltengeri országok lakosságának száma mintegy 150 millió volt. De a japán uralom alá került népek mindenütt ellenségei voltak a japán császárságnak. Még a régi japán gyarmatokon, Koreában és Formozán is időről időre zavargások és felkelések törtek ki; Mandzsukuóban és a megszállt kínai területeken a hősi Kínai Kommunista Párt vezetésével évek óta folyt a partizánháború, a déli tengerek országaiban pedig ugyancsak szembekerültek a japánok a széles tömegek ellenes érzelmével.

A leigázott népek megbízhatatlanságára való tekintettel és saját emberanyaguk elégtelenségét fel nem ismerve, régebben sohasem vették igénybe a japán uralkodó körök a gyarmati lakosságot a fegyveres erők számára. Csak Mandzsukuóban és a megszállt kínai területen alakítottak a helyi lakosság köréből kisebb zsoldos egységeket. De a csendesóceáni háború folyamán csakhamar kiderült, hogy a japán anyaország milyen korlátolt mértékben rendelkezik emberanyaggal. A japán kormány ekkor elhatározta, hogy a gyarmati és megszállt területek lakosságából próbálja hadseregét kiegészíteni és feltölteni. Koreában 1943 augusztusában lépett életbe a mozgósítási törvény. Formozában 1944 szeptemberétől fogva hajtották végre a mozgósítást. Mandzsukuóban és a megszállt Kínában a helyi bábkormányok tevékeny segítségével összesen

körülbelül egymilliónyi fegyveres erőt állítottak fel. Körülbelül félmillió volt a déli tengerek különböző országainak együttes hadereje, amely indiaiakból, taiföldiekből, filippinókból, malájokból és más nemzetiségekhez tartozó katonákból állott.

Mindezek a kisegítő erők a japánok irányítása mellett többé-kevésbé kielégítő módon teljesítették a rendfenntartó osztagok feladatát, de nagyrészüket alkalmatlan volt arra, hogy a harctéren, a modern harcieszközök összetűzésénél hasznukat vegyék a japánok.

A gyarmatok és a meghódított országok lakosságát a japánok legnagyobb részben munkaerőként használták fel. Az ásványi anyagok kibányászásánál és egyéb nyersanyagforrások kiaknázásánál, valamint a megszállott országok forgalmi hálózatában a japánok nagymértékben felhasználták a helyi lakosság munkaerejét. Mindezenfelül több mint egymilliónyi koreait és mintegy 100 000 kínait küldtek a japán anyaországba, hogy ott a mezőgazdaságban és az iparban dolgozzanak.

Japán 14 és 60 év közötti korban levő férfi és női lakosságának száma mintegy 38 millió volt. Ha ebből leszámítjuk a körülbelül 2,5 milliónyi csaknem teljesen munkaképtelen rokkantat, a termelési munkában részt nem vevő mintegy 1,5 milliónyi személyt (tisztviselők, rendőrok stb), a hadseregben szolgáló mintegy 4,5 milliónyi embert és azt a kb. 2 milliónyi nőt, aki családi vagy egyéb körülmények folytán csak háziasszonyi teendőit tudta ellátni, akkor 28 milliónyi ember marad az ipari termelés, a közlekedés és a mezőgazdaság számára.

Minthogy a japán mezőgazdaság belterjes jellegű, 1944-ben 11 millió embert — főként nőket és fiatalkorúakat — foglalkoztatott. Körülbelül ugyanennyien dolgoztak az iparban. A fennmaradó 5—6 millió ember nem vett részt a termelésben, hanem a kereskedelemben és szállításban volt elfoglalva.

Ezek az adatok nem terjednek ki a különböző munkálatoknál, de elsősorban a mezőgazdaságban foglalkoztatott 14 évnél fiatalabb gyermekekre. De ezek a gyerekek és a munkafolyamatba bekapcsolt, hatvan évnél idősebb emberek természetesen nem voltak teljes értékű munkaerők és így csak kisegítő munkákra lehetett őket felhasználni. Az erőszakkal Japánba hozott koreai és kínai munkásság termelékenységére viszonylag alacsony volt, ami igen természetes, hiszen az ő esetükben gyalázatosan rosszul

fizetett kényszermunkáról volt szó. Ezeknek a legnagyobb részt tanulatlan munkaerőknek a felhasználása azonban csak igen jelentéktelen mértékben tudta enyhíteni a japán anyaországban tapasztalható súlyos munkaerőválságot. A japán sajtó 1944-ben mind sűrűbben panaszkodott a súlyos munkaerőhiány miatt. A *Tokio Simbun* például ezeket írta április 7-én: „Az ország hadiiparának gyenge oldala a munkaerőhiány. Ez pedig igen elszomorító tény”.

Emberanyag szempontjából egészen más volt az Egyesült Államok és a Brit birodalom helyzete.

A háború kezdetén az Egyesült Államok 132 milliónyi lakosságából több mint 30 millió volt a 20 és 44 év közötti férfi. A magasabb kulturális színvonal és a fizikailag átlagosan fejlettebb emberanyag lehetővé tette, hogy az amerikai hadsereget bőségesen fel tudják tölteni.

Amerikai hivatalos adatok szerint 1945 tavaszán 8,5 millió volt az amerikai hadsereg és mintegy 3,5 millió a haditengerészet létszáma. Ilymódon tehát az Egyesült Államok hadereje számszerűen két és félszer nagyobb volt Japán fegyveres erejénél. A katonai szolgálatra alkalmatlan és otthon nélkülözhetetlen 7—8 millió tekintetbevételével a felnőtt férfi lakosság 20—44 éves rétegéből még mindig 10—11 milliós tartalék marad, vagyis két és félszer annyi, mint a japánok rendelkezésére álló tartalék.

Ausztráliában és Új-Zélandban a 9 milliónyi lélekszámú lakosságból körülbelül 2 millió volt a 18 és 50 év közötti férfi; közülük 1944-ig egymillió szolgált a hadseregben. (De a hadicselekményekben csak e csapatok kis része vett közvetlenül részt.)

A Brit birodalom keretébe tartozó egyéb államok közül főként India emberanyagát használták fel a Japán elleni háború céljaira. India lakosságának lélekszáma 1940-ben 384 millió volt. Az indiai hadsereg 1944-ben körülbelül kétmilliónyi katonából és tisztből állott. A Brit birodalomban 1944 május elején összesen 9 millió férfi és félmillió nő állott fegyverben.¹¹⁷

¹¹⁷ Az egyes országok hadereje így alakult: angol hadsereg 5 250 000, Kanada 750 000, Dél-Afrika 271 000, angol gyarmatok (India kivételével) 250 000.

A Brit birodalom vesztesége a háború kezdetétől 1944 november végéig 1 043 000 halott, eltűnt, fogoly és sebesült volt. Az összes veszteségek 1945 május 31-ig 1 427 000 főre emelkedtek.

Természetesen nem szabad elfelejteni, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia nemcsak Japán ellen viselt háborút, de Németországgal is hadban állott. Németország pedig a támadó államok szövetségének vezetője volt és ellene is természetesen nagy mennyiségű hadianyagot és csapatot kellett latbavetni. Ezt a körülményt feltétlenül tekintetbe kell venni, amikor összehasonlítjuk a Csendes-óceánon egymással szembenálló küzdő felek rendelkezésére álló emberanyag és hadianyagerőforrásokat.

Am ha szembeállítjuk egymással a támadók szövetsége és a velük szembenálló népek rendelkezésére álló erőforrásokat, akkor tapasztalni fogjuk, hogy az utóbbiak oldalán volt a döntő túlsúly. Marshall tábornoknak, az amerikai vezérkar főnökének közlése szerint a támadók blokkja 30 milliónyi, az ellene felsorakozó tábor pedig 62 milliónyi hadsereget állított csatasorba. Ugyancsak Marshall adatai szerint az Egyesült Államok 14 millió, a Brit birodalom 12 millió embert mozgósított. (Marshall adatai nyilvánvaló módon kissé túlzottak.) Hatalmas erőket és anyagi erőforrásokat mozgósított a Szovjetunió, amely a Németország és csatlósai ellen Európában viselt háborúnak legnagyobb terhet magára vállalta és így a Brit birodalomnak és az Egyesült Államoknak lehetővé tette, hogy erejük és anyagi erőforrásaik jelentékeny részét a Japán Császárság ellen viselt háború céljára mozgósítsák. Minél jobban pusztultak a szovjet-német fronton a német fasiszta támadó seregek, annál több lehetősége volt Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak arra, hogy a japánok ellen harcba vetett erőit fokozza. De a két angolszász hatalom még 1943-ban is csökkentette mozgósítási tervének arányait. Marshall tábornok az Egyesült Államok hadügyminiszterének 1945 szeptember 1-én tett jelentésében megjegyzezi, hogy még a német hadsereg sztálingrádi katasztrófája és a Vörös Hadsereg erőteljes ellentámadásának megindulása után is 100—105 hadosztályról 90 hadosztályra csökkentették az Egyesült Államok mozgósítási tervét. Az 1943. és 1944. évek közötti időben az ausztráliai hadsereg létszámát is csökkentették.

A Nemzeti Kína lakossága mintegy 170 millió, a partizánok által felszabadított vidékekkel együtt mintegy 260 millió volt 1944 végén, amikor a japánok ellen harcoló kínai hadsereg létszáma

több mint 3 millió főre rúgott. Ezenfelül körülbelül kétmillió létszámú népi partizán hadsereg küzdött a japánok ellen.

Felesleges felsorolni Japán valamennyi ellenfelének munkaerőtartalékait, amelyek sokszorosan felülmúlták a Japán rendelkezésére álló munkaerőtartalékokat, még ha Japán számlájára írjuk is a japánok által megszállott területek munkaerőtartalékait.

Japánban néhány millióval több ember foglalkozott földműveléssel, mint az Egyesült Államokban, de a kezdetleges munkaeszközökre való tekintettel a japán földművelés termelékenysége sokkal alacsonyabb, mint az Egyesült Államoké vagy Ausztráliáé.

A japán földművelés úgyszólván nem rendelkezik gésszertekkel és gépekkel. A föld megművelése túlnyomórésben emberi erővel történik. A háború folyamán a munkaerőhiány és a földek hiányos trágyázása folytán a termés 1944-ig általában 10—15 százalékkal csökkent. A hódító hadjáratok folyamán Japán gazdag rizsfelesleggel rendelkező országok birtokába jutott,¹¹⁸ de a hajóhiány 1944—1945-ben csaknem lehetetlenné tette, hogy Burma, Taiföld vagy Indo-Kína rizsfeleslegét Japánba szállítsák. A japán lakosság formálisan éhezett, mert a szokásos ellátási adagoknak alig felét kapta csak meg, a polgári lakosság ruha- és cipőellátása pedig csaknem teljesen megszűnt.¹¹⁹

Az Egyesült Államokban és Ausztráliában nem kellett attól tartani, hogy hiány mutatkozik az élelmiszerellátásban, vagy a

¹¹⁸ A Csendes-óceán megszállt országai szolgáltatták a világ rizstermésének 30 százalékát (évente mintegy 6 millió tonnát szállítottak külföldre); a világ kókusztermékeinek több mint 80 százaléka, a nádcukornak pedig 20 százaléka származott ezekből az országokból.

¹¹⁹ Az *Aszahi Simbun* című lap a háború kitörése előtt csaknem egy évvel, 1941 februárjában ezeket írta: A tej- és hústermékek már régen elérhetetlenek a lakosság tömegei számára. Ennek folytán a lakosság testsúlya erősen csökkent. Egy húszéves ifjú átlagos testsúlya 1931-ben 55,4 kiló volt, de 1938-ban már csak 52,3 kiló.”

A *Kokumin* című ujság a halálozási arányszám emelkedésével kapcsolatban már 1939 novemberében rámutatott arra, hogy a tüdővész leg-súlyosabb fajtájának rohamos elterjedése következtében igen sok ember válik rokkanttá, illetve hal meg. A *Kokumin* rámutatott arra, hogy a 20—25 éves korú japán fiatalság körében ötször akkora a tüdővész folytán bekövetkező halálesetek száma, mint Angliában.

ruha- és cipőellátás terén. Ezek az országok gabonában, húsban, tejtermékekben, gyapotban, gyapjúban és állati bőrökben nagy feleslegekkel rendelkeztek.

A japán és az amerikai mezőgazdaság közötti különbséget mutatja többek között az a tény is, hogy az Egyesült Államokban a háború folyamán a földeken több mint 1,5 millió traktor s több mint 50 000 kombinált mezőgazdasági gép dolgozott, míg Japán összesen alig néhány száz mezőgazdasági géppel rendelkezett.¹²⁰ Az Egyesült Államok szolgáltatja a kapitalista országok gyapottermelésének több mint 50 százalékát. Emellett az Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália együttesen a kapitalista országokban termelt húsnak mintegy 50 százalékát, a zsiradéknak 60 százalékát, a gyapjúnak 50 százalékát, a búzának pedig 35 százalékát szolgáltatja. Az Egyesült Államok gabonatermése 1944-ben 30 százalékkal volt magasabb, mint az 1923 és 1932 közötti időszak átlagtermése.

A japán textilipar főként az Egyesült Államokból és az angol dominiumokról származó gyapotot és gyapjút dolgozta fel. A meghódított országokban (különösen Kínában) csak lényegtelen mennyiségű gyapothoz és gyapjúhoz jutottak a japánok. Ennek folytán a japán textilipar a háború idején teljesen tönkrement; a könnyűipar gépeinek nagy részét pedig beolvasztották, hogy ágyúkat és löszert készítsenek belőlük.

Az Egyesült Államoknak, Japán egyik legfontosabb vetélytársának ipara a háború előtt az összes kapitalista országok ipari termelésének mintegy 50 százalékát szolgáltatta. A japán ipar pedig a kapitalista államok ipari termelésének még öt százalékát sem érte el, tehát az amerikai ipari termelésnek még egytized részét sem tette ki. A japán hajógyárak képtelenek voltak a háborús veszteségek gyors pótlására és ennek folytán a japán kereskedelmi tengerészet tonnatartalma három háborús év alatt több mint két millió tonnával csökkent.¹²¹ Emellett a mindjobban kiéleződő

¹²⁰ A Szovjetunió traktorállománya, amely ebben az időben még valamivel az Egyesült Államok mögött állt, a tervszerű nagyüzemi mezőgazdaság lehetőségeit kihasználva 3,5-szer múlta fölül munkateljesítményben az Egyesült Államokat. — *A szerk.*

¹²¹ Az amerikai tengerészeti minisztérium adatai szerint Japán a háború kezdetétől 1944 végéig 5 millió regisztrertonnányi hajóteret veszített; ebből

háborús helyzet állandóan fokozódó követelményeket támasztott a kereskedelmi tengerészettel szemben. A rendelkezésre álló hajótér állandó csökkenése vált a japán háborús gazdálkodás Achillész-sarkává.

Ha kísérletet teszünk arra, hogy a különböző iparágak szerint hasonlítsuk össze Japán és az Egyesült Államok ipari termelését, akkor ellentétekben bővelkedő képet kapunk. Az Egyesült Államokban és az amerikai tőke által ellenőrzött országokban a háború előtt évi 200 millió tonnára rúgott a kőolaj termelése. Az egész amerikai szárazföldön évente több mint 240 millió tonnát termeltek évente. Japánban és Mandzsukuóban a folyékony üzemanyag valamennyi fajtájának termelése nem érte el az évi 1,5 millió tonnát. Ha tekintetbe vesszük a japán kőolajtermelés bizonyos mértékű növelését, a japánok által elfoglalt országok kőolajtermelésének részbeni helyreállítását és a cukornádból, kaucsukból, gabonából és egyéb anyagokból előállított folyékony üzemanyag mennyiségét, még akkor is csak 8 millió tonnára volt tehető az a folyékony üzemanyag, amit Japánban és a megszállt területeken egy év alatt termelni tudtak a japánok.

Az Egyesült Államok és Ausztrália a háború előtt együtvéve huszonötösör annyi cinket és harmincötösör annyi ólmot termelt, mint Japán.

Az Egyesült Államokban már 1943-ban, de különösen 1944 tavaszától csökkenteni kezdték egyes hadiüzemek létesítését és beszüntették egyes fegyvertípusok és ipari alkatrészek gyártását, mert bőséges tartalékokkal rendelkeztek belőlük.¹²²

Japán helyzete 1944 elején csak a kaucsuk és ón tekintetében volt teljesen kielégítő. A déli tengerek japán kézre került országai a háború előtt a világ természetes gumitermelésének

3,5 millió tonnát a tengeralattjárók süllyesztettek el. Ezek az adatok nyilvánvalóan túlzottak ugyan, de Japán tényleges hajótérvesztésege bizonyára meghaladta a 4 millió tonnát; ebből az új hajóépítések révén mintegy 2 millió tonnányi hajóteret tudtak pótolni, úgyhogy a tényleges veszteség 2—2,5 millió regisztertonnára volt tehető.

¹²² A hadiipari termelés csökkentésével és a hadiipari üzemek létesítésének korlátozásával kapcsolatban az amerikai ipari termelés mutatószámára az 1943 november 247-ről, (az eddig elért legmagasabb színvonalról) 1944 júniusáig 235-re és 1945 júliusáig 211-re csökkent,

90 százalékát, a világ őntermelésének pedig csaknem 75 százalékát szolgáltatták. Ennek a két fontos nyersanyagnak a termelése a déli tengerek országaiban a háború folyamán erősen csökkent ugyan, de a japán ipar számára teljesen elegendő volt a háború előtti termelésnek 10—15 százaléka is. Mindezenfelül Japán igen jelentékeny cink- és ólombányákra tett szert (Burmában a háború előtt évente 90 000 tonna ólmot és 60 000 tonna cinket termeltek); ezenfelül — a Fülöp-szigeteken, Malájában és Indo-Kínában — vasbányákhoz, továbbá wolfram, krómbányákhoz, valamint nikkelbányákhoz, rézbányákhoz, mangánérc- és egyéb bányákhoz jutott.

A gumit és cinket szállító gyarmati területek elvesztése folytán az Egyesült Államoknak és Angliának nagy nehézségekkel kellett megküzdenie, s a hadipart csak nehezen tudták ezekkel az anyagokkal ellátni. A csendesóceáni háború első éveiben — 1942-ben és 1943-ban — a felhalmozott készletek révén tudtak a hiányon enyhíteni. Ezalatt Dél-Amerikában és más országokban jelentékeny mértékben tudták fokozni a cinkérc kitermelését és széles keretekben megindult a mesterséges gumi előállítás (az Egyesült Államokban az 1944. év első felében 367 000 tonna mesterséges gumit állítottak elő).

Saját anyagi erőforrásain kívül az Egyesült Államok rendelkezésre álltak az amerikai szárazföld egyéb államainak tetemes nyersanyagforrásai és fel tudta használni ezeknek az államoknak az ipari termelési képességét is. Sem a nyersanyagforrásoknak, sem a termelő eszközöknek kihasználása nem ütközött nagyobb nehézségbe, hiszen az amerikai trösztök hatalmas tőkéket fektettek be ezeknek az államoknak az iparába és mezőgazdaságába és valójában az egész termelést úgy irányították, ahogyan ők akarták.

Az amerikaiak magasabbfokú technikájuk és műszaki képzettségük révén könnyen tudták pótolni a hiányzó nyersanyagokat is. Így például 1940-ben az ólom feldolgozásánál az addig használt antimon helyett széles keretekben kezdték felhasználni a kalciumot, a külföldről behozott tungolaj és egyéb olajok helyett pedig szintétikus gyártmányokat kezdtek felhasználni és így tovább.

Japán számára hatalmas problémát jelentett a háború költségeinek előteremtése.

Az évről évre folytonosan növekvő katonai kiadásokat csak a japán pénzügyi rendszer végsőkéig menő megfeszítésével tudták fedezni. Japán — ez az aránylag szegény ország — arra törekedett, hogy szárazföldön és a tengeren egyidejűleg legyen erős. Japán hivatalos katonai költségvetése már sok évvel a háború előtt is a békeidőkben szokatlanul nagyméretű volt. Japán katonai kiadásai már a huszas években és a harmincas évek kezdetén az összes állami kiadásoknak több mint egyharmadát tették ki. Az Egyesült Államok katonai kiadásai az összes állami kiadásoknak alig egyötödét, Anglia katonai kiadásai pedig az állami kiadásoknak $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{6}$ részét tették ki.¹²³ A kínai háború első éveiben Japán a költségvetésnek mintegy háromnegyed részét fordította háborús célokra (ideértve a hadiipar létesítését is). De a jelentősebb japán államférfiak maguk is kétségbevonták, hogy egy nagy háború fokozott követelményei mellett hosszabb időn át a szükséges színvonalon lehetne tartani Japán katonai erejét. Takahaszi pénzügyminiszter 1936-ban a militaristák által követelt hatalmas kiadások ellen fordulva, többek között így nyilatkozott: „Mi értelme van annak, hogy a fegyverkezés terén túlsúlyra tegyünk szert, mikor az ország túl gyenge ahhoz, hogy a jelenleg folyó háború költségeit viselje.”¹²⁴

A japán költségvetés a meredek lejtőn lezúduló hógörgeteg sebességével növekedett. Az 1936/37. költségvetési évben még csak 2,3 milliárd jenre rúgott, de már 1937/38-ban 5,2 milliárdra, az 1940/41. költségvetési évben pedig 10,7 milliárdra, 1941/42-ben 19,6 milliárdra, 1942/43-ban 24,7 milliárdra, 1943/44-ben 36 milliárdra, 1944/45-ben 51 milliárdra növekedett, az 1945/46-ra előirányzott költségvetés összege pedig 110 milliárd jen lett volna.

A Mandzsúria elfoglalását követő évtized folyamán Japán állami adósságainak összege hatszorosára emelkedett. A csendes-óceáni háború kitörésekor a japán állami adósságok összege már

¹²³ A könyv megírásának ideje óta Amerika és Anglia költségvetésének 34 illetve 30%-át fordítja fegyverkezésre. Ez is mutatja azt a tényt, hogy míg az angolszászok a második világháború alatt szabotálták a Szovjetunió támogatását, ma új háború előkészítésére törekcszenek. — *A szerk.*

¹²⁴ Nem sokkal e beszéd elhangzása után sovíniszta összeesküvők meggyilkolták Takahaszit

37 milliárd jenre rúgott. Az Anglia és Amerika ellen intézett támadás után valósággal csillagászati számokra növekedett a japán állami költségvetés és Japán állami adósságainak összege.

Az 1942/1943. költségvetési évben a 25 milliárd összegű állami kiadásokból több mint 21 milliárdot irányoztak elő katonai természetű kiadásokra.

Az 1944/45. évi költségvetés 51 milliárd jen összegű kiadásainak 67 százalékát kölcsönből akarták fedezni, mégpedig oly módon, hogy a tulajdonképpeni Japán 27 milliárddal járult volna hozzá a kölcsönhöz, míg a fennmaradó hét milliárd jent „kölcsönképpen” a megszállt országokból szedték volna össze. A japán kormány adatai szerint Japán 1942 és 1944 között a megszállt országoktól hadviselés céljára 3,3 milliárd jent „kölcsönzött ki”. Az 1930/31. évi adóelőirányzat 1,4 milliárdos és az 1941/42. évi adóelőirányzat 4 milliárdos végösszegével szemben az 1944/45. évi adóelőirányzat végösszege már 13,8 milliárd jen volt.¹²⁵ A hadizsákmány eladásának ellenértéke 1,7 milliárd összeggel szerepelt a költségvetési előirányzatban, míg a fennmaradó több mint egy milliárdnyi összeget nyilván a bankóprés útján akarták előteremteni.

Az állami adósságok és adóterhek hatalmas mértékű emelkedését nyomon kísérte a papírpénz nagytömegű kibocsátása. Az 1941. év végén 6 milliárd volt a Japán Állami Bank által kibocsátott bankjegyek összege, tehát csaknem háromszor annyi, mint amennyi 1937 végén forgalomban volt. Bár az aranyfedezet teljesen hiányzott és a piacra kerülő áruk mennyisége mindjobban csökkent, a gyarmati területeken és a megszállt országokban működő japán bankokat is magába foglaló japán bankrendszer által kibocsátott bankjegyek összege 1941 végére meghaladta a 10 milliárd jent. Ettől az időponttól fogva állandóan emelkedett Japánban és a japán megszállás alatt álló országokban a kibocsátott bankjegyek összege. Egyedül a Japán Bank által kibocsátott bankjegyekből 1944 végén több mint 15 milliárd jen volt forgalomban. A Fülöp-szigeteken, Malájában és más megszállt országokban 1942-ben a

¹²⁵ A japán sajtó jelentései szerint a személyes jövedelemre kivetett adó az 1944. pénzügyi évben 50 százalékkal volt magasabb, mint az előző évben; a rákövetkező 1945. évben pedig még magasabbra volt tervezve, mint 1944-ben.

„hadi-pesokat”, „hadi-dollárokat” és más elnevezésű, egyéb papírpénzeket bocsátottak ki a japánok.

Ugyanakkor évről évre mindjobban csökkent a japán tömegek életszínvonala. Japán hivatalos adatok szerint 1941-ben még 16,5 milliárd jen, 1942-ben 15 milliárd, 1943-ban 13 milliárd és 1944-ben már csak 11,5 milliárd jen értékű volt a polgári lakosság számára előállított áruk értéke.¹²⁶

Kaia pénzügyminiszter a japán parlamentben 1944 elején elmondott beszédében azt követelte, hogy Japán minden egyes polgára mondjon le a hadvezetés érdekében keresetének, illetve jövedelmének 80 százalékaról és a maga számára csak 20 százalékot tartson meg.

Mindennek következtében az infláció a legkülönbözőbb „fékező rendszabályok” ellenére 1944 végén már igen fenyegető arányokban bontakozott ki. A nagykereskedelmi árak már a Kína elleni háború első évében húsz százalékkal emelkedtek. A nagykereskedelmi árak hivatalos mutatószáma 1940 júniusában az 1929 decemberi mutatószámmal szemben 66 százalékos emelkedést mutatott. A hivatalos mutatószám 1943-ban az 1939. évi színvonallal szemben további 40 százalékkal emelkedett.

Japán nemzeti jövedelmének alakulását, de a következő évek állami költségvetésének a tételeit is ennek a nagy áremelkedésnek a fényénél kell megvizsgálni. Japán nemzeti jövedelme 1929/30-ban 10,6 milliárd jen volt, 1936/37-ben 15 milliárdra emelkedett; a rákövetkező években pedig a pénzügyminisztérium kimutatása szerint így alakult:

Költségvetési év	milliárd jen
1938/39	23
1939/40	28
1940/41	32
1941/42	37
1942/43	45
1943/44	50
1944/45	60

¹²⁶ „Contemporary Japan” 1944 március. 371. old.

Ez a 60 milliárd az 1929/30. évi árakban kifejezve nyilvánvalóan nem haladja meg a 25 milliárd jent. Ha fel is tesszük, hogy abszolút számokban kifejezve (vagyis az infláció által szükségessé váló kiigazítások nélkül) többé kevésbé helyes az a szám, amelyet a japán pénzügyminisztérium a nemzeti jövedelemmel kapcsolatban kimutat, még akkor is kiderül, hogy az 1944/45. évben a nemzeti jövedelemnek mintegy 85 százalékát felemésztették a katonai és egyéb állami kiadások.

Japánban 1938-tól egészen 1944-ig növekedett a hadianyagok gyártása és a sztratégiai anyagok egész sorának kitermelése, de rendkívüli mértékben csökkent a könnyűipari termékek gyártása. A termelési eszközök gyártása már 1944-ig is igen nagy mértékben csökkent. Az üzemi gépi berendezéseket 1943—1944-ben csak kis mértékben cserélték, vagy javították ki s ez is úgyszólván kizárólag olyan termelési ágakban történt, amelyek a háború céljait szolgálták (mint például repülőgépgyártás, hajógyártás, harckocsigyártás, fegyverek és hadianyag gyártása).

Ugyanekkor az üzemi berendezések egy része már tönkrement, másik része pedig az elégtelen pótlás folytán erősen elhasználódott. A könnyűipari üzemek, valamint az építési anyagokat gyártó üzemek, a községi vállalkozások és közlekedési vállalatok felszerelésének nagy részét ócskavasként kellett a hadiipari üzemek rendelkezésére bocsátani. Annak ellenére, hogy a japán kormány minden erőt és minden rendelkezésre álló eszközt a háború folytatása szempontjából fontos iparágak erősítésére fordított, a hadiipari termelés 1943 őszére már tetemesen csökkent. A nagy konszernek vezetői (a dzsaibacuk) a termelés csökkenéséért a hadvezetést tették felelőssé, amely szerintük túlságosan beavatkozott a termelés kérdéseibe. Mindehhez hozzájárult a hadsereg és a haditengerészet között folyó örökös versengés. Ezzel kapcsolatban 1943 októberében megalakult a hadfelszerelési minisztérium. Ez a minisztérium diktatórikus hatalmat gyakorolt az egész ipari termelés felett. A minisztériumban a tőke leghatalmasabb képviselője volt a döntő szó. A minisztérium vezetését maga Tódzsó vette át, de a rengeteg „szűk keresztmetszet” és „nehézség” mellett ő is képtelen volt arra, hogy az iparban mutatkozó kedvezőtlen fejlődést más irányba terelje. A parlament 84. ülészakán, 1944 januárjában hiába figyelmeztette Tódzsó a japánokat: „A jelenlegi háború folyása és

kimenetele attól függ, hogy képesek vagyunk-e a frontokat gyorsan és kellő mennyiségben ellátni a hadvezetéshez szükséges kiváló minőségű repülőgépekkel.”¹²⁷

A „totális mozgósítás”, amelyet Japán a németek példájára a háború utolsó éveiben végrehajtott, már csak meddő igyekezetnek bizonyult. Mindezenfelül a japán ipar számára 1944-ben újabb nehézségeket támasztott az anyaország ipari központjai ellen irányuló légi bombázások veszélye. A lakosság egy részének kiűrtése és bizonyos üzemek decentralizálása természetesen káros befolyást gyakorolt 1944-ben a termelés menetére.

Mindennek folytán a japán hadigazdaság kilátásai már 1944-ben nem voltak éppen rózsásnak mondhatók. És éppen a japán gazdasági életben mutatkozó nagy bajok szolgáltatták egyik főokát a Tódzsó kormány bukásának. A japán hajóhad és a japán hadsereg 1931-ben igen ingadozó alapra építette hódító sikereit és ez az alap 1945-ben már minden ízében recsegett-ropogott az alatt a nagy súly alatt, amely a japán támadásokkal kapcsolatban mindjobban ránehezedett.

A háború folyton fokozódó követelményei ellenére a japán ipari termelés 1945-ben hónapról hónapra csökkent. S míg 1944 decemberében még 2200 repülőgépet gyártottak, 1945 januárjában már csak 2000, júliusában pedig 1000 gép került ki a japán repülőgépgyárakból. A háború végén a japán kereskedelmi flotta tonnatartalma nem haladta meg a 2 millió tonnát. A fegyverletétel idejére az egész japán hajóhadból csak 4 sorhajó, 2 repülőgép-anyahajó, féltucatnyi cirkáló, 30 torpedóromboló és 50 tengeralattjáró maradt meg.

Erősen csökkent az acél, alumínium, réz és egyéb fémek termelése és tetemes mértékben esett a kőolaj, sőt még a széntermelés is. A japán iparban 1937-ben dolgozó 12 millió orsóból a háború végére csak 2,5 millió orsó maradt üzemben.

A japán ipari termelés csökkenése egyrészt arra volt visszavezethető, hogy Japánnak a déli tengerek országaival való tengeri összeköttetése fokozatosan rosszabbodott és a végén teljesen megszűnt. Pedig éppen ezekből az országokból kapta a japán ipar a sztratégiailag fontos nyersanyagok egy részét. A termelés csökke-

¹²⁷ „Contemporary Japan” 1944 február, 300 old

nését a hadseregbe történő sorozatos behívások, a légibombázások, a kiürítések, a hadiüzemek szétszórása és egyéb hasonló tényezők is lényegesen befolyásolták.

A hadiipari termelés csökkenése lényeges módon gyengítette ugyan Japán háborús erőfeszítéseit, de egymagában véve még nem vezetett volna Japán fegyverletételéhez. A japán ipar még mindig nagymennyiségű hadianyagot termelt s ez a hadianyag a még mindig rendelkezésre álló készletekkel egyetemben elegendő lett volna arra, hogy a háborút még huzamos időn át folytassák. Így például Japánnak az állandó növekvő veszteségek ellenére 1944 elején még mindig több mint 5000 repülőgépe, sőt 1944 végére már körülbelül 6,5 ezer harcigépe volt (az egyéb katonai repülőgépeket nem számítva), bár ezeknek a gépeknek a nagyrésze egymotoros bombázógép volt. Japán még 1945 elején is 8000 katonai repülőgéppel rendelkezett. A japán imperializmusnak 1945 nyarán még mindig megvoltak az anyagi lehetőségei arra, hogy a háborút hosszú időn át folytathassa.

Az Egyesült Államok állami adósságainak összege az 1940 júniusában kimutatott 42 milliárd dollárról 1945 június végére 258 milliárd dollárra emelkedett.

Csupán az államadósságok kamatainak fizetése évente 5 milliárd dollárjába került az Egyesült Államoknak. De az Egyesült Államok által hadicélokra kiadott hatalmas összegek túlnyomó része a nagyburzsoázia, a pénzügyi és ipari mágnások pénzszerényeibe vándorolt. Az amerikai trösztök és részvénytársaságok bevételeinek és tőkéjének növekedése tisztán megmutatja, milyen hatalmas mértékben tudta az Egyesült Államok dúsgazdag embe-reinek kis csoportja a háború folyamán vagyonát tovább szaporítani.

Nagy-Britannia állami kiadásai az 1938. évi 0,8 milliárd fontsterlinggel szemben 1944-ben ugyancsak erősen megnövekedtek és elérték az 5,2 milliárd fontsterlinget.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia gazdasági teljesítő-képessége sokszorososan felülmúlja Japán gazdasági teljesítőképes-ségét. Ennek folytán e két ország számára a háborús kiadások nem jelentettek olyan arányú megterhelést, mint Japán számára. Japán lakosságára 1939-ben (a gyarmatok beszámítása nélkül

fejenként alig hetedrésze jutott az Egyesült Államok lakosságára fejenként jutó nemzeti jövedelemnek. Egy amerikai vājár például átlagban nyolcszor annyi bért kapott, mint egy japán vājár. A japán parasztgazdaság hozama az amerikai farmergazdaság hozamának átlagban alig egykilencedrészét tette ki. S bár az Egyesült Államok lakosságának életszínvonala a háború folytán csökkent, ezt a színvonalcsökkenést össze sem lehet hasonlítani azzal a nagyfokú eséssel, amely Japán lakosságának életszínvonalában a háború következtében beállott.

Mindezenfelül azt is tekintetbe kell venni, hogy a kapitalista világ aranykészleteinek igen tekintélyes része az Észak-amerikai Egyesült Államok birtokában van. Az amerikai bankok páncélszekrényeiben 1944-ben 21 milliárd dollár értékű aranyat őriztek.

Mindez mutatja, milyen koraiak s alaptalanok voltak a japán uralkodó osztályok túlzó sovíniszta vezetőinek pán-japán megnyilvánulásai és viláгурalmi törekvésekről tanúskodó fennhéjázó nyilatkozatai. Micsoda tömény sületlenség volt például az az előadássorozat, amelyet Szunkicsi Komaki tanár 1942-ben, közvetlenül Szingapur eleste után tartott a japán rádióban! Komaki professzor a „geopolitika tudományának” elméletére hivatkozva kijelentette, hogy a földkerekség valamennyi szárazföldje tulajdonképpen nem egyéb mint a „nagyázsiai kontinens” alkotórésze. Minthogy pedig — Komaki szavai szerint — „Ázsia középpontja Japán” és „az összes ázsiai népek a japán fajból szakadtak ki”, tehát igen természetes, hogy az „egész világnak Japán körül kell tömörülnie”. Komaki elmélete szerint a földkerekség valamennyi óceánja tulajdonképpen csak „Nagy Japán Tenger”. Ez az elmélet a hasonló állításoknak egész tömegét tartalmazza. A japán professzor azzal az ellentmondást nem tűró állítással fejezte be előadássorozatát, hogy ha egyszer Japán maga köré tömöríti a földkerekségen levő összes birtokait, akkor mindezek a területeken fegyveres kézzel fogja majd fenntartani „a japán békét és rendet”.

Toszjó Sziratori hirhedt japán fasiszta még 1943 szeptemberében is azt írta a „Gendaj” című lapban, hogy „a japán császár nemcsak a japán szigetvilág uralkodója, de isteni rendeltetése abban áll, hogy az egész világot átalakítsa és átépítse”. Sziratori kijelentette, hogy „csak Japán lehet a világ közepe”.

De minél kedvezőtlenebb hírek érkeztek a csendesóceáni harcterekről, annál halkabbá vált a „hurra-hazafiak” nagydobjának pergése és annál több hang hallatszott, amely most már nem világhírt és dicsőséget, hanem nagy megpróbáltatásokat helyezett a japánoknak kilátásba.

Japán fasiszta kormánya igen hamar meggyőződött arról, hogy a tervezett villámháború csődöt mondott és ezért már 1942 őszén kezdte a japán népet a hosszantartó háborúra előkészíteni. Hori, a Japán Tájékoztató Iroda megbízottja 1942 októberében mondott rádióbeszédében ezeket jelentette ki: „Most a háború, a valóban hosszantartó háború új szakasza előtt állunk és ez a szakasz szükségessé teszi a nemzet összes erőinek összpontosítását.”¹²⁸

Minél inkább nyilvánvalóvá vált Japán európai cinkostársának, a fasiszta Németországnak elkerülhetetlen veresége, annál nagyobb nyugtalansággal gondoltak Japán uralkodó köreiből vezető tényezői arra a sorsra, amely a Japán birodalomra vár. Japánban rémülettel hallották a hírt, hogy Hitler hordáit Sztálingrádnál tönkrevverte a Vörös Hadsereg. Miszizuko Maszadzsi japán író 1943 augusztusában megjelent „Sztálingrádi tragédia” című könyvében így sopánkodik: „A sztálingrádi tragédia valósággal isteni megpróbáltatás Németország számára. Az emberiség hadtörténelmében nincs párja ennek a szörnyű tragédiának... Mi, japánok, hittünk a németek haditudományában, egy pillanatig sem kételkedtünk benne és szövetségesünk irányában valósággal határtalan bizalmunknak adtunk kifejezést. A sztálingrádi tragédia hatalmas befolyást gyakorolt népünkre és kormányunkra.”

Minél több, minél nagyobb vereséget szenvedett el Németország 1943 nyarán a szovjet-német arcvonalon, annál nagyobb kijózanodásról tett tanúbizonyságot a japán katonai és politikai tényezők kijelentéseinek hangja és tartalma.

A japán burzsoázia ekkor már kezdi megérteni, hogy a meg gondolatlanul elkezdett háború kimenetelétől nem csupán a csendesóceáni gyarmatok feletti ellenőrzés függ; azt is látni kezdi, hogy egészen más kérdés kerül napirendre, nevezetesen az, hogy lesz-e jövőben egyáltalán Japán birodalom, vagy sem. Tadahiko Okada, a japán alsóház elnöke ezt a tényt 1943 nyarán mondott

¹²⁸ *Japan Times*, 1942 október 21.

beszédében elég határozottan juttatta kifejezésre, amikor ezeket mondotta: „A földkerekségen nincs arra hely, hogy egyidőben létezzék Japán az egyik, Anglia és Amerika a másik oldalon. A jelenleg folyó háború kemény és döntő jellege nem tűri, hogy félúton álljunk meg. Ebben a háborúban csak két dolog lehetséges: Vagy mi faljuk fel őket — vagy ők falnak fel bennünket!”¹²⁹

Tódzsó miniszterelnök a parlament 84. ülészakán, 1944 januárjában mondott beszédében már kénytelen volt a japán uralkodó köröket arra buzdítani, hogy ne veszítsék el a győzelem lehetőségébe vetett hitüket. „Amit pedig e helyen különösképpen hangsúlyozni akarok — folytatta Tódzsó — az a győzelembe vetett hit rendkívüli jelentősége... A győzelmet az vívja ki, aki megőrzi harci elszántságát és a végső győzelembe vetett hitét. A győzelmet sokszor csak egy hajszál választja el a vereségtől. A jelenlegi háborúban fel kell készülnünk a mind keményebbé váló megpróbáltatásokra.”¹³⁰

Alig mult egy hónap, amikor Maszacune Ogura, a Kelet-ázsiai Ügyek Minisztériumának tanácsosa kénytelen volt bevallani: „A helyzet valóban súlyossá vált. Japán előtt két lehetőség áll: Vagy felemelkedünk, vagy elpusztulunk.” Ogura még a következőket tette hozzá: „Japán egész százmilliós lakosságának ki kell hívnia a halált.”

A japán sajtó most már nem tagadta többé, hogy Anglia és az Egyesült Államok a rendelkezésre álló erőforrások tekintetében jóval erősebb mint Japán. De a japán fasiszta lapok sietve hozzátették, hogy viszont Japán oldalán ott áll a „törhetetlen szellem” és ezért egy pillanatra sem lehet kétséges, hogy végeredményben mégis csak Japán fog győzni.

A japánok felismerték azonban, hogy a motoroknak és a magas fejlettségű technikának ebben a modern háborújában nem elég egyedül a harci szellem és ezért lázasan próbálkoztak minden lehetőséggel, amely a japán háborús gazdálkodás megszilárdítására vezethetett. A háborús gazdálkodás megerősítésének legfontosabb eszközét a megszállott területek gazdasági erőforrásainak minél erőteljesebb kiaknázásában látták. Így 1942 októberében, amikor

¹²⁹ *Sanghar Times*, 1943 június 10.

¹³⁰ „Contemporary Japan”, 1944 február.

már tisztán kirajzolódott a hadiesemények menetében beálló nagy változás, a „Dzsicugjo No Nihon” című lap ezeket írta: „Japánnal hatalmas ellenfél áll szemben. Ha ezzel az ellenféllel szemben sikeresen akarjuk a harcot folytatni, akkor olyan gyorsasággal kell a nagy ázsiai élettérben a termelést fejlesztenünk, hogy az ellenséggel szemben ellenállást tudjunk kifejteni.” M. Ajukáva pedig ugyanebben a lapban így nyilatkozott: „A japán győzelem ebben a harcban attól függ, hogy milyen siker kíséri a megszállt országokban a japán gazdasági tevékenységet.”

A hosszantartó megszállás eredményeként Japánnak sikerült Mandzsuriában igen fontos nyersanyagellátási és ipari támaszpontot létesítenie. Sokkal nagyobb nehézségekre bukkantak azonban a japánok, amikor hozzá akartak kezdeni a megszállt kínai területek anyagi erőforrásainak kihasználásához. De a legbonyolultabb és a háborús viszonyok közepette lényegileg megoldhatatlan problémákkal akkor találták magukat szemközt a japánok, amikor hozzáfogtak a déli tengerek országainak gazdasági kiaknázásához. Ezek közül az országok közül egynehányan igen komoly mennyiségű élelmiszerfelesleget termeltek és ezt a felesleget békeidőkben Európába, Amerikába, Indiába és Kínába exportálták. De a hajótérhiány megakadályozta Japánt abban, hogy ezeket a feleslegeket hazaszállítsa. Éppen ezért a japán megszálló hatóságok a Fülöp-szigeteken és Holland-Indiában különböző intézkedéseket tettek a cukornád-termelés csökkentésére; ugyanilyen módon csökkentették Taiföldön, Burmában és Indo-Kínában a rizstermelést, hogy az így szabaddá váló területeket gyapottal vessék be. Ahol pedig kevés volt a gabona (mint például a Fülöp-szigeteken), elrendelték, hogy a lakosság rizst termeljen. A cukornád egy részét a robbanómotorok számára gyártott folyékony üzemanyag készítésére használták fel a japánok.

A japánok képtelenek voltak arra, hogy a déli országok nagy kaucsuktermelését felhasználják és ezért — saját állításuk szerint — folyékony üzemanyagot kezdtek a kaucsukból is előállítani. Ugyanakkor a japán sajtó azzal a szenzációs hírrel lepte meg olvasóinak táborát, hogy sikerült gumiból „hatalmas hajókat gyártani”. Ezeket a gumihajókat teherrel együtt Japánba irányítják és aztán ott a gumigyárakban mint nyersanyagot használják fel a hajótesteket — írták a japán lapok. Még arról is hírt adtak, hogy

ezentúl a háztetőket, sőt még a lovak patkóit is gumiból készítik. Mindezek a hírek, valamint a fából készült mozdonyokról és bambusznádból előállított vasúti teherkocsikról és egyéb hasonló felfedezésekről szóló „szenzációs” jelentések csak arról tanúskodtak, hogy Japánban a vas és különböző egyéb fémek hiánya mind nagyobb méreteket öltött.

Mit kapott Japán valójában a déli tengerek megszállt országaiból?

A déli tengerek országaiból élelmezték a területükön állomásozó japán csapatokat és a Csendes-óceán délnyugati arcvonalain küzdő japán egységeket. Ezenfelül fontos nyersanyagokat, többek között kőolajat, vasércet, cinket, ólmot, ónt, bauxitot, mangánercet, wolframot, gumit, de állati és növényi zsiradékot és kinint is szállítottak ezekből az országokból Japánba.

Németország erősen iparosított európai államok elfoglalása révén a háború első két évében számottevő módon tudta növelni ipari termelését, de Japán a déli tengerek országainak elfoglalásával semmiféle jelentékenyebb ipari bázishoz nem jutott. A megszállott nyugateurópai országok nehézipara és fejlett hadiipara komoly segítséget jelentett a német háborús gazdálkodás számára, Japán azonban ugyanazzal az ipari felkészültséggel volt kénytelen a háborút mind nagyobb méretekből folytatni. Kisebb hadiipari és feldolgozó üzemek olykor japán kézre jutottak ugyan, de vagy teljesen vagy legnagyobb részben tönkre voltak téve és semmiesetre sem jelentettek értékes szerzeményt. Japán a közszállítási lehetőségek keretében saját hadigazdasága számára használta fel a megszállott országok sztratégiai erőforrásait, de minthogy az elszállított anyagok ellenértékeképpen semmit sem tudott nyújtani, a különböző megszállott országok lakosságának szemében ez az eljárás a teljes japán gazdasági csőd benyomását keltette.

A japán uralkodó körök érezték ezt a fagyos bizalmatlanságot és azt is érezték, hogy helyzetük mind bizonytalanabbá válik. Ezért mindenféle politikai mesterkedésekhez folyamodtak és a japánok hatalmába került népeket a legkülönbözőbb módszerekkel próbálták ideológiai célkitűzéseiknek megnyerni. Hol különböző pánázsiai jelszavakkal kísérleteztek, hol meg a „fehérek uralma” elleni harcra hívták fel a meghódított országok lakosságát. Japánból ünnepélyes keretek között buddhista küldöttséget menesztettek Taiföldre,

hogy elhozzák Buddha — állítólagos — maroknyi szent porait, amelyekre Ajutin városában „puszta véletlenségből” bukkantak rá. Úton útfélen úgyszólván erőszakkal tukmálták rá az emberekre Gandhi verseit; a Kínában megjelenő japánnyelvű lapok nagy lelkesedéssel vették „védelmükbe” Szun Jat-szen három alapelvét és így tovább. S mialatt az egész hatalom továbbra is gyakorlatilag a megszálló hatóságok kezében maradt, a japánok 1943-ban ünnepelesen bejelentették, hogy ettől kezdve mind Burma, mind a Fülöp-szigetek független államokká váltak.¹³¹

A Taiföldre gyakorolt befolyás megerősítése céljából a japánok elhatározták, hogy Brit-Malája négy hercegségének (Perlis, Kelantan, Kedah és Trengganu hercegségeinek) területét Taiföldhöz csatolják. E négy hercegség területének kiterjedése 38 000 négyzetkilométer, lakosságának száma egy millió. Ezenfelül két burmai hercegséget, az összesen 31 000 négyzetkilométer kiterjedésű, 250 000 főnyi lakossággal rendelkező Kandun-t és Monbangot is Taiföldhöz csatolták. Japán és Taiföld képviselői 1943 augusztus 21-én írták alá az e területek Taiföldhöz csatolásáról szóló egyezményt.¹³² Burmának mintegy kárpótlásként azt az ígéretet tették a japánok, hogy a háború után megkapja majd India néhány határmenti területét. Az Andaman- és Nicobar-szigeteket 1944-ben a Boze vezetése alatt álló japánbarát indiai szervezet igazgatására bízták. Erről a japánbarát indiai társaságról a japán lapok és közlemények állandóan mint „India kormányáról” emlékeztek meg.

De semmiféle politikai mesterkedéssel és ígéretéssel nem tudták a japánok megszüntetni az aktív és passzív ellenállást és azt az ellenséges hangulatot, amelyet a legtöbb megszállt ország, de különösen a Fülöp-szigetek lakossága a japánokkal szemben táplált.

¹³¹ A japánok által létesített burmai „kormány” 1943 augusztus 1-én kihirdette Burma „függetlenségét”; ezzel egyidejűleg katonai szövetséget kötött Japánnal és hadat üzent Angliának, valamint az Egyesült Államoknak. A Fülöp-szigetek kormánya október 15-én proklamálta a Fülöp-szigetek „függetlenségét” és ugyanekkor szintén „szövetségi” szerződést kötött Japánnal.

¹³² Taiföld már 1942 január 25-én hadat üzent az Egyesült Államoknak és Angliának. Néhány taiföldi hadosztály 1942 május végén átlépte a burmai határt; a későbbiek folyamán 1—2 taiföldi hadosztály vett részt a burmakínai útvonal szakaszán Kína ellen viselt háborúban.

Japánnak semmiféle komoly eszköz nem állott rendelkezésére, amelynek segítségével gazdasági úton befolyást tudott volna a megszállott országok lakosságára gyakorolni. Minél jobban tűntek el a piacokról az ipari termékek eleinte még fellelhető maradványai, annál jobban növekedett az a bizalmatlanság, amellyel a lakosság a japánok által kiadott papírpénzt fogadta. Murata tanácsos, aki a japánok Fülöp-szigeti közgazdasági szervezetének egyik tagja volt, már 1942-ben nyíltan megmondotta: „Japán pillanatnyilag nem tud délre árukat küldeni. Éppen ebben a kérdésben érezzük meg legjobban a hajótér nagy hiányát. A Fülöp-szigetek és Japán közötti kölcsönös áruforgalom egyelőre még csak a jövő kérdése. Most minden igyekezetünket a háború ügyének kell szentelnünk.”¹³³

Mindennek az volt az eredménye, hogy a megszállt országokban teljes gazdasági fejetlenség, zűrzavar lett úrrá, s a lakosság életszínvonala rohamosan csökkent. Japán képtelen volt arra, hogy a háborús viszonyok közepette bármilyen, valamennyire is szilárd gazdasági alapot biztosítson e területek feletti uralmának.

8. A hitleri Németország pusztulása és a csendesóceáni helyzet

A japán imperialisták 1944-ben mind feszültebb figyelemmel kísérték a megsebzett német fenevad vergődését. Mind nagyobb aggodalommal látták, hogyan rendül meg támadásaik európai támasza. Amikor Horikiri, az olasz bábkormánynál akkreditált japán nagykövet Japánba visszatérve 1944 május 30-án kijelentette, hogy „a tengelyhatalmak teljesen felkészültek arra, hogy a szövetségeseknek a második arcvonál létesítése céljából megkísérelt mindennemű partraszállási próbálkozását már csirájában elfojtsák”, a *Manchuria Daily News* örömmel állapította meg, hogy „Horikiri nyilatkozata rendkívül felbátorította a japánokat”.¹³⁴ Horikiri, ez a balkezes próféta még alig egy héttel a szövetségesek partraszállása előtt is híven teljesítette kormányának azt az utasítását, amely szerint az európai helyzet alakulásával kapcsolatban feltétlenül megnyugtató kijelentéseket kell tenni — s valóban ki is jelentette,

¹³³ *Japan Times*, 1942 október 21.

¹³⁴ *Manchuria Daily News*, 1944 július 1.

hogy Románia és Finnország népe szilárd, megrendíthetetlen elhatározással fog mind a végső győzelem kivívásáig küzdeni.

Néhány nappal Horikiri „felbátorító” nyilatkozata után a szövetségesek átkeltek a La Manche-csatornán és néhány héttel később a francia nemzeti felszabadító csapatok kezén volt Párizs.

De a távolkeleti sztratégiai helyzet alakulására — mint a multban — most is a szovjet hadsereg ragyogó sikerei gyakorolták a legnagyobb befolyást. Belgrád felszabadítása, a magyarországi győzelmes hadjárat, a csehszlovákiai előretörés, Ösel szigetének és Petsamo kikötőjének elfoglalása súlyos csapást jelentett a japán militaristák számára is, hiszen mindez annak előhírnöke volt, hogy már nincs messze az imperialista Japán európai partnerének: a fasiszta Németországnak teljes pusztulása. A támadók európai szövetségének szétesése és Hitler hadigépezetének a szovjet-német arcvonalon lejátszódó pusztulása a távolkeleti támadó sztratégiai helyzetét is meggyengítette.

Németország mind tisztábban kirajzolódó és mind gyorsabb iramban közeledő pusztulása lehetővé tette az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának, hogy a Csendes-óceánon mind nagyobb erőket vonjanak össze. Az 1944. év végén az Egyesült Államok szárazföldi hadseregének tetemes részét már Japán ellen összpontosította és ugyanakkor légi haderejének erős kötelékeit, valamint hajóhadának legnagyobb részét is Japán ellen vonultatta fel. Anglia is jelentékeny módon megerősítette az Indiai-óceánon működő haderejét. Ausztrália és Új-Zéland a szövetségesek csendesóceáni fontos támaszpontjává vált.

Ugyanakkor, amikor a japán csapatok 1944-ben Kína középső és déli részében egymásután győzték le a csunkingi hadseregeket, a 8. és 4. kínai népi forradalmi hadsereg és a partizán-csapatok a japán arcvonal háta mögött mind újabb japán támaszpontokat foglaltak el, megszakították a japán közlekedési vonalakat és mindjobban kiszélesítették a japánellenes erők által ellenőrzött, felszabadított terület határait.

Most, hogy Anglia és Amerika a németekkel szemben kivívott szovjet győzelmek folytán mind nagyobb erőket tudott Japán ellen latba vetni, a szövetségeseknek tengeren már háromszoros fölényük volt a japánokkal szemben és a levegőben is mindjobban magukhoz tudták a döntő fölényt ragadni.

Japán eddigi sztratégiai előnye: a rövidebb utánpótlási összeköttetés, a belső hadműveleti vonalakon való mozgás lehetősége, valamint a védelemre előkészített megerősített támaszpontok kiterjedt hálózata ilyen körülmények között nagymértékben elvesztette jelentőségét. A szárazföldi, tengeri és légi fölény birtokában a szövetségesek szakítottak kezdeti taktikájukkal, ami abban állott, hogy egyik szigetről a másikra folytatták előretörésüket, de frontális támadást általában csak korlátozott mértékben indítottak. Új taktikájuk abban állott, hogy a szigetekre létesült japán támaszpontok egész csoportjait megkerülték, bekerítették és elszigetelték, majd hozzáláttak, hogy a bekerített helyőrségeket a levegőből tönkrebombázzák és a tengeri ostromzár segítségével kimerítsék. Most, miután a kezdeményezést szilárdan kezükbe ragadták és az erőbeli fölényt is biztosították a maguk számára, a szövetségesek a hosszúra kinyúló japán védelmi vonalak bármely pontját saját tetszésük szerint választhatták meg a támadás céljára. Ez a helyzet arra kényszerítette a japánokat, hogy erejüket szétszórják, de még így is nagy volt annak a kockázata, hogy a szövetségesek az arcvonál bármely pontján lecsapnak rájuk.

Ilyen körülmények között nem lehet azon csodálkozni, hogy Kojso miniszterelnök a japán kormányzók értekezletén mondott beszédében már 1944 augusztus 23-án kijelentette, hogy a japán nép által a közelmúltban átélt idő „a legsúlyosabb nemzeti válság ideje volt”. Kojso ezután így folytatta: „Hatalmas erejére támaszkodva kétségbeesett ellentámadást indított az ellenség... Fel kell készülnünk az ellenségnek arra a kísérletére, hogy Japán területén csapatokat tegyen partra.”¹³⁵ A japán parlament 1944 szeptember elején kezdődő rendkívüli ülészakán Kojso még határozottabb formában figyelmeztette a japánokat arra, hogy „a helyzet... valóban válságos és az egész birodalom sorsa forog most kockán”.¹³⁶

A japán vezérkar azonban már akkor is teljes mértékben tisztában volt a kiszemelt ellenség erejével, amikor parancsot adott arra, hogy japán csapatok szálljanak partra Szaigonban és japán repülők támadják meg Pearl-Harbot és Hongkongot. Felmerül a

¹³⁵ *Pravda*, 1944 augusztus 30.

¹³⁶ „Contemporary Japan”, 1944 július—szeptember, 844. old.

kérdés: Vajjon mire számított a japán vezérkar, amikor 1941-ben kirobbantotta a csendesóceáni háborút?

Erre a kérdésre kimerítő választ adnak a japán hadvezetőség okmányai, valamint a japán politikai és katonai személyiségek emlékiratai. De alig tévedünk, ha már most rámutatunk egy igen fontos okra.

Japán vezető körei a Szovjetunió és Németország erejének összevetésénél túlbecsülték európai cinkostársuknak, a hitleri Németországnak erejét. A japán imperialistákat teljesen meglepetésszerűen érte az a tény, hogy a hitleri hadigépezet váratlanul és gyors iramban szétesett, amikor 1943—1944-ben rázúdultak a hősi Vörös Hadsereg csapásai. Ezen a főokon kívül bizonyos angol politikai személyiségeknek és az Egyesült Államok reakciós köreinek a be nem avatkozásra és „békéltetésre” sőt sokszor a fasiszta támadók egyenes felbátorítására irányuló politikája is nagyban hozzájárult a japán támadó tervek kialakulásához.

Amikor pedig 1944 nyarára már nyilvánvalóvá vált a japán vezető körök összes politikai és katonai számításainak teljes csődje és amikor a Japán birodalom előtt fenyegetően álltak a közeljövő kilátásai, akkor az uralkodó japán körök egyszerre irányt változtattak és arra törekedtek, hogy politikai és diplomáciai mesterkedések révén mentsék, ami menthető.

Ez volt az egyik oka annak, hogy a Tódzsó-kormány helyébe Kojsszó kormánya lépett és hogy ebben az új kormányban Ionaj és a volt politikai pártok képviselői is tárcát kaptak. Kojsszó tábornok kormányának célja nemcsak a háború további folytatása, de a kompromisszumon alapuló békekötés lehetőségeinek kipuhatolása is volt. A japán imperialisták természetesen még ekkor is olyan „kompromisszumos” békére gondoltak, amely meghagyná Japán régi gyarmatait, érintetlenül hagyná a hadsereget, a hatalmat pedig továbbra is az imperialistáknak biztosítaná.

Roosevelt elnök 1944 augusztus 23-án a kölcsönbérleti törvény végrehajtása alkalmából az amerikai törvényhozáshoz intézett üzenetében hangsúlyozta, hogy mind Németországnak, mind Japánnak minden feltétel nélkül kell a fegyvert letennie. A második quebeci értekezlet alkalmából tett kijelentésében Roosevelt újból hangsúlyozta, hogy a Németország feletti győzelem után a szövetségesek minden erejüket Japánnal szemben vetik latba.

Churchill pedig 1944 október végén kijelentette, hogy „Németország teljes szétverése után még mintegy másfél esztendőre lesz ahhoz szükség, hogy Japán harci elszántságát megtörjék”.

A japán uralkodó körök még mindig abban a reményben ringatták magukat, hogy a Japán ellen hadban álló országok között komoly nézeteltérések merülnek fel, vagy esetleg Anglia és az Egyesült Államok reakciós tényezőinek helyzete ismét megerősödik és ezek a tényezők aztán Japán malmára hajtják a vizet — végül abban reménykedtek, hogy az Egyesült Államokban és Angliában ismét érvényre jut a régi elgondolás, hogy a japán nagykapitalizmus — az erényes, jólnevelt apa, japán militarizmus pedig a csintalan, engedetlen fiú. Ez utóbbi esetben pedig meg lehetne a világot győzni, hogy az erényes apa végre is alaposan megnevelte engedetlen fiát, akinek csinytevéseitől a jövőben már nem kell tartani.

A japánok reménységeire bizonyos alapot szolgáltatott az Egyesült Nemzetek között a háború folyamán különböző kérdésekben támadt nézeteltérések, de különösen azok a nyilatkozatok, amelyek részben az Egyesült Államokban, részben Angliában különböző fasisztabarát személyiségek szájából elhangzottak, akik a háborúnak úgyszólván első hónapjaitól kezdve Japán mellett foglaltak állást.

A „Kína és a csendesóceáni háború” című fejezetben már rámutattunk Spykman „geopolitikus” tanárnak arra az elméletére, hogy Kína ellensúlyaként szükség van az erős Japánra. De szép számmal akadtak olyan elméletek is, amelyek szerint Japánt a Szovjetunió ellensúlyaként kell felhasználni.

Az ilyen és hasonló megnyilvánulások megerősítették a japán uralkodó köröknek azt a reménységét, hogy a japán imperializmus megmentéséhez teljesen elegendő, ha elhúzzák a háborút. A japán imperialistákat felbátorították az Egyesült Államokból és Angliából érkező jelentések is, amelyek szerint mindkét ország befolyásos köreiből az a felfogás uralkodik, hogy Japánban feltétlenül fenn kell tartani a monarchiát és hogy mindezenfelül magát a japán császárt a „liberális és haladó világnézet jelképeként” kell feltétlenül megtartani. Carlisle Morgan a „Christian Science Monitor” című lap hasábjain 1944 augusztusában megállapította, hogy ilyen véleményen van többek között Grew is, az Egyesült

Államok volt tokiói nagykövete, aki a későbbiek folyamán egyideig az Egyesült Államok helyettes külügyminiszterének tiszttségét töltötte be. Morgan hozzátette, hogy Grew álláspontját szemelláthatóan az Egyesült Államok és Anglia vezető körői is osztják. A cikkíró arra is rámutatott, hogy az angol és az amerikai sajtóban már hosszabb idő óta nem engednek meg semmiféle támadást a japán császár személye ellen.

Kétség nem fér ahhoz, hogy a japán vezető körök mindezeket a tényeket figyelembe vették. Éppen ezért Kojászó kormánya, amely elkezdte a kompromisszumos béke lehetőségeit kipróbálni, ugyanakkor teljes erejével kezdte az ország közvéleményét arra előkészíteni, hogy a háborút még akkor is folytatni kell, ha Japánnak a déli tengereken 1941—1942-ben elfoglalt területek nagy részét vagy teljes egészét fel kellene adnia.

A tokiói kormány 1944 augusztusában elhatározta, hogy a lehető legrövidebb időn belül felfegyverzi Japán egész lakosságát.

A „Life” című amerikai folyóirat szerkesztőségében ülő matematikusok 1943 őszén kiszámították, hogy az amerikai csapatoknak 14 esztendőre is szükségük lehet, hogy Tokiót el tudják érni. Közben pedig — így aggodalmaskodtak a „Life” szerkesztői — igen könnyen megtörténhetik, hogy Japán a hadiipar lázas iramú fejlesztése révén „a világ leghatalmasabb országává, sőt esetleg oly erőssé válik, hogy még az Egyesült Államokat és Angliát is le tudja majd győzni”.¹³⁷

A „Life” cikkírói, akik mindenáron gyengíteni szerették volna a Németország ellen irányuló erőfeszítéseket, rossz sztratégák és rossz számolók voltak.

A történelmi nevezetességű 1945. évben a következőképpen játszódtak le a Csendes-óceánon azok az események, amelyek a második világháború befejezéséhez vezettek:

Az amerikaiak a Leyte közelében vívott harcokban meggyengítették a japánok hajóhadát, légi- és szárazföldi haderejét, majd megkezdték a Fülöp-szigeteken a főhadműveletet. Ez a hadművelet a Manilai-öböl és a körülötte elterülő luzoni terület birtokbavételéért indult meg. Érdekes megemlíteni, hogy az amerikaiak ezekben a harcokban alapjában véve ugyanazt a

¹³⁷ „Life”, 1943 augusztus.

sztratégiát alkalmazták, mint annak idején a japánok a Manila elleni támadásnál.

A január-9-én Luzonhoz érkező amerikai csapatok a Lingayen-öböl partvidékén szálltak partra; már az első napon 68 ezer katonát és tiszteket tudtak partraszállítani. Január végén az amerikaiak Batangas tartományban, Manilától délre is partraszálltak. A partraszálló csapatok összpontosított előretöréssel február 5-re elérték Manilát, de csak a hónap végén tudták a Fülöp-szigetek fővárosából teljesen kiverni a japánokat. Február végén elfoglalták Corregidor erődjét is, amely a Manilai-öböl bejáratánál fekszik és ebben a körzetben több más fontos japán támaszpontot foglaltak el. Több mint 5000 japán katona pusztult el Corregidorban. Igen sok japán önkezével vetett véget életének, még pedig olymódon, hogy az amerikaiak által a háború előtt épített földalatti védelmi alagutakat a támadó amerikai katonasággal és önmagával együtt felrobbantotta.

Mit jelentett a csendesóceáni háború további folyása szempontjából az a tény, hogy az amerikaiak a Fülöp-szigeteken meg tudták helyzetüket szilárdítani?

A Fülöp-szigeteken történt amerikai partraszálláskor találkozott egymással az a két hadseregcsoporthoz, amely különböző irányokból tört előre a japánok uralmi területe felé. Az egyik hadcsoporthoz déli irányból, Ausztrália felől indult el és a Bismarck szigetcsoporthoz, Új-Guinea majd Halmaheira szigete mellett hatolt előre északnyugati irányban. Ez a hadseregcsoporthoz Mac Arthur tábornok parancsnoksága alatt állott. Kelet felől, a Hawaii szigetekről kiindulva a Nimitz tengernagy parancsnoksága alatt álló csapatok törtek előre nyugati és délnyugati irányban. A két hadseregcsoporthoz a Fülöp-szigetekenél találkozott egymással.

Az ellenséges előretörés folytán a Csendes-óceán térségének hatalmas háromszöge — az egész úgynevezett külső délkeleti japán óceáni zóna — máris el volt vágva a japán uralom alatt álló többi térségtől. A Mandátumos szigeteken és a hatalmas háromszögön belül fekvő egyéb pontokon levő több mint 100 000 főnyi japán helyőrség minden segítségtől el volt vágva. Eddigi támaszpontjaik — a szigetek — most egyszeriben a japán katonaság nagy tömegeinek börtönévé váltak; a tengeri és légi uralom már nem a japánok kezében volt és így az ittrekedt csapatok mind szűkebb

körben tudtak csak mozogni. A japán birtokok közé hatalmas ékként fűródtak az előrenyomuló ellenséges csapatok. Most már közvetlenül fennállott az a veszély, hogy az előretörés folytán két részre szakítják a japánok uralmi övezetét és az 1941—1942-ben meghódított déltengeri országokat elszakítják a japán uralom belső védelmi övezetétől — a tulajdonképpeni Japán támaszpontjaitól.

A Fülöp-szigetek csoportja volt az első láncszem, amely a japán „felvirágoztatás” szférájából s a csaknem tizenöt éven át folytatott hódító hadjáratok révén megteremtett bábkormányok láncolatából kiesett. Ez a tény természetesen nemcsak magára a japán népre gyakorolt mély hatást, de a többi megszállt országban — Indo-Kínában, Taiföldön, sőt még Mandzsukuóban is nagymértékben lerontotta a japánok tekintélyét.

De a legsúlyosabban mégis csak Luzon és a Manilai-öböl elvesztése érintette a japánokat, hiszen ezzel ellenségeik kezére került a belső japán övezet és Holland-India, valamint a Szingapur és az Indiai-óceán felé vezető útvonal ellenőrzése. Ugyanakkor megszakadt Japánnak a külső védelmi vonallal — a délnyugati szigetek csoportjával való összeköttetése.

A Holland-Indiában, Brit-Malájában, Burmában, Taiföldön és Indo-Kínában levő japán csapatok most már félig el voltak szigetelve. Főparancsnokuknak, Teraucsi marsallnak főhadiszállása 1944-ben éppen Manilában volt. A Fülöp-szigetek elleni támadás révén Szaigont is elvágták a többi japán támaszponttól.

A Manila elfoglalását követő két hónap folyamán az amerikai csapatok szilárdan megvetették a lábukat a Fülöp-szigetek valamennyi nagyobb szigetén. A Palavan szigetén levő Puerto Princesas-ban február végén, Mindanaoban március 10-én, Cebu sziget keleti partvidékén március 26-án, Negros sziget nyugati partján pedig március 30-án szálltak partra az amerikai csapatok.

A japánok mindenütt elkeseredett ellenállást tanúsítottak, úgyhogy például a Mindanao szigetén levő Davaóba csak május 4-én tudtak az amerikaiak bevonulni. Most, hogy a japán csapatok a legfontosabb sztratégiai támaszpontokról kiszorultak, a szigetek belsejébe vonultak vissza és ott folytatták a harcot. Hivatalos amerikai adatok szerint a japánok a Fülöp-szigeteken az 1944 október 30 és 1945 március 20 közötti időben 282 000 embert vesztek.

Az amerikaiak szerint saját veszteségük 4000 halott és eltűnt, valamint 14 500 sebesült volt. A későbbiek folyamán ugyan kiderült, hogy ezeket az adatokat erősen „kicsinosította” az amerikai főparancsnokság. A Fülöp-szigetek visszafoglalásáért vívott küzdelemben komoly segítséget jelentett az amerikai csapatoknak a japán-ellenes, demokratikus partizánhadserg, a „Hukbalahap” támogatása. Ez a partizánhadserg a Fülöp-szigetek széles népi tömegeinek támogatásával alakult, nagy aktivitását, a szigetek felszabadításában játszott hatalmas szerepét beszámolójában még az amerikai vezérkar főnöke, Marshall tábornok is kénytelen volt elismerni.

1945 első felében azonban korántsem kizárólag a Fülöp-szigeteken lejátszódó hadieseményekre korlátozódott a Csendes-óceánon folyó háború.

A tulajdonképpeni Japán területét 1945 februárjában érte az első légitámadás. Repülőgép-anyahajókról felszálló gépek (számszerint 1500 gép) február 16-án és 17-én hevesen bombázták a Tokió környékén levő repülőtereket és egyéb katonai célpontokat; légiharcokban ekkor 322 japán repülőgép pusztult el.

Az amerikaiak igyekeztek a japán anyaország közelében támaszpontokat létesíteni. Február 19-én partraszálltak Ivodzsimán (Kénes-szigetek), a Volcano-szigetcsoport legjelentősebb szigetén. A japán helyőrség makacsul védte Ivodzsima szigetét, ezt a 13 km² nagyságú földet. Csak egy hónapos harc árán sikerült megtörniük az amerikaiaknak a japánok ellenállását Ivodzsima szigetén: ekkorra aztán amerikai kézre került a Volcano-szigetcsoport többi szigete is. Ez a körülmény azért volt rendkívül fontos, mert e szigetcsoport légi támaszpontjai alig 1200 kilométernyire vannak Tokiótól.

A japánokat meglepte az a gyorsaság, amellyel az amerikaiak előretörték, s amellyel mind újabb s újabb vereséget mértek a japánokra, akik a háború előző éveiben hozzászoktak ahhoz, hogy az amerikaiak lassan és igen óvatosan haladnak csak előre. De Marshall tábornok az Egyesült Államok hadügyminiszterének 1945 szeptember elsején tett jelentésében maga is megemlíti, hogy a „japán védelem annál elkeseredettebb volt, minél jobban közeledtek a mi erőink a tulajdonképpeni Japán partvidékéhez”.

Komoly megpróbáltatást jelentett a japánok számára a Riu Kiu (másnéven: Liu-Kiu) szigetcsoport legfontosabb szigete,

a Formoza és Kiu-Sziu között félúton fekvő 1120 négyzetkilométer kiterjedésű Okináva ellen intézett támadás. Okináva rendkívül fontos volt a japánok szempontjából és ezért hatalmas méretű haditengerészeti és légi támaszpontot építettek a szigeten. Okináva partjai közelében 1945 április elsején 1400 nagyobb és kisebb hajóból álló hajóhad jelent meg. A hajóágyúk és repülőgépek tűzének fedezetével partraszálló csapatok nemsokára elvágták a sziget északi részében levő japán egységeket a sziget déli felében, Naha város közelében összpontosított japán főerőtől.

A japánok vadul védekeztek. Az amerikai flotta felett újból meg újból megjelentek a japán „öngyilkos pilóták”, akik bombaterhükkel együtt az ellenséges hajókra zuhantak, hogy ily módon elsüllyesszék őket.

Április végén és május elején még mindig teljes erővel tombolt az Okináva birtokáért folyó harc.

A Burmában 1944-ben megkezdett előretörést a szövetséges csapatok 1945-ben sikerrel tovább folytatták. Az angol-indiai csapatok a hajóhad fedezetével január első felében partraszálltak Akyab kikötőjében, amely csakhamar a birtokukba került.

A hadicselekmények súlypontja azonban továbbra is Észak-Burmában maradt, majd Burma középső részére tolódott át. A Salten tábornok parancsnoksága alatt álló seregek visszaszorították a japánokat és 1945 január második felében szárazföldi összeköttetést tudtak létesíteni a japánokra Jünnan tartomány irányából nyomást gyakoroló kínai csapatokkal. Ezzel a szövetségesek fontos sztratégiai sikert értek el. Az India felől előretörő csapatok nyomában fokról fokra megépített india-burmai gépkocsiút most már elérte Kína határát. Ugyanakkor benzinvezetékét létesítettek, amely Kalkuttából kiindulva folyékony üzemanyaggal látta el az előretörő csapatokat. A burma-indiai úton nemsokára már nemcsak a Burmában harcoló kínai és angol-amerikai csapatok számára kezdtek hadianyagokat szállítani, de a szállított hadianyag egy része már a kínai arcvonalra került. Igaz ugyan, hogy az így szállított hadianyag mennyisége nem volt nagy, de a kínai fronton a japánok ellen harcoló egységek felszerelését ezzel mégis sikerült megjavítani.

A kínai arcvonallal való kapcsolat felvétele után a szövetségesek behatoltak Burma középső részébe.

Csaknem kéthetes elkeseredett küzdelem után elesett Középső Burma legfontosabb sztratégiai pontja, Mandalay. Május harmadikán már Burma fővárosa, Rangoon sem volt a japánok kezén. De a Rangoon és Lasio közötti vasútvonaltól és az Iravadi folyásától nyugatra eső vidéken még mindig komoly ellenállást fejtettek ki a japánok.

Az ausztráliai csapatok május elsején partraszálltak a Borneo közelében levő Tarakan szigetén és ezzel a japánok elleni aktív hadműveletek új arcvonalszakasza létesült.

Csak a japán-kínai arcvonalon maradt a hadihelyzet 1945 első hónapjaiban japán szempontból továbbra is kedvező. Ahol az arcvonalat a Kuomintang hadserege tartotta, ott a kezdeményezés mindenütt továbbra is japán kézen maradt. A japánok a Csekiang, Fukien, Kiangszi, Kuangdun és Hunan tartományok területén harcoló, főerejüktől elvágott kínai csapatok ellen január és március között is tovább folytatták támadó hadműveleteiket. E hadműveletek eredményeképpen január folyamán a Kanton és Hankau közötti vasútvonal teljes egészében japán kézre került. A japánok az 1945. év első felében elfoglalták az elvágott területrészekén levő amerikai repülőterek egész sorát és szétverték, illetve a báb-kormány csapatainak oldalára állították a csunkingi kormány még itt harcoló csapatainak egy részét. Ebben az időszakban a japánok több támadást intéztek a felszabadított területek ellen, majd részben támadó hadműveleteket folytattak azon az arcvonalon, amely a Kuomintang-csapatok elleni japán előretörés folyamán 1944 végén alakult ki. A japánok még április elején is támadtak és a Honan tartomány délkeleti részében előretörő japán hadoszlopnak sikerült elfoglalnia Nanjang amerikai repülőteret. De egyúttal ez volt a kínai arcvonalon elért utolsó japán siker. Április második felében már hírek érkeztek arról, hogy a japánok több helyen visszavonulnak és ezek a frontszakaszok a kínai csapatok kezére kerülnek. A japán sztratégiában beálló változás azonban nem helyi jelentőségű tények, hanem az az általános sztratégiai világhelyzetben beállott döntő fordulat következtében állott be.

Az újból meg újból megvert német seregek ellen előretörő arcvonalak eseményei azt mutatták, hogy a hitleri Németország napról-napra jobban közeledik a végső összeomláshoz. Március és április hónapokban annyira meggyorsult az események folyása, hogy nyilvánvalóvá vált: Hitler és bandájának utolsó órája már nem lehet messze.

Az 1., 2. és 3. Ukrán Arcvonal csapatai március huszadika körül új, sikeres támadásra indultak Német-Sziléziában és Magyarország területén. A 3. Ukrán Arcvonal egységei március 29-én elérték Ausztria határát. Ugyanakkor szovjet csapatok rohammal elfoglalták Gdyniát, Danzigot, Bratislavát meg más erődöket és városokat. Nyugaton is sikerrel folytak a szövetségesek hadműveletei. Köln, Paderborn, Münster és Osnabrück már nem volt német kézen. Április elsejére bekerítették az egész Ruhr-vidéket.

Most, hogy a német hadsereg veresége rohamosan bontakozott ki és az európai legfőbb ellenség összeomlása mindjobban közeledett, a szövetségeseknek már az 1945. év első hónapjaiban lehetővé vált, hogy újabb, nagy erőket vessenek a Japán elleni arcvonalakra és az eddiginél sokkal határozottabb formában viseljenek háborút a japánok ellen. Így például a szövetségesek légi hadereje az 1945. év első négy hónapja folyamán hivatalos adatok szerint 1 900 000 tonnányi japán hajóteret süllyesztett el a déli tengerek vizein. Áprilisban 2500 japán repülőgép pusztult el.

A japán kormány még az európai szövetségesét érő katasztrofális vereségek hatása alatt állott, amikor súlyos diplomáciai csapás érte. A Szovjetunió kormánya április 5-én felmondta a japán-szovjet semlegességi egyezményt. Az egyezmény felmondásának oka világosan le volt szögezve abban a nyilatkozatban, amelyet V. M. Molotov külügyi népbiztos Szato moszkvai japán nagykövet előtt tett. A szovjet-japán egyezmény megkötésének időpontja, tehát 1941. április 13 óta gyökeresen megváltozott a helyzet. „Németország — folytatta a nyilatkozat — megtámadta a Szovjetuniót, Japán pedig mint Németország szövetségese az utóbbit segíti a Szovjetunió ellen viselt háborújában. Japán hadban áll az Északamerikai Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával, a Szovjetunió szövetségeseivel. Ilyen körülmények között — vonta

le a nyilatkozat a következtetést — a Japán és a Szovjetunió között létrejött semlegességi egyezmény értelmét veszítette és meghosszabbítása lehetetlenné vált.”

Ugyanezen a napon, április 5-én lemondott a Kojso-kormány, amelynek helyét április 7-én a Szudzuki-kormány foglalta el.

Még Kojso kormányának lemondása előtt új politikai párt — a Dainippon Szejdzsikai (Nagy-Japán Politikai Szövetség) — jelent meg a japán politikai küzdőtéren. Ez az új politikai szövetség tulajdonképpen két, végképpen kompromittált és megbukott fasiszta párt, a Trón Támaszainak Szövetsége és a „Trón megsegítésére alakult politikai szövetség” helyét volt hivatva elfoglalni. A japán imperializmus vezető tényezői elhatározták, hogy a két mesterségesen kitenyészített és hitelét veszített fasiszta szervezet helyett újabb, szélesebb alapokon nyugvó fasiszta pártot szerveznek, amelyet — legalább is az ő számításaik szerint — a lakosság nagy tömegei támogattak volna.

A valóságban azonban az új párt alakítása mit sem változtatott a helyzeten. Az új politikai párt az uralmon levő rétegek kiváltságos helyzetben levő egyedül jogosított politikai szervezete maradt és még csak szó sem lehetett arról, hogy a néptömegek befolyást gyakorolhassanak ennek az „új” pártnak a politikai vonalvezetésére. Az új politikai párt létesítése lényegében véve csak annak a tanúbizonyságát szolgáltatta, hogy a belpolitikában és a külpolitikában egyaránt újfajta mesterkedésekkel próbálkoznak.

Az igen vegyes összetételű új kormány is azt bizonyította, hogy Japán bizonyos külpolitikai mesterkedésekre készül.

A minisztertanács élén egy hetvennyolcesztendőös öregember, Szudzuki tengernagy állott. Szudzuki azok közé az udvaroncok közé tartozott, akikkel annak idején a túlzó sovíniszta körök a legnagyobb mértékben elégedetlenek voltak. Szudzukit túlságosan mérsékeltnek tartották. Az „ifjú tisztikar” államcsínyjének idején, 1936-ban az összeesküvők súlyosan megsebesítették Szudzukit. Ez volt az egyik vélet a kormány összetételében. A másik véletet az „arakisták” csoportjához tartozó Minami tábornok képviselte, aki annak idején a Mandzsuriába való betörés megszervezője volt s akit most a „Nagy-Japán Politikai Szövetség” vezetőjévé neveztek ki. A sajtó annak idején bebizonyította, hogy Minami volt a februári puccs egyik szervezője és az óvatosabb

politika híveinek egész sora, többek között Szudzuki ellen is éppen ő szervezte meg a merényleteket.

Togo, az új külügyminiszter régtől fogva a fasiszta Németországgal való szoros együttműködés mellett foglalt állást. Ő volt az, aki mint a Tódzsó-kormány külügyminisztere 1941-ben tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államokban és így mintegy diplomáciai függőnyt vont, amely mögött a japánok nyugodtan elő tudták készíteni az amerikai és angol birtokok elleni váratlan támadásukat.

Ionaj tengernagyról, az új kormány tengerészeti miniszteréről annak idején azt tartották, hogy Tódzsó és Kojso tábornokokkal, valamint a japán fegyveres támadás többi buzgó hívével szemben a japán terjeszkedés óvatosabb folytatása mellett foglalt állást.

A csendesóceáni arcvonalakon elszenvedett balsikerek és a Japán Császárságra váró, mind borúsabb távlatok kialakulása folytán a japán imperializmus különböző csoportjai között még élesebbekké váltak az ellentétek. A vélemények különbözősége a különböző államférfiak és politikusok nyilatkozataiban, a sajtóban, de még a kormány részleges újjászervezésében is tisztán kifejezésre jutott. De azért hiába keresett volna bárki is elvi különbséget a különböző vezető csoportoknak a japán imperializmus és a japán politika feladatairól kialakult véleményében. A nézeteltérések már korábban is néha terrorcselekedetké fajultak el. De az ilyen véleményeltérések alapja mindig a különböző klikkek és csoportok közötti vetélkedés volt, hiszen valamennyien arra törekedtek, hogy minél nagyobb hatalomra tegyenek szert és minél több lehetőséget kapjanak arra, hogy a tömegek kizsákmányolása révén nagy jövedelemhez jussanak. Most is az okozta a súrlódásokat, hogy egyes uralkodó csoportok és rétegek vetélytársaik rovására akarták helyzetüket és vagyonukat megtartani. Ezért tettek egymástól eltérő javaslatokat a háború folytatására, ezért fogtak bele a különböző külpolitikai mesterkedéseikbe és ezért vesztek össze a belpolitikai vonalvezetés különböző részletein. De végeredményben valamennyien ugyanazt a célt követték: meg akarák menteni a japán imperializmus alapjait és biztosítani akarták maguknak azt az előjogokkal járó helyzetet, amelyet most, a nép piramisának csúcsán állva, még magukénak mond-

hattak. S ugyanazok a külpolitikai gesztusok, amelyek egyáltalán nem illettek volna Tódzsóhoz vagy Kojzóhoz, Minámihoz vagy Togóhoz, sokkal természetesebben, sokkal kevésbé idegenül hatottak, ha nem tőlük, hanem például Szudzuki tengernagytól indultak ki. Jellemző példa erre a következő: Roosevelt elnök halála alkalmából a japán sajtóban rosszindulatú gúnyversikék és szidalmak jelentek meg. Ekkor lépett porondra Szudzuki miniszterelnök, aki a Domei Cuszin japán távirati iroda munkatársának adott nyilatkozatában április 14-én az amerikai néppel való mély együttérzésének adott kifejezést „azzal kapcsolatban, hogy a háborúnak ebben a válságos szakaszában elvesztette vezérét”.

Szudzuki görcsösen próbált kapaszkodni minden diplomáciai szalmaszálba, csak hogy valamilyen módon tárgyalásokat tudjon kezdeni a kompromisszumos béke kötése tárgyában. Ezeken a kísérleteken már senki sem csodálkozhatott.

A Vörös Hadsereg csapásai alatt éppen azon a napon esett el Bécs, amikor Szudzuki a fentidézett nyilatkozatot megtette.¹³⁸ Keletről és nyugatról egyre jobban összeszorult a gyűrű a német hadsereg maradványai körül.

A különböző külpolitikai mesterkedésekkel egyidejűleg a japán kormány egészen Németország fegyverletételéig fennhangoztatta, hogy a hitleri Németországhoz milyen szoros, bensőséges eszmei és politikai szálak fűzik. A japán imperialisták még ekkor is arra törekedtek, hogy európai fasiszta szövetségeseikbe lelket öntsenek, mert arra számítottak, hogy minden további nap, ami a hitleri Németország teljes pusztulásáig eltelik, végeredményben időnyereség a japán imperializmus számára.

A japán kormány tagjai mélységes fájdalomnak adtak kifejezést, amikor Berlin elestének és Hitler öngyilkosságának híre Tokióba érkezett és őszinte együttérzéssel kísérték fasiszta cinkosuk pusztulását.

Május harmadikán közzétett nyilatkozatában Szudzuki a következőket jelentette ki: „A japán nemzetet elszomorították

¹³⁸ Nem sokkal ezelőtt elesett Königsberg, a déli fronton pedig a hőiesen harcoló jugoszláv partizánok behatoltak Szarajevóba. Nyugaton a szövetségesek kezére került Hannover.

a németországi események . . . Mélyen együttérzünk Németországgal, amely az utolsó pillanatig férfiasan küzdött és hatalmas veszteségeket szenvedett." Ugyanebben a nyilatkozatában elismerte Szudzuki, hogy „Japán helyzete a németországi események folytán nehezebbé vált”.

Nyilvánvaló, hogy ez a „nehezebbé vált helyzet” volt a kiindulópontja azoknak a japán kísérleteknek, amelyekkel az Egyesült Nemzetek soraiban viszályt akartak teremteni. Ezek a kísérletek, amelyeket valóban meg nem felelő eszközökkel folytattak, nagyobb-részen a sanfranciscói értekezlet résztvevői felé irányultak. A japán sajtó és rádió a sanfranciscói értekezlet megnyitásával kapcsolatban a legkülönbözőbb híreszteléseket kezdte terjeszteni. Igyekezett meggyőzni a kisépeket: az a veszély fenyegeti őket, hogy a nagyhatalmak igájába kerülnek, hogy a sanfranciscói értekezlet a „kisépek temetője”, hogy a Dumbarton-Oaks-i egyezmény „az erőszakra van alapítva” stb. Minden azonban csak azt bizonyította, hogy Japán korántsem rendelkezik a propagandának azzal a nagy fegyvertárával, amivel egykor Goebbelsék harcba indultak.

Amikor aztán a világon szertefutott az örömteli hír, amely a hitleri Németország pusztulását és feltétel nélküli fegyverletételét adta tudtul, akkor ezt a hírt már a japán nép előtt sem lehetett sokáig titokban tartani. A japán politikusok és a lapok hirtelen taktikát változtattak és a lakosság önbizalmának fenntartása céljából elkezdtek nagy hangon arról szavalni, hogy a japánokat végeredményben nem lehet a németekkel összehasonlítani, mert a japánok sokkal magasabbrendű tulajdonságokkal rendelkeznek és ezek a tulajdonságok megóvják őket a vereségtől.

Amikor látták, milyen siralmasan omlik össze az egykor oly félelmes hitleri hadigépezet, egyszerre arra kezdtek törekedni, hogy újból hitet és bizakodást öntsenek a csüggedő japánokba. Jellemző példája ennek a próbálkozásnak Szinco Kojsumi egyetemi rektor, aki továbbra is hétrét görnyedt ugyan a németek nagyszerűsége előtt, de ugyanakkor már arról igyekezett honfitársait meggyőzni, hogy „hatalmas különbség van” a német és a japán háborús taktika között. A baj oka e tudós professzor szerint kizárólag abban volt keresendő, hogy „az átlagos német nem volt elég erősen eltelve a végső győzelembe vetett hittel”. A tokiói

rádió pedig ennek a hitnek a fenntartása érdekében május 11-én a következőkre figyelmeztette a japánokat : „Mindennél fontosabb az a harci elszántság, amely ma a japán népet eltölti.” A japán államférfiak és politikai tényezők pedig a rádió jelentése szerint egyöntetűen kijelentették, hogy „Németország fegyverletétele még csak jobban megerősítette a japán népnek azt az elhatározását, hogy elpusztítja az ellenséget”.

S mialatt a hitleri Németország szétomlása ilyen és hasonló megnyilvánulásokra bírta a japán imperialista vezetőket, olykor már józanabb hangok is hallatszottak. Így például Tokutomi, a japán újságírók legöregebbje nyíltan megmondta, hogy Hitler azért pusztult el, mert „teljes mértékben alábecsülte a Szovjetunió erejét”. Tokutomi hozzátette, hogy Hitler „Napoleon nyomdokai-ban haladt”. De a teljes igazságot ő is csak akkor mondta volna ki, ha egyúttal azt is hozzátette volna, hogy a japán imperializmust is pusztulás fenyegeti, mert Hitler példáját követve, ugyancsak alábecsülte a Szovjetunió erejét.

A japán nép előtt mindjobban kibontakozó siralmas valóság ellenére a japán politikai tényezők változatlanul megmaradtak állításuk mellett, hogy „a háborút pedig minden áron meg kell nyerni” és felszólították a népet, hogy készüljön fel a „húszesztendős háborúra” ; azzal érveltek, hogy közben kihal Japán ellenségeinek jelenlegi nemzedéke, a felnövő új nemzedéknek pedig esze ágában sem lesz majd a háborút folytatni. De ugyanakkor, amikor ezekkel a sületlenségekkel próbálták a népet a hosszantartó háború szükségességére előkészíteni, a semleges országokon át továbbra is nagyban folyt annak a kipuhatolása, hogy miként lehetne mégis kompromisszumos békét kötni. Május közepén a japán nagytőke hatalmasságai vették kezükbe a puhatolódzás fonalát. A pénzügyi és ipari tőke öt leggazdagabb családjának képviselői elkezdtek abban az irányban tapogatózni, hogy lehet-e a következő feltételekkel fegyverszünetet kötni : a japán csapatok kiürítik Indonéziát, Brit-Maláját és Indo-Kínát ; a japán császárt a szövetségesek ellenőrzése alá helyezik ; a japán fegyveres erők továbbra is Kínában és Mandzsuriában maradnak és e két ország további sorsáról a fegyverszünet megkötése után kezdenek majd tárgyalásokat.

A német fasiszmus pusztulása rendkívül nagy befolyást gyakorolt a távolkeleti katonai és politikai helyzet további alakulá-

sára. Japán sztratégiai helyzetében döntő változás állott be. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia mind nagyobb erőket tudott Távol-Keletre küldeni. Japán uralkodó körei azonban elhatározták, hogy erre való tekintet nélkül minden erejükkel tovább folytatják a háborút és igyekeznek a háború tartamát mindjobban kihúzni.

A Japán Császárság háromnegyed évszázad folyamán nem szenvedett el komoly katonai vereséget. A nép széles tömegei előtt eltitkolták a huszas évek szovjetellenes intervenció, valamint a Hasszán-tónál és a Halhin-Gol folyónál provokált japán fegyveres támadás kudarcát. A japán propaganda a sikerrel folytatott három háború eredményeire hivatkozva a verhetetlenség mondáját szötte a japán fegyveres erő köré. A japán uralkodó osztályok évtizedeken át túlságosan hozzászórtak a könnyű győzelmekhez. Magától értetődő dolognak vették, hogy uralmukat kiterjesztették a föld lakosságának harmadára, Kína területének igen tekintélyes részét megkaparintották és Szingapurban éppen úgy ők voltak az urak, mint Batáviában. Ezek az uralkodó osztályok természetesen nem egykönnyen akartak megválni részben már megvalósított vágyálmuktól s abba a gondolatba sem tudtak beletörődni, hogy mindezen felül még régebbi gyarmataiknak, Koreának, Formozának, a Mandátumos szigeteknek és a többi, erőszakkal elfoglalt területnek is búcsút mondhatnak — s hogy Japán legyőzött államként a másodrendű hatalmak közé szorul vissza. Minthogy pedig Japán még mindig tekintélyes emberi és anyagi erőforrásokkal rendelkezett, nyilván semmi okuk sem volt annak feltételezésére, hogy a hitleri Németország végleges pusztulása már önmagában véve is maga után vonja Japán feltétel nélküli fegyverletételét.

A háború folytatása mellett állást foglaló japán imperialisták emellett arra is számítottak, hogy az Egyesült Nemzetek táborában egyenetlenségek támadhatnak, amelyek aztán lehetővé tennék Japánnak, hogy alkudozásokat folytasson a kedvezőbb békefeltételek elérése érdekében.

Japánnak még a hitleri Németország pusztulása után is több olyan ütőkártyája volt, amelyek birtokában abban reménykedhetett, hogy a háborút még jó időn át folytatni tudja. Japán ütőkártyái mindenekelőtt a következők voltak:

1. Az utánpótlási vonalak megrövidülése és a Japán területéhez mind közelebb eső arcvonallal lényegesen megkönnyítette a japán csapatok hadianyaggal való ellátását és kiegészítését. Ugyanakkor rendkívüli mértékben megnövekedtek a szövetségesek utánpótlási vonalai. A szövetségesek számára az út a Csendes-óceánon át a hadszíntérig háromszor hosszabb volt, mint az Egyesült Államokból Európába vezető út.

2. Ha a hadműveletek súlypontja Kínára vagy a japán szigetekre tevődik át, akkor az amerikai hajóhad és az amerikai légierő elveszti azt a döntő jelentőségét, amely az óceán egyes szigeteiért és szigetcsoportjaiért vívott küzdelemben oly nagy súllyal esett latba. A légi és tengeri fölény birtokában az amerikaiak partraszálló csapatai a háború utolsó szakaszában rendszerint mindjárt a hadműveletek elején csaknem teljesen megfosztották a japán helyőrségeket az utánpótlási lehetőségektől. Bármilyen hatalmas is volt azonban az amerikai hajóhad és az amerikai légierő, mégis képtelen lett volna arra, hogy teljes mértékben elszigetelje és támaszpontjaiktól elvágyja akár a kínai arcvonalon, akár a japán szigetekre harcoló csapatokat.

3. A Nemzeti Kína területén a Kuomintang reakciós köröknek befolyása meghiúsította a nemzeti egységfront kialakulását és ezzel meggyengítette Kína katonai erőfeszítéseit.

4. Az Egyesült Államokban és Angliában mindjobban megélenkült a reakciós körök tevékenysége és ezek a reakciós körök mind a német, mind a japán imperializmust határozottan pártfogásukba vették.

A japán kormány azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a háborút a lehetőségig minél jobban kihúzza és formaszerinti, vagy tényleges kompromisszummal tudja a háborút befejezni. Ezért adta a japán csapatoknak azt a parancsot, hogy a lehetőség szerint minél drágábban fizetessék meg az ellenséggel minden egyes négyzetkilométer meghódítását. A bekerített japán egységek még a legtávolabbi vidékeken — a Marshall-szigeteken, Bougainville szigetén, Új-Guineában, Burma középső részén és más frontszakaszokon tovább folytatták elkeseredett ellenállásukat. Így például az ausztráliai csapatok csak május 13-án tudták bevenni az új-guineai Wewak kikötőjét, de Wewak környékén még ezután is folytatódtak a harcok.

Okináva szigetén tizenegyszer cseréltek gazdát a Naha város közelében levő, uralkodó helyzetet elfoglaló magaslatok. Az amerikai csapatoknak csak május 17-én sikerült az ellenséget szétverni és a városba benyomulni. Június elején a japánok elvesztették második legfontosabb okináviai támaszpontjukat: Szuri erődjét. De Okináva szigetén csak június 21-én szűnt meg a japán csapatok szervezett ellenállása. Amerikai adatok szerint a sziget birtokáért vívott harcokban százezer japán katona vesztette életét.

Minél közelebb jutottak a szövetségesek támaszpontjai a japán szigetekhez és minél több szövetséges tengeri és légi haderő érkezett a Csendes-óceánra, annál hevesebbé váltak a japán ipari központok ellen intézett légi támadások. Az angol-amerikai légi erőknek most lehetővé vált, hogy tengerről és a levegőből kombinált hadműveleteket kezdjenek a japán szigetek ellen.

A japán veszteségek adatai azt mutatják, hogy az amerikaiaknak a Fülöp-szigeteken jelentős japán erőkkel még mindig elkeseredett harcokat kellett vívniuk. A március 20 és június 3 közötti két és fél hónap folyamán a Fülöp-szigeteken több mint százezerre emelkedett az elesett és fogságba került japán katonák száma.

MacArthur vezérkarának jelentése szerint az elesett és fogságba került japán katonák száma már június 3-ig elérte a 385 000 főt.¹⁻⁹ Marshall tábornok 1945 szeptember elsejéről keltezett jelentése szerint viszont 1945 június 1-ig a Fülöp-szigeteken 7236 japán katonát fogtak el, az elesett japánok száma pedig 317 000 volt, tehát a foglyok és elesettek száma együttesen csak 324 000-re rúgott. Az amerikaiak vesztesége a Fülöp-szigeteken eddig az időpontig 60 000 sebesült, halott és eltűnt katona volt. A Marshall tábornok és MacArthur tábornok által nyilvánosságra hozott adatok közötti különbségek azt mutatják, hogy igazuk volt azoknak az amerikai lapoknak, amelyek annakidején tiltakoztak a Fülöp-szigeteken vívott harcokról kiadott adatok valószínűtlensége ellen és megállapították, hogy ezek az adatok „fantasztikusan túlzottak és már a költői túlzás határán állnak”. Az angol-amerikai lapok megírták, hogy MacArthur tábornok valóságos „propagandacirkusszal” vette magát körül. Ez a propagandacirkusz — írták

¹⁻⁹ „Bulletin of International News”, 1945. évfolyam, 12. szám.

az angol és amerikai lapok — félrevezeti a közönséget és komoly formában eltorzítja a dolgok valódi állását.

Június 10-én szövetséges csapatok szálltak partra Labuan szigetén. Június 13-án elesett Brunei városa. Az ausztráliai csapatok július elsején partraszálltak a Borneo délkeleti részében levő Balik-Papan partvidéken és így az indonéziai szigetcsoporton bizonyos mértékben kiszélesítették harci tevékenységük területét.

1945 nyarára a burmai angol-indiai csapatok létszáma — angol források szerint — meghaladta az egymillió főt. Az amerikai légierőket kivonták erről a hadműveleti szakaszcsoportról. Az amerikaiak helyét Európából érkező angol légi kötelékek foglalták el.

A németek fegyverletétele után a japán hadvezetőség a kínai fronton Dél- és Közép-Kínából kezdte visszavonni a túlságosan távoleső, vagy csak másodrendű fontosságú szakaszokon álló japán erőket, amelyeket azután Észak-Kínában, a Jangcse völgyében és Mandzsuriában vont össze. Ezek a japán csapatok a mandzsuri ipar felhasználásával felkészültek a kemény harcra. Céljuk abban állott, hogy ezeket a területeket lehetőleg minél tovább tartsák birtokukban, hiszen ez már a japán védelem úgynevezett „belső területe” volt.

A csunkingi kormány csapatai rendkívül óvatosan követték a visszavonuló japán egységeket. Csak a japán hátvédekkel vívott csetepatéokra szorítkoztak. A kínai csapatok csak május végén foglalták el Nanning városát és ezzel végképpen felszámolták a Kínában harcoló japán csapatok és az indokinai japán helyőrségek közötti szárazföldi összeköttetési vonalakat. Június 8-án a kínaiak bevonultak Liucsouba, június 18-án pedig Vencsou városát foglalták el. A japánok kiűrtették Fucsou és Sztatou városokat is.

A Kuomintang-csapatok parancsnoksága a japánok elleni arcvonalon ugyan semmi néven nevezendő komoly lépést nem tett arra, hogy a kezdeményezést kezébe ragadja és nagyobb tevékenységet fejtsen ki, de annál jobban sürgette az amerikai parancsnokságot, hogy tegyen végre erélyes intézkedéseket és kergesse ki Kínából a japánokat. Április 28-án tett nyilatkozatában Csang Kai-sek kijelentette, hogy „a kínaiak nagyon szeretnék, ha a szövetséges csapatok minél előbb partra szállnának Kínában . . . Minél hamarabb szállnak partra, annál jobb lesz” — tette hozzá

Csang Kai-sek. Felmerül a kérdés, hogy mi okozta a Kuomintang-hadvezetésnek ezt az érthetetlen passzivitását, hiszen ekkor már nyilvánvaló volt, hogy Németország végleges veresége eldöntötte az imperialista Japán elkerülhetetlen pusztulását — s a csunkingi csapatok ekkor már nemcsak fegyverben, de emberanyagban is lényeges erősítéseket kaptak? Így például az amerikaiak által felfegyverzett egész 6. kínai hadsereget légi úton Burmából Kínába szállították. Ugyanakkor egy gyalogos és egy lovas ezrednyi erővel kínai területre érkeztek az első szárazföldi csapatok. Jelentékenyen megerősítették a Kuomintang-csapatok harcait támogató amerikai légi kötelékeket is.

A csunkingi csapatoknak még 1945 nyarán is tapasztalható passzív magatartása annak a ténynek volt a következménye, hogy a Kuomintang hadvezetősége most még az eddiginél is nagyobb mértékben úgyszólván kizárólag a demokratikus erők ellen összpontosította csapatait. Az összevont Kuomintang csapatok júniusban megkezdték a 8. és 4. népi demokratikus hadsereg, valamint a vezetésük alatt álló partizáncsapatok elleni nagyszabású támadásukat. A támadások Honan, Hunan, Csekiang, Fukien, Kvantung tartományokban és más helyeken egyszerre indultak meg. Amerikai lapok e támadások megindulásakor a következőket jelentették: A támadásokat megelőzően Csang Kai-sek a Kuomintang tábornokok megbeszélésén bejelentette, hogy a legközelebbi hat hónap folyamán végérvényesen el kell intézni a legsúlyosabb kérdést, a „kommunista problémát” — még akkor is, ha ehhez fegyveres erőszakot kellene alkalmazni.

Július második felében a 8. népi demokratikus hadsereg ellen felvonuló Kuomintang-csapatok a Senszi, Kanszu és Ninszia közötti határvidéken támadásba mentek át. (A külföldi sajtó annakidején megemlítette, hogy ez a támadás éppen Szung Csi-veng Moszkvában tett első látogatásáról való visszatérésének időpontjával esett egybe.) Lapjelentések szerint ebben a támadásban résztvett a 19. Kuomintang-hadosztály, amely a Sanszi tartományban levő Sunhua várost támadta; résztvett továbbá az 59. hadosztály és a japán arcvonalról elvont 3. tartalék hadosztály, amely Sanszi középső részén fejtett ki hadműveleteket. Ezenfelül még az egyéb alakulatok egész sora vett részt a kibontakozó támadásban. Katonai megfigyelők véleménye szerint ennek

a támadásnak a főcélja a 8. hadsereg legfontosabb támaszpontjának, Jannan városának meglepetésszerű elfoglalása volt. A támadó Kuomintang-csapatok több irányból egyszerre közeledtek Jannan felé. Jannan elfoglalása azonban megoldhatatlan feladatnak bizonyult, bár a Kuomintang-hadsereg legjobban felszerelt, nagy egységei vettek benne részt.

Amikor a Szudzuki-kormány az ázsiai szárazföldön harcoló japán csapatokat szorosabbra vonta össze, ezzel egyidejűleg számításba vette Kína belső gyengeségét, valamint azt a tényt, hogy a csunkingi kormány keretében mind nagyobb befolyáshoz kezdtek jutni a szélsőséges reakciós elemek, akik minden előkészületet megtettek arra, hogy magasra lobbantsák fel a polgárháború lángját. A japán vezérkarnak szándékában állott, hogy Kína területét véres harcok színterévé tegye és felkészült arra, hogy még akkor is folytatja a harcot az ázsiai szárazföldön, ha Japán ellenségei a japán anyaország területén is partraszállnának és ott szétvernék a japán csapatokat.

A japán hadvezetőség még új hadászati eszközöket is kezdett ekkor felhasználni. Ezek az új hadászati eszközök a sztratoszférába felengedett, robbanóanyagot szállító léggömbök voltak. Ilyen léggömbök az éceánon átkelve az Egyesült Államok területén Montana államban, valamint Kanada nyugati részében hullottak le és robbantak fel. A robbanások által okozott kár azonban jelentéktelen volt.

Ennél sokkal nagyobb károkat okoztak az amerikaiaknak a rakéta-lökhajtású, új „Baka”-típusú bukóbombázók. Ezeket a bukóbombázókat közép nagyságú bombázógépek szállították a támadás színhelyére — példának okábol Okináva szigetének közelébe. A szállító gépről leoldott bukóbombázókat úgynevezett öngyilkos pilóták (kamikadzek) irányították, akik arra törekedtek, hogy tonnányi robbanóanyag-terhükkel elérjék a kiszemelt célpontot. Ezek a kis gépek a németek által használt „V-1”-re emlékeztettek, azzal a különbséggel, hogy a gépeket itt öngyilkos pilóták irányították. A kis bukóbombázók támadásai folytán az amerikaiak június közepéig Okinávnál több mint harminc hadihajót és szállítógőzöst vesztek el. Ugyanaddig az időpontig a japánok az Okinávnál és Kiu-Sziu-nál vívott légi csatában 3000, az amerikaiak pedig több mint ezer gépet vesztek.

Amerikai adatok szerint június végéig Okináva szigetén 109 000 japánt megöltek és 7800 japán katonát elfogtak. Az amerikaiak vesztesége halottakban, sebesültekben és eltűntekben 33 000 volt, tehát aránylag nagyobb, mint a Csendes-óceánon vívott harcokban eddig szenvedett legnagyobb veszteségek. Okináva szigetén június 18-án elesett Buckner tábornok, a 10. amerikai hadsereg parancsnoka is.

Minél jobban közeledtek a Japán szigetekhez, annál nagyobb veszteségeket szenvedtek az amerikai csapatok. Marshall tábornok jelentésében rámutat arra, hogy míg az 1944. év átlagos havi vesztesége 3200 halott, sebesült és eltűnt katona volt, addig az 1945. év első hét hónapjának átlagos havi vesztesége 12 750 főre rúgott.

A japán főparancsnokság lázas igyekezettel folytatta a japán szigetek megerősítését, megszervezte a különböző kerületek lakosságának védelmi alakulatait és szétosztotta a szükséges hadfelszerelési tárgyakat. Japán imperialista vezetői gögősen visszautasítottak a fegyverletételre vonatkozó minden javaslatot. Németország feltétel nélküli meghódolása után egy hónappal, június 9-én Szudzuki miniszterelnök a következőket jelentette ki a japán parlament 87. ülészakán: „A feltétel nélküli megadásra irányuló felszólításra Japánnak csak egy válasza lehet: a végsőig menő harc!”

Magától értetődik, hogy még a legtúlzóbb japán imperialisták körében is aligha akadt volna ebben az időpontban olyan, aki még mindig abban reménykedett volna, hogy a „Nagy Keletázsiai Háború” Japán győzelmével végződhetik. De ugyanilyen kevésbé kétséges, hogy a japán imperialisták még ekkor is aligha mondtak le végképpen imperialista vágyálmaik teljesüléséről. Csakhogy most azt tűzték ki főfeladatként maguk elé, hogy legalább a jövőendő katonai terjeszkedés alapjait tudják egyelőre megmenteni. S mint-hogy a Japán Császárságnak még mindig nagy tartalékai és erőforrásai voltak, természetes, hogy a vezető japán körök még csak hallani sem akartak a feltétel nélküli fegyverletételről, amely elvette volna a japán imperializmus erejét.

A hitleri Németország teljes veresége kétségtelenül előre eldöntötte a fasiszta Japán teljes szétverését is. De emellett a fennálló távolkeleti helyzetre és erőviszonyokra való tekintettel a háború még igen sokáig elhúzódhatott volna. Az Egyesült Államok

katonai hírszolgálati irodája 1944 szeptember végén közölte, hogy amerikai katonai és polgári szaktekintélyek véleménye szerint a Japán elleni háború Németország fegyverletétele után még legalább másfél-két évig elhúzódhatik. A hadvezetés, valamint a külügyi hivatal és más központi kormányzati szervek vezetőinek számadatai és következtetései alapján a katonai hírszolgálati iroda a csendesóceáni hadszíntérről tett részletes jelentésében leszögezte, hogy „eddig még alig-alig karcoltuk meg a japán ellenség erejét”. Japánnak — mondotta ez a jelentés — még mindig négymilliónyi fegyverben álló hadserege és kétmilliónyi mozgósítható tartaléka van, nem számítva a még nem hadköteles másfél milliónyi 17 és 20 év közötti ifjat.^{1 0}

A jelentés hangsúlyozta, hogy a japán hadsereg veszteségei egyelőre még nem érték el a japán fegyveres erők évi kiegészítésének számát. Azt is külön kiemelte a jelentés, hogy Japán „igen kedvező földrajzi helyzetben van”, hozzátéve, hogy a japán légierő műszaki színvonala egyre jobban emelkedik s hogy Japán az ázsiai szárazföldön, Mandzsuriában és Koreában fontos támaszpontokkal rendelkezik és így tovább. Németország fegyverletétele után — állapította meg a jelentés — még sok évre lesz szükség, mielőtt le tudjuk Japánt győzni.

Az angolszász szövetségesek vezetői körében úgyszólván megdönthetetlen tételnek tekintették azt a feltevést, hogy az európai teljes győzelem kivívása után még hosszú időre lesz szükség, mielőtt a távolkeleti ellenséget le tudnák győzni. Philip, a *New York Times* tudósítója a quebeci értekezlet idején lapjának küldött jelentésében kiemelte, hogy a quebeci értekezlet vezetőinek egyhangú véleménye szerint a csendesóceáni háború „még igen sokáig tart” és a legkülönbözőbb szakaszokon megy majd át. A katonai vezetők — tette hozzá a tudósító — határozottan kijelentették, hogy a Japán elleni háborút mindaddig nem lehet megnyerni, amíg az ázsiai szárazföldön szét nem verték a japán hadsereget. A szövetséges katonai vezetők véleménye szerint a japánok ázsiai szárazföldi helyzetük szilárdságának tudatában tovább folytatják az elszánt védekezést és ugyanakkor megkísérlik, hogy az angolszász hatalmakkal olyan alapon próbáljanak béketárgyalásokat

folytatni, hogy legalább Mandzsuria japán uralom alatt maradjon. A militaristák ezután Mandzsuriára támaszkodva teljes erővel fognak a revansra felkészülni.¹¹¹

Sokkal később, 1945 január végén ugyancsak a New York Times közölte munkatársának Stilwell tábornokkal folytatott beszélgetését. A távolkeleti kérdéseknek ez az amerikai szaktekintélye ugyancsak kijelentette, hogy Japán még legalább négymilliónyi hadsereget tud harcba küldeni. Ha pedig a szövetségesek betörnének magának Japánnak területére és ezt a területet meg is hódítanák, akkor Japán minden bizonnyal az ázsiai szárazföldön folytatná tovább a harcot.¹¹²

Tekintettel Japán sztratégiai előnyeire és a rendelkezésére álló katonai erőforrásokra, azt kell mondani, hogy az Egyesült Államok katonai tájékoztató irodájának a japánellenes háború valószínű tartamával kapcsolatban közölt adatai valóban a minimumot jelentették.

Az angolszász szövetséges főparancsnokság ehhez a várható időtartamhoz mérten dolgozta ki és állapította meg az Európából a távolkeleti hadszíntérre küldendő csapatok létszámát, Japán ellen történő felvonultatásuk ütemét, a hadiipar munkáját és így tovább. Az Egyesült Államok hadügyminisztere május 7-én még azt a kijelentést tette, hogy a csendesóceáni arcvonalon hatmilliónyi amerikai hadsereget összpontosítanak. Az egész amerikai hadsereg létszáma 1946 májusában hét millió főből állott. Arnold tábornok, az Egyesült Államok csendesóceáni légi haderejének parancsnoka 1945 június 18-án közölte, hogy az év végére megkétszereződik a Japán elleni arcvonalon bevetett szövetséges gépek száma és hogy ezeket az újonnan érkező bombázógépeket nagymértékben fogják majd felhasználni a kínai területen levő japán állások elleni támadásokra. Abból a jelentésből pedig, amelyet Marshall tábornok 1945 szeptember elsején tett az Egyesült Államok hadügyminiszterének, nyilvánvaló módon kiderül, hogy a hadvezetési terv szerint csak 1945 késő őszére tervezték a Kiu-Sziu szigeten történő partraszállást. Az amerikai vezérkar „Olympic” fedőnéven szereplő haditerve szerint e hadművelet sikere esetén a

¹¹¹ *New York Times*, 1944 szeptember 16.

¹¹² *New York Times*, 1945 január 30.

következő, 1946 év tavaszán indítottak volna Tokió és Jokoháma körzetében partraszállási hadműveleteket, amelyeket már a japán területen folytatandó döntő hadműveletek bevezetésének szántak.

Hogy pedig az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának milyen súlyos harcokat kellett volna az imperialista Japánnal szemben vívniuk, arra következtetni lehet abból a tényből, hogy a japán hadsereg magában Japánban 1945 őszén több mint két millió, az ázsiai kontinensen — Kínában, Mandzsuriában és Koreában körülbelül két millió, Holland-Indiában, Malájában, Burmában, Indo-Kínában, Taiföldön és a különböző szigeteken pedig egymilliónyi katonával rendelkezett, a különböző bábkormányok hadseregeit és a még be nem hívott tartalékokat nem is számítva. A japán légi erőnek pedig még mindig körülbelül 8000 gépe volt.

A szövetségesek még egy kísérletet tettek arra, hogy a japán politikai és katonai vezetők józan eszéhez appelláljanak.

Július 26-án Potsdamban közzétették az Egyesült Államok, Anglia és Kína kormányainak közös nyilatkozatát, amely Japánt felszólította, hogy feltétel nélkül tegye le a fegyvert. Ez a nyilatkozat a feltétel nélküli fegyverletétel esetén ígéretet tett arra, hogy a japán szigeteken továbbra is megmarad Japán szuverénitása.

Ennek a nyilatkozatnak éppoly kevés következménye volt, mint a szövetséges vezetők előzőleg tett hasonló szellemű nyilatkozatainak.

A légítámadások mind nagyobb károkat okoztak Japánnak. Augusztus 5-én Hiroszima kikötőjében felrobbant az első atombomba. Négy nappal később újabb atombomba robbant Nagaszaki kikötőjében. Ám a vezető japán államférfiak még mindig azzal vigasztalták magukat, hogy a szövetségesek döntő hadműveleteinek kezdete aligha várható belátható időn belül. Tudták, hogy a szövetségesek ezeknek a döntő hadműveleteknek a kezdetét arra az időre halasztották, amikor e célból már elég nagy erőt tudtak Japán ellen felvonultatni. Ezenfelül a fent vázolt kínai események is nagyfokú vigasztalást jelentettek a japán imperialisták számára, akik lázasan készülődtek a késhegyig menő harcra s közben abban reménykedtek, hogy a nemzetközi helyzetben olyan fordulat állhat be, amely Japánt megmenti a végleges vereségtől.

9. A Szovjetunió belép a távolkeleti háborúba — a japán imperializmus leteszi a fegyvert.

Két héttel a potsdami nyilatkozat közzététele után újabb, nagyszabású történelmi esemény történt, amely egy csapással véget vetett a háború elhúzására irányuló összes japán imperialista terveknek. A Szovjetunió kormánya 1945 augusztus 8-án közölte, hogy augusztus 9-től fogva a Szovjetunió hadban áll Japánnal. A jegyzék, amelyet V. M. Molotov külügyi népbiztos nyújtott át Szato moszkvai japán nagykövetnek, többek között ezeket tartalmazta :

„A hitleri Németország pusztulása és fegyverletétele után Japán maradt az egyedüli nagyhatalom, amely még mindig a háború folytatása mellett foglal állást.”

„A Szovjetunió kormánya, szövetségi kötelezettségéhez híven eleget tett a szövetségesek felhívásának és csatlakozott a szövetséges hatalmaknak ez év július 26-án tett nyilatkozatához.”

„A Szovjetunió kormánya úgy véli, hogy ez az általa folytatott politika az egyedüli eszköz, amely alkalmas arra, hogy közelebb hozza a béke bekövetkeztét, megszabadítsa a népeket a további áldozatoktól és megkíméli a japán népet mindazoktól a veszélyektől és pusztulásoktól, amelyeket Németországnak át kellett élnie, miután megtagadta a feltétel nélküli fegyverletételt.

A fent kifejtett tények alapján a Szovjetunió kormánya kijelenti, hogy a holnapi naptól, vagyis augusztus 9-től kezdve a Szovjetunió Japánnal szemben hadiállapotban levőnek tekinti magát.”

*

Az imperialista Japán és a fasiszta Németország — két agresszív ország — a legszorosabb szövetségben hajtotta végre hódító hadjáratokra irányuló egész politikáját. A német és japán imperialisták azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy megteremtik saját világuralmukat és e véres cél érdekében semmitől sem riadtak vissza. A szomszédos államokat megtámadó japán agresszorok sohasem adták fel a Szovjetunió megneemtámadásának tervét. A Nagy Honvédő Háború idején, a Szovjetunió szempontjából

legsúlyosabb időszakban a japánok egész haderejüknek több mint felét a Szovjetunió ellen összpontosították és csak arra vártak, hogy mikor érkezik el a legalkalmasabb pillanat, amikor le tudnak majd csapni. Egyedül Mandzsuriában az 1942. évben több mint egymilliónyi hadsereg, tehát a japán szárazföldi erőknek több mint egyharmada és a legjobban kiképzett japán légierők nagy része volt összpontosítva.

Amikor a Szovjetunió a szövetségesek segítségére sietett, célja abban állott, hogy minél hamarabb helyreállítsa a békét és biztonságot és megrovidítse a háborútól kimondhatatlanul sokat szenvedett népek, köztük a japán nép további szenvedéseit és nélkülözéseit. A szovjet kormány azt is feladatának tekintette, hogy a Szovjetek országának népeit évek hosszú során át fenyegető japán imperialista támadás veszedelmét egyszersmindenkorra kiküszöbölje. Ez a fenyegetés különösen akkor öltött rendkívül erős jelleget, amikor a japánok szovjetellenes hídfővé építették ki Mandzsuriát és Koreát.

A térképre vetett egyetlen pillantás is megmutatja, milyen különleges helyzetet foglal el Mandzsuria területe a Szovjetunióval kapcsolatban. Mandzsuria hatalmas ékként mélyen befúródik a Szovjetunió területébe. A Szovjetunió és Mandzsuria közötti határ hossza mintegy 3500 kilométer. A Szovjetunió távolkeleti vidékeinek legvirágzóbb, legsűrűbben lakott területei közvetlenül a határ mentén fekszenek. Nagy szovjet városok, mint például Blagoveszenszk, Habarovszk és egyéb kikötővárosok ugyancsak közvetlenül a határnál fekszenek.

Mandzsuria központi helyzetet foglal el a Szovjetunió környező területeivel kapcsolatban. Ha tehát a Szovjetunió ellensége kezében tartja Mandzsuriát, akkor ennek az ellenségnek a csapatai éppen Mandzsuria kedvező, központi fekvése révén lehetőséget kapnak arra, hogy megfelelő közlekedési vonalak létesítésével a szomszédos szovjetterület bármely pontja ellen bármikor a leg-rövidebb hadműveleti vonalon intézhessenek támadást.

Az amuri és uszuri vasútvonal csaknem egész hosszában a szovjet-mandzsui határ közvetlen közelében halad. A legfontosabb víziutak alkotják a határ vonalát. Ennek folytán a Mandzsuriából kiinduló támadó váratlan támadása meg tudja szakítani a legfontosabb közlekedési útvonalakat s a támadás további

sikere esetében a szovjet távolkeleti partvidéket és az Amuri területet el tudja vágni a Szovjetunió egyéb területeitől.

A Mandzsuria birtokában levő fegyveres erőknek ezenfelül a Szovjetunió elleni támadás esetében megvan az a nagy előnyük is, hogy a belső hadműveleti vonalakon tetszés szerint mozoghatnak.

Ha tehát Mandzsuria valamely támadó nemzet kezében van, akkor ez az országnak már csak földrajzi fekvése révén is kedvező lehetőségeket nyújt a Szovjetunió megtámadására. Ezzel a lehetőséggel a szovjet hatalom első éveiben alaposan éltek is a japán intervencionisták utasításai szerint cselekvő fehérgárdista tábornokok és atamánok. Szemjonov, Horvat, Kalmükov és a többi japán zsoldosbérenc Mandzsuria területét használta fel támaszpontként, amikor a szovjet határon betört, ott ölt, fosztogatott — és mandzsuriai táboraiba vonult vissza, amikor bőrét már veszély fenyegette a szovjet határon túl.

Eppen Mandzsuria földrajzi fekvése volt az a körülmény, amely miatt a szomszédos országok ellen támadó terveket kovácsoló japán hódítók szemet vetettek erre az országra. A japánok 1931—1932-ben elfoglalták Mandzsuriát, amiből haladéktalanul Mandzsukuo bábállamát létesítették. Mandzsuria elfoglalása után mindenekelőtt a Szovjetunió és Kína elleni támadásra alkalmas katonai támaszpontok létesítéséhez fogtak hozzá. A munkálatok lázas iramban folytak s a megszállt ország emberi és anyagi erőforrásait is széles keretek között használták fel erre a célra. Gyors iramban épültek a Szovjetunió határa felé tartó közlekedési útvonalak, a repülőterek messze szétágazó hálózata létesült, megteremtették az összeköttetés hálózatát, állandó nagy erődöket és kisebb erődítményeket emeltek és az ország belsejében nagyszabású hadiipari üzemeket építettek. Mandzsuria területén mind nagyobb számú japán csapatokat vontak össze. Mindez tisztán mutatta, hogy a japánok támadó terveket kovácsolnak. A japán imperialisták egyébként maguk sem titkolták támadó szándékait. Sőt ellenkezőleg, sajtójukban, de még hivatalos nyilatkozataikban is úton-útfélen hirdették, hogy mit szeretnének elérni. A különböző módon nyilvánosságra került japán titkos okmányok minden kétséget kizáró módon bebizonyították, hogy a japánok a Szovjetunió ellen irányuló támadó terveik végrehajtásánál milyen jelentős szerepet szántak Mandzsuriának. Tanaka tábornok, a Szovjetunió

távolkeleti területei ellen irányuló japán intervenció egyik vezetője, a japán császárnak 1927-ben átnyújtott titkos emlékiratában részletesen felvázolta azt a tervet, hogy miként kell Mandzsuria valamennyi vasútvonalát kézre keríteni és miként kell új vasútvonalakat teremteni, abból a célból, hogy „a Szibéria elleni támadás céljára támaszpontként szolgáljanak”. Tanaka tábornok ezeket írta annakidején: „Ha befejeződött az utak építése, akkor minden módon megtöltjük Észak-Mandzsuriát a seregeinkkel... Ezzel azután összetűzést provokálhatunk majd ki.”

Ez a japán miniszterelnök, aki egyszemélyben még a szejukai párt vezetője is volt, emlékiratában újból meg újból megismételte: „Előbb vagy utóbb, de feltétlenül harcolnunk kell majd Szovjet-oroszországgal”. S ehhez cinikusan hozzátette: „Az Oroszország és az Egyesült Államok elleni háborúnkban Mandzsuria és Mongólia területének kell majd a háború valamennyi borzalmát viselnie.”

Ebben az emlékiratában Tanaka tábornok kifejtette a japán támadás további alakulásának tervét is: „Mandzsuria és Mongólia területét fel kell használnunk arra, hogy behatoljunk az egyéb kínai területekre is. Ha pedig birtokunkban lesznek Kína összes erőforrásai, akkor áttérünk India, a szigetvilág, Kis-Ázsia, Közép-Ázsia, sőt Európa meghódítására.”

Bár Japán és a Szovjetunió között 1925-ben egyezmény jött létre a két ország között fenntartandó békés kapcsolatok tárgyában, a japán nagyvezérkar tagjai és a japán imperializmus vezető tényezői már 1928-ban kidolgozták a Szovjetunió ellen irányuló támadó háború részletes terveit. Mandzsuria elfoglalása és a mandzsuriai területnek a szovjet határok ellen irányuló betörés támaszpontjává történő kiépítése ezeknek a támadó terveknek lényeges részét alkotta.

Azok az okmányok, amelyeket a legmagasabb japán katonai körök képviselői a Mandzsuria megszállását követő időszakban fogalmaztak, tisztán és minden kétséget kizáró módon megerősítették azt a tényt, hogy a japánok támadása a Szovjetunió területe felé irányul. A moszkvai *Izvesztija* leleplezése folytán 1932 március 4-én a Szovjetunió és a világ közvéleménye tudomást szerezhetett az egyik ilyen japán militarista által szerkesztett okmányról, amely többek között a következő kijelentést tartalmazta: „Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a japán császári kormány egész

politikáját úgy irányítsa, hogy számot vessen a Szovjetunió ellen rövidesen indítandó háborúval.”

Minthogy ezt az okmányt a japán tábornoki kar nem a nagy nyilvánosságnak szánta, természetesen azt sem tartotta szükségesnek, hogy ebben az írásban a „bolsevista veszélyről” és egyéb dolgokról való fecsegéssel kendőzze a szovjetellenes háború tervét. Ennek az írásnak a szavai szerint a háború célja nem az lenne, hogy Japánt megvédje a kommunista veszedelemmel szemben, hanem kizárólag arra irányulna, hogy a japánok birtokukba kerítsék a Szovjetunió távolkeleti területeit és Kelet-Szibériát. A hódító terv legszerényebb célkitűzése volt, hogy a támadó japán csapatok „egészen a Bajkál-tóig nyomulnak előre”. A Szovjetunió területeit pedig „teljes mértékben a Japán Császárság területébe kell beilleszteni”.

Emlékeztetni kell arra is, hogy a japán vezetők nyilvános felszólalásaikban igen félreérthetetlen nyelven beszéltek. Macuoka például — aki Japán legismertebb személyiségei közé tartozott és Japánt képviselte a Népszövetségben — 1932-ben Genfben mondott beszédében kijelentette, hogy Japán azért szállta meg Mandzsuriát, hogy ezt az országot „Japánnak a Szovjetunió elleni támaszává változtassa”. Ezt megelőzően Araki japán hadügyminiszter a „Gaikoszja” című lap számára írt cikkében emlékeztetett arra, hogy az „isteni Jamató faj” szent kötelessége a japán kultúrának az egész földkerekségen való elterjesztése. Araki nagy elégedettségének adott afelett kifejezést, hogy a Csendes-óceán partján létezhetik Vlagyivosztk szovjet város. Araki felháborodottan tette hozzá:

„Vajjon tűrheti-e Japán még sokáig, hogy ilyen elnevezésű¹⁴³ szovjet város állhasson a Csendes-óceán partján?” Ugyanebben a cikkében Araki arra szólította fel a japánokat, hogy a japán szuronyok erejével „szabadítsák fel” egész Szibériát a „jött-ment oroszoktól”.

A Szovjetunió kormánya két ízben — 1931 végén és 1932 elején — azt az indítványt tette a japán kormánynak, hogy Japán és a Szovjetunió kössön egymással meg nem támadási egyezményt, de a tokiói kormányzat kereken visszautasította ezt az indítványt.

¹⁴³ Vlagyivosztk = a Kelet Ura. — *A szerk.*

Rövidesen megkezdődtek a szovjet-mandzsú határon s a Kelet-kínai Vasútvonal mentén a sorozatos japán provokációk s a szovjet állampolgárokat üldözni kezdték Mandzsuriában. Molotov elvtárs a Nagy Októberi Forradalom ünnepe alkalmából a moszkvai városi szovjet ülésén elmondott beszédében 1933-ban a következőket állapította meg: „... a velünk kötött egyezményeket és a nekünk tett ígéreteket japán részről megsértik és ez egyezmények szétszakítására irányuló politikát folytatnak. A Szovjetunióval szemben ellenséges kihívások állandóan erősödnek.”¹⁴⁴

Ezek a japán provokációk hónapról-hónapra, hétről-hétre fokozódtak. A japán imperializmus a szovjet határokon hadüzenet nélküli háborúba kezdett és ezt a háborút évről évre nagyobb méretekben folytatta. A japán sajtó egymásután közölte a japán katonák hengegő kijelentéseit, amelyek szerint a „kodo”-t (a japán császár hatalmát. — V. A.) Turkesztánra is ki kell terjeszteni. Még a japán kormány angolnyelvű félhivatalos lapja, a *Japan Times* is ilyeneket írt 1933 október 30-án: „A japán szakértők véleménye szerint a Japán és Oroszország közötti háborúnak csak egy kimenelele lehet: a japánok mint Szibéria új urai szilárdítják meg helyzetüket egészen addig a hegylángig, amely európai Oroszországot ázsiai Oroszországtól elválasztja.”

Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának 1934 januárjában tartott XVII. kongresszusán a következőket állapította meg: „... a japán katonai vezető körök egy része nyíltan hirdeti a sajtóban a Szovjetunió elleni háborúnak és a Tengeremlék elfoglalásának szükségességét, a katonai vezető körök másik részének nyilvánvaló helyeslése mellett, a japán kormány pedig ahelyett, hogy rendreutasítaná a háborús uszítókat, úgy tesz, mintha ez a dolog őt nem érintené.”¹⁴⁵

A szovjetellenes támadás céljaira Mandzsuriában folyó nagyszabású erődítési munkálatok lázas irama és a japán sajtó és rádió szovjetellenes propagandája kétségtelenné tette a japán imperialisták szándékait. A szovjet kormány ebből levonta a szükséges következtetéseket. Sztálin elvtárs utasítást adott arra, hogy

¹⁴⁴ V. Molotov: Harcban a szocializmusért, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának kiadása, 1934. 461. old. (oroszul).

¹⁴⁵ Sztálin: A leninizmus kérdései. Szikra 1949. 521. old.

a Szovjetunió távolkeleti határainak biztosítására minden intézkedés megtörténjék. „A Központi Bizottság és elsősorban Sztálin elvtárs az elmúlt két esztendő folyamán szüntelenül foglalkozott és ma is foglalkozik a Távol-Kelettel . . . A legfontosabb szakaszokon olyan sorompót létesítettünk, amelyen át nem könnyen tud az ellenség a mi szovjet földünkre lépni” — mondotta Vorosilov elvtárs a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVII. kongresszusán.¹⁴⁶

A szovjet határok szilárd védelmét látva, a japán rablók most a Mongol Népköztársaság felé nyujtották ki sóvár mancsaikat, hogy még mélyebben hatoljanak be Ázsia szívébe és a Szovjetunió; valamint Kína ellen irányuló, támadásra szervezett támaszpontjait még jobban kiszélesítsék. A japán csapatok 1935 januárjában fegyveres erővel megtámadták a Halhin-Gol folyó vidékén szolgálatot teljesítő mongol népköztársasági határőröket. Ezt a támadást a japánok által készakarva felidézett egyéb határmenti összetűzések követték. A japánok a Mongol Népköztársaság képviselőivel folytatott tárgyalások során a valóságban azt követelték, hogy a Mongol Népköztársaság váljék Japán csatlósává s követelésük megtagadása esetére azzal fenyegetőztek, hogy elfoglalják Ulan Batort, a Mongol Népköztársaság fővárosát. A Mongol Népköztársaság kiküldöttei a leghatározottabb formában visszautasították a japán követeléseket, mire a japánok 1936 februárjában és márciusában megkísérelték a Népköztársaság területére való betörést, de támadásukat gyorsan és határozottan verték vissza a mongolok. 1936 március 12-én aláírták a szovjet-mongol kölcsönös segélynyújtási egyezményt, s ez lényegesen lehűtötte a japán imperialisták támadó kedvét.

A japán militarista körök okultak a szovjetellenes intervenció gyászos tapasztalatain és felismerték azt a tényt, hogy a szovjet határokat éberén őrzi a szovjet nép, de háborús terveikről mégsem akartak lemondani és lázasan kezdtek kutatni olyan szövetségesek után, akik a japán rabló tervek végrehajtásában segítségül jöhetnének. A világ közvéleménye 1936 novemberében értesült arról, hogy a fasiszta Németország és a fasiszta befolyás alatt álló impe-

¹⁴⁶ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XVII. kongresszusa. Gyorsírói beszámoló. Pártkiadás, 1934. 235. old. (oroszul).

rialista Japán között létrejött az úgynevezett „Antikomintern-egyezmény”.

A japán politikusok és megfigyelők egész sorának nyilatkozata tisztán megmutatta, milyen reménységeket fűztek a japánok a Németországgal kötött egyezmény megkötéséhez.

A „Dajamondo” című lap közvetlenül az egyezmény megkötése után a következőkben foglalta össze az „Antikomintern-egyezmény” célját és jelentőségét: „Minthogy a Szovjetunió rendkívül erős állam, Japán képtelen arra, hogy egyedül lépjen fel ellene és ezért kötött egyezményt egy olyan országgal, amely ugyancsak a Szovjetunióban látja halálos ellenségét. Ha Németország és Japán vezérkarai egyesítenék a két ország hadseregét, akkor meddőnek bizonyulnának a Szovjetunió védekezési kísérletei . . . A Szovjetunióval kapcsolatban csak egyetlen vonal létezhetik — az a vonal, amely a Szovjetuniót az Észak örök jéggel borított vidékeire szorítja vissza.” Az „Antikomintern-egyezmény” feladatainak jellemzését más japán időszaki lapok és különböző politikai személyiségek nyilatkozatai egészítették ki. „Ha megszilárdul a német-japán szövetség, akkor ez háborút jelent Anglia és esetleg az Egyesült Államok ellen is” — írta Kavakámi politikai hírmagyarázó. „A fasiszta Németország ágyui nyugaton Franciaország ellen irányulnak, keleten pedig a Szovjetuniót fenyegetik” — írta a „Szekkáj Tisziki” című lap, majd hozzátette — „Németország szövetségre léphet Lengyelországgal, Olaszországgal, Romániával és Finnországgal, hogy velük együtt hadjáratot indítson a Szovjetunió ellen”.

A japán imperialista sajtónak valóban minden oka megvolt arra, hogy ilyen módon értelmezze az „Antikomintern-egyezményt”, minthogy igen jól tudta, hogy az egyezménynek egyenesen a Szovjetunió ellen irányuló titkos záradéka van.

Az európai támasz biztosítása után a „Kelet Poroszországa” még az eddiginél is fenyegetőbb módon kezdte fegyveres erőit a szovjet határon felvonultatni és ugyanakkor megtámadta Kínát. A japán banditák arcátlanságának már valóban nem volt határa. Csak az 1938-ban a Hasszán-tónál és 1939-ben a Halhin-Gol folyónál elszenvedett vereségek józanították ki valamennyire a japán hódítókat.

De még ezek a keserű leckék sem vezettek a szovjetellenes

Japan hadikészülődések beszüntetésére s egyetlen eredményük az volt, hogy a szűk látókörű, makacs Japan militaristák kénytelenek voltak szovjetellenes támadó terveik végrehajtását elhalasztani. Ezek a militaristák azonban továbbra is olthatatlan gyűlöletet tápláltak a Szovjetunió irányában és csak arra vártak, hogy a Szovjetunió ellen intézendő fegyveres támadás szempontjából kedvezőbb körülmények alakuljanak ki.

Mandzsuriában tovább folyt a nagyszabású hadi támaszpont kiépítése. A szovjet határ ellen irányuló támadás céljára mind hatalmasabb tömegű hadianyagot halmoztak fel. Mandzsuriát ugyanakkor ipari és élelmezési bázissá változtatták egy, a Kína, az Egyesült Államok és Anglia ellen indítandó háború esetére.

A széleskörű útépitési munkálatok eredményeképpen a Japan militaristák a Mandzsuria középpontjából kiinduló és a szovjet határok felé vezető utak egész hálózatával rendelkeztek. Ezeket a hadműveleti útvonalakat vasutakkal és gépkocsiutakkal, repülőterek hálózatával és légi támaszpontokkal, táviróhálózattal, hadianyagraktárakkal, javítóműhelyekkel és a támadás kiindulópontjául szolgáló támaszpontokkal látták el. Egész sor helyen katonailag szervezett Japan gyarmatosítókból álló telepeket létesítettek, ahol a katonai szervezetekbe tömörített Japan ifjúság úgynevezett nagybirtokokon, mezőgazdasági tevékenység ürügyével állandó katonai kiképzésben és előkészítésben részesült.

A Japan megszállás előtt a vasútvonal csak két helyen érte el Mandzsurián áthaladva a szovjet határt. Ez a vasútvonal az Észak-Mandzsuriát átszelő Keletkínai Vasút volt, amely közös szovjet-kínai igazgatás alatt állott és így nem volt a Szovjetunió elleni támadás céljára felhasználható.

Miután a Keletkínai Vasút a Japanok tulajdonába ment át, a Japan militaristák azonnal hozzáláttak, hogy ezt a vasútvonalat is átépítsék a többi mandzsuriai Japan vasútvonal nyomtávanak szélességére. Ezután második sín párat is építettek s ennek következtében a vasútvonal teljesítőképessége huszonnégy óránként 56 pár vasúti szerelvényre emelkedett. Ezzel egyidejűleg a Japanok a sztratégiaiilag fontos vasúti útvonalak és országutak egész sorát vezették egészen a szovjet határig. Ezenfelül a Szovjetunió Usszuri-területének déli határa hosszában is vasútvonalak és országutak épültek.

A japánok a Szovjetunió területére való betörés céljából a következő, hadászati szempontból alapvető fontosságú hadművelleti vonalakat létesítették: 1. Csangcsun (és Mukden)—Taoan—Halung-Arsang—Handagaj (a Mongol Népköztársaság határa); 2. Harbin—Cicikar—Hajlar—Mandzsúria állomás (és Sztárij Curuhutaj); 3. Cicikar—Szahaljan (és Harbin—Szahaljan); 4. Harbin—Tunkiang—Fujuan; 5. Harbin—Pogranyicsnája állomás; 6. Kiring (valamint Szejszing)—Poszet- és Amur-öböl; 7. Csangcsun (vagy Harbin, valamint Szejszing)—Mudan'kiang—Hulin. Ezenkívül még további kisegítő útvonalakat építettek, amelyek sok helyen ugyancsak egészen a szovjet határig húzódtak.

A mandzsúrai helyi viszonyok közepette különösen nagy jelentősége volt az útéptésnek, minthogy az ország igen sok részében a nehezen hozzáférhető vidékeken csak bizonyos, meghatározott irányokban volt lehetséges a nagyobb katonai egységek felvonultatása. A hadisztratégiai építkezések folytán a japán megszállás tizenhárom esztendeje alatt 6500-ról 13 000 kilométerre terjedt ki a mandzsúriai vasúti hálózat hossza. A megszállás idején mintegy 50 000 kilométernyi — túlnyomórészen katonai jelentőségű — országutat és bekötő-utat létesítettek. Dairen és Harbin között megkezdték a sztratégiai gépkocsiút építését és ugyanakkor fokozták a tengeri kikötők és a Mandzsúriát Japánnal összekötő tengeri útvonalak teljesítőképességét. Új kikötőket építettek és megsokszorozták az ázsiai szárazföld és a japán szigetek között közlekedő vízi járművek számát. Nagy méretekben fejlesztették a légi közlekedési vonalak hálózatát, amely több mint tíz ponton elérte a szovjet határt, sőt több helyen magának a határvonalnak a hosszában húzódott.

A japán mezőgazdasági telepek és nagybirtokok főként Észak-Mandzsúriában, még pedig túlnyomórészen a szovjet határ közelében terültek el. A japán telepések száma — beleértve a nagybirtokokon dolgozó munkásokat is — körülbelül kétszázezerre volt tehető, míg a Mandzsúriában és a Kvantungi területen élő összes japánok száma elérte a másfélmilliót. A japán megszállás előtt Mandzsúria területén ennek alig egyhatodrésze, körülbelül 260 000 japán lakott ezen a területen.

A japánok arra törekedtek, hogy Mandzsúria területén eszközükként és támaszukként minél több koreait tudjanak fel-

használni és ezért tömegesen telepítették át Mandzsuria bizonyos részeibe a koreai lakosságot. A japán megszállás előtt csak 900 000 koreai élt Mandzsuriában; az áttelepítések folytán számuk 1945-ben elérte a másfélmillió.

A japán tábornokok a Szovjetunió ellen irányuló hadműveletek céljaira a legfontosabb hadműveleti irányokban szilárd, állandó erődtítményeket létesítettek. Ilyen erődhálózatot építettek például Pogranycsnája határállomás körzetében, a Hankaotónál, a Szungari lapályán, Szahaljan körzetében (Blagoveszenszkkal szemközt) és Mandzsuria vasúti állomás körzetében.

Mandzsuriának katonai támaszponttá való kiépítése után a japán imperialisták nyomban hozzáláttak, hogy az ország természeti kincseit és emberi erőforrásait a maguk számára a lehető legnagyobb mértékben felhasználják. Nagymértékben fokozták a villamos energia termelését, a kőszén bányászatát és az erdők kitermelését. Megteremtették és erősen fejlesztették a nehézipart, a fekete, színes és könnyű fémek gyártását, a vegyi ipart (beleértve a palából és kőszénből előállított folyékony üzemanyagok gyártását). Repülőgép- és gépkocsigyárakat létesítettek, a régi fémfeldolgozó gyárakat kibővítették és új gyárakat, fegyver- és lőszerraktárakat, fegyvergyárakat és egyéb üzemeket létesítettek.

Mukdenben a megszállás előtt volt egy hadianyagraktár. Ezt a raktárépületet a japánok fokozatosan hatalmas hadiipari kombináttá építették ki, mely több mint 50 000 munkást foglalkoztatott. Ebben a gigantikus hadiüzemben ágyúkat, aknavetőket, golyószórókat, robbanóanyagokat és más hadianyagokat gyártottak. Lőporgyárak voltak Antungban, Liaojangban és Fuszingban is. 1940-től kezdve Mandzsuriában nagy mértékben fokozták a robbanóanyagok gyártását.

A japán hadsereg ellátására használták fel a Mandzsuriában levő könnyűipart is. Emellett még új gyárakat is létesítettek. A mandzsuriai könnyűipar felszerelési tárgyakkal és élelmiszerekkel, egyenruhával és cipővel látta el a japán csapatokat.

Feltételezhető, hogy a háború utolsó éveiben Mandzsuriából került ki a japán ipari termelésnek körülbelül egyharmad része.

A japán militaristák természetesen szigorú ellenőrzés alatt tartották Mandzsuria iparát és egész gazdasági életét. Ez az ellen-

őrzés minden egyes üzemre és vállalatra, de még a kézműipari műhelyekre és a kis parasztgazdaságokra is kiterjedt.

A termés betakarítása után a japánok nemcsak a gabonát, de a zöldségfélét is elvették a parasztoktól. Minden egyes birkát és tyúkot, de még a veteményeskertnek minden egyes káposztafejét is számontartották a japán megszállók. A japánok állandóan az éhhalál szélén tartották a kínai parasztokat, akiket a súlyos betegségek és járványok is folytonosan pusztítottak. Ezek a mandzsuriai kínai parasztok kénytelenek voltak beletörődni, hogy munkájuk eredményéből kizárólag a japán rablóknak van hasznuk. A mandzsuriai lakosság nem csak a japán megszálló csapatokat volt kénytelen eltartani, de ezenfelül a mandzsuriai mezőgazdaság termékeinek sokmillió tonnája került át Japánba.

A japán parancsnokság által közvetlenül, vagy az úgynevezett „mandzsukuói kormány” útján kiadott törvények és rendeletek megadták a hatóságoknak azt a jogot, hogy a lakosságot az iparban, a mezőgazdaságban vagy a hadi építkezéseknél végzendő kényszermunkára fogja be, Pu Ji „császár” alattvalóinak azonban még csak lakóhelyüket sem volt szabad saját elhatározásukból megváltoztatni és nem hagyhatták el azt az üzemet vagy vállalatot, ahol dolgoztak. Mandzsuria egész dolgozó lakossága a japánok számára robotoló rabszolgákká változott. S mint ahogyan a német fasiszták Európa elfoglalt államaiban tették, ugyanúgy vezették be a japán fasiszták a mandzsuriai üzemekben a rabszolgamunkát és a mandzsuriai falvakban a jobbágyrendszert. „A német fasiszták reakciós jobbágytartók” — mondta Sztálin elvtárs a nácikról. Ugyanilyen reakciós jobbágytartó hűbérurak voltak a japán rablók is, akik Mandzsuria és az általuk egyéb leigázott országok munkásainak és parasztjainak tízmillióit változtatták át rabszolgáikká.

De a japán imperialisták még ezzel sem elégedtek meg, hanem bevezették Mandzsuriában a hadkötelezettséget és felkészültek arra, hogy hódító céljaik érdekében nagymértékben használják fel Mandzsuria emberanyagát.

A helyi bábkormány csapatait és a helyi lakosságból álló, több mint 100 000 főnyi rendőrséget a japánok olyan segéderőnek tekintették, amelyet a Szovjetunió elleni támadásuknál, valamint a felszabadított kínai partizán területek ellen irányuló hadművele-

tek során használhatnak fel. Háborús politikájuk legfőbb eszközeként a japánok Mandzsuria területén igen tetemes szárazföldi erőket vontak össze.

Mandzsuria megszállása előtt a Kvantung-félszigeten és a Délmandzsuriai Vasút szakaszán állomásozó japán csapatok létszáma 10 500 főre rúgott. Japán hivatalos adatok szerint 1933 elején a kvantungi hadsereg létszáma elérte a 65 000-t s ugyanennek az évnek a végére már mintegy 130 000 főnyi japán katonaság állott Mandzsuriában. Az 1941. év első felében már több mint 300 000-re emelkedett a mandzsuriai japán csapatok létszáma. Ugyanennek az évnek a második felében — tehát éppen azokban a hónapokban, amikor a hitleri rablóbandák a Szovjetunió területén törtek előre — Japán mind nagyobb erőket küldött Mandzsuriába. A Szovjetunió ellen irányuló gyorsított mozgósítás tervei szerint a kvantungi hadsereg létszámát a legrövidebb idő alatt 600 000 főre emelték; 1941 végére pedig Mandzsuriában és Belső-Mongólia szomszédos területein csaknem egymilliónyi hadsereg, mintegy ezer harckocsi és másfélezer repülőgép állott már készenlétben. A japánok rendelkezésére álló tüzérségnek mintegy felét, a harckocsiknak körülbelül kétharmadát és az egész japán lovasságnak mintegy háromnegyed részét 1942 nyarán a Szovjetunió határain és a határok felé vezető útvonalakon állították fel.

Ezen nem is lehet csodálkozni. A japán hódítók 1941-ben kidolgozott tervei szerint 1942 nyarára tervezték a Szovjetunió területének megtámadását.

A japán támadók a Szovjetunió megtámadásának előkészítésénél a legkevésbé sem törődtek azzal, hogy a tokiói kormány 1941 április 13-án semlegességi egyezményt kötött a Szovjetunióval. A japán politikusok azt remélték, hogy ennek az egyezménynek az aláírása révén meg tudják gyengíteni a szovjet emberek éberségét és aztán könnyebben tudják majd a Szovjetuniót hátbatámadni. A japánok gondolkodás nélkül megsértették az egyezményt és a hitleri Németországnak rendszeresen átadták a Szovjetunióra vonatkozó katonai értesítéseiket, a háború idején pedig a távolkeleti vizeken szovjet hajókat süllyesztettek el. A japán imperialisták a Szovjetunió elleni támadás előkészítése által arra kényszerítették a Szovjetuniót, hogy nagy erőket tartson Távol-Keleten készenlétben; a japánok mindezzel segítették a Szovjetunió ellen

rablóhadjáratot folytató hitleri Németországot. A Távol-Keleten lekötött szovjet erőket nem lehetett a hitleri Németország ellen felhasználni. Ennek folytán jelentékeny mértékben elhúzódott a Nagy Honvédő Háború, amely ilymódon sokkal több áldozatot követelt a szovjet emberektől és sokkal több szenvedést okozott, mintha a Szovjetunió mindjárt kezdettől fogva a német rablók ellen tudta volna a Vörös Hadsereg egész erejét latbavetni.

A japán imperializmus vezetőinek az volt a terve, hogy támadásuk eredményeként a „Nagy Japán Keletázsiai Élettér”-hez csatolják majd a Szovjetunió távolkeleti területeit és Szibériát. Ezzel kapcsolatban már részletes terveket dolgoztak ki a szovjet területek igazgatására, a japánoknak e területekre történő tömeges áttelepítésére stb.

A japán támadók csak azért nem tudták e terveiket megvalósítani, mert a szovjet nép a német bandákkal folytatott titáni harcában teljesen felborította mind az európai, mind pedig a távolkeleti támadók terveit. Így aztán nem is következtek be a Szovjetunió megtámadására alkalmas előfeltételek, amelyekre Tokió oly nagyon várt. A szovjet hazafiak a német rabló támadók szétverésével egyidejűleg a japán imperialisták szovjetellenes támadó terveit is szétverték. A japán vezérkar csak akkor kezdte a Szovjetunió elleni támadásra készenlétben tartott katonai erők számát némileg csökkenteni, amikor 1944-ben már a japán militaristák előtt is nyilvánvalóvá vált a hitleri parancsnokság terveinek csúfos összeomlása. A hitleri Németország bukása után a japánok saját, úgynevezett „belső területsávjukon” belül a tulajdonképpeni Japán, Dél-Szahalín, Korea, Mandzsúria, Észak- és részben Közép-Kína területén összpontosították erejüket. E célból a japán támadók ismét emelték a Mandzsúria, Korea és Észak-Kína területén álló csapataik létszámát és ezzel újból olyan helyzetet teremtettek, amely a Szovjetuniót fenyegette.

A távolkeleti támadó ellen fellépő Szovjetunió egyik feladata az volt, hogy egyszersmindenkorra végetvessen a japánok szovjetellenes támadó terveinek, amelyek szerves alkotórészként illeszkedtek bele a japánok világhatalmi terveinek keretébe.

A Vörös Hadseregnek a fasiszta Japán elleni határozott lépése villámgyorsan megváltoztatta az egész távolkeleti stratégiai helyzetet és lényegesen megrövidítette a háború folyását.

Alig vált ismertté a szovjetkormány elhatározása, máris csak úgy özönlöttek a világ legkülönbözőbb országaiból a különböző katonai és politikai vezetők nyilatkozatai, amelyek mind örömmel állapították meg, hogy a távolkeleti támadó elleni háború ilymódon lényegesen megrövidül.

Így például Byrnes amerikai államtitkár ezeket jelentette ki: „A szovjet állam e lépése feltétlenül megrövidíti a háború tartamát és sok emberélet pusztulását előzi meg”. A Reuter-Iroda hírmagyarázója pedig ezeket jegyezte meg: „London közvéleménye nem kételkedik abban, hogy a háború most már csak egészen rövid ideig tarthat.”

S valóban nem csalódtak azok, akik a Szovjetunió katonai hatalmába vetették bizalmukat. A japán rablók ellen támadásba lendülő Vörös Hadsereg egy csapással lerohanta a japánoknak a szovjet-mandzsú határon emelt erődjét, villámgyorsan szétzúzta azt a kvantungi hadsereget, amelyet Marshall tábornok, az amerikai vezérkar főnöke a japán hadsereg „büszkeségének” nevezett. A szovjet csapatok a legrövidebb időn belül elfoglalták egész Mandzsuriát, Észak-Koreát, Dél-Szahalint és a Kurili-szigeteket.

A japán imperialisták kénytelenek voltak elismerni, hogy legyőzték őket. A tokiói kormány a Szovjetunió hadbalépését követő második napon beadta a derekát. Japán letette a fegyvert.

Szudzuki miniszterelnök a japán nemzethez intézett felhívásában elismerte: „Amikor a Szovjetunió hadat üzent Japánnak, a japán kormány felismerte, hogy elérkezett a pillanat, amikor végső döntést kell hozni, hogy folytassa-e Japán tovább a Nagy Keletázsiai Háborút”.

A megadásról szóló első nyilatkozat után a japán uralkodó körök még néhány napon át alkudozni próbáltak és arra törekedtek, hogy ne csak kormányon maradhassanak, de a jövő számára átmentsék Japán katonai erejének alapját, hogy aztán újból megteremtsék Japán katonai hatalmát és felkészüljenek a revansra.

Augusztus 14-én közölte a japán kormány, hogy elfogadta a potsdami értekezlet feltételeit. A japán hadvezetőség ezután még egy ideig igyekezett a dolgokat húzni-halasztani, hogy elkerülje a feltétel nélküli megadást, de végül mégis megkezdődött a japán csapatok fegyverletétele. A Vörös Hadsereg összesen 594 000

japán katonát és tisztet, továbbá 148 tábornokot ejtett foglyul. Milliós hadseregek tették le Kínában, Japánban és a déli tengerek országaiban a fegyvert.

A Vörös Hadsereg döntő beavatkozása Amerika, Kína, Anglia és a japánok elleni háborúban résztvevő többi országok népeit a további súlyos áldozatoktól és szenvedésektől kímélte meg. Elég, ha arra emlékeztetünk, hogy az Egyesült Államok hadseregének vesztesége európai hadszíntéren a háború egész ideje alatt összesen 160 000 halott, valamint 612 000 sebesült, fogoly és eltűnt katona volt, míg a csendesóceáni hadszíntéren összesen 41 000 halottat és 130 000 sebesültet, foglyot és eltűnt katonát vesztek az amerikaiak.

Nyilvánvaló, hogy a Vörös Hadsereg, amely magára vállalta a fasiszta támadók blokkjának legfőbb ereje, a hitleri hadigépezet elleni küzdelem egész súlyát s hősi küzdelme folyamán hatalmas áldozatokat hozott, e küzdelmével döntő szerepet játszott a reakció sötét erői elleni harcban.

Hazánk, a Szovjetunió, világtörténelmi jelentőségű szerepet játszott a háború és a reakció európai tűzfészkének elpusztításában és a hitleri Németország szétverésében.

Nagy és áldásos szerepet játszott a Szovjetunió a távolkeleti tűzfészek felszámolásában, a rabló, fasiszta Japán szétverésében is.

Azon a napon, amikor az imperialista Japán kormánya tudtul adta a potsdami nyilatkozat feltételeinek elfogadását, még egy másik, ugyancsak rendkívüli fontosságú esemény történt. Ezen a napon, 1945 augusztus 14-én írták alá Moszkvában a Kína és a Szovjetunió között létrejött barátsági és szövetségi egyezményt. Ez az egyezmény nemcsak azt határozta meg, hogy a két csendes-óceáni állam a japán támadás megakadályozása érdekében a jövőben szoros együttműködést fejt ki, hanem ugyanakkor hatalmas mértékben hozzájárult az egész világ népei békéjének és biztonságának megszilárdításához. Ez az egyezmény ugyanakkor megteremtette a Szovjetunió és Kína népei közötti eredményes gazdasági és kulturális együttműködés lehetőségeinek alapfeltételeit.

Mandzsúria pedig, amely a japán rablók kezében a Kína és a Szovjetunió közötti sorompó szerepét töltötte be, most, a Vörös

Hadsereg csapatai által történt felszabadítása és a szovjet-kínai barátsági és szövetségi egyezmény megkötése után a jószomszédi kapcsolatok fejlesztésének és a két szomszédos állam közötti őszintén baráti viszony kiépítésének szilárd kapcsává változott.

Mandzsuria legnagyobb vasúti főútvonala a kínai Csangcsun-vasútvonal — amelynek építéséhez annak idején Oroszország nagymértékben hozzájárult — a szovjet-kínai egyezmény értelmében harminc évi időtartamra a Szovjetunió és Kína közös tulajdonába és együttes kezelésébe ment át. A Csangcsun-vasútvonal keretében egyesült a volt Keletkínai Vasutak és a Délmandzsuriai Vasutak egész hálózata Mandzsuria állomástól Pogranyicsnája állomásig, valamint Harbintól Dálnyij-ig és Port-Arturig. Az ezeken az útvonalakon szállított szovjet tranzit-rakományok nem vámkötelesek. Dálnyij kikötőjét (amelyet a japánok az 1904—1905. évi orosz-japán háború után Dairennek kereszteltek át) a szovjet-kínai egyezmény értelmében szabad kikötővé nyilvánították. Dálnyij kikötőjének egy részét a kikötői berendezésekkel és raktárakkal együtt használatra bérbeadták a Szovjetuniónak. Port-Artur erődjét és a Liaotung-félsziget déli csúcsát a környező tengersávval együtt haditengerészeti támaszponttá építették ki s e támaszpont védelmét a Szovjetunióra bízták. Port-Artur haditengerészeti bázisát a japán támadás megismétlődésének meggátlása céljából a Szovjetunió és Kína együttesen használja fel.¹⁷

Mindezek a megállapodások, amelyek a kínai-szovjet barátsági és szövetségi egyezménnyel állnak szoros kapcsolatban, széleskörű lehetőséget nyújtottak a Mandzsuria, valamint az egész kínai terület és a Szovjetunió közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok megszilárdítására és további fejlesztésére. Mandzsuria pedig, a japán rablók hódító hadjáratainak egykori megerősített, hatalmas méretű támaszpontja most már a Szovjetunió és Kína közötti baráti kapcsolatok erős láncszeme.

¹⁴⁷ Az 1950 február 14-én a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság között létrejött egyezmény értelmében a Csangcsun-vasútvonalat és Port-Artur haditengerészeti támaszpontot a szovjet kormány legkésőbb az 1952. év végéig a Kínai Népköztársaság kormányának ellenszolgáltatás nélkül átadja.

Dálnyij kikötő kérdését a japán békeszerződés után vizsgálják meg. A dálnyiji közigazgatás a Kínai Népköztársaság feladata. — *A szerk.*

A Szovjetunió és Kína között létrejött baráti és szövetségi egyezmény híre természetesen más-más hatást gyakorolt a Kuomintang csapataira és a Kínai Kommunista Párt vezetése alatt álló kínai csapattestekre. A Kuomintang-csapatok továbbra is teljesen passzív magatartást tanúsítottak a japánokkal szemben. A japánok megadásának hírére hosszas tanácskozások indultak meg a japánokkal, míg végre szeptember 9-én hajlandók voltak a japánok a fegyverletételre vonatkozó okmányok aláírására.

A japánok nem véletlenül húzták-halasztották a tárgyalásokat, mert mialatt a Kuomintang-parancsnoksággal nagyban tanácskoztak, gyors iramban igyekeztek hadfelszerelésük nagy részét elrejtetni, illetve megsemmisíteni s közben arra törekedtek, hogy a rablott holminak nagy részét Japánba szállítsák és saját ügynökeik elrejtése révén megteremtsék Kínában a talajt az újabb provokációkra és cselszövésekre.

Egészen másként viselkedtek az Észak- és Közép-Kínában harcoló demokratikus egységek. Csu Tö tábornok, a demokratikus népi hadsereg főparancsnoka augusztus 11-én parancsot adott a japánok elleni általános támadás megindítására. A „Szinhuazsipao” című lap közölte ennek a támadó hadműveletnek a részletes leírását. A demokratikus népi hadsereg a támadás kezdetétől számított egy hónap alatt elfoglalt 153 kerületi és tartományi központot. Az elfoglalt városok közt olyan fontos pontok is voltak mint Kalgan, Csifu, Lunkou, Sanhajkvan, Veihaivei, Csinvangtao, Szjuanhua, Linszian, Pengp’u, Uhu, Kuangte és más nagy városok. A népi hadsereg egységei benyomultak Sanghájba is és ötvenezer főnyi sanghái munkás-sereg támogatásával kezükbe kerítették Sangháj nyugati pályaudvarát. Több mint egymillió négyzetkilométert és 150 millió embert szabadítottak fel a demokratikus népi hadsereg csapatai. A kínai bábkormány csapatainak 90 000 katonáját foglyul ejtették, 30 000 katona pedig önként adta meg magát. A demokratikus hadsereg csapatai többek között több mint 100 000 puskát, ezer golyószórót, 200 különböző kaliberű ágyút és két hadianyagraktárt zsákmányoltak. Ugyanakkor viszont mindössze kétszáz japán katonát ejtettek foglyul.

A japán foglyok csekély száma azzal magyarázható, hogy a Kuomintang csapatok parancsnoksága összejátszott a japánokkal

és azt az utasítást adta a japán katonáknak, hogy ne adják meg magukat a népi hadsereg egységeinek, hanem „tartsák fenn a rendet” azokon a helyeken, ahol állomásoznak. Ugyanilyen rendelkezéseket adtak ki a japánok által beültetett bábkormányok is, amelyek a fegyveres erőket, sőt sok esetben egyes személyeket is — mint például Sangháj japán zsoldban álló polgármesterét, Csou Fo-hait — egyenesen utasították arra, hogy maradjanak helyükön. A japán csapatok és a japánok bábkormányainak csapatai ezekre a rendelkezésekre hivatkozva tartották fenn még hónapokon át a megszállás által meghonosított „rendet” igen sok kínai városban és kerületben. Továbbra is kíméletlenül elnyomták a kínai lakosságot és ugyanúgy rendelkeztek a kínaiak élete felett, mint a fegyverletétel előtti időben. De még ezzel sem elégedtek meg, hanem tovább folytatták a kínai népi hadsereg ellen irányuló hadműveleteiket és nemsokára rá már a Kuomintang-csapatokkal vállvetve harcoltak a demokratikus hadsereg ellen. A kínai reakció tehát máris megtalálta fegyveres segítőtársát a mindjobban megerősödő népi hadsereg elleni küzdelemben. A Kuomintang keretében tömörülő kínai reakciónak sikerült kirobbantani a polgárháborút. A japánok már régen számítottak erre, mert mint Günther Stein amerikai közíró mondja („Foreign Affairs”, 1945 októberi száma) a japán hadvezetőség már 1945 kezdetétől fogva felkészült a vereségre és már ekkor előkészítette a talajt az ilyenirányú együttműködésre.

Japán fegyverletétele tehát még mindig nem hozta meg Kína számára az annyira óhajtott békét.

Mindebből világosan kiderül, hogy a kínai nép reakciós ellenzései még csak nem is gondoltak arra, hogy a japánok csúfos kudarcával együtt az ő szereplésük is megszűnjék. Már ekkor nyilvánvaló volt, hogy a Kuomintang minden eszközt megragad majd a kínai demokrácia előretörésének megakadályozására és ha kell, a végsőig menő harc árán is gátolja a kínai nép politikai, gazdasági és kulturális felemelkedését. De ugyanekkor az is nyilvánvaló volt, hogy a kínai reakció minden mesterkedése hiábavaló és csak idő kérdése, hogy mikor omlanak végképpen össze a kívülről erőteljesen támogatott reakció összes fellegvárai. A kínai népnek elég alkalmá volt arra, hogy átlásson a reakció aknamunkáján és a provokáció, hamisítás és csalás sem tudta abban meg-

akadályozni, hogy végképpen a demokratikus fejlődés útjára lépjen.

*

1945 szeptember 2-án a tokiói öbölben horgonyzó amerikai „Missouri” sorhajó fedélzetén a japán kormány kiküldöttei: Szigemicu külügyminiszter és Umecu tábornok, vezérkari főnök aláírták a Japán feltétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányt. Az okmány aláírásánál az Egyesült Államok kormányát MacArthur tábornok és Nimitz tengernagy, a Szovjetunió kormányát Djerevjanko altábornagy, Anglia kormányát Frazer tengernagy, Kína kormányát Szu Jung-cs'ang tábornok, Ausztrália kormányát Blamey tábornok képviselte. Az okmányt ezenkívül aláírták még Franciaország, Kanada, Ujzéland és Hollandia megbízottai is. Ezzel befejeződött a távolkeleti történelem legviharosabb fejezete.

A Csendes-óceánon a nemzetközi kapcsolatok új korszaka kezdődött. A Vörös Hadsereg visszaszerezte a szovjethazának Szahalin déli részét, amelyet a japánok az 1904—1905. évi orosz japán háború révén ragadtak el Oroszországtól a Szovjetunió birtokába kerültek a Kurili-szigetek is, amelyeket Japán régebben ragadott el Oroszországtól és aztán a Szovjetunió és a Csendes-óceán közötti sorompóként használt fel. „... mostantól fogva nem arra szolgálnak majd eszközül, hogy a Szovjetuniót elzárják a tengertől és nem a szovjet Távol-Kelet megtámadását szolgáló japán támaszpontok lesznek, hanem a Szovjetunió tengeri összeköttetését fogják szolgálni és országunk védelmének támaszpontjai lesznek a japán agresszió ellen”.¹⁴⁸

A Vörös Hadsereg Koreában is kitűzte a szabadság zászlaját és felszabadította a koreai népet a japánok sokévtizedes rabságából. Nemsokkal később azonban két részre osztották Koreát, még pedig oly módon, hogy a Vörös Hadsereg csapatai után érkező amerikaiak fennhatósága alá került Koreának a 38. szélességi foktól délre eső része. Korea területének mintegy hatvan százaléka és lakosságának negyven százaléka maradt az amerikai megszállás vonalán kívül, a szovjet csapatok által felszabadított területen.

¹⁴⁸ *Sztálin*: A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújáról. Szikra 1949. 198. old.

A felszabadító Vörös Hadsereg oldalán vállvetve harcoltak a japánok ellen a Mongol Népköztársaság csapatai is és a mongol nép a szovjet néppel együtt ünnepelte a távolkeleti támadás fészékének szétzúzását.

Mint Európában, akként nyitotta meg a Csendes-óceán körüli országokban is a demokratikus fejlődés lehetőségeit a háborús támadó felett aratott győzelem. A reakció erői azonban még mindig nem adták meg magukat: átcsoportosultak és a tegnapi ellenségben: Japánban látják ma az amerikai reakció vezetői a céljaik eléréséhez vezető eszközök egyikét.

ZÁRÓSZÓ

A második világháború a támadók szövetségének szétzúzásával végződött és mind Európában, mind a Csendes-óceánon nagy változásokat okozott. Japán fegyverletétele után a Csendes-óceánon az egyes nagyhatalmak helyzetében valamint a haladás és a reakció erőinek viszonyában a következő fontosabb változások álltak be :

I. Japán kiesik a nagyhatalmak sorából, gazdasági és politikai szerepe mind világviszonylatban, mind pedig a Csendes-óceánon rendkívüli mértékben csökken

A Japán Császárságot a háború következtében nemcsak az elmúlt másfél évtized folyamán összerabolt hatalmas kiterjedésű területektől, de mindazoktól a gyarmatoktól is megfosztották, amelyeket már korábban kifejtett rabló tevékenysége során harácsolts össze.

Korea, Formosa, a Kvantung-félsziget, Dél-Szahalin, a Kurili-szigetecsopót és a volt Mandátumos szigetek csoportja már nem tartozik a Japán Birodalomhoz. A japán imperialisták elvesztették befektetett tőkéjüket és ezenfelül elvesztették mindazt a nagy gazdagságot is, amit a volt gyarmatokban, valamint Mandzsuriában, Kínában és más országokban összeraboltak.

1942-ben 50 millió négyzetkilométernyi terület, ebből mintegy 7 millió négyzetkilométernyi szárazföldi terület tartozott Japán ellenőrzése alá, szemben az 1931-ben ellenőrzött 681000 négyzetkilométernyi területtel. Mindebből a második világháború

után csak 366 000 négyzetkilométernyi terület maradt meg. Az összes japán gyarmatok elvesztése annyit jelent, hogy Japánt megfosztották jelentős ipari nyersanyag és munkaerő forrásaitól és iparának nagy részétől. E területek elvesztése révén Japán sztratégiai szempontból is rendkívüli mértékben meggyengült. A japán imperializmus elvesztette támaszpontjait, előretolt bázisait és a támadás céljait szolgáló kiinduló támaszpontjait, amelyeket más államok lerohanásának céljából létesített. Különösen nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy a japánok elvesztették az ázsiai szárazföldön létesített összes támaszpontjaikat.

A Japán Császárság emberanyagforrásai — beleértve a japán gyarmattá süllyesztett Mandzsukuót is — 1937-ben, a Kína ellen indított háborút megelőző időben 150 millió emberre terjedtek ki. Ma Japánnak már csak 75 milliónyi lakossága van.

A Japán Birodalmat jóvátételi összegek fizetésére kötelezték. Az ország nemzeti vagyona és jövedelme a háborús pusztítások és veszteségek, valamint a fegyverletétel után az ország területéről kiszállított ipari felszerelés elvesztése következtében még évek hosszú során át sokkal kisebb lesz, mint a háború előtt volt.

A japán imperializmusnak a második világháború folyamán történt szétzúzása folytán lényegesen megváltozott az a szerep is, amelyet Japán a nagyhatalmak sorában elfoglal. Az egykori nagyhatalom, amelynek szava a háború előtt nem kis mértékben esett latba a kapitalista országok előtt, ma semmibe sem szólhat bele többé és semmiféle közvetlen befolyással nem rendelkezik.

A japán imperializmus veresége a fasizmus csendesóceáni melegágyának, a nemzeti és gyarmati elnyomás fészkeének pusztulását is jelenti. Az imperialista Japán lefegyverzésével kiesett a fegyver a reakció félelmetes távolkeleti csendőrének kezéből. A japán imperializmus veresége az egész világon s így a Csendes-óceán partvidékén is, de magában Japánban is megerősítette a demokratikus, haladó szellemű elemek helyzetét.

Természetesen naív dolog lenne, ha feltételeznők, hogy Japánt néhány hét, vagy néhány hónap alatt fasiszta államból demokratikus állammá lehet átalakítani. Maguk az amerikaiak gondoskodnak a legjobban róla, hogy Japán demokratikussá tételenek időpontja minél jobban kitolódjék.

Japánt évtizedeken át fertőzte a fajgyűlöletet hirdető, hódító imperialista propaganda. E propaganda hatásának kiküszöbölésére még igen sok erőfeszítésre és hosszú időre lesz szükség. De az is bizonyos, hogy a széles néptömegek szemét felnyitotta a keserű valóság és ezek a néptömegek ma már nem hisznek a japán imperializmus „isteni elhivatottságában”. A néptömegek ma már megvetéssel és gyűlölettel tekintenek azokra a személyekre és politikai csoportokra, amelyek féktelen hatalmi vágyuktól hajtva imperialista támadásokba vezették Japánt.

Kétségtelen, hogy a japán demokratikus erőknek még kemény küzdelmet kell vívniuk a reakció erőivel, amelyek élén a nagy konszernek, az ország gazdasági életére még ma is rátenyerelő „dzsaibacu”-k, a monarchia, a földbirtokosok és a militaristák állnak. Nem kétséges, hogy ezek a reakciós erők új, hatalmas támaszra találtak az amerikai reakcióban. De az is bizonyos, hogy a japán imperializmus széttröppe Japánban is megteremtette a munkásosztály legöntudatosabb tagjai által vezetett haladó erők fejlődésének és megerősödésének előfeltételeit.

2. A Szovjetunió csendesóceáni gazdasági, politikai és sztratégiai szerepének erős megnövekedése

A hitleri Németország vezetése alatt álló legagresszívebb imperialista erők veresége világméretekben megnövelte és megszilárdította a demokratikus erőket. Természetesen megnövekedett a demokrácia élcsapatának és legfőbb támaszának, a Szovjetek országának hatalma és befolyása is. A gigantikus küzdelemben maga a Szovjetunió is megerősödött. A szovjet nép ebben a harcban a Szovjetunió Kommunista Pártja s annak lángészű vezetője és hadvezére, Sztálin elvtárs köré tömörülve még szilárdabb, még szétválaszthatatlanabb egységgé kovácsolódott össze. A Vörös Hadsereg, a béke és a haladás támasza szörnyűséges harcban bizonyította be erejét. Ez a hadsereg a barbárság és a reakció elleni diadalmas küzdelemben hatalmas, legyőzhetetlen erőnek bizonyult. A második világháború után a Szovjetunió a nemzetközi életben összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepet kezdett játszani, mint a háború előtti időben. A Szovjetunió vált a nemzetközi politika egyik döntő tényezőjévé. Márcsak ennek a meg-

növekedett befolyásnak a következtében is megnövekedett a Csendes-óceánon a Szovjetunió szerepe.

De a Szovjetunió csendesóceáni helyzetét a japán imperializmus széthullása következtében beállott helyi változások és új körülmények egész sora is rendkívüli mértékben megszilárdította. A Szovjetunió nemcsak európai, hanem csendesóceáni ország is. A Csendes-óceánnal határos országok közül a Szovjetuniónak van ennek az óceánnak a partvidékén a leghosszabb partvonala. A Djezsnyev-foktól Petropavlovszk és Gizsigu, Magadan és Ohotszk, Aján és az Amur-menti Nyikolájevsk, Szovjetszkája Gavany, Olga és Vlagyivosztok városok mentén egészen a Tumun torkolatáig húzódik a Szovjetunió csendesóceáni tengerpartja. Itt a Bering-, Ohotszki- és a Japán-tengeren át érintkezik a Szovjetunió a Nagy-óceánnal.

Mindezeknek a tengereknek a partvidékén a szovjet kikötők egész sora létesült, ahonnan az óceáni utak Észak-Amerikába és Dél-Amerikába, Kelet-Ázsiába és Ázsia déli részeibe, Dél-Afrikába, Ausztráliába és Indonéziába vezetnek. A Szovjetek hatalmas országának, amelyet északon a zord Jeges-tenger, délen a nehezen megközelíthető ázsiai hegygerinc és a pusztaságok végeláthatatlan területe határol, itt közvetlen kivezető útja van a Csendes-óceánra és ennek a ténynek a gazdasági, katonai és politikai jelentőségét nem lehet eléggé felbecsülni.

A Szovjetunió csendesóceáni partvidéke egyes szakaszainak gazdaságpolitikai jelentősége azonban korántsem egyenlő.

A Bering-tenger az Észak gyéren lakott, tundrákkal borított vidékeivel határos. Itt egyetlen vasútvonal sem vezet a tengerpartig. A Bering-tenger és az Ohotszki-tenger évente csak 4—5 hónapon át hajózható. De a tenger még e nyári és őszi hónapokban is viharos és ködös, ami feltétlenül kedvezőtlen a hajózás szempontjából. Ezért a Szovjetunió csendesóceáni kijárataként első sorban a Japán-tenger jöhet számításba. Régebben azonban az volt a tényleges helyzet, hogy a Japán-tengeren át sem tudott a Szovjetunió szabadon kijutni az óceánra, minthogy a Japán-tengerről a Csendes-óceánra vezető összes szorosok a japán imperializmus ellenőrzése alatt álltak. Délen a cuszimai tengerszoros éppen úgy a japán hajóhad ellenőrzése alatt állott, mint a Hokkaido és a japán anyaország közötti Cutara-szoros valamint a Hokkaido és

Szahalin közötti La Pérouse tengerszoros. Itt mindenütt a messzehordó japán partvédő ágyúk meredtek a szűk tengerszorosokon áthaladó hajókra.

Ott volt még északon a Tatár-tengerszoros, amely Szahalin és az ázsiai part között húzódik el, de ennek a tengerszorosnak északi, keskeny része az év legnagyobb részében nem hajózható. Egész télen vastag jégkéreg fedi a tengerszorosot. E sorok írójának 22 esztendővel ezelőtt Észak-Szahalinban tett látogatása alkalmával nem gőzhajón és nem is bárkán vagy ladikon, hanem kutya-szánnal kellett a tengerszoroson átkelnie.

De ha a szovjet hajók nyáron vagy ősszel a Tatár-tengerszoroson át el is jutottak az Ohotszki-tengerre, innen előbb a Kurili-szigetek mentén kellett elhajózniok, hogy a Csendes-óceánra érjenek. A Kurili-szigetek pedig ugyancsak a japán imperialisták ellenőrzése alatt álltak.

A Kurili-szigetek valamint a Japán-tengerről kivezető összes tengerszorosok feletti japán uralom és a különleges földrajzi és éghajlati tényezők folytán a Szovjetunió csendesóceáni partvidéke gyakorlatilag három egymástól különálló szakaszra tagozódott. E három szakasz a következő volt: 1. A Bering-tenger és Kamcsatka partvidéke egészen a Kurili-szigetekig, 2. az Ohotszki-tenger partvidéke a Tatár-tengerszoros legszűkebb pontjáig és 3. a Japán-tenger.

A Szovjetunió csendesóceáni partvidékének e három szakaszát összekötő utak a japánok ellenőrzése alatt álltak. A szovjet nép nem volt ura a saját házába vezető kapuknak, sőt, ha egy szovjet hajó az egyik távolkeleti kikötőből egy másik, szomszédos szovjetkikötőbe akart jutni, előbb a japánok ellenőrzése alatt álló tengerszorosokon kellett áthaladnia. A japán imperializmusnak a Szovjetunió ellen intézett támadása esetén a Szovjetuniónak előbb ezeket a japán szorosokat kellett volna kézrekerítenie ahhoz, hogy a szovjet távolkeleti területek különböző pontjai között biztosítani lehessen az összeköttetést. Ez az egészségtelen állapot, amely megakadályozta a Szovjetek országa távolkeleti területei termelő erőinek kifejtését és nemcsak a szovjet gazdaság, de a Szovjetunió védelme szempontjából is hátrányos volt, lényegében véve azokra a területi hódításokra volt visszavezethető, amelyeket a japán rablók még annakidején a cári Oroszországgal

folytatott háborúban szereztek. A japán imperializmus arra törekedett, hogy a szovjet föld rovására még tovább terjeszkedjék és a Szovjetunió megalakulásának első pillanatától fogva esküdt ellensége volt a Szovjetek földjének.

A szovjet gazdaságnak és a Szovjetunió csendesóceáni védelmének rendkívül nagy károkat okozott az a halászati „jog”, amelyet a japánok a cári kormányzattal kötött portsmouthi egyezmény révén biztosítottak maguknak. Ez a halászati „jog” módot adott a japánoknak arra, hogy a szovjet tengerpart bizonyos szakaszainak vizein halásszanak, sőt, ezenfelül még arra is jogot kaptak, hogy a tengerparton halászszákmányt feldolgozó üzemeket tartsanak fenn. Minden év nyarán rendszeresen nagyobb japán halászflootta jelent meg a Szovjetunió távolkeleti partvidékének vizein. A japán halászok egy része partra is szokott szállni.

A szovjetkormány arra törekedett, hogy a Szovjetunió biztonságának fokozottabb biztosítása érdekében a sztratégiailag legfontosabb vidékekről kiszorítsa a japánokat és fokozatosan csökkentette azoknak a tengerparti sávoknak a számát, ahol a japánoknak szabad volt halászni. Ennek következtében újból meg újból komoly súrlódás támadt a japán imperializmus és a Szovjetunió között. Ha a szovjetkormány a japán halászati egyezményt semmisnek jelentette volna ki, ez a kijelentés igen könnyen ürügyül szolgálhatott volna arra, hogy az imperialista Japán megtámadja a Szovjetuniót.

A japánok a Szovjetunió tengerparti vizein évente hozzávetőlegesen 100 millió jen értékű halat, rákot és egyéb tengeri állatot fogtak. Évente több mint 50 millió jenre volt tehető a Kurili-szigetek vizein ejtett halászszákmány értéke. Az Oroszországtól annak idején elragadott Dél-Szahalin termeléséből (szén, faanyagok, cellulóze, halászati termékek, mezőgazdasági termékek stb.) évente több mint 200 millió jen hasznat húztak a japánok.

A japán imperialisták, akik közönséges kalózok módjára megkaparintották a Szovjetunió tengeri közlekedési útvonalainak ellenőrzését, előbb Korea, Mandzsuria valamint Belső-Mongólia leigázásával, majd az e területeken létesített hatalmas támadási támaszpontok létesítésével állandóan fenyegették a Szovjetunió ázsiai területeit.

Az imperialista Japán veresége megváltoztatta a helyzetet,

A japán hajóhad, a japán légierő és a japán hadsereg ma már nem tudja megakadályozni a távolkeleti szovjet területek egymás között és más államokkal lebonyolított közlekedését. Dél-Szahalin és a Kurili-szigetcsoporthoz már nem szovjetellenes hídfők és a japán imperializmus bázisai, hanem a Szovjetunió területének a tengerbe nyúló előretolt pontjai, amelyek biztosítják a szovjet terület és a csendesóceáni szovjet közlekedés biztonságát. A japán kapitalisták nincsenek többé abban a helyzetben, hogy országuk imperialista hatalmának további erősítése céljából kifosszák Dél-Szahalin természeti kincseit. Ma ezek a természeti kincsek a szovjet népek nagy családjának javát szolgálják. Ugyanígy egyszersmindenkorra megszűnt az a helyzet, amely lehetővé tette a japán halászati iparnak, hogy kifossa a szovjet vizeket. De egyszersmindenkorra megszűnt az is, hogy a szovjet partokon garázdálkodó japánok súlyosan veszélyeztethessék a Szovjetunió védelmének érdekeit. Mandzsúria, Korea és Kína területe nem a japánok hídfőállása többé, ahonnan a japán rablók töre hátra tudja döfni a szovjet népet.

Ezenfelül a szovjet-kínai egyezmény értelmében közös kínai-szovjet tulajdonba és kezelésbe vett Csangcsun-vasútvonal és a Liaotung-félsziget új, hatalmas haditengerészeti támaszpontja feltétlen alkalmas olyan helyzet teremtésére, amely biztosítani tudja mind a szovjet, mind a kínai nép csendesóceáni békéjét és biztonságát.

A békeszerető szovjetország csendesóceáni helyzetének megszilárdítása szempontjából nagy jelentősége van annak a ténynek is, hogy Szibéria és a távolkeleti szovjet területek lakosságának száma a második világháború idején erősen megnövekedett és gazdasága is erős fejlődésnek indult.

A szovjetázsiai mezőgazdaság, nehéz- és könnyűipar, a közlekedési és távíróhálózat megnövekedése valamint a lakosság kulturális színvonalának emelkedése ugyancsak nagymértékben megszilárdította a Nagy-óceánon a Szovjetunió gazdasági hatalmát és védelmét.

Mindezek a fent felsorolt tényezők pedig végeredményben arra vezettek, hogy a Csendes-óceán partvidékén komoly formában megszilárdult a Szovjetunió sztratégiai, politikai és gazdasági helyzete.

3. A demokratikus erők hatalmas megnövekedése és a demokratikus mozgalom nagy fellendülése Kínában

A kínai nép, amely a szovjet nép és más szabadságszerető népek támogatásával lerázta magáról a japán imperializmus igáját, ezzel a harcával megteremtette az egyik legfontosabb feltételét annak, hogy a demokratikus fejlődés és haladás útján haladhasson tovább előre.

Minthogy a kínai demokrácia élenjáró és leghatalmasabb szervezete, a Kínai Kommunista Párt következetesen s erélyesen folytatta önfeláldozó harcát a külföldi hódítók ellen s ugyanakkor az országon belül követelte és meg is valósította a demokratikus, gazdasági és politikai újjászervezést, természetesen érthető, hogy a háború folyamán eddig még soha nem látott magasságra emelkedett a Kommunista Párt tekintélye és befolyása a kínai nép körében. A Kínai Kommunista Párt, amely a háború folyamán az imperialistaellenes, nemzeti felszabadító háború mozgató ereje a japánellenes küzdelem lelkesítője és megszervezője volt — egész Kínában rendkívüli tekintélyre és népszerűsége tette szert. A kisebb liberális pártokat és szervezeteket tömörítő Demokratikus Ligának, amely a kínai iparos és kereskedő polgárság haladó elemeinek, valamint az értelmiség egyes csoportjainak törekvéseit juttatta kifejezésre, a reakciós Kuomintang szervezetektől sikerült igen sok olyan embert elhódítani, aki eddig még hitelt adott a Kuomintang hazug, demagóg kijelentéseinek.

A Kínai Kommunista Párt vezetése alatt álló népi demokratikus csapatok ereje a japánellenes háború folyamán számbelileg megnövekedett, szervezettség és morális szilárdság tekintetében hatalmas mértékben megerősödött.

Azon a napon, amikor a japán kormány képviselői aláírták a feltételnélküli fegyverletételről szóló okmányt, a kínai népi hadsereg és a lakosság által teremtetett demokratikus közigazgatás ellenőrzése alatt állott egész Észak-Kína, kivéve néhány nagyvárost és vasútvonalat, ahol még a japánok és a bábkormány csapatai voltak uralmon. A népi hadsereg és a demokratikus közigazgatás ellenőrzése kiterjedt Közép-Kína nagy területeire és Dél-Kína egyes vidékeire is. Mandzsúria lakossága is meg-

teremtette a demokratikus közigazgatási szerveket és a demokratikus hadsereget. A demokratikus ellenőrzés alatt álló területeken mindenütt haladéktalanul végrehajtották a földreformot és egyéb reformokat; a kulturális élet ezeken a területeken hatalmas lendületbe jött. Ez a demokratikus változás már ekkor Kína lakosságának több mint egyharmadrészére terjedt ki. A hatalmas ország lakosságának többi része lelkesen támogatta a demokratikus mozgalom viharos terjedését azokon a területeken is, ahol egyelőre még a Kuomintang csapatainak szuronyai próbálták a haladást feltartóztatni.

A kínai demokrácia élcsapata, a Kommunista Párt a legnagyobb kínai párttá lett; 1945 végén a párt tagjainak és tagjelöltjeinek száma már meghaladta a másfélmilliót. Ha Kína területén szabad demokratikus választásokat lehetett volna tartani, akkor a Kínai Kommunista Pártot egészen bizonyosan a kínai nép nagy tömegei legszélesebbkörű támogatásba részesítették volna.

Már ekkor, 1945 végén nyilvánvaló volt, hogy a kínai demokratikus mozgalom eddig még soha sem tapasztalt arányokban bontakozik ki és magával ragadja a nép legszélesebb rétegeit. Ez a mozgalom a Csendes-óceán partvidékén elterülő államok egyik legfontosabb, döntő tényezőjévé vált, amely nemcsak Kína belső helyzetére, de más országok nemzetközi helyzetére és politikájának alakulására is mind nagyobb befolyást gyakorolt. A kínai demokratikus erők előretörésének természetszerűleg nagy hatása van a haladás és a reakció erői között világszerte folyó küzdelemre.

Napoleon egykor ezt mondta Kínáról: „Kína alvó óriás — fel ne ébresszétek, mert megrendíti az egész világot”.

Amióta Napoleon ezeket a szavakat kimondta, a történelmi tényezők és körülmények egész sora járult hozzá ahhoz, hogy az alvó óriás — a kínai nép — felébredjen.

Kína japánellenes, imperialistaellenes háborúja, a második világháború és a fasiszmus sötét erőinek szétzúzása játszotta e tényezők között a legnagyobb szerepet. A nagy kínai nép nem alvó óriás többé. A demokrácia széles országújtára lépett, hogy a többi haladó néppel együtt vigye az emberiséget a haladás útján tovább.

4. Délkelet- és Dél-Ázsia gyarmatain eddig soha nem tapasztalt méreteket ölt a nemzeti felszabadító mozgalom

Indonézia, az angol-holland tőke gyarmata, amelynek lakossága több mint hetven millió fő, 1945 augusztus 16-án kikiáltotta a független indonéziai köztársaságot. Jáva, Szumátra és a többi indonéziai szigetek lakossága megteremtette a köztársasági hadsereget, amelynek első tevékenysége a japán megszálló csapatok lefegyverzése volt. Az indonéziai köztársasági hadsereg ezután felkészült arra, hogy fegyverrel a kézben védje meg a fiatal köztársaságot a bármely oldalról jövő imperialista támadással szemben.

Indo-Kína népe 1945 augusztus 23-án kikiáltotta a független, demokratikus vietnami köztársaságot. Az ország széles tömegei támogatják Indo-Kínában a demokratikus, függetlenségre irányuló mozgalmat.

Indo-Kína népe éppen úgy, mint Indonézia népe, megalkotta nemzeti kormányát és megteremtette saját hadseregét, amely elszántan harcol a demokratikus rend végleges megvalósításáért és a nemzeti önkormányzat jogáért.

Korea is felszabadult a sokévtizedes japán rabságból. Korea északi részében a lakosság megteremtette a demokratikus önkormányzati szerveket, mélyreható földreformot hajtott végre és megteremtette azokat az előfeltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a koreai nép a haladás útját járja. Korea déli részében, az amerikaiak által kinevezett bábkormány az amerikai szuronyok védelme alatt megpróbálja ugyan ideig-óráig a haladást feltartóztatni, de a haladás erői Dél-Koreában is egyre szilárdabbak.

A Fülöp-szigeteken a népi partizán-hadsereg, a „Hukbala-hap” a japán megszállás egész ideje alatt folytatta hősi, elszánt harcát és tevékeny részt vett hazájának felszabadításában is. A japán megszállók kiűzése, lefegyverzése és elpusztítása után ez a nagy szervezet mind határozottabb formában kezdte követelni a demokratikus, gazdasági és közigazgatási reformokat. A Fülöp-szigetek lakosságát már a felszabadítás utáni időben is felháborította az a mód, ahogyan az amerikaiak nyílt támogatásban részesítették a földbirtokos és kereskedőrétegeket, amelyek előbb a japánok, most pedig az amerikaiak előtt görnyedtek hétrét.

Burma népe igen hamar felismerte a japán hódítók igazi céljait és a japán megszállás legsötétebb idejében megteremtette saját hazafias hadseregét. Ez a hadsereg élénk részt vett a japán-ellenes harcokban. A burmai nép széles tömegei támogatják a fasisztaellenes, demokratikus mozgalmat, amely egyesíti magában az összes haladószelemű, élenjáró pártokat és csoportokat. A Kommunista Párt még ennek az elhanyagolt, elmaradt angol gyarmatnak a területén is meg tudta szervezni a nemzeti felszabadító mozgalmat és a legnagyobb befolyással bíró politikai szervezetek egyikévé vált.

Taiföldön (Sziámban) is megdöntötték a fasisztabarát rendszert. A demokratikus mozgalom már a háborút közvetlenül követő időszakban is hatalmas erővel kezdett az országokban elterjedni.

Indiában — a világ legnagyobb gyarmati államában — olyan fenyegető méreteket öltött a háború után a nemzeti felszabadító mozgalom, hogy az angolok — a politikai huzavona mind nagyobb nehézségei láttán — bizonyos engedelményeket voltak kénytelenek tenni, amelyek a lakosságnak némi önkormányzatot biztosítanak.

Ázsia déli és délkeleti részében csaknem mindenütt fellángolt a nemzeti felszabadító mozgalom. A mozgalom megerősödése közvetlen következménye annak a ténynek, hogy a fasiszta rablók szövetségét a második világháborúban szétverték. Ez a nemzeti felszabadító mozgalom szervesen bekapcsolódik az egész világra kiterjedő demokratikus mozgalmába.

5. Anglia további kiszorítása a Csendes-óceán délnyugati medencéjében vezető imperialista hatalomként elfoglalt pozícióiból

Az egész világon kialakult sztratégiai helyzet és saját belső gyengesége arra készítette Angliát, hogy a második világháború folyamán teljesen alárendelje magát az Északamerikai Egyesült Államoknak. Az európai háború befejezése után az angol uralkodó körök rövidlátása és antidemokratikus vonalvezetése folytán ez

a függő helyzet nem hogy gyengült volna, hanem éppen ellenkezőleg, még jobban megerősödött.

Nem sokkal a háború befejezése után gyakorlatilag máris kialakult az angol-amerikai blokk, amelynek reakciós megteremtői e blokk révén akarják az egész világon a demokratikus mozgalmat feltartóztatni; ugyanakkor szovjetellenes politikát folytatnak és minden erejükkel arra törekszenek, hogy fenntartsák, sőt még tovább is fejlesszék a gyarmati és függő helyzetben levő országok rendszerét. De Anglia ennek a blokknak a keretében már csak másodrendű szerepet játszik és arra kényszerül, hogy mindenben teljesítse az Egyesült Államok követeléseit. Anglia az Egyesült Államokkal való kapcsolatában lassanként ugyanarra a színvonalra kezd süllyedni, amelyre annak idején az egykor szintén hatalmas gyarmatbirodalommal rendelkező, de a háborúk következtében legyengült Hollandia szorult.

Az Egyesült Államok kormánya az összes angol birtokokon széleskörű gazdasági terjeszkedési lehetőségeket követel ugyan a maga számára, de nem tiltakozik az ellen, hogy Nagy-Britannia az angol gyarmatok és függő viszonyban levő országok legnagyobb részében továbbra is játssza az adminisztrátor és a csendőr szerepét és az ellen sem tiltakozik, hogy az angolok gumibottal és szuronnal tartsák fenn a gyarmati „rendet” és biztosítsák az amerikai tőke terjeszkedési lehetőségeit. E tekintetben az Egyesült Államok kormánya éppenúgy messzemenő diplomáciai és katonai támogatásban részesíti a City ügynökeit, mint azokban az esetekben, amikor arról van szó, hogy reakciós rendszereket létesítsenek, vagy támogassanak, függő viszonyban levő országokban.

De a fegyvereinek erejére támaszkodó Amerika már a Csendes-óceán országainak egész sorából, a volt japán Mandátumos szigetekről, az amerikai megszállás alá került koreai és japán területről most kiszorította Angliát, amelynek politikai befolyása ezekben az országokban teljesen eltűnt, amivel egyidejűleg úgyszólván semmire zsugorodott össze az angol tőke által még kifejtethető gazdasági tevékenység. Ez az egész amerikai módszer, amely már az angol korona „gyöngyének”, Indiának területéről is kezdi kiszorítani az angol gazdasági befolyást, mind nagyobb elégedetlenséget kelt az angol tőkések körében.

Az angol monopóliumok helyzetét az ázsiai gyarmatokon

és függő helyzetben levő országokban még egy másik fontos tényező is mindjobban megrendíti. Ez a tényező: a nemzeti felszabadító mozgalom, amelyről fentebb már szoltunk. Vannak olyan országok, ahol — mint például Indiában — az amerikaiak színleg még támogatják is ezt a mozgalmat, mert arra számítanak, hogy Anglia nehézségeinek fokozódásából még nagyobb hasznot tudnak majd húzni.

Mindez pedig arra szorítja Anglia legreakciósabb köréit, hogy visszatérjenek arra a régi útra, amelyet egykor Németországgal kapcsolatban járhatónak véltek és mind jobban arra törekszenek, hogy az Egyesült Államok terjeszkedési törekvéseit a Szovjetunió irányában próbálják levezetni.

Ezzel azonban már nem tudják megerősíteni az angolok csendesóceáni pozícióit, amelyeket éppen ellenkezőleg, e politika révén további gyengülés veszélye fenyeget.

6. Az Egyesült Államok helyzete megszilárdul. — Az amerikai politikában erősödnek a reakciós, imperialista törekvések

Japán veresége és a japán terület megszállása, valamint az amerikai haditengerészeti és légi erőknek a háború folyamán történt nagyfokú megerősödése és az amerikai támaszpontok hálózatának kiszélesítése folytán a Csendes-óceán legnagyobb része az amerikai hajóhad és az amerikai légierő uralma alá került. Dél-Koreában és magának Kínának területén is megjelentek az amerikai fegyveres erők. A saját gyengesége tudatában levő kínai reakciónak sikerült az Egyesült Államokban olyan támaszra találnia, amelynek fegyveres segítségével még egy ideig folytatni tudták az ország demokratikus erői elleni küzdelmet. A Kuomintang szívesen fizette meg ezért a segítségért a kívánt árat és a fennhatósága alatt álló kínai kikötőket az amerikaiak rendelkezésére bocsátotta, hogy ezeket a kikötőket amerikai támaszpontokká építsék ki, míg ugyanakkor a szorosan vett Kína területének a Kuomintang kezén maradt részén amerikai megerősített támaszpontok hálózatát kezdték kiépíteni.

De az amerikaiak csendesóceáni helyzetének megszilárdulása nemcsak helyi tényezőkre volt visszavezethető. A kapitalista államok között rendkívüli mértékben megnövekedett az

Északamerikai Egyesült Államok súlya. Az Egyesült Államok területe a hadicselekmények folytán egyáltalán nem szenvedett a háborútól. Embervesztesége is aránylag csekély volt. A háború folyamán rendkívüli módon kifejlődött az Egyesült Államok hadiipari termelése. A háború végével valamennyi kapitalista állam közül az Egyesült Államok rendelkezett a legnagyobb katonai erővel. Ugyanakkor azonban mind erősebb tevékenységet kezdtek kifejteni az Egyesült Államok reakciós körői és nagymértékben megnövekedett az imperialista tényezőknek az amerikai politikára gyakorolt befolyása. Ezek a reakciós és imperialista körök már közvetlenül a második világháború után minden tartózkodás nélkül kezdték hangoztatni, hogy végképpen letűnt az angolok tengeri uralmának ideje és elérkezett „az amerikai világhuralom ideje”. Ezekben a körökben a Csendes-óceánt (mint egyébként a földkerekség valamennyi óceánját és tengerét) már csak „amerikai tónak” kezdték nevezni. Az amerikai reakciósok — egyéb agresszorok nyomdokain haladva — egyszerűen kijelentik, hogy az Egyesült Államok ázsiai sztratégiai határvonala Mandzsuriánál van. Ezek az amerikai reakciós körök azt követelik, hogy imperialista törekvéseik megvalósítása érdekében az egész földkerekségen létesüljenek amerikai támaszpontok s — természetesen — határozottan követelik az Egyesült Államok csendes-óceáni támaszpont-rendszerének további lényeges kibővítését. Elegendő megemlíteni, hogy a második világháború folyamán egyedül a Csendes-óceánon több mint 200 új amerikai bázis és megerősített támaszpont létesült. Az Egyesült Államok reakciós, imperialista körői közvetlenül a világháború után erélyesen kezdték követelni, hogy mindenütt fojtsák el a demokratikus mozgalmakat, de elsősorban azt a követelésüket hangoztatták, hogy a Csendes-óceán medencéjében megnyilvánuló nemzeti felszabadító mozgalmakat minden erővel el kell fojtani. A Kínában dúló polgárháború rendkívül kapóra jött az amerikai reakciónak, amely azt remélte, hogy e polgárháború további fokozásával és a kínai reakciónak nyújtott fegyveres segítséggel el tudja majd fojtani a kínai demokratikus mozgalmat. Végső céljuk itt is az volt, hogy ezt a hatalmas országot amerikai gyarmattá tegyék. Még jóformán véget sem ért a második világháború, amikor az amerikai reakció megindította a szovjetellenes propagandát. Azóta mind-

jobban a Szovjetunió és a nemzetközi béke ellen irányuló politikát folytat az Egyesült Államok kormánya.

Ezeknek az amerikai imperialistáknak kezdettől fogva az volt az egyik céljuk, hogy Japánt a saját szovjetellenes, Kínaellenes, antidemokratikus és imperialista politikájuk eszközévé tegyék. Ezt a célt úgy akarják elérni, hogy Japánban hatalmon tartják a demokrata álarc mögé megbújó legsötétebb reakciókat, fenntartják a monarchiát és érintetlenül hagyják a japán militarizmus és imperializmus magvát.

A Fülöp-szigeteken és Dél-Koreában is hasonló módszerekhez folyamodtak az amerikaiak. A japánbarát és kimondottan fasiszta elemekre támaszkodva arra törekedtek, hogy elfojtsák a népi demokratikus megmozdulásokat. Sőt az is igen gyakran megtörtént a háborút követő időben, hogy az amerikai tábornokok megállapodást kötöttek a megvert japán tábornokokkal és bürokrátákkal és ezeket a mindenre kapható elemeket készséges eszközként használták fel. Az amerikaiak még attól sem riadtak vissza, hogy fegyveres japán erőket és az egykori japán közigazgatás tisztviselőit használják fel a keletázsiai népek gyarmati elnyomására.

Mindennek tekintetbevételével igen természetes kérdések merülnek fel: Hogyan lehetséges, hogy a reakció és az imperializmus ilyen befolyásra tett szert az Egyesült Államokban, hol vannak ezeknek az imperialista törekvéseknek a kútforrásai és ki az, aki e törekvéseket szítja?

Mindezekre a kérdésekre könnyű a feleletet megtalálni, ha megismerkedünk az amerikai hivatalos statisztika néhány számadatával. A háború idején az összesen mintegy 175 milliárd amerikai dollár értékű hadiszállításoknak több mint kétharmadát az Egyesült Államok száz leghatalmasabb trösztje kapta. Ezek az amerikai nagyvállalatok: „dzsaibacuk” — hivatalos amerikai adatok szerint — még a magas hadiadók mellett is három-négyszer oly nagy tiszta nyereségre tettek a háború folyamán szert, mint a béke legkedvezőbb éveiben. Három hatalmas vállalati konszern — a „General Motors”, az „United States Steel Corporation” és a du Pont tröszt — haszna, hivatalos adatok szerint meghaladta az ötven milliárd dollárt. Az amerikai munkások és az amerikai adófizetők rovására nemcsak a Wall Street nagy cápái jutottak mesebeli vagyonokhoz,

de hihetetlen mértékben meggazdagodott a másodrendű, kisebb tőkések egy része is — az a rész, amely az illetékes hivatalnokokkal fenn tudta a szükséges kapcsolatokat tartani. Ismeretes például, hogy az amerikai hajóvállalatok és hajógyárak milyen óriási hasznot zsebeltek be a háború idején. Alig két tucatnyi hajógyár 22 millió dollár alaptőke mellett a háború folyamán nem kevesebb, mint 356 millió dollár jövedelemre tudott szert tenni! Kaiser amerikai hajóépítő 100 000 dollár befektetéssel 40 millió dollárt keresett!

Az amerikai „dzsaibacuk”, amelyek a háború folyamán ilyen óriási nyereségre tudtak szert tenni, most is arra törekszenek, hogy olyan viszonyokat teremtsenek, amelyek révén páncélszekrényeik még jobban meg tudnának nagy nyereségekkel telni. Ennek érdekében indították meg közvetlenül a háború befejezése után az amerikai munkások és farmerek, az amerikai értelmiség és az amerikai kispolgárság életszínvonala ellen irányuló támadásokat. Mintegy vezényszóra elkezdtek követelni az árellenőrzés megszüntetését, hogy még jobban fel tudják az összes árucikkek árait emelni. Egyik intézkedésük az volt, hogy a háborús termelésről a békeipari termelés különböző ágaira áttérő munkások bérét csökkentették. S emellett változatlan erővel tovább folyik az amerikai monopóliumok uralmának kiszélesítésére irányuló tevékenység. Új amerikai gyarmatbirodalmat akarnak létesíteni, amellyel aztán az amerikai nagytőkések saját belátásuk szerint rendelkezhetnének. A magasrangú tisztek, az amerikai bürokrácia legfelsőbb tényezőinek és a hivatásos polgári politikusoknak köreiben is gyakran talál buzgó követőkre és hirdetőkre az amerikai „dzsaibacuk”-nak ez az imperialista politikája.

A háború idején az Egyesült Államok egész közigazgatását nagymértékben militarizálták. A militarista elemek a külpolitika irányítása terén is igen nagy befolyásra tettek szert. Így például MacArthur tábornok, aki annak idején sortűzzel verette szét az éhező munkások washingtoni tüntetését, most szinte teljhatalommal diktálja az Egyesült Államok külpolitikájának irányát a különböző keletázsiai államokban.

Az amerikai monopóliumok és egyéb reakciós körök már Franklin Rooseveltné életének utolsó hónapjaiban megsokszorozták az amerikai kormányra kifejtett nyomásukat. Truman elnök

hivatalbalépésének időpontjától kezdve ezeknek a reakciós köröknek a helyzete mindjobban megerősödött és sikerült is elérniök, hogy a Truman-kormány mindjobban eltért a Roosevelttől folytatott politikától. Ezek az amerikai nagytrösztök végeredményben új háborúra törekszenek és már a második világháború vége előtt elkezdtek az amerikai kormány politikáját az imperialista terjeszkedés és az imperialista hódítások útjára irányítani.

Így tehát a Csendes-óceánon éppen úgy, mint az egész világon, már a második világháború vége után új körülmények között kifejlődött az a küzdelem, amelyben a demokrácia, a haladás és béke erői állnak szemben a reakció és az imperialista támadás erőivel. A tartós, demokratikus alapokon nyugvó béke megteremtése nem kis mértékben attól függ, hogy milyen mértékben tudják akarataikat érvényre juttatni a csendesóceáni országok népi tömegei és milyen mértékben sikerül magának az amerikai népnek azokkal a kísérletekkel szembeszállni, amelyeket az amerikai pénzügyi oligarchia folytat, hogy imperialista politikájának eszközeivé tegye az amerikai nép nagy tömegeit. E célból mindenekelőtt meg kell fékezni a monopolisták, a terjeszkedés hívei és a militaristák mohóságát; a reakciós elemeket el kell távolítani a külpolitika és a belpolitika irányításából; tiszteletben kell tartani az összes népek egyenjogúságát, függetlenségét és szuverénitását. A Csendes-óceánon éppen úgy, mint az egész világon nem szavakkal, hanem tettekkel kell demokratikus politikát folytatni.

A Csendes-óceánon csak akkor lehet a tartós és igazságos békét és a biztonságot megteremtteni, csak akkor lehet a Csendes-óceán háborútól súlyosan szenvedett országai gazdasági, politikai és szociális haladásának alapjait biztosítani, ha tiszteletben tartják mindezeket az alapvetően fontos, elemi követelményeket.

A CSENDESÓCEÁNI HÁBORÚ ESEMÉNYNAPLÓJA

- 1941 július 16.* Japánban lemond a Konoe-kormány.
- 18.* A harmadik Konoe-kormány megalakulása. Ma-cuoka helyett Teidzsiro Tojoda tengernagy veszi át a külügyi tárcát.
- 26.* A japán kormány közli, hogy Japán és a vichy-i kormány között „Indo-Kína közös védelme tárgyában” megállapodás jött létre. Ezzel a ténnyel a vichy-i kormány hozzájárulását adta ahhoz, hogy a japánok megszállják Indo-Kína déli részét, ami azt jelentette, hogy ez a francia gyarmat gyakorlatilag Japán uralma alá kerül.
Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Kanada kormányai zárolják a japán követeléseket. Nagy-Britannia felmondja az angol-japán kereskedelmi egyezményt.
- 27.* Japán katonaság megkezdí Dél-Indokína sztratégiai-
lag fontos pontjainak megszállását.
- 28.* Ausztrália, Új-Zéland és Holland-India kormányai zárolják a japán követeléseket.
- 1941 augusztus 4.* Japán közli, hogy beszüntette az Egyesült Államokkal való közvetlen hajóforgalmat.
- 28.* Konoe japán miniszterelnök személyes levelet intéz Roosevelthez, az Egyesült Államok elnökéhez. Az amerikai kormány és Nomura japán nagykövet között tárgyalások kezdődnek a japán-amerikai kapcsolatok rendezésének ügyében
- 1941 szeptember 3.* Kínai csapatok kiverik Fucsou városából a japánokat.

- 1941 szeptember 29.* Japánból származó jelentések szerint a Csangsa irányában előretört japán csapatok elfoglalták Csangsa városát. A kínai csapatok Csangsa környékén folytatják heves ellenállásukat.
- 1941 október 12.* Kínából érkező hírek szerint a Csangsa alól visszavonuló japán csapatok a kínaiak ellenállásai következtében harmincezer halottat és sebesültet veszítettek.
16. Japánban lemond a Konoe-kormány.
18. Tódzsó tábornok megalakítja az új japán kormányt, amelyben a miniszterelnökségen kívül a hadügy-miniszteri és a belügyminiszteri tárcát is maga Tódzsó tölti be. Külügyminiszterré Tógót nevezték ki.
23. Húsz japán katona a Bolsája Csértóva hegyen megtámadja a szovjet határorséget.
- 1941 november 6.* Japánnak az Egyesült Államokba küldött rendkívüli nagykövete, Kuruszu, elindul Amerikába.
10. Churchill angol miniszterelnök nyilatkozatot tesz, amelyben bejelenti, hogy Nagy-Britannia haladéktalanul az Egyesült Államok segítségére siet, ha az utóbbit japán támadás érné.
14. Rooseveltnak amerikai elnök visszarendeli a Kínában levő amerikai tengerészgyalogoságot.
16. Rooseveltnak amerikai elnök fogadja az előző napon Washingtonba érkezett Kuruszu japán rendkívüli nagykövetet.
24. Kézlemlény jelenik meg, amely szerint az amerikai kormány a holland kormány felhívására csapatokat küld Holland-Guineába, hogy biztosítsa az ott levő bauxit-bányákat.
26. Hull amerikai külügyminiszter átnyújtja Kuruszu és Nomura japán nagyköveteknek az Egyesült Államok kormányának jegyzékét, amelyben leszögezik a Távol-Keleten folytatott amerikai politika alapelveit.
- 1941 december 5.* Kuruszu és Nomura japán nagykövetek átnyújtják Hull államtitkárnak az indokínai csapatösszevonások ügyében feltett amerikai kérdésre adott választ, amely szerint a csapatokat a határon túl fenyegető kínai csapatmozdulatok miatt vonták össze.

1941 december 6.

Roosevelt elnök Hirohito japán császárnak személyes levelet küld, amelyben rámutat arra, hogy az indokínai csapatösszevonások ténye veszélyezteti a Fülöp-szigeteket és a többi környező területet. Roosevelt elnök a csapatok visszarendelését és azt indítványozta, hogy a csendesóceáni háború veszélyének elhárítása érdekében az összes érdekelt államok szavatolják Indo-Kína területi sérthetetlenségét.

Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Holland-India és Ausztrália között a fenyegető japán támadásra való tekintettel katonai egyezmény jön létre.

7. Japán megtámadja az Egyesült Államok és Nagy-Britannia csendesóceáni birtokait (Pearl-Harbor, Hongkong, Malája, Fülöp-szigetek, Guam, Wake stb.).

Roosevelt elnök a kongresszushoz intézett üzenetében közli, hogy a japánok megtámadták az Egyesült Államokat és kéri, hogy a kongresszus mondja ki Japán és az Egyesült Államok közötti hadiállapot beálltát.

Kanada, Ausztrália, a Szabad-Franciaország nemzeti bizottsága, Hollandia, Costa-Rica, Nicaragua, Salvador, Honduras, Haiti és San Domingo hadat üzen Japánnak.

Japán csapatok bevonulnak Taiföldre.

8. Japán hadat üzen Angliának és az Egyesült Államoknak.

Anglia és az Egyesült Államok hadat üzen Japánnak.

9. Kína, Kuba, Panama és Guatemala hadat üzen Japánnak.

A Délafrikai Szövetség hadat üzen Japánnak, Finnországnak, Magyarországnak és Romániának.

Mandzsukuo hadat üzen az Egyesült Államoknak és Angliának.

Görögország, Egyiptom, Mexikó és Columbia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Japánnal.

10. Kína, Panama és Kuba hadat üzen Németországnak és Olaszországnak.

A Fülöp-szigeteken, Luzon szigetén partraszállnak az első japán csapatok.

Japán partraszállás Guam szigetén.

A japán légierők Malája közelében elsüllyeszti a

„Prince of Wales” angol sorhajót és a „Repulse” csatahajót.

1941 december 11.

Japán és Taiföld között katonai szövetség jön létre.

12. Japán katonai szövetséget köt Indo-Kínával.

17. Japán partraszállás Brit-Borneon.

Japán partraszállás Hongkong szigetén.

Hailé Szelasszié abesszíniai császár bejelenti a hadiállapotot Japánnal.

19. Japán csapatok Maláján elfoglalják Penangot.

20. Japán partraszállás Davaón (Mindanao sziget, Fulop-szigetek).

21. Bangkokban aláírják a tíz évi időtartamra kötött japán-taiföldi katonai szövetséget.

23. Japán partraszálló különítmény elfoglalja Wake amerikai szigetet.

25. Hongkong szigete tizenhét napos ellenállás után kapitulál.

28. Japán csapatok behatolnak a Maláj félszigeten levő Ipoh városába.

1942 január 2.

Japán csapatok benyomulnak Manilába, a Fulop-szigetek fővárosába

Csungkingben közlik, hogy a szövetségeseik felkérésére kínai csapatok érkeztek Burmába a közös ellenség elleni harcra.

3. Washingtonban közlik, hogy az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a brit dominiumok, Hollandia és Kína között létrejött egyezmény értelmében Wavell tábornok lesz a parancsnok a Csendes-óceán délnyugati medencéjében harcoló összes szövetséges csapatoknak, Csang Kai-sek lesz a kínai hadszíntéren küzdő összes csapatok főparancsnoka

7. Hivatalos japán közlemény elismeri, hogy a Csangsa irányában operáló japán csapatok „sztratégiai visszavonulást” hajtanak végre.

Japán partraszállás Tarakan szigetén és a Celebesz szigetén levő Menadóban.

16. A kínai parancsnokság hivatalos közlése szerint tíz nap óta tart Csangsanál a kínai ellentámadás. A japán csapatok 60 000 halottat és sebesültet veszítettek. Az arcvonalon helyreállították a japán támadás előtt, 1941 december végén tennálott hadihelyzetet.

1942 január 18.

Londonban közzéteszik az angol kormány közlését, amely szerint Burma miniszterelnökét, Wu-Szot a japánokkal való összeköttetése miatt letartóztatták.

21. Burmában Po Tung elnökségével új kormány alakult.

23. Az ausztráliai parancsnokság közli, hogy japán csapatok szálltak partra Új-Guineában és elfoglalták az Új-Britannia szigetén levő Rabaul kikötőjét, valamint a Bismarck-szigetcsoporthoz tartozó Új-Írországból levő Kavieng kikötőjét. A japán megszálló hatóságok George Vargast, a Quezon-kormány egykori tárcanélküli miniszterét a Fülöp-szigetek közigazgatásának vezetőjévé nevezik ki.

24. A Pearl-Harbor elleni japán támadás körülményeinek kivizsgálására kiküldött bizottság közzétette jelentését, amely megállapítja, hogy a Hawai-szigetek amerikai parancsnoksága vétkes hanyagságot követett el.

Japán csapatok szállnak partra az Új-Guineán levő Lae, valamint a Borneon levő Balik-Papan és a Celebeszen levő Kendari városokban.

25. A Makasszár-tengerszoroson a japán és szövetséges hadihajók és légierők között három napig tartó tengeri csata végetért. A szövetségesek adatai szerint 15 japán hadihajót és csapatszállítót elsüllyesztettek és 22 hajót megrongáltak.

Taiföld kormánya hadat üzen Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak. Taiföldi csapatok átlépik Burma határát.

31. A japán csapatok elérik a johorei tengerszorost, elfoglalják Johore-Barut, majd megszállják egész Brit-Maláját.

Japán csapatok elfoglalják Amboinát, Holland-India haditengerészeti támaszpontját, valamint Moulmein városát Burmában.

1942 február 1.

Amerikai hajóraj megtámadja a Marshall-szigeteken és Gilbert-szigeteken levő japán támaszpontokat. A támadás alkalmával 16 japán hadihajót és csapatszállító hajót elsüllyesztenek és megrongálják a partvédelmi berendezéseket.

7. Az angol kormány közli, hogy Anglia hajlandó Kínának 50 millió fontsterling kölcsönt nyújtani.

1942 február 8.

Japán csapatok szállnak partra Szingapur szigetén és megkezdik az előretörést Szingapur városa irányában.

Celebesz szigetén japán partraszálló csapatok elfoglalják Makasszárt.

9. Rooseveltnél Csang Kai-sekhez küldött üzenetében közli, hogy Amerika kész Kínának 500 millió dolláros kölcsönt nyújtani.
Csang Kai-sek generalisszimusz az indiai Delhibe érkezik.

Londonban közlik, hogy megalakult a Csendes-óceáni Tanács, amelyben Nagy-Britannia, Ausztrália, Új-Zéland és Hollandia vesz részt.

11. Washingtonban közlik, hogy a holland kormány kérésére Curaçao és Aruba szigetre amerikai csapatokat küldtek ki, amelyek résztvesznek a szigetek fontos kőolaj-feldolgozó üzemének védelmében.

15. Szingapur megadja magát.
Japán csapatok partraszállnak Portugál-Timorban. Batáviában közlik, hogy a japán betörés előtt megsemmisítették Holland-India kőolajfeldolgozó üzemét. A megsemmisített berendezések és készletek értéke körülbelül 142 millió fontsterlingre rúgott.

28. Erős japán egységek Jáva négy pontján partraszálltak.

1942 március 2.

Hivatalos japán közlemény szerint Brit-Malájában és Szingapurban 95 000 angol katonát és tisztet elfogtak, 450 harckocsit és 630 ágyút zsákmányoltak és 551 repülőgépet elpusztítottak. E jelentések szerint a japán veszteségek: 3283 halott és 6101 sebesült.

5. Jáva szigetén a japán csapatok elfoglalták Holland-India fővárosát, Batáviát.
6. Domei, a japán Távirati Iroda közli, hogy a japán hatóságok Szingapurban több mint 77 000 embert, legnagyobb részben kínait, letartóztattak.
8. Japán csapatok bevonultak Burma fővárosába, Rangoonba.
9. Japán csapatok elfoglalják Jáva szigetén Surabaya haditengerészeti támaszpontot és Jáva valamennyi fontosabb pontját. Japán jelentés szerint fogságba esett 93 000 hollandindonéziai katona és az angol,

ausztráliai és amerikai csapatok 5000 katonája. Holland-India kormányának tizennégy tagja Van Mook kormányzóval együtt Ausztráliába érkezik.

1942 március 10.

Csunkingban közlik, hogy Csang Kai-sek a kínai hadsereg vezérkari főnökévé Stilwell amerikai tábornokot nevezte ki.

17. Az Egyesült Államok, Ausztrália, Új-Zéland és Nagy-Britannia kormányai között létrejött megállapodás szerint MacArthur tábornokot nevezik ki a Fülöp-szigetek és Ausztrália térségében levő szövetséges erők parancsnokává.

19. Csang Kai-sek tábornok Stilwell amerikai tábornokot nevezi ki a Burmában harcoló 5. és 6. kínai hadsereg parancsnokává.

23. Japán csapatok partraszállnak az Andaman-szigeteken, amelyeket az angol csapatok március 11-én kiürítettek.

31. Washingtonban közlik, hogy a csendesóceáni hadi-cselekmények összeegyeztetésére alakult Csendes-óceáni Tanácsban az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, Hollandia és Kína képviselői vesznek részt.

1942 április 1.

A japánok megkezdik a Bataan-félszigeten levő amerikai állások elleni támadást.

3. Japán csapatok partraszálltak a Burmában, a Bengáli-öböl partvidékén levő Akyab kikötőjében.

5. Első japán légitámadás a Ceylon szigetén levő colombói angol támaszpont ellen.

9. A japán csapatok elfoglalják Bataan félszigetét, ahol több mint 30 000 foglyot ejtenek.

16. Rooseveltnél közlése szerint MacArthur tábornokot megbízták a Csendes-óceán délnyugati részében levő összes szövetséges erők parancsnokságával.

18. Amerikai légitámadás Tokió, Jokohama, Kóbe és Nagoia japán városok ellen.

29. Japán csapatok Burmában elfoglalták Lásio városát.

1942 május 1.

A burmai angol csapatok kiürítik Mandalay városát.

5. Londonban közlik, hogy angol csapatok szálltak partra Makasszárbán, hogy megvédjék a szigetet a japánok támadása ellen.

1942 május 6.

A japán csapatok elfoglalják a Manilai-öböl bejáratánál levő Corregidor erődöt.

8. Az Egyesült Államok tengerészeti minisztériuma közli, hogy Ausztrália közelében a Korall-tengeren nagy tengeri csata folyt le, amelyben a japán haditengerészeti erők vereséget szenvedtek. A csata május 4-től 8-ig tartott; elsüllyesztettek 15 japán hadihajót, közöttük egy repülőgép-anyahajót, három nehéz cirkálót, egy könnyű cirkálót, két torpedórombolót. Az amerikaiak elvesztették a „Lexington” repülőgép-anyahajót, és egy torpedórombolójukat. Japán csapatok harc nélkül elfoglalják Mjitzkina városát.

15. Csekiangban japán támadás kezdődik.

25. A taiföldi csapatok átlépik Burma határát és a japán csapatokkal együtt hadműveleteket kezdenek a Burmában levő angol és kínai csapatok ellen.

1942 június 1.

Mexikó hadat üzen Németországnak, Olaszországnak és Japánnak.

6. A Midway szigete ellen intézett japán támadás után az amerikai és japán tengeri és légierők között június 3-án kezdődött tengeri és légi csata a japán hajóraj vereségével végződött. Amerikai jelentés szerint a japánok négy repülőgép-anyahajót, két nehéz-cirkálót és három torpedórombolót vesztek. Három sorhajójuk és több más hajójuk megsérült. Az amerikaiak elvesztették a „Yorktown” repülőgép-anyahajót és egy torpedórombolójukat.

7. Japán csapatok szállnak partra az Aleuta-szigeteken levő Kiskán.

8. Japán partraszállás az Aleuta-szigeteken levő Attu szigetén.

14. Japán partraszállás a Szumatrától északra a brit Nikobár-szigeteken.

- 23—24. Amerikai jelentés szerint a szövetségesek a csendes-óceáni háború kezdetétől elsüllyesztettek 291 japán hadihajót, köztük 1 sorhajót, 4 repülőgép-anyahajót, 18 cirkálót, 26 torpedórombolót, 27 tenger-alattjárót, valamint sok szállító hajót, kereskedelmi hajót és egyéb vízi közlekedési eszközt.

1942 július 1.

Kínában, Csekiang tartományban a Hancsau felől, északkeleti irányból és a Nancsang felől délnyugati irányból a Kiangsi tartományban a Csekiang—

Kiangszi vasúti vonal mentén előretörő két japán hadoszlop másfél hónapnyi harc után Hanfengben találkozott egymással és ezzel elfoglalta az egész vasútvonalat.

1942 július 11.

Szaigonban létrejött a Taiföld és Indo-Kína új határait megállapító egyezmény.

18. ASzaigonban aláírt japán-indokínai gazdasági egyezmény szerint Indo-Kína kötelezi magát, hogy bizonyos japán árucikkek ellenében rizzsel és egyéb árukkal látja el Japánt.
23. Japán csapatok Új-Guinea északkeleti partvidékén, Bunától 20 kilométernyire, Gonában partraszállnak. Az Egyesült Államok haditengerészeti minisztériumának adatai szerint japán a csendesóceáni háború kezdetétől 51 hajót, közöttük 6 repülőgép-anyahajót, 10 cirkálót, 19 torpedórombolót és más hajókat vesztett. Ezenkívül valószínűleg még további 14 hajót elvesztett, 50 hajója pedig megsérült. Az amerikai hajóhad veszteségei: 28 hajó, közötté 1 sorhajó, 1 repülőgép-anyahajó, 8 torpedóromboló, 2 tengeralattjáró; megsérült 9 hajó.
30. Japán csapatok Észak-Ausztrália közelében elfoglalják Aru, Key és Tanimbár szigetét.

1942 augusztus 9.

Indiában letartóztatják Gandhit, Nehrut, Kaalam Azadot és az Indiai Nemzeti Kongresszus végrehajtó bizottsága vezetőségének több más tagját, valamint a kongresszus végrehajtó bizottságának igen sok tagját.

11. Washingtonban közlik, hogy az amerikai csapatok három hónapja támadó hadműveleteket folytatnak a Salamon-szigeteken. A flotta és a légierő támogatásával Guadalcanar, Tulagi és más szigeten csapatokat szállítottak partra, amelyek a japán szárazföldi erőket szétverve, szilárdan megvetették lábukat e szigeteken. Ugyanekkor szétverték a japán flottát.
27. A szövetségesek parancsnokságának közleménye szerint japán csapatok szállnak partra Új-Guinea délkeleti részében, a Millne-öböl partján.
31. Szövetséges közlés szerint a Millne-öbölben partraszállt japán csapatokat legnagyobb részben megsemmisítették.

1942 szeptember 16.

Az Egyesült Államok tengerészeti minisztériuma közli, hogy a japánoknak sikerült Guadalcanar szí-

getén partraszállniok és most elkeseredett harc folyik ott a japán és amerikai csapatok között.

1942 október 9.

Eden angol külügyminiszter közölte Kína londoni ügyvivőjével, hogy az angol kormány a közeljövőben át fogja nyújtani neki megvizsgálás végett a Kínában élvezett területenkívüli jogok megszüntetésére és az ezzel kapcsolatos kérdések megoldására vonatkozó egyezmény tervezetét.

Az amerikai kormány hasonló szándékáról tájékoztatta Kína washingtoni nagykövetét.

1942 november 3.

Stimson amerikai hadügyminiszter közölte, hogy a 2673 kilométer hosszúságú alaszakai gépkocsiút építését határidő előtt befejezték.

13.

A Salamon-szigetek vizein nagy tengeri csata kezdődött az amerikai és a japán haditengerészet és légi-erő között.

17.

Az amerikai tengerészeti minisztérium közleményt adott ki a Salamon-szigeteknél november 13—15 között folyt harmadik tengeri csatáról. Ebben a csatában, amelyet a csendesóceáni háború egyik legnagyobb tengeri csatájának tartanak, a japán hajóhadat nagy vereség érte. Elsüllyedt egy japán sorhajó, három nehézcirkáló, öt torpedóromboló és nyolc csapatszállítóhajó, ezenkívül egy japán sorhajó és hat torpedóromboló megsérült. Az amerikai-hajórajt november 13-án megtámadó japán flotta november 15-én északi irányban vonult vissza. Amerikai veszteségek: két könnyűcirkáló és hét torpedóromboló.

A japán császári főhadiszállás közlése szerint egy japán sorhajó, egy cirkáló és három torpedóromboló elsüllyedt és negyvenegy japán repülőgép elpusztult. E jelentés szerint a japánok nyolc amerikai cirkálót és négy torpedórombolót elsüllyesztettek és egy sereg más amerikai hadihajót megrongáltak.

21.

A Csendes-óceán délnyugati részének szövetséges parancsnoksága közli, hogy az Új-Guineán, Buna és Gona között körülzárt japán csapatokkal nagy harcok kezdődtek.

1942 december 15.

A szövetséges csapatok Új-Guineán elfoglalták Bunát, amelynek közelében még folytatódnak a harcok a japán csapatok maradványaival.

1943 január 9.

A japánok által Nankingban kinevezett Vang Csing-vei kormány „hadat üzen” Angliának és az

Egyesült Államoknak. Ugyanakkor Tokióban és Nankingban egyidejűleg közzéteszik a japán-kínai háborús együttműködésről és Japánnak a területenkívüliségi jogról való lemondásáról szóló nyilatkozatot.

1943 január 12. Csunkingban Anglia és Kína között létrejön a Kínában élvezett angol területenkívüliségi jogokról való lemondásról szóló nyilatkozat.

14. Az Egyesült Államok kormánya lemond Kínában eddig élvezett területenkívüliségi jogairól.

1943 február 10. A japán főparancsnokság hivatalosan közli, hogy a japán csapatok kiürítették Új-Guineán Bunát, valamint a Salamon-szigetekhez tartozó Guadalcanar szigetét.

17. Japán csapatok a vichy-i kormány beleegyezésével megszállják Kvantung tartomány déli részében Kvancsouvan területét, amelyet Franciaország 1899 óta bérelt. Ezzel kapcsolatban a kínai kormány tiltakozott Vichyben.

1943 március 22. A szovjet sajtó közli a hírt, hogy a keletkínai-tengeren elsüllyesztették a „Kola” szovjet gőzöst.

1943 május 30. Washingtonban közölték, hogy megsemmisítették az Aleuta-szigetcsoporthoz tartozó Attun partraszállt japán csapatokat.

1943 június 13. A kínai parancsnokság jelentése szerint a kínai csapatok bekerítették Csekiang tartomány fővárosát, ahol fontos légitámaszpont van.

15. A kínai parancsnokság jelentése szerint a kínai csapatok elfoglalták Hupei tartományban Szuncsi és Gunan várost.

19. Wavell tábornagyot India alkirályává nevezik ki. Helyébe Auchinleck tábornokot nevezik ki az indiai angol csapatok főparancsnokává.

1943 július 6. A Salamon-szigetekhez tartozó Új-Georgián a Kula-öbölben a japán, valamint az amerikai és angol tengeri és légierők között vívott csata befejeződött.

1943 augusztus 1. Csungking közli, hogy megszakította a vichy-„kormánnyal” fennálló diplomáciai kapcsolatait. A japánok által Burmában kinevezett Ba Mo báb-kormány Japán beleegyezésével Burmát „független állammá” nyilvánítja, ugyanakkor katonai szövetséget köt Japánnal és hadat üzen az Egyesült Államoknak és Angliának.

- 1943 szeptember 4.* Szövetséges csapatok partraszálltak Új-Guinea partvidékén, Lae-től 35 kilométernyire keletre, Huon-öbölben.
- 13.* A szövetségesek Új-Guineán elfoglalták Salamua japán támaszpontot.
- 23.* Szövetséges csapatok partraszállnak az újguineai Finsch-öbölben.
- 1943 október 2.* Ausztráliai csapatok elfoglalják az újguineai Finsch-öblöt.
- 28.* A kínai csapatok Csekiang tartományban elfoglalták Sziaofeng városát. A japánok kiűrtették Anhuei tartományban Szuancseng várost.
- 31.* A japán parlament 83. rendkívüli ülészaka tizen-négy háborús törvényt fogadott el, közöttük egy törvényt, amelynek értelmében öt évre hosszabbítják meg a katonai szolgálati időt. A hadkötelezettséget kiterjesztik Formoza szigetének lakosságára is.
- 1943 november 1.* Szövetséges csapatok partraszállnak a Salamon-szigetek Bougainville szigetének nyugati partvidékén.
- 17.* A japán csapatok Kína középső részében elfoglalják Liszian városát. A kínai csapatok megtámadták Hankoutól északnyugatra a japán megerősített támaszpontokat és sok helyen megszakították a japánok összeköttetési vonalait.
- 24.* Amerikai csapatok szálltak partra a Gilbert-szigetekhez tartozó Apamama-szigeteken. Tengerészgyalogság elfoglalta a Tarava-szigetcsoporthoz tartozó Batio szigetét.
- 29.* Az Egyesült Államok szenátusa elfogadja a kínai bevándorlást betiltó törvények visszavonásáról szóló törvényjavaslatot.
- 1943 december 20.* A japán csapatok harcban állnak az Új-Britannián, a Marcus-foknál partraszállt szövetséges csapatokkal.
- 30.* A szövetséges csapatok rohammal elfoglalják Gloucester-fokot (Új-Britannia).
- 1944 január 27.* A japán parlament elfogadja az 1944/45. évi költségvetést. Az állami kiadások összegét 51 milliárd jenben irányozzák elő.
- 30.* Amerikai hadihajók és repülőgépek a partraszállási hadműveletek előkészítésére megtámadták a Marshall-szigeteken levő japán támaszpontokat.

1944 január 31.

Az Egyesült Államok hadügyminisztériuma közli, hogy Indiából havonta több teherfuvar kerül légiúton Kínába, mint azelőtt a Burma és Kína közötti gépkocsiúton.

1944 február 1.

Amerikai csapatok partraszálltak a Marshall-sziget-csoportozáshoz tartozó Kwajalein és Luott-szigeteken.

4. A burmai Arakan kerületében ellentámadásra induló japánok elfoglalják Taung-Bazart.
10. A Huon-félszigetét teljesen birtokba kerítő ausztráliai csapatok Új-Guineán Szaidor vidékén egyesülnek az amerikai csapatokkal.
14. A szövetséges csapatok Bougainville szigetétől északra a Zöld-szigeteket elfoglalják.
15. A *Nippon Times* című lap jelentése szerint a japán kormány elhatározta, hogy munkaerőként történő felhasználás céljából február 22-én összeírja a 12—60 év közötti férfiakat és a 12—40 év közötti nőket.
18. Amerikai csapatok partraszállnak a Marshall-szigetekhez tartozó Enivetok-szigeten.
21. Tódzsó japán miniszterelnököt Szugijama tábornagy helyett a japán vezérkar főnökévé nevezik ki. Helyettese Uszikoru tábornok.
24. A szövetséges parancsnokság közli, hogy Új-Guinea nyugati részét megtisztították a japán csapatok maradványaitól. A Marshall-szigeteken Enivetokot tisztították meg a japánoktól.
29. Amerikai csapatok partraszállnak az Admirális-szigetecsoporthoz és elfoglalják a Bismarck-szigetecsoporthoz északra Los Negros szigetét, valamint a szigeten létesült japán légi kikötőt.

1944 március 3.

A *Nippon Times* közli a japán kormány által elfogadott rendkívüli intézkedéseket, amelyek értelmében a tanulóifjúságot különböző munkára mozgósítják, katonai célokra adják át a tanintézeteket stb.

5. A Stilwell tábornok parancsnoksága alatt álló kínai csapatok Burma északi részében elfoglalják Mainkuan japán támaszpontot.
17. Amerikai csapatok partraszállnak Manusz szigetén, az Admirális-szigetecsoporthoz legnagyobb szigetén.
19. A Nyugat-Burmában támadó japánok átkelnek a Csindvin folyón.

1944 március 22.

Szövetséges csapatok elfoglalják az Új-Írországtól északra fekvő S. Matthias-szigetek egy részét. Az ellentámadásra induló japán csapatok átlépik India és Burma határát és behatolnak Manipur hercegség területére.

1944 április 5.

Manipur hercegség területén előrenyomuló japán csapatok elérik Impal és Kohima közötti utat.

18. A Csialu folyón átkelő japánok Csencsau irányában törnek előre, amely város a Peking és Hankau, valamint a Lunhaji vasútvonalak fontos csomópontja. Az előretörésben 50—60 ezer főnyi japán vesz részt.

22. A Domei Iroda jelentése szerint a japán csapatok Kínában elfoglalták Csencsau városát.

23. A szövetségesek délkeletázsiai parancsnokságának vezérkara közli, hogy az indiai Manipur hercegségben levő Kohima angol támaszpontot bekerítő japán csapatok az angolok nyomásának engedve visszavonultak. Kínában a japán csapatok elfoglalták Miszina városát.

23. Szövetséges csapatok partraszállnak Holland Új-Guinea északi partvidékén.

26. Ausztráliai csapatok elfoglalják az Új-Guinea szigetén levő Alexisa kikötőt.

27. Ausztráliai csapatok elfoglalják Új-Guineán Madang japán támaszpontot.

1944 május 6.

A kínai parancsnokság adatai szerint a Peking és Hankou közötti vasútvonal mentén dél felé előretörő japán csapatok elérték Jancseng városát. A déli irányból közeledő japán egységek elfoglalták Mincsiang városát, úgy hogy a két japán hadoszlop közötti távolság már nem több mint 100 km. Április 28-án a japánok kezére került a Hulaokuan-szoros.

12. A kínai parancsnokság közlése szerint a japánok ostrom alá vették Lojang városát és birtokukba kerítették a Peking és Hankou közötti vasútvonalnak Csengcsoutól Sziniangig terjedő szakaszát.

17. Szövetséges csapatok partraszálltak Vakde szigetén és az Új-Guinea partvidékén, Vakde-vel szemközt levő Arara körzetében, a „Hollandia” nevű településtől 200 kilométernyire nyugatra.

- 1944 május 19.* A Stilwell tábornok parancsnoksága alatt Észak-Burmában harcoló amerikai és kínai csapatok elfoglalják Mjitkjina város külső részeit.
27. Szövetséges csapatok partraszállnak a Schouten-szigetcsoporthoz tartozó Biak szigetén, Új-Guinea partvidékén és felveszik a harcot a sziget japán védőivel.
28. Hupei tartomány déli részében a japánok Csangsa irányában támadásba kezdtek.
- 1944 június 12.* Japán csapatok benyomultak Csangsába, ahol utcai harcok kezdődtek.
17. Kínai csapatok elfoglalják az Észak-Burmában levő Kamaing japán támaszpontot.
18. A Szaipan sziget körül összevont 5. amerikai flottát erős japán légikötelékek támadták meg. Amerikai jelentések szerint 353 repülőgépet lelőttek; az amerikaiak e jelentések szerint csak 49 gépet vesztek.
20. Japán csapatok Hunan tartományban elfoglalták Lining és Lukousin városokat.
25. Kínai és amerikai csapatok Észak-Burmában elfoglalják Mogaung városát.
- 1944 július 18.* A Tódzsó-kormány lemond.
- A japán császári főhadiszállás közli, hogy a Szaipan szigetén harcoló japán katonák július 16-ig mind egy szálig elpusztultak.
21. Szövetséges csapatok partraszállási hadműveleteket kezdtek Guam sziget nyugati részén.
- 1944 augusztus 1.* Szövetséges csapatok partraszálltak Holland Új-Guineában. Az Új-Guinea nyugati végénél levő Amsterdam- és Middelburg-szigetek szövetséges kézre kerülnek.
4. Szövetséges csapatok Burmában elfoglalják Mjitkjina városát. A japán helyőrség teljesen elpusztult.
7. Szövetséges repülőgépek és hadihajók a Bonin- és Volcano-szigetek vizein kétnapos csatában elsúlyyestettek vagy megrongáltak 38 japán hajót.
9. Guam szigetén megszűnt a szervezett japán ellenállás.
16. A manipuri hercegségben előretörő angol csapatok elérik Burma határát. India területét úgyszólván teljesen sikerült a japánoktól megtisztítani.

- 1944 augusztus 17.* Az Icsang irányában támadó kínaiak áttörték a japánok hadállásait.
- 1944 szeptember 17.* Szövetséges csapatok partraszállnak a Palao-sziget-csoportéhoz tartozó Angaur szigetén.
- 1944 október 19.* A 14. angol hadsereg indiai csapatai elfoglalják a burmai területen levő Tiddim városát.
20. Szövetséges partraszállás Leyte szigetén (Fülöp-szigetek).
25. Nagy tengeri csata folyt le a Fülöp-szigetek vizein. A csatában elpusztult 24 japán hadihajó, közte 2 sorhajó, 4 repülőgép-anyahajó, 6 nehézcirkáló, 10 torpedóromboló. Sok japán hadihajó megsérült. Az amerikaiak elvesztették a „Princeton” repülőgép-anyahajót, 2 kísérő repülőgéphordó hajójukat és 3 torpedórombolójukat. A japánok 171 repülőgépet vesztek.
27. A japán csapatok Kínában Kuiling város irányában támadnak.
28. A Fülöp-szigetekhez tartozó Samar szigetén a szövetségesek elfoglalják Catbalogant, a sziget fővárosát és ellenőrzésüket az egész szigetre kiterjesztik.
30. Észak-Burmban szövetséges támadás kezdődött:
- 1944 november 9.* Nagoja japán városban meghalt Vang Csing-vei, a nankingi „kormány” miniszterelnöke. Utódának Csen Kung-po-t nevezik ki.
17. A kínai csapatok és az amerikai légierők kiűrtik Ljüncsou-t, Kuangszi tartomány fontos légi támaszpontját.
27. Amerikai légítámadás Tokió ellen.
- 1944 december 5.* Az amerikaiak Guam szigetén megkezdtek a nagy haditengerészeti támaszpont építését. A japán csapatok Kuicsou tartományban elfoglalták Dusan városát, a Kuangszi és Kuicsou közötti vasútvonal végállomását.
9. Az ellentámadásba átmenő kínai csapatok visszafoglalják Dusan városát.
16. Szövetséges partraszállás a Fülöp-szigetekhez tartozó Mindoro szigetén. Gyenge japán ellenállás.
26. A Leyte birtokáért folyó harcok befejeződtek. Amerikai jelentések szerint a japánok 113 221 em-

bert vesztek. Október 20 óta a japánok a Fülöp-szigeteken 2748 repülőgépet vesztek.

1945 január 2.

Szövetséges partraszállás a Karolina-szigetcsoporthoz nyugati részén.

Az Egyesült Államok haditengerészeti minisztériuma közli, hogy az amerikai hajóhad tonnaterméke elérte a 11 707 000 tonnát, az 1941 január 1-én kimutatott 1984 000 tonnával szemben. Az Egyesült Államokban 1941 eleje óta 1162 hadihajó épült, közte 10 sorhajó. A hajóhad 90 repülőgépanyahajóval rendelkezik.

3. A kínai csapatok Jünnan tartományban elfoglalták Vangting városát és elérték Burma határát. Angol-indiai csapatok elfoglalják Akyab burmai kikötőt.

9. Amerikai légitámadás Formosa ellen. Szövetséges partraszállás a Fülöp-szigetekhez tartozó Luzon szigetén.

22. India és Kína között Észak-Burmán át helyreállt a szárazföldi összeköttetés.

1945 február 13.

Luzon szigetének tengeri támaszpontja, Cavite, szövetséges kézre kerül.

16. Corregidor erődjét elfoglalják a szövetségesek.

17. Bataan félszigetét elfoglalják a szövetségesek.

19. Szövetséges partraszállás a Volcano-szigetcsoporthoz tartozó Ivodzima szigetén.

20. Mandalay városától (Burma) délnyugatra átkelnek a szövetségesek az Iravadi folyón.

24. Manila városa (Luzon, Fülöp-szigetek) szövetséges kézre kerül.

1945 március 1.

Szövetséges partraszállás Palavan szigetén (Fülöp-szigetek).

Angol-indiai csapatok Burmában elfoglalják Meiktila városát.

8. Szövetséges partraszállás Mindanao szigetén (Fülöp-szigetek).

A kínai hadsereg Burmában elfoglalja Lasiót.

9. Szövetséges csapatok behatolnak Mandalay városába (Burma).

Amerikai légitámadás Tokió ellen.

20. Mandalay szövetséges kézre kerül.

28. Cebu szigete (Fülöp-szigetek) szövetséges kézen.

- 1945 április 1. Szövetséges partraszállás Okináván (Riu-Kiu).
 12. Légítámadás Tokió ellen.
 30. Ausztráliai csapatok partraszállnak a Borneo közepén levő Tarakan szigetén. (Fontos kőolajfeldolgozó központ.)
- 1945 május 3. Burma fővárosa, Rangoon szövetséges kézen.
 6. A Mindanao szigetén (Fülöp-szigetek) fekvő Davaót elfoglalják a szövetséges csapatok. Burmában Rangoontól északra egyesül egymással az északi és déli irányból előretörő két szövetséges hadoszlop.
- 1945 június 6. Brazília hadat üzen Japánnak.
 30. Szun Csi-ven, a kínai végrehajtó Juan elnöke, Kína külügyminisztere és néhány más vezetőszemélyiség Moszkvába érkezik.
- 1945 július 5. A Fülöp-szigetek japán megszállása megszűnt.
 14. A szovjet sajtó közli a kínai külügyminiszter Moszkvába érkezéséről kiadott szovjet-kínai közleményt.
 16. Olaszország hadat üzen Japánnak.
 26. A szövetségesek feltétel nélküli fegyverletételre szólítják fel Japánt.
 27. A Domei iroda közli, hogy Japán még csak figyelemre sem érdemesíti a szövetségesek felhívását.
- 1945 augusztus 8. Közzétették a japán kormánynak átnyújtott szovjet nyilatkozatot, amelyben a Szovjetunió kormánya bejelenti, hogy „augusztus 9-től kezdve a Szovjetunió Japánnal hadiállapotban van”.
 9. A szovjet csapatok augusztus 9-ének reggelén széles arcvonalon átlépik Mandzsúria és a szovjet tengerpartvidék közötti határvonalat. Habarovszk körzetében a szovjetcsapatok átkelnek az Amur és Usszuri folyókon, elfoglalják Fudzsan városát és több más pontot. A Bajkálontúli területen a szovjetcsapatok rohammal elfoglalják a japánoknak a Mandzsúria városa és Csalajnorszk között létesített erődvonalát, majd elfoglalják Mandzsúria és Csalajnor városokat.
 9. A szovjet csapatok a Buir-Nor tó körzetében elfoglalják Dzsindzsín Szume és Hosu Szume városokat.
 10. A tengerparti vidéken a szovjet csapatok rohammal

elfoglalják a japánok erődvonalakkal védett meg-erősített városait: Pogranyicsnáját, Dunningot és Szancsagout és ezen a napon további harminc kilométert törnek előre.

Habárovszktól délnyugatra és délre a szovjet csapatok harccal elfoglalják Lobej és Tuncsiang (Lahaszuszu) városokat az Amur folyó déli partján, valamint Zsaohe és Hutou (Huling) városokat az Usszuri nyugati partján és további húsz kilométert törnek előre. A szovjet csapatok Blagoveszenszsk körzetében átkeltek az Amuron, elfoglalják Szahaljan és Aigun városokat és további 15 kilométert törnek előre déli irányban.

A Bajkálontúli területen a szovjet csapatok elfoglalják Argun várost és vasúti állomást és innen még húsz kilométert törnek előre. A gyorsan mozgó alakulatok ezen a napon 170 kilométernyi távolságot tettek meg.

A Mongol Népköztársaság hadat üzen Japánnak.

1945 augusztus 11.

A tengerparti vidéken a Mereckov marsall parancsnoksága alatt álló 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Bancsiehe, Pinjancsen, Lisucsen, Muling, Szjacsencsi, Szinjüancsen (Monjühe), Mulingcsan (Jauling), valamint Tumenuza városokat és a nagyobb lakott helyek egész sorát.

A Purkájev hadseregtábornok parancsnoksága alatt álló 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai Habárovszktól délnyugatra és délre elfoglalják a Szungari folyó partján épült Fugding (Fucsin) várost és folyami kikötőjét, valamint az Usszuri folyó nyugati partján épült Sziaocsahe városát s ezután még további harminc kilométert törnek előre.

Blagoveszenszsktől délnyugatra a szovjet csapatok átkelnek az Amuron, majd harccal elfoglalják Cike városát és a nagyobb helyek egész sorát.

A Malinovszkij marsall parancsnoksága alatt álló Bajkálontúli Arcvonal csapatai a Daloi-Nor tó vidékén elfoglalják Cagan vasúti állomást és a nagyobb helységek egész sorát.

A Bajkálontúli területen előretörő vörös csapatok keresztülhatolnak a Nagy Hingan szorosainál létesített japán erődállásokon és 80 kilométert törnek előre.

A Szovjet Csendesóceáni Flotta hadihajói és repülői elsüllyesztenek 2 japán aknarakóhajót és 14 japán csapatszállítóhajót.

1945 augusztus 12.

A tenger melléken az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Misan városát, valamint Huncsun várost és vasúti állomást és a nagyobb helységek egész sorának elfoglalása után 15—35 kilométernyi mélységben tovább törnek előre.

Habárovszktól délnyugatra a 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai az Amuri Folyami Erőssel együttműködve az Amur déli partján, valamint a Szungari és Usszuri folyók közötti területen a lakott pontok egész sorát foglalják el. Blagoveszenszktól délre és délkeletre elfoglalják Szjünhe városát, Aigun vasúti állomását és még több más helységet.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalják Jakesi várost és vasúti állomást, majd tovább harcolva elfoglalják Mogojtuj és Gorunor városokat.

13. Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Hulin (Hejcsujcse), Tunan városokat és nagy vasúti állomásokat, Linkou várost és vasúti gócpontot, Taimagou és Madaosi városokat és vasúti állomásokat és a nagyobb lakott helyek egész sorát.

A Bajkálontúli arcvonal csapatai áttörnek az ellenségnek a Halung-Arsang körzetében létesített erődvonalait és elfoglalják Halung-Arsang városát. Ugyanakkor más csapategységek átkelnek a Nagy Hingan szorosain és harccal elfoglalják Szolun és Vanemiao városokat és nagy vasúti állomásokat.

14. Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai átkelnek a Mudancsiang folyón, elfoglalják Mudancsiang várost és nagy vasúti gócpontot, valamint más helységek egész sorát.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai a Szungari folyó mindkét partján előretörve, 40—50 kilométernyi távolságban törnek előre és elfoglalják Szingsancsen várost és vasúti állomást és a lakott helyek egész sorát.

Szahalin szigetén a szovjet csapatok áttörték az ellenség határmenti erődvonalainak sávját és 15—20 kilométert nyomultak előre déli irányban.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalták Taoan várost és nagy vasúti állomást, továbbá Linszi, Dabansang, Lubej, Csangoj, Tucuan és Gegenmiao városokat, naponta 100—150 kilométert törve előre. A Csendesóceáni Flotta hadihajói és partraszálló osztagai harccal elfoglalták Szejszing koreai kikötőt.

Közzéteszik a Moszkvában folytatott szovjet-kínai

tárgyalásokról, valamint a Szovjetunió és a Kínai Köztársaság közötti baráti és szövetségi egyezmény megkötéséről szóló közleményt.

Közvésteszik azt a hírt, amely szerint Japán elfogadta a potsdami nyilatkozat feltételeit; a japán kormány hajlandó arra, hogy csapatainak parancsot adjon az ellenségeskedések beszüntetésére és a fegyverletételre.

1945 augusztus 15.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai az Amuri erőssel együttműködve a Szungari mindkét partján folytatják előretörésüket és harccal elfoglalják Haoicsen, Liancsiankou, Szingcsungcsen és Baocing városokat.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai harcolva elfoglalják Huade, Kanabao, Csangbej és Dolonnor városokat. Ugyanakkor ennek az arcvonalnak más egységei a Nagy Hingan heggyerincétől keletre folytatják előretörésüket és 20—30 kilométernyi távolságra nyomulnak előre.

A Vörös Hadsereg vezérkara magyarázó közleményt ad ki, amely rámutat arra, hogy a japán császárnak augusztus 14-én Japán fegyverletételéről tett közlése csak általános jellegű nyilatkozat s hogy mindeztideig japán részen még nem adtak parancsot a hadicselekmények beszüntetésére és hogy a japán fegyveres erők tovább folytatják az ellenállást.

1945 augusztus 16.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai az Amuri Folyami Erősszel szorosan együttműködve visszaverték az ellenséges ellentámadásokat és elfoglalták Csiamusze városát.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai a front több szakaszán visszaverték az ellenség igen erős ellentámadásait és heves küzdelemmel elfoglalták Taoan várost és nagy vasúti gócpontot.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalták Udan, Csifeng, Kajlu, Tunliao, Kajtung, Buhedu és Csailantun városokat.

18.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalták Tangoan és Szunu városokat. Szahalin szigetén ennek az arcvonalnak a csapatai elfoglalták a japánok két legnagyobb erődítményét, Kotongot és Kitongot. A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalták Csangling városát. Hailar vidékén a japánok már korábban bekerített 5000 főnyi helyőrsége megadta magát.

1945 augusztus 19.

Mandzsuriában a japán Kvantung-hadsereg csapatai az arcvonal legnagyobb részén beszüntették az ellenségeskedéseket és most folyik a fegyverek letétele. A Vörös Hadsereg csapatai ezeken a frontszakaszon beszüntették az ellenségeskedéseket és elfogadták a Kvantung-hadsereg csapatainak fegyverletételét.

Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Vejhe és Jangcse városokat. Augusztus 19-ig ezen a frontszakaszon 55 000 japán katona és tiszt került a szovjet csapatok fogságába.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Mergen, Luncsen és Szanszing városokat. Augusztus 19-ig ezen a frontszakaszon 23 000 japán katona és tiszt adta meg magát.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalják Csende, Szinmin, Liaojüan, valamint Cicikar városokat és elérkeznek Mukden valamint Csangcsun (Szincsing) városok határához. Ezen a frontszakaszon augusztus 19-ig több mint 20 000 japán katona és tiszt adta meg magát.

Szovjet ejtőernyős csapatok ereszkedtek le Harbin, Girin, Csangcsun (Szincsing) és Mukden városokban. Ezek az osztagok azt jelentették, hogy e városok japán helyőrségei hajlandók a fegyverletételre és várják a Vörös Hadsereg megérkezését.

20. Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Cshé, Emu, Dunhua és Girin városokat.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai elfoglalják Mulan, Tunhe és Harbin városokat.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai elfoglalják Mukden és Csangcsun városokat.

23. Szovjet ejtőernyős csapatok leszállnak Dairen és Port Artur városokban és megkezdik e városok japán helyőrségeinek lefegyverzését.

A Kamcsatkától délre fekvő vidéken a szovjet csapatok partraszállnak Szjumszju szigetén, a Kurili-szigetecsoporthoz legészakibb szigetén. A szigeten levő japán katonaság megkezdte a fegyverletételt.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai Mandzsúria déli részében elfoglalják Linjüan és Liaojang városokat és bevonulnak Port Arturba, ahol egyesülnek a már ott tartózkodó szovjet ejtőernyős osztagokkal. A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai Szahalin szigetén elfoglalják Mototomari és Konotoro városokat.

Kamcsatkától délre ugyanennek az arcvonálnak a csapatai elfoglalják a Kurili szigetek csoportjához tartozó Szjumszju és Paramuszir szigeteket.

A szovjet csapatoknak a mukdeni repülőtérén még idejében sikerült feltartóztatni és internálni Pu Jit, a japánok által létesített Mandzsukuo bábállam „császáraját” és a „császár” egész kíséretét.

1945 augusztus 24.

Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai Korea keleti partvidékén előretörve elfoglalják Kiszszju várost és vasúti állomást. Heidzsio és Kanko városokat szovjet ejtőernyős csapatok foglalták el.

A Bajkálontúli Arcvonal csapatai Mandzsuria déli részében elfoglalták Linnan városát.

Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai benyomultak Genzang kikötőjébe, ahol egyesültek a tengerről partraszálló csapatokkal.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai Szahalin sziget déli részén a Csendesóceáni Flotta hajóival és partraszálló osztagaival együttműködve elfoglalják Otpaj és Tajohára városokat, valamint Otomari várost és kikötőt.

26. Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai Szahalin déli részén elfoglalják Rudaka városát.

A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai Kamcsatkától délre elfoglalják Onekotan, Szjaszikotan és Macuva szigeteket (Kurili szigetecsoport).

A szövetségesek 383 hadihajóból álló hajóhada megkezdte a behatolást Japán belső vizeire. A hajóhadat 1300 repülőgép fedezte.

28. A 2. Távolkeleti Arcvonal csapatai befejezték Szahalin szigete déli részének a japán csapatoktól való megtisztítását. Kamcsatkától délre ennek az Arcvonálnak a csapatai a Csendesóceáni Flotta hadihajóival együttesen elfoglalták a Kurili-szigetek déli csoportjához tartozó Urup és Iturup (Etorofu) szigeteket.

A Vörös Hadsereg csapatai az augusztus 9 és 28 közötti időben 513 000 japán katonát, köztük 81 tábornokot ejtettek foglyul.

Ugyanez alatt az idő alatt a szovjet csapatok a következő hadianyagokat zsákmányolták: 587 repülőgép, 347 harckocsi, 955 különböző kaliberű ágyú, 711 aknavető, 3355 golyószóró, több mint 200 000 puská, 111 rádióállomás, 1789 gépkocsi,

118 traktor és vontatógép, 9708 ló, 725 hadianyag- és élelmiszerraktár.

Japán területére megérkeznek az első szövetséges megszálló csapatok. A tokfői öbölbe befutnak az első szövetséges hadihajók.

1945 augusztus 30.

Az amerikai ejtőernyős csapatok megkezdik a Tokió melletti Apugi repülőterén a leszállást.

1945 szeptember 1.

Az 1. Távolkeleti Arcvonal csapatai a Csendes-óceáni Flotta egységeivel együttműködve elfoglalják a Kurili-szigetek déli csoportjához tartozó Kuna-sziri és Szikotan-Dzsima szigeteket és ezzel az egész Kurili-szigetcsoporthoz megkezdik a japán csapatoktól.

2. Tokiói időszámítás szerint 10 óra 30 perckor a „Missouri” sorhajó fedélzetén aláírják a Japán kapitulációjáról szóló okmányt.

Sztálin elvtárs a japánok feltétel nélküli fegyverletételével kapcsolatban üzenetet intéz a szovjet néphez.

3. Az egész szovjet nép ünnepli a Japán felett aratott győzelem napját.

NÉVMUTATÓ

- A**be 269, 432.
 Abend 324, 377.
 Aginaldo E. 194, 198, 211.
 Aginaldo I. 211.
 Aiukava 101, 279, 407.
 Amo 116.
 Anderson 199.
 Anfu 414.
 Araki 501.
 Arita 263, 301, 306.
 Arnold 495.
 Arnstein 322.
 Auchinleck 546.

Ba Mo 546.
 Bailey 246, 252.
 Balfour 7.
 Basch 33.
 Beard 95.
 Beaverbrook 380.
 Belinszkij. 13.
 Bergevin 18.
 Berlinheim 21.
 Bell 198.
 Bemis 138.
 Biddle 162.
 Bisson 272, 286.
 Blamey 516.
 Bonn 183.
 Borah 134.
 Bronson 137.
 Bryan 65.
 Buckner 493.
 Butler 7.

 Buyess 151.
 Byrnes 511.
 Bywater 345.

Calao 373.
 Callaga 382.
 C'ao K'un 87.
 Castle 128.
 Cattings 199.
 Cazey 310.
 Chamberlain A. 7, 117, 158, 260, 266, 300, 327.
 Chamberlain C. 143.
 Chennault 322, 427.
 Churchill 306, 324, 390, 393, 474, 537.
 Cliveden 158, 187.
 Colt 231.
 Conger 38, 45.
 Costigan 200.
 Craigie 263, 271.
 Cramborne 413.
 Cripps 427.
 Csang Co-ling 70, 87, 91, 96, 103.
 Csang Kai-sek 102, 120, 124, 150, 311, 322, 380, 411, 426, 431, 490, 539.
 Csang Szün 70, 112.
 Cs'en Kuan-kui 423.
 Cs'eng Cs'o-seng 126.
 Csen Kung-po 551.
 Cseng Szüe-liang 96.

 Cs'ing 58.
 Csou Fo-hai 515.
 Csu Si-meng 430.
 Csu Te 514.
 Curtin 214, 396.
 Curtiss 104, 117.

Daladier 260, 267, 327.
 Darlan 295.
 Debuci 129.
 Decoux 289.
 Denlinger 345.
 Denny 28.
 Dewey 189.
 Diedereichs 190.
 Doihara 119, 329.
 Dorman-Smith 428.
 Durand 210.
 Duzsinna 427.

Eden 300, 545.
 Edison 185.
 Edward 106.
 Epure 174.

Faddis 314.
 Farley 286.
 Farolan 373.
 Feng Ju-sziang 96, 104.
 Fengt'ien 89.
 Ford 228.
 Franco 212, 373.
 Frazer 409, 516.
 Freazen 7.
 Fudzsi 101.
 Fudzsivár 280.

- Gandhi** 427, 469, 544.
Gardner 140.
Garry 345.
Gaulle de 348.
Göbbels 328, 485.
Graves 173.
Grew 257, 268, 284, 313, 333, 474.
Griswold 296.
Grigg 408.
Gyerevjanko 516.

Hair 199.
Halifax 332.
Halsey 404.
Hanihara 94, 249.
Harryman 33, 45, 48.
Harrison 196.
Haszimoto 278.
Hata 330.
Hay 39, 40, 42, 264.
Hayden 213.
Hearst 139.
Heinrich 189.
Hiraide 328.
Hirohito 10, 319, 333, 538.
Hirota 125, 143.
Hitler 10, 260, 276, 286, 318, 325, 364, 429, 478.
Hirakuszi 385.
Hiranuma 161, 258, 261.
Hoare 117, 136.
Ho Jing-csing 118, 430.
Hoover 128.
Hori 384, 465.
Horikili 470.
Hornbeck 196.
Horinoucsi 302.
Hoszino 281.
Ho Taj-csi 318.
House 199.
Holder 229.
Hu Jü-jang 423.

Hull 140, 155, 160, 273, 302, 306, 315, 321, 332, 537.
Isaac 309.
Isi 77.
Iszimaruru To 95, 263, 275, 354.
Itagaki 258, 329.
Ito 184, 354.

Jamada 278.
Jamamoto 386.
Jamaszita 405.
Jen Szi-sang 104.
Jin Zsu-keng 116, 121, 126.
Jonai 184, 270, 402, 483.
Jones 196.
Joszizáva 294, 316.
Juan Si-kaj 52, 58, 60, 61, 70, 72.

Kacujána 375.
Kacura 193.
Kalmükov 499.
Kanazáva 184.
Kavakámi 504.
Kellog 102, 130.
Kerry 314.
Knox 307, 311, 331.
Kobajászi 94, 293, 309.
Kojszo 279, 285, 405, 472, 482.
Kinkaid 404.
Kojszumi 485.
Komaki 464.
Konoe 279, 309, 322, 327, 530.
Kuhára 100, 265, 279.
Kuhn, Loeb & Comp. 45, 50, 53, 228.

Lamb 229.
Lamsz Dorf 40.

Lamont 83.
Latimore 322.
Lamsing 77.
Laurel 212.
Leahy 184.
Legendre 28.
Leight-Ross 117, 136.
Lewis C. 237.
Lewis R. 105.
Lenin 8, 13, 27, 30, 55, 61, 69, 80, 85, 124, 186, 219, 335, 449.
Li Sou Szin 119.
Lien Si-ji 89.
Lin Ju-tang 152.
Li Csing-ce 423.
Li Csang-csiang 423.
Lincoln 40.
Litvinov 158.
Linlythgow 427.
Lytton 110, 130, 135.
Lothian 310.

MacKinley 40, 41, 191.
MacMurray 102.
MacDonald 139.
McDuffie 197.
McArthur 201, 324, 409, 489, 380, 388, 542.
McNatt 217.
Magellan 15.
Marx 20, 23, 36, 273.
Mantel 105.
McReynolds 108, 139.
Macuoka 111, 131, 279, 289, 309, 501, 537.
Macumija 288.
Majesziba 319.
Magruder 322.
Macubi 323.
Marshall 365, 453, 489, 493, 511.
McCormick 392.
Majeda 402.
Macica 402.
Maszadzi 465.

- Minami 111, 482.
 Mejdzi 101.
 Miklós cár 44.
 Minszeito 130.
 Mitchell 269.
 Morgan 33, 50, 83, 98, 228.
 Morse 32.
 Motono 78.
 Mosley 117.
 Moore 184, 261, 285, 319.
 Morgan G. 474.
 Murphy 200.
 Muto 265.
 Molotov 287, 481, 497, 502.
 Nagumo 400.
 Nakamura 294.
 Napoleon 486.
 Nash 139, 178.
 Nehru 427, 544.
 Nisizihara 283, 312.
 Niszio 329.
 Nimitz 388, 409, 476, 516.
 Nomura 257, 305, 320, 332, 536.
 Obura 466.
 Okada 465.
 Okuma 8, 192.
 Olcott 191.
 Ota 195.
 Peffer 9, 120, 146.
 Pennyston 159.
 Perry 20, 24, 27, 36, 162, 167.
 Pétain 289.
 Piggot 271.
 Pittman 146, 272.
 Priestley 200.
 Price 239.
 Pringle 252.
 Pouling 50.
 Power 409.
 Pu-ji 60, 70, 112.
 Quezon 197, 208, 211, 217.
 Ramos 210.
 Reinsh 65.
 Remer 107.
 Revilla 208.
 Richard 159.
 Root 48.
 Roberts 18.
 Rockefeller 33.
 Rodriguez 207.
 Rommel 387.
 Rothermere 117.
 Roosevelt Th. 41, 193, 246, 251, 307.
 Roosevelt F. D. 47, 140, 157, 307, 312, 317, 321, 327, 390, 394, 426, 473, 484, 534, 536, 542.
 Ruddy 178.
 Salten 409, 479.
 Schiff 46.
 Schwellenbach 183.
 Scott 382.
 Seballos 207.
 Seward 20, 36.
 Shaw S. 16.
 Shurman 92.
 Smith Dorman 379.
 Smith R. 311.
 Snow 120.
 Sokolsky 85, 138.
 Sotto 373.
 Speer 263.
 Spring Rice 44.
 Spykman 474.
 Stachover 324.
 Stark 308.
 Stein 515.
 Stilwell 361, 406, 409, 425, 495, 548.
 Stimson 111, 129, 145, 357.
 Straight 48.
 Stirling 352.
 Swanson 178.
 Swinehead 98.
 Szakuráj 275.
 Szakamotó 253.
 Szátó 184, 192, 481.
 Szekine 185.
 Szejgo Nakano 279.
 Szemjonov 499.
 Szidehara 105.
 Szigemicu 516.
 Szimada 401.
 Sziratori 464.
 Sziung Csi-ven 491.
 Szongram 291.
 Szosa 294, 397.
 Sztálin 6, 13, 71, 109, 115, 187, 219, 262, 327, 369, 502.
 Szubha Csandra Boz 408.
 Szudzuki 482, 484, 493, 511.
 Szugijama 401.
 Szu San-tung 423.
 Szung Ce-ven 413, 425.
 Szün Si-fei 430.
 Szung Feng-min 125.
 Szun Csi-ven 553.
 Szu Jung-csang 516.
 Takahaszi 285, 400, 458.
 Takahira 48.
 Tanaka 8, 98, 275.
 Taft 49, 54, 193, 248.
 Taylor 9, 37, 327.
 Táda 119.
 Teraucsi 477.
 Timperley 120.
 Tinkler 263.

- Thomas 377.
 Todzso 401.
 Tojoda 537.
 Tokutom 486.
 Tô Vang 126, 414.
 Treadway 139.
 Treat 138.
 Truman 534.
 Trummel 148.
 Turner 403.
 Tuan Cs'i zsui 72.
 Tupper 108, 139.
 Tydings 197.
- Ueszugi 95.
 Ucida 94, 99.
 Umecu 118, 516.
 Uszikuru 548.
- Vang Csing-vei 114,
 121, 150, 153, 273,
 311, 373, 411, 414,
 432, 545, 551.
 Vang Ke-ming 89.
 Vang Ji-dang 414.
 Van Mook 542.
 Van Nye 200.
- Vatanábe 296.
 Vincent 393.
 Vinson 148, 301, 308.
 Vu Pei-fu 87, 91.
- Warnecke 377.
 Wavell 428, 539.
 Wheeler 139.
 Whiteside 314.
 Wilson 52, 65, 78, 83, 172.
 Woodhead 265.
 Word 18.
 Wright 17, 47, 117.
-

Bevezetés	5
-----------------	---

ELSŐ RÉSZ

JAPÁN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

1. Az Egyesült Államok és Kína a XIX. században	15
2. Japán felbukkan a kínai porondon	23
3. A japán-amerikai „barátság” időszaka	31
4. A japán-amerikai kapcsolatok első kiéleződése	44
5. Japánok Kínában — az első világháború előtt	54
6. Japán és az Egyesült Államok érdekeinek összeütközése az első világháború idején	61
7. A japán-amerikai kapcsolatok újból kiéleződnek	80
8. Vetélkedés Kínában a kapitalizmus viszonylagos megszilárdulásának időszakában	96
9. Japán katonai támadása Mandzsuriában és Észak-Kínában	110
10. Az amerikai diplomácia védekezésre szorul	128
11. Japán háborúja Kína ellen	148

MÁSODIK RÉSZ

JAPÁN ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK AZ ÓCEÁNON

1. Az Egyesült Államok és a csendesóceáni szigetek	162
2. Japán terjeszkedés az Óceánon	167
3. Japán és az Egyesült Államok katonai előkészületei a Csendes-óceánon	175
4. Az Egyesült Államok megszállja a Fülöp-szigeteket. Japán igények	188
5. A Fülöp-szigetek függetlensége, az Egyesült Államok és Japán	194
6. A Fülöp-szigetek sztratégiai jelentősége	201
7. Japán térhódítása a Fülöp-szigeteken a csendesóceáni háború előtt	206
8. Amerikai tőke a Fülöp-szigeteken	214

HARMADIK RÉSZ

JAPÁN-AMERIKAI KERESKEDELMI VETÉLKEDÉS
ÉS JAPÁN BEVÁNDORLÁS

1. Az Egyesült Államok és Japán szerepe a világkereskedelemben	219
2. Gazdasági kapcsolatok Japán és az Egyesült Államok között....	223
3. Kereskedelmi vetélkedés az amerikai, ázsiai és egyéb államokban	229
4. A japán kivándorlás méretei és iránya	240
5. Japán bevándorlók az Egyesült Államokban	245
6. Japánok a Hawaii szigeteken.....	250
7. Japánok Kanadában és Latin-Amerikában	253

NEGYEDIK RÉSZ

HÁBORÚ A CSENDES-ÓCEÁNON

1. Háború Európában és Japán előretörése a déli tengereken.....	258
2. A japán-amerikai viszony harmadszori kiéleződése	296
3. Sztratégiai helyzet a Csendes-óceánon a háború előtt.....	335
4. Háború a Csendes-óceánon	356
5. A háború harmadik éve a Csendes-óceánon	394
6. Kína és a csendesóceáni háború	409
7. Japán erőforrásai. Az Egyesült Államok és Anglia erőforrásai....	449
8. A hitleri Németország pusztulása és a csendesóceáni helyzet....	470
9. A Szovjetunió belép a távolkeleti háborúba — a japán imperializmus leteszi a fegyvert	497

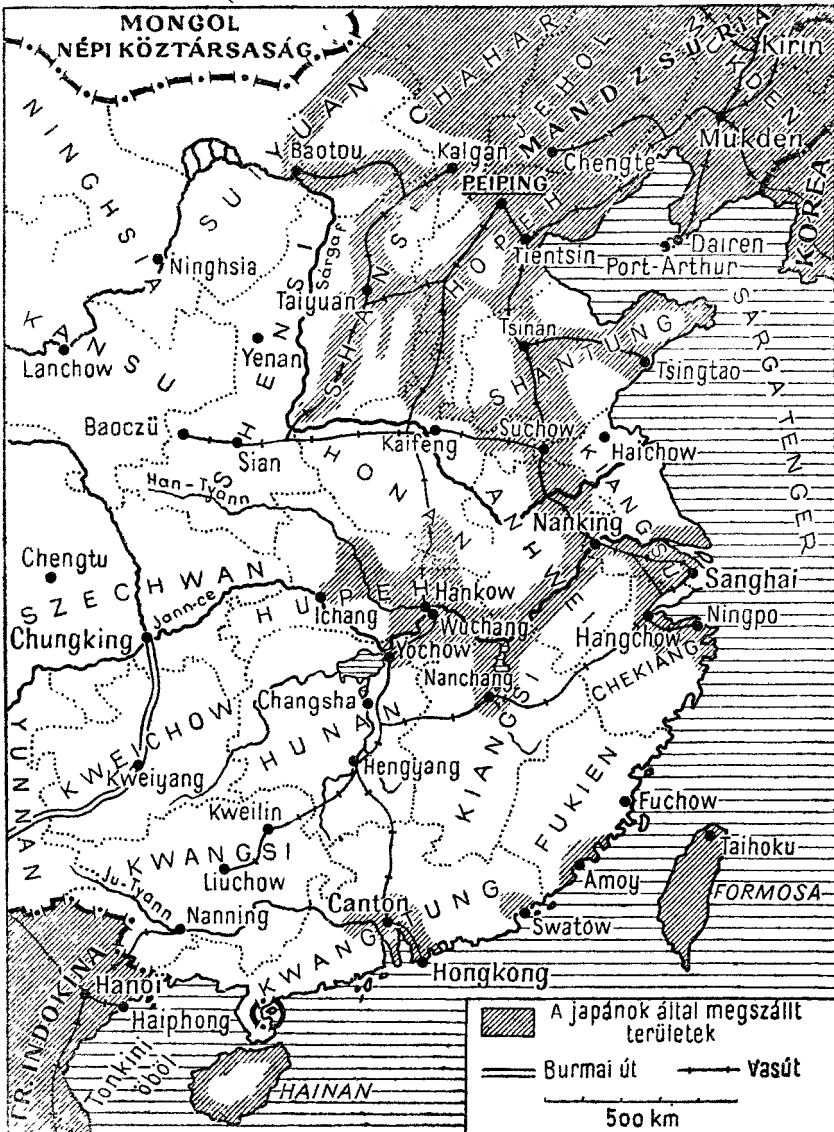
Zárószó

1. Japán kiesik a nagyhatalmak sorából, gazdasági és politikai szerepe mind világviszonylatban, mind pedig a Csendes-óceánon rendkívüli mértékben csökken	519
2. A Szovjetunió csendesóceáni gazdasági, politikai és sztratégiai szerepének erős megnövekedése	521
3. A demokratikus erők hatalmas megnövekedése és a demokratikus mozgalom nagy fellendülése Kínában	526
4. Délkelet és Dél-Ázsia gyarmatain eddig soha nem tapasztalt méreteket ölt a nemzeti felszabadító mozgalom.....	528
5. Anglia további kiszorítása a Csendes-óceán délnyugati medencéjében vezető imperialista hatalomként elfoglalt pozícióiból....	529
6. Az Egyesült Államok helyzete megszilárdult — Az amerikai politikában erősödnek a reakciós, imperialista törekvések	531
A csendes-óceáni háború eseménynaplója	536

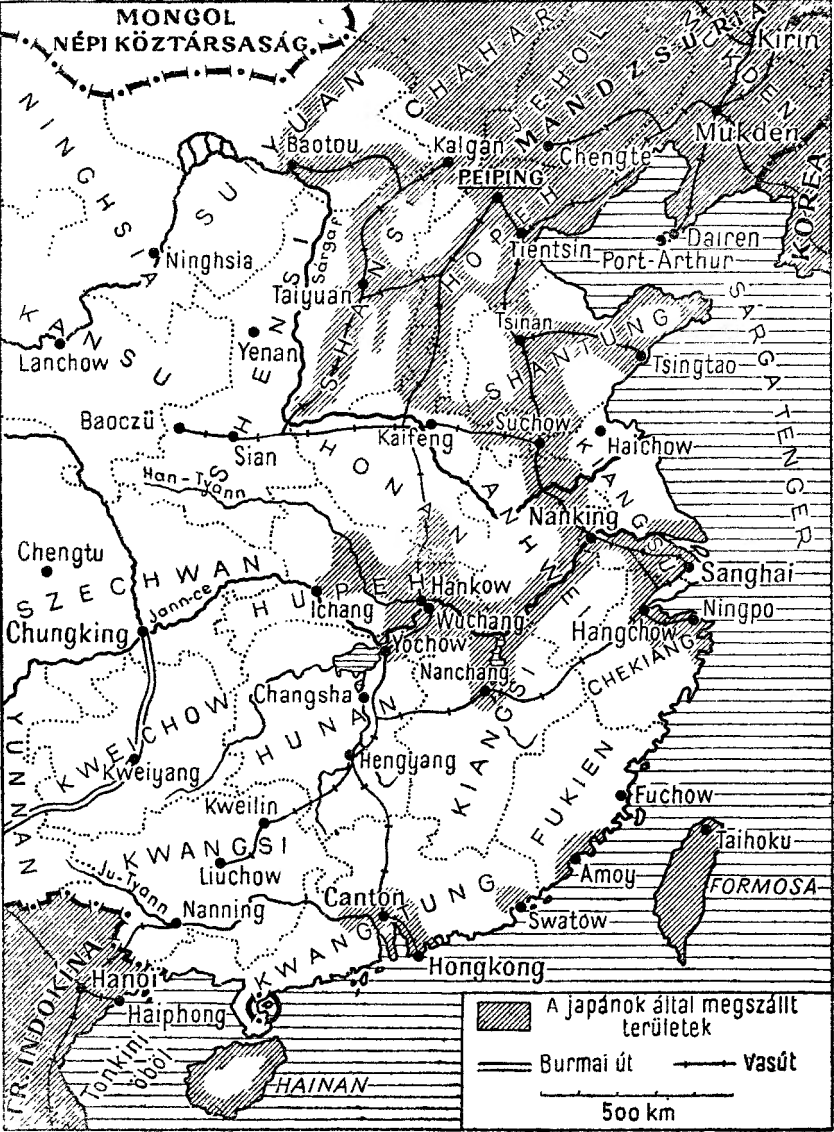
Szerkesztette: Székely Sándor. — Műszaki vezető: Gortvai Tivadar.

(63) — 2009. Franklin-nyomda N. V. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

Felelős: Janka Gyula igazgató.

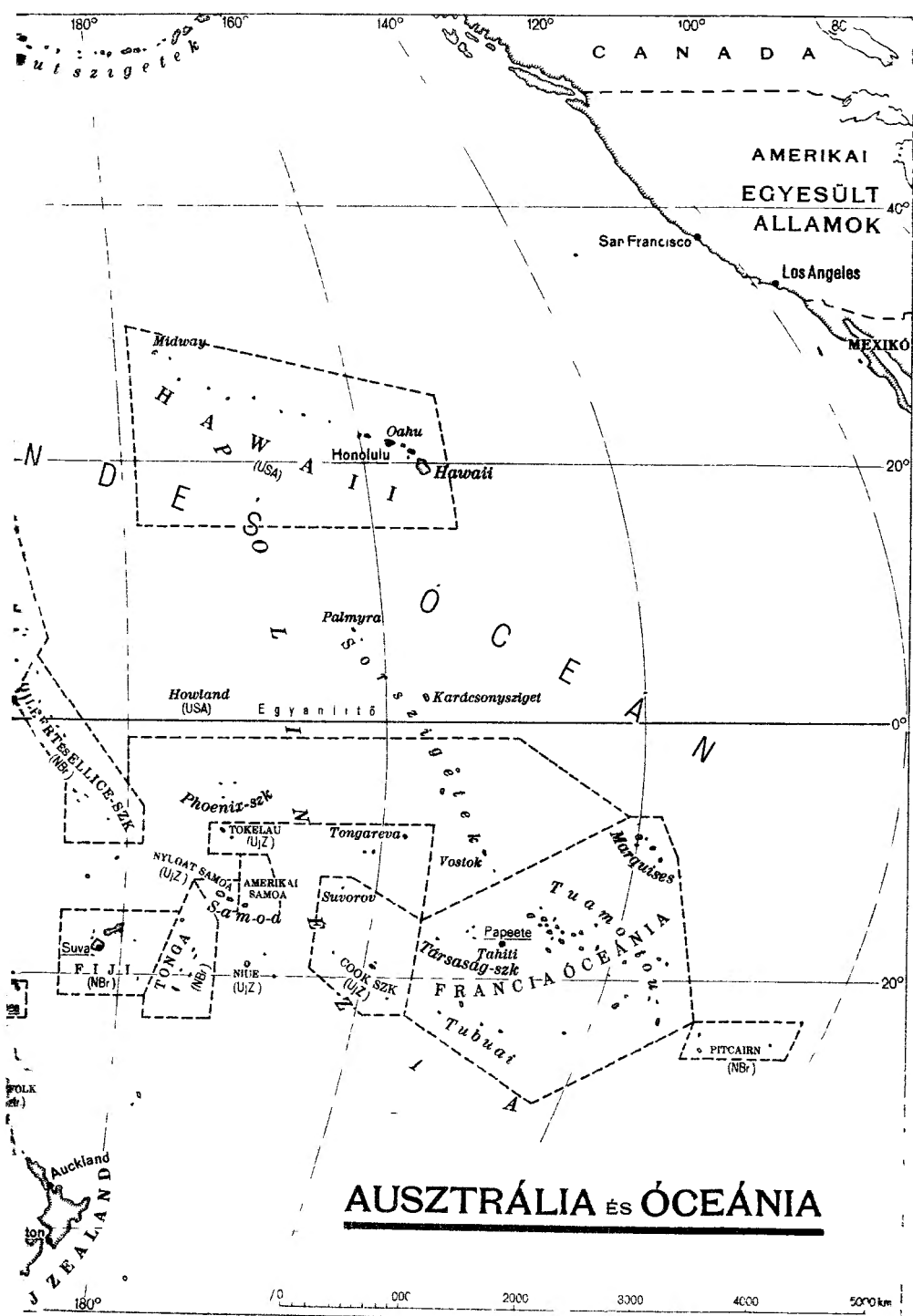

MONGOL
NÉPI KÖZTÁRSASÁG

 A japánok által megszállt területek
 Burmai út
 Vasút
 500 km

AUSZTRÁLIA ÉS ÓCEÁNIA

24.Ft

